

przeгляд bezpieczeństwa wewnętrznego

Rada naukowa / Academic Editorial Board

prof. dr hab. Brunon Hołyst, prof. dr hab. Andrzej Mania,
prof. dr hab. Stanisław Sulowski, prof. dr hab. Sebastian Wojciechowski,
prof. dr hab. Konstanty A. Wojtaszczyk

Recenzenci 29 numeru / Reviewers of the issue 29

dr hab. Piotr Bajda, płk dr Marek Hałasiński, dr Agnieszka Jakóbowska,
dr Karolina Jaworska, Krzysztof Kołtan, dr Józef Kozłowski, dr Rafał Leśkiewicz,
dr hab. Ryszard Machnikowski, prof. dr hab. Andrzej Misiuk, dr hab. Bronisław
Młodziejowski, dr Dariusz Pożaroszczyk, dr Tomasz Szczepański, dr Michał Wojnowski,
płk dr hab. Tadeusz Zieliński, prof. dr hab. Ryszard Zięba,
prof. dr hab. Waldemar Zubrzycki

Zespół redakcyjny / Editors

dr Marek Świerczek (redaktor naczelny / Editor-in-Chief), Maria Kiszczyc (sekretarz
Redakcji / Secretary), Aleksandra Dąbała, Aneta Olkowska, Izabela Paczesna, Monika
Sikora (redakcja, korekta / Editors), Agnieszka Dębska (skład / Layout Editor)

Tłumaczenie / Translation

Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego

© Copyright by Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego 2023

ISSN 2080-1335
e-ISSN 2720-0841

Punkty MEiN: 20

Numer zamknięto i oddano do druku w grudniu 2023 r.

Printed in December 2023

Wydawnictwo Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego

Centralny Ośrodek Szkolenia i Edukacji
im. gen. dyw. Stefana Roweckiego „Grota”
ul. Nadwiślańczyków 2, 05-462 Wiązowna, Poland

Kontakt / Contact

tel. / phone (+48) 22 58 58 613
e-mail: wydawnictwo@abw.gov.pl
www.abw.gov.pl/wyd/

Druk / Print

Biuro Logistyki Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego
ul. Rakowiecka 2A, 00-993 Warszawa, Poland
tel. (+48) 22 58 57 657

internal security review

29 (15) 2023

Artykuły zamieszczone w czasopiśmie są recenzowane

Articles published in the journal are peer-reviewed

Artykuły zamieszczone w numerze wyrażają poglądy autorów

Articles express the views of the authors

Deklaracja o wersji pierwotnej / Declaration of the original version

Wersja drukowana czasopisma jest jego wersją pierwotną

The printed version of the journal is the original version

Wersja online czasopisma jest dostępna na stronie: www.abw.gov.pl/wyd/

The online version of the journal is available at: www.abw.gov.pl/pub/

Indeksacja w bazach danych / Indexing in databases

„Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” (PBW) znajduje się w bazach: Index Copernicus Journal Master List z liczbą 94,73 punktów, ERIH PLUS, Central European Journal of Social Science and Humanities i Polska Bibliografia Naukowa (PBN)

“Internal Security Review” can be found in the following databases: Index Copernicus Journal Master List with 94,73 points, ERIH PLUS, Central European Journal for Social Science and Humanities, Polish Scientific Bibliography

PBW jest dostępny w Portalu Czasopism Naukowych Uniwersytetu Jagiellońskiego pod adresem: <https://www.ejournals.eu/PBW/>

The journal is available on the Jagiellonian University Scientific Journals Portal at: <https://www.ejournals.eu/PBW/>

Materiały do PBW należy składać przez panel redakcyjny dostępny pod adresem: <https://ojs.ejournals.eu/PBW/about/submissions>

Articles should be submitted via the editorial tab available at: <https://ojs.ejournals.eu/PBW/about/submissions>

SPIS TREŚCI

Wstęp redaktora naczelnego	9
----------------------------	---

ARTYKUŁY I ROZPRAWY

Jarosław Łukasz Keplin Budowanie odporności państwa na działania hybrydowe	13
--	----

Anna Maria Dyner Zasada lustra w ocenie zagrożeń hybrydowych płynących z Rosji i Białorusi	39
---	----

Marek Świerczek Metody działania rosyjskich służb specjalnych w świetle afery Olega Kulinicza	63
--	----

Józef Kozłowski Praktyczny wymiar zagadnień związanych z oceną pewności źródeł oraz wiarygodności danych i informacji	95
--	----

Dominik Smyrgała Analiza indykatorów jako sposób przeciwdziałania przez Oddział II SG WP ryzyku rozpętania wojny chemicznej przez Niemcy w latach 20. XX wieku	131
--	-----

Bolesław Piasecki Anomalie w działalności służb kontrwywiadowczych. Przypadek Republiki Łotwy	145
--	-----

Piotr Kosmaty Zamach na życie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w świetle art. 134 Kodeksu karnego	161
--	-----

RECENZJE

Ryszard Oleszkowicz

Jacek Bartosiak, *Najlepsze miejsce na świecie.*

Gdzie Wschód zderza się z Zachodem

181

Michał Kozłowski

Generał brygady Jan Kowalewski (1892–1965) –

oficer wywiadu i kryptolog. Studia i szkice, red. Dariusz Rogut

191

PRZEGLĄD PRAC KONKURSOWYCH

Jan Sobieraj

Współpraca Rosji z Chinami jako alternatywa dla ograniczenia obecności rosyjskiego sektora energetycznego w Europie

199

Michał Frejlich

Wpływ Stanów Zjednoczonych na Jednostkę Wojskową GROM w latach 1989–2021 w perspektywie porównawczej

215

ARTICLES IN ENGLISH

Foreword by Editor-in-Chief

239

Jarostaw Łukasz Keplin

Building state resilience against hybrid activities

241

Anna Maria Dyner

The mirror principle in assessing hybrid threats emanating from Russia and Belarus

267

Marek Świerczek

Working methods of the Russian secret services in the light of the Oleg Kulinich case

291

Józef Kozłowski

Practical dimension of issues related to assessing the reliability
of sources and the trustworthiness of data and information 323

Dominik Smyrgała

Indicator analysis as a way for the Second Department
of Polish General Staff to counter the risk of chemical warfare
being unleashed by Germany in the 1920s 359

Bolesław Piasecki

Anomalies in the activities of counterintelligence services.
The case of the Republic of Latvia 373

Piotr Kosmaty

Assassination attempt on the life of the President
of the Republic of Poland pursuant to Article 134 of the Criminal Code 387

Szanowni Państwo!

Zakres merytoryczny oraz dobór autorów do 29. numeru „Przeglądu Bezpieczeństwa Wewnętrznego” to efekt nowej linii programowej, w myśl której Redakcja dąży do maksymalnego poszerzenia tematyki poruszanej w czasopiśmie. Naszym celem jest wyjście poza zagadnienia wąsko pojmowanych nauk o bezpieczeństwie, a także wieloaspektowe spojrzenie na aktualne wydarzenia i procesy znajdujące się w polu zainteresowań służb specjalnych.

W najnowszym wydaniu proponujemy Państwu artykuły poświęcone metodyce działań hybrydowych. Szczególny nacisk położono w nich na zagrożenia wywołane polityką hybrydową Federacji Rosyjskiej, sięgającej po to narzędzie realizacji celów geopolitycznych z uwagi na niekorzystną dla niej asymetrię w potencjale gospodarczo-militarnym względem Zachodu.

Prezentujemy również analizę afery szpiegowskiej w Ukrainie, pokazującą skuteczność tzw. aktywnego kontrwywiadu, pozwalającego Rosjanom na infiltrację kadry kierowniczej Służby Bezpieczeństwa Ukrainy i wywieranie wpływu na SBU. Na uwagę zasługuje także artykuł opisujący anomalie w działalności służby specjalnej jednego z państw bałtyckich. Nie wykryła ona w swoich szeregach żadnego „kreta”, pomimo istnienia w kraju silnej mniejszości rosyjskiej oraz faktu, że Rosjanom udało się zinfiltrować służby wszystkich państw uznanych przez nich za wrogie.

Zachęcamy ponadto do zapoznania się z dwoma artykułami o tematyce historycznej. Jeden z nich omawia wywiad dotyczący niemieckiej broni chemicznej prowadzony przez Oddział II Sztabu Głównego Wojska Polskiego, drugi zaś na przykładzie zabójstwa prezydenta Narutowicza porusza problem prawnokarnej ochrony Prezydenta RP. Dotychczas w III Rzeczypospolitej nie odnotowano ekstremalnych form działań organizacji terrorystycznych. Doszło jednak do kilku zabójstw politycznych w wykonaniu tzw. samotnych wilków,

a zatem ten tekst powinien stać się przyczynkiem do wnikliwych analiz. Zwłaszcza przy obecnym, niezwykle wysokim poziomie polaryzacji społecznej, o której wiadomo, że jest triggerem aktów przemocy stanowiących zarazem komunikat ideowy. Dokonują ich często tzw. samotni aktorzy, którzy – zdaniem analityków – powoli wypierają tradycyjny, zhierarchizowany terroryzm polityczny.

Wyrażam nadzieję, że 29. numer „Przeгляdu Bezpieczeństwa Wewnętrznego” wzbudzi Państwa zainteresowanie oraz zachęci do współpracy. To dzięki nadsyłanym artykułom i uwagom nasze czasopismo staje się forum wymiany myśli między przedstawicielami służb specjalnych a środowiskami akademickimi.

Redaktor naczelny
dr Marek Świerczek

**ARTYKUŁY
I ROZPRAWY**

Budowanie odporności państwa na działania hybrydowe

Abstrakt

Zapewnienie bezpieczeństwa w coraz bardziej złożonym i niepewnym świecie wymaga od państw sprostania wielu wyzwaniom. Należą do nich konieczność utrzymania kooperatywnego charakteru w przestrzeni międzynarodowej oraz potrzeba realizacji swoich celów strategicznych. Często następstwem takich działań są intencjonalne lub nieintencjonalne zagrożenia, które mogą skutecznie destabilizować nie tylko pojedyncze państwo, lecz także cały region. Ich pojawienie się może być efektem braku odporności na wrogie działania podmiotów państwowych lub niepaństwowych, które dla osiągnięcia swoich celów podejmują m.in. działania hybrydowe. Terminy „odporność państwa” i „działania hybrydowe” w literaturze przedmiotu są jednak niewystarczająco jasne i opisywane w sposób bardziej konceptualny niż definicyjny. W dokumentach zarówno narodowych, jak i NATO brakuje powszechnie uznanych definicji tych pojęć. Celem artykułu jest przedstawienie koncepcji budowania odporności państwa na działania hybrydowe.

Słowa kluczowe

działania hybrydowe, zagrożenia hybrydowe, wojna hybrydowa, bezpieczeństwo państwa, odporność państwa.

Świat w XXI w. jest postrzegany przez społeczność międzynarodową głównie przez pryzmat zjawiska globalizacji, kształtowanego przez trzy zasadnicze procesy – zacieśnianie więzi międzynarodowych, ograniczanie wpływu państw na gospodarkę i postęp technologiczny¹. To sprawia, że rządy państw i ich społeczeństwa dostrzegają nowe możliwości związane m.in. ze swobodą przepływu towarów i usług, a także siły roboczej oraz z rozwojem nowych technologii. Z jednej strony te procesy bez wątpienia przyczyniają się do wzrostu gospodarczego państw i rozszerzenia konkurencyjności pomiędzy nimi. Z drugiej strony globalizacja ma skutki negatywne, powoduje np. dysproporcje w poziomie zamożności społeczeństw, zmniejszenie roli państw narodowych przy wzroście znaczenia instytucji ponadnarodowych.

Jednym ze skutków globalizacji jest zmiana charakteru zagrożeń – coraz częściej przyjmują one nietypową postać nowych form terroryzmu lub terroru czy też cyberataków. Inne mają mniej jawny charakter i są ukierunkowane na wywieranie nacisku, w tym gospodarczego lub społecznego, przy użyciu m.in. manipulowanych mediów jako *proxy*². Za ich pomocą próbuje się wpłynąć na sytuację gospodarczą państw czy nastroje społeczeństwa, co może prowadzić do podważania tak podstawowych wartości, jak poszanowanie godności ludzkiej, wolności i demokracji.

Dotychczas normy prawa międzynarodowego były tworzone przez rządy państw. Obecnie biorą w tym aktywny udział wyspecjalizowane organizacje pozarządowe i eksperci powołani przez organy międzynarodowe. W szczególnych sytuacjach, w przypadku niedostosowania się państw do norm prawa międzynarodowego, organizacje te mogą wprowadzać sankcje. Próbuje one zatem wpłynąć na sytuację polityczną i gospodarczą danego kraju i zmusić go do podporządkowania się normom prawnym. W praktyce wiąże się to z naciskiem ze strony organu zlecającego dotyczącym interpretacji norm, co stanowi przekroczenie jego kompetencji. Organizacje międzynarodowe mogą zatem mieć wpływ na działania państw, a interes tych organizacji może być wskazywany jako wyższa konieczność³.

¹ D.J. Mierzejewski, *Bezpieczeństwo europejskie w warunkach przemian globalizacyjnych*, Toruń 2011, s. 23–24.

² Pojęcie *proxy* oznacza pośrednika, który realizuje cel w imieniu rzeczywistego agresora lub wywiera presję na wskazany podmiot. Dzięki temu inicjator działania może zachować anonimowość.

³ Przykładem organizacji, która może istotnie wpływać na zachowania państw, jest Unia Europejska. Rada wraz z Parlamentem Europejskim oraz Komisją mogą wydawać rozporządzenia i dyrektywy, które dla państw członkowskich stają się częścią prawa krajowego. W zakresie skarg i naruszeń norm przez państwa orzeczenia wydaje Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej. W ograniczonym zakresie prawo wpływania na działania państw ma Rada Bezpieczeństwa ONZ. Zob. szerzej: J. Ciechański, *Enklawy transnarodowe w zdecentralizowanym prawie międzynarodowym*, w: *Stosunki międzynarodowe. Geneza, struktura, dynamika*, E. Haliżak, R. Kuźniar (red.), Warszawa 2006, s. 346–348.

Należy przy tym podkreślić, że instytucje międzynarodowe są – poza państwami – tymi podmiotami, które dążą do ustabilizowania i unormowania sytuacji międzynarodowej⁴.

Globalizacja i rosnąca współzależność pomiędzy różnymi podmiotami prawa międzynarodowego skutkują często brakiem możliwości przewidzenia zjawisk, a ich zasięg nie jest ograniczany przez bariery geograficzne, systemy polityczne i gospodarcze. Presja globalizacji powoduje, że we współczesnym świecie państwa nie są w stanie samodzielnie funkcjonować gospodarczo, a ich współzależność może być przyczyną kryzysów lub konfliktów. Część badaczy, m.in. Kenichi Ohmae, postrzega globalizację przez pryzmat państw narodowych, które częściowo utraciły kontrolę nad swoim terytorium, co prowadzi do utraty przez nie suwerenności i osłabienia struktur państwowych. Z kolei Susan Strange argumentuje, że proces deterytorializacji to integralna część procesu globalizacji, prowadzącego do „końca” państw na mapach politycznych świata. Dowodzi to erozji rdzenia władzy państwa narodowego nad jego strukturami terytorialnymi⁵. David Kilcullen przekonuje natomiast, że współczesne państwa narodowe są potężne, ale mniej elastyczne – wolniej adaptują się do zmian niż ich niepaństwowi przeciwnicy⁶.

Zagrożenia wynikające z globalizacji powodują, że tworzy się nowe środowisko bezpieczeństwa, a dotychczasowe warunki i formy realizacji celów strategicznych przez podmioty państwowe⁷ i niepaństwowe⁸ ulegają transformacji. Do najbardziej istotnych podmiotów niepaństwowych należy zaliczyć organizacje pozarządowe,

---

⁴ I. Popiuk-Rysińska, *Instytucje międzynarodowe*, w: *Stosunki międzynarodowe. Geneza, struktura, dynamika*, E. Haliżak, R. Kuźniar (red.), Warszawa 2006, s. 353.

⁵ Zob. szerzej: Ch. Fjäder, *The nation-state, national security and resilience in the age of globalisation*, „Resilience: International Policies, Practices and Discourses” 2014, t. 2, nr 2, s. 114–129. <https://doi.org/10.1080/21693293.2014.914771>.

⁶ D. Kilcullen, *The Accidental Guerrilla: Fighting Small Wars in the Midst of Big One*, New York 2009, s. 284.

⁷ Aktorzy państwowi (państwa) są zaliczani do podmiotów prawa międzynarodowego. Charakteryzuje je terytorium, suwerenna władza, społeczeństwo, system karny, zdolność do nawiązywania i utrzymywania stosunków dyplomatycznych z innymi państwami. Zob. hasło: państwo, *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, wyd. 6, Warszawa 2008, s. 96.

⁸ Aktor niepaństwowy jest definiowany jako podmiot istotny dla stosunków międzynarodowych, niezależny od finansowania i kontroli rządów centralnych, działający w przestrzeni transnarodowej, nieposiadający swojego terytorium, społeczeństwa, geograficznie rozproszony oraz strukturalnie i organizacyjnie złożony. Poprzez swoje działania może wpływać na politykę państw oraz systemy gospodarcze i społeczeństwo. Zob. szerzej: A. Antczak, *Rola aktorów niepaństwowych w kształtowaniu bezpieczeństwa*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 2017, nr 3, s. 143–145. <https://doi.org/10.14746/ssp.2017.3.7>; K. Rokiciński, *Ewolucja postrzegania zagrożeń asymetrycznych*, w: *Acti Labores Lucundi. Studia ofiarowane Leopoldowi Ciborowskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, M. Zieliński, B. Pączek (red.), Gdynia 2014, s. 196.

korporacje transnarodowe o rozproszonej anonimowej własności, czyli niepaństwowe elementy funkcjonujące w przestrzeni globalnej, ponadpaństwowej czy też transnarodowej. Niewątpliwie w uwarunkowaniach geopolitycznych istniejących w XXI w. identyfikuje się nowe zagrożenia, będące (...) *rezultatem wielu zjawisk i procesów, które pozostawały do niedawna poza głównym nurtem zainteresowania polityków i analityków. Te zjawiska wymagają zasadniczego przeorientowania nie tylko odpowiednich doktryn, planowania działań, wyposażenia sił zbrojnych czy odpowiedniej infrastruktury, ale zasadniczo samego myślenia o budowaniu bezpieczeństwa*⁹. Truizmem jest stwierdzenie, że zapewnienie bezpieczeństwa państwa to proces trudny i złożony, a koncepcje dotyczące odporności często traktuje się jako strategie sprostania tym wyzwaniom. Aktualne pozostaje jednak przekonanie, że państwa są odpowiedzialne za zapewnienie bezpieczeństwa swoich granic, organizację struktur państwowych, gospodarkę i rozwój społeczeństwa.

Celem artykułu jest przedstawienie sposobu pojmowania i budowania odporności państwa w kontekście działań hybrydowych. Osiągnięcie celu ukierunkowała następująca hipoteza robocza: działania hybrydowe mogą istotnie wpływać na stan bezpieczeństwa państwa, a budowanie odporności jest skutecznym remedium na taki rodzaj zagrożeń. W związku z tym sformułowano problem badawczy: w jaki sposób rozumieć i budować odporność państwa na działania hybrydowe?

Rozwiązanie wskazanego problemu badawczego wymagało skorzystania z różnych metod badawczych. Do najważniejszych należy zaliczyć: metodę monograficzną, analizę literatury przedmiotu, analizę systemową, wykładnię językową, wywiad ekspercki¹⁰, wnioskowanie indukcyjne i eliminacyjne, uogólnienie i analogię. Zastosowanie tych metod pozwoliło na przedstawienie propozycji koncepcji budowania odporności państwa na działania hybrydowe.

Rozumienie współczesnego środowiska bezpieczeństwa

Spośród definicji bezpieczeństwa stworzonych przez polskich teoretyków należy przytoczyć stanowisko Ryszarda Zięby, który uważa, że bezpieczeństwo sprowadza się do potrzeb egzystencjalnych takich podmiotów, jak jednostka, grupy społeczne i struktury organizacyjne państw. Jak tłumaczy, (...) *w najogólniejszym znaczeniu bezpieczeństwo można określić jako pewność istnienia i przetrwania, posiadania*

⁹ G. Ciechanowski, *Wstęp*, w: *Współczesne zagrożenia bezpieczeństwa*, G. Ciechanowski, M. Romańczuk (red.), Szczecin 2017, s. 7–8.

¹⁰ Wywiady zostały przeprowadzone w latach 2015–2022 z przedstawicielami Rządowego Centrum Bezpieczeństwa, Centrum Doktryn i Szkolenia Sił Zbrojnych oraz Akademii Marynarki Wojennej.

oraz funkcjonowania i rozwoju podmiotu. Pewność jest wynikiem nie tylko braku zagrożeń, ale także powstaje wskutek kreatywnej działalności danego podmiotu i jest zmienna w czasie, czyli ma naturę procesu społecznego¹¹. Ogólną definicję terminu „bezpieczeństwo” można odszukać w *Słowniku terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, w którym jest on wyjaśniany jako (...) stan, który daje poczucie pewności, i gwarancje jego zachowania oraz szansę na doskonalenie. Jedną z podstawowych potrzeb człowieka. Jest to sytuacja odznaczająca się brakiem ryzyka utraty czegoś, co człowiek szczególnie ceni, na przykład: zdrowia, pracy, szacunku, uczuć, dóbr materialnych¹². Przy wyjaśnianiu istoty zjawiska bezpieczeństwa należy mieć na uwadze jego związek ze zjawiskiem zagrożenia¹³. Uzyskanie pożądanego stanu bezpieczeństwa wymaga od podmiotu wcześniejszej aktywności, pozwalającej mu na swobodę w realizacji własnych interesów w środowisku, w którym funkcjonuje, co w konsekwencji zapewni rozwój i przetrwanie tego podmiotu. Aby podmiot mógł doświadczyć bezpieczeństwa, musi zatem eliminować ryzyko wystąpienia zagrożeń przez podejmowanie wyzwań i wykorzystanie szans w środowisku bezpieczeństwa.

Warto podkreślić, że w czasie zimnej wojny bezpieczeństwo europejskie było postrzegane przez pryzmat zagrożeń militarnych. Po rozpadzie dwubiegunowego układu świata zakres pojęciowy terminu „bezpieczeństwo” się rozszerzył. Istotny wkład w kształtowanie się sposobu postrzegania bezpieczeństwa wniósł Barry Buzan, przedstawiciel szkoły kopenhaskiej. Przyjął on, że problemy bezpieczeństwa należy rozpatrywać w zakresie szerszym niż tylko polityczno-militarny¹⁴.

Analizując wydarzenia, które zaszły od lat 90. XX w., nie sposób nie zauważyć, że pojęcie bezpieczeństwa jest wciąż redefiniowane. Obecnie powstają nowe dziedziny bezpieczeństwa, np. bezpieczeństwo cybernetyczne, infrastruktury krytycznej, energetyczne, ekonomiczne, społeczne, morskie, humanitarne, socjalne i wiele innych, a zakres znaczeniowy tych pojęć wciąż się rozszerza. Zarysowała się zatem tendencja polegająca na tym, że przez zagrożenie bezpieczeństwa państwa rozumie się wszystko to, co może w jakikolwiek sposób zakłócić funkcjonowanie państwa i jego społeczeństwa. Dlatego też współcześnie uważa się, jak wskazuje Marian Kopczewski, że podmiotem bezpieczeństwa są wszystkie jednostki mające własne

¹¹ *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, R. Zięba (red. nauk.), Warszawa 2008, s. 16.

¹² Hasło: bezpieczeństwo, *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, wyd. 6, Warszawa 2008, s. 14.

¹³ R. Zięba, *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego. Koncepcje – struktury – funkcjonowanie*, Warszawa 2004, s. 28.

¹⁴ Za: A. Sekściński, *Bezpieczeństwo wewnętrzne w ujęciu teoretycznym. Geneza i współczesne rozumienie w naukach politycznych*, „Kwartalnik Naukowy OAP UW e-Politikon” 2013, nr 6, s. 47–48.

interesy i wyrażające ambicje ich realizowania¹⁵. Przyczyną przyjęcia takiego stanowiska jest m.in. konieczność uwzględnienia w dyskursie o bezpieczeństwie, oprócz współzależności między podmiotami prawa międzynarodowego, przede wszystkim norm dotyczących wojny, kontroli zbrojeń i znaczenia podmiotów pozarządowych¹⁶. Współczesny wymiar bezpieczeństwa to nie tylko przetrwanie, integralność terytorialna, suwerenność państwa, lecz także zapewnienie społeczeństwu odpowiedniej jakości życia, odpowiedniego poziomu gospodarczego państwa oraz ochrona środowiska naturalnego¹⁷. Zagrożeń nie można traktować wybiórczo. Konieczne jest dokonywanie diagnozy zmian zachodzących w przestrzeni międzynarodowej również w perspektywie długoterminowej.

Od 24 lutego 2022 r. świat skupia się na wydarzeniach w Ukrainie, ale tak samo ważny pozostaje problem sytuacji politycznej na Białorusi, która również stanowi determinantę bezpieczeństwa Polski oraz kształtowania się relacji z Federacją Rosyjską (FR). W rozważaniach na temat bezpieczeństwa nie można pominąć stanu relacji turecko-rosyjskich czy napięć w stosunkach Unii Europejskiej (UE) z państwami członkowskimi. Nie bez znaczenia są również ambicje państw dotyczące Arktyki i możliwości jej militarnego wykorzystania, a w kształtującym się nowym ładzie globalnym – przyszłość relacji USA–Chiny. Realizacja celów strategicznych na arenie międzynarodowej determinuje wielowymiarową grę o utrzymanie status quo w zakresie zachowania zdolności obronnych i umiejętnego dostosowania się do wyzwań¹⁸. Świadomość występowania zagrożeń i konieczność zadbania o własne interesy narodowe wyznaczają kierunek działań podejmowanych przez państwa na arenie międzynarodowej. W rezultacie jedne państwa adaptują się do zmieniającego się otoczenia strategicznego, a inne próbują zmniejszyć podatność na zagrożenia.

---

¹⁵ M. Kopczeński, *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa – wybrane elementy*, „Doctrina. Studia społeczno-polityczne” 2013, nr 10, s. 107.

¹⁶ E. Cziomer, M. Lasoń, *Podstawowe pojęcia i zakres bezpieczeństwa międzynarodowego i energetycznego*, w: *Międzynarodowe bezpieczeństwo energetyczne w XXI wieku*, E. Cziomer (red.), Kraków 2008, s. 16.

¹⁷ M. Lasoń, *Bezpieczeństwo w stosunkach międzynarodowych*, w: *Bezpieczeństwo międzynarodowe w XXI wieku. Wybrane problemy*, E. Cziomer (red. nauk.), Kraków 2010, s. 10–11.

¹⁸ J. Raubo, *GlobState III, czyli zrozumieć świat i wykorzystać wiedzę do budowania sił zbrojnych*, *Defence24*, 13 XII 2020 r., <https://defence24.pl/sily-zbrojne/globstate-iii-czyli-zrozumiec-swiat-i-wykorzystac-wiedze-do-budowania-sil-zbrojnych-komenatrz> [dostęp: 7 VII 2022].

Problem w zakresie definiowania odporności państwa i działań hybrydowych

Problem budowania odporności państw na działania hybrydowe był omawiany wielokrotnie podczas kolejnych szczytów NATO¹⁹. W Brukseli w 2021 r. podano w komunikacie, że ataki hybrydowe i cyberataki na państwa Sojuszu mogą doprowadzić do uruchomienia art. 5 Traktatu północnoatlantyckiego²⁰. W *Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2020* problemowi odporności państwa i obronie powszechnej poświęcono cały podrozdział. W punkcie 2.2 zostało jasno określone, że należy (...) *budować odporność państwa na zagrożenia, w tym o charakterze hybrydowym, zapewniać powszechny charakter obrony cywilnej i ochrony ludności*²¹. We wspomnianym dokumencie pojęcie zagrożeń o charakterze hybrydowym zostało wymienione pięciokrotnie, jednak nie pojawiły się w nim ani jego definicja, ani wyjaśnienie, co się do nich zalicza. Wyraz „odporność” został użyty aż jedenastokrotnie w odniesieniu do podejmowania działania (...) *na rzecz zwiększenia odporności państwa i społeczeństwa na współczesne zagrożenia*²². Zwiększenie odporności państwa jest rozumiane jako (...) *tworzenie systemu obrony powszechnej, opartego na wysiłku całego narodu, oraz (...) budowanie zrozumienia dla rozwoju odporności i zdolności obronnych Rzeczypospolitej Polskiej*²³. Ma to polegać m.in. na: budowaniu systemu obrony powszechnej, odporności na zagrożenia o charakterze hybrydowym, rozwijaniu zdolności systemu ochrony zdrowia oraz struktur administracji publicznej, a także w zakresie zapobiegania zagrożeniom o charakterze terrorystycznym i reagowania na nie, zwalczania przestępczości zorganizowanej, z uwzględnieniem działalności przestępczej w cyberprzestrzeni²⁴. W dalszej części omawianego dokumentu termin „odporność” jest używany w odniesieniu do zwiększenia bezpieczeństwa ekonomicznego, w tym finansowego, poprzez podejmowanie działań poprawiających odporność na międzynarodowe kryzysy finansowe, zwłaszcza takich, które służą

¹⁹ W Newport w Walii w 2014 r., w Warszawie w 2016 r., w Brukseli w 2018 r. i w Londynie w 2019 r.

²⁰ Zob. szerzej: W. Lorenz, *Szczyt NATO w Brukseli – przełomowy moment dla Sojuszu*, PISM, 15 VI 2021 r., https://www.pism.pl/publikacje/Szczyt_NATO_w_Brukseli_przelomowy_moment_dla_Sojuszu [dostęp: 10 VII 2022]. Zob. także: R. Opas, *Użyją art. 5? Stoltenberg nie wyklucza*, Wiadomości WP, 11 X 2022 r., <https://wiadomosci.wp.pl/uzyja-art-5-stoltenberg-nie-wyklucza-6821910367021888a> [dostęp: 11 X 2022].

²¹ *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2020*, https://www.bbn.gov.pl/ftp/dokumenty/Strategia_Bezpieczenstwa_Narodowego_RP_2020.pdf, s. 15 [dostęp: 15 X 2022].

²² Tamże, s. 10.

²³ Tamże, s. 15.

²⁴ Tamże, s. 15–20.

wzmacnianiu stabilności systemu finansów publicznych. Te działania dotyczą również aktywności dyplomatycznej, prawnej i administracyjnej, która zwiększa odporność państwa na ryzyko wykorzystywania dostaw surowców energetycznych jako instrumentu nacisku politycznego ze strony innych państw²⁵. Problem budowania odporności struktur państwowych na skutki działań hybrydowych to częsty element debaty publicznej, podejmowanej również przez Biuro Bezpieczeństwa Narodowego²⁶. Potrzebę budowy odporności na zagrożenia militarne, niemilitarne i hybrydowe podkreśla także Rządowe Centrum Bezpieczeństwa (RCB)²⁷. Podaje ono, że w sytuacji pogarszającego się bezpieczeństwa w regionie odporność państwa na pojawiające się zagrożenia jest jednym z podstawowych warunków zapewnienia mu ochrony²⁸. Z tego względu odporność państwa na zagrożenia o charakterze hybrydowym zajmuje ważne miejsce w debatach narodowych i międzynarodowych oraz w strategiach bezpieczeństwa. Nadal jednak brakuje terminów „odporność państwa” i „działania hybrydowe”, które byłyby powszechnie uznawane i stosowane w dokumentach NATO i UE oraz w dokumentach narodowych. Sformułowane do tychczas definicje są niejednoznaczne, często mają charakter koncepcyjny i pozostawiają dowolność interpretacyjną, co nie sprzyja poznaniu naukowemu. Sposób postrzegania tych pojęć zależy od percepcji interpretatora jako określonego podmiotu, który na bazie swojej wiedzy formułuje teorię stanowiącą rezultat czynności interpretacyjnych związanych z podejmowanym problemem. Zgodnie z zasadami konstrukcji definicji powinna ona określać sens, znaczenie definiowanego wyrazu lub wyrażenia, być precyzyjna, jednoznaczna i logiczna²⁹.

²⁵ Tamże, s. 33–34.

²⁶ P. Solocho, P. Pietrzak, *Szczyt NATO w Warszawie: uwarunkowania, rezultaty, wnioski dla Polski*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2016, nr 37–40, s. 31.

²⁷ M. Kubiak, *Zarządzanie kryzysowe a bezpieczeństwo narodowe w dobie zagrożeń hybrydowych*, „Biuletyn Kwartalny Rządowego Centrum Bezpieczeństwa” 2018, nr 24, s. 4. Biuletyny analityczne RCB są dostępne pod adresem: <https://www.gov.pl/web/rcb/biuletyn-analityczny-rzadowego-centrum-bezpieczenstwa> (dop. red.); *Budowanie odporności państw członkowskich sojuszu – implementacja wytycznych NATO*, Rządowe Centrum Bezpieczeństwa, <https://archiwum.rcb.gov.pl/budowanie-odpornosci-panstw-czlonkowskich-sojuszu-implementacja-wytycznych-nato/> [dostęp: 20 XII 2018]; *Odporność na zagrożenia tematem seminarium RCB*, Rządowe Centrum Bezpieczeństwa, <https://archiwum.rcb.gov.pl/odpornosc-na-zagrozenia-tematem-seminarium-rcb/> [dostęp: 20 XII 2018]; A. Zasadińska-Baraniewska, *Zarządzanie kryzysowe wobec nowego typu zagrożeń – spotkanie eksperckie w Rządowym Centrum Bezpieczeństwa*, „Biuletyn Kwartalny Rządowego Centrum Bezpieczeństwa” 2017, nr 19, s. 4.

²⁸ *Odporne NATO*, Rządowe Centrum Bezpieczeństwa, <https://archiwum.rcb.gov.pl/odporne-nato/> [dostęp: 20 XII 2020].

²⁹ M. Bartoszewicz, *Definicje legalne w świetle zasady określoności prawa*, w: *Dookoła Wojtek... Księga pamiątkowa poświęcona Doktorowi Arturowi Wojciechowi Preisnerowi*, R. Balicki, M. Jabłoński (red.), Wrocław 2018, s. 355–356.

Z uwagi na brak formalnych definicji w zakresie odporności państwa oraz w celu uściślenia przedmiotu rozważań warto wprowadzić definicję projektującą, która może posłużyć doprecyzowaniu badanego problemu.

Na wstępie trzeba zauważyć, że pojęcie odporności funkcjonuje również w innych dziedzinach wiedzy, takich jak nauki inżynieryjne i medycyna. W inżynierii mechanicznej dotyczy zrozumienia zachowania i podatności materiałów na odkształcenia pod wpływem użytych różnych sił zewnętrznych. W tym kontekście jest to miara odporności danego materiału na działania siły, aby mógł on wytrzymać bez pęknięcia lub trwałej zmiany kształtu. Miarą odporności w takiej sytuacji jest zatem czas powrotu materiału do pierwotnego kształtu po ustaniu siły oddziaływania³⁰. W naukach medycznych zagadnieniem odporności organizmu zajmuje się immunologia. Na gruncie tej nauki odporność dotyczy (...) *procesów, dzięki którym ustroj ludzki utrzymuje równowagę środowiska wewnętrznego w przypadku zadziałania substancji obcej o właściwościach antygenowych pochodzenia zewnętrznego lub wewnątrzustrojowego*³¹. Z kolei Słownik języka polskiego PWN słowo „odporny” definiuje jako (...) *niewrażliwy na wpływy fizyczne lub moralne oraz jako (...) nieulegający zakażeniom drobnoustrojami chorobotwórczymi*³². Według Słownika angielsko-polskiego „odporny” to (...) *prężny, zdolny do szybkiego powrotu (np. do zdrowia), a „być odpornym” znaczy: opierać się, stawiać opór, powstrzymywać się*³³.

W odniesieniu do odporności państwa sformułowania zawarte w przytoczonych definicjach można rozumieć następująco:

- „niewrażliwy” – odporny na oddziaływania, nieulegający wpływom, zdolny do utrzymania status quo;
- „stawiający opór” – zdolny do pokonywania zagrożeń.

Poprzez analogię do definicji przyjętych na gruncie nauk inżynieryjnych i medycznych oraz słownikowych autor sformułował definicję odporności państwa jako zdolność do przeciwstawienia się ofensywnym działaniom agresora/ów lub możliwość przystosowania się do nowych warunków z zachowaniem perspektywy dotychczasowego poziomu bezpieczeństwa, jednocześnie gwarantując przetrwanie i niezachwiany rozwój³⁴. Z tej definicji wynika, że odporność państwa jest

³⁰ Wytrzymałość materiałów – rodzaje, co to jest?, EBMI, 30 VIII 2021 r., <https://www.ebmia.pl/wiedza/porady/obrobka-porady/wytrzymalosc-materialow-rodzaje/> [dostęp: 23 VII 2022].

³¹ Hasło: immunologia, <https://mediweb.pl/sloownik-nauk-i-specjalnosci-lekarskich> [dostęp: 20 VIII 2022].

³² Hasło: odporność, Słownik języka polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/odporno%C5%9B%C4%87.html> [dostęp: 20 VIII 2022].

³³ Hasło: odporny, w: *Oxford Wordpower. Słownik angielsko-polski z indeksem polsko-angielskim*, Oxford University Press 2002, s. 643.

³⁴ Autor sformułował tę definicję na podstawie: J. Mokrzycki, C. Pawlak, *Budowanie odporności państwa gwarantując jego bezpieczeństwo*, w: *Kształtowanie przestrzeni bezpieczeństwa państwa*, G. Ciechanowski,

rozumiana jako zdolność do stawiania oporu oraz reagowania na sytuacje kryzysowe i umiejętność zarządzania nimi. Jest to zatem także zdolność adaptacji do nowej sytuacji. Na tak pojmowaną odporność państwa składają się zdolności w sferach cywilnej i wojskowej. To potwierdza, że budowanie odporności państwa jest doskonałością – w obliczu nowych zagrożeń – jego zdolności. Oznaczają one m.in. skuteczne radzenie sobie z działaniem agresora oraz umiejętność podtrzymania zaufania własnego społeczeństwa do władz państwowych i społeczności międzynarodowej w sytuacji wystąpienia zagrożenia³⁵. Problemem przy tak skonstruowanej definicji odporności państwa pozostaje to, jak mierzyć lub oceniać odporność państwa i za pomocą jakich narzędzi powinno się to robić. Bez wypracowania systemu wskaźników i mierników rzetelna ocena stanu rzeczywistego jest niemożliwa. Ich odpowiednie dobranie pozwala na uzyskanie wiedzy, w jaki sposób i na jaką skalę analizowane zagrożenie czy zjawisko powoduje zmiany w środowisku bezpieczeństwa. Zatem każdy wskaźnik i miernik powinien być warunkowany celowością jego wprowadzenia. Należy ustalić, dlaczego są one wprowadzane, co zamierza się mierzyć, czego oczekuje się od miernika i wskaźnika, przy jednoczesnym wskazaniu sposobu mierzenia bądź szacowania i podania źródła danych. To prowadzi do wypracowania i przyjęcia metodyki. Dopiero wtedy można stwierdzić, w jakim obszarze należy poprawić odporność.

W odniesieniu do nabywania odporności na działania hybrydowe koniecznością jest zrozumienie ich – czym one są lub nie – i powiązanie ich z obszarami funkcjonowania państwa. Należy zauważyć, że stosowanie terminu „działania hybrydowe” można ujmować w co najmniej trzech wymiarach: **epistemologicznym** – jako sposób poznania naukowego, **ontologicznym** – wskazując na istotę ich bytu, czasu i przestrzeni, **przedmiotowym** (zakresowym) – czym one są³⁶.

Z dotychczas przeprowadzonych badań w zakresie zagrożeń o cechach hybrydowych i działań hybrydowych wynika, że te pojęcia zdobyły rozgłos po bezkrwawej aneksji Krymu przez FR, będącej skutkiem niezdolności państw i NATO

K. Ligęza, A. Rurak (red. nauk.), Gdynia 2019, s. 38. Definicja została opracowana również w dokumencie: *Koncepcja Kompleksowego Wzmacniania Odporności RP* przygotowanym przez Rządowe Centrum Bezpieczeństwa. Za: G. Matyasik, *Jak wygląda polska odporność?*, INFOSECURITY24, 4 IV 2023 r., <https://infosecurity24.pl/bezpieczenstwo-wewnetrzne/jak-wyglada-polska-odpornosc> [dostęp: 10 IX 2023].

³⁵ *Commitment to enhance resilience*, North Atlantic Treaty Organization, 8 VII 2016 r., https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133180.htm [dostęp: 21 VIII 2022].

³⁶ Podobnego podziału dokonał Bogdan Zdrodowski w podejściu poznawczym dotyczącym bezpieczeństwa. Zob. szerzej: B. Zdrodowski, *Istota bezpieczeństwa*, w: *Wybrane problemy bezpieczeństwa wewnętrznego państwa*, A. Misiuk (red.), t. 34, Warszawa 2014, s. 34.

do rozpoznania sytuacji w środowisku bezpieczeństwa³⁷. Brak precyzyjnych definicji określających ten rodzaj zagrożeń generuje nieporozumienia i wywołuje publiczny spór w tak ważnym obszarze, jak bezpieczeństwo państwa, które należy do wartości najwyższej cenionych i chronionych. Problem nieprecyzyjnego formułowania definicji działań hybrydowych i zagrożeń o cechach hybrydowych został dostrzeżony również przez wielu badaczy i teoretyków wojskowych, którzy uważają, że używanie tych terminów jest nieprzydatne, a czasami nawet niebezpieczne. Zwracają uwagę, że definicje w obszarze hybrydowości, szczególnie te opublikowane po 2014 r., odnoszą się wprost do działań FR, a nie do zjawiska rozumianego holistycznie³⁸.

Przedstawione dotychczas definicje są na tyle ogólne, że mogą obejmować wiele różnych zjawisk i stwarzać możliwości różnej ich interpretacji na zasadzie *catch-all*, co sprawia, że tradycyjnie pojmowany podział na czas pokoju oraz czas wojny i konfliktu ulega rozmyciu³⁹. W takiej sytuacji zagrożenia hybrydowe mogą być wszystkim dla wszystkich. Dlatego państwo i jego struktury muszą być świadome współczesnych zagrożeń i przygotowane na różne wyzwania, a nie tylko na jeden typ zagrożenia.

Analiza problemu wskazuje, że agresor podejmuje działania z wyprzedzeniem, a czas przygotowań może trwać od kilku do nawet kilkunastu lat. Pozwala mu to

---

³⁷ Wydarzenia w Ukrainie w 2014 r., a w szczególności aneksja Krymu, zostały zidentyfikowane przez licznych badaczy i ekspertów w obszarze bezpieczeństwa jako wojna hybrydowa lub zagrożenia hybrydowe. Obok tych dwóch popularnych terminów pojawiły się inne, mniej powszechne, takie jak działania hybrydowe, konflikt hybrydowy, atak hybrydowy, konflikt czwartej generacji i działania w szarej strefie, które były jedną z wielu prób wyjaśnienia hybrydowości współczesnych konfliktów. Zob. A. Rącz, *Russia's Hybrid War in Ukraine Breaking the Enemy's Ability to Resist*, Helsinki 2016, s. 40; S. Bolzen, „Die NATO muss auf grüne Männchen vorbereitet sein”, *Die Welt*, 17 VIII 2014 r., <http://www.welt.de/politik/ausland/article131296429/Die-Nato-muss-auf-gruene-Maennchen-vorbereitet-sein.ht ml/> [dostęp: 27 I 2015]; C. Pawlak, J. Keplin, *Aneksja Krymu w kontekście działań hybrydowych*, „Kwartalnik Bellona” 2016, nr 3, s. 23–24; J. Keplin, *Działania hybrydowe jako niewidzialne zagrożenia*, w: *Wojna Federacji Rosyjskiej z Zachodem*, M. Banasik (red.), Warszawa 2022, s. 167–168; T. Usewicz, J. Keplin, *Hybrid Actions and Their Effect on EU Maritime Security*, „Journal on Baltic Security” 2023, t. 9, nr 1, s. 32–68. https://doi.org/10.57767/jobs_2023_001; J. Keplin, *Działania hybrydowe na Morzu Bałtyckim. Zarys problemu dla bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej*, „De Securitate et Defensione. O Bezpieczeństwie i Obronności” 2022, t. 8, nr 2, s. 54–68. <https://doi.org/10.34739/dsd.2022.02.04>.

³⁸ Zob. P. Ochmann, J. Wojas, *Wojna hybrydowa jako przykład umiędzynarodowionego konfliktu wewnętrznego*, „Studia Prawa Publicznego” 2018, nr 2, s. 101–102. <https://pressto.amu.edu.pl/index.php/spp/article/view/21068/20355> [dostęp: 1 XII 2022]; A. Gruszczak, *Hybrydowość współczesnych wojen – analiza krytyczna*, w: *Asymetria i hybrydowość – stare armie wobec nowych konfliktów*, W. Sokała, B. Zapala (red.), Warszawa 2011, s. 17.

³⁹ E. Reichborn-Kjennerud, P. Cullen, *What is Hybrid Warfare?*, Norwegian Institute of International Affairs, 2016 r., https://nupi.brage.unit.no/nupi-xmlui/bitstream/handle/11250/2380867/NUPI_Policy_Brief_1_Reichborn_Kjennerud_Cullen.pdf, s. 1–2 [dostęp: 1 XII 2022].

na doprecyzowanie celu strategicznego i celów pośrednich, a także prognozowanie pożądaných efektów i przyjęcie wstępnej strategii. W pierwszej kolejności agresor będzie koncentrował się na identyfikacji i analizie celu w zakresie:

- podatności oraz słabości państwa w różnych obszarach jego funkcjonowania,
- mocnych stron jako ograniczeń lub utrudnień w osiągnięciu celu (przynależność do sojuszy, sytuacja gospodarcza, społeczna i inne)⁴⁰.

Działania będą obejmować zsynchronizowane użycie wielu narzędzi⁴¹ dostosowanych do podatności obszarów. Należy dodać, że środkiem znacznie ułatwiającym odniesienie sukcesu będą działania informacyjne. Takie stanowisko pokrywa się z poglądami Carla von Clausewitza, według którego osiągnięcie celów strategicznych może być realizowane za pomocą środków innych niż wojna. Jako ważne narzędzie wymienia on politykę⁴². Agresor, wykorzystując elementy polityki, może realizować swoje cele w sposób ukryty lub jawny. Dlatego każda skuteczna strategia powinna uwzględniać złożoność środowiska, wskazywać sposoby pozwalające na odniesienie zwycięstwa i unikać przy tym nadmiernego upraszczania problemu. Każde pominięcie istotnych elementów przez stronę zaatakowaną powoduje, że agresor zyskuje przewagę sytuacyjną. Z tego względu istotne jest ciągłe monitorowanie zagrożeń zarówno w wymiarze wewnętrznym, jak i zewnętrznym. Ich analiza jest kluczowym etapem do określenia potencjalnego ryzyka, ponieważ pozwala na zrozumienie motywacji agresora. Ponadto rozważanie jego intencji, potencjalnych interesów, potrzeb, metod działania, a także woli w osiągnięciu celów głównych lub pośrednich stanowi najważniejszy element efektywnego zarządzania bezpieczeństwem państwa. Istotne jest również określenie rzeczywistych zdolności i zasobów agresora, czy są one wystarczające do osiągnięcia celu. Zatem ciągłe monitorowanie zagrożeń pozwala na szybkie reagowanie i dostosowanie adekwatnych narzędzi do zidentyfikowanego niebezpieczeństwa, pozwala na skuteczną reakcję na zmieniającą się sytuację, co z kolei przyczynia się do zachowania stabilności i suwerenności państwa.

Należy dodać, że zrównoważony rozwój społeczno-gospodarczy wymaga odpowiedniego poziomu bezpieczeństwa, czyli zdolności zapewnienia niezagrażonego wykorzystania możliwości (potencjału) w budowaniu efektywnej gospodarki

⁴⁰ J. Keplin, *Analityczny model działań hybrydowych narzędziem wspomagającym bezpieczeństwo państwa*, w: *Współczesne zagrożenia bezpieczeństwa*, G. Ciechanowski, M. Romańczuk (red.), Szczecin 2017, s. 127–138.

⁴¹ Takie jak np. dyplomatyczne, ekonomiczne, informacyjne, sankcje, embargo i inne.

⁴² Zob. szerzej: M. Mazur-Bubak, *Wybrane teorie leżące u podstaw współczesnego paradygmatu wojny*, „Internetowy Magazyn Filozoficzny Hybris” 2015, nr 30, s. 82–83, <https://dSPACE.uni.lodz.pl/xmlui/handle/11089/20342> [dostęp: 20 XI 2022].

jako podstawy tworzenia dobrobytu państwa i jego społeczeństwa⁴³. Współczesne zagrożenia, które są efektem działań hybrydowych, mogą być generowane zarówno przez podmioty państwowe⁴⁴, jak i niepaństwowe⁴⁵. Jak tłumaczy Ryszard Zięba, (...) *współczesne zagrożenia i niebezpieczne zjawiska stanowią odbicie zmian, jakie ciągle się dokonują w życiu narodów i państw, a także są efektem działań podejmowanych przez państwa i aktorów niepaństwowych w celu zapewnienia własnych interesów*⁴⁶. Oznacza to, że światowy porządek się zmienia, a panujące zasady ulegają modyfikacjom. Zauważalna staje się rywalizacja o zasoby surowców energetycznych i rosnące zapotrzebowanie na żywność, wodę, a także na nowe technologie.

Podmioty niepaństwowe, takie jak organizacje pozarządowe (ang. *Non Government Organization*, NGO), korporacje międzynarodowe i transnarodowe, a w szczególnej sytuacji indywidualne osoby, mogą wpływać na politykę państwa, systemy gospodarcze i społeczeństwo, a ich działalność lobbingsowa może kształtować przepisy prawa międzynarodowego, które mogą służyć interesom tych podmiotów. Ponadto angażowanie NGO jako *proxy* umożliwi agresorowi unikanie odpowiedzialności i ukrywanie nielegalnych działań. W takim wypadku udowodnienie agresji okazuje się bardzo trudne. Krzysztof Liedel uważa, że w zbliżających się dziesięcioleciach państwa będą opierać swoje bezpieczeństwo na zapisach aktów prawnomiędzynarodowych, a ich skuteczność będzie zależała od ich interpretacji na arenie międzynarodowej⁴⁷. Stwarza to potrzebę modyfikacji poglądów na temat bezpieczeństwa państwa, jego zagrożeń i gwarancji. Tymi zagrożeniami są np. wrogie działania informacyjne lub ekonomiczne, których celem są oddziaływanie na społeczeństwo czy też uzależnienie gospodarcze i technologiczne lub uzależnienie dostaw surowców od innych państw albo korporacji i wpływanie w ten sposób na politykę państwa będącego obiektem tych działań. Środowisko bezpieczeństwa państwa może zatem zostać zdestabilizowane w wyniku użycia przez

⁴³ H. Świeboda, *Prognozowanie zagrożeń bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2017, s. 8.

⁴⁴ Najczęstszymi zagrożeniami stwarzanymi przez podmioty państwowe są: dążenia rewizjonistyczne, inicjowanie bądź podsycanie konfliktów wewnętrznych, stosowanie presji politycznych i ekonomicznych, dążenie do uzależnienia innego państwa od surowców energetycznych, działania informacyjne i dezinformacyjne, które mogą być prowadzone m.in. w cyberprzestrzeni.

⁴⁵ Do zagrożeń ze strony aktorów niepaństwowych najczęściej zalicza się działania grup terrorystycznych (np. dżihad), działania zorganizowanych grup przestępczych, zorganizowany handel narkotykami i bronią, wrogie działania korporacji usiłujących wpływać na politykę państwa.

⁴⁶ R. Zięba, *Współczesne wyzwania i zagrożenia dla bezpieczeństwa międzynarodowego*, „Stosunki Międzynarodowe – International Relations” 2016, t. 52, nr 3, s. 9. <https://doi.org/10.7366/020909613201601>.

⁴⁷ K. Liedel, *Zagrożenia hybrydowe. Jak zmienia się środowisko bezpieczeństwa RP?*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2015, wydanie specjalne: *Wojna hybrydowa*, s. 52.

agresora różnorodnych, skoordynowanych form oddziaływania, o różnym stopniu intensywności i w różnych obszarach funkcjonowania państwa. Można spodziewać się poszerzenia zakresu zagrożeń oraz ich transformacji, co będzie utrudniać ich identyfikację i reakcję na nie. Zdaniem Tomasza Schumana najczęściej wykorzystywanym sposobem oddziaływania na państwo jest szantaż, zastraszanie polityków i mediów, aby oni sami zdestabilizowali i rozbili swój kraj⁴⁸. W warunkach braku powszechnej gwarancji bezpieczeństwa państwa i stosunkowo łatwego prowadzenia agresywnej polityki przez różne podmioty typowe jest stosowanie miękkich środków oddziaływania. Po pierwsze, dużego znaczenia nabierają działania informacyjne, które przy wykorzystaniu nowoczesnych technologii są jednym ze skuteczniejszych narzędzi. Niezwykle ważny jest obszar systemów teleinformatycznych, będących przestrzenią, w której są prowadzone działania hybrydowe. Ataki w cyberprzestrzeni nie muszą mieć destrukcyjnych skutków dla systemów IT wykorzystywanych w infrastrukturze krytycznej czy bankach, ale mogą spowodować dyskomfort sytuacyjny i wywołać obawy⁴⁹. Po drugie, celem może być kradzież i ujawnienie informacji istotnych dla bezpieczeństwa państwa. Po trzecie, działanie może polegać na wprowadzaniu fałszywych informacji do przestrzeni informacyjnej, a także na użyciu fałszywych certyfikatów bezpieczeństwa w celu nie tylko osiągnięcia korzyści materialnych, lecz także zastraszania⁵⁰. Należy dodać, że część

⁴⁸ „T. Schuman” to pseudonim byłego agenta KGB Jurija Bezmienowa, pracownika Agencji Prasowej Novosti w New Delhi, w której był odpowiedzialny za prowadzenie propagandy na rzecz sowieckiego reżimu. Był specjalistą w zakresie technik dezinformacyjnych, jawnej i ukrytej propagandy, a także dywersji ideologicznej (ros. *активные мероприятия*). W 1970 r., po wykryciu jego wrogiego stosunku do ZSRR, zbiegł do USA. Przekazał Amerykanom wiele znaczących informacji na temat technik służących dokonaniu przewrotu ideologicznego i sposobów destabilizacji poprzez zakłócenie funkcjonowania pojedynczych obszarów (np. dyplomatycznego, ekonomicznego) za sprawą przejęcia kontroli nad kluczowymi sektorami związanymi z tymi obszarami, aż do spowodowania kryzysu całego państwa. Swoimi refleksjami podzielił się w książce. Zob. szerzej: T. Schuman (Yuri Bezmenev), *Love Letter to America*, Los Angeles 1984, s. 17–19.

⁴⁹ Działania w cyberprzestrzeni dotyczą ataków przeprowadzanych nie tylko przez określone podmioty państwowe i niepaństwowe, lecz także przez hakerów działających często z pobudek emocjonalnych oraz z chęci zaimponowania. Stanowią oni spory odsetek atakujących. Działania w cyberprzestrzeni mogą polegać również na wykradaniu danych wrażliwych i włamaniach na konta bankowe i być kwalifikowane jako przestępstwa pospolite. Zob. szerzej: K. Rokiciński, *Wybrane aspekty zagrożeń asymetrycznych na morzu w funkcji wykorzystania sił morskich*, „Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej” 2005, R. 46, nr 1, s. 165.

⁵⁰ Holenderska firma DigiNotar została zaatakowana przez przestępców internetowych. Z DigiNotar skradziono ponad 500 certyfikatów SSL, w tym wystawione dla CIA i Mossadu. W rezultacie firma ogłosiła bankructwo. Podobnego działania doświadczył Distribute.it – australijski dostawca hostingu oraz Cloud Nine – angielski dostawca internetu. Zob. szerzej: A. Jadcak, *Zaatakowana przez hakerów DigiNotar ogłosiła upadłość*, *Computer World*, 23 IX 2011 r., <https://www.computerworld.pl/news/Zaatakowana-przez-hakerow-DigiNotar-oglosila-upadlosc,375383.html> [dostęp: 4 I 2019].

zagrożeń w obszarze IT wynika z braku akceptowalnego poziomu bezpieczeństwa danych zgromadzonych w systemach informatycznych wykorzystywanych do realizacji istotnych zadań publicznych⁵¹. Marian Cieślarczyk podkreśla, że (...) *aktualnie znacząca część społeczeństw nie nadąża za rozwojem nowoczesnych technologii (...) i nie jest w stanie przewidzieć konsekwencji związanych z ich wykorzystaniem, co wiąże się z dużym ryzykiem*⁵².

Ważne jest również zwrócenie uwagi na państwa, które próbują odbudować swoją pozycję mocarstwową i dążą do tworzenia świata wielobiegunowego. Nie ma nic nowego w podejmowaniu działań hybrydowych, ale globalizacja, nowoczesne technologie czy cyfryzacja znacznie zwiększyły ich skuteczność i możliwości oddziaływania na wybrane cele. Należy podkreślić, że działaniami hybrydowymi nie są regularne działania dyplomatyczne, umowy gospodarcze, a z całą pewnością nie są nimi konflikt i wojna pomiędzy państwami. Działania hybrydowe mogą natomiast istnieć pomiędzy tymi dwoma ostatnimi stanami. Są one wykorzystywane jako tańsza alternatywa dla klasycznego konfliktu zbrojnego, trwają znacznie dłużej przy odczuwalnie niższych kosztach. W działaniach hybrydowych zagrożenia z nich wynikające rozpoznaje się wcześniej niż agresora jako sprawcę. Agresor, przyjmując różne cele oraz sposoby wykorzystania *proxy*⁵³, czyni swoje działania trudnymi do wykrycia.

Podejmując próbę wyjaśnienia działań hybrydowych, należy pamiętać, że nie ograniczają się one do aktywności militarnej. Agresor chce wpłynąć na politykę państwa, jego społeczeństwo i gospodarkę w warunkach pokoju, przeciwdziałanie tym zagrożeniom czy też odpowiedź na nie będzie zatem inna niż obejmująca siłę militarną. Można postawić tezę, że każde wykorzystanie narzędzi⁵⁴ w warunkach pokojowego funkcjonowania państwa jest rozumiane jako celowe działania aktora państwowego lub niepaństwowego, których następstwem będzie oczekiwana reakcja w obszarze poddanym oddziaływaniu, np. zmiana polityki państwa czy zachowania społeczeństwa, odbiór informacji zgodny z wolą inicjatora takich działań.

⁵¹ NIK o bezpieczeństwie danych, Najwyższa Izba Kontroli, 16 V 2016 r., <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/nik-o-bezpieczenstwie-danych.html> [dostęp: 18 XI 2018].

⁵² M. Cieślarczyk, *Teoretyczne i metodologiczne podstawy badania problemów bezpieczeństwa i odporności państwa*, Siedlce 2009, s. 14.

⁵³ Istotne jest wykorzystanie *proxy*, np. organizacji pozarządowej lub korporacji transnarodowej, do osiągnięcia celu, przez co faktyczny agresor nie zostanie wykryty, a wina za agresywne działania może zostać przypisana innemu podmiotowi.

⁵⁴ W stosunkach między podmiotami prawa międzynarodowego do tych narzędzi zalicza się m.in. politykę, zawieranie umów, wykorzystanie innych podmiotów prawa międzynarodowego (*proxy*), działania informacyjne, dezinformacyjne, próby uzależnienia od surowców energetycznych lub innych dóbr.

W rzeczywistości działania hybrydowe są trudne do rozpoznania, a stwarzają realne zagrożenie.

Zgodnie z przyjętym sposobem rozumowania działania hybrydowe można zdefiniować następująco:

(...) są to działania zmierzające do osiągnięcia celów politycznych i strategicznych przez agresora z możliwością utrzymania dotychczasowych stosunków gospodarczych i/lub dyplomatycznych. Działania te prowadzone są przez podmioty państwowe i/lub niepaństwowe w sposób zaplanowany oraz skoordynowany, łącząc różne środki wywierania nacisku i uzależniania zależne od agresora. Mogą być one prowadzone w środowisku politycznym, ekonomicznym, militarnym i społecznym, w tym mniejszości narodowych, etnicznych i religijnych, z jednoczesnym zróżnicowaniem ich co do czasu, przestrzeni (obszaru geograficznego) i intensywności oraz przy wykorzystaniu proxy. Działania te realizowane są w warunkach normalnego stanu funkcjonowania państwa⁵⁵.

Odporność państwa na działania hybrydowe

Współcześnie państwo jest uważane za gwaranta ogólnego dobrobytu swoich obywateli. Cel ten osiąga m.in. przez realizację polityki w zakresie świadczeń społecznych, zabezpieczenia społecznego, dostępu do edukacji, egzekwowania prawa, bezpieczeństwa publicznego, ochrony infrastruktury krytycznej oraz w innych ważnych dziedzinach. Takie podejście do roli państwa w zakresie zapewniania bezpieczeństwa wskazuje zatem na złożone społeczno-polityczne i społeczno-gospodarcze ramy, które powinny zostać uwzględnione przez instytucje państwowe. W odniesieniu do odporności państwa wprowadza to do dyskursu kryteria zarówno materialne⁵⁶, jak i niematerialne⁵⁷, które są trudno mierzalne. Ponadto wymusza to dokładne określenie rodzaju odporności państwa wymagającej poprawy i udoskonalenia, gdyż żadne państwo nie jest odporne we wszystkich dziedzinach

⁵⁵ *Koncepcja udziału Sił Zbrojnych RP w przeciwdziałaniu zagrożeniom hybrydowym*, Centrum Doktryn i Szkolenia, Bydgoszcz 2017, s. 8. Przedstawiona definicja jest efektem prac nad tą koncepcją. Autor niniejszego artykułu był szefem zespołu projektowego do spraw jej opracowania.

⁵⁶ Na przykład potencjał militarny, surowce energetyczne, woda, rudy metali itp.

⁵⁷ Na przykład wola działania i determinacja państwa w osiąganiu celów strategicznych, aspiracje państw, ideologie, strategie, trwałość sojuszu, informacje, zdolność społeczeństwa do neutralizowania zagrożeń itp.

bezpieczeństwa⁵⁸. Dlatego istotne jest ustalenie, jaki jest cel tych działań oraz na co ta odporność ma być budowana⁵⁹. Wymaga to dokonania wyboru priorytetów, a zatem pociąga za sobą użycie adekwatnych zasobów⁶⁰.

W odniesieniu do działań hybrydowych kluczowe jest zrozumienie, że są one wymierzone w wiele dziedzin bezpieczeństwa państwa, zatem odporność należy rozpatrywać z uwzględnieniem specyfiki tych dziedzin. Zagrożenia te są złożone, charakteryzują się wysoką dynamiką zmian, co powoduje, że ich wykrywalność jest utrudniona. Wymaga to przygotowania nowych rozwiązań wspomagających system wczesnego ostrzegania⁶¹. Lech Wojciech Zacher wskazuje, że istotna jest świadomość dotycząca wystąpienia potencjalnych zagrożeń, kryzysów i katastrof, bez której nie ma możliwości wspierania globalnego bezpieczeństwa⁶². Podobnie uważa Jack Williams⁶³ i dodaje, że każdą istotną informację powinno się analizować w celu dokonania świadomej oceny tego, co może się wydarzyć w przyszłości. Jego zdaniem oceny zagrożeń są zawsze przewidywalne, a opisywanie prognozowanego wydarzenia nie jest rezultatem analizy danych wywiadowczych, lecz zastosowania kilku technik analitycznych w celu połączenia w złożonym systemie ogromnej ilości informacji⁶⁴.

---

⁵⁸ Priorytetem jest określenie tych obszarów bezpieczeństwa państwa, które są najbardziej wrażliwe na współczesne zagrożenia – np. ekologiczne, od terroryzmu i sabotażu, po awarie systemów technicznych, w zakresie utrzymania łańcuchów dostaw surowców energetycznych i inne.

⁵⁹ Koncepcja budowania odporności państwa na działania hybrydowe powstała m.in. w ramach projektu Countering Hybrid Warfare realizowanego w ramach Wielonarodowej Kampanii Rozwoju Zdolności (ang. *Multinational Capability Development Campaign*), w którym autor brał udział. Projekt miał dwie edycje – w latach 2015–2016 oraz 2017–2018. Efektem prac był m.in. dokument: *MCDC Countering Hybrid Warfare Project: Countering Hybrid Warfare*, https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5c8141e2e5274a2a51ac0b34/concepts_mcdc_countering_hybrid_warfare.pdf [dostęp: 7 X 2022].

⁶⁰ Ch. Fjäder, *The nation-state...*, s. 122.

⁶¹ P. Cullen, *Hybrid threats as a new 'wicked problem' for early warning*, Hybrid CoE, 4 VI 2018 r., <https://www.hybridcoe.fi/publications/hybrid-coe-strategic-analysis-8-hybrid-threats-as-a-new-wicked-problem-for-early-warning/> [dostęp: 12 X 2018].

⁶² L.W. Zacher, *Trwały rozwój – utopia czy realna możliwość?*, „Problemy Ekorozwoju – Problems of Sustainable Development” 2008, t. 3, nr 2, s. 66.

⁶³ Profesor Jack F. Williams zajmuje się m.in. ryzykiem w branży energetycznej. Był dyrektorem i liderem w Binder Dijker Otte & Co. (BDO) Consulting, gdzie pełnił funkcję doradcy finansowego, księgowego i eksperta ds. wykrywania oszustw finansowych. Ponadto był konsultantem rządu federalnego Stanów Zjednoczonych Ameryki oraz sektora prywatnego w zakresie analizy zagrożeń, oceny ryzyka, ochrony infrastruktury. Obecnie m.in. wykłada w St. John's University School of Law Bankruptcy Policy Institute.

⁶⁴ J.F. Williams, *Critical Energy Infrastructure Protection Policy Research Series: Al-Qaida threats and strategies: the religious justification for targeting the international energy economy*, The Canadian

Na podstawie przeprowadzonej krytycznej analizy literatury przedmiotu autor wnioskuje, że jednym z działań mogących w istotny sposób wesprzeć budowanie odporności państwa na działania hybrydowe jest dążenie do efektywnego rozpoznania i identyfikacji zagrożeń tych istniejących, ale niewykrytych, jak również przyszłych, które będą skutkiem podjętych decyzji politycznych oraz efektem zmian zachodzących w środowisku bezpieczeństwa. Nie sposób nie zgodzić się z Krzysztofem Ligęzą, który zwraca uwagę, że nie ma możliwości rozpoznania wszystkich zagrożeń, gdyż część z nich pojawia się niespodziewanie, zarówno co do czasu, jak i miejsca. Dodaje, że istotą bezpieczeństwa jest myślenie wyprzedzające o rodzaju zagrożeń i odpowiednie przygotowanie się do minimalizowania skutków w przypadku ich wystąpienia⁶⁵.

Przytoczone argumenty dowodzą, że odpowiednio wypracowane metody i narzędzia mogą wesprzeć proces opracowania realnych scenariuszy, tak by móc przygotować się na potencjalne wydarzenia. Jest to zgodne z tezą przyjętą przez Zachera, zakładającego, że (...) *najważniejszym celem myślenia o przyszłości jest nie tyle jej odkrycie, ile przygotowanie się do rozmaitych opcji, wobec których może nam się przydarzyć stanąć w zmaganiu z nieznanym losem*⁶⁶. Halina Świeboda wskazuje, że myślenie wyprzedzające wpisuje się w proces projektowania przyszłych działań⁶⁷. Z tego względu każdy odpowiednio przygotowany scenariusz jest źródłem wiedzy i przyczynia się do stworzenia odpowiedniego systemu prognozowania wraz z koncepcją systemu wczesnego ostrzegania, czego rezultatem powinno być wypracowanie strategii przeciwdziałania niekorzystnym zjawiskom. Celowe jest opracowanie takiego narzędzia analitycznego, które uwzględni trendy oraz zjawiska zachodzące w środowisku bezpieczeństwa. Wymaga to systemowego postrzegania obiektu i przedmiotu badań przy uwzględnieniu czynników wynikających z globalizacji oraz uwarunkowań wewnętrznych państwa. Identyfikowanie zagrożeń, prognozowanie sytuacji wewnętrznej państwa, a także stosunków międzynarodowych wiąże się ze zbiorem twierdzeń i założeń, które je wyjaśniają, i powinny być one wykorzystane podczas przygotowywania takiego narzędzia analitycznego⁶⁸.

Centre of Intelligence and Security Studies at Carleton University, marzec 2008 r., <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.612.473&rep=rep1&type=pdf>, s. 18 [dostęp: 17 XI 2018].

⁶⁵ K. Ligęza, E. Iwanina-Szopińska, *Zabezpieczenie logistyczne ludności poszkodowanej w sytuacjach kryzysowych w aspekcie zapewnienia bezpieczeństwa*, w: *Paradygmaty badań nad bezpieczeństwem. Zarządzanie kryzysowe w teorii i praktyce*, M. Kopczewski, I. Grzelczak-Miłoś, M. Walachowska (red. nauk.), Poznań 2013, s. 353–364.

⁶⁶ L.W. Zacher, *Problemy i metody przewidywania przyszłości (przegląd tendencji w literaturze)*, w: *Czy warto myśleć o przyszłości?*, Warszawa 1996, s. 28.

⁶⁷ H. Świeboda, *Prognozowanie zagrożeń bezpieczeństwa...*, s. 11.

⁶⁸ M. Sułek, *Prognozowanie i symulacje międzynarodowe*, Warszawa 2010, s. 13.

Należy również zwrócić uwagę na to, że w XXI w. obserwuje się większą podatność społeczeństwa na zagrożenia związane z rozwojem cywilizacyjnym, napięciami politycznymi, ekonomicznymi, społecznymi oraz informacyjnymi. Problem stanowi to, jak wyedukować społeczeństwo, które jest często nieświadome zagrożeń, aby stało się na nie odporne. Dlatego do zadań współczesnego państwa należy również przygotowanie społeczeństwa do pojawienia się zmian lub negatywnych zdarzeń w obszarze bezpieczeństwa. Istotne jest zdiagnozowanie poziomu zdolności danej społeczności do reagowania na określone zagrożenia zarówno na poziomie całej populacji, jak i grup społecznych oraz pojedynczych osób. W tym wypadku ważny jest sposób, w jaki państwo dokona deskrypcji tych negatywnych zdarzeń i jak przedstawi ich wpływ na społeczeństwo i aktualną sytuację w państwie. Właściwy przekaz informacji przyczyni się do nabywania odporności w zakresie potencjalnych niebezpieczeństw w wyniku zwiększenia świadomości na ich temat, a tym samym do zyskiwania zdolności adaptacyjnych w sytuacji pojawienia się niespodziewanych zagrożeń. Odporne społeczeństwo dysponuje umiejętnością radzenia sobie z nimi oraz potrafi sprawnie powrócić do właściwego funkcjonowania⁶⁹.

Przedstawione dwa podejścia – rozumiane jako konieczność rozwoju narzędzi służących do rozpoznania i identyfikacji zagrożeń oraz budowanie świadomości społeczeństwa – determinują sposób projektowania polityki państwa i strategii osiągania celów w różnych obszarach jego funkcjonowania. W efekcie państwo nabywa umiejętność radzenia sobie z wstrząsami i kryzysami. W związku z tym konieczne jest rozwijanie dyplomacji, która może wesprzeć wysiłki na rzecz stworzenia wspólnej płaszczyzny w zakresie realizacji podobnych celów w przestrzeni międzynarodowej, a w konsekwencji zapewniania pokoju na świecie⁷⁰. Budowanie i umacnianie zaufania ze strony innych państw mają szczególne znaczenie dla stworzenia trwałej odporności państwa w przestrzeni międzynarodowej, zwłaszcza na działania hybrydowe. W relacjach międzynarodowych jest istotna świadomość konsekwencji podejmowanych decyzji. Każda decyzja polityczna, a przede wszystkim wprowadzenie nowych norm prawa międzynarodowego, przynosi określone skutki w obszarach funkcjonowania państwa, a także powoduje interakcje między podmiotami prawa międzynarodowego. W szczególnej sytuacji może dojść do zagrożenia egzystencji konkretnego podmiotu, co skłoni go do natychmiastowego i nadzwyczajnego użycia narzędzi, dzięki którym zabezpieczy on swoje interesy.

⁶⁹ K. Górka-Rożej, *Kształtowanie odporności na zagrożenia w społecznościach lokalnych*, „Przegląd Polityczny” 2018, nr 1, s. 57. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0013.6643>.

⁷⁰ J. Pospisil, F.P. Kühn, *The Resilient State: New Regulatory Modes in International Approaches to State Building?*, „Third World Quarterly” 2016, t. 37, nr 1, s. 5–7. <https://doi.org/10.1080/01436597.2015.1086637>.

Te podejścia powinny mieć bezpośrednie przełożenie na rozwój koncepcji, strategii i doktryn. Ich jakość merytoryczna, sposób ujęcia problemu, a także trafność przyjętych ocen będą wpływać na budowanie odporności państwa.

Podsumowanie

Przedstawione opinie ekspertów potwierdzają, że obecnie państwa oraz ich społeczeństwa są bardziej narażone na nowe formy zagrożeń niż kilka dekad wcześniej. Wynika to głównie z rozwoju nowych technologii, w szczególności infrastruktury ułatwiającej dostęp do informacji i ich wymianę. Nowa przestrzeń cybernetyczna, nazywana również piątym wymiarem walki, stanowi dogodne środowisko dla cyberprzestępstw i cyberataków, które mogą zagrażać bezpieczeństwu państwa i społeczeństwu.

W nowych uwarunkowaniach geopolitycznych uwidacznia się agresja podprogowa, w której adwersarze celowo utrzymują swoje działania na poziomie poniżej progu wojny. Ich celem jest osiągnięcie przyjętych założeń z jednoczesnym generowaniem trudności w uzyskaniu konsensusu decyzyjnego w międzynarodowych organizacjach bezpieczeństwa oraz służbach i instytucjach odpowiedzialnych za bezpieczeństwo w państwie. Ponadto nagminne naruszanie norm prawa międzynarodowego, granic terytorialnych suwerennych państw oraz praw człowieka wymaga interwencji organizacji międzynarodowych i innych państw, które często kończą się niepowodzeniem. Istotny problem stanowi również to, że państwa coraz trudniej osiągają swoje cele strategiczne, które wielokrotnie są sprzeczne z celami innych podmiotów lub różnią się od nich, lub pozostają nieznanne. Takie podejście do budowania odporności na działania hybrydowe powoduje ograniczenie współpracy pomiędzy państwami i aktorami niepaństwowymi, a zatem trudność w utrzymaniu dotychczasowego ładu globalnego. W związku z tym budowanie odporności na działania hybrydowe wymaga dobrego zrozumienia przyczyn luk i podatności na zagrożenia w obszarach funkcjonowania państwa, które mogą zostać wykorzystane przez potencjalnego agresora. Należy przypomnieć, że zagrożenia nie generują się samoistnie – aby powstawały, muszą zaistnieć odpowiednie warunki. Zawsze musi być przyczyna w postaci celowego działania agresora, własnych niedoskonałości i sprzyjającego środowiska.

Ważne jest również zrozumienie, że aby działania hybrydowe mogły być skuteczne, musi zaistnieć triada: **celowość działań agresora** – **podatności atakowanego** – **zdolności agresora**. Dowodzi to, że zagrożenia będące skutkiem działań hybrydowych są zmienne, co utrudnia atakowanemu ich rozpoznanie i reakcję na nie, na które to działania potrzeba czasu. Wymaga to większej uwagi oraz

skoncentrowania się na poziomie strategiczno-politycznym. Z tego względu w odpowiedzi na konkretne zagrożenia konieczne jest wdrażanie odpowiednich regulacji prawnych i zasad bezpieczeństwa. Powinno uwzględnić się w tych działaniach postęp technologiczny, a także współpracę sektora prywatnego z instytucjami państwowymi, ośrodkami naukowymi i NGO. Można założyć, że budowanie odporności państwa to także poszerzanie wiedzy w zakresie współczesnych zagrożeń.

Z uwagi na niepewność i złożoność globalnych współzależności odporność państwa należy postrzegać jako jego celową działalność, ukierunkowaną na rozpoznawanie czynników powodujących zagrożenia oraz skupioną na budowaniu sprawnych struktur państwowych, które mają umiejętność nawiązywania relacji również z podmiotami niepaństwowymi funkcjonującymi w kraju i poza jego granicami. Tylko takie działania zagwarantują zdolność państwa do jego ochrony przed współczesnymi zagrożeniami lub zredukują ryzyko ich wystąpienia.

Bibliografia

Antczak A., *Rola aktorów niepaństwowych w kształtowaniu bezpieczeństwa*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 2017, nr 3, s. 143–158. <https://doi.org/10.14746/ssp.2017.3.7>.

Bartoszewicz M., *Definicje legalne w świetle zasady określoności prawa*, w: *Dookoła Wojtek... Księga pamiątkowa poświęcona Doktorowi Arturowi Wojciechowi Preisnerowi*, R. Balicki, M. Jabłoński (red.), Wrocław 2018, s. 355–364.

Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie, R. Zięba (red. nauk.), Warszawa 2008.

Ciechanowski G., *Wstęp*, w: *Współczesne zagrożenia bezpieczeństwa*, G. Ciechanowski, M. Romańczuk (red.), Szczecin 2017, s. 7–8.

Ciechański J., *Enklawy transnarodowe w zdecentralizowanym prawie międzynarodowym*, w: *Stosunki międzynarodowe. Geneza, struktura, dynamika*, E. Halizak, R. Kuźniar (red.), Warszawa 2006, s. 346–348.

Cieślarczyk M., *Teoretyczne i metodologiczne podstawy badania problemów bezpieczeństwa i odporności państwa*, Siedlce 2009.

Cziomer E., Lasoń M., *Podstawowe pojęcia i zakres bezpieczeństwa międzynarodowego i energetycznego*, w: *Międzynarodowe bezpieczeństwo energetyczne w XXI wieku*, E. Cziomer (red.), Kraków 2008, s. 13–28.

Fjäder Ch., *The nation-state, national security and resilience in the age of globalisations*, „Resilience: International Policies, Practices and Discourses” 2014, t. 2, nr 2, s. 114–129. <https://doi.org/10.1080/21693293.2014.914771>.

Górska-Rożej K., *Kształtowanie odporności na zagrożenia w społecznościach lokalnych*, „Przegląd Policyjny” 2018, nr 1, s. 54–65. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0013.6643>.

Gruszczak A., *Hybrydowość współczesnych wojen – analiza krytyczna*, w: *Asymetria i hybrydowość – stare armie wobec nowych konfliktów*, W. Sokała, B. Zapała (red.), Warszawa 2011, s. 9–17.

Keplin J., *Analityczny model działań hybrydowych narzędziem wspomagającym bezpieczeństwo państwa*, w: *Współczesne zagrożenia bezpieczeństwa*, G. Ciechanowski, M. Romańczuk (red.), Szczecin 2017, s. 127–138.

Keplin J., *Działania hybrydowe jako niewidzialne zagrożenia*, w: *Wojna Federacji Rosyjskiej z Zachodem*, M. Banasik (red.), Warszawa 2022, s. 163–186.

Keplin J., *Działania hybrydowe na Morzu Bałtyckim. Zarys problemu dla bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej*, „De Securitate et Defensione. O Bezpieczeństwie i Obronności” 2022, t. 8, nr 2, s. 54–68. <https://doi.org/10.34739/dsd.2022.02.04>.

Kilcullen D., *The Accidental Guerrilla: Fighting Small Wars in the Midst of Big One*, New York 2009.

Kopczewski M., *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa – wybrane elementy*, „Doctrina. Studia społeczno-polityczne” 2013, nr 10, s. 103–122.

Kubiak M., *Zarządzanie kryzysowe a bezpieczeństwo narodowe w dobie zagrożeń hybrydowych*, „Biuletyn Kwartalny Biura Analiz i Reagowania RCB” 2018, nr 24, s. 3–5.

Lasoń M., *Bezpieczeństwo w stosunkach międzynarodowych*, w: *Bezpieczeństwo międzynarodowe w XXI wieku. Wybrane problemy*, E. Cziomer (red. nauk.), Kraków 2010, s. 9–32.

Liedel K., *Zagrożenia hybrydowe. Jak zmienia się środowisko bezpieczeństwa RP?* „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2015, wydanie specjalne: *Wojna hybrydowa*, s. 51–58.

Ligęza K., Iwanina-Szopińska E., *Zabezpieczenie logistyczne ludności poszkodowanej w sytuacjach kryzysowych w aspekcie zapewnienia bezpieczeństwa*, w: *Paradygmaty badań nad bezpieczeństwem. Zarządzanie kryzysowe w teorii i praktyce*, M. Kopczewski, I. Grzelczak-Miłoś, M. Wałachowska (red. nauk.), Poznań 2013, s. 353–364.

Mazur-Bubak M., *Wybrane teorie leżące u podstaw współczesnego paradygmatu wojny*, „Internetowy Magazyn Filozoficzny Hybris” 2015, nr 30, s. 74–93.

Mierzejewski D.J., *Bezpieczeństwo europejskie w warunkach przemian globalizacyjnych*, Toruń 2011.

Mokrzycki J., Pawlak C., *Budowanie odporności państwa gwarancją jego bezpieczeństwa*, w: *Kształtowanie przestrzeni bezpieczeństwa państwa*, G. Ciechanowski, K. Ligęza, A. Rurak (red. nauk.), Gdynia 2019, s. 35–46.

Ochmann P., Wojas J., *Wojna hybrydowa jako przykład umiędzynarodowionego konfliktu wewnętrznego*, „*Studia Prawa Publicznego*” 2018, nr 2, s. 101–121. <https://doi.org/10.14746/spp.2018.2.22.5>.

Pawlak C., Keplin J., *Aneksja Krymu w kontekście działań hybrydowych*, „*Kwartalnik Bello-na*” 2016, nr 3, s. 23–32.

Popiuk-Rysińska I., *Instytucje międzynarodowe*, w: *Stosunki międzynarodowe. Geneza, struktura, dynamika*, E. Halizak, R. Kuźniar (red.), Warszawa 2006, s. 353–375.

Pospisil J., *The Resilient State: New Regulatory Modes in International Approaches to State Building?*, „*Third World Quarterly*” 2016, t. 37, nr 1, s. 1–16. <https://doi.org/10.1080/01436597.2015.1086637>.

Rącz A., *Russia's Hybrid War in Ukraine. Breaking the Enemy's Ability to Resist*, Helsinki 2016.

Rokiciński K., *Ewolucja postrzegania zagrożeń asymetrycznych*, w: *Acti Labores Lucundi. Studia ofiarowane Leopoldowi Ciborowskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, M. Zieliński, B. Pączek (red.), Gdynia 2014.

Rokiciński K., *Wybrane aspekty zagrożeń asymetrycznych na morzu w funkcji wykorzystania sił morskich*, „*Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej*” 2005, R. 46, nr 1, s. 151–171.

Schuman T., *Love Letter to America*, Los Angeles 1984.

Sekściński A., *Bezpieczeństwo wewnętrzne w ujęciu teoretycznym. Geneza i współczesne rozumienie w naukach politycznych*, „*Kwartalnik Naukowy OAP UW e-Politikon*” 2013, nr 6, s. 42–79.

Słownik angielsko-polski, Oxford 2002.

Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego, wyd. 6, Warszawa 2008.

Soloch P., Pietrzak P., *Szczyt NATO w Warszawie: uwarunkowania, rezultaty, wnioski dla Polski*, „*Bezpieczeństwo Narodowe*” 2016, nr 37–40, s. 13–31.

Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2022.

Sulek M., *Prognozowanie i symulacje międzynarodowe*, Warszawa 2010.

Świeboda H., *Prognozowanie zagrożeń bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2017.

Usewicz T., Keplin J., *Hybrid Actions and Their Effect on EU Maritime Security*, „Journal on Baltic Security” 2023, t. 9, nr 1, s. 32–68. https://doi.org/10.57767/jobs_2023_001.

Zacher L.W., *Problemy i metody przewidywania przyszłości (przeгляд tendencji w literaturze)*, w: *Czy warto myśleć o przyszłości?*, Warszawa 1996, s. 1–105.

Zacher L.W., *Trwały rozwój – utopia czy realna możliwość?*, „Problemy Ekorozwoju – Problems of Sustainable Development” 2008, t. 3, nr 2, s. 63–68.

Zasadzińska-Baraniewska A., *Zarządzanie kryzysowe wobec nowego typu zagrożeń – spotkanie eksperckie w Rządowym Centrum Bezpieczeństwa*, „Biuletyn Kwartalny Biura Analiz i Regowania RCB” 2017, nr 19, s. 3–5.

Zdrodowski B., *Istota bezpieczeństwa*, w: *Wybrane problemy bezpieczeństwa wewnętrznego państwa*, A. Misiuk (red.), t. 34, Warszawa 2014, s. 32–50.

Zięba R., *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego. Koncepcje – struktury – funkcjonowanie*, Warszawa 2004.

Zięba R., *Współczesne wyzwania i zagrożenia dla bezpieczeństwa międzynarodowego*, „Stosunki Międzynarodowe – International Relations” 2016, t. 52, nr 3, s. 9–31. <https://doi.org/10.7366/020909613201601>.

Źródła internetowe

Bolzen S., *Die NATO muss auf grüne Männchen vorbereitet sein*, Die Welt, 17 VIII 2014 r., <http://www.welt.de/politik/ausland/article131296429/Die-Nato-muss-auf-gruene-Maennchen-vorbereitet-sein.html> [dostęp: 27 I 2015].

Budowanie odporności państw członkowskich sojuszu – implementacja wytycznych NATO, Rządowe Centrum Bezpieczeństwa, 21 XII 2017 r., <https://rcb.gov.pl/budowanie-odporności-panstw-członkowskich-sojuszu-implementacja-wytycznych-nato/> [dostęp: 20 XII 2018].

Commitment to enhance resilience, North Atlantic Treaty Organization, 8 VII 2016 r., https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133180.htm [dostęp: 21 VIII 2022].

Cullen P., *Hybrid threats as a new ‘wicked problem’ for early warning*, Hybrid CoE, 4 VI 2018 r., <https://www.hybridcoe.fi/publications/hybrid-coe-strategic-analysis-8-hybrid-threats-as-a-new-wicked-problem-for-early-warning/> [dostęp: 12 X 2018].

<https://mediweb.pl/sloownik-nauk-i-specjalnosci-lekarskich> [dostęp: 20 VIII 2022].

Jadczak A., *Zaatakowana przez hakerów DigiNotar ogłosiła upadłość*, Computer World, 23 IX 2011 r., <https://www.computerworld.pl/news/Zaatakowana-przez-hakerow-DigiNotar-oglosila-upadlosc,375383.html> [dostęp: 4 I 2019].

Lorenz W., *Szczyt NATO w Brukseli – przełomowy moment dla Sojuszu*, PISM, 15 VI 2021 r., https://www.pism.pl/publikacje/Szczyt_NATO_w_Brukseli__przelomowy_moment_dla_Sojuszu [dostęp: 10 VII 2022].

Matyasik G., *Jak wygląda polska odporność?*, INFOSECURITY24, 4 IV 2023 r., <https://infosecurity24.pl/bezpieczenstwo-wewnetrzne/jak-wyglada-polska-odpornosc> [dostęp: 10 IX 2023].

MCDC Countering Hybrid Warfare Project: Countering Hybrid Warfare, https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5c8141e2e5274a2a51ac0b34/concepts_mcdc_countering_hybrid_warfare.pdf [dostęp: 7 X 2022].

NIK o bezpieczeństwie danych, Najwyższa Izba Kontroli, 16 V 2016 r., <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/nik-o-bezpieczenstwie-danych.html> [dostęp: 18 XI 2018].

Odporne NATO, Rządowe Centrum Bezpieczeństwa, <https://archiwum.rcb.gov.pl/odporne-nato/> [dostęp: 20 XII 2020].

Odporność na zagrożenia tematem seminarium RCB, Rządowe Centrum Bezpieczeństwa, <https://rcb.gov.pl/odpornosc-na-zagrozenia-tematem-seminarium-rcb/> [dostęp: 20 XII 2018].

Opas R., *Użyją art. 5? Stoltenberg nie wyklucza*, Wiadomości WP, 11 X 2022 r., <https://wiadomosci.wp.pl/uzyja-art-5-stoltenberg-nie-wyklucza-6821910367021888a> [dostęp: 11 X 2022].

Raubo J., *GlobState III, czyli zrozumieć świat i wykorzystać wiedzę do budowania sił zbrojnych*, Defence24, 13 XII 2020 r., <https://defence24.pl/sily-zbrojne/globstate-iii-czyli-zrozumiec-swiat-i-wykorzystac-wiedze-do-budowania-sil-zbrojnych-komenatrz> [dostęp: 7 VII 2022].

Reichborn-Kjennerud E., Cullen P., *What is Hybrid Warfare?*, Norwegian Institute of International Affairs, 2016 r., https://nupi.brage.unit.no/nupi-xmlui/bitstream/handle/11250/2380867/NUPI_Policy_Brief_1_Reichborn_Kjennerud_Cullen.pdf [dostęp: 1 XII 2022].

Słownik języka polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/slovniki/odporno%C5%9B%C4%87.html> [dostęp: 20 VIII 2022].

Williams J.W., *Critical Energy Infrastructure Protection Policy Research Series: Al-Qaida threats and strategies: the religious justification for targeting the international energy economy*, The Canadian Centre of Intelligence and Security Studies at Carleton University, marzec 2008 r., <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.612.473&rep=rep1&type=pdf> [dostęp: 17 XI 2018].

Wytrzymałość materiałów – rodzaje, co to jest?, EBMIA, 30 VIII 2021 r., <https://www.ebmia.pl/wiedza/porady/obrobka-porady/wytrzymalosc-materialow-rodzaje/> [dostęp: 23 VII 2022].

Kmdr por. rez. dr Jarosław Łukasz Keplin _____

Doktor w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie nauki o bezpieczeństwie, adiunkt w Zakładzie Bezpieczeństwa Wewnętrznego Katedry Bezpieczeństwa Narodowego na Uniwersytecie Pomorskim w Słupsku. Służył m.in. w Dywizjonie Okrętów Podwodnych, 3 Flotyli Okrętów, pracował w Centrum Doktryn i Szkolenia Sił Zbrojnych. Uczestnik misji poza granicami państwa. Jego zainteresowania naukowe obejmują m.in. zagadnienia związane z bezpieczeństwem w wymiarze narodowym i międzynarodowym, problemy identyfikacji i analizy zagrożeń oraz formy oddziaływania państw i aktorów niepaństwowych na bezpieczeństwo państwa.

Zasada lustra w ocenie zagrożeń hybrydowych płynących z Rosji i Białorusi

Abstrakt

W artykule autorka opisuje, w jaki sposób stosowaną w psychologii zasadę lustra, polegającą na odnajdywaniu w innych ludziach cech, które jednostka usiłuje wyprzeć, można wykorzystać do typowania potencjalnych zagrożeń ze strony Rosji i Białorusi. Wysuwa hipotezę, że dzięki analizie największych zagrożeń wymienianych przez te państwa, m.in. w dokumentach strategicznych, można wnioskować, zgodnie z zasadą lustra, w jakich sferach będą one najaktywniej prowadzić wrogie działania wobec członków NATO. Wskazuje m.in. działania hybrydowe, które Rosja i współpracująca z nią Białoruś mogą podjąć względem państw zachodnich, jednak bez dogłębnej analizy tych zagadnień. Tym samym artykuł nie wyczerpuje tematu, a jedynie stanowi próbę zasygnalizowania jednej z metod analizy zagrożeń płynących z Rosji i Białorusi.

Słowa kluczowe

Białoruś, Rosja, Polska, NATO, zasada lustra, zagrożenia asymetryczne, zagrożenia hybrydowe.

Zasada lustra jest definiowana w psychologii jako (...) *dostrzeganie w innych naszych własnych cech. Tych, które usiłujemy uśpić (...) i podświadomie chcemy się ich wyprzeć*¹. Nawiązuje do koncepcji struktury osobowości zaproponowanej przez Carla Gustava Junga i jest jedną z najbardziej znanych metod poznawania słabych stron i ukrytych kompleksów jednostki. *Lustra były badane przez psychologię poznawczą w celu zrozumienia samopoznania, tożsamości i samoświadomości*². Naukowcy wykorzystują lustra w badaniach psychologicznych, gdyż (...) *są praktycznie idealnymi imitatorami własnej cielesnej twarzy obserwatora, ponieważ sprzężenie zwrotne lustra jest natychmiastowe. Co więcej, jeśli lustro jest płaskie i bez widocznych niedoskonałości, odbity obraz jest całkowicie spójny w przestrzeni w stosunku do pierwotnego bodźca wzrokowego*³. Tym samym, jak twierdził Jung, lustrzane projekcje zmieniają świat w replikę własnej nieznannej twarzy. Zdaniem badaczy są one w stanie pokazać obserwatorowi (...) *obrazy innych, które są generowane przez psychikę i oparte na naszych własnych lękach, pragnieniach, impulsach i nierozwiązanych kwestiach, z których większość jest nieświadoma*⁴. Zasada lustra jest zatem pomocna w przerzucaniu na innych ludzi własnych wypartych cech i zamysłów, uznanych przez jednostkę za złe i z tego powodu nieakceptowanych.

Stosunki międzynarodowe są kształtowane przez polityków, którzy kreując je, niejednokrotnie kierują się swoimi lękami czy potrzebami lub zbiorowymi pragnieniami i emocjami. W związku z tym zasadę lustrzanego odbicia można wykorzystać również do tworzenia prognoz dotyczących polityki państw podejmujących agresywne działania na arenie międzynarodowej.

Autorka postawiła pytanie, czy wykorzystanie zasady lustra w odniesieniu do zagrożeń wskazywanych przez Rosję i Białoruś może być przydatne w prognozowaniu zagrożeń stwarzanych przez te państwa dla członków Sojuszu Północnoatlantyckiego oraz sprzyjać skuteczniejszemu zapobieganiu im. Jej celem było wykazanie, że na podstawie analizy sygnalizowanych przez te kraje zagrożeń ich własnego bezpieczeństwa można przewidywać, jakiego rodzaju politykę zagraniczną i politykę bezpieczeństwa będzie w najbliższej przyszłości prowadziła Rosja we współpracy

¹ K. Flórez, *Zasada lustra – na czym polega?*, Krok do zdrowia, <https://krokdozdrowia.com/zasada-lustra-czym-polega/> [dostęp: 3 V 2023].

² G.B. Caputo, *Archetypal-Imaging and Mirror-Gazing*, National Library of Medicine, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4219253/> [dostęp: 11 VI 2023]. Tłumaczenia w artykule pochodzą od autorki – dop. red.

³ Tamże.

⁴ M. Klerk, *Projection: You Are My Mirror and I Am Yours*, Jung Society of Utah, 29 IV 2016 r., <https://jungutah.org/blog/projection-you-are-my-mirror-and-i-am-yours-2/> [dostęp: 10 VI 2023]. Zob. także: C.G. Jung, *Archetypy i nieświadomość zbiorowa*, Warszawa 2016.

z Białorusią oraz w których sferach te państwa mogą podjąć działania ofensywne w stosunku do członków Sojuszu.

W ramach realizacji celu badawczego autorka wykorzystała takie metody badawcze, jak analiza dokumentów strategicznych i krytyka piśmiennictwa, obserwacja, wnioskowanie i uogólnianie.

Zagrożenia bezpieczeństwa wskazywane przez Rosję i Białoruś

Oba te państwa przedstawiają podobny katalog zagrożeń ze strony państw zachodnich (przede wszystkim członków NATO, w tym Polski). W swoich doktrynach wojskowych oraz doktrynach bezpieczeństwa zarówno Rosjanie, jak i Białorusini stwierdzają, że największymi wyzwaniami dla ich bezpieczeństwa są wzmocnienie obecności wojskowej Sojuszu przy granicy Państwa Związkowego Białorusi i Rosji (PZBiR), rozmieszczanie tam sprzętu i komponentów wojskowych amerykańskich sił zbrojnych oraz postępująca militaryzacja Polski.

Tymczasem po 2016 r. to Rosja zdecydowanie zwiększyła swój potencjał wojskowy przez rozbudowę istniejących brygad do szczebla dywizji i tworzenie nowych dywizji, zwłaszcza w Zachodnim Okręgu Wojskowym graniczącym z państwami NATO⁵. Co więcej, jeszcze przed rozpoczęciem inwazji na Ukrainę, w styczniu i lutym 2022 r., wykorzystując ćwiczenia „Sojusznicze Zdecydowanie”, rozlokowała na terytorium Białorusi ok. 35 000 żołnierzy, z których większość wzięła udział w agresji⁶. Obecnie, tj. w 2023 r., na Białorusi stacjonuje kilka tysięcy rosyjskich żołnierzy, a Rosja rozmieściła tam swoje taktyczne głowice jądrowe⁷.

W doktrynie wojennej Rosji z 2014 r.⁸ jako zagrożenia dla Federacji Rosyjskiej (FR) zostały wskazane: wzmocnienie potencjału NATO, terroryzm (w tym akty terroru z użyciem środków chemicznych, biologicznych czy tzw. brudnej bomby) i ekstremizm, tzw. kolorowe rewolucje w państwach graniczących z Rosją oraz działania służb specjalnych innych państw (koalicji innych państw) wymierzone w państwo rosyjskie.

⁵ A.M. Dyer, *Rosja wzmocnia zachodnią flankę*, PISM, 19 XII 2018 r., https://www.pism.pl/publikacje/Rosja_wzmocnia_zachodni_flank_ [dostęp: 11 X 2023].

⁶ A.M. Dyer, *Przed atakiem – rosyjsko-białoruskie ćwiczenia Sojusznicze Zdecydowanie*, PISM, 24 II 2022 r., <https://www.pism.pl/publikacje/przed-atakiem-rosyjsko-bialoruskie-cwiczenia-sojusznicze-zdecydowanie> [dostęp: 11 X 2023].

⁷ M. Terlikowski, A.M. Dyer, *Białoruski wektor rosyjskiego zagrożenia dla NATO*, PISM, 10 VII 2023 r., <https://pism.pl/publikacje/bialoruski-wektor-rosyjskiego-zagrozenia-dla-nato> [dostęp: 11 X 2023].

⁸ *Военная доктрина Российской Федерации*, <https://docs.cntd.ru/document/420246589> [dostęp: 2 V 2023].

To jednak Rosja zdecydowała się na wykorzystanie środków chemicznych na terenie państw NATO. W Zjednoczonym Królestwie doszło do otrucia byłego podpułkownika Federalnej Służby Bezpieczeństwa (FSB) Aleksandra Litwinienki oraz próby zabójstwa byłego oficera rosyjskiego wywiadu wojskowego Siergieja Skripala i jego córki Julii. To Rosja angażuje się w wywoływanie polaryzacji społecznej w państwach zachodnich oraz ingeruje w kampanie wyborcze, czego najlepszymi przykładami są wybory prezydenckie w USA⁹ i referendum w sprawie wyjścia Zjednoczonego Królestwa z Unii Europejskiej w 2016 r.¹⁰

W strategii bezpieczeństwa FR przyjętej w 2021 r.¹¹ wśród zagrożeń zostały wymienione m.in. podejmowane przez Zachód próby utrzymania swojej międzynarodowej hegemonii, wzrost nastrojów radykalnych i ekstremistycznych oraz próby ingerencji w wewnętrzne sprawy FR.

Rosja zarzuca też Zachodowi próby fałszowania historii, których celem jest ukazywanie państwa rosyjskiego w złym świetle. Jednocześnie to Rosja nie tylko ingeruje w wewnętrzne sprawy innych państw, czego przykładem są działania w Ukrainie rozpoczęte jeszcze przed wybuchem wojny w 2014 r., lecz także prowadzi politykę historyczną, której celem jest m.in. zdyskredytowanie Polski i uczynienie jej odpowiedzialną za wybuch II wojny światowej¹².

Z rosyjskich dokumentów doktrynalnych wynika również, że dla Rosji sektorami najważniejszymi dla funkcjonowania państwa są energetyka i transport oraz że kładzie ona duży nacisk na pozyskiwanie i rozwój technologii wojskowych. W doktrynie morskiej z 2022 r.¹³ podkreślono potrzebę zabezpieczenia transportu morskiego oraz funkcjonowania infrastruktury portowej i rurociągów morskich, jak również wiodącą rolę Marynarki Wojennej w ochronie rosyjskich interesów. W dokumencie wskazano też wprost, że największe zagrożenie na kierunku atlantyckim

⁹ United States Senate Select Committee on Intelligence, *Russian Active Measures Campaigns and Interference in the 2016 U.S. Election. Report*, <https://www.intelligence.senate.gov/publications/report-select-committee-intelligence-united-states-senate-russian-active-measures> [dostęp: 2 V 2023].

¹⁰ R. Ellehuus, *Mind the Gaps: Assessing Russian Influence in the United Kingdom*, https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/20720_Ellehuus_GEC_FullReport_FINAL.pdf [dostęp: 11 X 2023].

¹¹ Указ Президента Российской Федерации от 02.07.2021 г. № 400 о Стратегии национальной безопасности Российской Федерации, Kremlin.ru, www.kremlin.ru/acts/bank/47046 [dostęp: 2 V 2023].

¹² A.M. Dwyer, *II wojna światowa w polityce zagranicznej Rosji*, PISM, 28 I 2020 r., https://pism.pl/publikacje/II_wojna_swiatowa_w_polityce_zagranicznej_Rosji [dostęp: 11 X 2023].

¹³ *Морская доктрина Российской Федерации*, Kremlin.ru, static.kremlin.ru/media/events/files/ru/uAFi5nvux2twaqjftS5yrIZUVTJan77L.pdf [dostęp: 2 V 2023]. Zob także: A.M. Dwyer, *Nowa doktryna morska Federacji Rosyjskiej*, PISM, 2 VIII 2022 r., <https://pism.pl/publikacje/nowa-doktryna-morska-federacji-rosyjskiej> [dostęp: 2 V 2023].

(obejmującym m.in. Morze Bałtyckie i Morze Czarne) stanowi zwiększający się potencjał NATO.

Tymczasem to Rosja zwiększała swoją obecność wojskową na Bałtyku, m.in. przez rozbudowę Floty Bałtyckiej. Ponadto w 2020 r. rozpoczęła szantażowanie Europy Zachodniej cenami gazu, aby wymusić na UE m.in. dokończenie budowy gazociągu Nord Stream 2. Nadal nie zostały wyjaśnione okoliczności wyśadenia zarówno Nord Stream 2, jak i Nord Stream 1.

Z kolei Białorusini w projekcie nowej koncepcji bezpieczeństwa narodowego¹⁴ wśród najważniejszych zagrożeń wymieniają: zmianę układu sił na świecie, próby naruszenia integralności terytorialnej ich państwa oraz podważenia jego ustroju konstytucyjnego, ingerencję w sprawy wewnętrzne, stosowanie wobec niego sankcji, wojnę informacyjną prowadzoną przeciw Białorusi, próby zdestabilizowania jej systemu finansowego, zagrożenia terrorystyczne, w tym infrastruktury krytycznej, napięcia przy granicy. W projekcie dokumentu zwrócono również uwagę na nasilającą się konfrontację światowych potęg, kryzys systemu kontroli zbrojeń, międzynarodowy terroryzm, a także wrogie działania obcych służb specjalnych względem Białorusi.

Część tych zagrożeń została wskazana już w doktrynie wojennej Białorusi z 2016 r.¹⁵, np. te związane z dążeniem przez Stany Zjednoczone do utrzymania świata jednobiegunowego. Zwrócono w niej ponadto uwagę na problem militaryzacji sąsiednich państw czy zwiększania potencjału NATO (choć Sojusz nie został wymieniony wprost). W dokumencie omówiono również zagrożenia związane z wojną informacyjną czy operacjami psychologicznymi. Wskazano także na rosnące znaczenie Sił Operacji Specjalnych oraz powszechne stosowanie sabotażu i metod terrorystycznych jako sposobu prowadzenia wojny, na dążenie walczących stron do dezorganizacji systemów kontroli państwowej i wojskowej przeciwnika oraz do uszkodzenia obiektów infrastruktury krytycznej i zakłócenia ich funkcjonowania.

Tymczasem to Białoruś prowadzi, wspólnie z Rosją, wojnę informacyjną przeciw państwom UE i NATO, a przez udostępnienie Rosji terytorium do inwazji na Ukrainę stała się państwem agresorem. To Białoruś utrzymuje stan kryzysu na granicy, głównie tej z Polską, a służby tego państwa wspierają migrantów w atakach na patrole polskiej Straży Granicznej i próbach przekroczenia granicy wbrew

¹⁴ *Постаіаовлене Савета Безапааснасці Рэспублікі Беларусь о расматрэнні праекта новай Канцэпцыі нацыянальнай безапааснасці Рэспублікі Беларусь*, Нацыянальны прававой Інтэрнет-партал Рэспублікі Беларусь, 6 III 2023 r., <https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=P223s0001> [dostęp: 3 V 2023].

¹⁵ *Закон Рэспублікі Беларусь аб утвэржэнні Ваеннай доктрыны Рэспублікі Беларусь*, Нацыянальны прававой Інтэрнет-партал Рэспублікі Беларусь, 20 VII 2016 r., <https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=H11600412> [dostęp: 3 V 2023].

przepisom. Białoruskie służby prowadziły też operacje psychologiczne przeciw polskim służbom mundurowym ochraniającym granicę. W marcu 2023 r. Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego ujawniła, że w grupie osób oskarżonych o próbę uszkodzenia na terenie województwa podkarpackiego linii kolejowej prowadzącej na Ukrainę były osoby z białoruskimi paszportami¹⁶.

Oba państwa w doktrynie wojennej PZBiR¹⁷ jako wyzwanie dla swojego bezpieczeństwa wskazują działania NATO, zwłaszcza rozbudowę infrastruktury Sojuszu w państwach wschodniej flanki. Dużą wagę przykładają do zagadnień związanych z bezpieczeństwem informacyjnym czy funkcjonowaniem infrastruktury krytycznej. Jako zagrożenie wymieniają również zwiększanie napięcia przy granicy NATO i PZBiR, m.in. z powodu ćwiczeń wojskowych na dużą skalę organizowanych przez Sojusz.

Jednocześnie to właśnie Rosja i Białoruś od 2022 r. znacznie zwiększyły liczbę ćwiczeń wojskowych prowadzonych tuż przy granicy z państwami NATO¹⁸. Oba te kraje dokonują licznych ataków cybernetycznych wymierzonych m.in. w obiekty infrastruktury krytycznej państw Sojuszu.

W rosyjskich i białoruskich dokumentach strategicznych można zatem dostrzec wiele zbieżności w zakresie formułowanych zagrożeń i postrzegania tego, w jaki sposób są prowadzone współczesne konflikty zbrojne. Daje to asumpt do wniosku, zgodnie z zasadą lustra, w jaki sposób te kraje będą prowadziły działania wymierzone w podmioty zdefiniowane przez nie jako potencjalni przeciwnicy.

Podsumowując, wspólny katalog zagrożeń zgłaszanych przez Rosję i Białoruś obejmuje: próby utrzymywania hegemonii przez państwa zachodnie, głównie USA; działania NATO, zwłaszcza wzmocnienie wschodniej flanki; stosowanie szantażu

¹⁶ ABW zatrzymała kolejnego szpiega z siatki pracującej na rzecz Rosji, PAP, 10 VII 2023 r., <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1595110%2CABW-zatrzymala-kolejnego-szpiega-z-siatki-pracujacej-na-rzecz-rosji.html> [dostęp: 11 X 2023].

¹⁷ *Военная доктрина Союзного государства*, Правовой портал Союзного государства, <https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fxn--c1anggbdpdf.xn--p1a-i%2Fupload%2Fiblock%2F18c%2F%25D0%2592%25D0%25BE%25D0%25B5%25D0%25BD%25D0%25B0%25D1%258F%2520%25D0%25B4%25D0%25BE%25D0%25BA%25D1%2582%25D1%2580%25D0%25B8%25D0%25BD%25D0%25B0%2520%25D0%25A1%25D0%25BE%25D1%258E%25D0%25B7%25D0%25BD%25D0%25BE%25D0%25B3%25D0%25BE%2520%25D0%2593%25D0%25BE%25D1%2581%25D1%2583%25D0%25B4%25D0%25B0%25D1%2580%25D1%2581%25D1%2582%25D0%25B2%25D0%25B0.docx&wdOrigin=BROWSELINK> [dostęp: 3 V 2023]. Zob. także: A.M. Dyrer, *Nowa doktryna wojenna Państwa Związkowego Białorusi i Rosji*, PISM, 15 II 2022 r., <https://www.pism.pl/publikacje/nowa-doktryna-wojenna-panstwa-zwiakowego-bialorusi-i-rosji> [dostęp: 3 V 2023].

¹⁸ A.M. Dyrer, *Rosyjskie i białoruskie ćwiczenia wojskowe*, PISM, 10 X 2023 r., <https://pism.pl/publikacje/rosyjskie-i-bialoruskie-cwiczenia-wojskowe> [dostęp: 11 X 2023].

gospodarczego w postaci polityki sankcji; próby ingerencji w sprawy wewnętrzne Rosji i Białorusi, prowadzenie wojny informacyjnej; destabilizowanie funkcjonowania infrastruktury granicznej i stwarzanie zagrożeń dla infrastruktury krytycznej; cyberzagrożenia; terroryzm i ekstremizm; zmniejszenie kontroli zbrojeń oraz burzenie istniejącego ładu międzynarodowego. Warto zwrócić uwagę, że Rosjanie i Białorusini jako niebezpieczeństwo postrzegają również wsparcie państw zachodnich dla Ukrainy, która walczy z rosyjską inwazją, oraz że mianem zagrożeń hybrydowych określają jedynie te płynące z Zachodu.

W odpowiedzi na tak postrzegane zagrożenia Władimir Putin w czasie posiedzenia Kolegium FSB, które odbyło się 28 lutego 2023 r.¹⁹, polecił rozszerzenie współpracy tej służby z siłami zbrojnymi i zwiększenie osłony kontrwywiadowczej wojsk walczących w Ukrainie oraz zintensyfikowanie i poszerzenie zakresu działań kontrwywiadowczych na terenie Rosji. Rosjanie zapowiedzieli ponadto wzmoczenie ochrony swojej granicy, zarówno morskiej, jak i lądowej, oraz zwrócili uwagę na konieczność zwiększenia zabezpieczenia antyterrorystycznego, w tym związane go z bronią masowego rażenia.

Podobne zapowiedzi padają ze strony Aleksandra Łukaszenki oraz szefa białoruskiego Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego (KGB) Iwana Tertela. Rozwój współpracy Białorusi z Rosją w celu ochrony granicy PZBiR został zapowiedziany 4 maja 2023 r. na posiedzeniu Kolegium Komitetu Granicznego Państwa Związkowego²⁰. Oba państwa zadeklarowały rozszerzenie działań prowadzonych przez swoje służby specjalne oraz pogłębienie współpracy między rosyjskimi i białoruskimi instytucjami.

Ponadto 4 kwietnia 2023 r., w trakcie wizyty w Mińsku Siergieja Naryszkina, szefa Służby Wywiadu Zagranicznego FR (SWR), zapowiedziano poszerzenie współpracy tej służby z białoruskim KGB²¹. Padła również deklaracja, że oba kraje opracują wspólną koncepcję bezpieczeństwa PZBiR, która będzie pierwszym tego rodzaju dokumentem. Jego konsekwencje będą jednak o wiele szersze niż stworzenie łącznego katalogu zagrożeń dla obu państw. Najpewniej będą wiązały się z przyznaniem rosyjskim służbom szerszych możliwości operowania na terytorium białoruskim, a służbom Białorusi – na terenie Rosji. Można się też spodziewać,

¹⁹ *Заседание коллегии ФСБ России*, Kremlin.ru, special.kremlin.ru/catalog/keywords/78/events/70597 [dostęp: 2 V 2023].

²⁰ *Беларусь и Россия обсудили охрану границы Союзного государства*, Reformation, 4 V 2023 r., <https://reform.by/belarus-i-rossija-obsudili-ohranu-granicy-sojuznogo-gosudarstva-2> [dostęp: 4 V 2023].

²¹ *Лукашенко встретился с директором Службы внешней разведки России Сергеем Нарышкиным*, Белта, 4 IV 2023 r., <https://www.belta.by/photonews/view/lukashenko-vstretilsja-s-direktorom-služby-vneshnej-razvedki-rossii-sergeem-naryshkinym-32720/> [dostęp: 4 V 2023].

że ich kompetencje zostaną w dużym stopniu ujednolicone. Rezultatem przyjęcia wspólnej koncepcji będą zapewne zmiany w kodeksach karnych obu krajów – część przepisów, m.in. związanych z karami za przestępstwa takie jak terroryzm, zostanie zunifikowana.

Oba państwa planują także zwiększenie ochrony granicy z Ukrainą, poszerzenie współpracy w przeciwdziałaniu zagrożeniom terrorystycznym, zwiększenie kontroli internetu oraz ochrony infrastruktury krytycznej.

Rosyjsko-białoruskie oskarżenia pod adresem Polski i – szerzej – Zachodu

Władze Rosji i Białorusi niejednokrotnie oskarżały Polskę o imperialne ambicje i chęć przywrócenia świetności państwa z czasów I Rzeczypospolitej. W rosyjskiej i białoruskiej optyce Polska dąży do podporządkowania i zajęcia zachodnich terenów Białorusi i Ukrainy²². W tym celu ma stosować działania hybrydowe i być gotowa do przeprowadzenia działań zbrojnych.

Oskarżenia te nasiliły się, gdy w 2014 r. Polska udzieliła poparcia Ukrainie – w czasie rewolucji godności i po nielegalnej aneksji Krymu przez Rosję. Wtedy to Władimir Żyrinowski nie tylko wskazywał, że Polska jest zainteresowana zajęciem zachodniej Ukrainy, lecz nawet składał propozycje podziału części ziem ukraińskich między RP i FR²³. I chociaż Żyrinowski był liderem jednego z nielicznych ugrupowań opozycyjnych, Liberalno-Demokratycznej Partii Rosji, jego kontrowersyjne wypowiedzi często postrzegano w Europie jako wyraz prawdziwych intencji rosyjskich władz i sposób na sondażowanie reakcji innych państw.

Oskarżenia o polski imperializm ze strony Rosji i Białorusi wybrzmiewają również w czasie wojny w Ukrainie. Oba te kraje utrzymują, że jedynym celem polskiego wsparcia dla Ukrainy jest przedłużenie trwania konfliktu zbrojnego²⁴. Ma on przyczynić się do osłabienia państwa ukraińskiego i umożliwić Polsce przejście

²² Путин: Польша хочет оккупировать Западную Украину под «зонтиком» НАТО, RIA, 21 VII 2023 r., <https://crimea.ria.ru/20230721/putin-polsha-khochet-okkupirovat-zapadnuyu-ukrainu-pod-zontikom-nato-1130218007.html> [dostęp: 11 X 2023]; Лукашенко обеспокоен планами НАТО и Польши забрать Западную Украину, Белга, 23 V 2022 r., <https://www.belta.by/president/view/lukashenko-obespoen-planami-nato-i-polshi-zabrat-zapadnuju-ukrainu-503501-2022/> [dostęp: 11 X 2023].

²³ Жириновский предложил Польшу, Венгрии и Румынии поделить Украину, РБК, 24 III 2014 r., <https://www.rbc.ru/politics/24/03/2014/570419ef9a794761c0ce8426> [dostęp: 11 X 2023].

²⁴ А. Барабанов, Лукашенко заявил, что Польша давит Украину из-за отмашки США, Газета.Ru, 22 IX 2023 r., <https://www.gazeta.ru/politics/news/2023/09/22/21343147.shtml> [dostęp: 11 X 2023].

kontroli nad jego zachodnią częścią. Działania Rosji i Białorusi mają charakter propagandowy i są skierowane zarówno do ich własnych społeczeństw (jest to jeden ze sposobów uzasadnienia konieczności prowadzenia działań zbrojnych w Ukrainie), jak i do społeczeństwa ukraińskiego, które politykę wsparcia ze strony Polski ma postrzegać jako kłamstwo. Rosjanie i Białorusini wykorzystują w tym celu niektóre środowiska kresowe, aby pokazać, że myślenie o konieczności odzyskania wschodnich ziem jest popularne wśród Polaków.

Z kolei zarzuty o chęć anektowania przez Polskę zachodniej części Białorusi nasiliły się po sfałszowanych w tym kraju wyborach prezydenckich w sierpniu 2020 r. Skala fałszerstw, a później brutalności sił milicyjnych, wyprowadziła na ulice białoruskich miast setki tysięcy demonstrantów. O prowokowanie zamieszek i chęć przeprowadzenia zamachu stanu Aleksander Łukaszenka oskarżył m.in. Polskę. Twierdził, że polskie służby i władze od lat wspierały opozycję, militaryzowały swoje państwo i prowadziły działania zmierzające do przyłączenia zachodniej Białorusi do Polski²⁵. Warto podkreślić, że Łukaszenka nie po raz pierwszy wskazywał na jakoby imperialne zapędy Polski, których celem jest co najmniej przywrócenie wschodnich granic II RP. Takie zarzuty padały też we wcześniejszych latach – zwłaszcza w okresach zaostrzenia stosunków, co najczęściej było związane z odbywającymi się wyborami prezydenckimi²⁶. Do fałszerstw i represji wobec środowisk niezależnych, przeciw którym to działaniom protestowała Polska, dochodziło na Białorusi m.in. w latach 2006 i 2010, chociaż skala tych zjawisk była wtedy nieporównywalnie mniejsza niż w 2020 r.

Obecnie w białoruskiej narracji dominują kierowane wobec Polski, ale też niektórych innych państw NATO, oskarżenia o próby podważenia tamtejszego porządku konstytucyjnego²⁷, nasilania napięcia wokół wspólnej granicy oraz przygotowywanie osób mających przeprowadzić na Białorusi akty terroru, dywersji i sabotażu wymierzone zarówno w przedstawicieli białoruskich władz, jak i rosyjskich żołnierzy oraz transporty rosyjskich wojsk²⁸. Oskarżenia te służą białoruskim władzom do zwiększania uprawnień tamtejszych służb specjalnych, przede wszystkim KGB, a także do rozszerzania współpracy z rosyjskimi służbami, głównie FSB oraz

²⁵ Лукашенко заявил об угрозе вторжения Запада в Белоруссию, Лента.ру, 31 III 2023 r., https://lenta.ru/news/2023/03/31/west_menace/ [dostęp: 11 X 2023].

²⁶ Лукашенко о милитаризации Польши: такая эскалация вдоль наших границ недопустима, Белта, 28 I 2022 r., <https://www.belta.by/president/view/lukashenko-o-militarizatsii-polshi-takaja-eskalatsija-vdol-nashih-granits-nedopustima-481701-2022/> [dostęp: 11 X 2023].

²⁷ Лукашенко предупредил о «лязгающих» у границ Белоруссии войсках НАТО, РИА, 16 VIII 2020 r., <https://ria.ru/20200816/1575854110.html> [dostęp: 11 X 2023].

²⁸ Лукашенко: в Польше, Литве, Украине готовят белорусских радикалов для диверсий в стране, Коммерсант, 10 X 2022 r., <https://www.kommersant.ru/doc/5606884> [dostęp: 11 X 2023].

SWR. Łukaszenka wykorzystał je również do rozwinięcia Regionalnego Zgrupowania Wojsk²⁹ PZBiR, z czego skorzystali Rosjanie, aby np. szkolić żołnierzy zmobilizowanych do wojny z Ukrainą. Więcej uprawnień zyskał również Białoruski Komitet Graniczny³⁰.

Rosja i Białoruś oskarżają Zachód również o chęć zburzenia obecnego ładu międzynarodowego m.in. przez zmianę systemu kontroli zbrojeń. W wypowiedziach najważniejszych polityków odpowiedzialność za rozpad reżimu traktatów rozbrojeniowych jest zrzucona na USA. Podkreśla się, że to Stany Zjednoczone przestały przestrzegać tych postanowień, podobnie jak w przypadku traktatu o całkowitej likwidacji pocisków rakietowych krótkiego i średniego zasięgu (ang. *Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty*)³¹. To jednak Rosja wielokrotnie złamała ten traktat³², a zawieszenie porozumienia Nowy Start³³ jest przez nią przedstawiane jako spowodowane wrogą polityką amerykańską. Rosja niejednokrotnie zarzucała też USA i – szerzej – państwom NATO ingerencję w procesy wyborcze. Oskarżała też Zachód o wspieranie wymierzonych w nią ruchów radykalnych i ekstremistycznych.

²⁹ Regionalne Zgrupowanie Wojsk (RZW) istnieje od 2000 r., a więc od momentu utworzenia PZBiR. Do 2022 r. przyjmowało się, że w jego skład wchodzi Siły Zbrojne Białorusi oraz wydzielone komponenty Zachodniego Okręgu Wojskowego Sił Zbrojnych FR (wcześniej, przed 2009 r. i powołaniem ZOW, były to komponenty z Moskiewskiego i Leningradzkiego OW oraz Kaliningradzkiego Specjalnego Rejonu Obronnego). Zmieniło się to w trakcie białoruskich i rosyjskich ćwiczeń „Sojusznice Zdecydowanie”, które poprzedziły agresję na Ukrainę. W tych manewrach wzięły bowiem udział komponenty wojskowe 35 i 36 Armii Ogólnowojskowej Wschodniego Okręgu Wojskowego. Od tej pory nieformalnie uznaje się, że RZW jest tworzone przez Siły Zbrojne Białorusi i wydzielone komponenty Sił Zbrojnych FR. Zadaniem RZW jest ochrona PZBiR. Dotychczas sprawdzanie jego stanu gotowości bojowej odbywało się co dwa lata w trakcie naprzemiennie organizowanych ćwiczeń „Zapad” i „Tarcza Związku”. To miało się zmienić w 2023 r., w którym oprócz „Tarczy Związku” zapowiedziano także manewry „Zapad”. Z „Zapadu” jednak zrezygnowano, a „Tarcza Związku” najpewniej również się nie odbyła. Obecnie trudno ocenić, czy ma to związek jedynie z wojną w Ukrainie, czy też świadczy o szerszych zmianach, mogących wynikać m.in. z zapowiedzianej tzw. reformy Szojgu, w ramach której ma zostać rozwiązany Zachodni Okręg Wojskowy.

³⁰ A. Плотникова, *Кого опасается Александр Лукашенко?*, Голос Америки, 12 X 2022 r., <https://www.golosameriki.com/a/lukashenko-kgb/6786965.html> [dostęp: 11 X 2023].

³¹ A. Kacprzyk, *Koniec traktatu INF*, PISM, 5 VIII 2019 r., https://pism.pl/publikacje/Koniec_traktatu_INF [dostęp: 3 V 2023].

³² Więcej o przykładach łamania przez Rosję Aktu Stanowiącego NATO–Rosja, w: A.M. Dyer i in., *How Russian Violations of the 1997 Founding Act Influence NATO–Russia Relations*, PISM, 6 VII 2018 r., <https://www.pism.pl/publikacje/How-Russian-Violations-of-the-1997-Founding-Act-Influence-NATORussia-Relations> [dostęp 11 X 2023].

³³ A. Kacprzyk, *Rosja zawiesza wykonywanie układu Nowy START*, PISM, 24 II 2023 r., <https://pism.pl/publikacje/rosja-zawiesza-wykonywanie-ukladu-nowy-start> [dostęp: 3 V 2023].

Bardzo podobne zarzuty pod adresem państw Zachodu padają ze strony władz Białorusi, przede wszystkim Łukaszenki. Wskazuje on, że państwa wschodniej flanki NATO, zwłaszcza Polska, dążą do siłowej zmiany ustroju na Białorusi, że prowadzą nieprzejrzyste działania wojskowe, a za pomocą polityki sankcji zmierzają do osłabienia funkcjonowania białoruskiej gospodarki³⁴.

Rosjanie zarzucają też Sojuszowi, że sprowokował ich do podjęcia działań zbrojnych w Ukrainie, i twierdzą, że de facto Zachód wypowiedział wojnę Rosji³⁵. Tymczasem to Rosja we współpracy z Białorusią stosuje narzędzia hybrydowe wobec państw NATO.

Wynika z tego, że i Rosja, i Białoruś, informując o swoich obawach, niejednokrotnie pokazują, jakie działania będą podejmowały przeciw tym, których uważają za swoich przeciwników.

Zagrożenia hybrydowe wywoływane przez Rosję i Białoruś

Mianem działań hybrydowych najczęściej określa się wrogie aktywności prowadzone poniżej progu wojny, łączące w sobie instrumenty militarne i pozawojskowe. Europejskie Centrum Doskonalenia ds. Zwalczania Zagrożeń Hybrydowych w Helsinkach, utworzone przez UE i NATO, definiuje zagrożenia hybrydowe jako:

(...) działania prowadzone przez podmioty państwowe lub niepaństwowe, których celem jest osłabienie określonego celu lub wyrządzenie mu szkody poprzez wpływ na podejmowane przez niego decyzje na poziomie lokalnym, regionalnym, państwowym lub instytucjonalnym. Są one ukierunkowane, zsynchronizowane i wymierzone w słabe punkty instytucji państw demokratycznych. Działania te mogą dotyczyć m.in. sfery politycznej, gospodarczej, wojskowej, cywilnej lub informacyjnej. Są one przeprowadzane przy użyciu szerokiego zakresu środków i zaprojektowane tak, aby pozostawały poniżej progu wykrywalności i atrybucji³⁶.

Z kolei NATO podkreśla, że (...) *zagrożenia hybrydowe łączą środki wojskowe i niemilitarne – zarówno ukryte, jak i jawne, w tym dezinformację, ataki cybernetyczne,*

³⁴ Лукашенко прокомментировал желание Польши устроить переворот в Белоруссии *б хвицяз*, Московский комсомолец, 25 V 2023 r., <https://www.mk.ru/politics/2023/05/25/lukashenko-prokommentiroval-zhelanie-polshi-ustroit-perevorot-v-belorussii.html> [dostęp: 11 X 2023].

³⁵ Парад Победы на Красной площади, Kremlin.ru, 9 V 2023 r., kremlin.ru/events/president/news/71104 [dostęp: 9 V 2023].

³⁶ Hybrid threats as a concept, Hybrid CoE, www.hybridcoe.fi/hybrid-threats-as-a-phenomenon [dostęp: 4 V 2023].

presję gospodarczą oraz rozmieszczenie nieregularnych grup zbrojnych i użycie regularnych sił³⁷. Wskazywane są też inne metody, m.in. sabotaż, które mają wpłynąć lub wpływają na sytuację wewnętrzną przeciwnika³⁸.

Konflikt hybrydowy, przez Rosjan nazywany też asymetrycznym, charakteryzuje również to, że siły dwóch stron znacznie się od siebie różnią, a działania podejmuje strona słabsza – najczęściej politycznie, gospodarczo i militarnie. W działaniach asymetrycznych mogą zostać wykorzystane siły powstańcze i dopuszcza się podejmowanie działań przeciwko nieregularnym ugrupowaniom zbrojnym. Dlatego też tak dużą wagę Rosjanie i Białorusini przywiązują do treningu zdolności operacyjnych Sił Operacji Specjalnych.

Co więcej, zgodnie z rosyjską doktryną, (...) *rosyjskie siły specjalne mogą realizować zadania w ramach operacji psychologicznych, wspierania ugrupowań zbrojnej opozycji, rozpoznania specjalnego obiektów infrastruktury krytycznej oraz eliminowania kluczowego personelu polityczno-wojskowego przeciwnika. Ponadto, realizując zadania dywersyjno-rozpoznawcze, siły specjalne mogą być użyte do paraliżowania systemu kierowania, dowodzenia i łączności przeciwnika oraz innych decydujących o osiągnięciu celu operacji*³⁹.

Dla Rosji (ale także Białorusi) działania hybrydowe podejmowane wobec państw NATO, w tym Polski, są efektywne pod względem kosztów. Ich celem jest destabilizacja społeczna i polityczna adwersarza, m.in. wpłynięcie na podejmowane przez niego decyzje polityczne. Badacze tematu zagrożeń hybrydowych są zgodni, że działania Białorusi, w tym służb, można postrzegać jako element wrogiej aktywności FR wobec państw NATO⁴⁰.

Tym samym wiedza o działaniach realizowanych w ramach aktywności hybrydowych w połączeniu z zagrożeniami wskazywanymi przez Rosję i Białoruś, pokazuje, zgodnie z zasadą lustra, które obszary funkcjonowania państwa Rosjanie i Białorusini uważają za najbardziej newralgiczne i podatne na destabilizację. W ten

³⁷ *What is NATO doing to address hybrid threats?*, NATO, 21 IV 2021 r., /www.nato.int/cps/en/natohq/news_183004.htm [dostęp: 4 V 2023].

³⁸ *New Research Division Publication - NATO's response to hybrid threats*, NATO Defense College, 10 X 2017 r., https://www.ndc.nato.int/news/news.php?icode=886_156338.htm [dostęp: 11 X 2023]. Zob. także: A.M. Dyner, *Kryzys graniczny jako przykład działań hybrydowych*, PISM, 2 II 2022 r., https://www.pism.pl/publikacje/kryzys-graniczny-jako-przyklad-dzialan-hybrydowych#_ftn7 [dostęp: 4 V 2023].

³⁹ M. Depczyński, L. Elak, *Rosyjska sztuka operacyjna w zarysie*, Warszawa 2020, s. 391.

⁴⁰ M. Świerczek, *Rola działań prowokatorsko-decepcyjnych w neutralizacji białoruskiej opozycji*, „Przeegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2022, nr 26, s. 50–85. <https://doi.org/10.4467/20801335P BW.21.035.15695>.

sposób można wskazać, na których polach się skoncentrują w operacjach prowadzonych przeciwko państwom NATO.

Tego rodzaju działania najczęściej dotyczą cyberprzestrzeni (m.in. ataki na infrastrukturę krytyczną), domeny informacyjnej (po wcześniejszym rozpracowaniu słabych i silnych stron społeczeństwa państwa będącego przedmiotem ataku), elementów infrastruktury krytycznej (po jej wcześniejszym rozpoznaniu) – są to m.in. działania sabotażowe wymierzone w sieci transportowe⁴¹, obiekty kluczowe dla energetyki i w infrastrukturę graniczną⁴².

Działania w cybersferze – w Rosji i na Białorusi tego rodzaju działania są uznawane za opłacalne pod względem kosztów narzędzie oddziaływania na adwersarzy. Rosja (a na jej zlecenie również Białoruś) przy pomocy grup hakerskich, ale też cyberwojsk, dokonuje ataków na infrastrukturę teleinformatyczną i obiekty kluczowe dla funkcjonowania państwa⁴³. Zagrożone mogą być też serwery, na których są gromadzone dane obywateli, zwłaszcza te dotyczące ochrony zdrowia. Celem jest sparaliżowanie potencjalnego przeciwnika bez wykorzystania działań kinetycznych. Udany atak na infrastrukturę krytyczną ma też silne oddziaływanie psychologiczne, gdyż pokazuje słabość przeciwnika i jego niezdolność do skutecznej obrony. Chodzi o skłonienie społeczeństwa zaatakowanego kraju do wywarcia presji na rząd, aby zmienił swoją politykę względem Rosji.

Działania dezinformacyjne – według Rosji i Białorusi są one najskuteczniejszym narzędziem kształtowania procesów społecznych i politycznych zachodzących w państwach uważanych za przeciwników. Zarzucając Zachodowi ingerencję w procesy wyborcze w Rosji i na Białorusi, oba te państwa wskazują, że prowadzą taką działalność w innych krajach. Celem działań informacyjnych podejmowanych w stosunku do państw Sojuszu jest zwiększenie polaryzacji społecznej i podważanie zaufania do instytucji państwowych, w tym służb mundurowych, jak również do zobowiązań sojuszniczych oraz zdolności NATO do obrony wszystkich swoich członków. Najbardziej narażone na tego rodzaju aktywności są państwa, w których trwają kampanie wyborcze. Rosjanie promują w nich siły antyunijne i antynatowskie.

---

⁴¹ ENISA *Transport Threat Landscape*, European Union Agency for Cybersecurity, 21 III 2023 r., <https://www.enisa.europa.eu/publications/enisa-transport-threat-landscape> [dostęp: 4 V 2023].

⁴² Por. A.M. Dyner, *Działania hybrydowe Rosji przeciw państwom NATO i UE*, PISM, 25 XI 2022 r., <https://www.pism.pl/publikacje/dzialania-hybrydowe-rosji-przeciw-panstwom-nato-i-ue> [dostęp: 4 V 2023].

⁴³ Rosja koncentruje się na działaniach wymierzonych w instytucje rządowe, obiekty infrastruktury krytycznej oraz sektor IT. Zob. B. Smith, *Defending Ukraine: Early Lessons from the Cyber War*, Microsoft, 22 VI 2022 r., <https://blogs.microsoft.com/on-the-issues/2022/06/22/defending-ukraine-early-lessons-from-the-cyber-war/> [dostęp: 4 V 2023].

Część działań dezinformacyjnych może również służyć destabilizowaniu systemu bankowego. Wieloźródłowe informacje o tym, że ważny bank jest zagrożony bankructwem, mogą zachwiać całym systemem bankowym. Panikę mogą wywołać również informacje o skażeniu radioaktywnym, tajemniczej pandemii, zatrutym jedzeniu.

Rosjanie działają zarówno za pośrednictwem swoich mediów, w tym tych prowadzonych w różnych językach (np. „Sputnik”), jak i serwisów społecznościowych. Do szerzenia swoich linii narracyjnych wykorzystują także platformy takie jak YouTube oraz tzw. pożytecznych idiotów, jak również sieci mediów finansowanych (najczęściej pośrednio) z Rosji. Bardzo podobnymi metodami, chociaż na mniejszą skalę, posługuje się Białoruś.

Działania sabotażowe – ich celem stają się głównie obiekty najważniejsze dla funkcjonowania państwa adwersarza. Akty sabotażu, podobnie jak ataki cybernetyczne, mają pokazać niezdolność zaatakowanego do skutecznej obrony, spowodować ofiary, wywołać panikę społeczną i podważyć zaufanie do instytucji państwowych. Narażona na nie jest zwłaszcza infrastruktura energetyczna (głównie na obszarach morskich⁴⁴ i w dużych aglomeracjach miejskich) oraz transportowa niezbędna dla funkcjonowania ludzi. W przypadku konfliktu zbrojnego akcje sabotażowe mają opóźnić działania zbrojne strony przeciwnej lub je uniemożliwić. Rosja i Białoruś mają kilka jednostek, zarówno w ramach sił zbrojnych, jak i podległych służbom i ministerstwu spraw wewnętrznych, szkolonych do tego rodzaju akcji.

Nasilenie działań wywiadowczych w państwach NATO – ich celem jest pozyskanie informacji dotyczących planów wojskowych, a przede wszystkim technologii militarnych. Z powodu sankcji Rosja i Białoruś zostały pozbawione dostępu do technologii niezbędnych do produkcji nowoczesnego uzbrojenia. Tym samym, z uwagi na rosyjskie działania zbrojne prowadzone w Ukrainie oraz konieczność odbudowania i rozbudowy swojego potencjału militarnego, można spodziewać się zwiększenia takiej aktywności.

Destabilizacja sytuacji na granicy – utrzymywanie napięcia przy granicy ma na celu przede wszystkim zmęczenie przeciwnika koniecznością podejmowania działań ochronnych oraz narażenie go na wysokie koszty z tym związane⁴⁵. Dodatkowo instrumentalizacja migracji jest narzędziem oddziaływania politycznego i społecznego. Kelly M. Greenhill w książce *Weapons of Mass Migration. Forced Displacement, Coercion, and Foreign Policy* zidentyfikowała 64 takie przypadki w latach

⁴⁴ Zob. M. Piekarski, *Ochrona infrastruktury krytycznej na polskich obszarach morskich w kontekście zagrożeń hybrydowych*, w: *Ekspertyzy PTBN*, 2023, nr 1, <https://sites.google.com/view/ptbnonline/ekspertyzy-ptbn> [dostęp: 4 V 2023].

⁴⁵ A.M. Dwyer, *Kryzys graniczny jako przykład działań hybrydowych...*

1953–2006. Połowa z nich zakończyła się sukcesem, a więc osiągnięciem celów założonych przez stronę wywołującą kryzys (przyjęcie migrantów, wypłacenie środków finansowych)⁴⁶. Jest to zatem skuteczne narzędzie oddziaływania na potencjalnego przeciwnika.

Działania hybrydowe mają rezonować w sferach: administracyjno-politycznej, finansowo-gospodarczej, militarnej i kulturowo-światopoglądowej. Uderzając w ten sposób, Rosja i Białoruś będą wykorzystywały dokładnie te narzędzia, które ich zdaniem Zachód stosuje przeciw nim.

Próba prognozy

Biorąc pod uwagę, że Rosja oskarża państwa Zachodu o militaryzację oraz imperialne zapędy, można przypuszczać, że niezależnie od wyniku konfrontacji militarnej w Ukrainie Rosjanie nadal będą opierali swoją politykę zagraniczną na twardej sile. Tym samym można oczekiwać utrzymania wysiłku gospodarczego i społecznego mającego na celu zwiększanie zdolności produkcyjnych przemysłu zbrojeniowego oraz dalszej militaryzacji społeczeństwa, m.in. za sprawą indoktrynacji w szkołach i szeroko zakrojonych działań propagandowych. W tym kontekście Rosja może wykorzystywać wizerunek NATO jako głównego wroga, przeciw któremu musi się zbroić i prowadzić działania obronne, aby podtrzymać mobilizację społeczną w swoim kraju i długotrwałą zdolność społeczeństwa do wyrzeczeń.

Dążenie do tego, aby Rosję traktowano jako jedno ze światowych mocarstw, pozostanie immanentną cechą rosyjskiej polityki zagranicznej. Tym samym nadal będzie ona podejmowała działania na arenie międzynarodowej wymierzone w państwa zachodnie. Będą to zapewne aktywności zarówno dyplomatyczne, jak i działania np. prywatnych firm wojskowych powiązanych z państwem, które mogą być wykorzystywane w lokalnych konfliktach o antyzachodnim charakterze, przede wszystkim w Afryce i Ameryce Południowej. Jednocześnie Rosjanie będą szerzyć propagandę, oddziałując głównie na społeczeństwa Bliskiego Wschodu i Afryki⁴⁷. Przypominając o kolonialnych zaszczytach, w tym o wykorzystywaniu tamtejszych krajów przez bogate państwa Europy Zachodniej, Rosja będzie prawdopodobnie zaczęła do masowych przyjazdów (aby odebrać to, co zagrabili Europejczycy). Może

⁴⁶ K.M. Greenhill, *Weapons of Mass Migration. Forced Displacement, Coercion, and Foreign Policy*, Cornell University Press 2010.

⁴⁷ Zob. szerzej: S. Nowacka, J. Czerep, *Fertile ground: How Africa and the Arab World found common language with Russia on Ukraine*, PISM, 17 I 2023 r., <https://www.pism.pl/publikacje/fertile-ground-how-africa-and-the-arab-world-found-common-language-with-russia-on-ukraine> [dostęp: 5 V 2023].

to okresowo intensyfikować napływy migracyjne w kierunku państw NATO, co będzie wymuszało zwiększanie ochrony granic Sojuszu, ale też podjęcie przez państwa zachodnie wysiłków dyplomatycznych mających na celu walkę z rosyjskimi działaniami w państwach Bliskiego Wschodu i Afryki.

Biorąc pod uwagę, że jedynie idea imperium – jak wynika z wiedzy autorki artykułu – jest w stanie zastąpić przeciętnemu mieszkańcowi Rosji niedogodności wynikające m.in. z sankcji, rosyjskie władze nadal będą dążyły do utrzymania kontroli nad obszarem uważanym przez nie za strefę wpływów, a więc przede wszystkim nad państwami byłego ZSRR, ale też nad terenami wchodzącymi w skład byłego Imperium Rosyjskiego. Wątpliwe jest zatem, aby doszło do zmiany rosyjskiej polityki względem państw sąsiadujących.

Rosja utrzyma również antyzachodnią współpracę z Chinami i innymi państwami, które opowiadają się przeciw hegemonii Zachodu. Będzie chciała wykorzystywać tamtejsze media i serwisy społecznościowe do szerzenia swoich linii narracyjnych. Z państw afrykańskich i bliskowschodnich mogą być rekrutowane osoby do pracy w lokalnych farmach trolli, których głównym zadaniem będzie szerzenie antyzachodniej propagandy.

Wrogie działania nadal będą podejmowane również w państwach, które wyszły z rosyjskiej sfery wpływów, a są dla Rosji istotne, jak państwa bałtyckie czy Polska. Najważniejszym celem Rosji jest wpełnienie ich w szarą strefę, bez faktycznych gwarancji bezpieczeństwa ze strony NATO⁴⁸. Rosja w dalszym ciągu będzie podważała pozycję tych państw w Sojuszu, UE i na arenie międzynarodowej⁴⁹.

⁴⁸ Wyrazem tego myślenia były rosyjskie żądania pod adresem NATO dotyczące wycofania infrastruktury wojskowej z państw przyjętych po 1997 r., a więc wszystkich, które obecnie tworzą wschodnią flankę Sojuszu. Zob. M. Terlikowski, A.M. Dwyer, *Wpływ żądań Rosji na potencjał obrony i odstraszenia NATO*, PISM, 22 XII 2021 r., <https://www.pism.pl/publikacje/wplyw-zadan-rosji-na-potencjal-obrony-i-odstraszania-nato> [dostęp: 5 V 2023].

⁴⁹ Jednym z działań Rosji może być kontynuowanie kampanii historycznej wymierzonej przede wszystkim w Polskę i m.in. zrzuć na RP odpowiedzialność za wybuch II wojny światowej. Przykładem jest film zatytułowany *Гіена Еуропу* (ros. *Мир накануне катастрофы. XX век. Гіена Европы. Документальный фильм* (2022), YouTube, 11 II 2023 r., <https://www.youtube.com/watch?v=l6TpLLw33NQ>) [dostęp: 5 V 2023]. Jego autorzy starają się udowodnić, że przez wiele lat Polska była współpracowniczką hitlerowskich Niemiec, a jej wolta i podpisanie umów ze Zjednoczonym Królestwem i Francją wymusiły na ZSRR podpisanie paktu z III Rzeszą. Podobne tezy można odnaleźć w białoruskiej propagandzie, np. w filmie *Польский фашизм // Каким Сталин увидел Минск после войны // Как поляки издевались над белорусами*, YouTube, 21 IX 2022 r., <https://www.youtube.com/watch?v=e0pZbUV9hWA>) [dostęp: 5 V 2023], w którym II RP jest oskarżana o prowadzenie polityki zmierzającej do eksterminacji mniejszości narodowych, w tym białoruskiej. W filmie padają też sugestie, że w przyszłości Białoruś może zechcieć domagać się od Polski reparacji za okupowanie w okresie międzywojennym zachodnich ziem tego kraju. Więcej na temat II wojny światowej w polityce historycznej Rosji zob. A.M. Dwyer, *II wojna światowa w polityce zagranicznej Rosji...*

Wrogich działań – zarówno w sferze informacyjnej, jak i wymierzonych w infrastrukturę krytyczną – można się spodziewać przede wszystkim w stosunku do Polski jako najważniejszego państwa wschodniej flanki, mocno zaangażowanego we wspieranie wojennego wysiłku Ukrainy. Z wysokim prawdopodobieństwem należy założyć, że w RP nasilą się ataki w cyberprzestrzeni wymierzone w infrastrukturę newralgiczną dla bezpieczeństwa państwa. Wzrośnie też ilość dezinformacji, a jej celem będzie pogłębianie polaryzacji społecznej, jak również wywoływanie niepokojów związanego z wojną w Ukrainie i obecnością na terytorium RP znacznej liczby uchodźców z tego państwa.

Rosja i Białoruś będą ściśle współpracowały przy podejmowaniu działań o antypolskim charakterze. Zagrożona będzie infrastruktura graniczna, ale można też oczekiwać kolejnych aktów niszczenia polskich miejsc pamięci na Białorusi⁵⁰. Poważne jest również niebezpieczeństwo związane z możliwym lokowaniem na terenie RP agentury legendującej się jako osoby poszkodowane przez białoruski reżim.

Rosyjska i białoruska propaganda będą zapewne nadal zarzucały Polsce prowadzenie imperialnej polityki i militaryzację⁵¹. Działania te mogą być zatem dokładnym lustrzanym odbiciem polityki prowadzonej przez Rosję, a więc militaryzacji państwa, zwiększania produkcji zbrojeniowej oraz utrzymywania presji na państwa sąsiednie, łącznie z prowadzeniem przeciw nim działań zbrojnych (wojna w Ukrainie).

Możliwości przeciwdziałania

Wiedza na temat tego, że Rosja i Białoruś postrzegają NATO nie tylko jako potencjalnego przeciwnika, lecz także jako organizację, z którą pozostają one de facto w stanie wojny, wiąże się ze świadomością ryzyka podjęcia wrogich działań przez rosyjskie i białoruskie służby. Jak już zostało wskazane, wykorzystując zasadę lustra

⁵⁰ W 2022 r. białoruskie władze, w ramach antypolskiej kampanii historycznej, rozpoczęły niszczenie polskich miejsc pamięci. W lipcu zdewastowano kwaterę żołnierzy AK poległych w 1944 r. położoną niedaleko Mikuliszek w obwodzie grodzieńskim. Do aktów wandalizmu w miejscach pochówku i pamięci doszło m.in. w Jodkowiczach, Wołkowysku, Kaczcach, Stryjówce, Surkonce, Piaskowcach i Plebaniszkach. Uszkodzony został również Krzyż katyński na cmentarzu wojskowym w Grodnie. Zob. *Zniszczone polskie cmentarze i pomniki. Bilans antypolskiej kampanii na Białorusi*, TVP Info, 31 XII 2022 r., <https://www.tvp.info/65399725/zniszczone-polskie-cmentarze-na-bialorusi-smutny-bilans-roku-2022> [dostęp: 11 X 2023].

⁵¹ Jako przykład będzie wskazywane przekazywanie nowego sprzętu przede wszystkim 18 i 16 Dywizji Zmechanizowanej, których rejon odpowiedzialności to wschodnia i północno-wschodnia Polska, jak również przedstawianie decyzji o sformowaniu 1 Dywizji Piechoty Legionów jako mającej wrogi charakter.

w analizie rosyjskich i białoruskich dokumentów strategicznych, można wytypować obszary najbardziej zagrożone takimi działaniami.

Państwa Sojuszu powinny skupić się przede wszystkim na ochronie infrastruktury krytycznej, w tym elektrowni, rurociągów (zwłaszcza podmorskich), rafinerii i składów paliwowych, infrastruktury portów oraz sieci kolejowej (przede wszystkim tras najważniejszych dla przemieszczania sił zbrojnych oraz tych najczęściej wykorzystywanych przez składy pasażerskie i towarowe). Bardzo ważne jest ich zabezpieczenie zarówno pod względem cybernetycznym (ulokowanie serwerów zapasowych w państwach bezpiecznych, przeniesienie danych do chmury), jak i przed aktami sabotażu. Istotne jest zdefiniowanie, za jakie obszary bezpieczeństwa odpowiada inwestor czy właściciel obiektu, a za jakie instytucje państwowe. Warto przy tym skorzystać z doświadczeń Ukrainy z wojny z Rosją, pokazujących, jakie obiekty i serwery w pierwszej kolejności stały się celem agresora. Polska powinna wytypować instytucję, która będzie odgrywała wiodącą rolę w kształtowaniu polityki ochrony przed zagrożeniami hybrydowymi.

W przypadku działań dezinformacyjnych członkowie NATO powinni skupić się na budowaniu odporności społeczeństw na to zagrożenie. Bardzo duże znaczenie dla przeciwdziałania dezinformacji mają edukacja, już na poziomie szkoły podstawowej, na temat najczęstszych sposobów prowadzenia takich działań, tworzenie przez instytucje państwowe kompleksowych strategii informacyjnych i organizowanie szerokich kampanii medialnych, jak również współpraca tych instytucji z organizacjami pozarządowymi.

Należy zwiększyć osłonę kontrwywiadowczą dla przemysłu zbrojeniowego oraz działań wojsk NATO. Szczególnie chronione muszą być informacje o systemach kontroli, strukturach wojskowych i organów ścigania, przedsiębiorstwach przemysłu obronnego, technologiach krytycznych oraz dane osobowe.

W kontekście budowania odporności na zagrożenia hybrydowe i reagowania na nie warto pokusić się o refleksję, czy do stanu pokoju i stanu wojny nie należałoby dodać czasu zwiększonego zagrożenia działaniami hybrydowymi, który stwarzałby możliwości przyznania dodatkowych uprawnień przede wszystkim siłom zbrojnym. Odrębną kwestią pozostaje odpowiedź na pytanie, czy państwa NATO powinny zacząć prowadzić działania ofensywne np. w cyberprzestrzeni w stosunku do zidentyfikowanych wrogich podmiotów. Z uwagi na to, że Sojusz jest organizacją defensywną, trudno jednak oczekiwać takich zmian.

Podsumowanie

W artykule wykazano, że zasada lustra może być przydatna do identyfikowania zagrożeń dla państw NATO płynących z Rosji i Białorusi. Na podstawie analizy rosyjskich i białoruskich dokumentów strategicznych, takich jak doktryna wojenna i doktryna bezpieczeństwa państwa, wypowiedzi polityków, artykułów naukowych, publikacji prasowych poświęconych zagadnieniom związanym z bezpieczeństwem i jego zagrożeniami można skonstatować, które obszary Rosja i Białoruś uznają za najważniejsze dla stabilności państwa, a tym samym, które będą przez nie atakowane w pierwszej kolejności.

Skoro dla Rosji i Białorusi najpoważniejsze zagrożenia wiążą się ze zwiększeniem obecności wojskowej u ich granic, masowymi protestami, działaniami w cyberprzestrzeni, atakami na obiekty infrastruktury krytycznej czy z dezinformacją, to można założyć, że w tych obszarach państwa te pozostaną najbardziej ofensywne. Niewątpliwie ich działania będą zmieniały się w czasie, ale dzięki m.in. wnikliwej analizie bieżących oskarżeń kierowanych pod adresem państw NATO będzie można przewidywać, po jakie środki mogą sięgnąć Rosja i Białoruś w najbliższej przyszłości.

Na podstawie aktualnych deklaracji rosyjskich i białoruskich elit politycznych można wnioskować, że niezależnie od przebiegu wojny w Ukrainie Rosja będzie intensyfikowała działania hybrydowe wobec państw NATO. W dalszej perspektywie (ok. dekady) przy utrzymaniu obecnego kształtu polityki zagranicznej i polityki bezpieczeństwa tego państwa należy oczekiwać wzrostu zagrożenia bezpośrednimi działaniami militarnymi. Stąd konieczne jest przeciwdziałanie (i niekinetyczne, i militarne) takim zagrożeniom zarówno w poszczególnych państwach członkowskich NATO, jak i przez Sojusz jako całość w celu odstraszenia Rosji i współpracującej z nią Białorusi.

Bibliografia

Depczyński M., Elak L., *Rosyjska sztuka operacyjna w zarysie*, Warszawa 2020.

Grenda B., *Środowisko bezpieczeństwa europejskiego w świetle zagrożeń ze strony Rosji*, Toruń 2019.

Greenhill K.M., *Weapons of Mass Migration. Forced Displacement, Coercion, and Foreign Policy*, Cornell University Press 2010.

Jung C.G., *Archetypy i nieświadomość zbiorowa*, Warszawa 2016.

Świerczek M., *Rola działań prowokatorsko-decepcyjnych w neutralizacji białoruskiej opozycji*, „Przeгляд Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2022, nr 26, s. 50–85. <https://doi.org/10.4467/20801335P.BW.21.035.15695>.

Źródła internetowe

ABW zatrzymała kolejnego szpiega z siatki pracującej na rzecz Rosji, PAP, 10 VII 2023 r., <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1595110%2Ccabw-zatrzymala-kolejnego-szpiega-z-siatki-pracujacej-na-rzecz-rosji.html> [dostęp: 11 X 2023].

Czerep J., Nowacka S., *Fertile ground: How Africa and the Arab World found common language with Russia on Ukraine*, PISM, 17 I 2023 r., <https://www.pism.pl/publikacje/fertile-ground-how-africa-and-the-arab-world-found-common-language-with-russia-on-ukraine> [dostęp: 5 V 2023].

Dyner A.M., *II wojna światowa w polityce zagranicznej Rosji*, PISM, 28 I 2020 r., https://www.pism.pl/publikacje/II_wojna_swiatowa_w_polityce_zagranicznej_Rosji [dostęp: 5 V 2023].

Dyner A.M., *Działania hybrydowe Rosji przeciw państwom NATO i UE*, PISM, 25 XI 2022 r., <https://www.pism.pl/publikacje/dzialania-hybrydowe-rosji-przeciw-panstwom-nato-i-ue> [dostęp: 4 V 2023].

Dyner A.M., *Kryzys graniczny jako przykład działań hybrydowych*, PISM, 2 II 2022 r., https://www.pism.pl/publikacje/kryzys-graniczny-jako-przyklad-dzialan-hybrydowych#_ftn7 [dostęp: 4 V 2023].

Dyner A.M., *Nowa doktryna morska Federacji Rosyjskiej*, PISM, 2 VIII 2022 r., <https://www.pism.pl/publikacje/nowa-doktryna-morska-federacji-rosyjskiej> [dostęp: 2 V 2023].

Dyner A.M., *Nowa doktryna wojenna Państwa Związkowego Białorusi i Rosji*, PISM, 15 II 2022 r., <https://www.pism.pl/publikacje/nowa-doktryna-wojenna-panstwa-zwiazkowego-bialorusi-i-rosji> [dostęp: 3 V 2023].

Dyner A.M., *Przed atakiem – rosyjsko-białoruskie ćwiczenia Sojusznicze Zdecydowanie*, PISM, 24 II 2022 r., <https://www.pism.pl/publikacje/przed-atakiem-rosyjsko-bialoruskie-cwiczenia-sojusznicze-zdecydowanie> [dostęp: 11 X 2023].

Dyner A.M., *Rosja wzmacnia zachodnią flankę*, PISM, 19 XII 2018 r., https://www.pism.pl/publikacje/Rosja_wzmacnia_zachodni_flank_ [dostęp: 11 X 2023].

Dyner A.M., *Rosyjskie i białoruskie ćwiczenia wojskowe*, PISM, 10 X 2023, <https://www.pism.pl/publikacje/rosyjskie-i-bialoruskie-cwiczenia-wojskowe> [dostęp: 11 X 2023].

Dyner A.M. i in., *How Russian Violations of the 1997 Founding Act Influence NATO-Russia Relations*, PISM, 6 VII 2018 r., https://www.pism.pl/publikacje/How_Russian_Violations_of_the_1997_Founding_Act_Influence_NATORussia_Relations [dostęp: 11 X 2023].

Ellehuus R., *Mind the Gaps: Assessing Russian Influence in the United Kingdom*, https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/20720_Ellehuus_GEC_FullReport_FINAL.pdf [dostęp: 11 X 2023].

ENISA Transport Threat Landscape, European Union Agency for Cybersecurity, 21 III 2023 r., <https://www.enisa.europa.eu/publications/enisa-transport-threat-landscape> [dostęp: 4 V 2023].

Flórez K., *Zasada lustra – na czym polega?*, Krok do zdrowia, 24 IX 2022 r., <https://krokdozdrowia.com/zasada-lustra-czym-polega/> [dostęp: 3 V 2023].

Hybrid threats as a concept, European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats, <https://www.hybridcoe.fi/hybrid-threats-as-a-phenomenon> [dostęp: 4 V 2023].

Kacprzyk A., *Koniec traktatu INF*, PISM, 5 VIII 2019 r., https://pism.pl/publikacje/Koniec_traktatu_INF [dostęp: 3 V 2023].

Kacprzyk A., *Rosja zawiesza wykonywanie układu Nowy START*, PISM, 24 II 2023 r., <https://pism.pl/publikacje/rosja-zawiesza-wykonywanie-ukladu-nowy-start> [dostęp: 3 V 2023].

Klerk M., *Projection: You Are My Mirror and I Am Yours*, Jung Society of Utah, 29 IV 2016 r., <https://jungutah.org/blog/projection-you-are-my-mirror-and-i-am-yours-2/> [dostęp: 10 VI 2023].

New Research Division Publication - NATO's response to hybrid threats, NATO Defense College, 10 X 2017 r., https://www.ndc.nato.int/news/news.php?icode=886_156338.htm [dostęp: 11 X 2023].

Piekarski M., *Ochrona infrastruktury krytycznej na polskich obszarach morskich w kontekście zagrożeń hybrydowych*, w: *Ekspertyzy PTBN*, 2023, nr 1, <https://sites.google.com/view/ptb-nonlinear/ekspertyzy-ptbn> [dostęp: 4 V 2023].

Smith B., *Defending Ukraine: Early Lessons from the Cyber War*, Microsoft, 22 VI 2022 r., <https://blogs.microsoft.com/on-the-issues/2022/06/22/defending-ukraine-early-lessons-from-the-cyber-war/> [dostęp: 4 V 2023].

Terlikowski M., Dyner A.M., *Białoruski wektor rosyjskiego zagrożenia dla NATO*, PISM, 10 VII 2023 r., <https://pism.pl/publikacje/bialoruski-wektor-rosyjskiego-zagrozenia-dla-nato> [dostęp: 11 X 2023].

Terlikowski M., Dynier A.M., *Wpływ żądań Rosji na potencjał obrony i odstraszania NATO*, PISM, 22 XII 2021 r., <https://www.pism.pl/publikacje/wplyw-zadan-rosji-na-potencjal-obrony-i-odstraszania-nato> [dostęp: 5 V 2023].

United States Senate Select Committee on Intelligence, *Russian Active Measures Campaigns and Interference in the 2016 U.S. Election. Report*, <https://www.intelligence.senate.gov/publications/report-select-committee-intelligence-united-states-senate-russian-active-measures> [dostęp: 2 V 2023].

What is NATO doing to address hybrid threats?, NATO, 21 IV 2021 r., https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_183004.htm [dostęp: 4 V 2023].

Zniszczone polskie cmentarze i pomniki. Bilans antypolskiej kampanii na Białorusi, TVP Info, 31 XII 2022 r., <https://www.tvp.info/65399725/zniszczone-polskie-cmentarze-na-bialorusi-smutny-bilans-roku-2022> [dostęp: 11 X 2023].

Rosyjskie i białoruskie źródła internetowe

Барабанов А., *Лукашенко заявил, что Польша давит Украину из-за отмашки США*, Газета.Ru, 22 IX 2023 r., <https://www.gazeta.ru/politics/news/2023/09/22/21343147.shtml> [dostęp: 11 X 2023].

Беларусь и Россия обсудили охрану границы Союзного государства, Reformation, 4 V 2023 r., <https://reform.by/belarus-i-rossija-obsudili-ohranu-granicy-sojuznogo-gosudarstva-2> [dostęp: 4 V 2023].

Жириновский предложил Польшу, Венгрии и Румынии поделить Украину, РБК, 24 III 2014 r., <https://www.rbc.ru/politics/24/03/2014/570419ef9a794761c0ce8426> [dostęp: 11 X 2023].

Лукашенко встретился с директором Службы внешней разведки России Сергеем Нарышкиным, Белта, 4 IV 2023 r., <https://www.belta.by/photonews/view/lukashenko-vstretilsja-s-direktorom-sluzhby-vneshnej-razvedki-rossii-sergeem-naryshkinym-32720/> [dostęp: 4 V 2023].

Лукашенко: в Польше, Литве, Украине готовят белорусских радикалов для диверсий в стране, Коммерсант, 10 X 2022 r., <https://www.kommersant.ru/doc/5606884> [dostęp: 1 X 2023].

Лукашенко заявил об угрозе вторжения Запада в Белоруссию, Лента.ру, 31 III 2023 r., https://lenta.ru/news/2023/03/31/west_menace/ [dostęp: 11 X 2023].

Лукашенко обеспокоен планами НАТО и Польши забрать Западную Украину, Белта, 23 V 2022 r., <https://www.belta.by/president/view/lukashenko-obespokoen-planami-nato-i-polshi-zabrat-zapadnuju-ukrainu-503501-2022/> [dostęp: 11 X 2023].

Лукашенко о милитаризации Польши: такая эскалация вдоль наших границ недопустима, Белта, 28 I 2022 r., <https://www.belta.by/president/view/lukashenko-o-militarizatsii-polshi-takaja-eskalatsija-vdol-nashih-granits-nedopustima-481701-2022/> [dostęp: 11 X 2023].

Лукашенко предупредил о «лязгающих» у границ Белоруссии войсках НАТО, РИА, 16 VIII 2020 r., <https://ria.ru/20200816/1575854110.html> [dostęp: 11 X 2023].

Лукашенко прокомментировал желание Польши устроить переворот в Белоруссии *хвищез*, Московский комсомолец, 25 V 2023 r., <https://www.mk.ru/politics/2023/05/25/lukashenko-prokommentiroval-zhelanie-polshi-ustroit-perevorot-v-belorussii.html> [dostęp: 11 X 2023].

Мир накануне катастрофы. XX век. Гиена Европы. Документальный фильм (2022), YouTube, 11 II 2023 r., <https://www.youtube.com/watch?v=l6TpLLw33NQ> [dostęp: 5 V 2023].

Парад Победы на Красной площади, Kremlin.ru, 9 V 2023 r., <http://kremlin.ru/events/president/news/71104> [dostęp: 9 V 2023].

Плотникова А., Кого опасается Александр Лукашенко?, Голос Америки, 12 X 2022 r., <https://www.golosameriki.com/a/lukashenko-kgb/6786965.html> [dostęp: 11 X 2023].

Польский фашизм // Каким Сталин увидел Минск после войны // Как поляки издевались над белорусами, YouTube, 21 IX 2022 r., <https://www.youtube.com/watch?v=e0pZbUV9hWA> [dostęp: 5 V 2023].

Путин: Польша хочет оккупировать Западную Украину под «зонтиком» НАТО, РИА, 21 VII 2023 r., <https://crimea.ria.ru/20230721/putin-polsha-khochet-okkupirovat-zapadnuyu-ukrainu-pod-zontikom-nato-1130218007.html> [dostęp: 11 X 2023].

Rosyjskie i białoruskie akty prawne i dokumenty

Военная доктрина Российской Федерации, <https://docs.cntd.ru/document/420246589> [dostęp: 2 V 2023].

Военная доктрина Союзного государства, Правовой портал Союзного государства, <https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fxn--c1anggbdpdf.xn--p1ai%2Fupload%2Fiblock%2F18c%2F%25D0%2592%25D0%25BE%25D0%25B5%25D0%25BD%25D0%25BD%25D0%25B0%25D1%25F%2520%25D0%25B4%25D0%25BE>

%25D0%25BA%25D1%2582%25D1%2580%25D0%25B8%25D0%25BD%25D0%25B0%2520%25D0%25A1%25D0%25BE%25D1%258E%25D0%25B7%25D0%25BD%25D0%25BE%25D0%25B3%25D0%25BE%2520%25D0%2593%25D0%25BE%25D1%2581%25D1%2583%25D0%25B4%25D0%25B0%25D1%2580%25D1%2581%25D1%2582%25D0%25B2%25D0%25B0.docx&wdOrigin=BROWSELINK [dostęp: 3 V 2023].

Заседание коллегии ФСБ России, Kremlin.ru, special.kremlin.ru/catalog/keywords/78/events/70597 [dostęp: 2 V 2023].

Закон Республики Беларусь об утверждении Военной доктрины Республики Беларусь, Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь, 20 VII 2016 r., <https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=H11600412> [dostęp: 3 V 2023].

Морская доктрина Российской Федерации, Kremlin.ru, static.kremlin.ru/media/events/files/ru/uAFi5nvux2twaqjftS5yrIZUVTJan77L.pdf [dostęp: 2 V 2023].

Постаиовлене Совета Безопасности Республики Беларусь о рассмотрении проекта новой Концепции национальной безопасности Республики Беларусь, Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь, 6 III 2023 r., <https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=P223s0001> [dostęp: 3 V 2023].

Указ Президента Российской Федерации от 02.07.2021 г. № 400., „О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации”, Kremlin.ru, www.kremlin.ru/acts/bank/47046 [dostęp: 2 V 2023].

Anna Maria Dyner

Absolwentka Instytutu Nauk Politycznych oraz Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego. Analityczka ds. Białorusi i polityki bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej w programie „Bezpieczeństwo międzynarodowe” Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych. Jej zainteresowania badawcze obejmują rosyjską politykę bezpieczeństwa, rolę Rosji na obszarze postsowieckim oraz politykę wewnętrzną i zagraniczną Białorusi.

Metody działania rosyjskich służb specjalnych w świetle afery Olega Kulnicza

Abstrakt

Autor dokonuje analizy przypadku zatrzymania oficera Służby Bezpieczeństwa Ukrainy Olega Kulnicza pod zarzutem szpiegostwa na rzecz Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej. Na podstawie analizy zadań stawianych temu rosyjskiemu agentowi dochodzi do wniosku, że sposób działania rosyjskiego kontrwywiadu diametralnie różni się od metod zachodnich służb. Główną różnicą jest przeniesienie środka ciężkości działań operacyjnych z pracy rozpoznawczo-informacyjnej na próby agenturalnego przejścia kontroli nad instytucjami przeciwnika, głównie cywilnymi i wojskowymi służbami specjalnymi, oraz na realizację infiltracji wywiadowczej przez ludzi dysponujących tym samym habitusem co kandydaci do werbunku. Korzystając z dorobku psychologii poznawczej oraz badań z zakresu historii najnowszej, autor udowadnia, że od ponad 100 lat rosyjskie służby wykorzystują i udoskonalały te metody.

Słowa kluczowe

FSB, SBU, WCzK, GPU, kontrwywiad ofensywny, dezorganizacja, infiltracja, konflikt rosyjsko-ukraiński.

W dniu 16 lipca 2022 r. Służba Bezpieczeństwa Ukrainy (ukr. Служба безпеки України, SBU) aresztowała własnego oficera, płk. Olega Kulinicza¹, który od października 2020 r. do marca 2022 r.² kierował jej krymskim oddziałem³. Kulinicz został oskarżony o współpracę z rosyjskimi służbami specjalnymi. Państwowe Biuro Śledcze (ukr. Державне бюро розслідувань, PBS), prowadzące śledztwo w jego sprawie, ujawniło, że wśród dowodów zdrady są nagrania rozmów Kulinicza z Wołodymyrem Siwkowiczem – jego kuratorem z ramienia 5. Służby Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej⁴. Takimi dowodami są także komputerowe metadane wykazujące, że Kulinicz zablokował przekazanie do centrali SBU w Kijowie meldunku agenturalnego uprzedzającego o ataku sił zbrojnych Federacji Rosyjskiej (FR) stacjonujących na Krymie na kilka godzin przed rozpoczęciem operacji w nocy 24 lutego 2022 r.⁵

Zatrzymanie Kulinicza było wstrząsem dla ukraińskiego sektora bezpieczeństwa, gdyż oficer ten został wyznaczony do kierowania krymskim oddziałem SBU przez prezydenta Wołodymyra Zełenskiego. By awansować Kulinicza, prezydent usunął ze stanowiska Jewgenija Nietużyłowa – mimo wcześniejszych sukcesów kierowanej przez niego jednostki – i wysłał go na oddaloną od Krymu placówkę w Czernihowie⁶. Kulinicz był przy tym bliskim współpracownikiem i przyjacielem Iwana Bakanowa⁷, któremu Zełenski w 2019 r. powierzył kierownictwo SBU⁸ (Bakanowa i Zełenskiego łączyła wieloletnia przyjaźń, wspólne interesy oraz działalność

¹ ДБР та СБУ затримали співробітника Служби безпеки України, який працював на спецслужби РФ та передавав їм таємні дані, Державне бюро розслідувань, 16 VII 2022 r., <https://dbr.gov.ua/news/dbr-ta-sbu-zatrimali-spivrobitnika-sluzhbi-bezpeki-ukraini-yakij-pracyuvav-na-specsluzhbi-rf-ta-peredavav-im-taemni-dani> [dostęp: 1 VI 2023].

² Указ Президента України №91/2022, <https://www.president.gov.ua/documents/912022-41481> [dostęp: 10 VII 2023].

³ W związku z aneksją półwyspu przez Federację Rosyjską w 2014 r. krymski oddział SBU działał z terytorium obwodu chersońskiego.

⁴ Pion FSB odpowiedzialny za działania wywiadowcze w obszarze postsowieckim, głównie w Ukrainie.

⁵ В. Самар, *Кроты ФСБ в СБУ. Чего не хватает в деле Кулинич-Сивковича*, Центр журналистских расследований, 26 IV 2023 r., <https://investigator.org.ua/investigations/253973/> [dostęp: 20 VII 2023]; А. Мазуренко, *Бывший начальник СБУ в Крыму и заместитель секретаря СНБО способствовали вторженню РФ*, Украинская Правда, 23 VII 2022 r., <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2022/07/23/7359762/> [dostęp: 20 VII 2023]; *Спустя полгода после ареста СБУ-шника, курировавшего Крым, ему официально вменили потерю Херсонщины*, 5 IV 2023 r., <https://dzen.ru/a/ZC1w30iFDTr-UcqV> [dostęp: 20 VII 2023].

⁶ Tamże.

⁷ Tamże.

⁸ Указ Президента України №316/2019, <https://www.president.gov.ua/documents/3162019-27181> [dostęp: 12 VII 2023]. Zob. także: В. Самар, *Кроты ФСБ в СБУ...*

polityczna⁹). Wskutek afery Kulinicza Bakanow stracił stanowisko (bez dochodzenia został jednak uwolniony od podejrzeń o zdradę), a wobec ponad 650 oficerów SBU¹⁰ wszczęto śledztwa w związku z podejrzeniami o współpracę z Federalną Służbą Bezpieczeństwa FR (ros. Федеральная служба безопасности Российской Федерации, FSB)¹¹. Co ciekawe, PBŚ już w kwietniu 2022 r. informowało o śledztwie w sprawie Kulinicza, który mimo utraty stanowiska pozostał w służbie, a ponadto został oficerem do zadań specjalnych przy szefie SBU (!)¹². Pełnił tę funkcję do aresztowania, chociaż w czerwcu na stronie Biura Prokuratora Generalnego pojawiło się oficjalne pismo zawierające podejrzenie Kulinicza o zdradę¹³. Co jeszcze ciekawsze, oficer ten, mimo że od lat był poza służbą i pracował w sektorze cywilnym, otrzymał stanowisko w SBU bez przeprowadzenia postępowania sprawdzającego i bez złożenia ankiety bezpieczeństwa osobowego¹⁴. Ponadto SBU od czerwca 2020 r. dysponowała zeznaniami rosyjskiego agenta Igora Kolesnikowa, z których wynikało, że Kulinicz miał stały kontakt z rosyjską agenturą¹⁵. Co więcej, nikogo nie interesowało, że do 1992 r. służył on w Federalnej Służbie Kontrwywiadu (przemianowanej potem na FSB), a to oznacza, że musiał mieć wtedy rosyjskie obywatelstwo. Ponadto swoją karierę zawdzięczał przyjaźni ze zidentyfikowanym rosyjskim agentem Andrijem Derkaczem¹⁶. Ten, zdaniem Departamentu Stanu USA, wykonywał zadania dla FR od 2010 r., w tym tworzył oddziały dywersyjne do działań Głównego Zarządu Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych FR (ros. Главное управление Генерального

---

⁹ М. Жартовська, «Зеленський – людина з великої літери. Може, навіть усі літери в цьому слові – з великої літери». Керівник штабу Зеленського Іван Баканов про стратегію кампанії, зустрічі з олігархами і канал «1+1», Бабель, 25 III 2019 r., <https://babel.ua/texts/27627-zelenskiy-lyudina-z-velikoji-literi-mozhe-navit-vsi-bukvi-v-comu-slovi-z-velikoji-literi-kerivnik-shtabu-zelenskogo-i-van-bakanov-pro-strategiyu-kampaniji-zustrichah-z-oligarhami-i-vidnosinah-z-1-1> [dostęp: 12 VII 2023]; К. Скоркин, *Зеленский и люди в погонах. Что означают громкие отставки украинских силовиков*, Carnegie Endowment for International Peace, 21 VII 2022 r., <https://carnegieendowment.org/politika/87549> [dostęp: 12 VII 2023].

¹⁰ К. Скоркин, *Зеленский и люди в погонах...*

¹¹ Śledztwem nie objęto jednak ani Bakanowa, ani kierującego kontrwywiadem SBU Aleksandra Pokłada. Zob. В. Самар, *Кроты ФСБ в СБУ...*

¹² Tamże.

¹³ Tamże.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ We wrześniu 2020 r. Departament Stanu USA oficjalnie uznał Derkacza za agenta FSB. Za: *Деркач Андрій Леонідович*, ПолітХаб, <https://www.chesno.org/politician/105/> [dostęp: 19 VII 2023].

штаба Вооружённых сил Российской Федерации, GU)¹⁷ w Ukrainie¹⁸. Kulinicz w okresie pracy w administracji cywilnej¹⁹ wielokrotnie był oskarżany o korupcję i malwersacje finansowe²⁰. Niepokoju nie wywołało także to, że krymski oddział SBU pod jego rządami właściwie przestał funkcjonować, gdyż Kulinicz skutecznie sparaliżował jego działalność przez przeniesienie siedziby z bliskiej Krymowi Chersońszczyzny do Kijowa bez przygotowania zaplecza dla funkcjonariuszy. Ponadto ukierunkował działania służby na tematy niezwiązane z Krymem i doprowadził do zmniejszenia o 60% liczebności oficerów²¹. Kulinicz przedstawił w Kijowie likwidację jednostki jako niezbędną reformę struktury terytorialno-operacyjnej²² i najwyraźniej to tłumaczenie zostało zaakceptowane w centrali SBU.

W śledztwie wszczętym po aresztowaniu Kulinicza pominięto wątki ukraińskich polityków²³ i wysokich rangą oficerów SBU²⁴ ewidentnie z nim powiązanych. W ramach dochodzenia nie poruszono też kwestii, kto właściwie był odpowiedzialny za ściągnięcie Kulinicza do SBU i wprowadzenie go w bezpośrednie otoczenie Bakanowa²⁵ z naruszeniem wszystkich procedur sprawdzeniowych. Bakanow, chociaż to przez niego Kulinicz realizował zadania stawiane przez FSB²⁶, został usunięty z kręgu podejrzanych i nie występuje nawet jako świadek w sprawie, pomimo udowodnienia mu, że w 2019 r. podróżował do USA za pieniądze firmy lobbingsowej należącej de facto do Siwkowicza²⁷. W ukraińskich gazetach od dawna pisano,

¹⁷ Dawny Główny Zarząd Wywiadowczy Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych FR (ros. Главное разведывательное управление Генерального штаба Вооружённых сил Российской Федерации, GRU FR).

¹⁸ В. Самар, *Кроты ФСБ в СБУ...*

¹⁹ Kulinicz zajmował m.in. wysokie stanowiska w Energoatomie i Goskomziemie. Funkcja, którą pełnił w tej drugiej firmie pozwoliła mu na machinacje związane ze sprzedażą ziemi państwowej w ręce prywatne.

²⁰ В. Самар, *Кроты ФСБ в СБУ...*

²¹ Tamże.

²² Tamże.

²³ Zob. Координировал шпионскую деятельность в интересах ФСБ: экс-секретарю СНБО Сивковичу сообщили о подозрении, *Прямий*, 23 VII 2022 r., <https://prm.ua/ru/koordiniroval-shpyonskuiu-deiatelnost-v-ynteresakh-fsb-ks-sekretariu-snbu-syvkovychu-soobshchyly-o-podozrenyy/> [dostęp: 20 VII 2023].

²⁴ W śledztwie koncentrowano się na wątkach oficerów SBU, którzy podjęli kooperację z FSB na terenach zajętych przez siły zbrojne FR. Zob. К. Скоркин, *Зеленский и люди в погонах...*

²⁵ В. Самар, *Кроты ФСБ в СБУ...*

²⁶ С. Кошкіна, *Судьба Макея. И украинских предателей*, *Житомир online*, https://zhitomir-online.com/top_news/136748-sudba-makeya-y-ukraynskykh-predateley.html [dostęp: 16 VII 2023].

²⁷ В. Самар, *Кроты ФСБ в СБУ...*

że jest on znajomym Władimira Putina z czasów służby w KGB²⁸. Dla ukraińskich śledczych okolicznością obciążającą nie były też powiązania Bakanowa z Derkaczem na gruncie religijno-ideowym²⁹. Ukraińskie władze starały się nawet przedstawić zatrzymanie Kulnicza jako poważne ostrzeżenie dla rosyjskiej agentury w ukraińskiej administracji³⁰, wynikające z profesjonalnej infiltracji FSB przez SBU³¹. Jak się wydaje, te śledztwa posłużyły administracji prezydenta do przejęcia pełnej kontroli nad sektorem siłowym, którą powierzono Andrijowi Jermakowi (pomimo oskarżeń o współpracę z FR podnoszonych wobec niego w mediach)³².

Ta sprawa jest ciekawa nie ze względu na zdradę wysoko postawionego oficera ukraińskich służb, lecz na sposób działania służb rosyjskich. Został on zrekonstruowany w artykule na podstawie analizy informacji zebranych przez ukraińskie PBŚ.

Metody wykorzystywane przez FSB podczas operacji w Ukrainie

Opublikowane 22 lipca 2022 r. przez PBŚ *Powiadomienie o podejrzeniu* (ukr. *Повідомлення про підозру*³³) dotyczące Siwkowicza pozwala na odtworzenie charakterystycznego sposobu działania FSB, który odróżnia rosyjską służbę od zachodnich służb specjalnych. Jego główne elementy sprowadzają się do następujących rozwiązań:

1. Prowadzenie działalności werbunkowo-rozpoznawczej przy pomocy ludzi przynależących pod względem etnicznym, mentalnościowym i językowym do infiltrowanej grupy, zazwyczaj dysponujących przy tym rozgałęzioną siecią znajomości wśród kandydatów do pozyskania³⁴.

---

²⁸ *Who is Mr Сивкович?*, Live Journal, <https://v-n-zb.livejournal.com/386298.html> [dostęp: 16 VII 2023].

²⁹ В. Самар, *Кроты ФСБ в СБУ...*

³⁰ Ю. Зиненко, *Дело Кулиничка является сигналом всем предателям, что их найдут и накажут – экс-нардеп Украины*, Гордон, 5 IV 2023 r., <https://gordonua.com/news/politics/delo-kulini-cha-yavlyuetsya-signalom-vsem-predatelyam-chto-ih-naydut-i-nakazhut-eks-nardep-ukrainy-1658110.html> [dostęp: 22 VI 2023].

³¹ *Работал на „критоферму“: СБУ обнародовала новые детали госизмены экс-главы спецслужбы в Крыму*, Фокус, 5 IV 2023 r., <https://focus.ua/ukraine/558953-rabotal-na-krotofermu-sbu-obnarodovala-novye-detali-gosizmeny-eks-glavy-specsluzhby-v-krymu> [dostęp: 22 VI 2023].

³² К. Скоркин, *Зеленский и люди в погонах...*

³³ *Повідомлення про підозру*, Державне бюро розслідувань, https://old.gb.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=220014 [dostęp: 22 VI 2023].

³⁴ Зоб. А. Каташинская, *СБУ: Кремль хотел поставить у власти предателей из ОПЗЖ и Партии регионов*, КРУА, 19 VI 2022 r., <https://kp.ua/politics/a652006-sbu-posle-okkupatsii-kreml-khotel-postavit-u-vlasti-predatelej-iz-opzh-i-partii-rehionov> [dostęp: 22 VI 2023].

2. Ułatwianie procesów werbunkowych za pomocą politycznych organizacji legend (parawanów)³⁵ służących do pozorowania wewnątrzno-politycznego, a nie szpiegowskiego charakteru aktywności rozpoznawczej.
3. Zmierzenie w działalności wywiadowczej nie do zbierania i przetwarzania informacji o przeciwniku, lecz do kreowania sytuacji. To kreowanie polega na:
  - a) próbach przejęcia kontroli nad instytucjami przeciwnika (głównie nad wywiadem i kontrwywiadem cywilnym i wojskowym),
  - b) działalności szkodniczej, czyli dezorganizowaniu instytucji cywilnych i wojskowych przeciwnika za pośrednictwem agentury wpływu w celu zablokowania jego możliwości ofensywnych i utrudnienia działań defensywnych i zaradczych.

Działalność werbunkowa realizowana przy pomocy członków danej społeczności

Z powiadomienia opublikowanego przez PBS³⁶ wynika, że Kulnicz ani nie został pozyskany przez oficerów FSB, ani nie utrzymywał z nimi bezpośredniej łączności wywiadowczej. Zarówno werbunek, jak i prowadzenie Kulnicza były realizowane przez obywateli Ukrainy, którzy od 2014 r. przebywają na terytorium FR³⁷. Służba Bezpieczeństwa Ukrainy zdobyła dowody m.in. na stały kontakt szpiegowski³⁸ między Kulniczem a Siwkowiczem, który – jak wynika z materiałów śledztwa PBS – zwerbował i prowadził Kulnicza, działając na zlecenie FSB.

Wołodimir Siwkowicz³⁹ (ur. w 1960 r.) w latach 1982–1992 służył w republikańskim, ukraińskim KGB⁴⁰. Po rozpadzie ZSRR, tak jak wielu innych oficerów tej

---

³⁵ „Organizacja legenda” w terminologii rosyjskiej lub „organizacja parawan” w terminologii anglosaskiej to organizacja (np. firma, fundacja, organizacja społeczna, partia) służąca do prowadzenia działalności szpiegowskiej w danym kraju, za pomocą której nie tylko prościej jest docierać do jego obywateli, lecz także zyskuje się znacznie większy margines „zaprzeczalności”. W razie zdemaskowania o wiele łatwiej jest ukryć aktywność szpiegowską obcego państwa niż w przypadku przedstawicieli dyplomatycznych tego państwa.

³⁶ *Повідомлення про підозру...*

³⁷ М. Кучерявец, *Екс-глава СБУ в Криму Кулинич предстанет перед судом*, РБК – Україна, 3 VII 2023 r., <https://www.rbc.ua/ukr/news/eks-golova-sbu-krimu-kulnich-postane-pered-1688371813.html> [dostęp: 22 VII 2023].

³⁸ Obejmuje takie elementy, jak: konspirowanie łączności przez obie strony, przyjmowanie zadań i raportowanie o ich wykonaniu, przekazywanie informacji stanowiących tajemnicę państwową lub służbową.

³⁹ Informacje biograficzne za: *Биография Владимира Сивковича*, 14 XII 2013 r., <https://web.archive.org/web/20191029103200/https://ria.ru/20131214/984107701.html> [dostęp: 12 VII 2023].

⁴⁰ *Zob. Екс-вице-премьеру Сивковичу объявили подозрение в сотрудничестве с ФСБ*, Еспресо, 23 VII 2022 r., <https://ru.espresso.tv/eks-vitse-premeru-sivkovichu-obyavili-podozrenie-v-sotrudnichestve-s-fsb> [dostęp: 12 VII 2023].

służby, rozpoczął karierę w biznesie. W latach 90. XX w. oraz w pierwszej dekadzie XXI w. był prezesem kijowskich spółek akcyjnych *Авиакомпания Вита* i *М. Ф. С.* Jednocześnie pełnił funkcję przewodniczącego rady nadzorczej w firmie *Международный Медиа Центр – СТБ*. W 1998 r. wszedł do polityki i został pomocnikiem prezydenta Łeonida Kuczmy. Następnie był posłem ukraińskiego parlamentu (Werchownej Rady, ukr. *Верховна Рада*) IV, V i VI kadencji (tj. od 2000 r. do 2010 r.). Jako parlamentarzysta pełnił funkcję m.in. przewodniczącego Komisji Parlamentarnej ds. Bezpieczeństwa Ekonomicznego i Aktywności Kompleksu Obronno-Przemysłowego (ukr. *Підкомітет з питань економічної безпеки та діяльності оборонно-промислового комплексу*). Był ponadto zastępcą przewodniczącego Komitetu Werchownej Rady ds. Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony (ukr. *Комітет Верховної Ради України з питань національної безпеки та оборони*). W 2010 r. przez kilka miesięcy był wicepremierem, a następnie objął stanowisko zastępcy przewodniczącego Rady Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony Ukrainy (ukr. *Рада Національної Безпеки і Оборони України*). W grudniu 2013 r. pozbawiono go tej funkcji w związku z oskarżeniem o przekroczenie uprawnień podczas rozprędzenia manifestantów Euromajdanu 30 listopada 2013 r. Po utracie władzy przez Wiktora Janukowicza wyjechał do Rosji. W styczniu 2022 r. Siwkowicz znalazł się na liście sankcyjnej Departamentu Skarbu USA jako osoba odpowiedzialna za realizację działań wywrotowo-destabilizacyjnych FR wymierzonych w Ukrainę⁴¹.

Za obsługę wywiadowczą Kulnicza był zatem odpowiedzialny Ukrainiec zajmujący wcześniej ważne stanowiska państwowe, na dodatek z przeszłością w ukraińskich strukturach rosyjskich służb specjalnych. Jest bardzo prawdopodobne, że Siwkowicz dotarł do Kulnicza dzięki prywatnej znajomości z nim z czasów sprzed swojej ucieczki do FR w 2014 r. Tym sposobem rosyjskie służby specjalne przełamały opór kandydata przed podjęciem współpracy. Nie była ona bowiem oferowana przez oficera wywiadu obcego państwa, lecz przez człowieka tej samej narodowości, wywodzącego się z tego samego środowiska, prawdopodobnie prywatnie znajomego od wielu lat.

Co ciekawe, Siwkowicz jako agent rezydent⁴² nie ingerował w działania Kulnicza, który ze swojej strony w identyczny sposób pozyskiwał współpracowników z grona znajomych oraz spośród kolegów ze służby. Można uznać, że działalność werbunkowa w tym przypadku miała charakter podobny do rozwiązań

---

⁴¹ *Russian Harmful Foreign Activities Designations*, Office of Foreign Assets Control, 20 I 2022 r., <https://ofac.treasury.gov/recent-actions/20220120> [dostęp: 5 VII 2023].

⁴² Agent rezydent (ros. *агент групповод*) – agent prowadzący własne sieci subagentów.

marketingu sieciowego (ang. *multi-level marketing*, MLM)⁴³ w typie firmy Amway, zgodnie z którym uczestnicy są zachęceni korzyściami finansowymi do pozyskiwania kolejnych sprzedawców. Zarówno w przypadku Siwkowicza, jak i Kulinicza werbunek był ograniczony do kręgów ich znajomych i zaufanych współpracowników, z których wybierano osoby najbardziej podatne, np. z uwagi na korupcyjną przeszłość, sympatie prorosyjskie lub zawiedzione ambicje dotyczące awansu⁴⁴. Jest przy tym możliwe, że – przynajmniej na niższych szczeblach tak tworzonej sieci – nie pojawiały się informacje łączące budowaną organizację z rosyjskimi służbami specjalnymi. Było to możliwe na skutek zastosowania kolejnej metody pozwalającej na maskowanie rzeczywistego charakteru realizowanych działań i ich prawdziwego beneficjenta.

Tworzenie organizacji legend jako sposób ułatwienia procesów werbunkowych

Siwkowicz w kontaktach z Kuliniczem nie występował jako agent FSB, lecz jako lider organizacji politycznej opozycyjnej wobec ukraińskiego rządu, z programem sprzecznym z linią polityczną ugrupowania rządzącego, ale (pozornie) nakierowanym na dobro Ukrainy. Organizacja ta powstała w Moskwie ok. 2019 r., z inicjatywy przebywających na emigracji w FR polityków obozu Janukowicza. Otrzymała nazwę Biuro Polityczne (ros. Политический Офис, БР). Inicjatorami jej założenia oraz liderami byli Siwkowicz i Andrij Klujew, który – jak ten pierwszy – był posłem Werchownej Rady IV, V i VI kadencji. Ponadto w latach 2003–2012 kilkakrotnie pełnił funkcję wicepremiera, w latach 2012–2014 – sekretarza Rady Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony Ukrainy, a w styczniu 2014 r. kierował administracją Janukowicza i próbował przezwyciężyć kryzys polityczny wywołany protestami społecznymi. W tym czasie podjęto kilka prób zamachów na niego, raz nawet został ranny wskutek ostrzału z broni automatycznej⁴⁵. Według rosyjskich źródeł Klujew na stałe przebywa w Doniecku (brak jednak informacji o tym, by wchodził w skład kierownictwa byłej Donieckiej Republiki Ludowej⁴⁶). W 2016 r. składał zeznania przed sądem w Moskwie, który rozpatrywał sprawę z powództwa byłego posła Werchownej Rady Wołodomyra Olejnika, żądającego, by pozbawienie władzy Janukowicza uznać oficjalnie

⁴³ Zob. B.A. Sypniewska, *Marketing wielopoziomowy – szansa czy zagrożenie?*, „Zeszyty Naukowe PWSZ w Płocku. Nauki Ekonomiczne” 2013, t. 17, s. 54–73.

⁴⁴ Zob. A. Мазуренко, *Бывший начальник СБУ в Крыму...; Сивкович стал предателем от неполноценности – ГБР*, Досье, 23 VII 2022 r., <https://dosye.com.ua/news/2022-07-23/sivkovich-stal-predatelem-ot-nepolnocennosti--gbr/206288/?print=1> [dostęp: 20 VII 2023].

⁴⁵ *Клюев ранен и находится в Киеве, - источник в АП*, РБК – Україна, 25 II 2014 r., <https://www.rbc.ua/rus/news/klyuev-ranen-i-nahoditsya-v-kieve---istochnik-v-ap-25022014131600> [dostęp: 14 VII 2023].

⁴⁶ Klujew wywodzi się z donieckiej rodziny górniczej i zaczynał pracę zawodową jako górnik dołowy.

za przewrót siłowy. W zeznaniach Klujew utrzymywał, że do protestujących euro-majdanowców oraz milicjantów strzelali obywatele Gruzji i państw bałtyckich, a nie ukraińska milicja⁴⁷, oraz że na Janukowicza był przygotowywany zamach w ramach operacji pod kryptonimem „Ceașescu”⁴⁸.

Rosyjski sąd, po wysłuchaniu świadków i prezentacji domniemanych dowodów, uznał przejęcie przez opozycję władzy w Ukrainie w 2014 r. za przewrót siłowy. Zostało to następnie wykorzystane przez liderów ukraińskiej opozycji emigracyjnej do kolejnych inicjatyw politycznych, w tym do utworzenia wspomnianego wcześniej BP, które miało koordynować działania polityczno-społeczne zmierzające do zmiany linii politycznej Ukrainy. Biuro znajduje się w Moskwie pod adresem Краснопресненская набережная 12⁴⁹. W tym samym budynku mieści się Ekspertski Instytut Badań Społecznych (ros. Экспертный Институт Социальных Исследований, EISI), który został utworzony⁵⁰ jako think tank zajmujący się badaniami nad polityką regionalną i kontaktami ze środowiskiem ekspertów w tej dziedzinie. Instytut jest finansowany ze środków państwowych spółek Rosatom, Rostech i Rosgidro⁵¹. Jak się wydaje, istnieje współpraca między EISI a BP, którego źródła finansowania nie są nigdzie publikowane (można domniemywać, że FSB finansuje działalność BP, być może posługując się przy tym rosyjskimi firmami państwowymi, hojnie zasilającymi wszystkie polityczne inicjatywy Kremla). Wiadomo także o minimum 15 firmach na Ukrainie należących do Siwkowicza, których dochód był przeznaczany na działalność BP⁵².

⁴⁷ *Бывший глава администрации Януковича рассказал о причастных к „евромайдану”*, 16 XII 2016 r., <https://web.archive.org/web/20190308080855/https://ria.ru/20161216/1483786590.html> [dostęp: 14 VII 2023].

⁴⁸ *М. Алешина, Против Януковича готовилась операция „Наушеску”*, RG.RU, 16 XII 2016 r., <https://rg.ru/2016/12/16/reg-cfo/protiv-ianukovicha-gotovilas-operaciia-chaushesku.html> [dostęp: 14 VII 2023].

⁴⁹ Pod tym adresem znajduje się... Światowe Centrum Handlu (ros. Центр международной торговли), które oferuje biura na wynajem. Zob. <https://2gis.ru/moscow/firm/4504127908496856> [dostęp: 14 VII 2023].

⁵⁰ Podmiotami tworzącymi instytut są: Uniwersytet im. M.W. Łomonosowa w Moskwie (ros. Московский государственный университет им. М.В. Ломоносова), Petersburski Uniwersytet Państwowy (ros. Санкт-Петербургский государственный университет), Leningradzki Uniwersytet Państwowy im. Aleksandra Puszkina (ros. Ленинградский государственный университет им. А.С. Пушкина), Państwowy Uniwersytet Badawczy „Wyższa Szkoła Ekonomiczna” (ros. Национальный исследовательский университет „Высшая школа экономики”), Rosyjskie Stowarzyszenie Public Relations (ros. Российская ассоциация по связям с общественностью), Rosyjski Związek Poliglotów (ros. Российское общество политологов).

⁵¹ *Экспертный институт социальных исследований*, <https://eisr.ru/about/> [dostęp: 14 VII 2023].

⁵² *Zob. В офисах, связанных с экс-заместителем секретаря СНБО Сивковичем, правоохранители проводят обыски*, delo.ua, 5 IV 2023 r., <https://delo.ua/ru/politics/v-ofisax-svyazannyx-s-eks-za>

Biuro Polityczne jawiło się więc jako platforma opozycyjnych polityków wywodzących się głównie z Partii Regionów (ukr. Партія регіонів), którzy – opierając się na rosyjskim orzeczeniu sądowym o nielegitymizacji obecnego systemu politycznego Ukrainy – zmierzali do odzyskania władzy, rzekomo jedynie konstytucyjnymi metodami. Podczas wyborów parlamentarnych w 2019 r. Klujew, żeby legalnie wejść do Werchownej Rady⁵³, zarejestrował swoją kandydaturę w Centralnej Komisji Wyborczej Ukrainy. Chciał podkreślić w ten sposób, że ta działalność jest w pełni zgodna z prawem. Biuro Polityczne prezentowało przy tym agendę polityczną, która była popularna wśród wielu Ukraińców⁵⁴, opartą na trzech głównych postulatach:

- implementacji porozumień mińskich, w których Ukraina zobowiązała się m.in. do decentralizacji władzy i przyznania Donbasowi praw do samorządu⁵⁵,
- powrotu do ustawy językowej z 2012 r., dającej prawo mniejszościom językowym do posługiwania się językiem rodzimym jako urzędowym⁵⁶,

---

mestitelem-sekretarya-snb-sivkovicem-pravooxraniteli-provodyat-obyski-414336/ [dostęp: 18 VII 2023]; *Экс-замсекретаря СНБО Владимир Сивкович, работающий на ФСБ, контролировал 15 компаний в Киевской области*, New Voice, 5 IV 2023 r., <https://nv.ua/ukraine/events/vladimir-sivkovich-kontroliroval-15-kompaniy-v-kiievskoy-oblasti-kotorye-rabotali-na-fsb-sbu-50315788.html> [dostęp: 18 VII 2023]; В. Подорожная, *В Украине обыскивают компании, связанные с экс-замсекретаря СНБО Сивковичем*, Корреспондент.net, 5 IV 2023 r., <https://korrespondent.net/ukraine/4578287-v-ukrayne-obyskyvaut-kompanyy-sviazannye-s-eks-zamsekretaria-snb-syvkovychem> [dostęp: 18 VII 2023].

⁵³ Jego rejestracja została wycofana przez Centralną Komisję Wyborczą w związku z niemożnością ustalenia, czy rzeczywiście od pięciu lat przebywał na terenie ukraińskiego Doniecka. Zob. *ЦИК України отменил регистрацию Клюева и Шария на выборах в Раду*, Радио Свобода, 3 VII 2019 r., <https://www.svoboda.org/a/30035705.html> [dostęp: 14 VII 2023].

⁵⁴ Należy podkreślić, że większość ukraińskiego społeczeństwa nie chciała przedłużenia konfliktu i domagała się zakończenia wojny na wschodzie. Zdaniem politologów ta postawa przesądziła o sukcesie wyborczym Wołodymyra Zelenskigo, który w kampanii wyborczej określał się (w opozycji do Petra Poroszenki) jako orędownik pokoju za wszelką cenę. Zob. *Зеленский: Лишь бы ни один украинец не умер, хоть с чертом лысым договориться готов – легко*, YouTube, 19 III 2019 r., <https://www.youtube.com/watch?v=dE8fUyS4Dd8> [dostęp: 14 VII 2023].

⁵⁵ Taki protokół został podpisany 5 IX 2014 r. przez członków trójstronnej grupy kontaktowej, której sygnatariuszami były Ukraina, Rosja i Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie oraz przedstawiciele dwóch „republik ludowych”. Zob. *Protocol on the results of consultations of the Trilateral Contact Group with respect to the joint steps aimed at the implementation of the Peace Plan of the President of Ukraine, P. Poroshenko, and the initiatives of the President of Russia, V. Putin 5.09.2014*, Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, 8 IX 2014 r., <https://web.archive.org/web/20150907032447/http://mfa.gov.ua/en/news-feeds/foreign-offices-news/27596-protocol-on-the-results-of-consultations-of-the-trilateral-contact-group-minsk-05092014> [dostęp: 14 VII 2023].

⁵⁶ Ta ustawa była oparta ponadto na zapisach Konstytucji Ukrainy gwarantującej mniejszościom prawo do własnego języka, własnych tradycji i kultury. Zob. *Конституція України*, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [dostęp: 14 VII 2023].

- rezygnacji z euroatlantyckiego kursu politycznego na rzecz neutralności Ukrainy.

Dla wielu ludzi w Ukrainie, zwłaszcza wywodzących się z sektora siłowego, było oczywiste, że linia programowa proponowana przez BP pozwalała na zahamowanie agresji ze strony FR, której władze od 2007 r. dawały jasno do zrozumienia, że nie zaakceptują dalszego rozszerzenia NATO na wschód⁵⁷. Od 2008 r. wobec Gruzji, a od 2014 r. w odniesieniu do Ukrainy realizują ten cel metodami siłowymi⁵⁸. Działacze BP, nawiązując kontakty z dawnymi znajomymi pracującymi w obecnym aparacie ukraińskiej władzy, mogli przedstawiać się jako jedyna racjonalna opcja polityczna będąca w stanie uchronić Ukrainę przed wojną z mocarstwem atomowym. Taka argumentacja, w połączeniu z bezpośrednim charakterem znajomości z osobami, do których docierali emisariusze Biura, mogła być skuteczna. Można zaryzykować przypuszczenie, że wysłannicy BP przedstawiali się jako wybawiciele Ukrainy, której (w ich mniemaniu) irracjonalny kurs polityczny musiał prowadzić do wielkoskalowej wojny z groźnym sąsiadem. Tego typu uzasadnienie, a także obietnice związane z pieniędzmi i awansem po przejęciu władzy, mogły (a wręcz musiały) w znacznym stopniu ułatwiać werbunek.

Rzecz jasna BP było jedynie legendą utworzoną przez FSB w celu infiltracji struktur siłowych i politycznych Ukrainy. Jego kuratorami byli dwaj oficerowie: Igor Czumakow, kierujący Wydziałem 9. Departamentu Informacji Operacyjnej 5. Służby FSB⁵⁹, oraz Aleksander Czulindin, naczelnik 1. Wydziału 9. Zarządu Departamentu Informacji Operacyjnej 5. Służby FSB⁶⁰. Jednak FSB przy tworzeniu i finansowaniu BP zadbała o konspirację kontaktów tej struktury z rosyjską służbą wewnętrzną. Z informacji SBU wynika, że kuratorzy z FSB utrzymywali relacje z Biurem przy pomocy funkcjonariuszki FSB Mariny Terentiewej⁶¹, działającej pod przykryciem jako dziennikarka, która była

---

⁵⁷ А. Черкасов і ін., „Доктрина Путина”. О чем российский президент говорил в Мюнхене 15 лет назад и что из этого вышло, Настоящее Время, 18 II 2022 r., <https://www.currenttime.tv/a/putin-doctrine-analizing-munich-speech/31709917.html> [dostęp: 1 VII 2023]. Zob. także: *Выступление и дискуссия на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности*, <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/24034> [dostęp: 14 VII 2023].

⁵⁸ Zarówno wojna z Gruzją, jak i interwencja w Ukrainie w ujęciu geopolitycznym były skutkiem przyjęcia przez te państwa euroatlantyckiego kursu politycznego w sytuacji, gdy FR od 2007 r. jednoznacznie zapowiadała, że nie dopuści do dalszego zbliżenia NATO do swoich granic.

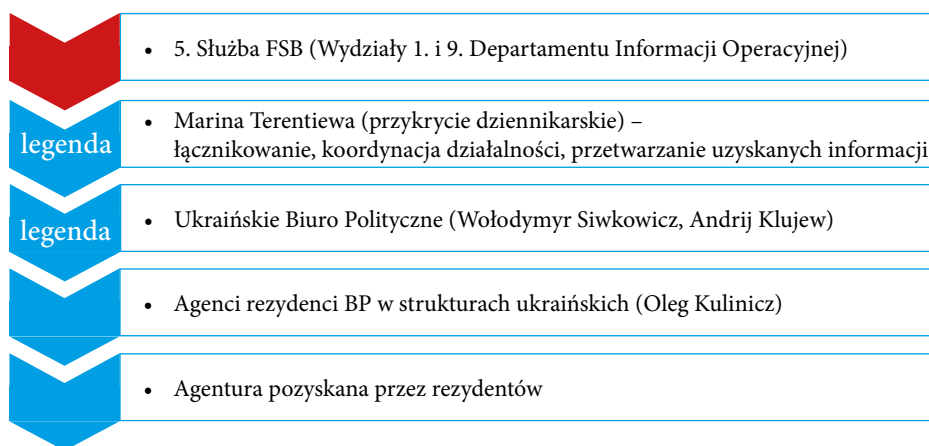
⁵⁹ 5. Służba FSB jest odpowiedzialna za prowadzenie operacji poza granicami FR, jednak jedynie w obszarze postsowieckim, głównie w Ukrainie.

⁶⁰ В. Самар, *Кроты ФСБ в СБУ...*

⁶¹ Co ciekawe, FSB nie zadbało o pełne legendowanie Terentiewej, która – chociaż formalnie występuje jako korespondentka ITAR TASS – w przeszłości była rzeczniczką regionalnego biura FSB. Nie usunięto nawet dostępnych online informacji o jej byłym miejscu pracy. Zob. *Сотрудники УФСБ нашли девушку, «заминировавшую» магаданский аэропорт*, Интерфакс, 27 II 2013 r., <https://www.interfax.ru/russia/292646> [dostęp: 20 VII 2023]; В. Таюрский, *Сотрудники ФСБ*

odpowiedzialna za odbieranie informacji uzyskanych przez agencję BP oraz przekazywanie zadań i koordynację działalności. Struktura agenturalna tworzona przez FSB składała się zatem z co najmniej czterech ogniw (rysunek 1):

- organizacji parawanu w postaci BP,
- rzekomo niezależnej dziennikarki pełniącej funkcję kanału bezpośredniej łączności między BP a FSB,
- pośrednio agentów uplasowanych w newralgicznych miejscach SBU (a zapewne także w administracji cywilnej i wojskowej),
- subagentów zwerbowanych przez agentów rezydentów.

Rysunek 1. Struktura agenturalna stworzona przez Federalną Służbę Bezpieczeństwa.

Źródło: opracowanie własne.

Ofensywne kreowanie sytuacji operacyjnej

Jednym z najciekawszych elementów omawianej struktury wywiadowczej było rozpoznanie przez FSB celów stawianych przez SBU. Mimo że agencja zbierała informacje, które potem trafiały do wspomnianych wydziałów Departamentu Informacji Operacyjnej 5. Służby FSB, to **najważniejszym zadaniem było nie**

пресекли канал поставки героина на Колыму, RG.RU, 11 III 2013 r., <https://rg.ru/2013/03/11/reg-dfo/kanal-anons.html> [dostęp: 20 VII 2023]; *Магаданские силовики перекрыли утечку золота с Колымы в руки кавказских боевиков*, newsru.com, 6 XII 2017 r., <https://www.newsru.com/russia/16nov2012/gold.html> [dostęp: 20 VII 2023]; *В Риге открылся центр фонда „Русский мир”*, Русский Мир, <https://russkiymir.ru/fund/press/78927/> [dostęp: 20 VII 2023]; *Телеграм-канал ВЧК ОГПУ: сообщения от 23.07.2022*, Азбука Компромата, 24 VII 2022 r., https://acomproamat.com/articles/vchk_ogpu_23_07_2022.html [dostęp: 20 VII 2023].

szpiegostwo (rozumiane jako pozyskiwanie informacji o przeciwniku), lecz uzyskanie pełnej kontroli agenturalnej nad SBU. Tym samym FSB realizowała założenia wypracowane w czasach sowieckiego kontrwywiadu ofensywnego. Celem było przekształcenie ukraińskiej służby we własne narzędzie, kierowane przez sieć agenturalną rozlokowaną na najważniejszych szczeblach hierarchii służbowej. Wynika to jednoznacznie z opublikowanego przez PBŚ zapisu rozmów między Siwkowiczem i Kuliniczem⁶², którzy korzystali z komunikatora internetowego Threema⁶³, mając na uwadze to, że funkcjonariusze SBU nie potrafią odszyfrować tej korespondencji⁶⁴.

Z fragmentów opublikowanych wiadomości wyłaniają się następujące kierunki działań FSB prowadzonych wobec struktur państwowych Ukrainy (zwłaszcza SBU)⁶⁵:

1. Destabilizacja zarówno społeczeństwa, jak i struktur państwowych Ukrainy poprzez budowanie przekazu sugerującego, że nie jest ona w stanie funkcjonować jako niezależny podmiot⁶⁶.
2. Zainicjowanie procesów autodestrukcji SBU przez nakłanianie kierownictwa do podejmowania decyzji kontrskutecznych, duszących w zarodku wszelkie działania ofensywne i obronne⁶⁷, oraz blokowanie zmian na stanowiskach kierowniczych zajmowanych przez ludzi uznanych za nieefektywnych w służbie lub wręcz dla niej szkodliwych⁶⁸.

---

⁶² Opublikowano jedynie fragmenty rozmów z dni: 2 VI i 26 X 2019 r., 8 I i 19 V 2020 r. Nie jest znany powód, dla którego jedynie cztery zapisy zostały upublicznione i przekazane sądowi. Za: В. Самар, *Кроты ФСБ в СБУ...*

⁶³ Ю. Вишневикий, *Дело Кулинич. Как Банковая готовится объяснять, кто сдал юг*, dsnews.ua, 8 IV 2023 r., <https://www.dsnews.ua/politics/alibi-dlya-zelenskogo-zachem-bankovoy-speshit-s-sudom-nad-kulinichem-07042023-477437> [dostęp: 10 VII 2023].

⁶⁴ Ani PBŚ, ani SBU nie poinformowały, w jaki sposób zdobyto te nagrania. Ukraińscy dziennikarze spekulowali, że albo Kulinicz nagrywał rozmowy i te nagrania zostały potem zabezpieczone w czasie przeszukania, albo nagrania zostały przekazane SBU przez CIA, która interesowała się Siwkowiczem. Zob. В. Самар, *Кроты ФСБ в СБУ...*

⁶⁵ Kierunki działań FSB wyodrębniono na podstawie zapisu rozmów między Kuliniczem i Siwkowiczem: *СРОЧНО! Перехват звонка. Крот в СБУ. Как Сивкович через Кулиничу вербовал для ФСБ предателей Украины*, YouTube, 5 IV 2023 r., <https://www.youtube.com/watch?v=xL-TB-8iej8> [dostęp: 10 VII 2023].

⁶⁶ Zob. *Агент ФСБ Кулинич „Котигорошко” и его куратор Сивкович обсуждают усиление влияния на СБУ: „Наумова поставьте первым замом. Времени у нас мало – пару месяцев”*, цензор.нет, 5 IV 2023 r., https://censor.net/ru/video_news/3410271/agent_fsb_kulinich_kotigoroshko_i_ego_kurator_sivkovich_obsujdayut_usilenie_vliyaniya_na_sbu_naumova [dostęp: 7 VII 2023].

⁶⁷ Tamże.

⁶⁸ В. Соколов, *Кто предатель?*, День, 25 VII 2023 r., <https://day.kyiv.ua/ru/blog/politika/kto-predatel> [dostęp: 25 VII 2023].

3. Obsadzenie swoimi ludźmi kierownictwa oddziałów terenowych SBU, głównie na obszarach graniczących z FR (m.in. obwody: czernihowski, sumski, charkowski), a także w Odessie, na Zakarpaciu i we Lwowie⁶⁹.
4. Lobbowanie u Bakanowa za zmianą na stanowisku I zastępcy szefa SBU i zastąpieniem Rusłana Baranieckiego Andrijem Naumowem⁷⁰. W związku z tym byłaby pełniejsza kontrola FSB nad Departamentem Kontrwywiadu SBU⁷¹, który już wcześniej pozostawał pod kontrolą agentów Kulinicza na niższych poziomach hierarchii⁷². Ta zmiana kadrowa była promowana pomimo tego, że Naumow nie miał żadnego doświadczenia w służbach specjalnych. Wcześniej pracował na szeregowych stanowiskach w prokuraturze⁷³. Baraniecki zaś stał się dla FSB niewygodny, ponieważ 22 lipca 2021 r. kierowany przez niego Departament Kontrwywiadu aresztował dwóch oficerów SBU pracujących dla FSB⁷⁴. Dla FSB oznaczało to, że kontrola kontrwywiadu realizowana przez agencję Kulinicza uplasowaną na niższych stanowiskach nie była wystarczająca⁷⁵.
5. Próby ulokowania agenta w ściśłym kierownictwie pionu bezpieczeństwa wewnętrznego SBU, w Biurze Kadr oraz na stanowisku komendanta Akademii SBU⁷⁶. Ten ostatni ruch jest interesujący, gdyż pokazuje, jak głęboko sięgała FSB, próbując szkodzić SBU już na podstawowym poziomie, wpływającym na całą służbę – przez pogorszenie jakości kształcenia kadr. To jeszcze bardziej obniżyłoby profesjonalizm SBU, w której od momentu mianowania Bakanowa na szefa nastąpił napływ ludzi spoza służby, pozbawionych doświadczenia i wiedzy zawodowej, za to szybko awansujących

⁶⁹ Zob. *Агент ФСБ Кулинич...*

⁷⁰ Ta kwestia jest niejasna. Służba Bezpieczeństwa Ukrainy i PBŚ przyjęły bowiem, że wymieniany w rozmowach Kulinicza z Siwkowiczem „Myśliwy” (ros. *охотник*) to Andrij Naumow. Brakuje jednak na to dowodów, poza faktem, że Naumow również był agentem FSB. Tuż przed rosyjską inwazją uciekł z Ukrainy i wywiózł nielegalnie zarobione pieniądze. Za: В. Самар, *Кроты ФСБ в СБУ...*; К. Скоркин, *Зеленский и люди в погонах...*

⁷¹ *Агент ФСБ Кулинич...*

⁷² Państwowe Biuro Śledcze wykasowało w nagraniu część wypowiedzi Kulinicza wskazującą, kogo miał na myśli, mówiąc o już posiadany wpływ na ukraiński kontrwywiad. Wskazał jedynie, że chodziło o 5. Zarząd Departamentu Kontrwywiadu SBU. Zob. В. Самар, *Кроты ФСБ в СБУ...*

⁷³ Н. Рогальская, *Дело Кулинич: генерала Баранецкого в СБУ заменили российским „кротом”*, Стопкор, 6 IV 2023 r., <https://www.stopcor.org/section-uanews/news-sprava-kulinicha-general-a-baranetskogo-v-sbu-zaminili-na-rosijskogo-krota-butusov-06-04-2023.html> [dostęp: 12 VII 2023].

⁷⁴ Byli to Hutor i Sidorowicz, aktywni w chersońskim oddziale SBU. Zatrzymanie Kulinicza mogło utrudnić działalność powiązanego z nim Sidorowicza.

⁷⁵ Zob. Н. Рогальская, *Дело Кулинич...*

⁷⁶ В. Самар, *Кроты ФСБ в СБУ...*

dzięki prywatnym koneksjom⁷⁷. Nawiasem mówiąc, wprowadzony do SBU agent FSB, Naumow, realizował reformę pionu bezpieczeństwa wewnętrznego SBU (w sposób zbliżony do „reform” Kulinicza), co ukazuje metody paraliżowania działalności służby przez Rosjan, którzy za pomocą agencji najwyraźniej inicjują procesy rzekomo reformatorskie, aby zablokować aktywność „reformowanych” jednostek operacyjnych⁷⁸. Naumow – jako szara eminencja SBU – nadzorował całą działalność tego pionu, w tym wydawał polecenia o wszczęciu lub zaniechaniu dochodzeń w sprawach o szpiegostwo oficerów SBU⁷⁹. To w oczywisty sposób ułatwiało działalność rosyjskich siatek wywiadowczych w tej służbie.

6. Próby stworzenia małych grup analitycznych w Departamencie Informacyjno-Analitycznego Zabezpieczenia SBU (ДИАЗУ). Ten ruch FSB jest trudny do wyjaśnienia. Być może Rosjanie zakładali, że przez swoją agencję będą w stanie wpływać na funkcjonowanie takich grup analitycznych, co dawało większą możliwość blokowania poprawnej pracy analitycznej niż kontrolowanie rozproszonych, pojedynczych analityków. Z zapisu rozmów wynika, że Bakanow częściowo zgodził się na takie rozwiązanie⁸⁰.

Wymienione cele FSB stawiają pod znakiem zapytania działalność tradycyjnego zachodniego kontrwywiadu. Rosjanie bowiem byli zainteresowani nie informacjami na temat działań operacyjnych SBU, lecz **opanowaniem agenturalnym tej służby, a zwłaszcza jej komponentu odpowiedzialnego za zwalczanie działalności wywiadowczej**. To logiczne, zważywszy że sprawa Kulinicza była jedną z wielu spraw tego typu, a agentura ukraińskiego BP działała także w innych sektorach państwa ukraińskiego. Zatem opanowanie SBU – jako organu odpowiedzialnego za zwalczanie szpiegostwa – nie tylko paraliżowało działalność tej służby, lecz także umożliwiało prowadzenie operacji infiltracyjnych również w innych strukturach państwowych.

Schemat działania rosyjskich służb potwierdza, że skuteczność kontrwywiadu ukraińskiego w zwalczaniu działań FSB musiała być bardzo niska. Rosjanie bowiem, infiltrując SBU, wykorzystywali (prócz opisanych metod) kilka zjawisk charakterystycznych dla instytucji państwowych wschodniego typu. Po pierwsze, mechanizm infiltracji, jak już wspomniano, celował w ludzi etnicznie, kulturowo i mentalnie bliskich werbownikowi, zwykle wcześniej z nim powiązanych. Po drugie, już

---

⁷⁷ Tamże.

⁷⁸ Н. Рогальская, *Дело Кулиничка...*

⁷⁹ Tamże.

⁸⁰ В. Самар, *Кроты ФСБ в СБУ...*

pozyskanej agencji dawano zadania werbowania kolejnych agentów wśród ludzi im znanych. Po trzecie, funkcjonowanie FSB bazowało na patologicznych zjawiskach:

- braku racjonalnej polityki kadrowej, polityka ta była kształtowana przez kumoterstwo i wpływy polityczne, przez co można było wpływać na obsadę najwyższych stanowisk w SBU⁸¹,
- doprowadzaniu do spadku profesjonalizmu służby, wskutek czego było możliwe lansowanie kontrskutecznych rozwiązań organizacyjno-operacyjnych i kandydatur niespełniających elementarnych wymagań dotyczących stanowisk,
- przewagi pozaformalnych relacji w zarządzaniu służbą nad formalnymi ścieżkami służbowymi, przez które Kulnicz, mimo że nie piastował wysokiego stanowiska w hierarchii, mógł skutecznie wpływać na decyzje szefa służby.

Po czwarte, SBU jako atakowana organizacja sama była odpowiedzialna za zwalczanie kontrwywiadu, zatem pozyskanie agentów wewnątrz tej struktury znacznie utrudniało (jeśli nie uniemożliwiało) ich wykrycie⁸².

Sposób działania rosyjskich służb specjalnych można porównać do zakażenia niebezpiecznym wirusem, który rozprzestrzenił się w całym organizmie, atakując przede wszystkim jego system odpornościowy.

Początki metody wykorzystywanej przez FSB

Nakreślony schemat postępowania FSB został wypracowany przez Wszechrosyjską Komisję Nadzwyczajną do Walki z Kontrrewolucją i Sabotażem (ros. Всероссийская чрезвычайная комиссия по борьбе с контрреволюцией и саботажем, WCzK), a później przez Państwowy Zarząd Polityczny (ros. Государственное Политическое Управление, GPU) w trakcie działań prowadzonych wobec Oddziału II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego (SG WP) na początku lat 20. XX w. Metoda dopiero się kształtowała – nie wszystkie jej elementy były obecne, a część miała postać załączkową. Opisany wcześniej mechanizm atakowania SBU bazował właśnie na tej metodyce. Czekał bowiem, dokładnie jak FSB będąca spadkobierczynią WCzK, atakowali polski wywiad wojskowy na następujące sposoby:

⁸¹ Rosjanie wykorzystywali przy tym mechanizm wynikający z założeń dotyczących cywilnej kontroli nad służbami. W związku z tym szefem SBU mogła zostać osoba z branży show-biznesu, której wiedza i doświadczenie zawodowe w żaden sposób nie przygotowały do pełnienia funkcji, co pozwalało rosyjskiej agencji na lobbowanie za rozwiązaniami ewidentnie szkodliwymi dla służby.

⁸² Kulnicz w rozmowie z Siwkowiczem stwierdził, że – pomimo prób postawienia Naumowa na czele kontrwywiadu – już na tym etapie kontroluje ten departament przez niżej uplasowaną agencję.

- w operacjach werbunkowych prowadzonych wobec żołnierzy Oddziału II SG WP wykorzystywali polskich renegatów (z takimi samymi lub podobnymi doświadczeniami i biografiami co kandydaci do pozyskania), a nie oficerów WCzK/GPU innych narodowości,
- maskowali rolę werbowników przez podkreślanie politycznego (a nie szpiegowskiego) charakteru proponowanej współpracy – nie występowali oni w roli funkcjonariuszy sowieckiego kontrwywiadu,
- przedstawiali oferowaną współpracę jako rozwiązanie dobre dla Polski pod kątem politycznym i w związku z tym moralne, przy jednoczesnym określaniu działalności antysowieckiej jako imperialistycznej, zbrodniczej i szkodliwej dla ludu polskiego,
- ukrywali rzeczywisty charakter współpracy podejmowanej z WCzK/GPU przez utworzenie organizacji politycznej, która oficjalnie nie miała kontaktów z sowieckimi służbami specjalnymi, deklarowała charakter quasi-narodowy i oferowała jedynie odmienną od oficjalnej linię polityczną,
- wykorzystywali pozyskanych w ten sposób polskich oficerów nie tylko do działalności informacyjnej i szpiegowskiej, lecz także do lobbowania na rzecz rozwiązań korzystnych dla Sowietów oraz do pozyskiwania kolejnych agentów.

Kazusem ilustrującym ten schemat jest aktywność sowieckiego kontrwywiadu w czasie wojny polsko-bolszewickiej oraz w pierwszych latach po podpisaniu traktatu ryskiego kończącego konflikt między Polską a Rosją Sowiecką. Opisane wcześniej działania BP oraz Kulinicza wewnątrz SBU przypominają metodę czekistów zastosowaną wobec Oddziału II Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego (NDWP).

Kazus historyczny: działania prowadzone przez WCzK wobec Oddziału II NDWP

W 1919 r., w związku z narastającym konfliktem na wschodzie, Oddział II NDWP został zmuszony do stworzenia aparatu rozpoznawczego na terenach kontrolowanych przez Sowietów. Wskutek decyzji gen. Edwarda Rydza-Śmigłego, który w listopadzie 1918 r. wcielił niejawną Polską Organizację Wojskową (POW) do WP, istniejąca wcześniej na wschodzie siatka wywiadowcza POW przestała de facto istnieć⁸³. Mimo to polski wywiad wojskowy wykorzystał pozostałości tej kresowej organizacji do budowy placówek wywiadowczych na wschodzie. Jedną z nich

---

⁸³ Skutkowało to sytuacją, w której „Na Ukrainie wyczuwał się brak ludzi ideowych, pewnych i wyrobionych, toteż Komenda Naczelną była zmuszona wciągać młodzież niewieścią do coraz odpowiedzialniejszej pracy”. Zob. I. Ziemiański, *Praca kobiet w P.O.W. – Wschód*, Warszawa 1933, s. 98–99.

tworzył oficer Oddziału II NDWP, Ignacy Dobrzyński⁸⁴, który przyjechał do Moskwy w listopadzie 1919 r.

Dobrzyński pozyskał do współpracy swojego wuja Jerzego Hryniewskiego, znanego w środowisku moskiewskiej przedwojennej bohemy, dzięki któremu pozyskiwał informacje na temat sytuacji politycznej w Sowdepji⁸⁵. Dobrzyński dzięki wujowi trafił do Armii Czerwonej, w której szybko został najpierw pisarzem pułkowym, a potem oficerem politycznym. Siatka Dobrzyńskiego w różnych okresach składała się z kilku posterunków wywiadowczych (w Orszy i Smoleńsku), a w jej skład wchodził (w różnych okresach działalności): Julian Zawadzki, Władysław Kwiatkowski, Halina Wojciechowska, Mikołaj Dunin-Żochowski, Waclaw Grzymała, Stanisław Lewandowski, Wiktor Martynowski, Maria Piotuch, Maria Szymkiewicz oraz Leon Borejko⁸⁶.

Dobrzyński ściśle współpracował z bliźniaczą placówką w Piotrogradzie o kryptonimie „Wik”, kierowaną przez innego oficera Oddziału II NDWP, Wiktora Steckiewicza⁸⁷. Od listopada 1919 r. do maja 1920 r. placówka Dobrzyńskiego

⁸⁴ Porucznik Ignacy Dobrzyński, następnie Sosnowski (1897–1937), jako gimnazjalista od 1912 r. brał aktywny udział w działalności wielu polskich organizacji patriotyczno-samokształceniowych w Wilnie, studiował na Uniwersytecie Moskiewskim, wstąpił do działającej w Moskwie Polskiej Partii Socjalistycznej (poglądowo był bliski Frakcji Rewolucyjnej tej partii), w 1918 r. jako ochotnik walczył w I Korpusie Polskim gen. Józefa Dowbora-Muśnickiego. Po wyjeździe do kraju został skierowany do pracy wywiadowczej; z ramienia Oddziału II NDWP stworzył siatkę wywiadowczą w Moskwie, opierając się na kontaktach własnej rodziny. Po rozbiciu siatki przez WCzK przeszedł na stronę bolszewików, aktywnie uczestniczył w likwidacji polskich siatek wywiadowczych na Białorusi i w Ukrainie. W 1920 r. został członkiem Rosyjskiej Komunistycznej Partii (bolszewików). Od maja 1921 r. pełnił funkcję zastępcy naczelnika w WCzK. W 1922 r. był już naczelnikiem Wydziału Kontrwywiadowczego Zjednoczonego Państwowego Zarządu Politycznego (KRO OGPU), w latach 1926–1929 – pełnomocnym funkcjonariuszem Tajnego Zarządu Operacyjnego OGPU (ros. Секретно-оперативное управление), później naczelnikiem kontrwywiadu Białoruskiego Okręgu Wojskowego i Obwodu Centralno-Czarnomorskiego (ros. Центрально-Черноморская область). Od stycznia 1935 r. do listopada 1936 r. był zastępcą naczelnika Ludowego Komisariatu Spraw Wewnętrznych ZSRR (ros. Народный комиссариат внутренних дел, NKWD) w Kraju Saratowskim. Został rozstrzelany w listopadzie 1937 r. Zob. *Разведка и контрразведка в лицах*, A. Диденко (red.), Москва 2002, s. 463.

⁸⁵ Sowdepia (od Sowiet Deputat) – potoczna nazwa Rosji pod rządami bolszewików, w późniejszych latach używana już tylko przez antykomunistów.

⁸⁶ *Działalność Polskiej Organizacji Wojskowej w Moskwie, 1919–1920*, W. Rawski (wstęp i oprac.), „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2013, t. 14, nr 3; *Działalność Polskiej Organizacji Wojskowej w Moskwie, 1919–1920: cz. 2*, W. Rawski (wstęp i oprac.), „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2014, t. 15, nr 3. Autor artykułu nie podaje paginacji, gdyż Hryniewski, autor raportu, nieprecyzyjnie zreferował skład osobowy placówki. Zaliczył do niego np. kurierkę Szymkiewicz, ale Borejko już nie. Stąd zbiorczy spis obsady placówkowej oparty na całości tych tekstów.

⁸⁷ Wiktor Steckiewicz-Kijakowski (ur. w Warszawie w 1892 r.), w 1920 r. był rezydentem polskich służb wywiadowczych w Piotrogradzie. Zwerbowany przez WCzK, służył następnie w GPU,

nie była zadaniowana przez centralę, przesyłała jedynie meldunki, korzystając z poczty dyplomatycznej przedstawicielstwa łotewskiego⁸⁸, kierowanego przez Jana Vesmana⁸⁹.

W czerwcu 1920 r. WCzK zlikwidowała siatkę Dobrzyńskiego i zatrzymała wszystkich jej członków. W opracowaniach źródłowych brakuje informacji na temat przyczyn demaskacji, jednak wiele wskazuje na to, że Dobrzyński dobrowolnie przeszedł na stronę bolszewików i zaferował czekistom swoje usługi⁹⁰.

Dobrzyński w pierwszym etapie współpracy został wykorzystany do werbunku swoich najbliższych towarzyszy wysłanych do Rosji przez Oddział II NDWP. Wiele wskazuje na to, że wszyscy członkowie jego placówki w Moskwie (z wujostwem włącznie) podjęli w jakiejś formie współpracę z WCzK⁹¹. Dobrzyński zdołał nakłonić do zdrady także Steckiewicza⁹².

W dniu 18 lipca 1920 r. Sowietci – przekonani o rychłym upadku Warszawy – zdecydowali się na propagandowe wykorzystanie Dobrzyńskiego przez dystrybucję jego listu otwartego, w którym wyjaśniał ideowe przesłanki „przejścia do obozu rewolucji”⁹³. Następnie Dobrzyński wraz z pozyskanymi przez siebie

---

przekształconym później w Zjednoczony Państwowy Zarząd Polityczny (OGPU). Zginął w Mongolii w 1932 r.

⁸⁸ *Działalność Polskiej Organizacji Wojskowej...*, s. 107.

⁸⁹ Jan Vesman był uczestnikiem negocjacji ws. podpisania traktatu pokojowego między Rosją a Łotwą 11 IX 1920 r. Jego podpis widnieje pod tym traktatem.

⁹⁰ Zob. *List otwarty do towarzyszy z pracy peowiackiej – oficerów i żołnierzy Armii Polskiej oraz kolegów akademików od Ignacego Dobrzyńskiego (Świerszcza) b. podporucznika Wydz. II Naczelnego Dowództwa W.P. – b. Szefa wydziałów wywiadowczych w okręgach Grodzieńskim i Suwalskim D.O.K., b. kierownika Okręgu informacyjno-wywiadowczego B. W. II. N.D. na Rosję Sowiecką*, cyt. za przedrukiem w broszurze Komunistycznej Partii Robotniczej Polski z 1921 r. pt. *POW po stronie rewolucji*, Warszawa 1921, s. 8: „Stopniowo zbliżając się do samych źródeł tej Rewolucji, istoty programu i taktyki tych «strasznych bolszewików», widząc jednocześnie wszelkie wady i usterki, i zdając sobie dokładnie sprawę z ogromu i potęgi tej nadludzkiej walki, jaką wiodą z całym światem – doszedłem do pewności, że drogą walki z nimi iść dalej nie mam sił i nie chcę. Szybko po tym nadeszła chwila, kiedym powiedział sobie, że pod Ich sztandarami należy umrzeć lub zwyciężyć”.

⁹¹ Zob. *List otwarty do towarzyszy...*, s. 8: „Wiem bardzo dobrze, że cała masa wiernych sług burżuazji odezwie się na ten list co najmniej twierdzeniem, że może chęć okupić nim sobie życie, będąc złapanym na robocie lub, że się wprost sprzedałem za «bolszewickie złoto». Sądzę, że względem tych, co mię trochę znają, zarzutów takich zbijać nie potrzebuję. Dla reszty zaś może wystarczyć fakt, że wraz ze mną otwarcie i dobrowolnie zrzekli się pracy przeciw Rewolucji wszyscy moi ideowi współpracownicy, przysłani do Rosji z Kraju – oficerowie, kurierki, większość z nich stoi już mocno wraz ze mną w szeregach Rewolucji, w walce i pracy rewolucyjnej, inni, po dobrowolnym akcie zrzeczenia się walki i oddaniu się w ręce władz sowieckich, nie uważają jeszcze za możliwe przejść do czynu”.

⁹² *Działalność Polskiej Organizacji Wojskowej...*, cz. 2..., s. 135–136.

⁹³ Zob. *Działalność Polskiej Organizacji Wojskowej...*, s. 102.

byłymi członkami polskich siatek wywiadowczych w Rosji dołączył do tysięcy polskich komunistów, którzy zostali oddelegowani na tyły frontu zachodniego. Ich zadaniem było wsparcie działań polityczno-agitacyjnych Tymczasowego Komitetu Rewolucyjnego Polski (ros. Временный революционный комитет Польши, Polrewkom, TKRP)⁹⁴ – tworu politycznego sformowanego przez Sowietów – i werbowanie do współpracy polskich jeńców⁹⁵, a przede wszystkim kolegów i znajomych z polskich terenów zajmowanych przez Armię Czerwoną⁹⁶. Dobrzyński zdołał pozyskać kilka osób, które w niedalekiej przyszłości odegrały ważną rolę w operacjach WCzK/GPU. Należeli do nich m.in. Wiktor Marczewski-Witkowski⁹⁷ (serdeczny przyjaciel oficera Oddziału II SG WP Wiktora Tomira Drymmera kierującego placówką wywiadowczą w Estonii), Jadwiga Tejszerska⁹⁸ oraz prawdopodobnie Halina Dybczyńska⁹⁹ – przyszła żona kierującego wywiadem na wschód kpt. Jerzego Niezbrzyckiego. Zwerbował także i wyszkolił Eduarda Oppperputa¹⁰⁰, który w latach 1921–1927 był głównym kontaktem z Oddziałem II SG WP z ramienia rzekomej organizacji monarchistycznej MOCR (Trust). W późniejszym okresie Dobrzyński pozyskał również por. WP Tadeusza Kowalskiego, za którego pośrednictwem zwerbował do współpracy z GPU Tadeusza Kobylańskiego, attaché wojskowego RP w Moskwie¹⁰¹. Działalność Dobrzyńskiego oraz innych wykorzystanych przez czekistów polskich renegatów doprowadziła do zatrzymania 1385 członków POW

⁹⁴ Powstanie TKRP oficjalnie ogłoszono 1 VIII 1920 r. w Białymstoku.

⁹⁵ O tej części aktywności Dobrzyński mówił w czasie zeznań w 1936 r.: „Postawiliśmy sobie za zadanie pracę wśród jeńców wojennych, wśród aresztowanych w celu werbowania zwolenników. Zadanie zostało postawione politycznie – «POV» przeciwko «POV» i wybrano tych najbardziej odpowiednich do tej pracy”. Cyt. za: А. Папчинский, М. Тумшис, 1937. *Большая чистка. НКВД против ЧК*, Москва 2009, <https://coollib.com/b/144998>, [bp] [dostęp: 28 VI 2018]. Tłumaczenia pochodzą od autora.

⁹⁶ Zob. J. Mackiewicz, *Mój szwagier – szef GPU*, „Wiadomości” (Londyn) 1964, nr 12.

⁹⁷ Drymmer pomógł Marczewskiemu w ucieczce z polskiego aresztu, podczas której zginął żandarm. Zob. А. Папчинский, М. Тумшис, 1937. *Большая чистка...*

⁹⁸ I. Ziemiański, *Praca kobiet w P.O.W. – Wschód...*, s. 167–169.

⁹⁹ А. Папчинский, М. Тумшис, 1937. *Большая чистка...*

¹⁰⁰ Б. Приянишников, *Незримая паутина*, New York 1979, s. 98.

¹⁰¹ Zob. fragment z zeznań Dobrzyńskiego przed śledczymi NKWD za: А. Папчинский, М. Тумшис, 1937. *Большая чистка...*: „Opowiada mi [Kowalski], że jego szefem jest major Kobylański, człowiek bez zasad, były adiutant Piłsudskiego, człowiek, który potrzebuje pieniędzy i któremu [Kowalskiemu] przydzielono bardzo konkretne zadanie – zwerbować tego Kobylańskiego. Kobylański jest pederastą, który później powiedział mi, że zajmuje się tym praktycznie od dawna, że jest to niemal wrodzone. Kochał Kowalskiego jak kobietę, a nawet bardziej, więc postanowiliśmy wykorzystać to w sensie wywarcia na niego wpływu. Opowiedział mi, że Kobylański powiedział, że jak ktoś przyjedzie do Moskwy, to na pewno mnie będzie szukać. Strasznie się mną interesowali. Powiedział, że Kobylański potrzebuje pieniędzy, że jest z mną spokrewniony, przez kogo, nie wiem”.

działających na wschodzie¹⁰². W związku z tym, że wschodnia Komenda Naczelna nr 3 POW¹⁰³ liczyła łącznie 2500 osób¹⁰⁴, z których większość została wcielona do WP już w 1918 r., operacje realizowane przez polskich renegatów doprowadziły do całkowitego zniszczenia polskiego wywiadu na wschodzie. To w przyszłości spowodowało konieczność budowania siatek od zera przez niezających rosyjskich realiów, niedoświadczonych oficerów przysyłanych do Sowdepii przez Oddział II SG WP.

Podobieństwo metod działania WCzK i FSB

Sposób działania FSB w sprawie Kulinicza wykazuje uderzające podobieństwa do metod stosowanych przez WCzK. Sto lat temu zadania związane z werbunkiem zostały scedowane na etnicznych Polaków, którzy ukrywali fakt współpracy z czekistami za sprawą utworzenia rzekomo niezależnej polskiej organizacji politycznej mającej na celu maskowanie rzeczywistego charakteru wojny polsko-bolszewickiej. Odbywało się to przez przedstawianie jej jako konfliktu opcji politycznych (tj. Polska ludowa w sojuszu z dążącymi do pokoju Sowieciami przeciwko Polsce burżuazyjnej, wykorzystywanej do celów militarnych przez imperialistyczny Zachód). Polakom pozyskanym przez renegatów nie zlecano biernego zbierania informacji szpiegowskich, lecz powierzano im zadania werbunkowe, głównie w kręgach przyjaciół i zaufanych znajomych. Na przykład Marczewskim i Steckiewiczem posłużono się do nawiązania kontaktu z Drymmerem, a Dobrzyński i Kowalski pozyskali Kobyłańskiego (wykorzystując jego biseksualizm i rodzinne koneksje z Dobrzyńskim). Istnieją poszlaki wskazujące na możliwość podobnego wykorzystania Dybczyńskiej¹⁰⁵. Czekiści planowali posłużyć się także Jadwigą Tejszerską do zbliżenia się do Józefa Piłsudskiego (w czym miało pomóc jej rzekome pokrewieństwo z rodziną Marszałka), jednak te plany nie zostały zrealizowane w związku z jej samobójstwem. Mimo że ramy artykułu nie pozwalają na pełne omówienie zagadnienia, trzeba zaznaczyć, że pozyskani w ten sposób agenci, oprócz szpiegostwa i werbunków w swoim otoczeniu, byli wykorzystywani także jako agenci wpływu. W tym – jak Kobyłański – do lansowania tez politycznie wygodnych dla ZSRR, z których

¹⁰² В.Н. Сафонов, *Неизвестная тайная война Или Особый Отдел против 2-го Отдела Генштаба Польши*, w: *Исторические чтения на Лубянке 1998 год*, Москва–Великий Новгород 1999, s. 113.

¹⁰³ Obejmująca działaniem wschód aż do Morza Czarnego.

¹⁰⁴ A. Holichenko, *Żołnierze tajnego frontu*, Olsztyn 2012, s. 12.

¹⁰⁵ Na temat próby budowania przez WCzK legendy Dybczyńskiej po jej aresztowaniu przez czekistów zob. A. Папчинский, М. Тумшис, 1937. *Большая чистка...*

najbardziej szkodliwe okazało się skuteczne wpajanie polskim kręgom rządzącym przekonania, że z powodów ideologicznych nie ma możliwości nawiązania współpracy między III Rzeszą a ZSRR¹⁰⁶. Tę ideę sformułował i spopularyzował Wydział Wschodni Ministerstwa Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej kierowany przez Kobyłańskiego. Następnie poparło ją kierownictwo Oddziału II SG WP¹⁰⁷. Przyczyniło się to do przyjęcia linii politycznej oderwanej od ówczesnych realiów polityczno-wojskowych i w konsekwencji do wojny z Niemcami, a następnie do wejścia na kilkadziesiąt lat w sowiecką strefę wpływów.

¹⁰⁶ Zob. M. Świerczek, *Szkodnictwo jako metoda działania sowieckich służb specjalnych*, w: *Kontrwywiad II Rzeczypospolitej*, t. 9, R. Majzner (red.), Warszawa 2022, s. 79–106; *Rozpoznanie zagrożenia Rzeczypospolitej ze strony ZSRR – relacja mjr. dypl. Rafała Protassowickiego*, W. Włodarkiewicz (oprac.), „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2001, t. 2, nr 2, s. 86: „Szef naszej misji dyplomatycznej w Moskwie, podczas osobistego posłuchania u Naczelnego Wodza w sierpniu br., meldował, że w razie zatargu zbrojnego polsko-niemieckiego, będziemy mieli zapewnioną życzliwą neutralność Związku Radzieckiego, a nawet pomoc w materiale wojennym i surowcach”; Ю.А. Борисенко, *Звонок товарища Сталина на полмиллиона*, „Родина” 2016, nr 9, s. 122–125.

¹⁰⁷ Zob. spostrzeżenia jednego z najlepszych oficerów Oddziału II SG WP, mjr. Romana Protassowickiego (wszystkie cytaty pochodzą z: *Rozpoznanie zagrożenia Rzeczypospolitej ze strony ZSRR – relacja mjr. dypl. Rafała Protassowickiego*, W. Włodarkiewicz (oprac.), „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2001, t. 2, nr 2, po myślniku podano numer strony): „Najwięcej miarodajny czynnik w sprawach politycznych sowieckich, długoletni dyrektor Departamentu Wschodniego MSZ Tadeusz Kobyłański, który w latach NEP był w Rosji Sowieckiej i z tego tytułu uważał się za skończonego znawcę i specjalistę od zagadnienia rosyjskiego, stale naświetlał sytuację w zależności od własnego widzimisię, a w polityce wobec Sowietów kierował się osobistą antypatią do nich, a nie rzeczywistą oceną zjawisk. On też w pierwszym rządzie ponosi odpowiedzialność za to, co się stało później, gdyż z tytułu swego stanowiska jego zdanie decydowało nie tylko u ministra spraw zagranicznych, lecz także w Sztapie Głównym, nawet przy odmiennych danych dostarczanych przez wywiad” – s. 86; „Decydujący głos w sferach miarodajnych miała opcja lansowana przez placówki MSZ (One też ponoszą odpowiedzialność za usypianie ich czujności, gdyż niedoceniając zręczności politycznej Sowietów i wykluczając możliwości wszelkich niespodzianek z tej strony, przeoczyły nawet prawdziwe oblicze paktu sowiecko-niemieckiego)” – s. 85; „(...) zetknąłem się z tym lekceważącym i głęboko zakorzenionym mylnym poglądem na ewolucję i możliwości Rosji Sowieckiej, który panował w naszych wojskowych i politycznych sferach miarodajnych i którego w żaden sposób nie można było przełamać” – s. 82; „(...) nie doceniano odbywających się tam przemian, nie traktowano uzyskanych wiadomości na tle całokształtu zagadnienia, nie stosowano do nich jakiegś skali porównawczej, lecz skwapliwie wyławiając tylko poszczególne fragmenty, starano się nagiąć i dostosować resztę do ułożonych sobie z góry teorii” – s. 83; „Stąd niemal świadome zapoznanie ewolucji, która się odbywała w ZSRR po roku 1932, i nigdy nie doceniano potencjału ekonomicznego i militarnego Sowietów, a tym bardziej ich zręczności politycznej” – s. 83.

Podsumowanie i wnioski

Jak wynika z analizy dwóch opisanych przypadków, sposób działania rosyjskich służb specjalnych nie uległ istotnym zmianom na przestrzeni lat. Federalna Służba Bezpieczeństwa, dokładnie jak WCzK/GPU sto lat wcześniej, w infiltracji wrogich organizacji wywiadowczych stawiała na ludzi wywodzących się ze środowisk zbliżonych do grupy docelowej, tj. z tego samego etnosu, klasy społecznej, z podobnym zasobem doświadczeń życiowych i światopoglądem. Przyjmując terminologię Pierre'a Bourdieau, można stwierdzić, że Rosjanie wykorzystywali i wykorzystują w pracy werbunkowej ludzi o takim samym co kandydaci do zwerbowania habitusie, oznaczającym całość nabytych umiejętności i kompetencji jednostki, które składają się na sposób postrzegania świata oraz reguły działania i myślenia¹⁰⁸. Jest to szpiegowski odpowiednik policyjnych metod infiltracji zorganizowanych grup przestępczych, w których dużo skuteczniejsze jest rozpoznanie przy pomocy pozyskanych członków grupy niż plasowanie w niej odpowiednio przygotowanych tzw. przykrywkowców.

Schemat działania rosyjskich służb ułatwia przy tym agenturze pracę pozyskaniową dzięki maskowaniu rzeczywistego, szpiegowskiego charakteru ich misji. Tworzenie organizacji politycznych przez (legalną lub nielegalną) opozycję danego kraju umożliwia wykorzystanie ich jako parawanu skrywającego interesy obcego państwa. Linia polityczna propagowana przez taką organizację i jej członków (de facto wykonujących zlecenia obcej służby specjalnej) pozwala na przedstawienie werbunku do działalności szpiegowskiej jako wyboru narodowej opcji politycznej, która na dodatek może wydawać się dużo korzystniejsza dla grupy etnicznej pozyskiwanej osoby niż ta realizowana przez aktualną władzę. Temu celowi służyło w 1920 r. nazywanie wojny polsko-bolszewickiej samoobroną Sowieców przed agresją Polski, rzekomo cynicznie wykorzystywanej przez mocarstwa zachodnie, oraz utworzenie domniemanego, lewicowego odpowiednika polskiego rządu (Polrewkomu). Miał on za zadanie udowodnić, że Sowieci nie zamierzają podbić i okupować Polski, lecz poprzestać na reformach ustrojowych niby korzystnych dla narodu. Notabene, nie była to jedyna organizacja stanowiąca parawan dla sowieckich służb, gdyż identyczną rolę odgrywały już wcześniej Biuro Polskie przy Komitecie Centralnym KPZR i Komintern, które wykonując pracę stricte wywiadowczą, skutecznie ukrywały za zasłoną ideologii i polityki swój prawdziwy charakter.

W sprawie Kulinicza ukraińskie BP odgrywa tę samą rolę, co Polrewkom w 1920 r. Zgodnie z przekazem FR nie planowała podboju Ukrainy i nie kwestionowała ukraińskiej państwowości, linia polityczna Biura natomiast – oparta na neutralności,

¹⁰⁸ Zob. szerzej: P. Bourdieau, *Outline of a Theory of Practice*, Cambridge University Press 1995.

respektowaniu praw mniejszości (zapisanych w ukraińskiej konstytucji) oraz zwiększeniu uprawnień samorządów lokalnych wskutek federalizacji państwa – oznaczała przede wszystkim uniknięcie eskalacji wojny z Rosją, która de facto toczyła się od 2014 r. Według wielu ludzi takie rozwiązanie było racjonalne i korzystne dla narodu ukraińskiego. Co za tym idzie – werbunek nie musiał być postrzegany przez osoby werbowane jako akt zdrady narodowej, lecz jako pomoc w uniknięciu niszczycielskiej wojny. Można zaryzykować hipotezę, że ludzie współpracujący z Biurem mogli tym samym skutecznie wypierać myśl, że w rzeczywistości wykonują zadania dla wrogiej służby specjalnej. Mogli przekonywać samych siebie, że ich działalność jest w zasadzie aktem patriotyzmu, dzięki któremu istnieje szansa na uniknięcie narodowej tragedii. Ustalenia psychologii społecznej w zakresie redukcji dysonansu poznawczego¹⁰⁹ są w takim wypadku jednoznaczne. Rosjanie za pomocą opisanych metod stwarzali wręcz cieplarniane warunki dla zdrady, wmawiając kandydatom do werbunku, że ich działania są jedyną racjonalną, pronarodową opcją.

Główne cele FSB, czyli próby przejęcia kontroli nad atakowaną organizacją, także wpisywały się w ten schemat. Po pierwsze, unikano w ten sposób trudnego z psychologicznego punktu widzenia odium bycia szpiegiem. Agenturze przydzielano rolę zbawców narodu, którzy przez werbowanie zwolenników zmierzają do uratowania zagrożonej państwowości. Dlatego w zadaniach stawianych Kulniczowi stale przewijało się lobbowanie za neutralnością zamiast za opcją euroatlantycką. Od czasu przemówienia Putina w Monachium w 2007 r. oraz od agresji Rosji w 2014 r. było jasne, że opcja prozachodnia polityki ukraińskiej doprowadzi do wojny z FR. Wiedziały o tym ukraińskie władze, które od 2014 r. rozbudowywały armię i systemy fortyfikacyjne na wschodzie kraju. Byli tego świadomi także zachodni politycy, którzy dozbrajali i doszkalali ukraińskie siły zbrojne. Bez oceniania tej politycznej linii programowej można przyjąć, że wielu Ukraińców (zwłaszcza z resortów siłowych, rozumiejących skutki wojny) chciało za wszelką cenę uniknąć tego konfliktu.

Werbowanie ludzi o podobnej ocenie sytuacji i plasowanie ich w kluczowych miejscach struktury SBU także wpisywało się w tę polityczną maskirowkę. Jak wiadomo z przechwyconych rozmów Siwkowicza z Kulniczem, mieli oni kontrolować i dezorganizować działalność powierzonych im jednostek organizacyjnych. Przekazywanie przez nich informacji było sprawą drugorzędą, co maskowało zdradę przez położenie nacisku na polityczno-organizacyjny (a nie stricte szpiegowski) charakter tych zadań. Metoda odwoływała się przy tym do częstego w państwach postsowieckich zjawiska kumoterstwa.

Opisany schemat działania jest niezwykle groźnym narzędziem rosyjskich służb specjalnych w związku z tym, że opiera się na sposobach rozumowania

---

¹⁰⁹ E. Aronson, *Człowiek – istota społeczna*, Warszawa 1987, s. 134 i nast.

i działania ludzi – przynajmniej w odniesieniu do społeczeństw Europy Wschodniej¹¹⁰. W państwach o wysokim poziomie korupcji¹¹¹ i z silną polaryzacją polityczną Rosjanie mogą (potencjalnie) opanowywać instytucje państwowe przez agenturę pozyskaną za pomocą parawanowych organizacji politycznych, skutecznie ukrywając udział swoich służb specjalnych i realizację własnych celów geopolitycznych.

W opisanym przypadku tradycyjna metoda kontrwywiadowcza jest mało efektywna, ponieważ praca werbunkowa i obsługa źródeł osobowych nie są realizowane z tradycyjnych miejsc przykrycia. To nie chronieni immunitetem rosyjscy dyplomaci są głównym czynnikiem ryzyka kontrwywiadowczego, lecz różnego rodzaju organizacje parawanowe, których powiązania z obcymi służbami specjalnymi są maskowane siecią łączników (dziennikarzy, aktywistów politycznych). Ponadto sprawa Kulnicza paradoksalnie udowadnia, że środowiskiem najbardziej narażonym na działania wywiadowcze Rosjan są służby specjalne atakowanego państwa. Wojskowo-hierarchiczny charakter tych służb, w połączeniu z występowaniem w nich dysfunkcji charakterystycznych dla biurokracji umożliwiają przejście kontroli w znacznie większym stopniu niż nad instytucjami cywilnymi, mniej zhierarchizowanymi. Przykład Kulnicza pokazuje, że wystarczy uplasowanie agenta w bezpośrednim otoczeniu szefa takiej służby, by skutecznie wpływać na zachodzące w niej procesy. I to zarówno na podstawowym poziomie – przez degenerowanie szkolnictwa zawodowego, jak i najwyższym – przez lobbowanie za określonymi rozwiązaniami organizacyjnymi i kandydaturami na kluczowe stanowiska w strukturze. O tej skuteczności świadczy m.in. liczba śledztw wobec funkcjonariuszy SBU wszczętych po odwołaniu Bakanowa ze stanowiska. Zgodnie z logiką operacyjną, jeśli znaleziono poszlaki na zdradę 650 funkcjonariuszy, to – biorąc pod uwagę trudności związane z wykryciem działalności szpiegowskiej – ich liczba była zdecydowanie większa¹¹². Z analizy zadań otrzymanych przez Kulnicza wynika, że FSB nie była zainteresowana szeregowymi funkcjonariuszami, lecz jedynie ludźmi zajmującymi stanowiska

---

¹¹⁰ Można założyć, chociaż wymagałoby to dodatkowych badań, że metoda oparta na kumoterstwie teoretycznie jest bezsilna wobec organizacji, w której istnieją zobiektywizowane procedury doboru kadry. Nie da się bowiem wprowadzać do struktur swoich ludzi w sytuacji, gdy np. musieliby oni brać udział w uczciwie przeprowadzanych konkursach na stanowiska. Mało skuteczny byłby także werbunek za pomocą parawanu w postaci organizacji politycznych oferujących linię drastycznie odmienną od aktualnej w państwach z systemem partyjnym mieszczącym się zwykle w politycznym centrum i działających w ramach porządku konstytucyjnego. To narzędzie jest zatem dopasowane do społeczeństw typu wspólnotowego, z silną polaryzacją społeczną.

¹¹¹ Rozumianej szeroko, nie jedynie jako łapownictwo, lecz także jako wykorzystywanie stanowiska do własnych celów.

¹¹² W służbach specjalnych dominuje przekonanie, że jeden wykryty szpieg oznacza dziesięciu niewykrytych. Autor nie jest jednak w stanie poprzeć tego jakimikolwiek badaniami empirycznymi.

gwarantujące wpływ na służbę. Należy zatem zadać pytania: jeśli SBU liczy ok. 30 000 funkcjonariuszy¹¹³, to jaka jest liczebność kadry zarządzającej, jaki procent tej kadry został objęty śledztwami oraz jaki jest rzeczywisty odsetek agentów?

Sprawa Kulnicza powinna być argumentem przemawiającym za koniecznością wzmocnienia i zwiększenia profesjonalizmu pionów bezpieczeństwa wewnętrznego służb specjalnych, które powinny mieć zapewnioną maksymalną autonomię w związku z tym, że – jak wynika z analizowanego przypadku – głównym celem werbunkowym dla Rosjan są osoby na najwyższych poziomach hierarchii służbowej. Trzeba pamiętać, że Rosjanie, aby w pełni zabezpieczyć się przed dekonspiracją sieci tworzonej w obcej służbie – prócz plasowania agentury możliwie jak najwyżej – opanowują także jednostki organizacyjne, które w ramach swoich zadań mogłyby natknąć się na informacje wskazujące na możliwość infiltracji na najwyższych szczeblach. Tym sposobem organizacja odpowiedzialna za przeciwdziałanie szpiegostwu może stać się narzędziem obcego wywiadu, co można skutecznie ukryć dzięki tajności, która de facto wyjmuje tę organizację spod kontroli społecznej.

Bibliografia

Aronson E., *Człowiek – istota społeczna*, Warszawa 1987.

Bourdieu P., *Outline of a Theory of Practice*, Cambridge University Press 1995.

Działalność Polskiej Organizacji Wojskowej w Moskwie, 1919–1920, W. Rawski (wstęp i oprac.), „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2013, t. 14, nr 3, s. 101–126.

Działalność Polskiej Organizacji Wojskowej w Moskwie, 1919–1920: cz. 2, W. Rawski (wstęp i oprac.), „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2014, t. 15, nr 3, s. 133–154.

Holiczenko A., *Żołnierze tajnego frontu*, Olsztyn 2012.

Mackiewicz J., *Mój szwagier – szef GPU*, „Wiadomości” (Londyn) 1964, nr 12.

POW po stronie rewolucji, Warszawa 1921.

Rozpoznanie zagrożenia Rzeczypospolitej ze strony ZSRR – relacja mjr. dypl. Rafała Protasowickiego, W. Włodarkiewicz (oprac.), „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2001, t. 2, nr 2, s. 79–92.

---

¹¹³ Закон Украины. Об общей структуре и численности Службы безопасности Украины, „Ведомости Верховной Рады Украины” 2006, nr 4, s. 53.

Świerczek M., *Szkodnictwo jako metoda działania sowieckich służb specjalnych*, w: *Kontrwywiad II Rzeczypospolitej*, t. 9, R. Majzner (red.), Warszawa 2022, s. 79–106.

Sypniewska B.A., *Marketing wielopoziomowy – szansa czy zagrożenie?*, „Zeszyty Naukowe PWSZ w Płocku. Nauki Ekonomiczne” 2013, t. 17, s. 54–73.

Ziemiański I., *Praca kobiet w P.O.W. – Wschód*, Warszawa 1933.

Literatura rosyjska

Борисёнок Ю.А., *Звонок товарища Сталина на полмиллиона*, „Родина” 2016, nr 9, s. 122–125.

Закон Украины. Об общей структуре и численности Службы безопасности Украины, „Ведомости Верховной Рады Украины” 2006, nr 4.

Прянишников Б., *Незримая паутина*, New York 1979.

Разведка и контрразведка в лицах, А. Диенко (red.), Москва 2002.

Сафонов В.Н., *Неизвестная тайная война Или Особый Отдел против 2-го Отдела Генштаба Польши*, w: *Исторические чтения на Лубянке 1998 год*, Москва–Великий Новгород 1999.

Źródła internetowe

<https://2gis.ru/moscow/firm/4504127908496856> [dostęp: 14 VII 2023].

Protocol on the results of consultations of the Trilateral Contact Group with respect to the joint steps aimed at the implementation of the Peace Plan of the President of Ukraine, P. Poroshenko, and the initiatives of the President of Russia, V. Putin 5.09.2014, Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, 8 IX 2014 r., <https://web.archive.org/web/20150907032447/http://mfa.gov.ua/en/news-feeds/foreign-offices-news/27596-protocolon-the-results-of-consultations-of-the-trilateral-contact-group-minsk-05092014> [dostęp: 14 VII 2023].

Russian Harmful Foreign Activities Designations, Office of Foreign Assets Control, 20 I 2022 r., <https://ofac.treasury.gov/recent-actions/20220120> [dostęp: 5 VII 2023].

Rosyjskie i ukraińskie źródła internetowe

Who is Mr Сивкович?, Live Journal, <https://v-n-zb.livejournal.com/386298.html> [dostęp: 16 VII 2023].

Агент ФСБ Кулинич „Котигорошко” и его куратор Сивкович обсуждают усиление влияния на СБУ: „Наумова поставьте первым замом. Времени у нас мало – пару

месяцев”, *цензор.нет*, 5 IV 2023 р., https://censor.net/ru/video_news/3410271/agent_fsb_kulinich_kotigoroshko_i_ego_kurator_sivkovich_obsujdayut_usilenie_vliyaniya_na_sbu_naumova [dostęp: 7 VII 2023].

Алешина М., *Против Януковича готовилась операция „Чайшеску”*, RG.RU, 16 XII 2016 р., <https://rg.ru/2016/12/16/reg-cfo/protiv-ianukovicha-gotovilas-operaciia-chaushe-sku.html> [dostęp: 14 VII 2023].

Биография Владимира Сивковича, 14 XII 2013 р., <https://web.archive.org/web/20191029103200/https://ria.ru/20131214/984107701.html> [dostęp: 12 VII 2023].

Бывший глава администрации Януковича рассказал о причастных к „евромайдану”, 16 XII 2016 р., <https://web.archive.org/web/20190308080855/https://ria.ru/20161216/1483786590.html> [dostęp: 14 VII 2023].

В офисах, связанных с экс-заместителем секретаря СНБО Сивковичем, правоохранители проводят обыски, delo.ua, 5 IV 2023 р., <https://delo.ua/ru/politics/v-ofisax-svyazannyx-s-eks-zamestitelem-sekretarya-snbo-sivkovicem-pravooxraniteli-provodyat-obyski-414336/> [dostęp: 18 VII 2023].

В Риге открылся центр фонда „Русский мир”, Русский Мир, <https://russkiymir.ru/fund/press/78927/> [dostęp: 20 VII 2023].

Вишневский Ю., *Дело Кулинич. Как Банковая готовится объяснять, кто сдал юг*, dsnews.ua, 8 IV 2023 р., <https://www.dsnews.ua/politics/alibi-dlya-zelenskogo-zachem-bankovoy-speshit-s-sudom-nad-kulinichem-07042023-477437> [dostęp: 10 VII 2023].

Выступление и дискуссия на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности, <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/24034> [dostęp: 14 VII 2023].

ДБР та СБУ затримали співробітника Служби безпеки України, який працював на спецслужби РФ та передавав їм таємні дані, Державне бюро розслідувань, 16 VII 2022 р., <https://dbr.gov.ua/news/dbr-ta-sbu-zatrimali-spivrobitnika-sluzhbi-bezpeki-ukrainsi-yakij-pracuyvav-na-specsluzhbi-rf-ta-peredavav-im-taemni-dani> [dostęp: 1 VI 2023].

Деркач Андрій Леонідович, ПолітХаб, <https://www.chesno.org/politician/105/> [dostęp: 19 VII 2023].

Жартовська М., *«Зеленський – людина з великої літери. Може, навіть усі літери в цьому слові – з великої літери»*. Керівник штабу Зеленського Іван Баканов про стратегію кампанії, зустрічі з олігархами і канал «1+1», Бабель, 25 III 2019 р., <https://babel.ua/texts/27627-zelenskiy-lyudina-z-velikoji-literi-mozhe-navit-vsi-bukvi-v-comu-slovi-z-velikoji-literi-kerivnik-shtabu-zelenskogo-ivan-bakanov-pro-strategiyu-kampaniji-zustrichah-z-oligarhami-i-vidnosinah-z-1-1> [dostęp: 12 VII 2023].

Зеленский: Лишь бы ни один украинец не умер, хоть с чертом лысым договориться готов – легко, YouTube, 19 III 2019 г., <https://www.youtube.com/watch?v=dE8fUyS4Dd8> [dostęp: 14 VII 2023].

Зиненко Ю., *Дело Кулинича является сигналом всем предателям, что их найдут и накажут – экс-нардеп Украины*, Гордон, 5 IV 2023 г., <https://gordonua.com/news/politics/delo-kulinicha-yavlyaetsya-signalom-vsem-predatelyam-chno-ih-naydut-i-nakazhut-eks-nardep-ukrainy-1658110.html> [dostęp: 22 VI 2023].

Иван Баканов уже выведен из-под уголовной ответственности. И он будет молчать, пока его не трогают уголовными делами, <https://www.dsnews.ua/politics/alibi-dlya-zelenskogo-zachem-bankovoy-speshit-s-sudom-nad-kulinichem-07042023-477437> [dostęp: 20 VII 2023].

Кагашинская А., *СБУ: Кремль хотел поставить у власти предателей из ОПЗЖ и Партии регионов*, КР.УА, 19 VI 2022 г., <https://kr.ua/politics/a652006-sbu-posle-okkupatsii-kreml-khotel-postavit-u-vlasti-predatelej-iz-opzzh-i-partii-rehionov> [dostęp: 22 VI 2023].

Клюев ранен и находится в Киеве, – источник в АП, РБК – Украина, 25 II 2014 г., <https://www.rbc.ua/rus/news/klyuev-ranen-i-nahoditsya-v-kieve---istochnik-v-ap-25022014131600> [dostęp: 14 VII 2023].

Координировал шпионскую деятельность в интересах ФСБ: экс-секретарю СНБО Сивковичу сообщили о подозрении, Прямий, 23 VII 2022 г., <https://prm.ua/ru/koordinoval-shpyonskuiu-deiatelnost-v-ynteresakh-fsb-ks-sekretariu-snbo-syvkovychu-soobshchyly-o-podozrenyy/> [dostęp: 20 VII 2023].

Кошкіна С., *Судьба Макея. И украинских предателей*, Житомир online, https://zhitomir-online.com/top_news/136748-sudba-makeya-y-ukraynskykh-predateley.html [dostęp: 16 VII 2023].

Кучерявец М., *Экс-глава СБУ в Крыму Кулинич предстанет перед судом*, РБК – Украина, 3 VII 2023 г., <https://www.rbc.ua/ukr/news/eks-golova-sbu-krimu-kulinich-postanepered-1688371813.html> [dostęp: 22 VII 2023].

Магаданские силовики перекрыли утечку золота с Колымы в руки кавказских боевиков, newsru.com, 6 XII 2017 г., <https://www.newsru.com/russia/16nov2012/gold.html> [dostęp: 20 VII 2023].

Мазуренко А., *Бывший начальник СБУ в Крыму и заместитель секретаря СНБО способствовали вторжению РФ*, Украинская Правда, 23 VII 2022 г., <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2022/07/23/7359762/> [dostęp: 20 VII 2023].

Папчинский А., Тумшис М., 1937. *Большая чистка. НКВД против ЧК*, Moskwa 2009, <https://coollib.com/b/144998>, [bp] [dostęp: 28 VI 2018].

Повідомлення про підозру, Державне Бюро Розслідувань, https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=220014 [dostęp: 22 VI 2023].

Подорожная В., *В Украине обыскивают компании, связанные с экс-замсекретаря СНБО Сивковичем*, Корреспондент.net, 5 IV 2023 г., <https://korrespondent.net/ukraine/4578287-v-ukrayne-obyskyvauit-kompanyy-sviazannyye-s-eks-zamsekretaria-snbo-syvkovychem> [dostęp: 18 VII 2023].

Работал на „критоферму“: СБУ обнародовала новые детали госизмены экс-главы спецслужбы в Крыму, Фокус, 5 IV 2023 г., <https://focus.ua/ukraine/558953-rabotal-na-krotofermu-sbu-obnarodovala-novyye-detali-gosizmeny-eks-glavy-specsluzhby-v-krymu> [dostęp: 22 VI 2023].

Рогальская Н., *Дело Кулинича: генерала Баранецкого в СБУ заменили российским „кротом“*, Стопкор, 6 IV 2023 г., <https://www.stopcor.org/section-uanews/news-sprava-ku-linicha-general-a-baranetsкого-v-sbu-zaminili-na-rosijskogo-krota-butusov-06-04-2023.html> [dostęp: 12 VII 2023].

Самар В., *Кроты ФСБ в СБУ. Чего не хватает в деле Кулинича-Сивковича*, Центр журналистских расследований, 26 IV 2023 г., <https://investigator.org.ua/investigations/253973/> [dostęp: 20 VII 2023].

Сивкович стал предателем от неполноценности – ГБР, Досье, 23 VII 2022 г., <https://dosye.com.ua/news/2022-07-23/sivkovich-stal-predatelem-ot-nepolnocennosti--gbr/206288/?print=1> [dostęp: 20 VII 2023].

Скоркин К., *Зеленский и люди в погонах. Что означают громкие отставки украинских силовиков*, Carnegie Endowment for International Peace, 21 VII 2022 г., <https://carnegieendowment.org/politika/87549> [dostęp: 12 VII 2023].

Соколов В., *Кто предатель?*, День, 25 VII 2023 г., <https://day.kyiv.ua/ru/blog/politika/kto-predatel> [dostęp: 25 VII 2023].

Сотрудники УФСБ нашли девушку, „заминировавшую“ магаданский аэропорт, Интерфакс, 27 II 2013 г., <https://www.interfax.ru/russia/292646> [dostęp: 20 VII 2023].

Спустя полгода после ареста СБУ-шника, курировавшего Крым, ему официально вменили потерю Херсонщины, 5 IV 2023 г., <https://dzen.ru/a/ZC1w30iFDTr-UcqV> [dostęp: 20 VII 2023].

СРОЧНО! Перехват звонка. Крот в СБУ. Как Сивкович через Кулинича вербовал для ФСБ предателей Украины, YouTube, 5 IV 2023 г., <https://www.youtube.com/watch?v=xL-TV-8iej8> [dostęp: 10 VII 2023].

Таюрский В., *Сотрудники ФСБ пресекли канал поставки героина на Колыму*, RG.RU, 11 III 2013 r., <https://rg.ru/2013/03/11/reg-dfo/kanal-anons.html> [dostęp: 20 VII 2023].

Телеграм-канал ВЧК ОГПУ: сообщения от 23.07.2022, Азбука Компромата, 24 VII 2022 r., https://acomproamat.com/articles/vchk_ogpu_23_07_2022.html [dostęp: 20 VII 2023].

ЦИК Украины отменил регистрацию Ключева и Шария на выборах в Раду, Радио Свобода, 3 VII 2019 r., <https://www.svoboda.org/a/30035705.html> [dostęp: 14 VII 2023].

Черкасов А. i in., „*Доктрина Путина*”. *О чем российский президент говорил в Мюнхене 15 лет назад и что из этого вышло*, Настоящее Время, 18 II 2022 r., <https://www.currenttime.tv/a/putin-doctrine-analizing-munich-speech/31709917.html> [dostęp: 1 VII 2023].

Экс-вице-премьеру Сивковичу объявили подозрение в сотрудничестве с ФСБ, Еспресо, 23 VII 2022 r., <https://ru.espresso.tv/eks-vitse-premeru-sivkovichu-obyavili-podozrenie-v-sotrudnichestve-s-fsb> [dostęp: 12 VII 2023].

Экс-замсекретаря СНБО Владимир Сивкович, работающий на ФСБ, контролировал 15 компаний в Киевской области, New Voice, 5 IV 2023 r., <https://nv.ua/ukraine/events/vladimir-sivkovich-kontroliroval-15-kompaniy-v-kievskoy-oblasti-kotorye-rabotali-na-fsb-sbu-50315788.html> [dostęp: 18 VII 2023].

Экспертный институт социальных исследований, <https://eiss.ru/about/> [dostęp: 14 VII 2023].

Ukraińskie akty prawne

Конституція України, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [dostęp: 14 VII 2023].

Указ Президента України №91/2022, <https://www.president.gov.ua/documents/912022-41481> [dostęp: 10 VII 2023].

Указ Президента України №316/2019, <https://www.president.gov.ua/documents/3162019-27181> [dostęp: 12 VII 2023].

Marek Świerczek

Funkcjonariusz Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

Praktyczny wymiar zagadnień związanych z oceną pewności źródeł oraz wiarygodności danych i informacji

Abstrakt

Fazy przygotowania, analizy, integracji, wstępnej interpretacji danych i informacji wywiadowczych są stosunkowo szeroko opisane w literaturze. Jedynie dziedzina oceny pewności źródeł oraz wiarygodności danych i informacji wywiadowczych nie nadąża za rozwojem innych elementów w domenie działań informacyjnych. Ze względu na coraz intensywniejsze działania prowadzone przez potencjalnych przeciwników należy obecnie stosowane metody, techniki i narzędzia poddać krytycznej ocenie i zidentyfikować ich ograniczenia, a także podjąć próby opracowania i wdrożenia nowych procesów i procedur. Przede wszystkim trzeba zwiększać możliwości przygotowania i komunikowania coraz dokładniejszych ocen pewności źródeł oraz wiarygodności danych i informacji. W związku z tym należy: kwantyfikować dokładność informacji, przygotować nowe procedury i oprogramowanie, badać stopień nadmiarowości informacji, jej kompletność i poziom diagnostyczności. Pracownicy aparatów zdobywającego i analitycznego muszą mieć wiedzę na temat istniejących ograniczeń i poszukiwać sposobów rozwiązywania problemów. Takie poszukiwania nie powinny skupiać się na metodach uniwersalnych, lecz na pragmatycznym podejściu do każdego z elementów.

Słowa kluczowe wywiad, cykl wywiadowczy, analizy wywiadowcze, pewność źródła, wiarygodność informacji.

Praktyka wywiadowcza powinna opierać się na skutecznym systemie zbierania potrzebnych materiałów wywiadowczych, tj. na uzyskiwaniu dostępu do wiarygodnych danych i informacji z pewnych źródeł. Procesy decyzyjne na poziomach operacyjnym, operacyjno-strategicznym i strategicznym wymagają bowiem stałego dopływu wiarygodnych i najlepiej przygotowanych produktów informacyjnych, dostarczanych przez elementy analityczno-informacyjne struktur rozpoznawczych i instytucji wywiadowczych. Powinno się tak dziać głównie dlatego, że te organy mają własne (i w dużej części skuteczne) sposoby ewaluacji wiarygodności danych i informacji oraz pewności źródeł. Nie należy jednak na tym poprzestawać i trzeba dążyć do stałego podwyższania poziomu jakości procedur oceny danych i informacji.

Fazy przygotowania, analizy i integracji oraz wstępnej interpretacji danych i informacji wywiadowczych zostały stosunkowo szeroko opisane w literaturze przedmiotu. Istnieją także odpowiednie i efektywne narzędzia przeznaczone do wsparcia działań we wszystkich tych wymiarach. Obecnie tylko dziedzina oceny pewności źródeł oraz wiarygodności danych i informacji wywiadowczych pozostaje sferą, która nie nadąża za rozwojem innych elementów w domenie działań informacyjnych.

Ze względu na coraz intensywniejsze działania prowadzone przez potencjalnych przeciwników należy aktualnie stosowane metody, techniki i narzędzia poddać krytycznej ocenie oraz zidentyfikować ich ograniczenia, jak również podjąć próby opracowania i sukcesywnego wdrażania nowych procesów i procedur. Obecnie narzucanie sztywnych ram tego typu przedsięwzięciom jest trudne. W większości przypadków dąży się więc do zapewnienia większej elastyczności we wszystkich obszarach ewaluacji oraz do stałego poszerzania zakresu współpracy między aparatami zdobywającym i analitycznym. Najczęściej bowiem analityk pracujący w strukturach rozpoznawczych i instytucjach wywiadowczych jest jedną z pierwszych osób, do których trafiają najważniejsze dane i informacje będące wynikiem działania aparatu zdobywającego. Dzieje się to już na takim etapie rozwoju wydarzeń, gdy dane i dowody są jeszcze niejasne i niejednoznaczne. Z czasem analityk otrzymuje kolejne elementy, co pozwala mu na dalszą budowę argumentacji, tworzenie opinii oraz przygotowanie wniosków. Zwykle nie ma on bezpośredniego dostępu do obserwowanego, badanego obiektu. Zbiera więc potrzebne elementy w sposób pośredni. Ponieważ dane i informacje na ogół okazują się niekompletne, konieczne są dokładne oceny wiarygodności danych i pewności źródeł. Opinie i wnioski przedstawione w artykule w dużej części opierają się na doświadczeniach autora, byłego praktyka instytucji wywiadowczej, posiadającego wiedzę o kierunkach zmian jednostek analitycznych, ocen i preferencji odbiorców informacji. Zostały one skonfrontowane z dostępną literaturą przedmiotu.

Przegląd literatury przedmiotu

Studia nad wywiadem w Polsce są obszarem stosunkowo nowym pod względem badań i tworzenia teorii. Niewiele jest opracowań, a zakres poruszanej w nich problematyki ogranicza się do podstawowych zagadnień, bez podejmowania prób samodzielnej budowy podstaw teoretycznych.

Na początku XXI w. do polskiego czytelnika trafiły oficjalne i nieoficjalne (realizowane w strukturach rozpoznawczych i instytucjach wywiadowczych) tłumaczenia książek Michaela Hermana. Wysiłki publikacyjne podejmowały wtedy Collegium Civitas w Warszawie oraz Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach. Dopiero jednak od 2014 r., tj. od chwili ukazania się pracy Mirosława Minkiny pt. *Sztuka wywiadu w państwie współczesnym*, można mówić o polskich próbach całościowego podejścia do studiów wywiadowczych¹. W odniesieniu do analiz wywiadowczych podobne znaczenie miała monografia *Teoria i praktyka działań analityczno-informacyjnych* opublikowana w 2016 r.² Liczba i jakość publikacji są jednak w dalszym ciągu niewystarczające i dlatego zainteresowani tą tematyką nadal sięgają po prace Petera Gilla³, Stephena Marrina⁴, Marka Phythiana⁵,

¹ M. Minkina, *Sztuka wywiadu w państwie współczesnym*, Warszawa 2014.

² J. Kozłowski, *Teoria i praktyka działań analityczno-informacyjnych*, Warszawa 2016.

³ Zob. P. Gill, *Twenty years on: Intelligence and Security Committee and investigating torture in the 'war on terror'*; tenże, *Explaining Intelligence Failure: Rethinking the Recent Terrorist Attacks in Europe*; tenże, *Theories of intelligence*; tenże, *Intelligence, Threat, Risk and the Challenge of Oversight*; tenże, *Policing in Ignorance?*; tenże, *Thinking about Intelligence Within, Without, and Beyond the State*; tenże, *Security Intelligence and Human Rights. Illuminating the 'Heart of Darkness'?*; tenże, *Intelligence, Terrorism and the State; Intelligence Theory. Key Questions and Debates*, P. Gill, S. Marrin, M. Phythian (red.). Pełny opis bibliograficzny znajduje się w bibliografii załącznikowej – dop. red.

⁴ Zob. S. Marrin, *Analytic objectivity and science: evaluating the US Intelligence Community's approach to applied epistemology*; tenże, *Evaluating intelligence theories: Current state of play*; tenże, *Understanding and improving intelligence analysis by learning from other disciplines*; tenże, *Why strategic intelligence analysis has limited influence on American foreign policy*; tenże, *Improving Intelligence Studies as an Academic Discipline*; tenże, *Evaluating CIA's Analytic Performance: Reflections of a Former Analyst*; tenże, *Revisiting Intelligence and Policy: Problems with Politicization and Receptivity*; tenże, *Rethinking Analytic Politicization*. Pełny opis bibliograficzny znajduje się w bibliografii załącznikowej – dop. red.

⁵ Zob. P. Gill, M. Phythian, *Intelligence in an insecure world*, Cambridge 2012.

Jamesa J. Wirtza⁶ oraz Alana Breakspeara⁷. W niniejszym artykule zaprezentowano podsumowanie poglądów tych badaczy.

Źródłem cennych opracowań na temat wywiadu są również czasopisma fachowe, takie jak „Intelligence and National Security”, „International Journal of Intelligence and CounterIntelligence” oraz „Studies in Intelligence”. Na ich łamach swoje poglądy i opinie prezentują: Charles Cogan, Michael Warner, Donald Cameron Watt, a także inni, m.in. wykładowcy akademicki głównie z Niemiec i Hiszpanii. Ich wywody są jednak niewystarczające na potrzeby narodowych studiów nad wywiadem. Stąd próby przeprowadzenia dodatkowych analiz i wypracowania nowego podejścia do badań w obszarze działań wywiadowczych podejmowane w polskich szkołach wojskowych, instytucjach wywiadowczych i na uniwersytetach – na wydziałach związanych z dziedziną bezpieczeństwa.

W ostatnich dekadach w literaturze przedmiotu, która według portalu academia.edu liczy już 228 pozycji, często pojawiał się pogląd, że działania wywiadowcze powinny być organizowane i prowadzone przede wszystkim w odpowiedzi na potrzeby informacyjne przedstawione przez użytkowników. Takie stanowisko zajmowała część polityków i dowódców, którzy próbowali wyjaśnić w ten sposób przyjmowane kierunki działań.

Wymiar metodologiczny studiów nad wywiadem

W niniejszym opracowaniu szczegółowo przeanalizowano źródła zawierające próby opisu systemów w strukturach rozpoznawczych i wywiadowczych oraz związanych z tym problemów na różnych poziomach, głównie organizacyjnym i funkcjonalnym. Deskryptywne i jednocześnie analityczne podejście do źródeł, synteza funkcjonalna i logiczna najważniejszych elementów, wykorzystanie porównań i analogii oraz abstrahowań izolujących i generalizujących – wszystkie te działania badawcze pozwoliły nie tylko na określenie najważniejszych zagadnień w obszarach oceny

---

⁶ Zob. J.J. Wirtz, *The Tet Offensive: Intelligence Failure in War*; L.K. Johnson, J.J. Wirtz, *Intelligence: The Secret World of Spies: An Anthology*; L.K. Johnson, J.J. Wirtz, *Strategic Intelligence: Windows into a Secret World: An Anthology*; *Balance of Power. Theory and Practice in the 21st Century*, T.V. Paul, J.J. Wirtz, M. Fortman (red.); *Planning the Unthinkable. How New Powers Will Use Nuclear, Biological, and Chemical Weapons*, P.R. Lavoy, S.D. Sagan, J.J. Wirtz (red.); *Complex Deterrence: Strategy in the Global Age*, T.V. Paul, P.M. Morgan, J.J. Wirtz (red.); *Strategic Denial and Deception: The Twenty-First Century Challenge*, R. Godson, J.J. Wirtz (red.). Pełny opis bibliograficzny znajduje się w bibliografii załącznikowej – dop. red.

⁷ Zob. A. Breakspear, *A New Definition of Intelligence*, „Intelligence and National Security” 2013, t. 28, nr 5, s. 678–693. <https://doi.org/10.1080/02684527.2012.699285>.

pewności źródeł i wiarygodności danych, niezbędnych do stworzenia podstaw teoretycznych w domenie działań wywiadowczych, lecz także na zaproponowanie możliwych rozwiązań.

Bez teorii działań wywiadowczych oraz jej poszczególnych obszarów funkcjonalnych, jakie są budowane w innych krajach na potrzeby narodowych struktur politycznych i instytucji wywiadowczych, trudno planować przedsięwzięcia na poziomie strategicznym w perspektywach średnio- i długoterminowej. Taki wysiłek należy więc podjąć nawet mimo oporu części praktyków, którzy nie aprobują ujmowania problemu w świadomy, ustrukturyzowany i konsekwentny sposób, a tworzenie oraz rozwijanie teorii działań wywiadowczych uważają za stratę czasu.

Koniecznością stają się ocena dotychczasowego dorobku w tym obszarze oraz krytyczna analiza źródeł i literatury przedmiotu. Część zadań została już wykonana, powstało wiele opracowań i pojawiły się akceptowane definicje. Powszechnie uznawaną podstawą do tego typu działań są prace klasyka wywiadu Shermana Kenta, np. *Strategic Intelligence for American World Policy* (Princeton 1949)⁸. Teoria działań wywiadowczych powinna być zatem całościową koncepcją, która zawiera opis oraz wyjaśnienie najważniejszych zjawisk i zagadnień. Należy opracować układ rzeczowo i logicznie uporządkowanych praw, hipotez oraz definicji. Ponadto teoria działań wywiadowczych winna stanowić samodzielną jednostkę dyscypliny naukowej – w tym przypadku nauk o bezpieczeństwie. Aby ją jednak zbudować, należy ustalić zasady charakteryzujące podstawowe przedmioty, zdarzenia oraz rządzące nimi prawa. Trzeba wskazać związki, które łączą główne elementy teorii ze zdarzeniami empirycznymi⁹. Dzięki takiemu podejściu, deskryptywnemu w swoim charakterze, będzie możliwe wyjaśnianie poznanych już faktów przez dobór z teorii odpowiednich praw i wskazanie twierdzeń opisujących zdarzenia. Niektóre twierdzenia mogą służyć jako metodologiczne dyrektywy dociekań oraz umożliwiać korygowanie błędów obserwacji zdarzeń lub ich wyjaśnianie. Zadaniem teorii działań wywiadowczych jest również umożliwianie normowania zachowań i podejmowanych działań, aby zapewnić możliwie jak największą ich skuteczność. Ma także pozwolić na wyodrębnienie najważniejszych elementów oraz ustalenie standardów postępowania. Powinno to dotyczyć również kwestii związanych z oceną pewności źródeł oraz wiarygodności danych i informacji.

Działania wywiadowcze są ciekawym, ale bardzo skomplikowanym obiektem badań. Trudno ująć w jednolity sposób wszystkie zagadnienia z nimi związane. Za racjonalne można uznać badanie tego problemu z punktu widzenia zarówno

⁸ A.N. Shulsky, G.J. Schmitt, *Silent Warfare: Understanding the World of Intelligence*, Washington 2002, s. 169.

⁹ M. Warner, *Wanted: A definition of intelligence*, „Studies in Intelligence” 2002, t. 46, nr 3, s. 15–22.

przedstawiciele świata akademickiego, jak i praktyków – konsultantów, menedżerów, oficerów operacyjnych, analityków oraz pracowników pionów zabezpieczenia instytucji wywiadowczych i struktur rozpoznawczych¹⁰. Warto, jak w przypadku niniejszego artykułu, wykorzystać także wyniki konsultacji i rozmów w środowisku eksperckim.

Czy jest możliwe powstanie wywiadowczej „teorii wszystkiego”? Podobnej do tej, do której stworzenia dążą fizycy teoretyczni, aby opisać wszystkie aspekty wszechświata. Wielu ekspertów uważa, że będzie to trudne, ale prawdopodobnie są szkoły badawcze i uczeni, którzy takie próby podejmą. Inni zapewne skupią się na najważniejszych elementach i praktycznych zagadnieniach działań wywiadowczych, w tym na ocenie pewności źródeł oraz wiarygodności danych i informacji¹¹. Nie należy oczekiwać szybkich rezultatów, ale kierunek rozwoju tej nowej specjalności naukowej trzeba uznać za obiecujący, zwłaszcza w takich państwach jak Polska.

Ocena pewności źródeł oraz wiarygodności danych i informacji wywiadowczych

W działaniach wywiadowczych wykorzystuje się wiele systemów oceny danych i materiałów. W obszarze anglosaskim i w instytucjach międzynarodowych stosuje się np. system ocen danych i informacji wywiadowczych (ang. *Admiralty Grading Intelligence System*) opracowany przez dowództwo sił morskich Wielkiej Brytanii (tabela 1). Ten sposób oceny źródeł oraz danych i informacji wywiadowczych został wdrożony w latach 40. XX w. i nadal jest najszerzej wykorzystywany, w tym przez analityków amerykańskiej wspólnoty wywiadowczej. Jest to również podstawowe narzędzie, w różnych jego odmianach, prowadzenia kontroli jakości działań informacyjnych w międzynarodowych strukturach wywiadowczych. Na temat tego systemu, podobnie jak porozumienia standaryzacyjnego NATO – STANAG 2511 (ang. *NATO – STANAG 2511 Intelligence Reports*), istnieje wiele materiałów źródłowych dostępnych w domenie publicznej. Stąd ich wykorzystanie w niniejszym artykule.

Dane i informacje w raportach wywiadowczych podlegają ewaluacji pod względem pewności źródła (ang. *reliability of source*) oraz wiarygodności danych i informacji wywiadowczych (ang. *credibility of information*). Takie oceny są przygotowywane na poziomie działań zarówno operacyjnych, jak i analitycznych. Kwestie te reguluje

¹⁰ K.J. Wheaton, M.T. Beerbower, *Towards a new definition of intelligence*, „Stanford Law and Policy Review” 2006, t. 17, nr 2, s. 319–330.

¹¹ P. Gill, M. Phythian, *Intelligence in an insecure world...*

porozumienie standaryzacyjne NATO – STANAG 2511¹² i zapisy dokumentu doktrynalnego AJP–2.1¹³ (ang. *Allied Joint Doctrine for Intelligence Procedures*; w Siłach Zbrojnych RP – dokument doktrynalny *DD–2.1 Procedury rozpoznawcze*). Proponuje się w nich bardziej rozbudowaną wersję systemu ocen (tabele 2 i 3).

Tabela 1. System ocen danych i informacji wywiadowczych.

Pewność źródła (<i>reliability of source</i>)		Wiarygodność informacji (<i>credibility of information</i>)	
A	całkowicie pewne (<i>completely reliable</i>)	1	potwierdzona przez inne źródła (<i>confirmed by other sources</i>)
B	zwykle pewne (<i>usually reliable</i>)	2	prawdopodobnie prawdziwa (<i>probably true</i>)
C	raczej pewne (<i>fairly reliable</i>)	3	możliwe, że prawdziwa (<i>possibly true</i>)
D	zwykle niepewne (<i>not usually reliable</i>)	4	wątpliwa (<i>doubtful</i>)
E	niepewne (<i>unreliable</i>)	5	nieprawdopodobna (<i>improbable</i>)
F	nie można ocenić pewności (<i>reliability cannot be judged</i>)	6	nie można ocenić wiarygodności (<i>truth cannot be judged</i>)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: W. Reed, L. Collins, *Plunging Point: Intelligence Failures, Cover-ups and Consequences*, London 2005, s. 121.

Pewność źródła można definiować jako poziom, na którym komunikat przekazywany przez źródło jest przyjmowany przez odbiorcę jako wiarygodny, kompetentny i prawdopodobny. Za główne elementy oceny pewności źródła uznaje się zawartość informacyjną komunikatu, opinię na temat autora informacji i sposób jej przedstawienia. Pozwala to na wyróżnienie trzech rodzajów źródeł:

- wiarygodne (ang. *trustworthy source*),
- eksperckie (ang. *expert source*),
- neutralne (ang. *neutral source*).

Ocenę źródła można przeprowadzać z wykorzystaniem następujących sposobów pojęcia:

¹² NATO – STANAG 2511. *Intelligence Reports*, <https://standards.globalspec.com/std/720819/stanag-2511> [dostęp: 17 III 2023].

¹³ NATO – AJP-2.1 *Intelligence Procedures*, <https://standards.globalspec.com/std/108985/ajp-2-1> [dostęp: 17 III 2023].

- ocena bezpośrednia (ang. *first hand knowledge*) – gdy źródło informacji jest znane i dostępne bezpośrednio;
- ocena pośrednia (ang. *second hand knowledge*) – gdy informacja dochodzi do odbiorcy już po jej ocenie przez kogoś innego;
- ocena systemowa (ang. *credibility measure inferred from network*) – ocena na podstawie liczby i jakości ocen dokonanych przez inne elementy systemu;
- ocena na podstawie opinii o jakości instytucji (organizacji, ang. *credibility of the organization*);
- ocena na podstawie poprzednich wyników (ang. *past ratings*) – ocena statystyczna wcześniejszych wyników;
- ocena na podstawie czynnika czasowego, przy założeniu, że starsze oceny są mniej wiarygodne niż te, które docierają do odbiorcy aktualnie¹⁴.

Tabela 2. Skala pewności źródeł.

Pewność źródła (<i>reliability of source</i>)		
A	całkowicie pewne (<i>completely reliable</i>)	ten poziom odnosi się do wielokrotnie wypróbowanego i zaufanego źródła
B	zwykle pewne (<i>usually reliable</i>)	ten poziom odnosi się do źródła, które przyczyniło się do osiągnięcia dobrych rezultatów w procesach informacyjnych, ale wciąż istnieją elementy, które wywoływały, w niektórych przypadkach, pewne wątpliwości
C	raczej pewne (<i>fairly reliable</i>)	ten poziom odnosi się do źródła, które było wielokrotnie wykorzystywane w przeszłości i w odniesieniu do którego przypisano już określony poziom pewności
D	zwykle niepewne (<i>not usually reliable</i>)	ten poziom odnosi się do źródła, którego możliwości były wykorzystywane w przeszłości, ale nie okazało się ono w większości przypadków godne zaufania
E	niepewne (<i>unreliable</i>)	ten poziom odnosi się do źródła, którego możliwości były wykorzystywane w przeszłości, ale nie okazało się ono godne zaufania
F	nie można ocenić pewności (<i>reliability cannot be judged</i>)	ten poziom odnosi się do źródła, którego możliwości nie były w przeszłości wykorzystywane

Źródło: opracowanie własne na podstawie: NATO – STANAG 2511.

¹⁴ M.A. Ekström, H.C. Björnsson, *A rating system for AEC e-bidding that accounts for rater credibility*, Digital Library, <https://itc.scix.net/paper/ece-2001-6> [dostęp: 17 III 2023].

Tabela 3. Skala wiarygodności danych i informacji wywiadowczych.

Wiarygodność informacji (<i>credibility of information</i>)		
1	potwierdzona przez inne źródła (<i>confirmed by other sources</i>)	ten poziom oznacza, że można z pewnością stwierdzić, że informacje zostały przekazane również przez inne źródło lub źródła
2	prawdopodobnie prawdziwa (<i>probably true</i>)	ten poziom oznacza, że chociaż nie można zagwarantować wysokiej niezależności i pewności źródła, to na podstawie zarówno liczby, jak i jakości materiałów można je w wystarczającym stopniu oszacować jako wiarygodne
3	możliwe, że prawdziwa (<i>possibly true</i>)	ten poziom oznacza, że mimo niewystarczających możliwości określenia poziomu wiarygodności danych i informacji nowe materiały nie stoją w sprzeczności z już wypracowanymi wnioskami i ocenami
4	wątpliwa (<i>doubtful</i>)	ten poziom oznacza, że nowe materiały mogą stać w sprzeczności z wcześniej pozyskanymi danymi i informacjami oraz wypracowanymi wnioskami i ocenami
5	nieprawdopodobna (<i>improbable</i>)	ten poziom oznacza, że nowe materiały stoją w sprzeczności z wcześniej pozyskanymi danymi i informacjami oraz wypracowanymi wnioskami i ocenami
6	nie można ocenić wiarygodności (<i>truth cannot be judged</i>)	ten poziom oznacza, że nie ma żadnej możliwości porównania nowych elementów, danych i informacji z wcześniej wypracowanymi wnioskami i ocenami

Źródło: opracowanie własne na podstawie: NATO – STANAG 2511.

Nawet pobieżna analiza przedstawionych rozwiązań wskazuje na istnienie wielu ograniczeń, które są obecne w trzech wymiarach – komunikacyjnym (przekazywanie informacji o wiarygodności danych i informacji oraz o pewności źródeł), kryterialnym (definiowanie wskaźników i ich wartości) i strukturalnym (miejsce i rola procedur oceny wiarygodności danych i informacji oraz pewności źródeł w działaniach wywiadowczych).

Sposoby informowania o ocenie danych i informacji wywiadowczych

Przedstawiony system ocen danych i informacji wywiadowczych umożliwia ilościową ocenę pewności źródeł oraz wiarygodności danych i informacji. Jest to struktura

łatwa do zrozumienia przez użytkowników, jednak przyzwala na duży zakres subiektywizmu. Na przykład jeden z analityków może ocenić źródło na poziomie „A” (całkowicie pewne), a inny – ten sam element na poziomie „B” (zwykle pewne).

Żadna z obecnie wykorzystywanych odmian tego systemu ocen nie przypisuje jednak precyzyjnych wartości liczbowych do poszczególnych poziomów. Może to powodować pewne problemy w pracy informacyjnej. Na przykład analityk przypisze poziom „B” do źródła, dla którego nie można zagwarantować wysokiej niezależności i pewności, ale na podstawie zarówno liczby, jak i jakości materiałów można je w wystarczającym stopniu oszacować jako wiarygodne. Może się tak stać, gdy źródło dostarcza wiarygodnych danych i informacji w 70% przypadków. Inny specjalista może jednak zinterpretować, że jest to 90%. Systemowo będzie to oznaczać, że źródło będzie oceniane lepiej niż na to w rzeczywistości zasługuje. Można wyobrazić sobie także taką sytuację, że analityk przypisze poziom „B” do źródeł, które dostarczają wiarygodnych danych i informacji tylko w 50% przypadków. Wtedy istnieje poważne niebezpieczeństwo, że dane i informacje pochodzące z tego źródła nie zostaną wzięte pod uwagę w prowadzonych analizach i ocenach¹⁵.

W praktyce okazuje się, że analitycy przypisują dla poziomów „B” (zwykle pewne) i „2” (prawdopodobnie prawdziwa) wartości odpowiednio 55–90% i 53–90%. Dla poziomów „C” (raczej pewne) i „3” (możliwe, że prawdziwa) są to wartości od 40% do 80%¹⁶. Taka kategoryzacja może poprowadzić analityków w zupełnie różnych kierunkach. Jedni będą akceptować przekazane im dane i informacje, inni je odrzucają. Problem pogłębia się, gdy materiały, z przypisywanymi im ocenami, są przeznaczone do wymiany z partnerami zagranicznymi, którzy mogą w inny sposób interpretować poziom pewności źródeł oraz wiarygodności danych i informacji oznaczone w produktach¹⁷. Mimo tych trudności większość struktur rozpoznawczych i instytucji wywiadowczych wykorzystuje, zwykle z pewnymi modyfikacjami, omówiony sposób ewaluacji źródeł i dostarczonych przez nie materiałów.

Inny problem to tendencja analityków do posługiwania się skrajnymi elementami obu skal. W czasie oceny ćwiczeń Sił Zbrojnych Stanów Zjednoczonych w latach 70. XX w. oceny „A1” i „B2” stanowiły łącznie 80% wszystkich wyników, z tym że ocen „B2” było aż 74%. Jest to tendencja trudna do zrozumienia i niebezpieczna. Gdy odbiorcy otrzymują tak wysoko oceniony materiał, jest mało prawdopodobne,

¹⁵ D. Irwin, D.R. Mandel, *Improving information evaluation for intelligence production*, „Intelligence and National Security” 2019, t. 34, nr 4, s. 503–525.

¹⁶ Science and Technology Organization, *Assessment and Communication of Uncertainty in Intelligence to Support Decision-Making*, STO-TR-SAS-114 (08.02.2019), s. 103.

¹⁷ Na przykład Siły Zbrojne Stanów Zjednoczonych wykorzystują termin „dokładność informacji” (ang. *information accuracy*) jako synonim pojęcia „wiarygodność danych i informacji”. Zob. *ATP 2-91.8 Techniques for Document and Media Exploitation* (data publikacji dokumentu: 5 V 2015 r.).

że będą szukać dodatkowych informacji oraz domagać się danych z innych źródeł. Jeszcze bardziej niepokojące jest to, że w praktyce oceny mogą być ograniczane do dwóch poziomów na skalach porządkowych, jak to się działo w amerykańskich strukturach wojskowych¹⁸.

Ocena „B2” to wartość dla źródła, które jest zwykle wiarygodne i pewne oraz przyczyniło się w przeszłości do osiągnięcia dobrych rezultatów w procesach informacyjnych. W takim przypadku mogą nadal istnieć elementy, które wywoływały wątpliwości. Dane i informacje są prawdopodobnie prawdziwe, chociaż nie można zagwarantować wysokiej niezależności i pewności źródła. Jednak na podstawie zarówno liczby, jak i jakości materiałów można takie źródło w wystarczającym stopniu oszacować jako wiarygodne. Dla analityka jest to stanowisko stosunkowo bezpieczne, ponieważ nie można go posądzić o pokładanie nadmiernego zaufania w źródle i jego materiałach oraz o brak krytycyzmu wobec przedstawionych danych i informacji. Na podstawie wywiadów przeprowadzonych w strukturach rozpoznawczych i instytucjach wywiadowczych przyznanie ocen niższych niż „B2” w większości przypadków wywołuje wiele pytań, a ocen wyższych – prowadzi do formułowania zarzutów zbytnej pewności co do ewaluacji wykorzystywanych materiałów oraz ocen i prognoz wypracowanych na ich podstawie. Gdy nie przestrzega się nałożonych rygorów i nie realizuje się opracowanych procedur, może to nawet spowodować zarzucenie takiego sposobu oceny źródeł i materiałów lub przyjęcie innych norm i standardów.

Kryteria oceny danych i informacji wywiadowczych – wskaźniki i wartości

Oprócz problemów z komunikacją, informowaniem o poziomach ocen dla poszczególnych obszarów można wyróżnić inne – związane z nieuwzględnianiem elementów kontekstualnych i domyślnym traktowaniem wartości pewności źródła jako stałej dla wszystkich obszarów tematycznych i geograficznych badanych przez analityka.

Niezależnie od historii źródła pod uwagę bierze się także naturę dostarczanych przez nie danych i informacji, charakterystykę tego źródła oraz okoliczności towarzyszące pozyskaniu materiałów. Na przykład źródło osobowe mogło w przeszłości dostarczać wiarygodnych informacji dotyczących operacji militarnych, ale może nie mieć wiedzy i doświadczenia w zakresie kwestii politycznych, społecznych czy ekonomicznych. Dodatkowo struktury rozpoznawcze i instytucje wywiadowcze często nie są biernymi odbiorcami informacji od źródła, ale aktywnie kształtują proces

---

¹⁸ M.G. Samet, *Subjective Interpretation of Reliability and Accuracy Scales for Evaluating Military Intelligence*, Arlington 1975, s. 12.

pozyskiwania wiedzy w poszczególnych obszarach, kierując swoje aktywa na zdobywanie informacji w dziedzinach, w których specjalizują się źródła. Poza tym ważne są, zwłaszcza w odniesieniu do źródła osobowego, zbadanie motywacji (co jest stale i konsekwentnie realizowane) skłaniających je do współpracy oraz jego oczekiwań w stosunku do osób nadzorujących i kontrolujących działania, jak również uwzględnienie konstrukcji psychicznej źródła. Należy ponadto zwracać uwagę na czynniki bezpośrednio wpływające na jakość produktów dostarczanych przez źródło osobowe, takie jak racjonalne podejście do zadania, kompetencja i solidność. Te elementy trudno zoperacjonalizować i przedstawić w postaci liczbowej, dlatego próby ich włączenia w system oceny źródła mogą zwiększyć subiektywność dokonywanych ewaluacji. Sytuacja komplikuje się jeszcze bardziej, gdy informacja trafia do analityka przy udziale kilku elementów pośrednich. W takim przypadku trzeba zbadać pewność źródła pierwotnego, pewność źródeł, które pośredniczyły w przekazaniu informacji, pewność źródła, które ostatecznie przekazało materiał, oraz jakość kanałów łączności. Powinno się także pamiętać o tym, że dane i informacje są przetwarzane w strukturach rozpoznawczych i instytucjach wywiadowczych w ramach działań podejmowanych w zakresie cyklu wywiadowczego. Podobnie jak w przypadku źródeł należy na wszystkich poziomach tego cyklu brać pod uwagę zdolności i umiejętności pracowników struktur organizacyjnych nie tylko w zakresie przekazywania, przetwarzania i analizy pozyskanych danych i informacji, lecz także ich oceny. Problemem są ponadto błędy i uprzedzenia poznawcze oraz motywacja do działania. Należy przy tym pamiętać, że kadra kierownicza struktur rozpoznawczych i instytucji wywiadowczych może dodawać do produktów informacyjnych swoje uwagi i oceny. Wynika z tego, że istnieje stosunkowo duża liczba czynników, które mogą wpływać na oceny pewności źródeł oraz wiarygodności danych i informacji. Dlatego tak ważne jest dostarczenie odpowiedniej wiedzy na wszystkie szczeble organizacji realizującej zadania analityczno-informacyjne oraz nabycie przez pracowników struktur rozpoznawczych i instytucji wywiadowczych odpowiednich umiejętności w zakresie ewaluacji danych, informacji i materiałów.

Podobnego typu problemy, jak te związane ze skalą opisującą pewność źródeł, dotyczą elementów oceny wiarygodności danych i informacji. Informacja jest wiarygodna przede wszystkim wtedy, gdy jest potwierdzona przez inne źródła. Taka ocena oznacza, że można z pewnością stwierdzić, iż dostarczone informacje zostały przekazane także przez inne źródło czy źródła. W Polsce i w instytucjach międzynarodowych nie istnieją jednak uzgodnione i akceptowane wskaźniki, które umożliwiałyby ocenę, jak wiele innych źródeł jest potrzebnych, aby uznać informację za wiarygodną. Jeden analityk może przyjąć, że wystarczy dwa źródła, inni – że powinno być ich trzy lub więcej. Liczba potrzebnych źródeł może zależeć również od rodzaju i wagi informacji. Analityk może np. uznać, że w przypadku szczególnie ważnym jest

potrzebna większa liczba potwierdzeń i większa liczba źródeł. Ten brak konsekwencji może przyczyniać się do złego interpretowania przez część pracowników ocen poziomów wiarygodności informacji.

W obecnie stosowanych metodach oceny wiarygodności danych nie ma szczegółowych wytycznych dotyczących ewaluacji alternatywnych źródeł danych i informacji. To oznacza, że podobne elementy pochodzące z różnych źródeł mogą być ocenione na poziomach zarówno „1”, jak i „5”. Bez szczegółowych wskazówek analitycy mogą opierać swoje działania tylko na elementach związanych z potwierdzeniem lub niepotwierdzeniem informacji przez inne źródła. Jedni mogą zwracać większą uwagę na przypadki braku możliwości weryfikacji informacji lub jej potwierdzenia, a inni będą szukać złotego środka, aby nie wpadać w rutynę. Skutkiem będzie pojawienie się różnych ocen pomimo zastosowania podobnych metod, takich jak weryfikacja danych i informacji w źródłach pierwotnych. Należy przy tym wskazać, że nie zawsze potwierdzenie przez inne źródła oznacza, że informacja jest bardziej wiarygodna. Nie można też przypisać różnym sposobom potwierdzenia informacji tych samych wag. Inną wagę powinny mieć informacje pochodzące z mediów społecznościowych, a inną protokoły policyjne czy meldunki przesłane przez służby partnerskie. W związku z tym niektórzy badacze sugerują, aby podczas badania tego, czy informacja jest prawdziwa czy też stanowi próbę wprowadzenia w błąd, brać pod uwagę także pewność źródła. Stoi to jednak w sprzeczności z założeniami dokumentów takich jak *AJP-2.1*, przewidujących niezależność wskaźników dotyczących pewności źródła oraz wiarygodności danych i informacji¹⁹.

Dodatkowo należy sprawdzać kompletność i poziom diagnostyczności informacji (zakres koherencji informacji z hipotezami wypracowanymi przez analityków). W czasie oceny dokładności materiałów wykorzystywanych w procesach informacyjnych należy brać pod uwagę następujące elementy:

- Czy można ocenić, że źródło danych i informacji charakteryzuje się wyrażenymi błędami i uprzedzeniami poznawczymi?
- Jaka była motywacja źródła w zakresie przekazania danych i informacji?
- Co było rzeczywistym zadaniem źródła w zakresie pozyskiwania danych i informacji?
- Czy źródło rozumie, czego się od niego oczekuje?
- Jaka jest wartość materiałów dostarczanych przez źródło?
- Jaka jest ocena pewności źródła na podstawie przekazanych materiałów?
- Czy źródło miało bezpośredni dostęp do informacji i materiałów, które zostały przekazane strukturom rozpoznawczym i instytucjom wywiadowczym?

¹⁹ P. Capet, R. d'Allones, *Information Evaluation in the Military Domain: Doctrines, Practices and Shortcomings*, w: *Information Evaluation*, P. Capet, T. Delavallade (red.), New York 2014, s. 103–125.

- Jakie są rzeczywiste możliwości źródła w zakresie pozyskiwania danych i informacji?
- Czy w przypadku źródła istnieje rzeczywista możliwość sprawdzenia jego pewności i jego ponownego zadaniowania?
- Jakie były dotychczasowe wyniki pracy źródła?
- Jak dokładne były informacje przekazywane przez źródło?
- Czy źródło jest podatne na manipulację, dezinformację i decepcję?
- Czy źródło przekazuje informacje i materiały, do których ma bezpośredni dostęp?
- Czy na dokładność informacji przekazywanych przez źródło mogły mieć wpływ czynniki związane z nim bezpośrednio lub elementy zewnętrzne?
- Czy na dokładność informacji przekazywanych przez źródło mogły mieć wpływ czynniki związane z rodzajem dostarczanych materiałów?
- Czy informacje i materiały przekazane przez źródło są wewnętrznie spójne?
- Jak aktualna jest informacja przekazana przez źródło?
- Czy wykorzystane metody, techniki i narzędzia triangulacji pozwoliły na zwiększenie kompletności i trafności informacji?
- Czy wykorzystane metody, techniki i narzędzia triangulacji wskazują na sprzeczności i problemy związane z pracą źródła oraz dostarczonymi przez nie materiałami?
- Czy potwierdzenie informacji dostarczonych przez źródło zostało zrealizowane z wykorzystaniem elementów narodowych, sojuszniczych lub innych źródeł?
- Czy potwierdzenie informacji dostarczonych przez źródło zostało zrealizowane z wykorzystaniem danych i informacji dostarczonych przez struktury rozpoznawcze i instytucje wywiadowcze prowadzące działania w zakresie innych dyscyplin działań wywiadowczych?
- Czy potwierdzenie informacji dostarczonych przez źródło zostało zrealizowane z wykorzystaniem danych i informacji dostarczonych przez struktury rozpoznawcze i instytucje wywiadowcze prowadzące działania w zakresie tej samej dyscypliny działań wywiadowczych?
- Jaka jest możliwość wystąpienia decepcji i dezinformacji?
- Czy dane, informacje, materiały zostały przetworzone lub zmienione w trakcie pozyskiwania i przetwarzania przez struktury rozpoznawcze i instytucje wywiadowcze?

Należy także, po dokonaniu oceny dokładności informacji, zwrócić uwagę na cztery elementy:

- Czy pozyskane dane, informacje i materiały pozwoliły na spojrzenie na problem z nowej lub oryginalnej perspektywy?

- Czy pozyskane dane, informacje i materiały potwierdzają jedną lub więcej hipotez?
- Czy pozyskane dane, informacje i materiały stwarzają możliwość ich różnej interpretacji?
- Jak kompletne są pozyskane dane, informacje i materiały?

Aktualnie stosowane metody nie zawierają dokładnych wytycznych, w jaki sposób traktować relacje i związki między źródłami. Nie wskazano w nich, jak badać to, czy i jak są one ze sobą powiązane, czy są względem siebie niezależne, czy występuje między nimi związek innego typu. Na przykład informacje dotyczące sytuacji w Iranie przekazane przez Stany Zjednoczone będą mieć większą wagę niż te udostępnione przez Federację Rosyjską, która blisko i intensywnie współpracuje z Teheranem. W praktyce źródłom uznawanym za sojusznicze lub partnerskie zostanie poświęcona o wiele większa uwaga i będą cieszyć się większym zaufaniem niż te źródła, które znajdują się w państwach uznawanych za nie całkiem przyjazne.

Zwracanie uwagi na wyżej opisane elementy może przyczyniać się jednak do pojawienia się błędów i uprzedzeń poznawczych. Analitycy mają z nimi stale do czynienia. Ich definicja formalna została przedstawiona w 1974 r. przez Daniela Kahnemana i Amosa Tversky'ego²⁰. W odniesieniu do procesu poznania należy je traktować jako swoisty wzorec nieracjonalnego postrzegania rzeczywistości. Jako elementy procesu poznania mają one wpływ na ludzkie postawy, emocje, rozumowanie i działanie.

W przedstawionym powyżej przypadku problem dotyczy głównie **błędu konfirmacji** (ang. *confirmation bias*), tj. tendencji do preferowania i wykorzystywania informacji potwierdzających oczekiwania i hipotezy, niezależnie od tego, czy te informacje są prawdziwe. Może także zaistnieć **błąd niejasności** (ang. *ambiguity effect*), który występuje, gdy na proces decyzyjny wpływa brak informacji. Powoduje to wybór opcji, dla której prawdopodobieństwo dokonania selekcji rozwiązania bardziej użytecznego dla odbiorcy jest znane, a nie tej, dla której prawdopodobieństwo dokonania wyboru bardziej pożytecznego dla odbiorcy jest nieznanie²¹.

Z kolei **efekt utwierdzenia** (ang. *anchoring*) pojawia się wtedy, gdy oceny i osądy bazują na elemencie, który w praktyce nie ma wartości informacyjnej. Analityk może w takim przypadku opierać swoją pracę na pierwszym otrzymanym elemencie, do którego miał dostęp, i to niezależnie od jego wartości²².

²⁰ A. Tversky, D. Kahneman, *Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases*, „Science. New Series” 1974, t. 185, nr 4157, s. 1124–1131. <https://doi.org/10.1126/science.185.4157.1124>.

²¹ Z taksonomią oraz opisem tych i większej liczby błędów i uprzedzeń poznawczych można zapoznać się w: J. Kozłowski, *Teoria i praktyka działań analityczno-informacyjnych...*

²² T.D. Wilson i in., *A New Look at Anchoring Effects: Basic Anchoring and its Antecedents*, „Journal of Experimental Psychology” 1996, t. 125, nr 4, s. 387–402.

Efekt pomijania (ang. *attentional bias*) dotyczy sytuacji, w której analityk koncentruje się na pierwszej rozpatrywanej opcji i nie bierze pod uwagę alternatywnych rozwiązań²³. Wpływ tego efektu pogłębia się, gdy analityk opiera swoje działania głównie na osobistych przekonaniach. Skutkuje to skupianiem się na danych oraz informacjach, które je wspierają, i ignorowaniem tych, które im przeczą.

Heurystyka dostępności (ang. *availability heuristics*) powoduje, że analityk ocenia prawdopodobieństwo wystąpienia zdarzenia przede wszystkim na podstawie własnych opinii lub możliwości odwołania się do podobnych przypadków. Może także przeceniać znaczenie informacji, dlatego że w danej chwili jest ona dla niego dostępna.

Błąd zaniedbywania miarodajności, pomijania elementów oczywistych (ang. *base rate neglect*) to błąd logiczny. Polega on na decyzji o wykorzystaniu danych, które są nieistotne, i pominięciu tych ważkich. Dzieje się tak, gdy nie bierze się pod uwagę wartości predykcyjnej stosowanych testów i metod.

Strategia najszybszego wyboru (ang. *best guess strategy*) to sytuacja, w której analityk nie dysponuje zweryfikowanymi danymi oraz informacjami i podejmuje decyzje, wykorzystując najbardziej prawdopodobne rozwiązanie.

Efekt wspierania decyzji (ang. *choice-supportive bias*) występuje, gdy analityk ocenia swoje wcześniejsze wybory i decyzje jako lepsze niż one były w rzeczywistości i wykorzystuje takie oceny w swojej bieżącej działalności.

Iluzja grupowania (ang. *clustering illusion*) jest tendencją do zauważania wzorców lub wskazywania korelacji tam, gdzie nie można potwierdzić ich istnienia.

Błąd konfirmacji to dążenie do preferowania i wykorzystywania informacji, które potwierdzają oczekiwania i hipotezy, niezależnie od tego, czy te informacje są prawdziwe czy nie.

Błąd kongruencji (ang. *congruence bias*), czyli odpowiedniości i stosowności rozważanych obiektów, pojawia się, gdy analityk preferuje testy i pytania dostarczające pozytywne odpowiedzi oraz sytuacje, gdy preferowana hipoteza może być zweryfikowana pozytywnie.

Błąd koniunkcji (ang. *conjunction fallacy*), nazywany również złudzeniem koniunkcji, to błąd zarówno poznawczy, jak i logiczny, polegający na przypisywaniu koniunkcji zdarzeń wyższego poziomu prawdopodobieństwa niż pojedynczym zdarzeniom.

Błąd zachowawczy (ang. *conservatism bias*) odnosi się do sytuacji czy stanu umysłu, gdy elementy o wysokiej wartości prawdopodobieństwa są przeceniane, a te o niskiej – niedoceniane.

---

²³ M. Hilbert, *Toward a Synthesis of Cognitive Biases: How Noisy Information Processing can Bias Human Decision Making*, „Psychological Bulletin” 2012, t. 138, nr 2, s. 211–237.

Analitycy zbyt często polegają na swojej wiedzy odnoszącej się do badanego zagadnienia. Nazywa się to zwykle **skrzywieniem zawodowym** (ang. *curse of knowledge*). Trudno im wtedy przychylić się do zdania i opinii innych, zwłaszcza tych współpracowników, którzy nie mają takiego jak oni doświadczenia i wiedzy. Wpływa to również istotnie na formę i sposób komunikowania się z odbiorcami, ponieważ nie widzą oni potrzeby wyjaśniania pewnych ocen oraz przedstawiania wspierających je dowodów i materiałów. Prowadzi to ponadto do prezentowania spraw tylko z jednego punktu widzenia i zapominania o szerszej perspektywie badanego zagadnienia²⁴. Utrudnia to także zrozumienie potrzeb i wymagań odbiorców, co bezpośrednio przekłada się na zawartość, formę, a nawet sposób rozpowszechniania produktu.

Błąd nadmiernego zaangażowania (ang. *escalating commitment* lub *irrational escalation*) polega na usprawiedliwianiu swoich ocen i osądów na podstawie wcześniejszych ocen i decyzji – nawet wtedy, gdy nowy materiał dowodowy sugeruje konieczność przyjęcia innych rozwiązań. Błąd ten może zaistnieć w sytuacji, gdy zainwestowano w projekt tak dużo czasu, pieniędzy i wysiłku, że podejmuje się decyzje o dalszych działaniach pomimo pojawienia się informacji świadczących o bezzasadności takiego postępowania.

Nic dziwnego zatem, że wielu badaczy wskazuje na konieczność wykorzystania obecnie dostępnych metod, narzędzi i technik, aby mieć choćby podstawowe możliwości oceny, czy i w jakim stopniu poszczególne źródła potwierdzają określone informacje, oraz unikać zjawiska amplifikacji²⁵. Można sobie z tym radzić także przez domaganie się kolejnych potwierdzeń określonych informacji przez to samo źródło, szukanie potwierdzenia przez inne źródła, ale podobnego typu, oraz przez eksplorację danych i informacji przekazanych przez systemy rozpoznawcze i struktury realizujące zadania w ramach innych dyscyplin działań wywiadowczych.

To, że obecnie w strukturach rozpoznawczych i instytucjach wywiadowczych kładzie się silny nacisk na konieczność potwierdzania informacji przez inne źródła oraz spójność i dokładność przekazywanych informacji, może zwiększać możliwość wystąpienia **efektu pierwszeństwa** (ang. *primacy effect*). Pojawia się on, gdy pierwsza informacja stanowi punkt odniesienia dla kolejnych docierających do odbiorcy. Jest to tendencja do większej gotowości do wykorzystywania informacji, które dotarły jako pierwsze, niezależnie od ich wartości i relewantności. Druga informacja pojawiająca się w systemie musi zgadzać się z pierwszą, trzecia – z pierwszą i drugą. To powoduje, że analityk może niewłaściwie oceniać przekazane mu materiały, które w rzeczywistości mogą być prawdziwe i ważne.

²⁴ L. Virine, M. Turner, *Project Decisions: The Art and Science*, Vienna 2007, s. 285.

²⁵ P. Capet, R. d'Allones, *Information Evaluation in the Military Domain...*, s. 117.

Do tego dochodzą inne problemy, takie jak **kwestia zgodności** (ang. *problem of justifiability*), z którą mamy do czynienia, gdy po poznaniu argumentów osoba w dalszym ciągu podtrzymuje decyzje podjęte na ich podstawie.

Efekt niedawności (ang. *recency bias*) sprawia, że informacje otrzymane jako ostatnie są traktowane jako ważniejsze i bardziej użyteczne. To także przekonanie, że obserwowane wzorce zachowań będą się utrzymywać, oraz niedoceniaenie trendów i wzorców, z którymi analitycy mieli do czynienia wcześniej.

Błąd reprezentatywności (ang. *representativeness bias*) powstaje, gdy czyni się uogólnienia na podstawie niewielkiej liczby faktów i zdarzeń, podobieństwa do przypadków typowych lub w przekonaniu analityka – reprezentatywnych.

Błąd próbkowania (ang. *sampling fallacy, law of small numbers*) przejawia się w postaci tendencji do postrzegania małych próbek jako reprezentatywnych dla całej populacji.

Problem tworzenia stereotypów (ang. *stereotyping*) to przypisywanie pewnych cech i zachowań do określonej osoby lub sytuacji, nawet gdy nie ma wystarczającej ilości danych i informacji, aby je potwierdzić.

Efekt subaddytywności (ang. *subadditivity effect*) jest błędem szacowania prawdopodobieństwa. Pojawia się, gdy prawdopodobieństwo wystąpienia ogólnej liczby zdarzeń przyjmuje się jako mniejsze niż prawdopodobieństwo pojawienia się poszczególnych, wzajemnie wykluczających się elementów całej sytuacji²⁶.

Wszystkie opisane powyżej elementy jednoznacznie wskazują, że nie należy zwracać uwagi na kolejność pojawiania się informacji, ale dla każdego detalu z osobna trzeba oceniać pewność źródła oraz wiarygodność przekazanego produktu. W celu zminimalizowania wyzwań analitycznych związanych z możliwością wystąpienia efektu pierwszeństwa oraz zwiększenia rzetelności i trafności wyników można skorzystać np. ze **strategii triangulacji**. To operacja metodologiczna, która daje możliwość uwiarygodnienia zbieranych danych i informacji dzięki uwzględnieniu więcej niż dwóch źródeł. Polega na włączeniu różnych modeli i narzędzi pomiarowych do badania tego samego zjawiska. Triangulacja pozwala na zwiększanie poziomu zaufania do otrzymanych wyników, ale też stwarza możliwość głębszego zrozumienia badanego zjawiska i generowania nowych sposobów jego wyjaśniania.

Współcześnie przez triangulację rozumie się strategię zwiększania kompletności i trafności badań dzięki uwzględnianiu różnych perspektyw. Nie istnieje jednak możliwość dokładnego i pewnego wskazania jedyne go i najlepszego sposobu pozyskiwania danych i informacji. Każdy z realizowanych procesów pozwala ująć inny, specyficzny aspekt zjawiska. Stosuje się więc różne podejścia w postaci:

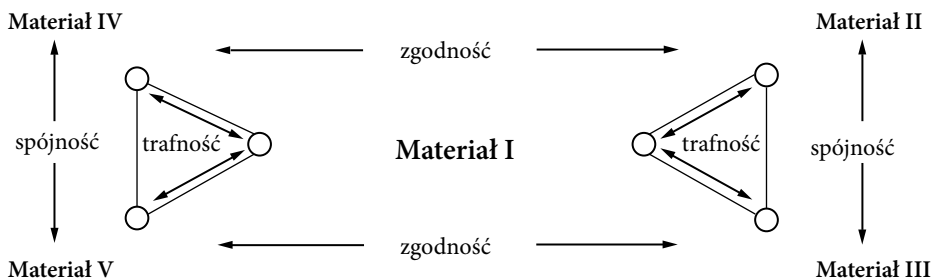
---

²⁶ M. Hilbert, *Toward a Synthesis of Cognitive Biases...*, s. 214.

- triangulacji danych (porównywanie badań prowadzonych w różnych: grupach, odcinkach czasowych oraz miejscach),
- triangulacji badaczy (prowadzenie badań przez wielu badaczy),
- triangulacji teorii (wykorzystywanie wielu koncepcji teoretycznych mających tłumaczyć badane zjawisko),
- triangulacji metodologii (stosowanie metod badawczych pochodzących z różnych paradygmatów, np. ilościowego i jakościowego).

Istotą triangulacji jest więc wykorzystywanie zasady różnorodności niezależnych źródeł danych, badaczy, strategii, teorii, a nawet metodologii i poszukiwanie w ten sposób trafnych wyjaśnień. Testowanie tej samej hipotezy za pomocą odmiennych metod przyczynia się do minimalizowania błędów wynikających z ograniczeń i wad poszczególnych technik, a poziom podobieństwa w odniesieniu do otrzymanych rezultatów pozwala zwykle uznać otrzymane dane i informacje za trafne. Triangulacja jest zatem procedurą pozwalającą uchwycić to, co wspólne w danych pochodzących z różnych źródeł, i dzięki temu zmniejszyć bądź ograniczyć błędy wnioskowania (rysunek 1).

Rysunek 1. Zastosowanie triangulacji do oceny materiałów (wariant).

Źródło: opracowanie własne.

Stosowanie triangulacji wymaga zachowania dużego rygoru metodologicznego. Jego brak prowadzi do generowania nadmiernej liczby danych i powstawania kolejnych trudności w ich opracowaniu, do powiększania się błędów konfirmacji oraz do konfliktu wynikającego z łączenia odmiennych perspektyw teoretycznych²⁷. W strukturach rozpoznawczych i instytucjach wywiadowczych największy potencjał, w odniesieniu do praktyki, ma triangulacja danych oraz triangulacja badaczy. Wymaga to jednak właściwego oprzyrządowania w postaci stworzenia odpowiednich procesów i procedur. Mogą one zostać opracowane i wdrożone przez badaczy i ekspertów

²⁷ E. Hornowska i in., *Paradoksalny efekt triangulacji?*, „Edukacja” 2012, nr 4, s. 72–83.

z zakresu studiów wywiadowczych. Na przykład dane i informacje pozyskane dużym wysiłkiem operacyjnym oraz finansowym są traktowane najczęściej jako wiarygodne, a źródła, z których je zdobyto, jako pewne i użyteczne. Analitycy natomiast wykorzystują w swoich działaniach przeważnie dane i informacje ze źródeł, które to oni uważają za pewne oraz wartościowe. Taki redukcjonizm jest zrozumiały, ale powoduje, że ignorują oni wiele innych elementów, które mogą być równie, o ile nie bardziej, cenne.

W związku z tym najbardziej sensownym podejściem w przypadku działań informacyjnych jest agregacja danych i informacji z wielu różnych źródeł. Należy jednak pamiętać, że dane i informacje mogą być oceniane nietrafnie, zwłaszcza gdy pochodzą z wielu źródeł wtórnych (ang. *duplicate sources*). Są one wtedy powtórzeniem tych generowanych przez źródło pierwotne. Konieczne jest odpowiednie zbadanie tego problemu oraz wzięcie pod uwagę wyników, ponieważ po nadaniu oceny trudno jest ją zmienić w ramach istniejących i wykorzystywanych procedur²⁸.

Brak wytycznych co do liczby i jakości potwierdzeń, szczególnie gdy wpływają one na poziom ocen, może prowadzić w odniesieniu do działań podejmowanych przez analityków do nadmiernej pewności siebie, zwłaszcza w sytuacji analizowania dużej liczby materiałów. Informacja potwierdzona sześć razy może zostać potraktowana jako bardziej wiarygodna niż ta potwierdzona trzy lub cztery razy. Ten wskaźnik staje się zwodniczym indykatorem jakości informacji.

Oprócz badania liczby i jakości potwierdzeń skale wiarygodności informacji badają także logikę materiałów dostarczanych analitykom. Może pojawić się **błąd deterministycznej pułapki myślenia** (ang. *hindsight bias*), który polega na ocenianiu minionych wydarzeń jako bardziej możliwych niż były w rzeczywistości. To stwierdzenia typu: *Wiedziałem od razu, że tak będzie*. Ten rodzaj błędu powoduje, że analityk przecenia dokładność oraz logikę swoich osądów i ocen.

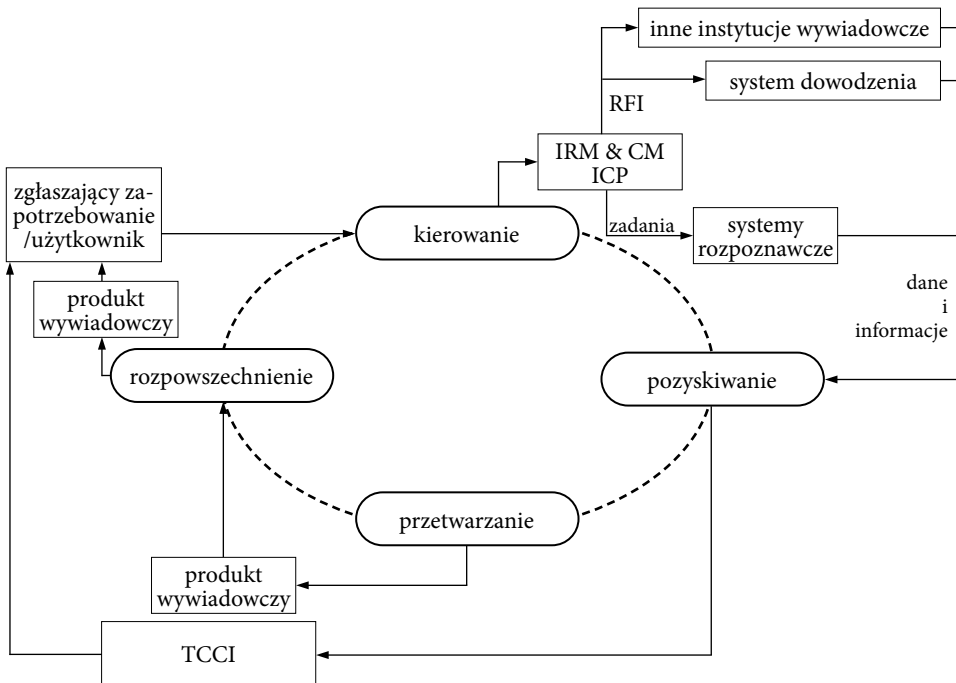
Przy stosowaniu skal pokrewnych do *Admiralty Grading Intelligence System* pomija się wiele elementów wynikających z kontekstu, w jakim pojawiła się informacja, oraz procesów, w których wyniku została ona pozyskana (w praktyce chodzi o dyscypliny działań wywiadowczych). Takie skale stosuje się najczęściej do oceny źródeł i materiałów pozyskanych przez wywiad osobowy (ang. *human intelligence*, HUMINT). W większości przypadków zaleca się opracowanie osobnych systemów oceny, przeznaczonych dla każdej z dyscyplin, z różnymi poziomami oceny i wskaźnikami.

---

²⁸ J. Kozłowski, *Teoria i praktyka działań analityczno-informacyjnych...*, s. 219.

Ewaluacja wywiadowczych czynników strukturalnych

W celu uzupełnienia przeglądu zagadnień związanych z problemami komunikacji oraz kryteriami stosowanymi w działaniach wywiadowczych warto dodać, że rola i miejsce procedur dotyczących oceny pewności źródeł i wiarygodności informacji mogą być odmienne w różnych instytucjach i państwach. W strukturach NATO procedury zostały umieszczone w cyklu wywiadowczym na etapie przetwarzania (rysunek 2). Wskazuje to wyraźnie na ważną rolę analityka w określaniu tego typu charakterystyk danych i informacji.

ICP (ang. *intelligence collection plan*) – procedura zbierania informacji ze wszystkich dostępnych źródeł w celu zaspokojenia potrzeb wywiadowczych i rozpoznawczych oraz przekształcenia ich w dokumenty dyrektywne, rozkazy i zapotrzebowania na informacje do właściwych struktur;

IRM & CM (ang. *intelligence requirements management and collection management*) – system zarządzania procesem zbierania oraz dystrybucji danych i informacji rozpoznawczych (wywiadowczych);

RFI (ang. *request for information*) – zapotrzebowanie na dane i informacje wywiadowcze;

TCCI (ang. *time critical components of information*) – dane (informacje) wymagające przekazania do odbiorców w ścisłym reżimie czasowym.

Rysunek 2. Cykl wywiadowczy (NATO).

Źródło: opracowanie własne na podstawie materiałów Europejskiej Agencji Obrony.

Z kolei brytyjska doktryna opisująca zagadnienia wywiadu – *Joint Doctrine Publication 2-00 (JDP 2-00). Understanding and Intelligence Support to Joint Operations (Fourth Edition)* – kładzie nacisk na współdziałanie w tym zakresie pracowników aparatu zdobywającego i analitycznego²⁹. Aparat zdobywający jest odpowiedzialny za przygotowanie wstępnych ocen, a analitycy dokonują końcowej ewaluacji źródła oraz danych i informacji.

Niezależnie od przyjęcia odpowiednich procesów i procedur każdy ze sposobów w znacznym stopniu wpływa na działanie struktur rozpoznawczych i instytucji wywiadowczych. Zwykle wprowadza się na tym etapie dodatkowe kryterium – przydatności. Chodzi o to, czy dane i informacje pochodzące z określonego źródła zostały wykorzystane do przygotowania materiałów informacyjnych. Wtedy jednak dużą rolę zaczyna odgrywać czynnik mocno w swoim charakterze subiektywny – to analityk decyduje, co, jak i kiedy wykorzystać.

Opisany stan rzeczy wskazuje, że istnieje wyraźny niedostatek mechanizmów w sytuacji, gdy pojawiają się nowe źródła, dane i informacje. Problem się potęguje, gdy w systemie zaistnieje wiele powiązanych ze sobą elementów. Stąd pilna potrzeba iteracyjnych mechanizmów ewaluacyjnych w cyklu wywiadowczym. Mogą one okazać się przydatne w odniesieniu zarówno do poszczególnych materiałów i elementów informacji, procesów wnioskowania, jak i do przygotowywania ocen oraz analiz.

Zanim zostanie podjęta próba szukania alternatywnych rozwiązań, warto dokonać wstępnej, ale krytycznej analizy w możliwie szerokim obszarze działań informacyjnych. Przede wszystkim należy wspomnieć, że wiele problemów w domenie informacyjnej jest skutkiem ogólnej sytuacji w strukturach rozpoznawczych i instytucjach wywiadowczych, zwłaszcza metod i sposobów zabezpieczania i wspierania czynności realizowanych przez analityków.

W działania struktur rozpoznawczych i instytucji wywiadowczych są także wpisane – ze względu na strukturę organizacyjną, względy bezpieczeństwa oraz realizowane procesy i procedury – swoisty subiektywizm analityczny i problemy z wiarygodnością danych i informacji oraz z pewnością źródeł. Dotyczy to zwłaszcza fazy przygotowywania i dystrybucji produktów informacyjnych.

Dlatego doktryny, dokumenty doktrynalne, uzupełniające i techniczne, jak też regulaminy i poradniki były opracowywane tak, aby w jak największym stopniu ograniczyć wpływ wyżej wymienionych czynników. To jednak nie do końca się udaje. Sam cel, którym jest maksymalne ograniczenie czynników subiektywnych

---

²⁹ *Joint Doctrine Publication 2-00. Understanding and Intelligence Support to Joint Operations (4th Edition)*, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/1178940/JDP_2_00_Ed_4_web.pdf, s. 3–20 [dostęp: 30 VIII 2023].

w analizach wywiadowczych, jest obecnie nierealny. Główną przyczyną jest to, że tak wiele elementów w procesach informacyjnych w strukturach rozpoznawczych i instytucjach wywiadowczych zależy obecnie od wiedzy eksperckiej poszczególnych analityków oraz od realizowanych przez nich działań z wykorzystaniem różnych metod, technik i narzędzi analitycznych. Trudno analitykom polegać, ze względu na wagę opracowywanych i przedstawianych decydującym materiałom, tylko na ocenach statystycznych oraz różnego typu programach. Analityk musi sam stworzyć sobie model zjawiska, które bada, zdecydować o wykorzystaniu poszczególnych danych i informacji oraz samodzielnie dokonać ich analizy i oceny. Wszystkie elementy w analizach wywiadowczych są subiektywne ze swej natury. Niełatwo więc wysnuć bezpośredni wniosek co do rzeczywistej możliwości ograniczenia wpływu czynników osobowościowych na procesy informacyjne.

Próba diagnozy

To, co można zrobić, to poddać wewnętrzne procesy i procedury w strukturach rozpoznawczych i instytucjach wywiadowczych rzeczywistej analizie naukowej i ocenie, badaniom i testom, swoistemu audytowi działań wywiadowczych. Może to zostać zrealizowane przez ekspertów i badaczy z obszaru studiów wywiadowczych w ścisłej współpracy z pracownikami służb. Chodzi bowiem nie tylko o poprawę obecnego stanu rzeczy, lecz także o szukanie czynników, które rzeczywiście umożliwią stałe podwyższanie poziomu jakości, terminowości i wiarygodności produktów informacyjnych.

Trzeba w tym miejscu wspomnieć o wciąż niewystarczającym zakresie wykorzystania osiągnięć nauk społecznych, humanistycznych i podstawowych, jak również o możliwości korzystania z oprogramowania specjalizowanego do wsparcia procesów analitycznych i obliczeń statystycznych na poziomie zarówno strategiczno-operacyjnym, jak i taktycznym. Odnosi się to także do takich elementów, jak wykorzystywanie strukturyzowanych technik analitycznych, procesów szkolenia i przygotowywania analityków, nowoczesnych metod do numerycznego opisu prawdopodobieństw w odniesieniu do poszczególnych zdarzeń, a nawet do samej koncepcji cyklu wywiadowczego.

Na obecnym etapie należy możliwie jak najszerzej posługiwać się osiągnięciami naukowymi oraz opracować w trybie pilnym i wdrożyć wytyczne dla procesów informacyjnych w celu ich lepszego ustrukturyzowania oraz szybkiego zwiększenia ich efektywności.

Poszukiwanie alternatywnych rozwiązań

Struktury rozpoznawcze i instytucje wywiadowcze starały się opracować obiektywne metody, techniki i narzędzia oceny wiarygodności danych i informacji. Jednak bez rzeczywistych badań jakiegokolwiek wysiłki podejmowane w celu określenia najważniejszych wyznaczników, które mogłyby okazać się przydatne w codziennej pracy tego typu struktur organizacyjnych, mogą skutkować wprowadzeniem do procesów dodatkowych elementów o wciąż subiektywnym charakterze. To z pewnością nie podwyższy poziomu jakości ewaluacji pewności źródeł oraz wiarygodności danych i informacji.

W tego typu przedsięwzięciach należy przyjąć pewną hierarchię czynników obecnych w badanych procesach, ocenić relacje i związki między nimi oraz wpływ obu klas na możliwość zaspokojenia wymagań informacyjnych odbiorcy. Na przykład można, a czasami nawet należy, przykładać mniejszą wagę do dążenia do potwierdzenia informacji, a większą – do badania zależności czasowych, zwłaszcza gdy działania ukierunkowane na potwierdzenie pewności i wiarygodności mogą wprowadzać do systemu opóźnienia, które są nieakceptowalne z punktu widzenia procesów decyzyjnych. Niektóre czynniki (przekonania, motywacje) mogą okazać się zupełnie nieistotne, a inne – np. możliwości techniczne systemów rozpoznawczych – zasadnicze dla jakości działań wywiadowczych.

Należy przy tym pamiętać, że występują ogromne różnice między poszczególnymi systemami rozpoznawczymi. To, co sprawdza się w rozpoznaniu obrazowym (ang. *imagery intelligence*, IMINT), nie jest przydatne w ocenie źródeł osobowych.

Z badań i analizy literatury wynika także, że procesy wywiadowcze różnią się istotnie od innych działań podejmowanych w wymiarze informacyjnym. Nadto o wiele większa jest w tym przypadku możliwość popełnienia błędu, gdyż:

- analityk porusza się w obszarach, którymi interesuje się niewielu badaczy lub które, ze względu na stopień skomplikowania, nie były jeszcze należycie eksplorowane;
- analityk rozpatruje głównie to, co może się zdarzyć, a nie to, co już jest znane i zbadane;
- analityk nie może zaniechać zadania tylko dlatego, że nie ma wystarczającej liczby danych;
- analityk musi stale brać pod uwagę możliwość dezinformacji;
- wpływ analiz na działania państwa może być bezpośredni, dlatego źle przygotowana ocena czy analiza może mieć dalekosiężne skutki³⁰.

³⁰ J. Kozłowski, *Teoria i praktyka działań analityczno-informacyjnych...*, s. 299.

Ze wskazanych względów trudno będzie wprowadzić do codziennej praktyki jakikolwiek powszechny system oceny pewności źródeł oraz wiarygodności danych i informacji. Każdy pracownik struktur rozpoznawczych i instytucji wywiadowczych będzie próbował budować i testować własne rozwiązania. Dlatego zamiast zmierzać do tworzenia systemów, które mają objąć wszystkie obszary działania, lepiej dążyć do wykorzystywania przez wszystkich podobnej metodologii do oceny pozyskanych materiałów, jak również do stosowania w produktach informacyjnych podobnych norm i standardów.

Admiralty Grading Intelligence System opiera się na założeniu, że konieczna jest niezależna ocena takich czynników, jak pewność źródła oraz wiarygodność danych i informacji. Można się z takim stanowiskiem spierać, a nawet je podważać, jako że poziomy definiowane w tym systemie w założeniu stanowią jedynie duże przybliżenie. Przy tym, ze względu na istotne braki w elementach związanych bezpośrednio z oceną wiarygodności danych i informacji, pracownicy struktur rozpoznawczych i instytucji wywiadowczych w znacznej części, zgodnie również z badaniami i opiniami autora artykułu, wybierają drogę na skróty i opierają swoje decyzje tylko na ewaluacji pewności źródła, gdyż uważają, że pewne źródła zwykle dostarczają wiarygodnych danych i informacji³¹.

Każdy użytkownik wołałby mieć do czynienia tylko z jednym wskaźnikiem zamiast dwóch, aby móc jednoznacznie decydować, czy uwzględnić pozyskane dane i informacje na kolejnych etapach przetwarzania informacji oraz analizy i przygotowywania produktu informacyjnego. Badania w tym zakresie zostały podjęte już w 1975 r. Ich wyniki wskazały wtedy, że dokładność ocen i analiz przygotowywanych przez analityków na podstawie osobnych wskaźników dla pewności źródeł oraz wiarygodności danych i informacji była mniejsza niż wtedy, gdy takie materiały bazowały na jednym indykatorze³².

Ta cezura nadal stanowi punkt wyjścia do badań i poszukiwań nowych rozwiązań. Od lat 80. XX w. trwa rewolucja informacyjna, która wymusza powstawanie nowych metod, technik i narzędzi analitycznych. Jakikolwiek nowy wysiłek w tym zakresie stwarza jednak również nowe problemy. Brak jest mechanizmów służących do porównywania wielu elementów o różnej jakości, a jest to sytuacja, z którą analitycy spotykają się stosunkowo często.

---

³¹ R.S. Nickerson, C.E. Feehrer, *Decision Making and Training: A Review of Theoretical and Empirical Studies of Decision Making and Their Implications for the Training of Decision Makers*, Cambridge 1975, s. 49.

³² M.G. Samet, *Quantitative Interpretation of Two Qualitative Scales Used to Rate Military Intelligence*, „Human Factors” 1975, t. 17, nr 2, s. 192–202.

Można zastanowić się nad różnymi rozwiązaniami. Na przykład przyjęć dla wiarygodności informacji skalę dwuelementową – informacja jest albo potwierdzona, albo uznana za niewłaściwą, błędną. W odniesieniu do pewności źródeł – od poziomu niskiego (źródło dostarcza niewiele wiarygodnych danych lub informacji albo nie dostarcza ich wcale) do poziomu wysokiego (źródło zawsze dostarcza sprawdzonych i pewnych informacji). Ale nawet po takim uproszczeniu konieczne jest wypracowanie sposobu przygotowania wskaźnika lub wskaźników, które jednoznacznie opisywałyby jakość i dokładność informacji (ang. *information accuracy*), głównie po to, aby można było ten sposób efektywnie wykorzystywać w teleinformatycznych systemach wsparcia działań analitycznych.

Z wymienionych powyżej powodów jednym z rozwiązań możliwych do implementacji, zgodnie z wnioskami z wywiadów eksperckich przeprowadzonych przez autora artykułu³³ i jego doświadczeniem zawodowym, może być wprowadzenie – zamiast obecnego dwuskładnikowego sposobu oceny – jednolitego wskaźnika, który będzie opisywać dokładność informacji (tabela 4).

Tabela 4. Terminy Shermana Kenta do wykorzystania w analizach wywiadowczych (prawdopodobieństwa wystąpienia zdarzenia).

Prawdopodobieństwo (100%)		
93%	± 6%	zdarzenie prawie pewne
75%	± 12%	zdarzenie prawdopodobne
50%	± 10%	równe szanse wystąpienia zdarzenia
30%	± 10%	zdarzenie prawdopodobnie nie wystąpi
7%	± 5%	zdarzenie prawie na pewno nie wystąpi
0% prawdopodobieństwa		

Źródło: R.F. Kesselman, *Verbal Probability Expressions in National Intelligence Estimates: A Comprehensive Analysis of Trends from the Fifties through Post 9/11*, Eric 2008, s. 22.

Obecnie eksperci i pracownicy struktur rozpoznawczych i instytucji wywiadowczych wskazują, że odbiorcy preferują oceny w postaci numerycznej. W ten sposób stwarza się wrażenie precyzyjności i jednoznaczności, które czasami może być zwodnicze, a nie taka była intencja analityków i ich przełożonych. Poza tym ludzki umysł nie jest przyzwyczajony do myślenia w kategoriach ściśle numerycznych, zwłaszcza gdy chodzi o prawdopodobieństwo. Taka niezamierzona precyzja

³³ Wywiady eksperckie przeprowadzone metodą delficką w 2016 r. oraz od lipca do grudnia 2022 r. z wybraną grupą fokusową (wywiad niestandardowy). Badania niepublikowane, dodatkowe informacje są dostępne u autora artykułu.

może przeczyć zdrowej intuicji, a nawet nabytemu doświadczeniu i zebranej wiedzy. Stąd też pojawiły się próby tworzenia jednolitego nazewnictwa do wykorzystania w działaniach o charakterze analitycznym³⁴.

Badania prowadzone przez autora artykułu pokazują, że analitycy mogą jednak w wielu przypadkach z powodzeniem stosować oceny numeryczne. Część odbiorców popiera takie stanowisko³⁵. Ich zdaniem brak precyzji stanowiący immanentną cechą obecnie wykorzystywanego systemu to nadmierne i niepotrzebne ustępstwo analityków na rzecz obowiązujących norm i standardów. Część badaczy uważa, że warto dalej rozwijać i wdrażać do codziennej praktyki procedury tworzenia postaci numerycznych ocen. Można też systematycznie szkolić analityków w nowych sposobach podawania elementów związanych z pewnością źródeł, wiarygodnością danych i informacji czy z dokładnością informacji.

Wykorzystywanie w produktach informacyjnych wartości liczbowych podwyższy również jakość działań informacyjnych realizowanych w środowiskach – bilateralnym, koalicyjnym, sojusznym przez likwidację bariery językowej i problemów semantycznych. Innym zyskiem z implementacji takiego sposobu działania instytucji wywiadowczych i struktur rozpoznawczych będzie to, że wykorzystywanie takiego wskaźnika jak dokładność informacji może być obiektywnym indykatorem jakości pracy analityków. Można np. porównywać wypracowane oceny z rzeczywistą sytuacją. Nie będzie to sprawdzać się w skali mikro, ale przy odpowiednio dużej próbie jakość ocen będzie o wiele wyższa.

Wymagać to będzie powstania elementu do oceny pracy komórek analitycznych odpowiedzialnych za procesy, procedury i wskazanie wartości bazowych poszczególnych czynników. Wyrażanie dokładności informacji w sposób ilościowy pozwoli także na szerokie zastosowanie sieci Bayesa (ang. *Bayesian networks*) do badania relacji między poszczególnymi elementami znaczeniowymi.

Wielowymiarowe rozkłady prawdopodobieństwa są efektywnie reprezentowane przez sieci bayesowskie. Sieć Bayesa to acykliczny graf skierowany. Węzły grafu reprezentują zmienne losowe, łuki reprezentują zależności, węzły mają stowarzyszone z nimi tablice prawdopodobieństw warunkowych, a zmienne reprezentowane przez węzły przyjmują wartości dyskretne – skierowane krawędzie opisują związki informacyjne między zmiennymi. Gdy pojawiają się nowe elementy, sieć Bayesa jest uaktualniana w spójny i precyzyjny sposób. Takie podejście może zredukować błędy systematyczne w strukturach informacyjnych. Chodzi głównie o te składowe błędy, które przy wielu pomiarach tej samej wartości pewnej wielkości, wykonywanych w warunkach praktycznie niezmiennych, pozostają stałe, zarówno co do wartości

³⁴ J. Kozłowski, *Teoria i praktyka działań analityczno-informacyjnych...*, s. 215.

³⁵ Wywiady eksperckie przeprowadzone przez autora artykułu od lipca do grudnia 2022 r.

bezwzględnej, jak i znaku, lub zmieniają się według określonego prawa wraz ze zmianą warunków odniesienia³⁶. O ile sieci bayesowskie mogą pomóc analitykom w eksplorowaniu nowych obszarów oraz obniżeniu poziomu błędów i wpływu uprzedzeń poznawczych, o tyle stałe i mechaniczne wykorzystywanie takich metod może powodować problemy w pracy analitycznej, ze względu na naturę tego typu sieci czy trudności z ustaleniem parametrów wejściowych dla przygotowywanych procesów i procedur. Dlatego potrzebny jest wysoki poziom wiedzy a priori.

Może pojawić się spora liczba antagonistów, którzy będą podkreślać, że przesadny nacisk na rygory analityczne mógłby doprowadzić do nadmiernego zaufania odbiorców do produktów informacyjnych. W takiej sytuacji może pojawić się tendencja do podejmowania niepotrzebnego ryzyka. Badania podają takie twierdzenia w wątpliwość³⁷. Wskazują nawet, że odbiorcy podchodzą do ocen wyrażanych w postaci ilościowej bardzo ostrożnie, a nawet domagają się dodatkowych danych i informacji. Kwantyfikacja prawdopodobieństwa dokładności informacji ograniczy dodatkowo możliwości utylitarne wykorzystywania czasami niejasnych czy wieloznacznych twierdzeń analityków.

Problemy związane z zarzutami dotyczącymi precyzji ocen analitycznych można minimalizować przez właściwe szkolenia odbiorców i należyty system kształcenia analityków. Przy tym obie strony procesów informacyjnych muszą zdawać sobie sprawę z tego, że wartości podawanych prawdopodobieństw odnoszą się zawsze do przekonań i poglądów. Nie wskazują one w żaden sposób na elementy metodologiczne procesów informacyjnych.

Dlatego do materiałów przesyłanych do odbiorców powinno się zawsze dołączać odpowiednie wyjaśnienia, np. w postaci przedziałów prawdopodobieństw. Można informować odbiorców, że dokładność komunikatu wynosi przykładowo 70% z 95-procentowym prawdopodobieństwem, że poziom dokładności zawiera się w przedziale 55–85%. Należy to wtedy interpretować w ten sposób, że analityk jest na 95% pewien, że dokładność może przyjmować wartości z podanego przedziału, a jego ocena, przyjęta na podstawie doświadczenia i posiadanej wiedzy, wynosi 70%. Taki sposób raportowania odbiorców może pomóc w odparciu zarzutów co do nadmiernej wiary w liczby, procesy i procedury. Podawanie takiego przedziału jest także dodatkową informacją dla odbiorcy, i to na poziomie meta.

---

³⁶ A. Król, *Sieci bayesowskie jako narzędzie wspomagające proces podejmowania decyzji*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej” 2014, z. 71, s. 209–219.

³⁷ J.A. Friedman, J.S. Lerner, R. Zeckhauser, *Behavioral Consequences of Probabilistic Precision: Experimental Evidence from National Security Professionals*, „International Organization” 2017, t. 71, nr 4, s. 807.

Przedstawiony probabilistyczny sposób oceny danych i informacji, odpowiednie procesy i procedury powinny być rozwijane równoległe ze zmianami systemu kształcenia analityków i edukacji odbiorców produktów informacyjnych. Takie działania są niezbędne także ze względu na to, że wiele osób nie stosuje się do logiki systemu i mocno trwa przy nabytych wcześniej przekonaniach.

Jak już próbowano udowodnić, miejsce i rola procedur oceny pewności źródeł oraz wiarygodności danych i informacji zmienia się w zależności od procesów realizowanych w organizacji. Ma to oczywiste i bezpośrednie implikacje zarówno dla poziomu przygotowanych ocen, jak i dla ostatecznego kształtu produktów informacyjnych. Niektóre procesy i metody promują daleko idącą współpracę w tym zakresie między przedstawicielami aparatu zdobywającego a analitykami (vide przypadek dokumentu *JDP 2-00*).

W domenie publicznej nie można odnaleźć wytycznych i wskazówek odnoszących się do tego, w jaki sposób dokonywać wyliczeń ostatecznych wartości ocen pewności źródeł oraz wiarygodności danych i informacji dokonywanych przez poszczególne jednostki organizacyjne struktur rozpoznawczych i instytucji wywiadowczych. Ten problem zasługuje na podjęcie systematycznych prac badawczych, realizowanych przez ośrodki akademickie we współpracy ze strukturami rozpoznawczymi i instytucjami wywiadowczymi. Może okazać się to bardzo użyteczne, ponieważ pozwoli na zapoznanie aktualnych i przyszłych odbiorców ze sposobami dokonywania ocen. To z kolei może doprowadzić do sytuacji, w których będą oni chętnie korzystać z produktów analityczno-informacyjnych oraz w większym stopniu angażować się w bezpośrednią współpracę ze strukturami informacyjnymi. Dodatkowo wyniki takich prac będą mogły zostać wykorzystane nie tylko w obszarze bezpieczeństwa narodowego, lecz także w sektorze finansów i ubezpieczeń.

Jednym z rozwiązań możliwych do implementacji jest zebranie na każdym etapie cyklu wywiadowczego wszystkich ocen dotyczących dokładności danych i informacji, z każdej z jednostek organizacyjnych, a następnie dokonanie ich agregacji. W ten sposób pracownik aparatu zdobywającego przeprowadza wstępną ocenę oraz podaje poziom prawdopodobieństwa. Do tego powinien on dołączyć krótki opis przyczyn i motywów, które nim kierowały przy generowaniu takiej oceny. Te same czynności powinien przeprowadzić analityk.

Dopiero wtedy można obliczyć średnią w trybie i formacie, które przyjęto w organizacji. Taki sposób postępowania może przyczynić się do redukcji niespójności i niepewności wynikających z różnych sposobów działania i określenia najważniejszych wartości na poszczególnych etapach cyklu wywiadowczego. Umożliwia on także stałe aktualizowanie ocen, gdy pojawiają się nowe dane i informacje. Sprawdza się to przede wszystkim podczas opracowywania prognoz. Przydatne okazuje się zwłaszcza przygotowywanie uzasadnień podawanych przez uczestników procesu.

Ich forma pisemna zachęca, a nawet zmusza, pracowników struktur rozpoznawczych i instytucji wywiadowczych do dokładnego badania poszczególnych materiałów.

Ten trend jest obecnie wzmacniany przez sugestię niejednokrotnie wyrażaną przez odbiorców produktów informacyjnych, aby możliwie w jak największej liczbie przypadków właśnie takie uzasadnienia przygotowywać i przedstawiać. Przy tym, gdy ocena jest lub może okazać się nieprawidłowa, zawsze można zrekonstruować kolejność i treść działań realizowanych w wymiarze cyklu wywiadowczego i sprawdzić, w którym miejscu zostały popełnione błędy w rozumowaniu i wnioskowaniu przez poszczególnych uczestników procesów informacyjnych. Ze względu na stosunkowo duże skomplikowanie procedur taki tryb postępowania powinien być zarezerwowany dla elementów, co do których trudno uczestnikom działań informacyjnych uzgodnić wartości ocen, lub tych, które są wykorzystywane w szczególnie ważnych projektach analitycznych, krytycznych dla bezpieczeństwa państwa.

Formalizacja tego typu sposobów współpracy w zakresie wypracowywania ocen pewności źródeł oraz wiarygodności danych i informacji może przyczynić się do ukierunkowania sposobów realizacji poszczególnych trybów wnioskowań oraz szerszego wykorzystania wiedzy dostępnej w organizacji. Powinno to także polepszyć komunikację między aparatem zdobywającym i pionem analitycznym.

Taki hybrydowy w swoim charakterze model prowadzenia ocen pewności źródeł oraz wiarygodności danych i informacji indywidualizuje odpowiedzialność proceduralną i merytoryczną poszczególnych pracowników struktur rozpoznawczych i instytucji wywiadowczych. Dodatkowo strukturyzuje procesy analityczne. Opisanemu sposobowi działania można zarzucić dążenie do przerzucenia odpowiedzialności za dokumenty na jak największą liczbę pracowników i jej rozmycie. Dlatego konieczne będzie wypracowanie w organizacji szerokiego konsensusu co do trybu i sposobu prowadzenia procesów i procedur ewaluacji.

Nowe kierunki badań i działań wdrożeniowych

W obecnie przygotowywanych metodach ocen pewności źródeł oraz wiarygodności danych i informacji głównym elementem metodologii są wskaźniki odnoszące się do potwierdzenia informacji. Do takich celów może być wykorzystywana np. triangulacja. Można ją stosować przede wszystkim do określania, na ile unikalne i przydatne są pozyskane dane i informacje. Aby ocenić, czy powoduje ona, że analityk musi spojrzeć na problem z nowej perspektywy, są potrzebne dodatkowo działania typowo analityczne – nie tylko określanie pewności i wiarygodności poszczególnych elementów. Trzeba zatem stale poświęcać uwagę kwestiom dokładności informacji i to na każdym etapie cyklu wywiadowczego.

Analizując obecny stan rzeczy w zakresie ocen pewności źródeł oraz wiarygodności danych i informacji, można wskazać wiele ograniczeń, które wpływają na jakość ocen i analiz wywiadowczych. Ponadto, biorąc pod uwagę wielorakość działań wywiadowczych oraz złożone interakcje między determinantami elementów informacyjnych, trudno opracować, a tym bardziej wdrożyć, ogólną metodę oceny pewności źródeł oraz wiarygodności danych i informacji. Można jednak podejmować próby przeniesienia doświadczeń z dziedziny ubezpieczeń oraz teorii i praktyki aktuarialnej do praktyki działań wywiadowczych. Warto przynajmniej zbadać, per analogiam, takie możliwości – np. przydatność teorii oraz aparatu matematycznego teorii zaufania (ang. *credibility theory*) i teorii wiarygodności źródeł (ang. *source credibility theory*). Teoria zaufania jest jedną z ważnych koncepcji wykorzystywanych w ubezpieczeniach. Jej teoretyczne fundamenty powstały w latach 60. XX w. wraz z pojawieniem się wielu współczesnych teorii statystycznych. Stanowi ona obecnie podstawę skutecznej i ekonomicznie uzasadnionej praktyki firm ubezpieczeniowych, a także rozwoju nauk aktuarialnych. Warto również pokusić się o rozwinięcie teorii zaufania ograniczonej fluktuacji (ang. *limited fluctuation credibility theory*) czy teorii zaufania największej dokładności (ang. *the greatest accuracy credibility theory*)³⁸. Wstępne propozycje autor artykułu zawarł w monografii z 2016 r.³⁹ Trzeba jednak pamiętać, że zakres stosowania w praktyce teorii ograniczonej fluktuacji, której podstawą są centralne twierdzenia graniczne rachunku prawdopodobieństwa, jest ograniczony. Natomiast szeroko jest wykorzystywana druga z nich. Jej podstawą jest bayesowska analiza statystyczna z kwadratową funkcją straty przy rozkładzie a priori i warunkowych rozkładach zmiennych losowych. Wykorzystuje się także rodziny rozkładów a priori sprzężonych z wykładniczą rodziną rozkładów warunkowych i nowoczesną statystyką bayesowską. Duży potencjał prezentują praktyczny model Bühlmana, obecnie rozwinięty do modelu Bühlmana-Strauba, także z poszerzeniem Hachemeistera, oraz hierarchiczny model Jewella⁴⁰.

Aby zwiększać już teraz możliwości opracowania i raportowania coraz bardziej dokładnych ocen pewności źródeł oraz wiarygodności danych i informacji, można, a nawet należy, podjąć wiele działań w tym zakresie. Po pierwsze, trzeba dążyć do systematycznego przekazywania współpracownikom i odbiorcom wartości takiego wskaźnika jak dokładność informacji. Można to czynić, prezentując subiektywne

³⁸ H. Jasiulewicz, *Teoria zaufania. Modele aktuarialne*, Wrocław 2005; H. Bühlmann, *Mathematical Methods in Risk Theory*, New York 1970; W.S. Jewell, *Credible Means are Exact Bayesian for Simple Exponential Families*, „ASTIN Bulletin. The Journal of the International Actuarial Association” 1974, s. 336–341.

³⁹ J. Kozłowski, *Teoria i praktyka działań analityczno-informacyjnych...*, s. 119–128.

⁴⁰ Tamże, s. 137–149.

oceny prawdopodobieństwa w postaci ilościowej, uzupełniane o wskazanie przedziałów prawdopodobieństw. Taka postać oceny jest preferowana przez odbiorców. Po drugie, należy sformalizować procedury współpracy i opracować niezbędne oprogramowanie w tym zakresie dla osób z aparatów zdobywającego i analitycznego. Po trzecie, badanie i ewaluacja stopnia nadmiarowości informacji, jej kompletności i poziomu diagnostyczności także powinny stać się częścią działań analitycznych. Po czwarte, pracownikom aparatów zdobywającego i analitycznego należy zapewnić w miarę pełną wiedzę na temat istniejących ograniczeń w zakresie ocen pewności źródeł oraz wiarygodności danych i informacji oraz wspólnie poszukiwać sposobów rozwiązywania powstających problemów. Te poszukiwania nie powinny skupiać się na metodach uniwersalnych, ale na pragmatycznym podejściu do każdego elementu, aby zajmować się nim na tyle, na ile potencjalnie ważne są element znaczeniowy lub informacja. Te najistotniejsze będą wymagać dodatkowego wysiłku, także zespołowego, aby wskazać poziom prawdopodobieństwa i przedziały prawdopodobieństwa oraz przygotować pisemne uzasadnienie przyjętego stanowiska.

Bibliografia

- ATP 2-91.8 Techniques for Document and Media Exploitation* (data publikacji: 5 V 2015 r.).
- Balance of Power. Theory and Practice in the 21st Century*, T.V. Paul, J.J. Wirtz, M. Fortman (red.), Stanford University Press 2004.
- Breakspear A., *A New Definition of Intelligence*, „Intelligence and National Security” 2013, t. 28, nr 5, s. 678–693. <https://doi.org/10.1080/02684527.2012.699285>.
- Bühlmann H., *Mathematical Methods in Risk Theory*, New York 1970.
- Capet P., d'Allones R., *Information Evaluation in the Military Domain: Doctrines, Practices and Shortcomings*, w: *Information Evaluation*, P. Capet, T. Delavallade (red.), New York 2014.
- Complex Deterrence: Strategy in the Global Age*, T.V. Paul, P.M. Morgan, J.J. Wirtz (red.), University of Chicago Press 2009.
- Friedman J.A., Lerner J.S., Zeckhauser R., *Behavioral Consequences of Probabilistic Precision: Experimental Evidence from National Security Professionals*, „International Organization” 2017, t. 71, nr 4, s. 803–826.
- Gill P., *Explaining Intelligence Failure: Rethinking the Recent Terrorist Attacks in Europe*; „International Journal of Intelligence and CounterIntelligence” 2020, t. 33, nr 1, s. 43–67. <https://doi.org/10.1080/08850607.2019.1663702>.

Gill P., *Intelligence, Terrorism and the State*, w: *State, Power, Crime*, R. Coleman i in. (red.), 2009.

Gill P., *Intelligence, Threat, Risk and the Challenge of Oversight*, Routledge 2008.

Gill P., *Policing in Ignorance?*, „Criminal Justice Matters” 2004, t. 58, nr 1, s. 14–15. <https://doi.org/10.1080/09627250408553236>.

Gill P., *Security Intelligence and Human Rights. Illuminating the ‘Heart of Darkness’?*, „Intelligence and National Security” 2009, t. 24, nr 1, s. 78–102. <https://doi.org/10.1080/02684520902756929>.

Gill P., *Theories of intelligence*, w: *The Oxford Handbook of National Security Intelligence*, L.K. Johnson (red.), Oxford 2010, s. 43–58. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195375886.003.0003>.

Gill P., *Thinking about Intelligence Within, Without, and Beyond the State*, „All Azimuth: A Journal of Foreign Policy and Peace” 2014, t. 3, nr 2, s. 5–20. <https://doi.org/10.20991/allazimuth.167324>.

Gill P., *Twenty years on: Intelligence and Security Committee and investigating torture in the ‘war on terror’*, „Intelligence and National Security” 2023, t. 38, nr 5, s. 799–815. <https://doi.org/10.1080/02684527.2023.2178606>.

Gill P., Phythian M., *Intelligence in an insecure world*, Cambridge 2012.

Herman M., *Potęga wywiadu*, Warszawa 2002.

Hilbert M., *Toward a Synthesis of Cognitive Biases: How Noisy Information Processing can Bias Human Decision Making*, „Psychological Bulletin” 2012, t. 138, nr 2, s. 211–237.

Hornowska E. i in., *Paradoksalny efekt triangulacji?*, „Edukacja” 2012, nr 4, s. 72–83.

Intelligence Theory. Key Questions and Debates, P. Gill, S. Marrin, M. Phythian (red.), New York 2009.

Irwin D., Mandel D.R., *Improving information evaluation for intelligence production*, „Intelligence and National Security” 2019, t. 34, nr 4, s. 503–525.

Jasiulewicz H., *Teoria zaufania. Modele aktuarialne*, Wrocław 2005.

Jewell W.S., *Credible Means are Exact Bayesian for Simple Exponential Families*, „ASTIN Bulletin. The Journal of the International Actuarial Association” 1974, t. 8, nr 1, s. 77–90.

Johnson L.K., Wirtz J.J., *Intelligence: The Secret World of Spies: An Anthology*, Oxford University Press 2018.

Johnson L.K., Wirtz J.J., *Strategic Intelligence: Windows into a Secret World: An Anthology*, Roxbury 2004.

Kent S., *Strategic Intelligence for American World Policy*, Princeton 1949.

Kesselman R.F., *Verbal Probability Expressions in National Intelligence Estimates: A Comprehensive Analysis of Trends from the Fifties through Post 9/11*, Erie 2008.

Kozłowski J., *Teoria i praktyka działań analityczno-informacyjnych*, Warszawa 2016.

Król A., *Sieci bayesowskie jako narzędzie wspomagające proces podejmowania decyzji*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej” 2014, z. 71, s. 209–219.

Marrin S., *Analytic objectivity and science: evaluating the US Intelligence Community's approach to applied epistemology*, „Intelligence and National Security” 2020, t. 35, nr 3. <https://doi.org/10.1080/02684527.2019.1710806>.

Marrin S., *Evaluating CIA's Analytic Performance: Reflections of a Former Analyst*, „Orbis” 2013, t. 57, nr 2, s. 325–339.

Marrin S., *Evaluating intelligence theories: Current state of play*, „Intelligence and National Security” 2018, t. 33, nr 4, s. 479–490. <https://doi.org/10.1080/02684527.2018.1452567>.

Marrin S., *Improving Intelligence Studies as an Academic Discipline*, „Intelligence and National Security” 2016, t. 31, nr 2, s. 266–279. <https://doi.org/10.1080/02684527.2014.952932>.

Marrin S., *Rethinking Analytic Politicization*, „Intelligence and National Security” 2013, t. 28, nr 1, s. 32–54. <https://doi.org/10.1080/02684527.2012.749064>.

Marrin S., *Revisiting Intelligence and Policy: Problems with Politicization and Receptivity*, Routledge 2015.

Marrin S., *Understanding and improving intelligence analysis by learning from other disciplines*, „Intelligence and National Security” 2017, t. 32, nr 5, s. 539–547. <https://doi.org/10.1080/02684527.2017.1310913>.

Marrin S., *Why strategic intelligence analysis has limited influence on American foreign policy*, „Intelligence and National Security” 2017, t. 32, nr 6, s. 725–742. <https://doi.org/10.1080/02684527.2016.1275139>.

Minkina M., *Sztuka wywiadu w państwie współczesnym*, Warszawa 2014.

Nickerson R.S., Fehrer C.E., *Decision Making and Training: A Review of Theoretical and Empirical Studies of Decision Making and Their Implications for the Training of Decision Makers*, Cambridge 1975.

Planning the Unthinkable. How New Powers Will Use Nuclear, Biological, and Chemical Weapons, P.R. Lavoy, S.D. Sagan, J.J. Wirtz (red.), Cornell University Press 2000.

Reed W., Collins L., *Plunging Point: Intelligence Failures, Cover-ups and Consequences*, London 2005.

Samet M.G., *Subjective Interpretation of Reliability and Accuracy Scales for Evaluating Military Intelligence*, Arlington 1975.

Samet M.G., *Quantitative Interpretation of Two Qualitative Scales Used to Rate Military Intelligence*, „Human Factors” 1975, t. 17, nr 2, s. 192–202. <https://doi.org/10.1177/001872087501700210>.

Science and Technology Organization, *Assessment and Communication of Uncertainty in Intelligence to Support Decision-Making, STO-TR-SAS-114 (08.02.2019)*.

Shulsky A.N., Schmitt G.J., *Silent Warfare: Understanding the World of Intelligence*, Washington 2002.

Strategic Denial and Deception: The Twenty-First Century Challenge, R. Godson, J.J. Wirtz (red.), Routledge 2017.

Tversky A., Kahneman D., *Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases*, „Science. New Series” 1974, t. 185, nr 4157, s. 1124–1131. <https://doi.org/10.1126/science.185.4157.1124>.

Virine L., Turner M., *Project Decisions: The Art and Science*, Vienna 2007.

Warner M., *Wanted: A definition of intelligence*, „Studies in Intelligence” 2002, t. 46, nr 3, s. 15–22.

Wheaton K.J., Beerbower M.T., *Towards a new definition of intelligence*, „Stanford Law and Policy Review” 2006, t. 17, nr 2, s. 319–330.

Wilson T.D. i in., *A New Look at Anchoring Effects: Basic Anchoring and its Antecedents*, „Journal of Experimental Psychology” 1996, t. 125, nr 4, s. 387–402.

Wirtz J.J., *The Tet Offensive. Intelligence Failure in War*, Cornell University Press 1991.

Źródła internetowe

Ekström M.A., Björnsson H.C., *A rating system for AEC e-bidding that accounts for rater credibility*, Digital Library, <https://itc.scix.net/paper/ecce-2001-6> [dostęp: 17 III 2023].

Joint Doctrine Publication 2-00. Understanding and Intelligence Support to Joint Operations (4th Edition), https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/1178940/JDP_2_00_Ed_4_web.pdf [dostęp: 30 VIII 2023].

NATO – STANAG 2511 *Intelligence Reports*, <https://standards.globalspec.com/std/720819/stanag-2511> [dostęp: 17 III 2023].

NATO – AJP-2.1 *Intelligence Procedures*, <https://standards.globalspec.com/std/108985/ajp-2-1> [dostęp: 17 III 2023].

Płk dr Józef Kozłowski

Dyrektor Instytutu Historii Wojskowej Akademii Sztuki Wojennej w Warszawie. Absolwent Wojskowej Akademii Technicznej, doktor w dziedzinie nauk społecznych w specjalności: zarządzanie w środowisku informacyjnym. Ukończył liczne krajowe i zagraniczne kursy i szkolenia specjalistyczne dotyczące działań analitycznych oraz zarządzania informacją i wiedzą. Służbę wojskową pełnił na różnych stanowiskach dowódczych i sztabowych oraz w instytucjach Ministerstwa Obrony Narodowej. Uczestniczył m.in. w operacjach poza granicami kraju – UNTAG w Namibii w latach 1989–1990, UNTAC w Kambodży w latach 1992–1993 oraz w Iraku w 2003 r. Pracował także jako ekspert narodowy w Unii Europejskiej (European Union Military Staff, EUMS). Jego zainteresowania badawczo-naukowe koncentrują się na historii, teorii i praktyce działania służb specjalnych oraz zarządzaniu wiedzą i informacją w tego typu organizacjach.

Kontakt: joz.kozlowski@ron.mil.pl

Analiza indykatorów jako sposób przeciwdziałania przez Oddział II SG WP ryzyku rozpętania wojny chemicznej przez Niemcy w latach 20. XX wieku

Abstrakt

Po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. Polska stanęła przed wieloma wyzwaniami związanymi z zapewnieniem sobie bezpieczeństwa. Najważniejszym z nich było przetrwanie w obliczu rewizjonistycznych kroków podejmowanych przez agresywnych sąsiadów, w tym Niemcy i ZSRR. Jednym z istotnych aspektów tego zagrożenia było określenie ryzyka rozpętania przez Republikę Weimarską wojny chemicznej przeciwko II Rzeczypospolitej. W celu poradzenia sobie z tym zadaniem wywiadowczym Oddział II SG WP opracował wiele instrukcji, których struktura i wewnętrzna logika jest porównywalna z techniką analizy indykatorów rozwiniętą dopiero 60 lat później przez amerykańską wspólnotę wywiadowczą. Na podstawie materiałów zachowanych w Archiwum Państwowym w Gdańsku oraz współczesnych podręczników dotyczących technik analizy informacji przedstawiono, jak oficerowie polskiego wywiadu wojskowego na dekady przed sformalizowaniem metody analizy indykatorów opracowali własny sposób, który w zasadzie jest z nią tożsamy. Dowodzi to niezwyklej innowacyjności i zdolności organizacyjnych formującej się dopiero służby wywiadowczej odrodzonego państwa.

Słowa kluczowe Oddział II, broń chemiczna, Polska, Niemcy, wywiad, analiza indykatorów.

Po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. i w czasie kształtowania swoich granic do 1922 r. odrodzona Rzeczpospolita była narażona na niemiecki rewizjonizm. Istniały przynajmniej trzy przyczyny tego zagrożenia. Po pierwsze, Polsce przypadło 2/3 potencjału przemysłowego Górnego Śląska, który – wraz z Zagłębiem Ruhry oraz z również utraconymi Alzacją i Lotarynią – stanowił najważniejszy obszar przemysłowy Rzeszy. Po drugie, Wielkopolska była przed I wojną światową regionem rolniczym słynącym z wydajności produkcji, jednym z najważniejszych z punktu widzenia gospodarki żywnościowej Niemiec. Po trzecie, korytarz pomorski dzielił Niemcy na dwa obszary i fizycznie odcinał Prusy Wschodnie od głównego terytorium państwa. Dlatego też od początku istnienia odrodzonego państwa polskiego do głównych zadań jego wywiadu wojskowego należało zdobywanie informacji mogących świadczyć o przygotowaniach wojennych Berlina.

Jedną z najważniejszych zmian w zakresie metod walki, jakie przyniosła I wojna światowa, było pojawienie się pierwszej broni masowej zagłady, tj. gazów bojowych. Skutki psychologiczne związane z użyciem tej broni były ogromne. Czy to za sprawą wspomnień opisanych w literaturze, relacji świadków czy obrazów i fotografii – wizja oręża, które w jednej chwili jest w stanie zabić lub trwale okaleczyć tysiące ludzi, już zawsze będzie towarzyszyć ludzkości. Skojarzenie użycia gazów bojowych wyłącznie z frontem zachodnim jest błędne. Również na wschodnim teatrze działań, w tym na terenach odrodzonej II RP, żołnierze walczących stron i ludność cywilna mogli zetknąć się z tą śmiercionośną bronią. Między styczniem a lipcem 1915 r. Niemcy kilkakrotnie próbowali przełamać rosyjskie pozycje pod Bolimowem, wykorzystując w tym celu gazy bojowe. W sierpniu tego samego roku, nie mogąc zdobyć twierdzy Osowiec, również zdecydowali się na atak chemiczny, który doprowadził do jednego z najbardziej makabrycznych zdarzeń w historii wojen, nazwanego atakiem umarłych¹. W późniejszym okresie informacje o wykorzystaniu gazów trujących pojawiały się w meldunkach wojsk wielkopolskich biorących udział w powstaniu².

¹ А.А. Черкасов, А.А. Рябцев, В.И. Меньковский, «Атака мертвецов» (Осовец, 1915 г.): миф или реальность, „Былые годы” 2011, nr 4, s. 5–11. Pomimo półrocznego oblężenia Niemcy nie mogli zdobyć twierdzy Osowiec, więc dowodzący niemieckimi wojskami marszałek Paul von Hindenburg wydał rozkaz przeprowadzenia ataku z użyciem gazów bojowych na znajdujący się na prawym brzegu Biebrzy fort Zarzeczny i jego wysunięte pozycje. W wyniku tego ataku zatruciu uległ cały 226 Pułk Piechoty, który bronił stanowiska. Niemieccy żołnierze, w sile ok. 7000, ruszyli naprzód, myśląc, że zajmą opuszczone pozycje. Tymczasem naprzeciw nim do kontrataku ruszyła kompania straszliwie poparzonych, konających Rosjan. Wywołało to tak duży szok wśród atakujących żołnierzy, że rzucili się do panicznej ucieczki w przekonaniu, że walczą z nimi żywe trupy. Historia zmagania oraz niemieckich ataków gazowych na rosyjskie pozycje nad rzeką Rawką, zwanych potocznie bitwą pod Bolimowem, została już dobrze zbadana i opisana w krajowej literaturze przedmiotu.

² Na przykład podczas tzw. bitwy pod wiatrakami, do której doszło 19 I 1919 r. w okolicach Leszna. Zob. *Śladami powstania wielkopolskiego. Bitwa pod wiatrakami i inne potyczki*, Instytut Pamięci

Dlatego badanie zagadnień związanych w możliwością wykorzystania broni masowej zagłady przez Niemcy było dla Oddziału II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego (następnie Sztabu Głównego WP, Sztabu Naczelnego Wodza) ważnym zadaniem. Dobitnie pokazują to przeanalizowane w niniejszym artykule polskie dokumenty wywiadowcze, zachowane w Archiwum Państwowym w Gdańsku (dalej: APG).

Jednak zdobywanie informacji jest tylko jednym z etapów tzw. cyklu wywiadowczego. Nie może on funkcjonować w oderwaniu od pozostałych faz, czyli wcześniejszego planowania i zadaniowania oraz późniejszej analizy i dystrybucji. Celem niniejszego artykułu jest pokazanie, w jaki sposób wspomniane wyżej dokumenty odzwierciedlają zasady dotyczące organizacji pracy analityczno-informacyjnej przyjęte w Oddziale II.

Metody badawcze, źródła i definicje

Podstawową metodą badawczą wykorzystaną w artykule jest analiza porównawcza źródłowych dokumentów wywiadowczych Oddziału II w świetle teorii i praktyki działań analityczno-informacyjnych. Szczególną uwagę poświęcono definicji cyklu wywiadowczego oraz indyktorów (wskaźników).

Źródła wykorzystane w artykule to dokumenty zebrane w zbiorze *Organizacja wywiadu i instrukcja* oznaczonym sygnaturą nr 1107 i znajdującym się w APG³. Na ten zbiór składa się stosunkowo niewielka, licząca zaledwie 212 stron, kolekcja materiałów dotyczących pracy Ekspozytury nr 7 Oddziału II w Gdańsku. Większość z nich stanowią dane personalne agentów, informacje o dyslokacji wojsk niemieckich, instrukcje operacyjne i szyfrowe oraz wytyczne na temat utajniania pisma. Wśród nich znajdują się jednak cztery pisma dotyczące wprost zdobywania informacji o broni chemicznej.

Do przedstawienia definicji badanych pojęć wywiadowczych wykorzystano książkę *Teoria i praktyka działań analityczno-informacyjnych*⁴ Józefa Kozłowskiego (definicja indyktorów, cykl wywiadowczy) oraz anglojęzyczne opracowania poświęcone technikom analitycznym.

Narodowej, <https://pw.ipn.gov.pl/pwi/historia/przebieg-walk-powstancz/sladami-powstania-wielk/8464,BITWA-POD-WIATRAKAMI-I-INNE-POTYCZKI.html> [dostęp: 5 VI 2023].

³ Archiwum Państwowe w Gdańsku (dalej: APG), *Organizacja wywiadu i instrukcja* (dalej: *Organizacja wywiadu...*), sygn. nr 1107. Przy cytowaniu tekstów oryginalnych dopasowano ich pisownię do współczesnego języka polskiego i poprawiono oczywiste błędy w pisowni.

⁴ J. Kozłowski, *Teoria i praktyka działań analityczno-informacyjnych*, Warszawa 2016, s. 76–215.

Według Kozłowskiego cykl wywiadowczy dzieli się na pięć etapów. Pierwszym z nich jest planowanie, podczas którego są definiowane zadania dla aparatu zdobywającego. Drugim jest pozyskiwanie informacji z różnego rodzaju źródeł osobowych i technicznych. W trzecim etapie następuje ich przetwarzanie, kiedy to informacje wywiadowcze są wstępnie opracowywane, dzielone na mniejsze części i weryfikowane. Czwartym etapem jest ich analiza, a więc powtórna integracja i agregacja, po której informacje wywiadowcze stają się informacjami wywiadu, a więc – w domyśle – zweryfikowanym i obiektywnym obrazem sytuacji, za który służba wywiadowcza bierze już odpowiedzialność. Piąty etap to rozpowszechnianie informacji. Po nim decydenci, zaznajomieni już ze stanem faktycznym, wyznaczają kolejne zadania, które rozpoczynają planowanie nowego cyklu wywiadowczego⁵.

W niniejszym artykule przez analizę indyktorów rozumie się okresowy przegląd obserwowanych wydarzeń i trendów, dokonywany po to, aby je śledzić, monitorować cele, wykrywać nowe tendencje i ostrzegać przed nieprzewidywanymi zmianami⁶. Jest to zatem ustrukturyzowana technika analityczna, za pomocą której bada się dane historyczne, trendy oraz dokumenty doktrynalne w celu wczesnego identyfikowania nadchodzących zagrożeń. Najczęściej (choć nie tylko) dotyczy to takich zdarzeń, jak wybuch konfliktu zbrojnego czy przewrót wewnętrzny. Analiza indyktorów polega zatem na obserwacji rzeczywistości pod kątem występowania bądź niewystępowania określonych zdarzeń, zjawisk, działań mogących świadczyć o zbliżającym się kryzysie. Poza wczesnym ostrzeganiem jednym z celów analizy tego rodzaju jest identyfikowanie potrzeb informacyjnych i wynikające z tego przygotowywanie zadań dla aparatu zdobywającego służb wywiadowczych, a także tworzenie możliwych scenariuszy rozwoju sytuacji⁷. Są one zatem niezwykle ważnym elementem cyklu wywiadowczego i występują w dwóch z pięciu jego etapów – planowaniu (zadaniowaniu) i analizie.

W literaturze amerykańskiej za początek ustrukturyzowanych technik badawczych przyjmuje się lata 80. XX w. Ich intensywny rozwój nastąpił w początkach XXI w. pod wpływem refleksji po zamachu terrorystycznym z 11 września 2001 r.,

---

⁵ Tamże.

⁶ U.S. Government, *A Tradecraft Primer: Structured Analytic Techniques for Improving Intelligence Analysis*, 2009 r., s. 12.

⁷ R.J. Heuer, R.H. Pherson, *Structured Analytic Techniques for Intelligence Analysis*, Washington 2011, s. 24; J. Kozłowski, *Teoria i praktyka...*, s. 150–151; P. Grunt, *Structured Analytic Techniques: Taxonomy and Technique Selection for Information and Analysis Practitioners*, „Journal of Management and Financial Sciences” 2017, t. 10, nr 30, s. 128.

który był jedną z największych porażek w historii wspólnoty wywiadowczej USA (ang. United States Intelligence Community)⁸.

Wywiad chemiczny w zbiorach Archiwum Państwowego w Gdańsku

W dokumentach Oddziału II zachowanych w APG można znaleźć informacje świadczące o obawach związanych z możliwością wybuchu wojny chemicznej z Niemcami. W zbiorze oznaczonym sygnaturą nr 1107 i zatytułowanym *Organizacja wywiadu i instrukcja* znajdują się instrukcja ogólna oraz trzy zadania wywiadowcze dla gdańskiej ekspozytury Oddziału II związane ze zdobywaniem informacji dotyczących zbrojeń chemicznych w Niemczech⁹.

Pierwszy z dokumentów, właściwie jest to zbiór czterech załączników zachowanych, niestety, bez pisma przewodniego, określa zadania wywiadu chemicznego na Niemcy, Prusy Wschodnie i Gdańsk. O wadze, jaką do tych zadań przywiązywano, najlepiej świadczy to, że dokument został podpisany przez samego Szefa Sztabu Generalnego WP – gen. Władysława Sikorskiego. Na podstawie odniesienia w jednym z późniejszych dokumentów należy go datować na połowę czerwca 1921 r.¹⁰

Dokument jest podzielony na cztery części. Pierwsza zawiera wskazówki ogólne, dalsze trzy – szczegółowe instrukcje dotyczące pracy wywiadu chemicznego w Niemczech, Prusach Wschodnich i Wolnym Mieście Gdańsku. Sztab Generalny zlecał ekspozyturom Oddziału II zdobycie m.in.:

- instrukcji dotyczących walki chemicznej,
- planów i projektów sprzętów ochrony przeciwgazowej,
- planów i egzemplarzy najnowszej broni chemicznej,
- wszelkiej literatury naukowej dotyczącej produkcji broni chemicznej,
- fotografii sprzętu technicznego służącego do produkcji gazów bojowych (po przeniknięciu do wybranych zakładów chemicznych w Niemczech)¹¹,

⁸ R.H. Pherson, *The Five Habits of the Master Thinker*, „Journal of Strategic Security” 2013, t. 6, nr 3, s. 54–55.

⁹ APG, *Organizacja wywiadu...*, sygn. nr 1107, s. 5, 17–18, 81, 146–150.

¹⁰ Tamże, s. 146–150. Odniesienie wskazujące na datę powstania znajduje się w piśmie o sygnaturze 22584/II.inf.III.2 z 27 VIII 1921 r.

¹¹ Tamże, s. 147. Wśród zakładów wymienionych w instrukcji znalazły się m.in. laboratoria firmy Höcht, Badeńskiej Fabryki Aniliny i Sody (niem. Badenische Anilin und Soda Fabrik, BASF), Bayer i Merck. Pierwsze trzy z nich wraz z koncernem AGFA stworzyły w 1925 r. koncern IG Farben, który z czasem zaczął odgrywać ważną rolę w gospodarce reżimu hitlerowskiego w Niemczech i był współodpowiedzialny za produkcję gazów trujących i zbrodnie ludobójstwa popełniane w niemieckich obozach zagłady i obozach koncentracyjnych.

jak również przeniknięcie w bezpośrednie otoczenie niemieckich naukowców, takich jak Fritz Haber czy uczniowie Emila Fischera¹².

Znamienny jest ostatni punkt tej części instrukcji: *Ważne jest notowanie wszelkich sposobów wytwarzania środków spożywczych i ich surogatów, kultury użytecznych mikroorganizmów (drożdże spożywcze, glicerynowe, cytrynowe itp.), prace bakteriologiczne, badania dżumy, tyfusu i innych chorób zakaźnych*¹³.

Zadania wyznaczone na obszar Prus miały inny charakter. Obejmowały m.in. ustalenie, czy na tym terenie stacjonują wojska chemiczne, czy znajdują się tam zakłady produkujące gazy bojowe, czy przygotowywane są warunki terenowe do ich stosowania oraz czy na pograniczu z Polską nie pojawiły się zbiorniki, w których mogły być przechowywane substancje trujące¹⁴.

Zadania wyznaczone na obszar Wolnego Miasta Gdańska obejmowały obserwację transportów substancji, które mogły być półfabrykatami do produkcji broni chemicznej, takich jak:

- chlorki wapnia, siarki, cyny i tytanu,
- chlor skroplony,
- etylen,
- czterochlorek węgla,
- alanina,
- sole żelazocyjanowe,
- chlorohydryna,
- brom,
- pochodne rtęci i arsenu,
- stale kwasoodporne,
- materiały wybuchowe,
- toksyny organiczne¹⁵.

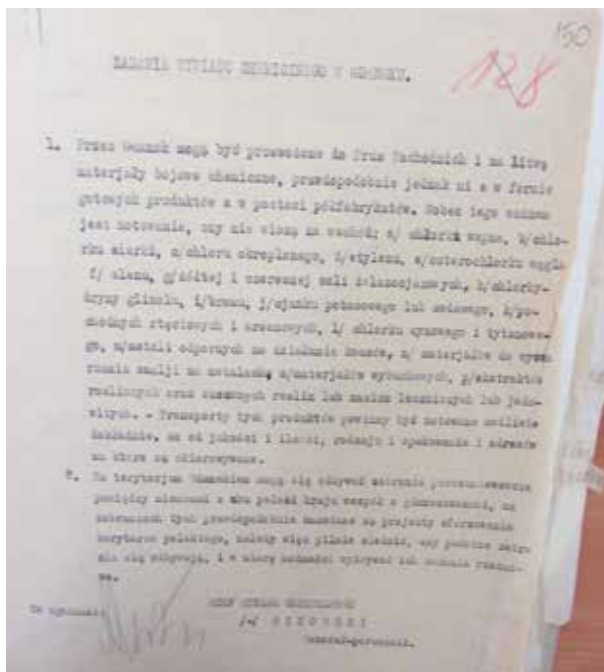
¹² APG, *Organizacja wywiadu...*, sygn. nr 1107, *Zadania wywiadu chemicznego w Niemczech. Instrukcja*, s. 147–148. Fritz Haber (1868–1934) – niemiecki chemik żydowskiego pochodzenia, laureat Nagrody Nobla z 1918 r., „ojciec” współczesnej broni chemicznej. Gorzką ironię losu stanowi to, że naukowiec wygnany z Niemiec w ramach czystek antysemitycznych był wynalazcą cyklonu „B”, za którego pomocą wymordowano w czasie II wojny światowej miliony jego współbratymców. Emil Fischer (1852–1919) – chemik i laureat Nagrody Nobla (w 1902 r.). Odebrał sobie życie, nie mogąc się pogodzić ze śmiercią swoich dwóch synów podczas I wojny światowej.

¹³ APG, *Organizacja wywiadu...*, sygn. nr 1107, s. 148.

¹⁴ APG, *Organizacja wywiadu...*, sygn. nr 1107, *Zadania wywiadu chemicznego w Prusach Wschodnich i Mazurach*, s. 149.

¹⁵ APG, *Organizacja wywiadu...*, sygn. nr 1107, *Zadania wywiadu chemicznego w Gdańsku*, s. 150.

Zdjęcie 1. Zadania wywiadu chemicznego w Gdańsku.

Źródło: Archiwum Państwowe w Gdańsku.

Kolejne zadanie, datowane na 27 sierpnia 1921 r., stanowi ogólną instrukcję dotyczącą prowadzenia wywiadu chemicznego w Niemczech i nawiązuje do wcześniej przesłanych zadań¹⁶. Uwagę zwraca wprowadzenie do tej instrukcji zdania, w którym Oddział II przyznaje, że ma poważne problemy z pozyskiwaniem informacji o niemieckiej broni chemicznej i dopiero wypracowuje metody pracy.

Następny dokument znajdujący się w APG¹⁷ powstał 8 października 1921 r. i jest adresowany do rtm. Karola Dubicza kierującego gdańską ekspozyturą Oddziału II¹⁸. Jego autorem jest mjr Kazimierz Kierzkowski, ówczesny naczelnik Wydziału

¹⁶ APG, sygn. nr 1107, *Organizacja...*, pismo nr 22584/II.inf.III.2 Oddziału II Sztabu Generalnego do Ekspozytury nr 2 z 27 sierpnia 1921 r., s. 81.

¹⁷ APG, *Organizacja wywiadu...*, sygn. nr 1107, pismo Oddziału II Sztabu Generalnego do rąk własnych rotmistrza Dubicza z 8 października 1921 r., numer nieczytelny, s. 17–18.

¹⁸ Karol Dubicz-Penther (1892–1945) – major dyplomowany kawalerii, oficer wywiadu i dyplomata, kierownik Ekspozytury nr 7 Oddziału II w Gdańsku. W latach 1937–1943 poseł nadzwyczajny i pełnomocny RP w Lizbonie. Podczas służby w Portugalii został wtajemniczony w działania wywiadowcze Akcji Kontynentalnej, prowadzone na terenie tego państwa przez ppłk. Jana Kowalewskiego. Zmarł w styczniu 1945 r. w Lizbonie.

Wywiadowczego Oddziału II¹⁹. Pierwszy akapit tego dokumentu brzmi następująco: *Wobec wielkich trudności bezpośredniego obserwowania stanu zbrojeń chemicznych na terenie Prus Wschodnich i Mazurów, należy wyzyskać już bodaj te nikłe wskazówki, jakie w tej kwestii można wysnuć z natury transportów przechodzących w kierunku wschodnim przechodzącym przez korytarz gdański*²⁰. O sposobie rozumowania analityków z Oddziału II wiele mówi kolejny akapit: *Wśród materiałów transportowanych, niektóre mogą świadczyć o pewnych zabiegach przygotowawczych, poprzedzających wielkie zbrojenia chemiczne (...)*²¹.

Transportowane towary podzielono na dwie grupy: amunicję i składniki służące do jej produkcji oraz chemikalia. Do pierwszych zaliczono:

- maski gazowe gotowe,
- szkła do nich lub masę do ich wytwarzania,
- materiały gumowe lub skórę impregnowaną,
- węgiel drobnoziarnisty,
- futerały blaszane lub blachę do ich produkcji,
- gumowe wstęgi elastyczne lub sprężynowe,
- ubrania nieprzemakalne lub materiały nasycone olejami,
- granaty gazowe napełnione, puste lub części do nich,
- pociski gazowe napełnione lub puste,
- flaszki stalowe do gazów lub bomby gazowe puste,
- części miotaczy min lub gotowe miotacze,
- rury nagwintowane lub gładkie o przekroju od 4 do 8 cali,
- opryskiwacze i hydropulty²² wszelkich systemów²³.

Spośród chemikaliów za interesujące w kontekście badania zagadnienia broni chemicznej uznano:

- chlor skroplony we flaszkach,
- siarkę,
- chlorek siarki²⁴,

¹⁹ Kazimierz Kierzkowski (1890–1942) – major dyplomowany piechoty, oficer wywiadu, kierownik Wydziału Wywiadowczego Oddziału II Sztabu Generalnego. W latach 1940–1941 w Związku Walki Zbrojnej, aresztowany przez Niemców w lipcu 1941 r., zamordowany w Auschwitz w marcu 1942 r.

²⁰ APG, *Organizacja wywiadu...*, sygn. nr 1107, s. 17.

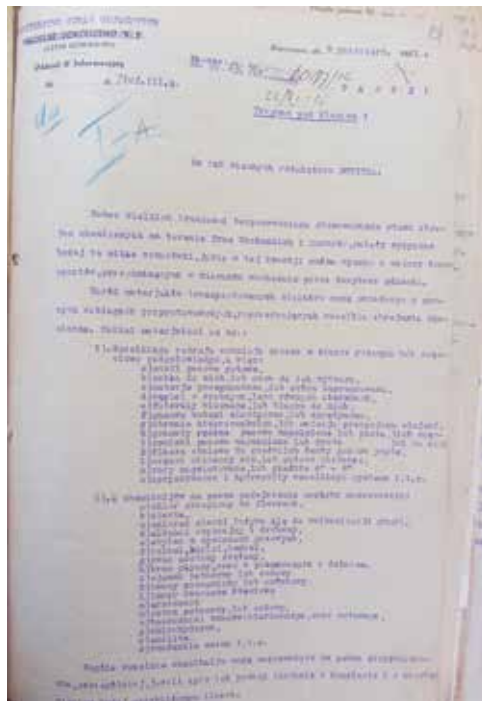
²¹ Tamże.

²² Hydropult – mała ręczna pompa używana do gaszenia niewielkich pożarów i wypompowywania wody.

²³ APG, *Organizacja wywiadu...*, sygn. nr 1107, s. 17.

²⁴ Był wykorzystywany do wulkanizacji produktów gumowych.

- alkohol etylowy i metylowy²⁵,
- etylen w cysternach gazowych,
- toluol (toluen), ksyloł, benzol,
- kwas azotowy stężony,
- brom płynny lub bromek żelaza,
- cyjanek potasu lub sodu,
- kwas szczawiowy lub mrówkowy,
- lampy kwarcowo-rtęciowe,
- arsenik,
- octan potasu lub sodu,
- bezwodniki kwasów siarkowego i octowego,
- chlorohydrynę,
- anilinę,
- dwufenyloaminę²⁶.

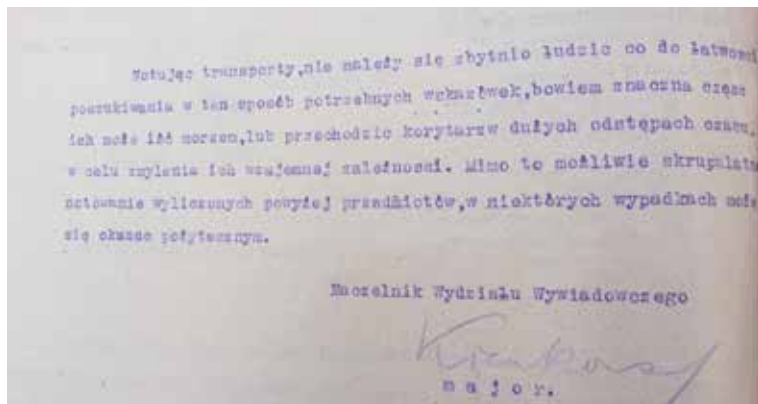
Zdjęcie 2. Instrukcja dla rtm. Karola Dubicza z 8 października 1921 r., s. 1.

Źródło: Archiwum Państwowe w Gdańsku.

²⁵ W oryginale: zwyczajny i drzewny.

²⁶ APG, *Organizacja wywiadu...*, sygn. nr 1107, s. 17.

Z dalszej części instrukcji wynika, że mjr Kierzkowski zdawał sobie sprawę, że taka metoda ma swoje ograniczenia, a samo zbieranie informacji może nie być łatwe: *Notując transporty, nie należy zbyt łatwo ludziom do łatwości poszukiwania w ten sposób potrzebnych wskazówek, bowiem znaczna część ich może iść morzem lub przechodzić korytarze w dużych odstępach czasu w celu zmylenia ich wzajemnej zależności. Mimo to możliwie skrupulatnie notowanie wymienionych powyżej przedmiotów, w niektórych wypadkach może okazać się pożytecznym*²⁷.

Zdjęcie 3. Instrukcja dla rtm. Karola Dubicza z 8 października 1921 r., s. 2.

Źródło: Archiwum Państwowe w Gdańsku.

W APG znajduje się również informacja o innym, późniejszym zadaniu, które może mieć związek z opisywanym zagadnieniem. Dnia 5 grudnia 1921 r. mjr Kierzkowski polecił rtm. Dubiczowi zdobycie najnowszego wydania niemieckiego podręcznika do chemii organicznej wydawnictwa Beilstein pt. *Handbuch der Organischen Chemie*²⁸.

²⁷ APG, *Organizacja wywiadu...*, sygn. nr 1107, s. 18.

²⁸ APG, *Organizacja wywiadu...*, sygn. nr 1107, pismo Oddziału II Sztabu Generalnego nr 14074a/II.Inf.III.B.5 do Ekspozytury nr 2 z 5 grudnia 1921 r., s. 5 (właściwy tytuł tego podręcznika to *Beilsteins Handbuch der Organischen Chemie*. Ukazał się on w 1921 r. nakładem wydawnictwa Verlag von Julius Springer – dop. red.).

Zadania dla rtm. Karola Dubicza a analiza indyktorów

Instrukcje dla rtm. Dubicza są typowym zadaniem wysłanym z centrali służby wywiadowczej do aparatu zdobywającego i stanowią początek nowego cyklu wywiadowczego. Jednocześnie są one skutkiem zakończenia innego cyklu. Nie ulega wątpliwości, że Oddział II musiał najpierw pozyskać informacje dotyczące metod i sposobów produkcji broni chemicznej. Częściowo mogły to być informacje zdobyte od ekspertów w tej dziedzinie (np. naukowców).

Opis sytuacji przedstawiony w czterech analizowanych dokumentach stanowi dokładne odbicie punktu wyjścia do analizy indyktorów. Ze względu na brak możliwości zdobycia informacji wywiadowczej stanowiącej odpowiedź na zadanie (np. dokumentu, rozkazu itp.) centrala decyduje się na rozpoczęcie poszukiwania symptomów nadchodzącej zmiany oraz faktów i zjawisk mogących być przesłankami dowodzenia w tym zakresie.

Dokładnie tak, jak zdefiniowali to Richard Heuer i Randolph Pherson²⁹ na podstawie doświadczeń historycznych i wiedzy doktrynalnej (naukowej), Oddział II wypracował wykaz zjawisk, których ewentualne potwierdzenie przez rtm. Dubicza mogłoby stanowić przesłankę dowodzącą prowadzenia zbrojeń chemicznych na obszarze Prus Wschodnich. Dotyczy to zwłaszcza początkowych zadań dla wywiadu chemicznego w Prusach i Wolnym Mieście Gdańsku wyznaczanych wiosną 1921 r. Nie chodziło w nich o stwierdzenie obecności broni chemicznej na tych dwóch terytoriach oraz jej dyslokacji do jednostek frontowych, lecz o zdobycie informacji bądź o substratach i półproduktach mogących służyć do produkcji broni chemicznej, bądź o przygotowaniach logistycznych w terenie (karczowanie roślinności, rozmieszczanie zbiorników). Ciekawe jest samo sformułowanie „wskazówka” użyte w dokumencie z 8 października 1921 r., które w danym kontekście można tłumaczyć na język angielski właśnie jako *indicator*. Co bardzo istotne, analiza indyktorów jako metoda analityczna pojawiła się, jak już wspomniano wcześniej, w amerykańskiej współpracy wywiadowczej w latach 80. XX w. Tymczasem polscy oficerowie wywiadu wojskowego posługiwali się kategorią indyktorów, chociaż tego nie sformalizowali, już na początku istnienia wolnej Rzeczypospolitej.

Niewątpliwie Oddział II poważnie traktował ryzyko wybuchu wojny chemicznej z Niemcami. Przynajmniej częściowo było to efektem doświadczeń polskiego społeczeństwa z lat I wojny światowej, jak również wiedzy o tragicznych wydarzeniach na frontach zachodnim i południowym. Dokumenty zachowane w APG pokazują, w jak twórczy sposób powstający dopiero polski wywiad wojskowy próbował wypracować metodologię wczesnego ostrzeżenia przed atakiem z użyciem broni masowego

²⁹ R.J. Heuer, R.H. Pherson, *Structured Analytic Techniques...*, s. 24.

rażenia. Był to dopiero trzeci rok jego istnienia i w związku z tym nie mógł on mieć dostatecznej sieci agenturalnej na terytorium przeciwnika, aby zdobyć bezpośrednio dowody potwierdzające istnienie tego rodzaju zagrożenia. Dlatego też podjęto próbę zdefiniowania zjawisk, które pozwoliłyby z dostatecznym wyprzedzeniem przygotować się na ewentualny atak. Używając współczesnej terminologii wywiadowczej, można stwierdzić, że oficerowie Oddziału II opracowali zestaw indykatorów wczesnego ostrzegania, które później monitorowali, analizowali i wykorzystywali do wyznaczania zadań aparatowi zdobywającemu.

Za dowód dużej przenikliwości i twórczego myślenia polskiego wywiadu wojaskowego należy uznać także jego rozważania nad koniecznością śledzenia badań nad drobnoustrojami zakaźnymi, o czym świadczy pierwszy zestaw zadań. Poza obserwowaniem zjawisk zachodzących w niemieckiej produkcji spożywczej w czasie I wojny światowej, w tym produkcji syntetycznych surogatów (niem. *Ersatz*) żywności, „Dwójka” interesowała się badaniami bakteriologicznymi, dostrzegając niebezpieczeństwa wynikające z możliwości wykorzystania ich wyników w charakterze broni masowego rażenia, z czasem nazwanej bronią biologiczną.

Bibliografia

Grunt P., *Structured Analytic Techniques: Taxonomy and Technique Selection for Information and Analysis Practitioners*, „Journal of Management and Financial Sciences” 2017, t. 10, nr 30, s. 115–136.

Heuer R.J., Pherson R.H., *Structured Analytic Techniques for Intelligence Analysis*, Washington 2011.

Kozłowski J., *Teoria i praktyka działań analityczno-informacyjnych*, Warszawa 2016.

Pherson R.H., *The Five Habits of the Master Thinker*, „Journal of Strategic Security” 2013, t. 6, nr 3, s. 54–60.

U.S. Government, *A Tradecraft Primer: Structured Analytic Techniques for Improving Intelligence Analysis*, 2009.

Literatura rosyjska

Черкасов А.А., Рябцев А.А., Меньковский В.И., «Атака мертвецов» (Осовец, 1915 г.): миф или реальность, „Былые годы” 2011, nr 4 (22), s. 5–11.

Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe w Gdańsku, *Organizacja wywiadu i instrukcja*, sygn. nr 1107.

Instytut Pamięci Narodowej, *Śladami powstania wielkopolskiego. Bitwa pod wiatrakami i inne potyczki*, <https://pw.ipn.gov.pl/pwi/historia/przebieg-walk-powstancz/sladami-powstania-wielk/8464,BITWA-POD-WIATRAKAMI-I-INNE-POTYCZKI.html> [dostęp: 5 VI 2023].

Dr hab. Dominik Smyrgała, prof. ASzWoj _____

Kierownik Katedry Historii Wywiadu i Kontrwywiadu Wojskowego w Instytucie Historii Wojskowej Akademii Sztuki Wojennej. Absolwent Uniwersytetu Warszawskiego (2002), doktorat uzyskał w Instytucie Studiów Politycznych PAN (2010), habilitację w Akademii Sztuki Wojennej (2020). Zainteresowania badawcze obejmują m.in. historię gospodarczą, stosunków międzynarodowych, ze szczególnym uwzględnieniem historii służb specjalnych w okresie międzywojennym i podczas II wojny światowej, a zwłaszcza dorobku analitycznego oficerów i współpracowników Oddziału II Sztabu Generalnego/Głównego/Naczelnego Wodza.

Kontakt: dominik.smyrgala@icloud.com

Anomalie w działalności służb kontrwywiadowczych. Przypadek Republiki Łotwy

Abstrakt   Artykuł jest poświęcony zbadaniu przyczyn anomalii jakościowych i ilościowych w zakresie działalności agentów penetracyjnych w ramach systemu bezpieczeństwa Republiki Łotwy oraz innych państw NATO w okresie po rozpadzie Związku Sowieckiego. Autor przedstawia wybrane przypadki szpiegostwa na terenie Republiki Łotwy i proponuje wyjaśnienia rozbieżności między tym krajem bałtyckim i innymi państwami NATO w liczbie wykrytych agentów.

Słowa kluczowe   wywiad, kontrwywiad, szpiegostwo, agent, Łotwa.

Założenia teoretyczne i metodologiczne

Podstawowym problemem dla badaczy tematyki służb specjalnych jest dostęp do weryfikowalnej wiedzy źródłowej. W dużej liczbie badanych spraw, zwłaszcza tych odległych w czasie, dysponujemy zestawem danych pozwalającym na stosunkowo dokładną ocenę. Błędem jednak byłoby założenie, że w jakimkolwiek przypadku posiadamy pełną wiedzę. Ponadto wiele znanych spraw szpiegowskich budzi

kontrowersje w środowisku badaczy, a sama analiza dostępnych informacji generuje więcej pytań, niż udziela odpowiedzi¹. Sprawy te niejednokrotnie dotyczą ważnych wydarzeń historycznych. Przykładem może być kryzys kubański i związana z nim postać Olega Pieńkowskiego². Od interpretacji przebiegu jego współpracy z brytyjskimi służbami i tego, czy był on kontrolowany przez Komitet Bezpieczeństwa Państwowego (ros. Комитет государственной безопасности, KGB), może zależeć ocena skuteczności działań Związku Sowieckiego w tym okresie.

Problem dysproporcji w liczbie wykrytych i skazanych szpiegów między Łotwą a innymi krajami (takimi jak: Estonia, Niemcy, Wielka Brytania), któremu został poświęcony niniejszy artykuł, jest jeszcze bardziej skomplikowany. Trzeba bowiem przyjąć założenie, że strona rosyjska dysponuje pełną wiedzą pozwalającą na ocenę przedmiotowej kwestii, ale ta wiedza jest niedostępna dla badaczy. Badacze i analitycy zaś, zarówno ci czerpiący ze źródeł otwartych, jak i klauzulowanych, starają się zbliżyć do prawdy. Mamy zatem do czynienia z odmianą zagadnienia tzw. ciemnej liczby przestępstw³.

W związku z tym autor podkreśla, że:

1. **Prezentowane tezy nie są oceną pracy łotewskiej Służby Bezpieczeństwa Państwa** (łot. Valsts drošības dienests, VDD), lecz próbą refleksji na temat skuteczności łotewskiego systemu kontrwywiadowczego od czasu decyzji o wystąpieniu z ZSRS z dnia 21 sierpnia 1991 r. System kontrwywiadowczy jest w tym artykule rozumiany szeroko, obejmuje poza kontrwywiadem instytucjonalnym wiele innych elementów, takich jak prokuratura, stan prawny oraz praktyka stosowania prawa przez sądy, funkcjonowanie

---

¹ Szeroko komentowana jest np. sprawa Ashrafa Marwana, agenta Mossadu (wywiad Izraela), który według Amanu (wywiad wojskowy Izraela) był podwójnym agentem. Konflikt związany z tą postacią doprowadził do ujawnienia tożsamości agenta, publicznych debat w Izraelu oraz procesów sądowych. W dyskusje dotyczące Marwana zaangażowali się m.in. dwaj wysoko postawieni przedstawiciele izraelskiego wywiadu. Cwi Zamir traktował Ashrafa Marwana jako jednego z najlepszych izraelskich agentów, a Eli Zeira, który kierował wywiadem wojskowym, oceniał, że był on podwójnym agentem. Zamir oskarżał przy tym Zeirę o przyczynienie się do śmierci Marwana przez ujawnienie jego nazwiska. W Izraelu za właściwą uważa się wersję przedstawioną przez Zamira. Ma to związek z przeprowadzeniem mediacji między tymi osobami przez sędziego Sądu Najwyższego Izraela Teodora Ora. Zob. U. Bar-Joseph, *A Question of Loyalty: Ashraf Marwan and Israel's Intelligence Fiasco in the Yom Kippur War*, „Intelligence and National Security” 2015, t. 30, nr 5, s. 667–685. <https://doi.org/10.1080/02684527.2014.887632>; I. Gino, G. Remez, *Israel's Best Spy – or a Master Double Agent? New light from the Soviet angle on the mystery of Ashraf Marwan*, „The Journal of the Middle East and Africa” 2018, t. 8, nr 4, s. 383–396. <https://doi.org/10.1080/21520844.2017.1409025>.

² L. Scott, *Espionage and the cold war: Oleg Penkovsky and the Cuban missile crisis*, „Intelligence and National Security” 1999, t. 14, nr 3, s. 23–47; O. Penkovsky, *The Penkovsky papers*, New York 1965.

³ Zob. szerzej: J. Błachut, *Czy „ciemna liczba przestępstw” istnieje?*, „Archiwum Kryminologii” 2007–2008, t. 29–30, s. 75–80.

organów nadzoru ze strony parlamentu czy nawet świadomość społeczno-polityczna.

2. **Podstawą analizy są wyłącznie dane i informacje dostępne w otwartych źródłach informacji**, co jest oczywistym ograniczeniem badawczym. Wyroki skazujące za szpiegostwo są jawne, ale naturalnie nie mogą być jedyną miarą oceny skuteczności kontrwywiadu. Przykłady innych państw wskazują, że (poza wyjątkowymi przypadkami w określonym czasie, tj. Kubą w latach 1970–1987 oraz NRD w latach 80. XX w.) zwiększenie liczby gier operacyjnych kontrwywiadu i ich wysoki poziom prowadzą do wzrostu liczby zatrzymań, które zazwyczaj są skorelowane z sukcesami na polu stricte operacyjnym.
3. Istnieje obszerny zbiór spraw, w których mamy do czynienia z pewnością operacyjną dotyczącą popełnienia czynu szpiegostwa, ale przekucie tego w pewność procesową i zdolność udowodnienia przed sądem pozostaje z różnych przyczyn niemożliwe dla kontrwywiadu i prokuratury. Warto zaznaczyć, że jest to częste zjawisko w świecie demokratycznym. W przypadku Łotwy czynnik w postaci konstrukcji prawa może mieć szczególne znaczenie, co podkreślał zastępca szefa łotewskiego kontrwywiadu⁴. Szerzej zostało to rozwinięte w dalszej części artykułu.

W niniejszej pracy posłużono się instrumentalnym studium przypadku z elementem porównawczym⁵. Studium przypadku, mimo ograniczonego zakresu danych, które wzięto pod uwagę, pozostaje przydatnym sposobem opisu zjawisk⁶. Artykuł opiera się również na eksperymencie myślowym bazującym na założeniu, że to brak pewnych objawów (wskaźników) jest anomalią. Na czym polegają anomalie kontrszpiegostwa w przypadku Republiki Łotwy?

W ciągu 30 lat istnienia Republiki Łotwy zdemaskowano wielu agentów służb specjalnych obcych państw, nie odnotowano jednak wyroków sądowych. Sytuacja zmieniła się ok. 2016 r., kiedy nastąpił wzrost zatrzymań za pracę na rzecz rosyjskich służb specjalnych. Należy przyjąć, że jeszcze więcej tego rodzaju spraw pozostaje nieujawnionych i zalega w archiwach, np. z powodu wspomnianej wcześniej trudności z przekuciem wiedzy operacyjnej w materiał dowodowy, na co mają wpływ uwarunkowania prawne. Nie musi to oznaczać

⁴ M. Jonsson, *Espionage by Europeans: treason and counterintelligence in post-Cold war Europe*, „Intelligence and National Security”, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/02684527.2023.2254020>. <https://doi.org/10.1080/02684527.2023.2254020>.

⁵ R.E. Stake, *Jakościowe studium przypadku*, w: *Metody badań jakościowych*, t. 1, N.K. Denzim, Y.S. Lincoln (red.), Warszawa 2009, s. 627–629.

⁶ B. Flyvbjerg, *Pięć mitów o badaniach typu studium przypadku*, „Studia Socjologiczne” 2005, nr 2, s. 41–69.

zaprzestania działań w tych sprawach, gdyż kontrwywiad dysponuje wieloma metodami, które nie są związane z postawieniem przestępcy przed sądem. Trzeba zauważyć, że – mimo coraz liczniejszych zatrzymań agentów penetracyjnych – **od 1989 r. nie skazano na Łotwie żadnego tego rodzaju agenta wrogiego wywiadu funkcjonującego w newralgicznych miejscach systemu bezpieczeństwa państwa.** Autor nie zamierza przez to powiedzieć, że takiego nie znaleziono ani że odnotowane sukcesy, czy to na polu operacyjnym, czy procesowym, nie są godne uznania. Należy jednak mieć na uwadze, że dekady funkcjonowania w ramach struktur służb specjalnych Związku Sowieckiego, a także istnienie stosunkowo dużej (według różnych źródeł wynoszącej od 25% do 30%) mniejszości rosyjskiej w kraju to czynniki, które po odzyskaniu niepodległości bardzo utrudniały łotewskiemu kontrwywiadowi skuteczną obronę przed rosyjską agenturą. Można stwierdzić, że KGB Łotewskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej był w pełni zależny od centrali KGB w Moskwie. Wiele badań dotyczących innych państw Układu Warszawskiego wskazuje również na systemową i rozległą sieć zależności, która w obszarze działań niejawnych była najpewniej jeszcze większa⁷. Jest to zgodne z sowieckim modelem państwa kontrwywiadowczego, a także doświadczeniami historycznymi państw Układu Warszawskiego. Przykład stanowi NRD, która mając bardzo skuteczne służby wywiadowcze, pozostawała pod pełną kontrolą rosyjskiego KGB⁸. Podobnie było w sferze wojskowej. Tam nawet najskuteczniejsze służby specjalne Bloku Wschodniego, takie jak węgierski wywiad wojskowy, działały pod ścisłym nadzorem Głównego Zarządu Wywiadowczego (ros. Главное разведывательное управление Генерального штаба Вооружённых сил Российской Федерации, GRU) i niejednokrotnie to on przejmował kontrolę operacyjną nad szczególnie obiecującymi sprawami. Na tej podstawie należy uznać, że odradzający się system bezpieczeństwa Łotwy był transparentny dla sowieckich i rosyjskich służb. Warto dodać, że najważniejsze instytucje bezpieczeństwa, w tym stworzony w 1991 r. Departament Informacyjny Ministerstwa Spraw Wewnętrznych odpowiedzialny za kontrwywiad, budowano, opierając się na – doskonale znanym sowieckim służbom – personelu wywodzącym się z łotewskiego KGB. Przejście jego byłych oficerów do systemu służb specjalnych tego kraju, w tym systemu uformowanego w 1994 r. wraz z wejściem w życie ustawy o państwowych instytucjach bezpieczeństwa, dotyczyło nie tylko pracowników

⁷ Zob. D.E. Murphy, *KGB and MfS: Friendly enemies*, „Intelligence and National Security” 1999, t. 14, nr 3, s. 228–234; *Współpraca SB MSW PRL z KGB ZSRR w latach 1970–1990. Próba bilansu*, Z. Nawrocki (red.), Warszawa 2013.

⁸ R.J. Popplewell, *The KGB and the control of the Soviet bloc: The case of East Germany*, „Intelligence and National Security” 1998, t. 13, nr 1, s. 254–285.

technicznych, lecz także personelu operacyjnego, który prowadził działania KGB na terenie Europy Zachodniej⁹.

Istotnym elementem wpływającym na bezpieczeństwo kontrwywiadowcze Łotwy jest struktura narodowościowo-etniczna. Jak wspomniano, ok. 30% społeczeństwa stanowi mniejszość rosyjska, która pozostaje naturalną bazą typowniczo-werbowniczą dla rosyjskich służb specjalnych. Badania społeczne wskazują na wciąż istniejącą silną więź dużej części mniejszości z Federacją Rosyjską (FR)¹⁰. W 2022 r. tylko 9% rosyjskojęzycznej ludności poparło demontaż ryskiego pomnika Żołnierzy Armii Radzieckiej – wyzwolicieli radzieckiej Łotwy i Rygi z rąk okupantów niemiecko-faszystowskich, symbolizującego sowiecką dominację. Odmienny jest także stosunek społeczności do Narodowego Święta Zwycięstwa i Wolności obchodzonego 9 maja. Pozytywne skojarzenia z tym świętem deklaruje 3% ludności łotewskojęzycznej i 62% rosyjskojęzycznej. Różnice są widoczne nie tylko w odpowiedziach na pytania o tematyce historycznej, lecz także dotyczących działań FR w drugiej dekadzie XXI w. Jedynie 40% osób mówiących po rosyjsku potępiło agresję Rosji na Ukrainę w 2022 r., 12% ją poparło, 28% zadeklarowało stosunek neutralny, a 19% odmówiło odpowiedzi. Podsumowując, zaszczości historyczne oraz struktura narodowa ludności Łotwy to istotne czynniki kształtujące bezpieczeństwo kontrwywiadowcze Łotwy.

Początek lat 90. XX w. nie był najlepszym czasem również dla sowieckich, a następnie rosyjskich służb. Zmagaly się one z tendencjami odśrodkowymi, korupcją, musiały walczyć o podtrzymanie status quo w kraju oraz mierzyć się z wieloma innymi wyzwaniem. Nie należy jednak uznawać tego za czynnik mitygujący ryzyko dla innych państw. Wiadomo bowiem, że nawet w czasie, gdy przy głównym wejściu do siedziby wywiadu w Jasieniewie dosłownie odpadał marmur, rezydentury na Zachodzie były w stanie prowadzić wartościową agenturę w Centralnej Agencji Wywiadowczej (ang. Central Intelligence Agency, CIA) oraz Federalnym Biurze Śledczym (ang. Federal Bureau of Investigation, FBI). W tym samym okresie kontynuowano także działania wywiadowcze Zarządu „S” oraz rezydentur na liniach „N” Służby Wywiadu Zagranicznego FR. Oznacza to, że mimo zawirowań wewnętrznych Rosja była w stanie utrzymać najważniejszych agentów na Zachodzie. Biorąc pod uwagę te czynniki, można zadać pytanie, czy jest możliwe, aby

⁹ L. Michálek, L. Pokorný, *Transformation of the security and intelligence services in the Czech Republic*, „Connections: The Quarterly Journal” 2019, t. 18, nr 3–4, s. 65–86. <https://doi.org/10.11610/Connections.18.3-4.04>.

¹⁰ Wszystkie dane statystyczne przytoczono za: *Less than half of Russians in Latvia condemn Russia's war in Ukraine: survey*, Eng.LSM.lv, 7 VII 2022 r., <https://eng.lsm.lv/article/society/society/less-than-half-of-russians-in-latvia-condemn-russias-war-in-ukraine-survey.a464423/> [dostęp: 27 XI 2023].

system bezpieczeństwa Republiki Łotwy obronił się przed penetracją agenturalną w swoich najważniejszych częściach.

Studium porównawcze

James Angleton, były szef kontrwywiadu CIA i doświadczony oficer operacyjny, zwykł mawiać, że działalność agentów penetracyjnych jest czymś naturalnym. Nie-naturalny jest jej brak. Dla każdego kontrwywiadu powinno to być prymarnie założenie. Jak wspomniano na początku, byłoby niesprawiedliwością stwierdzenie, że kontrwywiad Łotwy nie odniósł żadnych sukcesów. W czasie pisania niniejszego artykułu toczy się wiele spraw sądowych, w tym proces Andrisa Strautmanisa, byłego oficera łotewskiego KGB, a po odzyskaniu niepodległości – kontrwywiadu. Należy odrzucić rozpowszechnione przekonanie, że zatrzymanie agenta wywiadu przeciwnika to porażka kontrwywiadu. Opiera się ono na źle rozumianych, czysto teoretycznych założeniach, które nie przystają do realiów pracy kontrwywiadowczej. Oczywiście optymalne jest odwrócenie agenta (lub przejęcie kontroli w inny sposób) i wykorzystywanie go do wywierania wpływu na działalność przeciwnika oraz pośredniego pozyskiwania informacji na temat jego zainteresowań, sprzętu, procedur, metod, środków, a może nawet osobowych źródeł informacji. Aby tak się stało, musi zostać spełnionych wiele kryteriów pozwalających na podjęcie skomplikowanej gry operacyjnej z przeciwnikiem o co najmniej podobnym potencjale. Dotyczą one samego agenta, sytuacji operacyjnej, posiadanych zasobów oraz praktycznych uwarunkowań. Zignorowanie tych kryteriów jest bardzo ryzykowne. Skutki podejścia zakładającego, że sukcesem może być jedynie odwrócenie agenta, są dobrze widoczne na przykładzie sprawy Katriny Leung pracującej jako potrójny agent przeciwko FBI dla Ministerstwa Bezpieczeństwa Państwowego Chińskiej Republiki Ludowej¹¹.

Bardzo ważnym wydarzeniem dla zwiększenia efektywności łotewskiego kontrwywiadu, przynajmniej w odniesieniu do czynności dochodzeniowo-śledczych, była zmiana prawa, która weszła w życie 11 maja 2016 r. Oprócz uszczegółowienia i rozszerzenia art. 80 Kodeksu karnego (przestępstwa przeciwko Republice Łotwy) czy art. 85 (szpiegostwo) dodano osobne artykuły penalizujące podżeganie do działań przeciwko Republice Łotwy czy organizowanie grup mających na celu takie działania. Od tego czasu można zaobserwować, jak już wspomniano, znaczny wzrost liczby spraw o szpiegostwo. W oficjalnym raporcie rocznym VDD opublikowanym

---

¹¹ Zob. szerzej: D. Wise, *Tiger trap: America's secret spy war with China*, Boston 2011, s. 32–41.

w 2022 r. przytoczono dwa przykłady: Andrisa B. oraz Valentīnsa F.¹² Obaj pracowali dla wywiadu wojskowego Rosji, czyli Głównego Zarządu Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych FR (ros. Главное управление Генерального штаба Вооруженных Сил Российской Федерации, GU), i w przeszłości służyli w sowieckim wojsku. Żaden z nich w momencie aresztowania nie pełnił istotnych funkcji w systemie bezpieczeństwa, tak samo jak zatrzymany taksówkarz pracujący dla rosyjskich służb specjalnych czy Aleksandr Krasnopjorovs, pracownik łotewskich kolei, zatrzymany w grudniu 2017 r. W niektórych źródłach prasowych pojawiła się błędna informacja, że od 1991 r. był on pierwszą osobą oficjalnie oskarżoną o szpiegostwo¹³. Takie oskarżenie nie jest tym samym co podejrzenie przez kontrwywiad o kontakty z rosyjskimi służbami specjalnymi czy o działanie agenturalne w ich imieniu. Od 2016 r. dokonano także bardziej istotnych zatrzymań, np. Janisa Adamsonsa, byłego parlamentarzysty i ministra spraw wewnętrznych w latach 1994–1995, którego prokuratura oskarżyła o współpracę z Federalną Służbą Bezpieczeństwa FR (FSB)¹⁴. Obok niego na ławie oskarżonych zasiadał Genadijs Silonovs, były oficer łotewskiego KGB. Obaj zostali skazani w listopadzie 2023 r.¹⁵

Praktyka wskazuje na istnienie wysoko uplasowanych rosyjskich agentów oraz innych źródeł informacji w krajach NATO, w tym w państwach byłego Układu Warszawskiego. Źródła te od I Zarządu Głównego KGB przejęła Służba Wywiadu Zagranicznego FR. To samo miało miejsce w przypadku GRU i GU. W tabeli 1 zaprezentowano wybranych wykrytych agentów rosyjskich szpiegujących w państwach Zachodu. Działalność tych agentów należy uznać za szczególnie niebezpieczną w obszarze bezpieczeństwa. W tabeli nie umieszczono niepotwierdzonych, chociaż wysoce prawdopodobnych operacji penetracyjnych w wywiadzie francuskim czy na wysokich szczeblach kontrwywiadu brytyjskiego.

---

¹² *Annual Report on the Activities of Latvian State Security Service (VDD) in 2022*, Latvian State Security Service, <https://vdd.gov.lv/uploads/materials/33/en/annual-report-2022.pdf>, s. 11 [dostęp: 27 XI 2023].

¹³ I. Springe, *How Latvia is (not) catching Russian spies*, re:baltica, 17 V 2018 r., <https://en.rebaltica.lv/2018/05/how-latvia-is-not-catching-russian-spies/> [dostęp: 27 XI 2023].

¹⁴ *In the espionage case, Adamson is questioned about payments to his daughter and trips to the sauna in Moscow*, Baltic News, 30 IV 2023 r., <https://baltics.news/2023/04/30/in-the-espionage-case-adamson-is-questioned-about-payments-to-his-daughter-and-trips-to-the-sauna-in-moscow/> [dostęp: 27 XI 2023].

¹⁵ *Zob. Były minister spraw wewnętrznych Łotwy skazany za szpiegostwo na rzecz Rosji*, Belsat, 10 XI 2023 r., <https://belsat.eu/pl/news/10-11-2023-byly-minister-spraw-wewnetrznych-lotwy-skazany-za-szpiegostwo-na-rzecz-rosji> [dostęp: 27 XI 2023].

Tabela 1. Wybrane sukcesy szpiegowskie rosyjskich służb specjalnych.

Imię i nazwisko	Kraj (miejsce zatrudnienia)	Uzasadnienie wyboru
Carsten L.	Niemcy (Bundesnachrichtendienst, BND)	Jedna z najważniejszych osób w wywiadzie Niemiec w obszarze technicznym
Herman Simm	Estonia (Ministerstwo Obrony)	Najważniejszy urzędnik Ministerstwa Obrony odpowiedzialny za system ochrony informacji niejawnych. Jego podpisy znajdowały się na poświadczeniach bezpieczeństwa
Peyman Kia	Szwecja (Säkerhetspolisen, SAPO)	Pracował na styku SAPO z innymi szwedzkimi służbami specjalnymi. Informował Rosjan o ich działaniach, w tym wywiadu zagranicznego
Aldrich Ames	USA (Central Intelligence Agency, CIA)	Pracownik wydziału wschodniego CIA. Posiadał wiedzę na temat działań programu wywiadu osobowego USA i Wielkiej Brytanii na Związek Sowiecki
Heinz Felfe	Niemcy (Bundesnachrichtendienst, BND)	Osoba nadzorująca kontrwywiad BND na kierunku sowieckim
Aleksiej Dressen	Estonia (Kaitsepolitseiamet, KaPO)	Najważniejszy agent Rosji w estońskich służbach. Zapewniał wgląd w pracę wywiadowczą innych państw NATO. Jego znaczenie potwierdza wymiana za porwanego oficera KaPO Estonia Kohvera
Kim Philby	Wielka Brytania (Secret Intelligence Service, SIS)	Przez wiele lat jedna z najważniejszych osób w brytyjskim wywiadzie, oficer łącznikowy w Waszyngtonie. Rozważano powołanie go na stanowisko szefa służby
Klaus Kuron	Niemcy (Bundesamt für Verfassungsschutz, BfV)	Osoba odpowiedzialna za kontrwywiad ofensywny przeciwko NRD

Źródło: opracowanie własne.

Nawet pobieżna analiza porównawcza ujawnia znaczne dysproporcje między przykładami wskazanymi w tabeli a znaną historią kontrszpiegostwa na Łotwie. Jest to szczególnie widoczne w porównaniu ze Szwecją lub sąsiadem Łotwy, Estonią, której udało się wykryć wielu agentów. Należy podkreślić, że po 2016 r.

na Łotwie zatrzymano i skazano wielu agentów, ale żadnego z nich nie można traktować jako odpowiednika wymienionych penetracji. Były one bowiem wykrywane poza łotewskim systemem bezpieczeństwa państwa. Za wyjątek można uznać sprawę Adamsonsa, według prokuratury przekazującego informacje dotyczące tego systemu. W związku z tym, że jak wskazano, rosyjskie służby wielokrotnie skutecznie plasowały swoją agenturę w najważniejszych miejscach systemu bezpieczeństwa infiltrowanych państw, to brak wykrycia wysoko uplasowanej agentury na Łotwie można uznać za nietypowy.

Jednym z wyjaśnień tej anomalii może być to, że takich agentów na Łotwie nie było. Jednak byłby to wyjątek na tle państw NATO, w tym państw regionu bałtyckiego. Podstawowym sposobem działania rosyjskich służb specjalnych jest dążenie przede wszystkim do faktycznego przejęcia służby przeciwnika za pomocą umieszczania w niej swoich agentów penetracyjnych. Istnieją liczne przykłady takich operacji, trwających kilkadziesiąt lat, którym towarzyszyło wiele skomplikowanych, powiązanych z nimi działań decepcyjno-osłonowych, jak w przypadku Heinza Felfego¹⁶. Umożliwiały one prowadzenie agenta, wspomaganie rozwoju jego kariery w organizacji i ochronę w przypadku poszukiwań „przecieków”. Sprawę wykrycia rosyjskiej agentury utrudnia typowa dla niej taktyka prowadzenia źródła w szerszym kontekście operacyjnym, który pozwala na przekazywanie agentowi prawdziwych informacji. Umożliwiało to osiągnięcie taktycznych sukcesów na kierunku rosyjskim (a niekiedy i awansu agenta) i odsunięcie w związku z nimi możliwych podejrzeń. Przez takie poświęcanie kolejnych, często wartościowych źródeł agenturalnych Rosjanie inwestowali w karierę i ochronę swojego najbardziej perspektywicznego i najważniejszego źródła, co niejednokrotnie prowadziło do obejmowania przez nie wysokich stanowisk.

Innym związanym z powyższym i potencjalnie bardzo ważnym czynnikiem wyróżniającym rosyjskie operacje penetracyjne jest ich kontrwywiadowczy charakter. Kontrwywiad w Rosji zajmuje fundamentalne miejsce w systemie bezpieczeństwa i nie można go porównywać z koncepcją tej służby w państwach zachodnich, w których jest ona mniej ważnym elementem sektora bezpieczeństwa. Dowodzi tego także rola, jaką odgrywa rosyjski kontrwywiad względem wywiadu czy kontrwywiadu wojskowego względem sił zbrojnych. Kontrwywiadowczy charakter tych penetracji przejawia się zarówno w zakresie pozyskiwania informacji umożliwiających realizację ofensywnej misji rosyjskiego kontrwywiadu, jak i w obszarze operacji wpływu. Agenci penetracyjni rosyjskiego wywiadu prowadzą je intensywnie także

---

¹⁶ *KGB Exploitation of Heinz Felfe. Successful KGB Penetration of Western Intelligence Service*, Central Intelligence Agency, 12 IV 1978 r., https://www.cia.gov/readingroom/docs/FELFE%2C%20HEINZ%20%20KGB%20EXPLOITATION%20OF%20HEINZ%20FELFE_0001.pdf [dostęp: 27 XI 2023].

we własnej organizacji, tak aby utrudniać służbom wywiadowczym przeciwnika realizację podstawowego zadania sprzyjającego osiągnięciu sukcesu, czyli w tym przypadku rozpoznania rosyjskiego wywiadu. Warto zauważyć, że rosyjscy agenci przez lata pracy starają się dotrzeć do systemu kontrwywiadowczego państwa w rozumieniu funkcjonalnym, nie zaś wyłącznie instytucjonalnym. To typowe rosyjskie podejście, zgodnie z którym za rdzeń systemu bezpieczeństwa uznaje się kontrwywiad, a jego opanowanie pozwala na zniszczenie wywiadu. Z historii można podać wiele przykładów skuteczności działania tego mechanizmu, tłumaczącego niemoc kontrwywiadów różnych państw.

Kolejnym wyjaśnieniem braku ujawnionej rosyjskiej agentury na Łotwie może być założenie, że agentura będąca spuścizną po KGB w naturalny sposób odeszła wraz ze zmianą pokoleń. Jest ono jednak niezgodne z wiedzą, którą posiadamy na temat specyfiki funkcjonowania wschodnich służb specjalnych. Rosyjskie służby specjalne, tak jak wcześniej sowieckie, potrafią budować wielopokoleniowe operacje penetracyjne, do których kolejni agenci wprowadzają swoich następców¹⁷. Ponadto, nawet gdy nie ma to tak bezpośredniego charakteru, ciągłość operacji penetracyjnych może zostać utrzymana z wykorzystaniem istniejącej agentury przy zachowaniu zasady wiedzy niezbędnej. Agenci bowiem mogą o sobie nie wiedzieć, ale w rzeczywistości, dzięki zadaniom przydzielanym przez oficerów prowadzących, wspierać wzajemnie swoje działania.

Reasumując, należy stwierdzić, że istnieje znaczna dysproporcja, przede wszystkim jakościowa, w działalności kontrszpiegowskiej między Łotwą i większością państw NATO, zwłaszcza tych, które nie były członkami Układu Warszawskiego. Okazuje się ona tym bardziej rażąca, gdy zestawia się potencjał, podejście, doświadczenie oraz determinację rosyjskich służb specjalnych w penetracji najważniejszych państw NATO z olbrzymią wiedzą rosyjskich służb o strukturze instytucjonalnej oraz zapleczu personalnym łotewskiego systemu bezpieczeństwa.

Próbując wytłumaczyć anomalie ilościowe i jakościowe, stwierdzone na podstawie analizy funkcjonowania łotewskiego kontrwywiadu od 1991 r., można zaproponować trzy wyjaśnienia. Po pierwsze, być może Łotwa, mimo licznych podatności wynikających z uwarunkowań historycznych oraz mimo bycia istotnym celem FR, jest wyjątkiem w historii szpiegostwa i obroniła się przed rosyjskimi operacjami penetracyjnymi na wysokim szczeblu w sektorze bezpieczeństwa. W związku z tym przypadki zatrzymanych od 1991 r. osób podejrzanych o działalność szpiegowską można uznać za reprezentatywne dla sposobu działalności rosyjskich służb

¹⁷ Koronnym przykładem może być sprawa Zoltana Szabo i Conrada Clyde'a oraz siatki Johna Walkera. Zob. S. Herrington, *Traitors Among Us: Inside the Spy Catcher's World*, San Diego 2000; R.W. Hunter, L.D. Hunter, *Spy Hunter: Inside the FBI Investigation of the Walker Espionage Case*, Annapolis 1999.

na Łotwie. Biorąc pod uwagę doświadczenia państw NATO, byłaby to dla niej korzystna wiadomość. Można byłoby przyjąć, że Rosja nie uznała Łotwy za istotny cel i dlatego nie umieściła w niej wysoko uplasowanej agentury, przenosząc główne działania np. do zjednoczonych Niemiec. Wyjaśnienie to jest jednak mało prawdopodobne z powodu procesów akcesyjnych państw bałtyckich do NATO oraz UE, stosunku Rosji do państw bałtyckich i niejednokrotnie kwestionowania przez nią zasadności ich istnienia, a także bezpośredniej bliskości terytorialnej oraz przykładów wykrywania agentury na najwyższych szczeblach systemu bezpieczeństwa na terenie np. Estonii. Istotny jest również czynnik strategiczny związany z przesmykiem suwalskim i zdolnością sił sojuszniczych państw bałtyckich do udzielenia im pomocy w razie konieczności uruchomienia art. 5 Traktatu Północnoatlantyckiego.

Po drugie, jest możliwe, że łotewski kontrwywiad wykrył i zneutralizował zagrożenie wywiadowcze ze strony rosyjskich służb specjalnych. Fakt, że opinia publiczna mimo upływu lat nie ma wiedzy na ten temat, oznaczałby, że te sprawy nie zakończyły się postawieniem zarzutów z art. 85 Kodeksu karnego. W kontekście kontrwywiadu ma to drugorzędne znaczenie. Oczywiście jest to istotne pod względem elementarnej sprawiedliwości oraz prewencji, ale najważniejsze są wypełnienie misji kontrwywiadu i ochrona państwa przed zagrożeniem wywiadowczym, co nie musi wiązać się ze skazaniem winnych.

Po trzecie, być może Łotwa nie stanowi wyjątku i były prowadzone działania agenturalne w jej systemie bezpieczeństwa, ale nie zostały one wykryte. Rosja ochroniła te penetracje w ramach operacji deceptyjnych i być może zdołała je kontynuować po odzyskaniu przez Łotwę niepodległości, niszcząc tym samym łotewski system służb specjalnych.

Wy tłumaczenia te się nie wykluczają, nawet najlepsza teoria nie wyjaśnia bowiem w pełni rzeczywistości. Jest jednak pewne, że wskazane anomalie są zastanawiające i warte zbadania.

Należy także zwrócić uwagę na najmniej optymistyczny scenariusz, który stał się udziałem takich państw, jak Wielka Brytania, Niemcy, Francja, Stany Zjednoczone, a może i Łotwa. Scenariusz ten zakłada, że nieskuteczność kontrwywiadu nie wynika tylko z jego słabej pozycji instytucjonalnej czy wysokiej jakości operacji prowadzonych przez przeciwnika. To są skutki, nie przyczyny. Nie wynika również z braku zaangażowania czy profesjonalizmu samych służb. Instytucje kontrwywiadu przez lata były nieskuteczne w tych państwach z powodu ich zinfiltrowania na wysokim szczeblu przez służby rosyjskie. Tworzy to błędne koło, w którym kontrwywiad jest nieefektywny, ponieważ przeciwnik zna jego sposób myślenia i działania oraz zdolności kreatywne, a przeciwnik może działać, gdyż kontrwywiad nie jest w stanie wypełnić swoich zadań. Historia zmagania szpiegowskich dowodzi, że ten mechanizm był wykorzystywany wielokrotnie. Jego fundament stanowi długofalowa

i strategiczna gra operacyjna, której założeniem nie jest jednorazowy sukces, lecz wieloletni proces decepcji. Jego cel to przede wszystkim rozpracowanie przeciwnika i zmiana jego mentalności, a następnie operacyjne wykorzystanie tego stanu rzeczy. W ten sposób od ponad 100 lat działają rosyjskie służby specjalne. Uświadomienie sobie tego powinno prowadzić do pogłębionej refleksji oraz podjęcia decyzji pozwalających na rzetelne zbadanie przyczyn tego zjawiska i wypracowanie sposobu działania, który zwiększy skuteczność kontrwywiadu na każdym poziomie.

Bibliografia

Bar-Joseph U., *A Question of Loyalty: Ashraf Marwan and Israel's Intelligence Fiasco in the Yom Kippur War*, „Intelligence and National Security” 2015, t. 30, nr 5, s. 667–685. <https://doi.org/10.1080/02684527.2014.887632>.

Błachut J., *Czy „ciemna liczba przestępstw” istnieje?*, „Archiwum Kryminologii” 2007–2008, t. 29–30, s. 75–80.

Flyvbjerg B., *Pięć mitów o badaniach typu studium przypadku*, „Studia Socjologiczne” 2005, nr 2, s. 41–69.

Ginor I., Remez G., *Israel's Best Spy – or a Master Double Agent? New light from the Soviet angle on the mystery of Ashraf Marwan*, „The Journal of the Middle East and Africa” 2018, t. 8, nr 4, s. 383–396. <https://doi.org/10.1080/21520844.2017.1409025>.

Herrington S., *Traitors Among Us: Inside the Spy Catcher's World*, San Diego 2000.

Hunter R.W., Hunter L.D., *Spy Hunter: Inside the FBI Investigation of the Walker Espionage Case*, Annapolis 1999.

Jonsson M., *Espionage by Europeans: treason and counterintelligence in post-Cold war Europe*, „Intelligence and National Security”, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/02684527.2023.2254020>. <https://doi.org/10.1080/02684527.2023.2254020>.

Michálek L., Pokorný L., *Transformation of the security and intelligence services in the Czech Republic*, „Connections: The Quarterly Journal” 2019, t. 18, nr 3–4, s. 65–86. <https://doi.org/10.11610/Connections.18.3-4.04>.

Murphy D.E., *KGB and Mfs: Friendly enemies*, „Intelligence and National Security” 1999, t. 14, nr 3, s. 228–234.

Penkovsky O., *The Penkovsky papers*, New York 1965.

Poppowell R.J., *The KGB and the control of the Soviet bloc: The case of East Germany*, „Intelligence and National Security” 1998, t. 13, nr 1, s. 254–285.

Scott L., *Espionage and the cold war: Oleg Penkovsky and the Cuban missile crisis*, „Intelligence and National Security” 1999, t. 14, nr 3, s. 23–47.

Stake R.E., *Jakościowe studium przypadku*, w: *Metody badań jakościowych*, t. 1, N.K. Denzim, Y.S. Lincoln (red.), Warszawa 2009, s. 623–654.

Wise D., *Tiger trap: America's secret spy war with China*, Boston 2011.

Źródła internetowe

Annual Report on the activities of Latvian State Security Service (VDD) in 2022, Latvian State Security Service, <https://vdd.gov.lv/uploads/materials/33/en/annual-report-2022.pdf> [dostęp: 27 XI 2023].

In the espionage case, Adamson is questioned about payments to his daughter and trips to the sauna in Moscow, Baltic News, 30 IV 2023 r., <https://baltics.news/2023/04/30/in-the-espionage-case-adamson-is-questioned-about-payments-to-his-daughter-and-trips-to-the-sauna-in-moscow/> [dostęp: 27 XI 2023].

KGB Exploitation of Heinz Felfe. Successful KGB Penetration of Western Intelligence Service, Central Intelligence Agency, 12 IV 1978 r., https://www.cia.gov/readingroom/docs/FELFE%2C%20HEINZ%20%20KGB%20EXPLOITATION%20OF%20HEINZ%20FELFE_0001.pdf [dostęp: 27 XI 2023].

Less than half of Russians in Latvia condemn Russia's war in Ukraine: survey, Eng.LSM.lv, 7 VII 2022 r., <https://eng.lsm.lv/article/society/society/less-than-half-of-russians-in-latvia-condemn-russias-war-in-ukraine-survey.a464423/> [dostęp: 27 XI 2023].

Springe I., *How Latvia is (not) catching Russian spies*, re:baltica, 17 V 2018 r., <https://en.rebaltica.lv/2018/05/how-latvia-is-not-catching-russian-spies/> [dostęp: 27 XI 2023].

Dr Bolesław Piasecki

Pracownik naukowy Akademii Sztuki Wojennej. Specjalizuje się w tematyce służb specjalnych, zwłaszcza kontrwywiadu ofensywnego, wpływu technologii na działania wywiadu oraz walki informacyjnej. Autor książki *Kontrwywiad. Atak i obrona* (Łomianki 2021, Wydawnictwo LTW).

Zamach na życie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w świetle art. 134 Kodeksu karnego

Abstrakt

Celem artykułu jest przedstawienie problematyki szczególnej prawnokarnej ochrony Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej. W nawiązaniu do przedwojennego ustawodawstwa został poddany analizie art. 134 Kodeksu karnego, kryminalizujący zachowania będące zamachem na życie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, który postrzegany nie jako konkretna osoba, lecz jako podmiot uosabiający majestat Rzeczypospolitej Polskiej jest jednym z głównych gwarantów sprawnego i niezakłóconego funkcjonowania organizmu państwowego. Zamach na osobę sprawującą ten urząd może być początkiem zarówno wewnętrznej, jak i zewnętrznej destabilizacji państwa, a zagrożenie jego bezpieczeństwa pojawia się już w momencie przygotowań do popełnienia tego przestępstwa. Autor nie neguje przy tym faktu, że ten przepis wzmacnia także ochronę życia i zdrowia tej osoby, uznaje jednak, że jest to uboczny przedmiot ochrony. W artykule przedstawiono argumenty przemawiające za penalizacją wszelkich zachowań noszących znamiona przygotowania do zbrodni zamachu na życie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej wzorem twórców Kodeksu karnego z 1932 r.

Słowa kluczowe   prezydent, zamach, zbrodnia, przygotowanie, destabilizacja państwa.

Poeta Kazimierz Wierzyński w ten sposób skomentował zabójstwo Gabriela Narutowicza: (...) *16 grudnia 1922 r. straciliśmy prawo do słów Norwida: „Żaden król polski nie stał na szafocie”. Każdy wiedział, że stało się coś, co przechodziło pojemność zrozumienia ludzkiego. Przeszedłem z innymi wszystkie stopnie przerażenia, od zabójstwa do pogrzebu. Strzał mordercy trafił nie tylko Narutowicza. Od tej zbrodni zachwiała się raniona miłość w Piłsudskim. Od tego czasu zaczyna się w nim proces, w którym gniew i nienawiść biorą górę¹. W procesie historycznego rozwoju regulacje prawa karnego powszechnie zapewniały panującemu (władcy, głowie państwa) najwyższy poziom ochrony. Wynikało to z przekonania, że w ten sposób są chronione nie tylko przynależne takiemu podmiotowi osobiste dobra prawne, jak jego życie, zdrowie czy cześć, lecz przede wszystkim wartości zbiorowe, które on uosabiał, takie jak państwo, ustrój, bezpieczeństwo wewnętrzne i zewnętrzne². Do następstw udanych zamachów na panujących należały zakłócenie funkcjonowania organizacji państwowej oraz zarówno krwawe wojny domowe, jak i obce interwencje, których celem było przejęcie kontroli nad państwem pogrążonym w chaosie. W XX w. społecznością międzynarodową wstrząsnęły zabójstwa arcyksięcia Franciszka Ferdynanda w 1914 r. w Sarajewie, króla Jugosławii Aleksandra I Karadziordziewicia w 1934 r. w Marsylii oraz Johna F. Kennedy’ego w 1963 r. w Dallas. Przypadki znane z historii Polski to m.in. zabójstwa najstarszego syna Bolesława Chrobrego – Bezpryma, Mieszka Bolesławowica, Leszka I Białego oraz Przemysła II. W okresie I Rzeczypospolitej jedną z najbardziej znanych prób zabójstwa był zamach na życie króla Zygmunta III przeprowadzony w 1620 r. przez Michała Piekarskiego.*

U zarania II RP z rąk zamachowca Eligiusza Niewiadomskiego zginął prezydent Gabriel Narutowicz. Premier Władysław Sikorski na posiedzeniu rządu 19 grudnia 1922 r. sugerował przekazanie sprawy sądowi doraźnemu z uwagi na charakter tej zbrodni i konieczność wymierzenia stanowczej i natychmiastowej kary. Ostatecznie sprawą zajął się Sąd Okręgowy w Warszawie. Niewiadomski został oskarżony na podstawie art. 99 Kodeksu Tagancewa³.

¹ K. Wierzyński, *Pamiętnik poety*, Warszawa 1991, cyt. za: *Zabójstwo Narutowicza. Kres demokracji w II RP*, oprac. zbiorowe, Warszawa 2022, s. 144.

² K. Wiak, *Ochrona Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w Kodeksie Karnym*, „Teki Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie” 2019, t. 12, nr 1, s. 323.

³ Obowiązywał wówczas rosyjski kodeks karny z 1903 r., zachowany w mocy na terenach dawnego zaboru rosyjskiego (zatem i w Warszawie). W 1917 r. uchwalono ponadto przepisy przechodnie do kodeksu karnego w związku z wprowadzeniem w Królestwie Polskim polskiego sądownictwa. Artykuł 99 kodeksu dotyczył „zamachu na życie, zdrowie lub wolność osoby piastującej Najwyższą Władzę Państwową w Polsce”. Na mocy art. 15 przepisów przechodnich za tę zbrodnię była przewidziana kara ciężkiego więzienia, a w wyjątkowych sytuacjach – kara śmierci.

Rozwój regulacji karnych w zakresie ochrony najwyższego przedstawiciela państwa

W dawnym prawie karnym zamach na panującego traktowano jako zbrodnię obrazy majestatu (łac. *crimen laesae maiestatis*) i zaliczano do najcięższych przestępstw, zagrożonych karą śmierci⁴. Zgodnie ze spisem prawa bawarskiego z VIII w. za zabójstwo księcia przewidywano karę śmierci i konfiskatę całego majątku⁵. W drugiej połowie XIX w. zamachy na życie panujących były przejawem rozwijającego się terroryzmu. Społeczność międzynarodowa, chcąc przeciwdziałać temu bardzo groźnemu zjawisku, 16 listopada 1937 r. w Genewie przyjęła na forum Ligi Narodów konwencję o zapobieganiu terroryzmowi i zwalczaniu go⁶. Znalazło się w niej zobowiązanie do kryminalizacji „aktów terroryzmu”, do których art. 2 ust. 1 zaliczał umyślne zachowanie powodujące śmierć, ciężkie uszkodzenie ciała lub pozbawienie wolności: a) głów państw, osób wypełniających prerogatywy głowy państwa i ich następców; b) małżonków tych osób; c) osób pełniących funkcje publiczne lub zajmujących stanowisko publiczne, gdy czyn był skierowany przeciwko nim w związku z ich pozycją publiczną⁷.

Międzynarodową ochronę głowy państwa zapewnia *Konwencja ONZ o zapobieganiu przestępstwom i karaniu sprawców przestępstw przeciwko osobom korzystającym z ochrony międzynarodowej, w tym przeciwko dyplomatom, sporządzona w Nowym Jorku dnia 14 grudnia 1973 r.* (dalej: konwencja nowojorska). Jej przepisy mają zastosowanie wobec czynów skierowanych przeciwko szczególnej kategorii „osób korzystających z ochrony międzynarodowej”, do której zaliczono m.in. głowę państwa, w tym każdego członka organu kolegialnego pełniącego – zgodnie z konstytucją danego kraju – funkcję głowy państwa, szefa rządu lub ministra spraw zagranicznych, wówczas gdy taka osoba znajduje się w obcym państwie, jak również towarzyszących jej członków rodziny (art. 1 ust. 1 lit. a). Kluczową normą konwencji nowojorskiej jest zawarte w art. 2 ust. 1 zobowiązanie państw do kryminalizacji czynów określonych jako umyślne dokonanie: zabójstwa, uprowadzenia lub innej napaści na osobę albo wolność osoby korzystającej z ochrony międzynarodowej.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 r. rozpoczęto prace nad stworzeniem optymalnego modelu ochrony prawnokarnej Prezydenta RP, który stał na czele odradzającego się państwa. Według Wacława Makowskiego ochrona

⁴ K. Sójka-Zielińska, *Historia prawa*, Warszawa 2006, s. 30–31.

⁵ A. Dziadzio, *Powszechna historia prawa*, Warszawa 2022, s. 413.

⁶ Konwencja została podpisana przez 24 państwa, jednak nigdy nie weszła w życie. Ratyfikowały ją tylko Indie.

⁷ *Convention for the Prevention and Punishment of Terrorism*, Library of Congress, <https://www.loc.gov/item/2021667893/> [dostęp: 8 X 2023]. Tłumaczenie pochodzi od autora (dop. red.).

Prezydenta RP powinna realizować postulat (...) *traktowania osoby Prezydenta, jako widomego wyrazu organizacji państwowej i zabezpieczać mu najszerszą ochronę w tym zakresie. Przedmiotem przestępstwa zatem i w tym wypadku musi być Rzeczpospolita, dotknięta w osobie człowieka, powołanego do jej symbolizowania*⁸. Twórcy Kodeksu karnego (k.k.) z 1932 r.⁹ przyjęli wskazane założenie za podstawę konstruowanego modelu ochrony Prezydenta RP. Przestępstwa przeciwko niemu zostały zawarte w rozdziale XVII pt. *Zbrodnie stanu*. Leon Peiper uważał, że przedmiotem ochrony przepisów statuujących tę kategorię przestępstw jest przede wszystkim państwo, (...) *nie jako władztwo pewnej osoby, ani, jako obiektywnie istniejąca, samodzielna konstrukcja, lecz jako instytucja będąca wyrazem wypadkowych dążeń, ujawnionych w obywatelskim współżyciu. Cechami tak pojętego państwa są przede wszystkim, jego istnienie, jego ustrój i jego całość, a cechą przestępnego działania, polegającego na przeciwstawieniu się woli obywateli, jest nieuzyskanie aprobaty w postaci dokonanego zamachu*¹⁰.

Zgodnie z art. 94 § 1 k.k. z 1932 r. targnięcie się na życie lub zdrowie Prezydenta RP podlegało karze więzienia na czas nie krótszy niż 10 lat lub dożywotnio albo karze śmierci. W razie utraty przez niego życia czyn traktowano jako szczególnie rodzaj zabójstwa z art. 225 § 1 k.k. z 1932 r. Powołując się na zasadę *lex specialis derogat legi generali*, wykluczano stosowanie przepisu o zabójstwie¹¹. Kto usiłował usunąć Prezydenta RP lub zagarnąć jego władzę albo wyrzucić wpływ na jego czynności przemocą lub groźbą bezprawną, na podstawie § 2 podlegał karze więzienia na czas nie krótszy niż 10 lat lub dożywotnio. Peiper wskazywał, że:

(...) przez „usunięcie” rozumieć należy takie działanie, które wbrew prawdziwej i rzeczywistej woli Prezydenta powoduje niewykonywanie przezeń jego władzy i funkcji; usunięciem będzie więc zarówno wymuszone na Prezydencie R.P. zrzeczenie się przezeń jego dostojności, jak i złożenie go z tegoż dostojności lub uniemożliwienie mu wykonywania jego funkcji przez trzymanie go w zamknięciu, porwanie go, wydanie w ręce nieprzyjaciela. (...) Usunięcie Prezydenta R.P. od władzy stwarza próżnię formalną i materialną w sprawowaniu najwyższej władzy wykonawczej (art. 43 Konst. R.P.)¹².

⁸ W. Makowski, *Zbrodnie stanu*, Warszawa 1924, s. 9.

⁹ *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny*.

¹⁰ L. Peiper, *Komentarz do Kodeksu karnego, prawa o wykroczeniach i przepisów wprowadzających wraz z niektórymi ustawami dodatkowymi i wzorami orzeczeń do prawa o wykroczeniach*, Kraków 1933, s. 291. Pisownia w cytatach pochodzących z publikacji tego autora została uwspółcześniona (dop. red.).

¹¹ Tamże, s. 294.

¹² Tamże, s. 298.

Zdaniem tego komentatora wpływ na czynności Prezydenta RP może być wywierany w kierunku pozytywnym lub negatywnym, tj. w kierunku przedsięwzięcia i zaniechania pewnej czynności. Ten wpływ może zostać wywarty także przez uniemożliwienie pewnej czynności urzędowej lub reprezentacyjnej, np. przez ograniczenie wolności czy swobody ruchów¹³. Zgodnie z art. 94 k.k. z 1932 r. był chroniony nie Prezydent RP jako najwyższy funkcjonariusz państwowy, lecz sama Rzeczpospolita. Peiper uważał, że (...) *ustawodawca w ochronie osoby i władzy Prezydenta R.P. chronić pragnie Państwo samo*¹⁴.

Po II wojnie światowej przepis art. 94 k.k. z 1932 r. był stosowany aż do usunięcia urzędu Prezydenta na mocy Konstytucji PRL z 22 lipca 1952 r. Wprowadzono wówczas kolegialny urząd Rady Państwa, wzorowany na rozwiązaniach przyjętych w Związku Radzieckim. Przedwojenne regulacje zostały zastąpione przepisami wyrażającymi sowiecką koncepcję „przestępstw kontrrewolucyjnych”, które miały zapewnić ochronę funkcjonariuszom tzw. władzy ludowej¹⁵. Kodeks karny z 1969 r.¹⁶ wprowadził do przestrzeni prawnej art. 126 § 1, który penalizował gwałtowny zamach na życie funkcjonariusza publicznego lub działacza politycznego, popełniony „w celu wrogim Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej”. W literaturze prawniczej z tamtego okresu czyn zabroniony zakodowany w treści przepisu art. 126 k.k. z 1969 r. był nazywany aktem terrorystycznym¹⁷. Artykuł ten miał na celu zwalczanie aktów terroru jako zbrodni godzących w wewnętrzne bezpieczeństwo PRL. Ze względu na założenia ówczesnego ustroju, w którym władza miała należeć do ludu pracującego miast i wsi, przepis obejmował ochroną nie tylko funkcjonariuszy publicznych, lecz także wszystkich działaczy, których aktywność wiązała się z utrzymywaniem, wykonywaniem i umacnianiem władzy ludowej, miała zatem charakter polityczny. Działanie w celu wrogim PRL miało miejsce wtedy, gdy sprawca zmierzał do osłabienia władzy ludowej, chcąc wyeliminować z aktywnego życia społecznego funkcjonariusza publicznego lub działacza politycznego albo też chcąc wywołać nastroje niepewności czy zastraszyć pewne środowiska lub kręgi ludności, a nawet pojedyncze osoby, oraz negatywnie (hamująco) wpłynąć na ich obywatelską postawę i aktywność¹⁸. Do zastosowania przepisu art. 126 k.k. z 1969 r. nie było konieczne, aby czyn został popełniony z nienawiści czy niechęci do PRL. Sprawcy musiał przyświecać

¹³ Tamże, s. 299.

¹⁴ L. Peiper, *Komentarz do Kodeksu karnego, prawa o wykroczeniach, przepisów wprowadzających obie te ustawy*, Kraków 1936, s. 222.

¹⁵ K. Wiak, *Ochrona Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej...*, s. 328.

¹⁶ *Ustawa z 19 kwietnia 1969 r. Kodeks karny*.

¹⁷ J. Bafia, K. Mioduski, M. Siewierski, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 1977, s. 319.

¹⁸ Tamże, s. 320.

cel wyrządzenia szkody państwu ludowemu poprzez bezpośrednie godzenie w życie, zdrowie lub wolność fizyczną osób będących funkcjonariuszami publicznymi czy też działaczami politycznymi. Ochrona obejmowała ich nie tylko w skali ogólnopaństwowej. Korzystali oni z ochrony w ramach analizowanej normy prawnej, nawet jeśli zasięg ich działalności nie przekraczał granic wsi, zakładu pracy czy osiedla.

Uchwalony w 1997 r. k.k.¹⁹ powrócił do modelu ochrony urzędu Prezydenta RP wypracowanego w okresie międzywojennym, na co zwrócił uwagę m.in. Piotr Kardas. Podkreślił on, że wprowadzony art. 134 k.k. nawiązuje do konstrukcji przestępstwa targnięcia się na życie lub zdrowie Prezydenta RP określonego w art. 94 § 1 k.k. z 1932 r., jest zatem kontynuacją tradycji polskiego ustawodawstwa karnego, przyznającego szczególną ochronę osobie piastującej ten urząd²⁰. Znajdujący się w rozdziale XVII pt. *Przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej* art. 134 k.k. stanowi: *Kto dopuszcza się zamachu na życie Prezydenta Rzeczypospolitej podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 12, karze 25 lat pozbawienia wolności albo karze dożywotniego pozbawienia wolności*. Janina Wojciechowska zwróciła uwagę, że art. 94 § 1 k.k. z 1932 r. był zaliczany do zbrodni stanu, lokowano go na miejscu drugim, podczas gdy aktualnie obowiązujący art. 134 k.k. jest umiejscowiony na ósmym. Wobec tego zaproponowała, aby art. 134 k.k. znalazł się, wzorem k.k. z 1932 r., przed przepisami przewidującymi karnoprawną ochronę innych konstytucyjnych organów państwowych²¹. Trudno nie zgodzić się z Radosławem Krajewskim, który uważa, że taka zmiana mogłaby być odczytana jako nieuzasadniona, zwłaszcza przez przeciwników politycznych prezydenta urzędującego w czasie trwania prac legislacyjnych, co nie byłoby korzystne dla majestatu urzędu. Pozycja ustrojowa i faktyczna osoby go sprawującej była w okresie II RP silniejsza niż obecnie²².

Pomimo że w literaturze przedmiotu często wskazuje się na nieco inne dobra chronione przez normę zakodowaną w treści art. 134 k.k., na pierwszy plan wysuwa się szczególna prawnokarna ochrona Prezydenta będącego przedstawicielem majestatu RP. Na podstawie omawianego przepisu ochronie podlega zatem nie tyle osoba piastująca ten urząd, ile sam urząd Prezydenta jako najwyższego reprezentanta RP. Peiper słusznie podkreślał, że (...) *funkcje Prezydenta RP są tak doniosłe, a zarazem*

¹⁹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny.

²⁰ P. Kardas, *Przestępstwa przeciwko Prezydentowi Rzeczypospolitej Polskiej*, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz do art. 117–277 k.k.*, A. Zoll (red.), Warszawa 2013, s. 164–165.

²¹ J. Wojciechowska, *Przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej*, w: *Kodeks karny. Komentarz do artykułów 117–221*, A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), Warszawa 2010, s. 89–90.

²² R. Krajewski, *Przestępstwo zamachu na życie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej*, w: *Prawne i gospodarcze podstawy bezpieczeństwa*, S. Kamosiński, T. Kuczur, J. Laskowska (red.), Bydgoszcz 2015, s. 16.

tak rozległe (na zewnątrz i wewnątrz), że zamach na jego osobę i władzę godzi w całe życie państwowe i w godność Państwa na zewnątrz²³. Według Juliusza Makarewicza ochronie podlegały „najżywniejsze” interesy państwa, które mogły być zagrożone w wypadku gwałtownej przerwy w urzędowaniu „czynnika nadrzędnego”²⁴.

W odniesieniu do obowiązującego k.k. można zauważyć rozbieżność w opiniach polskich prawników co do głównego dobra chronionego przez art. 134. Zdaniem Natalii Kłaczyńskiej jest nim życie Prezydenta RP²⁵. Kardas natomiast przekonuje, że główny przedmiot ochrony omawianego przepisu to bezpieczeństwo państwa, zarówno wewnętrzne, jak i zewnętrzne, którego jednym z podstawowych gwarantów jest Prezydent RP²⁶. To samo podejście reprezentuje Aneta Michalska-Warias, gdyż – jak zaznacza – zamach na głowę państwa stanowiłby poważne zagrożenie funkcjonowania organizmu państwowego²⁷. Zdaniem Jana Kuleszy bezpieczeństwo wewnętrzne i zewnętrzne państwa nie jest odrębnym przedmiotem ochrony, gdyż uznając je za dobro chronione przez art. 134 k.k., za takie trzeba by uznać także inne dobra wymienione w art. 126 ust. 2 ustawy zasadniczej. Ponadto w art. 131 w precyzyjny sposób określa ona okoliczności przejścia przez Marszałka Sejmu obowiązków głowy państwa, co powoduje wypełnienie powstałej luki, a w konsekwencji nie wywołuje zagrożenia bezpieczeństwa kraju²⁸. Ryszard Andrzej Stefański uważa natomiast, że przedmiotem ochrony jest życie Prezydenta RP jako najwyższego przedstawiciela państwa, ale nie jako osoby, lecz przede wszystkim jako piastującego najważniejszy urząd w państwie, a zamach na jego życie stwarza zagrożenie bezpieczeństwa państwa²⁹. Według Magdaleny Budyn-Kulik z kolei główny przedmiot ochrony to niezakłócone funkcjonowanie i konstytucyjny ustrój RP, uboczny zaś – życie i zdrowie człowieka pełniącego funkcję głowy państwa³⁰. Zdaniem Krzysztofa Wiaka dobrem chronionym w art. 134 k.k. jest urząd Prezydenta RP

²³ L. Peiper, *Komentarz do Kodeksu karnego, prawa o wykroczeniach, przepisów wprowadzających...*, s. 227.

²⁴ J. Makarewicz, *Kodeks karny z komentarzem*, Lwów 1938, s. 307.

²⁵ N. Kłaczyńska, *Komentarz do art. 134 Kodeksu karnego*, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, J. Giezek (red.), Lex 2014.

²⁶ P. Kardas, *Przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej*, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz do art. 117–211a, cz. 1*, W. Wróbel, A. Zoll (red.), Warszawa 2017, s. 177.

²⁷ A. Michalska-Warias, *Przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, T. Bojarski (red.), Warszawa 2012, s. 309.

²⁸ J. Kulesza, *Przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej*, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do art. 117–221*, M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), Warszawa 2013, s. 106.

²⁹ R.A. Stefański, *Prawo karne materialne. Część szczególna*, Warszawa 2009, s. 72.

³⁰ M. Budyn-Kulik, *Przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, M. Mozgawa (red.), Warszawa 2012, s. 322.

jako najwyższego przedstawiciela państwa i gwaranta władzy państwowej. Ponadto przepis zapewnia ochronę życia osoby aktualnie sprawującej tę funkcję. Ochrona ta jest wyraźnie wzmocniona w stosunku do tej wynikającej z treści art. 148 k.k.³¹ Każde ze wskazanych powyżej dóbr prawnych składa się na przedmiot ochrony normy zakodowanej w art. 134 k.k. Wydaje się, że myśl przewodnia tego przepisu to przede wszystkim zapewnienie szczególnej prawnokarnej ochrony urzędowi Prezydenta RP, który odgrywa kluczową rolę w zapewnieniu ładu i bezpieczeństwa w kraju.

Prezydent postrzegany nie jako konkretna osoba, lecz jako podmiot uosabiający majestat RP jest jednym z głównych gwarantów sprawnego i niezakłóconego funkcjonowania organizmu państwowego. Zamach na osobę sprawującą tę funkcję może być początkiem destabilizacji kraju, również na arenie międzynarodowej. Mimo że przepis wzmocnia także ochronę życia i zdrowia tej osoby, według autora artykułu jest to uboczny przedmiot ochrony. Podstawowymi przepisami obowiązującej Konstytucji RP regulującymi pozycję ustrojową Prezydenta RP są art. 10 ust. 2 oraz art. 126. W świetle art. 10 ust. 2 Prezydent to jeden z organów dwuczłonowej egzekutywy, w skład której wchodzi także Rada Ministrów. Artykuł 126 uznaje go natomiast za najwyższego przedstawiciela Polski oraz gwaranta ciągłości władzy państwowej. Powierza mu również obowiązek czuwania nad przestrzeganiem Konstytucji RP, stanie na straży suwerenności i bezpieczeństwa państwa, a także nienaruszalności i niepodzielności jego terytorium. Prezydent jest najwyższym przedstawicielem kraju zarówno w stosunkach zewnętrznych, jak i wewnętrznych. Reprezentuje go nawet wówczas, gdy nie podejmuje żadnych aktów publicznych. Uznanie Prezydenta RP za gwaranta ciągłości władzy państwowej jest wyrazem jego aktywnej roli w systemie ustrojowym.

Biorąc pod uwagę przytoczone wcześniej przykłady z historii, można zauważyć, jak dobrym rozwiązaniem okazało się wprowadzenie przez ustawodawcę do porządku prawnego przepisu karnego opatrzonego wysoką sankcją, który ukonstytuował szczególną ochronę urzędu prezydenckiego, a co za tym idzie – znacznie wzmocnił bezpieczeństwo państwa. Warto jednak wspomnieć, że przepis art. 134 k.k. nie chroni osoby wykonującej obowiązki Prezydenta RP, pomimo że realizuje ona zadania ustrojowe głowy państwa określone w art. 126 ust. 1 i 2 Konstytucji. Dlatego zamach na życie osoby zastępującej Prezydenta RP nie podlega prawnokarnej wartościowaniu z art. 134 k.k. Poza zakresem tej normy pozostają również dobra prawne byłego prezydenta, prezydenta elekta, do objęcia przez niego urzędu po złożeniu przysięgi wobec Zgromadzenia Narodowego (art. 130 Konstytucji RP). Czynność sprawcza opisana w art. 134 k.k. jest precyzyjnie określona i polega na dopuszczeniu się

³¹ K. Wiak, *Przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), Warszawa 2019, s. 847.

zamachu na życie Prezydenta RP, co oznacza zachowanie prowadzące do pozbawienia życia osoby sprawującej ten urząd, nawet jeśli byłoby ono nieskuteczne. Zatem usiłowanie zabójstwa głowy państwa traktuje się jako przestępstwo dokonane³². Podobnie jak wobec ogólnej formy stadialnej usiłowania z art. 13 § 1 k.k., jest wymagane, aby sprawca spowodował wystąpienie realnego zagrożenia dla dobra chronionego, czyli w tym przypadku podjął działania zmierzające bezpośrednio do zabójstwa. Zgodnie z zasadą jednolitej wykładni pojęć występujących w różnych przepisach tego samego aktu prawnego termin „zamach” należy interpretować tak samo, jak rozumie się go na gruncie art. 25 k.k., statuującego instytucję obrony koniecznej.

We wskazanym artykule wzmianka o zamachu pojawia się pięć razy. To pojęcie interpretowane w ramach obrony koniecznej oznacza każde zachowanie człowieka stwarzające obiektywne niebezpieczeństwo dla dobra chronionego. Zamach musi być rzeczywisty, bezpośredni i bezprawny, ale nie musi być przestępny, co oznacza, że jego inicjatorem może być osoba, która nie ma zdolności do zawinienia. Na gruncie omawianego przepisu zamachem będzie każde zachowanie sprawcy stanowiące zagrożenie dla życia Prezydenta RP, mogące przybierać postać zarówno działania, jak i zaniechania. Należy pamiętać, że w przypadku tego ostatniego musi istnieć podstawa prawna obligująca do działania. Przykładem zamachu na życie w formie zaniechania będzie odmowa udzielenia właściwej pomocy medycznej ze strony lekarza.

W doktrynie przeważa pogląd, zgodnie z którym istota zamachu to użycie przemocy³³. Nie musi to być jednak zamach gwałtowny, o jakim traktował art. 126 § 1 k.k. z 1969 r., a obecnie stanowi przepis art. 140 § 1 k.k. Nie jest to zatem jedynie działanie natychmiastowe, połączone z posłużeniem się szybko działającym środkiem, jak np. broń palna, materiał wybuchowy, nóż czy inne niebezpieczne narzędzie. Jako czyn zabroniony z art. 134 k.k. kwalifikuje się również posłużenie się np. środkiem radioaktywnym lub trucizną. Z treści przepisu wynika ponadto, że dla dokonania przestępstwa nie jest konieczne spowodowanie śmierci Prezydenta RP. Ma ono zatem charakter formalny i uznaje się je za dokonane w chwili podjęcia przez sprawcę czynności dających się kwalifikować jako zamach na życie osoby sprawującej ten urząd, niezależnie od tego, czy okaże się on skuteczny. W świetle art. 134 k.k. istotny jest jedynie zamach skierowany przeciwko życiu Prezydenta RP. W ten sposób ustawodawca dokonał rozróżnienia zamachu z analizowanego przepisu od czynnej napaści, ujętej w art. 135 § 1 k.k. Trudno nie zgodzić się z Kardasem, według którego zamach

³² M. Bojarski, *Przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej*, w: *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, M. Bojarski (red.), Warszawa 2012, s. 483.

³³ A. Krukowski, *Zdrada dyplomatyczna*, w: *System prawa karnego. O przestępstwach w szczególności*, t. 4, cz. 1, Wrocław 1985, s. 71.

to zachowanie zmierzające do naruszenia dobra, jakim jest życie Prezydenta RP, czynną napaścią natomiast – takie działania, które mają na celu spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu lub naruszenie czynności narządu ciała, a więc skierowane przeciwko innemu dobru prawnemu. Odmiennosc tych zachowań przejawia się w różnicy stopnia ich intensywności³⁴.

Kryminalizacja przygotowania do zamachu na życie Prezydenta RP

Trudno nie zgodzić się z uwagami krytycznymi Stanisława Hoca, który postuluje uzupełnienie regulacji art. 134 k.k. przepisem wprowadzającym karalność przygotowania do zamachu na życie Prezydenta RP³⁵. Przygotowanie jako forma stadialna przestępstwa, stosownie do dyspozycji art. 16 § 2 k.k., jest karalne tylko wtedy, gdy tak stanowi ustawa. Według Grzegorza Górki za penalizacją przygotowania do zamachu na życie Prezydenta RP przemawia stopień szkodliwości społecznej tej zbrodni oraz tradycja prawna II RP³⁶. Warto dodać, że sytuacja wygląda inaczej w przypadku spisku (art. 127 k.k.) oraz zamachu stanu (art. 128 k.k.). W odniesieniu do tych zbrodni ustawodawca zdecydował się bowiem na kryminalizację czynności przygotowujących do ich popełnienia. Autor artykułu nie dostrzega racjonalnego powodu, dla którego ustawodawca zrezygnował z takiego ruchu wobec zbrodni zamachu na Prezydenta RP. Jeśli obecny model ochrony głowy państwa nawiązuje wprost do dorobku, to tym bardziej *de lege ferenda* należałoby wprowadzić przepis penalizujący czynności przygotowawcze do przestępstwa z art. 134 k.k.

W k.k. z 1932 r. były kryminalizowane zachowania podjęte na przedpolu zamachów na Prezydenta RP, tj. czynienie przygotowań do targnięcia się na jego życie lub zdrowie (art. 96) oraz wejście w porozumienie z innymi osobami w celu popełnienia tej zbrodni (art. 97). Te przestępstwa były zagrożone surowszą karą, gdy sprawca porozumiewał się z osobą działającą w interesie obcego państwa lub organizacji międzynarodowej albo gromadził środki walki orężnej (art. 98).

Peiper w ten sposób skomentował art. 96:

Przygotowanie presumuje, że zamach i przedmiot zamachu już są określone w umyśle sprawcy, aczkolwiek szczegóły wykonania mogą jeszcze nie być

³⁴ P. Kardas, *Przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej...*, s. 179.

³⁵ S. Hoc, *Przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej – ocena regulacji prawnej i propozycja zmian, w: Zmiany w polskim prawie po wejściu w życie Kodeksu karnego z 1997 roku*, T. Bojarski i in. (red), Lublin 2006, s. 127.

³⁶ G. Górka, *Prawnokarna ochrona Prezydenta Rzeczypospolitej*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2014, nr 3, s. 52.

ustalone; przygotowanie jakiegoś zamachu przeciw przedmiotowi nie określone, nie podpada więc pod art. 96. Czynność przygotowawcza musi mieć cechę pozytywnego działania; beczynność sama nie może być uważaną za przygotowanie. Wystarczy przygotowanie zbrodni stanu, choćby jak najodleglejsze od wykonania i choćby przedsięwzięte przez jedną tylko osobę (przeciwnie art. 97); doniosłość dobra chronionego i zła powstać mogącego, uzasadniają karalność już w najwcześniejszym stadium przygotowania³⁷.

W odniesieniu do art. 97 k.k. z 1932 r. ten sam autor przekonywał, że:

Nie wymaga się tu, by porozumienie się doszło do skutku; ponieważ dla zaistnienia spisku nie wymaga się działania wedle oznaczonego planu, przeto wystarcza zapoczątkowanie porozumienia, nawiązanie kontaktu z innymi osobami, byleby nastąpiło w celu spełnienia jednej ze zbrodni w art. 93, 94 lub 95 określonych (...). Osób tych musi przeto być co najmniej dwie, razem więc trzy. Ustawa nie wymaga, by trzy osoby porozumiewające się ułożyły plan działania, a tym mniej, by rozdzieliły między sobą role; każda z tych osób odpowiada w granicach swego zamiaru (art. 28). Porozumienie się ich może iść w tym kierunku, że czyn wykona osoba, nie stojąca na razie w żadnym związku np. A, B i C umawiają się, że przestępstwa dokona osoba D, którą B (podżegacz: art. 26) do tego nakłoni, a której C udzieli pomocy (pomocnik: art. 27). Przystępujący do spisku nie musi znać wszystkich spiskowców; wystarcza, że wchodzi w porozumienie z dwoma z nich, a to z jednym z nich bezpośrednio, a z drugim choćby pośrednio³⁸.

Autor artykułu za bardzo trafne uważa także kryminalizowanie przez ówczesnego ustawodawcę zachowań na przedpolu zamachu na Prezydenta RP przybierających postać porozumienia z osobą działającą w interesie obcego państwa lub organizacji międzynarodowej albo gromadzenia środków walki orężnej. W bardzo napiętej sytuacji międzynarodowej dwóch pierwszych dekad XXI w., jak również w obliczu stałego zagrożenia terrorystycznego nietrudno sobie wyobrazić próby usunięcia głowy państwa przy pomocy agentury obcego wrogiego kraju czy siatki terrorystycznej. Peiper w ten sposób uzasadniał penalizowanie przez k.k. z 1932 r. takich działań:

Dana osoba nie musi być ani przedstawicielem, ani urzędnikiem, ani mandatarium (działającym wskutek zlecenia) obcego państwa lub organizacji

---

³⁷ L. Peiper, *Komentarz do Kodeksu karnego, prawa o wykroczeniach i przepisów wprowadzających wraz z niektórymi ustawami dodatkowymi...*, s. 301.

³⁸ Tamże, s. 302.

międzynarodowej; wystarczy, że działa ona w interesie tegoż państwa lub organizacji, choćby samowładczo i bez mandatu (*negotiorum gestio*). Konieczność takiej wykładni wypływa z brzmienia ustawy, a nadto i stąd, że w tego rodzaju wypadkach w regule nie podobna byłoby udowodnić stosunku danej osoby do obcego państwa lub organizacji międzynarodowej, tym bardziej że one zawsze trzymają się w ukryciu i wypierają się łączności z osobą, działającą w ich interesie³⁹.

Reasumując, karalność przygotowania zamachu na życie Prezydenta RP wprowadziłaby szerszą ochronę głowy państwa, w tym również w odniesieniu do przestępstwa zabójstwa, do którego przygotowanie pozostaje bezkarne. Już na tym etapie potencjalny zamachowiec stwarza stan zagrożenia głowy państwa, nawet jeżeli to niebezpieczeństwo może być jeszcze odległe. W przypadku przygotowania do tak poważnego przestępstwa, jakim jest zamach na życie najwyższego przedstawiciela majestatu RP, sprawca najczęściej wchodzi w porozumienie z innymi osobami. Paleta możliwych do wyobrażenia działań przygotowawczych jest bardzo szeroka, od sporządzania planów, rozpoznania terenu poprzez zakup narzędzi zbrodni aż po przygotowanie ewakuacji z miejsca zdarzenia. W tym kontekście warto dodać, że analizowane przestępstwo ma charakter powszechny, co oznacza, że jego sprawcą może być każdy zdatny podmiot odpowiedzialności karnej – obywatel polski, cudzoziemiec, a także bezpaństwowiec. Odpowiedzialności karnej za zamach na Prezydenta RP może podlegać również nieletni, który ukończył 15 lat. Wynika to z art. 10 § 2 k.k., gdzie enumeratywnie wskazano przestępstwa, za które nieletni mogą odpowiadać na zasadach określonych w k.k. Na pierwszym miejscu została wskazana zbrodnia zamachu na życie Prezydenta RP.

Motywy działania sprawcy

Zamach na życie Prezydenta RP może zostać przeprowadzony zarówno w Polsce, jak i za granicą. W drugiej wymienionej sytuacji może być zastosowana zasada ochronna bezwzględna, wynikająca z art. 112 k.k. Zgodnie z nią, niezależnie od przepisów obowiązujących w miejscu popełnienia czynu zabronionego, polską ustawę karną stosuje się do obywatela polskiego oraz cudzoziemca w razie popełnienia m.in. przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu wewnętrznemu lub zewnętrznemu RP, jak też polskim urządům lub funkcjonariuszom publicznym.

---

³⁹ Tamże, s. 305–306.

Ponoszenie odpowiedzialności karnej z art. 134 k.k. jest niezależne od pobudek oraz motywów działania sprawcy. Mogą się do nich zaliczać nienawiść do prezydenta, chęć zemsty na nim, jak również zamiar destabilizacji państwa przy obojętnym stosunku do osoby piastującej urząd prezydencki. Stanisław Kijeński, obrońca Niewiadomskiego, w przemówieniu końcowym podczas procesu o zabójstwo prezydenta Narutowicza w następujący sposób opisał motywy, jakie kierowały jego klientem:

Mówi się, że należy panować nad sobą – jest to jednak tylko ideał, do którego człowiek dąży. Pan Niewiadomski nie mógł tego bólu, który go rozsadzał, ukoić. W porachunku z tym bólem, może nawet nieświadomie, uległ presji wewnętrznego nakazu, a jego wolna wola przestała działać. Co za bezmierna tragedia w duszy człowieka, który decyduje się na popełnienie czynu, uznawanego przez niego samego za czyn straszliwy! (...) Niewiadomski nosił w sobie tragedię bólu, bo widział na każdym kroku słabość, jak się wyraził, zbrodniczość poczynań rządu. (...) Powiedział sobie: dość tego. Organizm nawet najtęszy dłużej męki takiej nie wytrzyma i może paść. (...) Niewiadomski widział, że na każdym polu jesteśmy wysadzani z siodła – oto tragedia czynu i tragedia jego głęboko kochającego, bolejącego serca. W ten sposób należy patrzeć na czyn jego. Nie jest to czyn zbrodniarza, lecz czyn człowieka oszalałego z bólu⁴⁰.

Do zachowania Niewiadomskiego odniósł się także malarz Jan Skotnicki, który wspominał: (...) *trzeba przyznać, że zachowanie się Niewiadomskiego było pełne determinacji i spokoju. Nie uciekał. Uciec mógł łatwo, nikt bowiem w chwili zamachu nie wiedział, skąd padł strzał. Przeciwnie, sam podszedł do adiutantów, aby im oddać broń*⁴¹.

W tym miejscu warto przypomnieć, że w przeszłości zwolennicy ideologii oświeceniowej nie tylko kwestionowali boskie pochodzenie władzy, lecz także zwracali uwagę na szlachetność motywacji i brak egoizmu u inspirowanych politycznie sprawców dopuszczających się zabójstw „tyranów”. Doprowadziło to do usprawiedliwienia takich czynów i przyznania ich sprawcom uprzywilejowanego statusu prawnego. W pierwszej połowie XIX w. w Europie Zachodniej ukształtowała się praktyka udzielania schronienia i niewydawania sprawców oskarżanych we własnych krajach o popełnienie przestępstwa politycznego. Pierwszym państwem,

⁴⁰ S. Kijeński, *Proces Eligiusza Niewiadomskiego*, Warszawa 1923, cyt. za: *Zabójstwo Narutowicza. Kres demokracji w II RP*, Warszawa 2022, s. 130–131.

⁴¹ J. Skotnicki, *Przy sztalugach i przy biurku. Wspomnienia*, Warszawa 1957, cyt. za: *Zabójstwo Narutowicza. Kres demokracji w II RP*, Warszawa 2022, s. 109.

które przyjęło ustawę zakazującą ekstradycji przestępców politycznych, była Belgia (1833 r.), następnie takie rozwiązania wprowadzały stopniowo kolejne państwa.

Zgoła odmienną motywację niż Niewiadomski prezentował John Warnock Hinckley Jr., który 30 marca 1981 r. przed hotelem Hilton w Waszyngtonie oddał sześć strażaków do ówczesnego prezydenta Stanów Zjednoczonych Ronalda Reagana. Oprócz niego obrażenia odnieśli James Brady, policjant oraz agent Secret Service. Zamachowiec tłumaczył, że próba zabójstwa Reagana miała na celu zwrócenie uwagi wielbionej przez niego aktorki Jodie Foster. Chciał w ten sposób publicznie dać wyraz miłości do niej.

Odnosząc się do znamion strony podmiotowej przestępstwa z art. 134 k.k., trudno nie podzielić poglądu głoszącego, że można je popełnić tylko umyślnie, zarówno w postaci zamiaru bezpośredniego, jak i ewentualnego. Za takim rozwiązaniem opowiadają się m.in. Janina Wojciechowska, Krzysztof Wiak oraz Roman Góral⁴². Andrzej Marek oraz Stanisław Hoc uważają natomiast, że omawiane przestępstwo może być popełnione jedynie w zamiarze bezpośrednim⁴³. Przyjęcie tego byłoby nieuzasadnionym zawężeniem ochrony głowy państwa. Można sobie bowiem wyobrazić przykładową sytuację, w której lekarz nie podaje prezydentowi właściwego lekarstwa, godząc się na to, że może dojść do jego zgonu.

Przepis art. 134 k.k. może pozostawać w zbiegu kumulatywnym z art. 148 k.k. oraz przepisami typizującymi przestępstwa przeciwko zdrowiu, tj. art. 156 § 1 i art. 157 § 1 i 2 k.k. Przeciwno możliwości zaistnienia kumulatywnego zbiegu pomiędzy przepisami art. 134 i 148 k.k. opowiedział się Krajewski. Jego zdaniem przemawia za tym przede wszystkim to, że gdyby przyjąć konstrukcję takiego zbiegu, to art. 134 k.k. miałby samodzielny byt jedynie w przypadkach nieskutecznych zamachów. Innymi słowy zamach, o którym mowa w tym przepisie, musiałby być rozumiany wyłącznie jako usiłowanie pozbawienia życia Prezydenta RP, co byłoby bezzasadne, gdyż przeczyłoby to zarówno jego *ratio legis*, jak i szeroko pojmowanemu przedmiotowi jego ochrony⁴⁴. Warto jeszcze odnotować stanowisko, zgodnie z którym może dojść do kumulatywnego zbiegu art. 134 z art. 155 k.k. w przypadku, gdyby sprawca zamachu nieumyślnie spowodował śmierć innej osoby⁴⁵.

⁴² J. Wojciechowska, *Przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej...*, s. 107; K. Wiak, *Przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej...*, s. 848; R. Góral, *Kodeks karny. Praktyczny komentarz*, Warszawa 2007, s. 256.

⁴³ A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 351; S. Hoc, *Przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej*, w: *Prawo karne. Część ogólna, szczególna i wojskowa*, T. Dukiet-Nagórska (red.), Warszawa 2012, s. 297.

⁴⁴ R. Krajewski, *Przestępstwo zamachu...*, s. 21.

⁴⁵ A. Michalska-Warias, *Przestępstwa przeciwko...*, s. 310.

Podsumowanie

Prawo karne na przestrzeni dziejów zawsze zapewniało szczególną ochronę osobom sprawującym najwyższą władzę w państwie (królowi, cesarzowi, carowi czy prezydentowi). Taki kierunek rozwoju instytucji prawa karnego należy uznać za w pełni uzasadniony, biorąc pod uwagę, że najwyższy przedstawiciel danej społeczności zawsze stał na straży wartości zbiorowych, takich jak państwo, integralność terytorialna, suwerenność czy bezpieczeństwo wewnętrzne oraz zewnętrzne. Można zaryzykować stwierdzenie, że zwłaszcza w czasach, które charakteryzują się napiętą sytuacją międzynarodową (wojna w Ukrainie, niemające zagrożenie terroryzmem międzynarodowym, geopolityczne przetasowania w układzie sił na świecie), zapewnienie możliwie najszerszej ochrony głowie państwa zyskuje szczególny wymiar.

Znane od wieków *crimen laesae maiestatis* może być szczególnie bolesne dla obywateli i pociągnąć za sobą trudne do przewidzenia skutki. Mając na uwadze zarówno to, jak i dorobek polskiego ustawodawcy w zakresie zapewnienia ochrony karnej Prezydentowi RP, autor uważa, że w obecnym kształcie art. 134 k.k. jest niekompletny. Należy wrócić w tym zakresie do dorobku ustawodawstwa przedwojennego i podjąć kroki legislacyjne zmierzające do kryminalizacji niebezpiecznych zachowań na przedpolu czynu zabronionego stypizowanego w art. 134 k.k. Z całą pewnością wzmocniłoby to pozycję urzędu Prezydenta RP, a w konsekwencji stabilność wewnętrzną i zewnętrzną kraju. Liczne doniesienia środków masowego przekazu o rosnącej aktywności agentury krajów wrogich Polsce⁴⁶ powinny skłonić ustawodawcę do pogłębionej refleksji na temat prawnego poziomu zabezpieczenia najważniejszych instytucji w kraju, w tym na pierwszym miejscu Prezydenta RP, którego Konstytucja w art. 126 uznaje za najwyższego przedstawiciela Polski oraz gwaranta ciągłości władzy państwowej. Powierza mu również obowiązek czuwania nad przestrzeganiem Konstytucji RP, stania na straży suwerenności i bezpieczeństwa państwa, a także nienaruszalności i niepodzielności jego terytorium. Prezydent RP jest, jak wspomniano, najwyższym przedstawicielem państwa polskiego zarówno w stosunkach zewnętrznych, jak i wewnętrznych. Należy zatem postulować jak najszerszą prawnokarną ochronę głowy państwa, gdyż leży to w interesie wszystkich obywateli. To właśnie prawnokarny obszar obowiązującego w Polsce systemu prawa może odegrać najważniejszą rolę w zapewnieniu bezpieczeństwa Prezydentowi RP, a w konsekwencji – całemu państwu.

---

⁴⁶ Zob. np. G. Zawadka, I. Kacprzak, *Wyroki dla szpiegów*, „Rzeczpospolita”, 2 II 2023 r.

Bibliografia

- Bafia J., Mioduski K., Siewierski M., *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 1977.
- Bojarski M., *Przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej*, w: *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, M. Bojarski (red.), Warszawa 2012.
- Budyn-Kulik M., *Przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, M. Mozgawa (red.), Warszawa 2012.
- Dziadzio A., *Powszechna historia prawa*, Warszawa 2022.
- Góral R., *Kodeks karny. Praktyczny komentarz*, Warszawa 2007.
- Górka G., *Prawnokarna ochrona Prezydenta Rzeczypospolitej*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2014, nr 3, s. 31–58.
- Hoc S., *Przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej – ocena regulacji prawnej i propozycja zmian*, w: *Zmiany w polskim prawie po wejściu w życie Kodeksu karnego z 1997 roku*, T. Bojarski i in. (red.), Lublin 2006.
- Hoc S., *Przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej*, w: *Prawo karne. Część ogólna, szczególna i wojskowa*, T. Dukiet-Nagórska (red.), Warszawa 2012.
- Kardas P., *Przestępstwa przeciwko Prezydentowi Rzeczypospolitej Polskiej*, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz do art. 117–277 k.k.*, A. Zoll (red.), Warszawa 2013.
- Kardas P., *Przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej*, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz do art. 117–211a, cz. 1*, W. Wróbel, A. Zoll (red.), Warszawa 2017, s. 107–207.
- Kłaczyńska N., *Komentarz do art. 134 Kodeksu karnego*, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, J. Giezek (red.), Lex 2014.
- Krajewski R., *Przestępstwo zamachu na życie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej*, w: *Prawne i gospodarcze podstawy bezpieczeństwa*, S. Kamosiński, T. Kuczur, J. Laskowska (red.), Bydgoszcz 2015, s. 15–22.
- Krukowski A., *Zdrada dyplomatyczna*, w: *System prawa karnego. O przestępstwach w szczególności*, t. 4, cz. 1, Wrocław 1985.
- Kulesza J., *Przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej*, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do art. 117–221*, M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), Warszawa 2013.
- Makarewicz J., *Kodeks karny z komentarzem*, Lwów 1938.

Makowski W., *Zbrodnie stanu*, Warszawa 1924.

Marek A., *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010.

Michalska-Warias A., *Przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, T. Bojarski (red.), Warszawa 2012, s. 309.

Peiper L., *Komentarz do Kodeksu karnego, prawa o wykroczeniach i przepisów wprowadzających wraz z niektórymi ustawami dodatkowymi i wzorami orzeczeń do prawa o wykroczeniach*, Kraków 1933.

Peiper L., *Komentarz do Kodeksu karnego, prawa o wykroczeniach, przepisów wprowadzających obie te ustawy*, Kraków 1936.

Sójka-Zielińska K., *Historia prawa*, Warszawa 2006.

Stefański R.A., *Prawo karne materialne. Część szczególna*, Warszawa 2009.

Wiak K., *Ochrona Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w Kodeksie Karnym*, „Teki Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie” 2019, t. 12, nr 1, s. 323–337.

Wiak K., *Przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), Warszawa 2019, s. 847.

Wojciechowska J., *Przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej*, w: *Kodeks karny. Komentarz do artykułów 117–221*, A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), Warszawa 2010.

Zabójstwo Narutowicza. Kres demokracji w II RP, Warszawa 2022.

Zawadka G., Kacprzak I., *Wyroki dla szpiegów*, „Rzeczpospolita”, 2 II 2023 r.

Akty prawne

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (DzU z 1997 r. nr 78 poz. 483, ze zm.).

Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca 1952 r. (DzU z 1952 r. nr 33 poz. 232).

Konwencja ONZ o zapobieganiu przestępstwom i karaniu sprawców przestępstw przeciwko osobom korzystającym z ochrony międzynarodowej, w tym przeciwko dyplomatom, sporządzona w Nowym Jorku dnia 14 grudnia 1973 r. (DzU z 1983 r. nr 37 poz. 168).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (DzU z 2022 r. poz. 1138, ze zm.).

Ustawa z 19 kwietnia 1969 r. Kodeks karny (DzU z 1969 r. nr 13 poz. 94).

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny
(DzU z 1932 r. nr 60 poz. 571).

Dr Piotr Kosmaty _____

Prokurator Prokuratury Regionalnej w Krakowie, rzecznik prasowy Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury, kierownik wydawnictwa oraz koordynator ds. współpracy z Wojskiem Polskim w tej szkole.

**ARTYKUŁY RECENZYJNE /
RECENZJE**

Jacek Bartosiak, *Najlepsze miejsce na świecie. Gdzie Wschód zderza się z Zachodem*¹

Jacek Bartosiak², nazywany niekiedy polskim Hararim³ geopolityki, opublikował w 2023 r. swoją najważniejszą książkę (jak sam ocenia w wypowiedziach

---

¹ J. Bartosiak, *Najlepsze miejsce na świecie. Gdzie Wschód zderza się z Zachodem*, Kraków 2023, Wydawnictwo Literackie, 509 s.

² Jacek Bartosiak (ur. 1976) – prawnik, doktor nauk społecznych, założyciel think tanku Strategy & Future. Doktorat uzyskał z geostrategii zachodniego Pacyfiku i Eurazji. Dyrektor programu „Gry Wojenne i Symulacje” Fundacji im. Kazimierza Pułaskiego w Warszawie. Zajmuje się strategiami i planowaniem nowoczesnego pola walki. Senior fellow w The Potomac Foundation w Waszyngtonie. Jego zainteresowania naukowe obejmują zagadnienia z dziedziny geopolityki, strategii wojskowych, bezpieczeństwa międzynarodowego i wewnętrznego. Zob. <https://jacekbartosiak.pl/omnie/> [dostęp: 1 VIII 2023].

³ Yuval Noah Harari (ur. 1976) – izraelski historyk, wykładowca na Wydziale Historii Uniwersytetu Hebrajskiego w Jerozolimie. Współpracownik i doradca Klausa Schwaba; uczestnik obrad Światowego Forum Ekonomicznego. Publikuje prace poświęcone makrohistorii oraz opracowania z pogranicza historii, filozofii i ekonomii. Jego książki, przekładane na wiele języków, stały się bestsellerami. Zob. Y.N. Harari, *Jak przejęliśmy władzę nad światem*, Kraków 2022; tegoż, *Sapiens. Od zwierząt do bogów*, Kraków 2019; tegoż, *21 lekcji na XXI wiek*, Kraków 2018; tegoż, *Homo deus. Krótka historia jutra*, Kraków 2018. Zob. także: *Między politrukiem a prorokiem*. „Homo deus. Krótka historia jutra” Yuvala Noaha Harariego, <https://strategyandfuture.org/miedzy-politrukiem-a-prorokiem-o-homo-deus-krotkiej-historii-jutra-yuvala-noaha-harariego/> [dostęp: 15 VIII 2023]. W jednej ze swych publikacji Harari pisze: „Kres homo sapiens (...). W pewnym sensie niemal wszyscy jesteśmy dziś istotami bionicznymi, bowiem nasze naturalne zmysły i funkcje wspomagane są takimi urządzeniami jak okulary, rozruszniki serca, protezy, a nawet komputery i telefony komórkowe (które przejmują pełnione dotąd przez mózg funkcje związane z magazynowaniem i przetwarzaniem danych). Jesteśmy o krok od obrócenia się w prawdziwe cyborgi, obdarzone cechami nieorganicznymi

publicznych) zatytułowaną *Najlepsze miejsce na świecie. Gdzie Wschód zderza się z Zachodem*. Publikację udostępniła czytelnikom renomowana krakowska oficyna wydawnicza, Wydawnictwo Literackie, która w ostatnich latach specjalizuje się m.in. w opracowaniach prezentujących nową optykę na historię, współczesne realia społeczno-gospodarcze, a także geopolitykę⁴. Reklamowy *blurb* na pierwszej stronie okładki, którego autorem jest Jacek Dukaj, najczęściej nagradzany polski pisarz science fiction, pełni nie tylko funkcję marketingową, lecz także rozwiewa wątpliwości czytelnika, których mógłby nabrać w kontekście tytułu książki: *Czy pojawiwszy grę sił, która stworzyła także polską kulturę i wartości, nadal walczyłbyś w obronie Polski? W podobnym tonie są utrzymane zapowiedzi wydawnicze publikacji Bartosiaka: *Bartosiak to polski Harari geopolityki. Obrazowy i sugestywny styl wypowiedzi sprawia, że jego książki pochłania się jak dobry kryminał. A czytają je wszyscy – specjaliści, stratedzy, historycy i politycy. Każdy, kto chce zrozumieć sytuację Polski na tle zmian międzynarodowych układów. Każdy, kto chce zapewnić Polsce bezpieczeństwo na lata (...)*⁵.*

Fundamentem działalności think tanku Strategy & Future⁶ założonego przez Bartosiaka, publikowanych przezeń materiałów oraz kluczem do recenzowanej książki są poglądy Halforda Johna Mackindera, wybitnego brytyjskiego geografa, jednego z twórców geopolityki. W 1904 r. w eseju *Geograficzna oś historii* (ang. *The Geographical Pivot of History*) sformułował on teorię serca Eurazji – Heartlandu⁷. Doktryna ta

---

stanowiącymi integralną część naszych ciał i modyfikującymi nasze zdolności, popędy, osobowości i tożsamość". Tegoż, *Sapiens...*, s. 495.

⁴ Wydawnictwo Literackie wydało m.in. trzy książki Harariego.

⁵ <https://lubimyczytac.pl/ksiazka/5055312/najlepsze-miejsce-na-swiecie-gdzie-wschod-zderza-sie-z-zachodem> [dostęp: 15 VIII 2023].

⁶ Strategy & Future – niezależny ośrodek analityczny, którego celem jest długoterminowa praca nad kulturą strategiczną, mająca na uwadze dziedzictwo Rzeczypospolitej i jej interesy. Skupia osoby zawodowo zajmujące się prawem, ekonomią, naukami ścisłymi, rynkami finansowymi, regulacjami, inwestycjami, handlem międzynarodowym, a także strategią, sztuką wojenną i planowaniem operacyjnym. W ramach serwisu www.strategyandfuture.org zajmuje się wyjaśnianiem zjawisk i wydarzeń zachodzących na świecie, a również trendów wywierających wpływ na ludzi i państwa oraz kształtujących ich losy. Przybliża także klasykę myśli strategicznej. Zob. J. Bartosiak, M. Budzisz, A. Świdziński, *Armia Nowego Wzoru. Styczeń 2022*, Warszawa 2022, opis okładkowy.

⁷ Halford John Mackinder (1861–1947), *Geograficzna oś historii*, R. Potocki (oprac. i red.), Częstochowa 2009. Według *Geograficznej osi historii* na wielką politykę składają się następujące elementy: 1) Europa powstała dzięki obecności i w opozycji do społeczności nomadycznych wywodzących się z Wielkiego Stepu; 2) Stary Kontynent to z jednej strony „atlantyckie” ludy romano-germańskie (morskie), z drugiej zaś – słowiańsko-bizantyjskie (lądowe); 3) w epoce nowożytnej (kolumbijskiej), kiedy Europa Atlantycka wyruszyła na ocean, nowo powstałe imperium rosyjskie przyjęło aspiracje koczowniców: głód ziemi, poszukiwanie granic naturalnych, militarystyczną organizację państwa oraz system autokratyczny; 4) rozwój potęgi interkontynentalnej, tak aby nie stanowiła ona zagrożenia dla imperiów

stała się istotą strategii politycznych normujących na Zachodzie stosunki międzynarodowe, a w gremiach rządowych Stanów Zjednoczonych podstawą konstruowania doktryn dotyczących powstrzymywania ekspansji Rosji (Związku Sowieckiego) oraz Chin (Bartosiak uważa, że tak jest do dzisiaj)⁸. W 1919 r. Mackinder napisał swoje najważniejsze dzieło zatytułowane *Demokratyczne ideały a rzeczywistość* (ang. *Democratic Ideals and Reality*), w którym umieścił najbardziej znane ze swych stwierdzeń (w nieco innym tłumaczeniu zostało ono zacytowane w recenzowanej publikacji): *Kto panuje we Wschodniej Europie – panuje nad sercem Eurazji [Heartlandem]. Kto panuje nad sercem Eurazji, ten panuje nad Światową Wyspą. Kto panuje nad Światową Wyspą, ten panuje nad światem*⁹.

Nowatorskie podejście Mackindera do zagadnień geopolityki polegało na potraktowaniu dziejów świata, historii jako wykładni geografii. Jak piszą jego biografowie¹⁰, sir Mackinder potrafił spojrzeć na zagadnienia historyczne z szerszej, holistycznej perspektywy – analityka obserwującego całą kulę ziemską. Mackinder wyszedł od stwierdzenia, że istnieje Ocean Światowy a wszystkie lądy to de facto małe wysepki. Jednak panowanie na lądach zapewnia kontrolę nad Oceanem Światowym¹¹. Pod koncepcją Heartlandu, kluczową dla jego teorii geopolityki, kryły się szerokie i żyzne stepy Azji Środkowej. Opanowanie Heartlandu daje kontrolę nad Eurazją, a potęga kontrolująca Eurazję może zapanować nad światem¹². Prace

---

morskich należy ograniczyć na terenach przybrzeżnych i wodach terytorialnych. Nie wolno zatem dopuścić do sytuacji, aby przebiła się ona do otwartego oceanu; 5) zagrożeniem dla Europy początków XX stulecia było potencjalne porozumienie potęgi wielkoprzestrzennej (carskiej Rosji) z mocarstwem technokratycznym (II Rzeszę Niemiecką); 6) geopolityka powstała ze związków przyczynowo-skutkowych między geografią a polityką. Tamże, s. 12–13.

⁸ Warto przypomnieć, że Mackinder spotykał się z Józefem Piłsudskim i Romanem Dmowskim i dyskutował na temat roli Polski i jej położenia w 1919 r. Piłsudski miał mu przedstawić ideę „kordonu sanitarnego” między Rosją a Niemcami. Jedną z gorliwych wyznawczyń teorii Heartlandu w czasach współczesnych ma być m.in. Condoleezza Rice, profesor nauk politycznych, w latach 2001–2005 przewodnicząca Narodowego Komitetu Bezpieczeństwa USA, a następnie sekretarz stanu USA (2005–2009).

⁹ H.J. Mackinder, *Demokratyczne ideały a rzeczywistość*, Warszawa 2019.

¹⁰ A. Mańnica, *Świat kulisty i zwycięstwo w historii Sir Halforda Mackindera*, „Stańczyk” 1995, nr 1, s. 24–36; R. Domke, *John Halford Mackinder (1861–1947). Zarys biografii naukowej*, „Geopolityka” 2009, nr 2, s. 33–41.

¹¹ R. Potocki, *Śródziemnie Halforda Mackindera*, w: H.J. Mackinder, *Geograficzna oś historii...*, s. 10.

¹² Propagatorem poglądów Mackindera w Polsce był m.in. płk Ignacy Matuszewski, w latach 1920–1923 szef Oddziału II SG WP (wywiad i kontrwywiad wojskowy). W późniejszych latach był redaktorem pisma geopolitycznego „Polityka Narodów”, w którym analizowano na bieżąco pozycję Polski w ówczesnym świecie, politykę zagraniczną poszczególnych państw oraz punkty zapalne pojawiające się w różnych miejscach świata. W całościowej ocenie sytuacji geopolitycznej na świecie był realistą. W 1939 r. krytykował politykę Józefa Becka, uważał, że Polska przegra definitywnie wojnę z Niemcami,

Mackindera miały duży wpływ na koncepcje geopolityczne tworzone w wielu krajach, m.in. w geopolityce francuskiej (oś Paryż–Berlin–Moskwa Henriego de Grossouvre’a), niemieckiej (szkoła Karla Haushofera), rosyjskiej (eurazjatyzm Aleksandra Dugina, oś Moskwa–Pekin–Delhi Igora Panarina), wreszcie na współczesną strategię polityczną USA (koncepcje Nicholasa Spykmana, Colina Graya, Zbigniewa Brzezińskiego¹³).

Pierwsza i druga wojna światowa (europejska wojna domowa 1914–1945) oraz zimna wojna (1945–1989) potwierdziły większość założeń i postulatów sformułowanych przez Mackindera w 1904 r. Stworzona przez niego doktryna polityczna, po ewolucjach, przybrała ostatecznie następujący kształt:

1. Kontrola nad Światową Wyspą (Europa, Azja i Afryka) przez pojedyncze supermocarstwo w dłuższej perspektywie doprowadzi je do panowania nad całą planetą.
2. Interesy strategiczne mocarstwa lądowego (talassokracji, nazywanego też Behemotem) i morskiego (tellurokracji, nazywanego Lewiatanem) krzyżują się na obrzeżach przymorza (Rimlandu) i okalających je wód przybrzeżnych. Kontrola nad tymi terenami i akwenami przez potęgę półwyspowa nie oznacza jeszcze panowania nad Heartlandem, lecz jest ona kluczowa dla powstrzymania potencjalnej globalnej hegemonii mocarstwa interkontynentalnego¹⁴.

We wszystkich publikacjach sygnowanych przez Bartosiaka (lub pod jego redakcją) można znaleźć ściśle nawiązania do poglądów Mackindera. Bartosiak uważa, że potwierdzeniem tych teorii jest (ujmując rzecz skrótowo) zarówno wyścig strategiczny USA i Rosji o wpływy w Azji Środkowej (a obecnie o wpisanie się w rosnącą potęgę Chin i rozegranie Państwa Środka na swoją korzyść), jak i rozpad przestrzeni postsowieckiej pod koniec XX w. Ograniczona objętość niniejszej recenzji nie pozwala na choćby skrótowe zaprezentowanie wcześniejszych książek Bartosiaka, warto jednak przywołać najważniejsze tezy w nich zawarte. W przedmowie do jego książki pt. *Pacyfik i Eurazja. O wojnie* wydanej w 2017 r. Bogdan Góralczyk napisał:

---

oraz przewidział „rozstrzelanie” Polski przez Niemcy i Rosję Sowiecką. Zob. I. Matuszewski, *Wybór pism. Kulisy historii Polski (1941–1946)*, Rzeszów 1991, w wielu miejscach.

¹³ Z. Brzeziński, *The Grand Chessboard. American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*, New York 1997 (*Wielka szachownica. Główne cele polityki amerykańskiej*, Warszawa 1998); tenże, *Out of Control. Global Turmoil on the Eve of the Twenty-First Century*, New York 1993 (*Bezład. Polityka światowa na progu XXI wieku*, Warszawa 1994).

¹⁴ Podają za: R. Potocki, *Śródziemie Halforda Mackindera...*, s. 13.

Mówiąc pojęciami Zbigniewa Brzezińskiego, wchodzi na scenę „eurazjatycka szachownica”, rozpoczyna się wielka gra na globalnym boisku. (...) Niniejsze studium [Bartosiaka] (...) należy uznać za pracę nie tylko w Polsce pionierską, ale też trafiającą w jedno z najważniejszych strategicznych zagadnień współczesności. Mamy tu wnikliwe badania i rozważania o tym, jak dotychczasowy hegemon, USA, zaczął ścierać się i prowadzić geostrategiczne gry na Pacyfiku, z pretendencją do takiej hegemonii – Chinami¹⁵.

W 2018 r. Bartosiak opublikował kolejną pracę zatytułowaną *Rzeczpospolita między lądem a morzem. O wojnie i pokoju*. Analizuje w niej uwarunkowania geostrategiczne Rzeczpospolitej implikowane położeniem oraz sąsiedztwem ze wschodu i z zachodu, a także usytuowaniem na trasie planowanego chińskiego Nowego Jedwabnego Szlaku. Według niego nieuchronnie zbliża się wojna dominacyjna, a w obliczu nadchodzącego konfliktu należy zrobić wszystko, by uniknąć złych decyzji¹⁶. Wiele z tez i poglądów autora zawartych w tej publikacji odzwierciedliło się również w treści *Najlepsze miejsca na świecie...* Książka *Rzeczpospolita między lądem a morzem...* zawiera dodatek z kolorowymi, świetnie opracowanymi mapami. Jedną z nich ukazuje np. rozłożenie sił na wschodniej flance NATO, jest też mapa zatytułowana *Hipotetyczna symulacja wojny w obronie państw bałtyckich w 2027 roku wynikająca z prawidłowości teatru wojny* oraz mapa prezentująca *Hipotetyczną wojnę o dominację w Europie Wschodniej*.

We wszystkich publikacjach Bartosiaka można znaleźć wiele ciekawie i szeroko omawianych wątków, ale nie sposób wszystkie przedstawić w krótkiej recenzji. Na przykład w książce *Rzeczpospolita między lądem a morzem...* autor poświęca uwagę problemom demografii, a konkretnie wskaźnikowi rozrodczości kobiet w Polsce (jest bardzo niski: 1,32 na kobietę)¹⁷. Przy minimalnej zastępowalności pokoleń na poziomie 2,1 społeczeństwo polskie nie uniknie degradacji i upadku rozwojowego (...) *chyba, że dokona się rewolucja demograficzna, albo pomoże emigracja z jeszcze bardziej dotkniętej peryferyjnością i okaleczonej wojną Ukrainy*¹⁸. Należy przypomnieć, że Bartosiak zawarł takie założenie w publikacji z 2018 r. Dalej pisze on (co wybrzmiewa także w rozważaniach podjętych w *Najlepszym miejscu na świecie...*): *Trudno powstrzymać się od marzenia, by bez mała 18–20 milionów Polaków*

¹⁵ B. Góralczyk, *Przedmowa*, w: J. Bartosiak, *Pacyfik i Eurazja. O wojnie*, Warszawa 2018, wyd. 2, s. 16–17. Studium opiera się na doktoracie Bartosiaka obronionym w 2016 r. w Polskiej Akademii Nauk.

¹⁶ J. Bartosiak, *Rzeczpospolita między lądem a morzem. O wojnie i pokoju*, Warszawa 2019.

¹⁷ Tamże, s. 622.

¹⁸ Tamże.

*mieszkających na emigracji, postanowiło kiedyś wrócić do ojczyzny, która stworzyła by im podstawy do pełnego spełnienia życia*¹⁹.

Na początku 2022 r. Bartosiak wydał w ramach *Strategii & Future* długo zapowiadaną i oczekiwaną książkę pt. *Armia Nowego Wzoru. Styczeń 2022*²⁰. We wstępie do tej syntezy napisał m.in.:

Propozycja Armii Nowego Wzoru wynika z troski o los naszego państwa i stanowi wyzwanie charakterystyczne dla rywalizacji w XXI wieku. Tym samym jest wyrazem odpowiedzialności za losy państwa polskiego i przejawem wiary w ciągłość kultury strategicznej Rzeczypospolitej. To także wyraz szacunku dla prób reform państwa polskiego inicjowanych przez tych, którzy byli przed nami, a którzy istnienie, pomyślność i rozwój państwa uważali za jak najbardziej warte wysiłku i ciężkiej pracy²¹.

W *Najlepszym miejscu na świecie...* Bartosiak pisze o tym, w jaki sposób dynamiczna sytuacja na świecie, w tym na linii USA–Rosja, wpłynęła na opracowanie *Armii Nowego Wzoru...* Książka była kończona i drukowana w drugiej połowie 2021 r., zanim do publicznej wiadomości przedostały się informacje o ultimatum Siergieja Ławrowa oraz (po jego odrzuceniu) doniesienia o tym, że Rosja poinformowała USA o zaplanowanej pełnoskalowej (kinetycznej) wojnie w Ukrainie. W recenzowanej publikacji Bartosiak przyznał, że wraz ze swoim zespołem pomylił się w ocenie sytuacji, gdy napisał, że (...) *w dającej się przewidzieć przyszłości nie wybuchnie wojna na naszych granicach*²².

O czym więc traktuje ostatnia książka Jacka Bartosiaka *Najlepsze miejsce na świecie...*, opatrzona – jak autor sam przyznaje – dość przewrotnym tytułem?

Publikacja dzieli się na wstęp i osiem rozdziałów. W związku z takim układem każda z ośmiu części pięćsetstronicowej publikacji jest obszerna. Może z tego powodu oraz dla lepszego zrozumienia toku wywodów autora tekst został podzielony na podrozdziały, których jest 37. Nie uwzględniono ich w spisie treści, a byłoby to ułatwieniem dla czytelnika. Książkę urozmaicają świetne ilustracje Jana Lipińskiego (przed wstępem i przed każdym z rozdziałów) oraz zamieszczone w tekście trzy czarno-białe mapy tego samego autora. Nie pełnią one funkcji ozdobnika – wydaje się, że ich zawartość może raczej przerazić czytelnika nieznaną zagadnień geopolitycznych

---

¹⁹ Tamże.

²⁰ J. Bartosiak, M. Budzisz, A. Świdziński, *Armia Nowego Wzoru...* Syntezę napisało 18 autorów, na czele z Bartosiakiem, zob. s. 12.

²¹ Tamże, s. 16.

²² Tamże.

i rozpoczynającego zapoznanie się z publikacjami Bartosiaka dopiero od tej książki²³. Słowa uznania za opracowanie graficzne, techniczne i korektorskie należą się całemu zespołowi redakcyjnemu, na czele z redaktorką Małgorzatą Gadowską, książka została wydana perfekcyjnie.

Publikacja nie jest opracowaniem naukowym. W opisach określa się ją jako publicystykę literacką, esej. Na taki jej charakter wskazuje narracja pierwszoosobowa, której autor używa do zaprezentowania swoich poglądów, ekspresyjna forma wypowiedzi, odwoływanie się do wybranych tekstów i dzieł kultury, w tym zacytowanie kilku wierszy²⁴.

We wstępie do recenzowanej pracy autor z eseistyczną swadą przedstawił powody, dla których przeanalizował bezpieczeństwo Polski i napisał książkę *hic et nunc*. Tytuły rozdziałów prezentują kolejne etapy rozważań, z rozwinięciem i uszczegółowieniem ich w podtytule, właściwym dla formuły eseju. Warto przytoczyć te tytuły i podtytuły (także w celu zachęcenia do lektury książki).

Rozdział pierwszy: „Plac” przechyla „Wieżę” oraz amerykański Gambit – czyli o tym, jak blisko wojny byliśmy i jak działa państwo polskie w obliczu zagrożenia wojną.

Rozdział drugi: O co właściwie w tym wszystkim chodzi – czyli o tym, na jakich zasadach funkcjonuje świat w XXI wieku i jak wygląda współpraca między państwami w zglobalizowanym świecie; dlaczego powstają spory o te zasady i ostatecznie – dlaczego wybuchają wojny, w tym wielkie wojny światowe.

Rozdział trzeci: Trwoga – sen a rebours – czyli o tym, dlaczego Rosja i Polska nie mogą się nigdy porozumieć, co decyduje o rywalizacjach i wojnach w naszej części świata oraz jak to zmienić; a także czym jest Wielka Strategia Polski i dlaczego jej dwie najważniejsze zasady są niezmiennie od pięciuset lat.

Rozdział czwarty: Wojna to sposób – czyli o tym, jak poszukuje się przewag, by wygrywać, i dlaczego wykorzystanie asymetrii jest kluczem do najlepszej strategii. O sposobie wojowania, o wojnie manewrowej i wojnie na wyniszczenie oraz o tym, czy strategia aktywnej obrony jest najlepsza dla Polski.

Rozdział piąty: Wojna jak balet – czyli o stanie polskiego wojska, o jakości polskiej klasy politycznej i o tym, na jakich zasadach funkcjonują nasz system publiczny oraz debata publiczna.

²³ Na przykład mapa *Strategia aktywnej obrony* z zaznaczonymi strefami toczonych walk: strefą „śmierci” (ok. stukilometrowy pas od Białegostoku, przez okolice Siedlec, Białej Podlaskiej, aż po Przemyśl), strefą „nękania” (pas prawego brzegu Wisły od okolic Łomży przez okolice Siedlec, Otwocka, po Kraśnik), strefą „głębi strategicznej” (od lewego brzegu Wisły na zachód). Zob. J. Bartosiak, *Najlepsze miejsce na świecie...*, s. 64–65.

²⁴ Tamże: K.K. Baczyński, *Natarcie burzy*, s. 94; C. Miłosz, *Trwoga*, s. 149; Z. Herbert, *Pokój*, s. 180; tenże, *Zaświaty Pana Cogito*, s. 380.

Rozdział szósty: *Sierpień i wcześniej – czyli na czym musiałyby polegać ofensywna projekcja siły na Wschodzie w porównaniu z bardziej pożądaną dla Polski strategią aktywnej obrony.*

Rozdział siódmy: *Kapitan Bomba i inni – czyli o jakości ludzi jako najważniejszym, co Polska ma i powinna mieć, by stać się najlepszym miejscem na świecie.*

Rozdział ósmy: *Wojna, którą (być może) przyjdzie nam stoczyć – czyli o tym, czy mamy do czynienia z trwającą wojną światową, jak się przygotować do wojny, jak się przygotować do eskalacji nuklearnej i jak najlepiej wygrać przyszłość.*

Na marginesie należy zauważyć, że *Najlepsze miejsce na świecie...* i inne publikacje Bartosiaka nie są jedynymi wydawanymi obecnie analizami poświęconymi sytuacji geostrategicznej, zwłaszcza w kontekście wybuchu wojny w Ukrainie. W 2023 r. nakładem Wydawnictwa Literackiego ukazała się analiza (również ponadpięćsetstronicowa) Andrzeja Nowaka, historyka znanego z błyskotliwych syntez historycznych dziejów Polski. W książce *Powrót „Imperium Zła”*²⁵ krakowski badacz skupił się na kwestiach związanych z jedną przyczyną „zburzenia świata”:

(...) który nieodwracalnie skończył się 24 lutego 2022 roku (...) [książka skupia się] na losach idei, które przez wieki inspirowały Rosjan (...). Inaczej rzecz ujmując, pytanie to sprowadza się do tego, dlaczego największe państwo na świecie, które nigdy nie było w stanie zagospodarować nawet niewielkiej części swych zasobów naturalnych, prowadzi zaborczą, imperialną wojnę, burząc bezpieczeństwo i ład światowy²⁶.

W swojej najnowszej publikacji Bartosiak nie koncentruje się na problemie agresji Rosji i wojny w Ukrainie jako wydarzeniu samoistnym, jedynym, które ma swój początek i będzie miało (rychły) koniec. Opierając się na teoriach Mackindera, uwzględniając w sposób całościowy współczesne uwarunkowania każdego zakątka świata, Bartosiak skupia się na najpilniejszym, jego zdaniem, zadaniu – wykorzystaniu czasu przełomu do jak najlepszego przygotowania się do potencjalnej (raczej nieuchronnej) wojny w Europie i zapewnienia Polsce trwałego bezpieczeństwa po zakończeniu konfliktu kinetycznego. Pisze on: *Zasługujemy na to, by wygrać wojnę, a potem pokój, i zmienić na zawsze nasz skołatany przez historię region*²⁷.

Jacek Bartosiak w swoich publikacjach prezentuje poglądy w sposób bardzo zdecydowany, co dotyczy także recenzowanej książki. Kończąc jej omawianie, warto

²⁵ A. Nowak, *Powrót „Imperium Zła”. Ideologie współczesnej Rosji, ich twórcy i krytycy (1913–2023)*, Kraków 2023.

²⁶ A. Grajewski, *Dlaczego „Imperium Zła” wróciło?*, „Gość Niedzielny” 2023, nr 35 (C), s. 52–54.

²⁷ J. Bartosiak, *Najlepsze miejsce na świecie...*, s. 508.

przytoczyć – w kontekście „pożytecznych analiz” rozpowszechnianych w lutym 2022 r. często przez renomowane ośrodki analityczne, że „wojny nie będzie, Rosjanie się nie odważą”²⁸, a po rozpoczęciu wojny, że „Rosjanie nie ruszą Polski, wojna wkrótce się skończy” – ważki fragment:

Całe szczęście, że Ukraińcy nie utracili Kijowa w ciągu kilku dni, bo nasze państwo mogłoby się „zwinąć” zaraz potem. Z biegiem czasu i wraz z odślanianiem się nowych faktów utwierdzam się w przekonaniu, że Rosjanie chcieli po zajęciu stolicy Ukrainy wyegzekwować swoje roszczenia z ultimatum Siergieja Ławrowa co do rozciągnięcia swego wpływu politycznego aż po Odrę. Z tego powodu Polska mogła znaleźć się w stanie wojny jeszcze w lutym lub marcu 2022 roku. (...) Uważam, że dzielił nas od wojny wczesną wiosną 2022 roku tylko zwykły fart. (...) To nader niespodziewany wielki wysiłek żołnierza ukraińskiego zatrzymał Rosję. Przy poparciu początkowo tylko Amerykanów i Brytyjczyków, potem także wydatnej pomocy Polski. To ukraiński wysiłek zmienia uwarunkowania geostrategiczne regionu i właściwie całej Eurazji. (...) To dopiero początek długiego okresu chaosu i turbulencji (...)”²⁹.

Publikacje Bartosiaka, a zwłaszcza książka będąca przedmiotem niniejszej recenzji, mimo eseistycznego charakteru, dość specyficznego stylu, dalekiego od pisarstwa Czesława Miłosza czy Szczepana Twardocha (co autor z żalem przyznaje, gdyż, jak stwierdza, chciałby swoje wywody ująć w jeszcze bardziej atrakcyjną formę)³⁰, wniosły wiele twórczego fermentu do dyskusji na temat zagadnień związanych z szeroko pojmowanym bezpieczeństwem państwa³¹.

Najlepsze miejsce na świecie... jest kwintesencją poglądów na temat wojny i pokoju w obecnych uwarunkowaniach geopolitycznych oraz zagrożeń i szans dla Polski. Wywołując ten dobrze rozumiany ferment w środowiskach naukowych, publicystycznych i politycznych, książka Bartosiaka ukazuje bez zbędnych metafor sedno i wymiar tych problemów. Dlatego powinna być czytana i analizowana nie tylko przez pasjonatów gier strategicznych, lecz także w miejscach opracowywania analiz dotyczących strategii obrony. Z pewnością powinna zagościć również w gabinetach instytucji, których analizy są rozsyłane według tzw. wąskich, wysokich rozdzielników. Oczywiście wydaje się zapoznawanie się z tego rodzaju publikacjami przez decydentów, VIP-ów i wysokich urzędników, zwłaszcza w instytucjach odpowiadających za bezpieczeństwo wewnętrzne, bezpieczeństwo państwa, bezpieczeństwo

²⁸ Nie uniknął ich i Bartosiak.

²⁹ Tamże, s. 11–12.

³⁰ Tamże, s. 9.

³¹ Są one relacjonowane na bieżąco na portalu Strategy & Future.

narodowe³². Niech dwa fragmenty z recenzowanej publikacji Jacka Bartosiaka wybrzmiały jako akord końcowy i zachęta do lektury *Najlepszego miejsca na świecie...*:

Mamy do zrobienia bardzo wiele i nie wszystko zależy od naszych przeciwników. Większość zależy od nas, przede wszystkim od głębokich zmian w nas samych. Od tego nawet, jak debatujemy o tej strategii, jaką tworzymy jakość, jaką mamy klasę polityczną i czego od niej wymagamy, jak ona funkcjonuje i jaką mamy determinację, by zmienić własny kraj. Tej zmiany na lepsze nam wszystkim życzę. Po trzydziestu latach niepodległości nadchodzi test dla naszego państwa. Może powstać zupełnie nowy układ geopolityczny w naszej części świata, który da nam oddech i wielkie perspektywy. Wraz z przełomami dokonują się wielkie zmiany. Oby ich rezultat był korzystny dla naszej ojczyzny! (...)

Państwo polskie rani i często nas wszystkich zawodzi. Wszyscy tego doświadczaliśmy w taki, czy inny sposób. Lepszego państwa na razie jednak nie mamy, i oby tego obecnego nam nie zabrakło. (...) Ostatecznie jesteśmy ludźmi stąd, wyrosłymi z tego miejsca na świecie. I tego się trzymajmy! To w końcu ma być „najlepsze miejsce na świecie”³³.

Płk dr Ryszard Oleszkowicz

Pracownik Zakładu Bezpieczeństwa Wewnętrznego na Uczelni
Państwowej im. Jana Grodka w Sanoku.

³² Por. L. Belza, *Gra informacyjna o wpływy i dominację*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2011, nr 17, s. 41.

³³ J. Bartosiak, *Najlepsze miejsce na świecie...*, s. 13, 508.

***Generał brygady Jan Kowalewski (1892–1965) –
oficer wywiadu i kryptolog. Studia i szkice,
red. Dariusz Rogut***¹

W październiku 2022 r. minęła 130. rocznica urodzin Jana Kowalewskiego, urodzonego 24 października 1892 r. w Łodzi oficera Wojska Polskiego, matematyka, lingwisty i kryptologa. Jan Kowalewski był absolwentem Uniwersytetu w Liege. W latach 1914–1917 służył w armii rosyjskiej. Od 1917 r. walczył w II Korpusie Polskim w Ukrainie. Był członkiem Polskiej Organizacji Wojskowej oraz szefem wywiadu 4 Dywizji Strzelców Pieszych pod dowództwem gen. Lucjana Żeligowskiego. Kowalewski był organizatorem i naczelnikiem (1919–1924) Wydziału II Radiowywiadu Biura Szyfrów Oddziału II Sztabu Generalnego, który odpowiadał za przechwytywanie depesz Armii Czerwonej i łamanie sowieckich szyfrów w czasie wojny z bolszewikami. Następnie pełnił funkcję szefa wywiadu sztabu wojsk powstańczych w III powstaniu śląskim. W 1923 r. wysłano go do Japonii, gdzie poprowadził trzymiesięczne szkolenie z zakresu kryptografii dla oficerów japońskiego wywiadu. W latach 1928–1933 pracował jako attaché wojskowy przy Poselstwie Rzeczypospolitej Polskiej w Moskwie (gdzie został uznany za persona non grata), a w latach 1933–1937 jako attaché wojskowy w Bukareszcie. Jesienią 1939 r. kierował Komitetem do spraw Pomocy Polskim Uchodźcom w Bukareszcie. Od 1941 r. do 1944 r. był kierownikiem Placówki Łączności z Kontynentem w Lizbonie. Podczas II wojny światowej w ramach Akcji Kontynentalnej Kowalewski kierował operacjami wywiadowczymi o szerokim

---

¹ *Generał brygady Jan Kowalewski (1892–1965) – oficer wywiadu i kryptolog. Studia i szkice*, D. Rogut (red.), Łódź–Warszawa 2022, Instytut Pamięci Narodowej, 352 s.

zasięgu na terenie całej Europy. Po wojnie pozostał na emigracji w Wielkiej Brytanii. Był wydawcą sowietologicznego miesięcznika „East Europe and Soviet Russia” oraz współpracownikiem Radia Wolna Europa². Zmarł 31 października 1965 r. w Londynie. Na podstawie uchwały Sejmu RP rok 2020 był Rokiem Jana Kowalewskiego. Prezydent RP Andrzej Duda na wniosek ministra obrony narodowej 22 września 2020 r. pośmiertnie nadał ppłk. Kowalewskiemu stopień generała brygady.

Zbiór studiów poświęconych Kowalewskiemu nie jest pierwszą książką o tej postaci. W 2020 r. nakładem Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku ukazała się praca Wojciecha Grotta w językach polskim i angielskim skierowana do zagranicznego odbiorcy³. Pomimo wielu szczegółowych studiów, brak do tej pory monografii dotyczącej tej postaci. Prezentowana publikacja powstała po konferencji naukowej, która odbyła się w Łodzi w październiku 2022 r.

Recenzowany tom składa się z 14 tekstów. Pierwszy artykuł pt. *Przyczyny i skutki wojny Polski z Rosją bolszewicką* (s. 17–28) autorstwa Janusza Odziemkowskiego nie wnosi nic nowego do wiedzy o Janie Kowalewskim ani o wojnie polsko-bolszewickiej 1919–1921. Zaskoczenie budzi brak odniesienia się do najnowszej literatury dotyczącej tego zagadnienia, zwłaszcza prac Andrzeja Nowaka, Andrzeja Chwalby czy Jerzego Borzęckiego⁴. Ponadto autor nie pisze nic o skutkach wojny 1920 r., co zapowiada w tytule artykułu.

Tekst pt. *Bitwa Warszawska 1920 roku – znaczenie dziejowe* (s. 29–35) napisany przez Włodzimierza Suleję również rozczarowuje. Historyk stwierdza, że (...) *po stu latach, bitwa Warszawska jest jedynie przedmiotem słabnącego sporu historiograficznego i okazjonalnej, rocznicowej refleksji* (s. 29). Ze względu na liczne polemiki, które pojawiły się w 100. rocznicę bitwy warszawskiej, trudno zgodzić się z tym stwierdzeniem⁵. Artykuł Sulei, mimo 11 przypisów, ma charakter raczej publicystyczny niż naukowy. Nie ma też związku z postacią głównego bohatera.

² Niestety żadna audycja z jego udziałem nie jest dostępna na stronach Radia Wolności, <https://www.polskieradio.pl/68/790> [dostęp: 10 X 2023].

³ W. Grott, *Rozum przed siłą. Podpułkownik Jan Kowalewski. Zarys biograficzny*, Gdańsk 2020. Jest to rozszerzona wersja broszury pt. *Podpułkownik Jan Kowalewski (1892–1965)*, która ukazała się w serii Patroni dla Gdańskich Ulic, Gdańsk 2019.

⁴ A. Nowak, *Pierwsza zdrada Zachodu. 1920 – zapomniany appeasement*, Kraków 2015; A. Chwalba, *Przegrane zwycięstwo. Wojna polsko-bolszewicka 1918–1920*, Kraków 2020; J. Borzęcki, *Pokój ryski 1921 roku i kształtowanie się międzywojennej Europy Wschodniej*, Warszawa 2012; tenże, *Kiedy zaczęła się wojna polsko-sowiecka z lat 1919–1920? Rozważania z punktu widzenia polityczno-militarnego*, „Dzieje Najnowsze” 2013, nr 3, s. 25–37; *Zapomniany pokój. Traktat ryski: interpretacje i kontrowersje 90 lat później*, S. Dębski (red.), Warszawa 2013.

⁵ Na przykład: M. Górny, *Bez cudów*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2021, nr 1, s. 120–145; M.A. Pięnkowski, *Bój o wszystko, czyli jak nie pisać o wojnie polsko-sowieckiej. Polemika z artykułem dr. hab. Macieja Górnego*, *Bez cudów*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2021, nr 2, s. 128–137.

Artykuł pt. *Rola radiowywiadu w Bitwie Warszawskiej* (s. 37–63) autorstwa Grzegorza Nowika jest rekapitulacją jego wieloletnich badań, których uwieńczeniem była dwutomowa publikacja pt. *Zanim złamano „Enigmę”... Polski radiowywiad podczas wojny z bolszewicką Rosją 1918–1920*⁶. Fundamentalna praca dyrektora Muzeum Józefa Piłsudskiego w Sulejówku jest de facto monografią na temat wojny polsko-bolszewickiej, o czym niektórzy historycy zdają się nie wiedzieć. Artykuł Nowika opisuje plan Piłsudskiego pobicia wojsk sowieckich etapami dzięki danym dostarczonym przez radiowywiad kierowany przez por. Kowalewskiego. Warto w tym miejscu wspomnieć, że to właśnie Nowik na początku XXI w. jako pierwszy przypomniał postać ppłk. Kowalewskiego i ukazał tego bohatera na tle jego epoki.

Kolejny tekst to *Registruj – bolszewicki wywiad wojskowy w latach 1918–1921 (struktura, zadania)* (s. 65–88) Andrzeja Kowalskiego. Opracowanie dostarcza wiele ciekawego materiału dotyczącego sowieckiego wywiadu wojskowego w pierwszych trzech latach istnienia. Kowalski wskazał kilka przyczyn klęski wywiadu Armii Czerwonej w wojnie z Polską. Były to eliminacja fachowców z dawnej armii carskiej, dyletantwo działaczy partyjnych oraz terror WCzK⁷.

Artykuł Przemysława Waingertnera pt. *Generał brygady Jan Kowalewski – as wywiadu, oficer, dyplomata. Zasłużony, zapomniany, przywracany pamięci* (s. 89–100) jest faktycznie ogólnym przedstawieniem sylwetki oficera polskiego wywiadu. Nie wnosi wiele do wcześniejszych ustaleń badaczy. Oparty jest zresztą nie na źródłach, ale na selektywnie dobranej literaturze przedmiotu.

Zupełnie inaczej należy potraktować rozprawę Marka Grajka pt. *Sukces Jana Kowalewskiego oczami kryptologa* (s. 101–119). Uznany badacz dziejów kryptologii napisał ważny tekst, w którym zadał pytania na temat pracy polskich kryptoanalityków podczas wojny polsko-sowieckiej. W artykule zawarto wiele informacji o szyfrach sowieckiej strony w wojnie 1920 r. oraz o problemach, z jakimi borykał się zespół kierowany przez por. Kowalewskiego.

Z kolei w tekście pt. *Sukcesorzy ppłk. dypl. Jana Kowalewskiego. Antysowiecka współpraca Oddziału II Sztabu Generalnego/Głównego Wojska Polskiego ze służbami państw bałtyckich w zakresie radiowywiadu – zarys problematyki* (s. 121–135) Tomasz Gajownik zwraca uwagę na trudności we współpracy polskiego wywiadu

---

Warto też przypomnieć o innym ważnym tekście: J. Borzęcki, *Piłsudski autorem planu bitwy warszawskiej, co wykazuje M. Tarczyński, a plagiatuje G. Nowik*, „Studia Historyczne” 2015, nr 3, s. 389–406.

⁶ G. Nowik, *Zanim złamano „Enigmę”... Polski radiowywiad podczas wojny z bolszewicką Rosją 1918–1920*, t. 1–2, wyd. 2, Warszawa 2020.

⁷ Rozwinięcie tych tez można znaleźć w książce: A. Kowalski, *Założycielska klęska GRU. Zwycięstwo Oddziału II w wojnie polsko-bolszewickiej 1919–1920*, Łomianki 2022.

wojskowego z wywiadami Łotwy i Estonii, chociażby ze względu na wykrycie operacji MOCR Trust.

Z tym tematem łączy się artykuł Szyfry „666” i „777”. *Przyczynek do studiów nad polską kryptografią podczas II wojny światowej* autorstwa Dominika Smyrgały (s. 247–258), dotyczący szyfrów stosowanych przez polski wywiad wojskowy podczas II wojny światowej i opierający się na materiałach z Archiwum Samodzielnej Placówki Wywiadowczej „Estezet”.

Tekst Józefa Kozłowskiego pt. *Działania informacyjne ppłk. Jana Kowalewskiego jako attaché wojskowego przy Poselstwie RP w Moskwie w świetle teorii i praktyki działań analityczno-informacyjnych oraz dokumentacji Centralnego Archiwum Wojskowego w Warszawie* (s. 137–158) jest analizą dokumentów przekazywanych przez ataszat moskiewski w czasach, kiedy kierował nim Kowalewski (1928–1933), przechowywanych obecnie w Centralnym Archiwum Wojskowym. Tekst ma ogólny charakter, nie przynosi też pogłębionej analizy danych dostarczonych przez Kowalewskiego. Autor załączył aneks w postaci szablonu oceny jakości produktu analitycznego. Załącznik nie zawiera niestety danych liczbowych, dlatego trudno ocenić jego przydatność. Kuszące byłoby porównanie materiałów zebranych przez Kowalewskiego z raportami innych kierowników ataszatu z lat 1921–1939.

Z omawianym artykułem łączy się tekst Piotra Kołakowskiego pt. *Okoliczności odwołania ppłk. dypl. Jana Kowalewskiego z funkcji attaché wojskowego w Moskwie w 1933 roku* (s. 177–187). Zdaniem autora jednym z powodów było to, że Sowieci znali treść materiałów wysłanych przez Kowalewskiego do Warszawy. Było to spowodowane zwerbowaniem rtm. Władysława Borakowskiego, pracownika referatu „Rosja” w Oddziale II SGWP, przez sowiecki wywiad. Kowalewski uznany przez ZSRS w lutym 1933 r. za persona non grata musiał opuścić moskiewską placówkę. W kwietniu 1933 r. został przeniesiony na analogiczne stanowisko w Bukareszcie (1933–1937).

Pogłębione studium działalności Kowalewskiego w Rumunii pt. *Związki Jana Kowalewskiego z Rumunią w okresie międzywojennym i w trakcie II wojny światowej. Zarys problematyki* zamieścił w omawianym tomie Wojciech Grott (s. 189–216). Autor opisuje działalność Kowalewskiego na odcinku rumuńskim także po opuszczeniu przez niego Bukaresztu. Warto podkreślić, że tekst jest oparty również na kwerendzie ówczesnej prasy. Za wartościowe uważam dokładne przyjrzenie się sprawie ucieczki ekskróla Rumunii Karola II (1930–1940) z Hiszpanii i udziale w niej ppłk. Kowalewskiego.

Artykuł Ryszarda Parafianowicza zatytułowany *Sowiecko-włoskie stosunki gospodarcze w świetle raportów wywiadowczych mjr./ppłk. Jana Kowalewskiego z lat 1930–1931* (s. 159–175) rzuca nowe światło na dwustronne stosunki ekonomiczne

ZSRS i faszystowskich Włoch. Kowalewski podczas swojej pracy w Moskwie zdobył bowiem umowę handlową między tymi dwoma państwami.

Artykuł pt. *Podpułkownik Jan Kowalewski i pułkownik Ignacy Matuszewski – biografie równoległe (kilka refleksji)* Sławomira Cenckiewicza (s. 217–245) jest próbą nowego spojrzenia na losy Kowalewskiego w kontekście jego wieloletniej znajomości z Ignacym Matuszewskim. Wykorzystano w nim korespondencję między bohaterami. W tekście przeanalizowano memoriał rosyjski z czerwca 1940 r. autorstwa obu wojskowych. Autor podjął się także nowej interpretacji dokumentu z 24 lipca 1940 r. i jego sygnatariuszy. Jest to o tyle istotne, że wcześniejsze ustalenia badaczy były w tym zakresie diametralnie inne⁸.

Tom kończy artykuł Konrada Paduszka pt. *Czy policja polityczna „tworzy” historię? Komunistyczne służby specjalne a badania dziejów wywiadu i kontrwywiadu II Rzeczypospolitej* (s. 261–285). Jest on poświęcony wpływowi służb specjalnych Polski Ludowej na udostępnianie archiwaliów badaczom zajmującym się dziejami Oddziału II. Autor opisał konkretne przykłady, kiedy to Ministerstwo Spraw Wewnętrznych decydowało o dostępie historyków II Rzeczypospolitej do swoich materiałów. W ciekawym studium zabrakło jednak wspomnienia o Biurze Studiów Głównego Zarządu Informacji, które na przełomie lat 40. i 50. XX w. zajmowało się opracowaniem akt Oddziału II. Jako pierwszy archiwalia Ekspozytury nr 2 Oddziału II Sztabu Głównego wykorzystał historyk Józef Lewandowski w swoich początkowych pracach⁹.

Za duży plus tomu uważam liczne zdjęcia, w tym materiały pochodzące z Centralnego Archiwum Wojskowego (s. 317–352). W książce zabrakło jednak kilku istotnych wątków poświęconych Kowalewskiemu. Brak chociażby tekstu o jego udziale w III powstaniu śląskim. Nie wspomniano również o epizodzie w karierze Kowalewskiego, jakim było pełnienie funkcji szefa sztabu Obozu Zjednoczenia Narodowego (OZN). Po ustąpieniu z władz OZN Kowalewski był dyrektorem „Tissa” – Towarzystwa Importu Surowców SA (kwiecień 1938 r. – wrzesień 1939 r.), do czego – zdaniem Izydora Modelskiego – był zupełnie nieprzygotowany. Ten wątek także został pominięty w omawianym tomie, podobnie jak temat pobytu polskiego oficera w Japonii¹⁰. Wymaga to uzupełnienia. Zabrakło również tekstu o Akcji Kontynentalnej

⁸ Chodzi o tekst: B. Wiaderny, *Niechciana kolaboracja: polscy politycy i nazistowskie Niemcy w lipcu 1940 r.*, „Zeszyty Historyczne” 2002, nr 142, s. 131–140. W tekście Cenckiewicza w przypisie 55 na s. 232 są wymienieni kolejni autorzy badający to zagadnienie.

⁹ J. Lewandowski, „Prometeizm” – koncepcja polityki wschodniej pilsudczyzny, „Biuletyn Wojskowej Akademii Politycznej” 1958, nr 2, s. 100–137, 1959, nr 1, s. 31–52; tenże, *Federalizm: Litwa i Białoruś w polityce obozu belwederskiego: XI 1918–IV 1920*, Warszawa 1962.

¹⁰ Kilka dokumentów opublikował M. Wołos. Zob. tenże, *Misja kapitana Jana Kowalewskiego do Japonii w 1923 roku*, w: *Wywiad i kontrwywiad wojskowy II RP*, t. 1, T. Dubicki (red.), Łomianki 2010, s. 329–341.

oraz misji Kowalewskiego w Portugalii¹¹. W zasadzie nie wiadomo nic o 20 latach emigracji Kowalewskiego (1945–1965). W tym okresie był on podpułkownikiem i nie został awansowany na stopień pułkownika¹². Warto zwrócić uwagę, że polski oficer w niewielkim stopniu udzielał się wtedy w środowisku polskiej emigracji w Wielkiej Brytanii¹³. Istotne z sowietologicznego punktu widzenia byłoby przeanalizowanie zawartości redagowanego przez niego miesięcznika „East Europe and Soviet Russia” (od 1950 r.). Dużą wadą jest brak bibliografii poświęconej Kowalewskiemu, zwłaszcza z prasy emigracyjnej¹⁴. Konieczne jest także sporządzenie bibliografii prac samego Kowalewskiego. Takie zestawienia ułatwiłyby poruszanie się po tej tematyce przyszłym badaczom biografii generała.

Wskazane tu braki nie przekreślają wartości recenzowanej książki. Generał Jan Kowalewski to postać wymagająca kolejnych żmudnych badań. O ile jego życiorys wojskowy został w miarę dobrze opisany, o tyle zupełnie nieznanne pozostaje, jak już wspomniano, 20 lat jego życia na emigracji. Postulatem badawczym byłoby przeprowadzenie kwerendy w zachodnich archiwach, która odpowiedziałaby na pytania, czym zajmował się Kowalewski na obczyźnie. Dlaczego nie utrzymywał stałych kontaktów z polską emigracją polityczną? O czym pisał w prasie polskiej, angielskiej, amerykańskiej czy francuskiej? Jaki był oddźwięk redagowanego przez niego sowietologicznego pisma „East Europe and Soviet Russia”? Pytań jest dużo, a poszukiwanie odpowiedzi na nie wymaga czasu. Należy mieć nadzieję, że kiedyś ktoś podejmie się trudu napisania biografii tego zasłużonego żołnierza i kryptologa.

Michał Kozłowski

Historyk, publicysta, pracownik Sekcji Badań nad Wojskiem po 1945 r. Wydziału Badań Historycznych Wojskowego Biura Historycznego im. gen. Kazimierza Sosnkowskiego.

¹¹ Ostatnio temat podsumowali: J.S. Ciechanowski, *Bohaterowie polskiego wywiadu w II wojnie światowej. Ppłk. dypl. Jan Kowalewski (1892–1965)*, w: *Wywiad i kontrwywiad II RP*, t. 5, T. Dubicki (red.), Łomianki 2015, s. 165–187; A. Dubicki, T. Dubicki, *Misja ppłk. dypl. Jana Kowalewskiego w Portugalii (1940–1944)*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Historica” 2019, z. 105, s. 125–142.

¹² L. Ziaja, *Kowalewski Jan*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 14, Warszawa 1968, s. 524–525. Podano tam, że „awans do stopnia pułkownika otrzymał zapewne na emigracji”. Nie ma jednak potwierdzenia tej nominacji.

¹³ E-mail Jana Stanisława Ciechanowskiego do autora z 18 maja 2020 r. (zbiory autora).

¹⁴ Po śmierci Jana Kowalewskiego ukazało się wiele nekrologów. Ich autorami byli m.in. Kazimierz Głabisz i Tadeusz Pelczyński.

**PRZEGLĄD
PRAC KONKURSOWYCH**

Współpraca Rosji z Chinami jako alternatywa dla ograniczenia obecności rosyjskiego sektora energetycznego w Europie¹

Abstrakt

Artykuł jest poświęcony zasobom energetycznym Rosji, która za pomocą rurociągów kształtuje rynek odbiorców, a także – zgodnie ze swoimi interesami – wpływa na ich postawy i działania. W związku z inwazją na Ukrainę 24 lutego 2022 r. i sankcjami nałożonymi na Federację Rosyjską istotne jest pytanie o przyszłość rosyjskiego sektora energetycznego i alternatywę dla tamtejszego rynku węgłowodorów. Autor opisał bilateralne relacje na rynku energii między Chińską Republiką Ludową a Federacją Rosyjską. Celem artykułu jest analiza historii tej współpracy, jej stanu obecnego oraz dokonanie predykcji jej rozwoju w związku z ograniczeniami rosyjskiej obecności na europejskim rynku energetycznym.

Słowa kluczowe Rosja, Chiny, Azja, gaz, ropa, węglowodory.

¹ Artykuł powstał na podstawie pracy magisterskiej pt. *Rurociągi energetyczne jako narzędzie geopolityki Federacji Rosyjskiej*, obronionej na Wydziale Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego. Autor wykorzystał fragmenty rozdziału 3. pt. *Aktywność sektora energetycznego Federacji Rosyjskiej w państwach Azji*. Praca została nagrodzona w XII edycji konkursu Szefa ABW na najlepszą pracę doktorską, magisterską lub licencjacką dotyczącą bezpieczeństwa państwa w kontekście zagrożeń wywiadowczych, terrorystycznych, ekonomicznych. Całość pracy jest dostępna pod adresem: https://www.researchgate.net/publication/365034953_Rurociągi_energetyczne_jako_narzedzie_geopolityki_Federacji_Rosyjskiej_Energy_pipelines_as_a_tool_of_the_Russian_Federation's_geopolitical_policy.

Russia-China cooperation as an alternative for Russian energy in Europe

Abstract

With almost 20% of the world's natural gas reserves and more than 6% of the world's oil reserves, Russia's economic development is based on the production and export of hydrocarbons. This article is an excerpt from a diagnostic and analytical study of Russia's energy resources, which, with the help of pipelines, shapes the market of consumers, influencing their attitudes and behaviour in line with its interests. The series of sanctions imposed on the Russian Federation after 24 February 2022, in connection with the full-scale aggression against Ukraine, poses the question of the future of the Russian energy sector and an alternative to the hydrocarbon market there. The author reconstructed bilateral energy relations between the People's Republic of China and the Russian Federation by analysing the history, current situation and making predictions about the potential future of bilateral cooperation in the light of the reduction of Russian energy presence in Europe. The article has been expanded to include an update on the state of bilateral relations in the first half of 2023.

Keywords

Russian Federation, People's Republic of China, natural gas, oil, hydrocarbons.

Chińska Republika Ludowa na rynku zasobów i produkcji węglowodorów

Od początku lat 90. XX w. Europa była najważniejszym kierunkiem rozwoju rosyjskiej polityki energetycznej. Analiza danych dotyczących eksportu rosyjskich węglowodorów pokazuje wyraźnie, że do końca 2021 r. do Europy trafiało ok. 33% węgla, 50% ropy oraz 75% gazu². Rozpoczęta w pierwszej połowie lat 90. ubiegłego wieku

---

² Czy Putin zakręci kurek? Czekaj nas kryzys energetyczny? – Jakub Wiech i Piotr Zychowicz, YouTube, 8 VIII 2022 r., https://www.youtube.com/watch?v=j9PRN9jAeHM&t=2819s&ab_channel=HISTORIAREALNA [dostęp: 9 IX 2022].

energetyczna ekspansja Rosji w regionie Morza Kaspijskiego stała się drugim głównym kierunkiem działań tego państwa w sektorze naftowo-gazowym. Wraz z końcem pierwszej dekady XXI w. Federacja Rosyjska (FR) zacieśniła w tej materii także dwustronne relacje z Chińską Republiką Ludową (ChRL) i tym samym otworzyła trzeci kierunek. Z powodu rosyjskiej inwazji na Ukrainę, a także sankcji nałożonych przez Unię Europejską (UE) zasadne jest przeanalizowanie relacji energetycznych między Rosją i Chinami pod kątem zabezpieczenia na przyszłość alternatywnego kierunku rosyjskich dostaw.

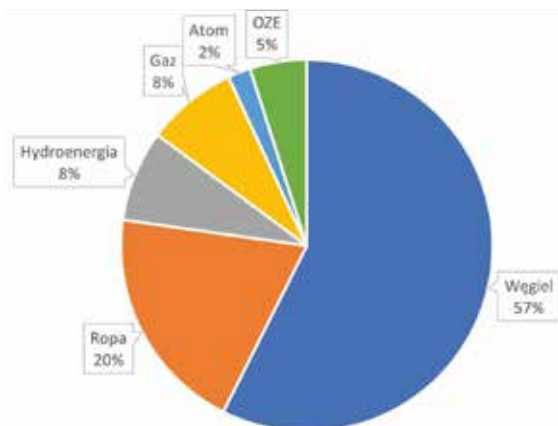
W połowie ostatniej dekady XX w. nastąpił dynamiczny rozwój chińskiej gospodarki. Tamtejsze władze zdały sobie sprawę z niemożliwości całkowitego zaspokojenia przyszłych potrzeb energetycznych³. Przewidywania potwierdziły się wraz z przystąpieniem Chin do Światowej Organizacji Handlu (ang. World Trade Organization) w 2001 r., a co za tym idzie – z jeszcze szybszym wzrostem gospodarczym i otwarciem się na świat⁴. Zgodnie z profilem energetycznym opracowanym przez Międzynarodową Agencję Energetyczną Chiny są zarówno największym konsumentem, jak i producentem energii na świecie. Jest to państwo, w którym za 57% całkowitego zużycia energii⁵ odpowiada spalanie węgla (wykres 1). Dla kontrastu – w miksie energetycznym Chin ropa to 20%, gaz natomiast – 8%. Warto jednak wspomnieć, że rząd Chin przewiduje zwiększenie udziału procentowego gazu do 30% ok. 2030 r.⁶

³ W 1988 r. w Chinach utworzono Ministerstwo Energii. Zostało ono rozwiązane w 1993 r., ponieważ z biegiem czasu coraz więcej kompetencji tego resortu pokrywało się z zadaniami współistniejących ministerstw. Należy zaznaczyć, że państwowe agencje sektora energetycznego były wówczas nieustannie reorganizowane, dlatego też zadanie kreowania polityki energetycznej Chin przejęły trzy duże przedsiębiorstwa. W 1988 r. utworzono China National Petroleum Corporation (CNPC), odpowiadające dziś za ponad 2/3 chińskich zdolności produkcyjnych ropy naftowej. Po likwidacji Ministerstwa Energii CNPC stało się głównym realizatorem polityki energetycznej Chin. Obok CNPC istotną rolę odgrywały i nadal odgrywają China National Offshore Oil Corporation (założone w 1982 r., odpowiadające za poszukiwania i produkcję ropy na morzach i oceanach) oraz China Petroleum and Chemical Corporation (założone w 2000 r. i zapewniające obecnie połowę zdolności rafineryjnych Chin). Zob. S. Zhao, *China's Global Search for Energy Security: Cooperation and competition in Asia-Pacific*, „Journal of Contemporary China” 2008, nr 17, s. 207–227, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10670560701809460> [dostęp: 4 XI 2023]. Działania tych trzech podmiotów de facto kreowały chińską politykę energetyczną i ten stan utrzymywał się do 2008 r., kiedy to powołano Narodową Administrację Energetyczną. W styczniu 2010 r. została ona przekształcona w ponadresortową Narodową Komisję Energetyczną, a na jej czele stanął premier. Zob. B. Góralczyk, *Geostrategia energetyczna Chin*, Centrum Strategii Energetycznych, https://cire.pl/pliki/2/csebogdan_goralczykgeostrategia_energetyczna_chin.pdf, s. 3–4 [dostęp: 4 XI 2023].

⁴ B. Góralczyk, *Geostrategia energetyczna Chin...*

⁵ *Country Analysis Executive Summary: China*, U.S. Energy Information Administration, 8 VIII 2022 r., <https://www.eia.gov/international/analysis/country/CHN> [dostęp: 16 VIII 2022].

⁶ Tamże.

Wykres 1. Całkowite zużycie energii w Chinach w 2019 r. pod względem rodzaju paliwa.

Opracowano na podstawie: *Country Analysis Executive Summary: China*, U.S. Energy Information Administration, 8 VIII 2022 r., <https://www.eia.gov/international/data/country/CHN> [dostęp: 21 IX 2023].

Chińska Republika Ludowa ma udokumentowane złoża ropy na poziomie 26 mld baryłek (tabela 1), przy czym wykorzystuje ok. 14,3 mln baryłek dziennie (b/d), a produkcja krajowa zabezpiecza niespełna 30% dziennego popytu. Podobnie sytuacja kształtuje się w sektorze gazowym, którego udokumentowane złoża wynoszą 8,4 bln m³. Przy rocznym zapotrzebowaniu ok. 330 mld m³ oznacza to, że wewnątrz krajowa produkcja na poziomie ok. 194 mld m³ zaspokaja niecałe 60% potrzeb. Mimo że Chiny mogłyby pokrywać 90% swojego zapotrzebowania na energię, decydują się importować niemal połowę potrzebnej ropy oraz 139 mld m³ gazu, z czego 45 mld m³ gazociągami i 94 mld m³ w postaci gazu LNG (ang. *liquefied natural gas*, pol. skroplony gaz ziemny)⁷.

Tabela 1. Zasoby ropy naftowej i gazu naturalnego oraz ich dzienna (ropa) i roczna (gaz) produkcja w Chinach i Rosji w 2020 r.

Państwo	Ropa naftowa (zasoby)	Ropa naftowa (produkcja)	Gaz naturalny (zasoby)	Gaz naturalny (produkcja)
Chiny	26 mld b	3,9 mln (b/d)	8,4 bln m ³	194 mld m ³
Rosja	108 mld b	10,6 mln (b/d)	37,4 bln m ³	639 mld m ³

Opracowano na podstawie: *Statistical Review of World Energy 2021*, <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2021-full-report.pdf> [dostęp: 21 IX 2023].

⁷ Tamże.

Gdy w 1949 r. w Chinach kontynentalnych władzę objęli komuniści, Związek Radziecki, będący wówczas centrum ruchu komunistycznego, wspierał Państwo Środka swoimi inżynierami i pracownikami technicznymi, a także pomagał finansowo oraz ideowo w koordynowaniu państwa komunistycznego. Jednakże spór graniczny zaistniały w latach 60. XX w. oraz związane z nim perturbacje przyczyniły się do ochłodzenia relacji między tymi państwami⁸. Sytuacja zmieniła się na początku lat 90. ubiegłego stulecia, kiedy Borys Jelcyn pojawił się w Pekinie z pierwszą oficjalną wizytą po rozpadzie ZSRR. Jej konsekwencją było zawarcie w 1994 r. „konstruktywnego partnerstwa” zwięźzonego trzy lata później „strategicznym partnerstwem” na XXI w., a za prezydentury Władimira Putina – dwustronnym traktatem o dobrym sąsiedztwie, przyjaźni i współpracy⁹.

Początek współpracy energetycznej między Rosją a Chinami

W XX w. między Rosją a Chinami nie było żadnej współpracy energetycznej. Oba państwa natomiast zwróciły uwagę na kraje basenu Morza Kaspijskiego. O ile Rosjanie dużo szybciej rozpoczęły aktywne działania w tym regionie, o tyle Chiny dopiero określały swój cel poszukiwania ropy i gazu za granicą w przyjętej dziesiątej edycji planu pięcioletniego, określanego mianem „pięciolatki”¹⁰. Obrona strategia sprawiła, że w 2003 r. Chiny zajmowały trzecie miejsce na świecie pod względem importu ropy¹¹, a rok później były odpowiedzialne za 60% wzrostu światowego zużycia energii¹².

Dwa mocarstwa w równym stopniu zainteresowane kaspijskimi złożami początkowo nie rywalizowały ze sobą bezpośrednio. Chiny w przeciwieństwie do Rosji nie przejawiały skłonności do ingerencji w ustrój czy politykę państw nadkaspjskich.

---

⁸ P. Stronski, N. Ng, *Cooperation and competition: Russia and China in Central Asia, the Russian Far East, and the Arctic*, Carnegie Endowment for International Peace, luty 2018 r., s. 4–5, <https://carnegeendowment.org/2018/02/28/cooperation-and-competition-russia-and-china-in-central-asia-russian-far-east-and-arctic-pub-75673> [dostęp: 16 VIII 2022].

⁹ S. Zhao, *The Making of China's Periphery Policy*, w: *Chinese Foreign Policy: Pragmatism and Strategic Behavior*, S. Zhao (red.), Routledge 2004, s. 256–275.

¹⁰ S. Zhao, *China's Global Search for Energy Security: cooperation and competition in Asia-Pacific*, „Journal of Contemporary China” 2008, nr 17, s. 208–210, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10670560701809460> [dostęp: 16 VIII 2022].

¹¹ W tym samym roku Chiny zawarły ponad 20 kontraktów z 12 krajami na eksport ropy.

¹² E.S. Downs, *Brookings Foreign Policy Studies Energy Security Series: China*, Brookings, 1 XII 2006 r., <https://www.brookings.edu/research/brookings-foreign-policy-studies-energy-security-series-china/> [dostęp: 16 VIII 2022].

Opierały swoje działania na kwestiach gospodarczych. Jednak z upływem czasu, wzrostem znaczenia gospodarczo-politycznego Chin, stopniowym dorównywaniem Rosji, a w końcu wyprzedzeniem jej w walce o najważniejszą rolę w regionie, Pekin przy wsparciu China National Petroleum Corporation (CNPC) doprowadził w 2009 r. do budowy najważniejszego dla siebie gazociągu Azja Centralna–Chiny¹³, a następnie do jego rozbudowy w 2010 r. oraz 2014 r.¹⁴ Jest to fakt o tyle istotny, że wpisuje się w Inicjatywę Pasa i Szlaku zapoczątkowaną w 2013 r. przez chińskiego przywódcę Xi Jinpinga. Wspomniany gazociąg powstał w ramach realizacji założeń tej inicjatywy. Państwo Środka w ten sposób podporządkowało sobie turkmeński gaz oraz ustanowiło Kazachstan głównym państwem pod względem energetycznym w basenie Morza Kaspijskiego w ramach realizacji Inicjatywy Pasa i Szlaku¹⁵. Co ciekawe, mimo wieloletnich starań UE i Stanów Zjednoczonych mających na celu osłabienie pozycji Rosjan w regionie, to Chiny – nieuznawane przez Rosjan za wrogo nastawione wobec nich – przełamały rosyjski monopol. Federacja Rosyjska, nie chcąc narażać własnych bilateralnych projektów na Dalekim Wschodzie prowadzonych wspólnie z Państwem Środka, musiała się z tym pogodzić¹⁶.

Zacieśnianie współpracy energetycznej

Bezpośrednie otwarcie chińsko-rosyjskich projektów energetycznych nastąpiło w 2004 r. Wówczas Japonia (nieposiadająca własnych zasobów ropy i gazu) lobbowała w Moskwie za projektem ropociągu. Rząd Japonii wyłożył 5 mld dolarów na pokrycie części kosztów budowy i zadeklarował przeznaczenie kolejnych 7 mld na rozwój syberyjskich złóż oraz 2 mld na wsparcie rosyjskich projektów społecznych¹⁷. W negocjacjach wzięła też udział strona chińska i zaoferowała ponad 12 mld dolarów, argumentując przy tym, że rosyjska ropa jest jej potrzebna z uwagi na strategiczne bezpieczeństwo energetyczne. Oficjalnie to Chiny wygrały negocjacje. Oferta Japonii została odrzucona ze względu na spór o Wyspy Kurylskie. Niemniej Japonia i tak odniosła sukces, gdyż Chiny rościły sobie prawo do własności ostatniego

¹³ W tym czasie powstał pierwszy rurociąg naftowy ESPO Rosja–Chiny.

¹⁴ *Central Asia–China Gas Pipeline*, Global Energy Monitor, https://www.gem.wiki/Central_Asia%E2%80%93China_Gas_Pipeline [dostęp: 21 IX 2023].

¹⁵ P. Stronski, N. Ng, *Cooperation and competition...*, s. 11–13.

¹⁶ W interesie FR było utrzymywanie pozytywnych relacji z ChRL w regionie. Z uwagi na swoje znaczenie gospodarczo-polityczne Chiny niejednokrotnie były mediatorem w sporach między Rosją a państwami nadkaspjskimi. Co więcej, Rosjanie mieli udziały w gazociągu z Turkmenistanu do Chin.

¹⁷ S. Zhao, *China's Global Search for...*, s. 224–226.

odcinka ropociągu, co pozwoliłoby im kontrolować tranzyt ropy. Wobec chińskiego stanowiska Transneft¹⁸ zdecydował o zabezpieczeniu w postaci dodatkowego rozgałęzienia ropociągu do Japonii¹⁹. Efektem tego było powstanie w 2009 r. pierwszego rosyjsko-chińskiego rurociągu naftowego Syberia Wschodnia–Ocean Spokojny (ESPO) o przepustowości 1,6 mln b/d²⁰. W związku ze stale rosnącym zapotrzebowaniem chińskiej gospodarki na ropę w 2012 r. zainaugurowano drugą fazę budowy ropociągu. Realizacji inwestycji towarzyszyły trudności. W trakcie prac Transneft oskarżył CNPC o celowe niedopłaty w wysokości 20 mln dolarów miesięcznie za odbieraną ropę. Mimo sporu projekt ukończono i zwiększono moce przesyłowe ESPO o 1,013 mln b/d²¹. W latach 2013–2016 Rosja podwoiła swój eksport do Chin i stała się głównym dostawcą ropy do Państwa Środka, przewyższając pod tym względem nawet Arabię Saudyjską²². W 2019 r. na pierwsze miejsce powróciła Arabia Saudyjska, Rosja natomiast pozostała największym eksporterem niewchodzącym w skład OPEC²³. Strona chińska zainwestowała w równoległy rurociąg naftowy i zapewniła sobie w ten sposób dodatkowe dostawy ropy w wysokości 304 tys. b/d oraz powołała specjalnie do tego projektu nowy podmiot – PipeChina²⁴.

Współpraca w ramach sektora gazowego jest nieporównywalnie skromniejsza niż w sektorze naftowym. Główna produkcja i eksport gazu dla Chin pochodzą z rosyjskiego Dalekiego Wschodu. Warto odnotować, że powołane w maju 2012 r.

¹⁸ Chociaż budowę kredytowała strona chińska, ostatecznie w wysokości 25 mld dolarów, a prace prowadziły Transneft (państwowy i największy operator rurociągów naftowych i rurociągów produktów naftowych w Rosji) i Rosneft (jeden z podmiotów sektora naftowo-gazowego), to właścicielem i operatorem pierwszej fazy ropociągu ESPO jest w całości Transneft.

¹⁹ S. Zhao, *China's Global Search for...*, s. 225.

²⁰ *Eastern Siberia–Pacific Ocean Oil Pipeline*, Global Energy Monitor, https://www.gem.wiki/Eastern_Siberia%E2%80%93Pacific_Ocean_Oil_Pipeline [dostęp: 16 VIII 2022].

²¹ J. Helmer, *Russia, China clash over oil price, supply*, Asia Times, 5 V 2011 r., https://web.archive.org/web/20110508131502/http://www.atimes.com/atimes/Central_Asia/ME05Ag01.html [dostęp: 16 VIII 2022].

²² *Russia top crude oil supplier to China for 2016*, Reuters, 23 I 2017 r., <https://www.reuters.com/article/china-economy-trade-crude-idAFB9N1FA005> [dostęp: 16 VIII 2022].

²³ *China's crude oil imports surpassed 10 million barrels per day in 2019*, U.S. Energy Information Administration, 23 III 2020 r., <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=43216> [dostęp: 4 XI 2023]. Dokładniejsze zobrazowanie struktury importu ropy do Chin na bazie danych za 2020 r.: Arabia Saudyjska – 16%, Rosja – 15%, Irak – 11%, Angola – 8%, Brazylia – 8%, Oman – 7%, ZEA – 6%, Kuwejt – 5%. Zob. *China's crude oil imports in 2021 declined by 5.4% to 513 Mt*, Enerdata, 17 I 2022 r., <https://www.enerdata.net/publications/daily-energy-news/chinas-crude-oil-imports-2021-declined-54-513-mt.html> [dostęp: 20 X 2023].

²⁴ C. Zu, *Russia crude oil pipeline capabilities to mainland China – The ESPO crude oil pipeline*, S&P Global Commodity Insights, 1 IV 2022 r., <https://ihsmarkit.com/research-analysis/espo-crude-oil-pipeline.html> [dostęp: 16 VIII 2022].

Ministerstwo Federacji Rosyjskiej ds. Rozwoju Dalekiego Wschodu i Arktyki niejednokrotnie podkreślało znaczenie współpracy z Chinami dla wzmocnienia bezpieczeństwa oraz umocnienia pozycji rosyjskiego Dalekiego Wschodu w Azji Północno-Wschodniej²⁵. W 2014 r. Władimir Putin zaproponował wyłączenie Chin spod zakazu sprzedaży zagranicznym podmiotom większościowych udziałów w przypadku dużych projektów wydobywczych na terytorium FR. Tym samym podkreślił znaczenie współpracy z Chinami. Ostatecznie ofertę wycofano (najpewniej z powodu braku chińskiej aktywności), niemniej dwa lata później Chińczycy rzeczywiście ulokowali działalność kilkunastu swoich przedsiębiorstw w 12 sektorach rosyjskiej gospodarki dalekowschodniej²⁶, oficjalnie uzasadniając swoje działania nadprodukcją dóbr²⁷.

Do końca 2018 r. FR eksportowała do Chin gaz jedynie w formie LNG i w wysokości zaledwie 3,9 mld m³. Ta sytuacja zaczęła się zmieniać na przełomie 2013 i 2014 r., kiedy po dekadzie dwustronnych negocjacji Gazprom zawarł na 30 lat umowę z CNPC na budowę pierwszego rosyjsko-chińskiego gazociągu o nazwie Siły Syberii²⁸. Zakontraktowano 38 mld m³ gazu rocznie i chociaż oficjalnie nie ujawniono ceny, jaką Chiny płacą za rosyjskie dostawy, szacuje się, że przez wzgląd na różnice potencjałów gospodarczych, a także rosyjską agresję na Donbasie, a co za tym idzie – nakładane na Rosję sankcje oraz ostracyzm panujący wobec niej w Europie, płacą one mniej niż wynosiła średnia stawka dla państw europejskich²⁹. Otwarty oficjalnie w 2019 r. rurociąg łączący Władywostok z chińskim Heihe jest pierwszą z planowanych dwóch faz budowy tego gazociągu. Zgodnie z przyjętymi założeniami rozbudowa tej inwestycji ma zakończyć się w 2025 r. Zapewniłaby wówczas pełną przepustowość wynoszącą 38 mld m³ i tym samym umożliwiła realizację kontraktu podpisanego w 2014 r.³⁰

²⁵ P. Stronski, N. Ng, *Cooperation and competition...*, s. 18.

²⁶ W 2015 r. część społeczności rosyjskiego Dalekiego Wschodu protestowała przeciwko pojawieniu się Chińczyków, gdyż ze sceptycyzmem podchodziła do wydzierzawienia stronie chińskiej 100 tys. hektarów terenu na 49 lat.

²⁷ D. Strelavina, *Chinese businesses see Russian Far East as manufacturing hub*, Russia Beyond, 5 V 2016 r., https://www.rbth.com/business/2016/05/05/chinese-businesses-see-russian-far-east-as-manufacturing-hub_590459 [dostęp: 16 VIII 2022].

²⁸ *Power of Siberia Gas Pipeline*, Global Energy Monitor, https://www.gem.wiki/Power_of_Siberia_Gas_Pipeline [dostęp: 16 VIII 2022].

²⁹ Z. Keck, *China and Russia Sign Massive Natural Gas Deal*, The Diplomat, 21 V 2014 r., <https://thediplomat.com/2014/05/china-and-russia-sign-massive-natural-gas-deal/> [dostęp: 16 VIII 2022].

³⁰ M. Bogusz, J. Jakóbowski, W. Rodkiewicz, *Oś Pekin-Moskwa. Fundamenty asymetrycznego sojuszu*, Raport OSW, https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/Raport-OSW_Os-Pekin-Moskwa_net.pdf, s. 69–70 [dostęp: 16 VIII 2022].

W pierwszej połowie 2022 r. Rosjanie wyeksportowali do Chin niecałe 18 mld m³ gazu. Nie dziwi zatem to, że dwa pozostałe projekty forsowane przez Rosję – Siła Syberii 2³¹ oraz gazociąg Sachalin–Hokkaido³² – dotąd nie zostały zrealizowane. O ile ten pierwszy, którego rozpoczęcie budowy Rosjanie proponowali na 2024 r., jest obecnie projektem wstrzymanym, o tyle Sachalin–Hokkaido upadł całkowicie i nic nie wskazuje na zmiany, tym bardziej że nie zostały zrealizowane cele tranzytowe pierwszej Siły Syberii³³.

Perspektywicznym kierunkiem rozwoju chińsko-rosyjskiej współpracy energetycznej jest Arktyka, która z powodu zmian klimatycznych staje się coraz bardziej dostępna dla eksploracji surowców. Szacuje się, że ten region skrywa zasoby odpowiadające 13% światowych złóż ropy i 30% gazu³⁴. Federacja Rosyjska, sprawująca w latach 2021–2023 prezydenturę w tzw. Radzie Arktycznej, już w 2009 r. uznała Arktykę za strategiczne zabezpieczenie surowcowe w dalekiej przyszłości³⁵. Rosjanie w drugiej dekadzie XXI w. intensywnie zabiegali o zainteresowanie Chin, Indii oraz Korei Południowej inwestowaniem w swoje projekty energetyczne w regionie Arktyki. Jak dotąd największym sukcesem był chiński udział w projekcie Jamał LNG – prowadzonym przez niezależną od Kremla firmę Novatek – w który CNPC zainwestowało 12 mld dolarów, nabywając 20% udziałów³⁶. Niemniej jednak Chiny odnoszą się do tej inicjatywy z widoczną rezerwą. Po pierwsze, chińska aktywność w Arktyce jest po części rywalizacją Chin z innymi państwami o wpływy gospodarcze (idea Nowego Jedwabnego Szlaku). Po drugie, ich obecność na północy wpisuje się w rywalizację ze Stanami Zjednoczonymi. Po trzecie, to Rosjanie bardziej potrzebują eksportu gazu niż Chiny jego importu. Należy w tym miejscu

³¹ *Power of Siberia 2 Gas Pipeline*, Global Energy Monitor, https://www.gem.wiki/Power_of_Siberia_2_Gas_Pipeline [dostęp: 16 VIII 2022].

³² *Sakhalin-Hokkaido Gas Pipeline*, Global Energy Monitor, https://www.gem.wiki/Sakhalin-Hokkaido_Gas_Pipeline [dostęp: 16 VIII 2022].

³³ M. Bogusz, J. Jakóbowski, W. Rodkiewicz, *Oś Pekin-Moskwa...*, s. 70.

³⁴ *Circum-Arctic Resource Appraisal: Estimates of Undiscovered Oil and Gas North of the Arctic Circle*, U.S. Geological Survey Fact Sheet, U.S. Department of the Interior, 2008 r., <https://pubs.usgs.gov/fs/2008/3049/fs2008-3049.pdf> [dostęp: 16 VIII 2022].

³⁵ Federacja Rosyjska jest nie tylko największym państwem na świecie, lecz także największym państwem arktycznym. Ma najdłuższą linię brzegową przylegającą do obszaru arktycznego (24 150 km). „Rosyjska Arktyka” rozciąga się od Murmańska po Jakucję. Według danych podanych na stronie Rady Arktycznej szacuje się, że populacja tej części FR wynosi 2,5 mln ludzi, w tym 40 rdzennych ludów żyjących na tych terenach. Zob. <https://arctic-council.org/about/states/russian-federation/> [dostęp: 21 IX 2023].

³⁶ M. Bennet, *Russia and China Claim Success at Yamal LNG*, The Maritime Executive, 15 XII 2017 r., <https://maritime-executive.com/editorials/russia-and-china-claim-success-at-yamal-lng> [dostęp: 16 VIII 2022].

przypomnieć, że ponad połowa rocznego zapotrzebowania na gaz jest pokrywana przez produkcję wewnątrz krajową Chin (ok. 194 mld m³)³⁷. Co więcej, ChRL przez lata zagwarantowała sobie znaczną dywersyfikację tego surowca przez połączenia z Azją Centralną oraz Birmą (łącznie przepustowość to 70 mld m³, przy czym obecny tranzyt to 48 mld m³). Ponadto udział gazu rurociągowego w chińskim imporcie wynosi zaledwie 32%. Reszta importu odbierana jest w 21 terminalach w formie gazu LNG, którego największym dostawcą dla Chin jest Australia, pokrywająca 46% rocznego importu LNG³⁸.

Konkluzja

Przeprowadzona analiza ukazuje znaczną dysproporcję potencjału gospodarczego Rosji i Chin. Biorąc pod uwagę rozpatrywane źródła energii (ropa, gaz, gaz LNG), widać zależność Moskwy od Pekinu. Mimo rosyjskich sukcesów w budowie ropociągów i eksporcie gazu projekty infrastruktury gazowej mają dla Chin drugorzędne znaczenie. Obecnie rosyjski eksport tego surowca do Chin wynosi ok. 18 mld m³, co stanowi ok. 11% wolumenu eksportowanego do Europy, a w dodatku nie wykorzystuje dostępnej przepustowości Siły Syberii. Nie dziwi zatem wstrzymanie negocjacji dotyczących Siły Syberii 2. Ponadto słuszne wydaje się założenie, że nawet przy motywowanej politycznie przyspieszonej rozbudowie gazowej magistrali niemożliwe będzie dla Rosji zastąpienie rynku europejskiego rynkiem chińskim. Jak wynika bowiem z analizy miksu energetycznego Państwa Środka, Chiny priorytetowo traktują projekty związane z LNG, w których na rynku rosyjskim od kilku lat najintensywniej rozwijał się niekontrolowany przez Kreml Novatek. Można zatem przypuszczać, że ChRL nie stanowi w najbliższych miesiącach czy też latach realnej alternatywy dla rosyjskiego eksportu węglowodorów w przypadku zwiększenia sankcji związanych z rosyjską inwazją na Ukrainę. Warto dodać, że w maju 2022 r. kontrakt na dostawę rosyjskiej ropy zawarły Indie, które zakupiły 24 mln baryłek. Nawet takie zamówienie nie zaspokoi jednak potrzeb Rosji, a brak infrastruktury łączącej Rosję z Indiami dodatkowo utrudni ewentualną współpracę. Co więcej, rosyjska ropa ural jest ok. 35% tańsza niż ropa brent, co przy obecnie obserwowanych spadkach cen ropy przekłada się na zacieranie korzystnej różnicy przy zakupie ropy z Rosji³⁹.

³⁷ M. Bogusz, J. Jakóbcowski, W. Rodkiewicz, *Oś Pekin-Moskwa...*, s. 70.

³⁸ *Country Analysis Executive Summary: China...*

³⁹ *Indie skusiły się na promocję Putina. Kupują coraz więcej rosyjskiej ropy*, money.pl, 30 V 2022 r., <https://www.money.pl/gospodarka/indie-skusily-sie-na-promocje-putina-kupuja-coraz-wiecej-rosyjskiej-ropy-6774525547792960a.html> [dostęp: 16 VIII 2022].

Aktualizacja – stan na 2023 rok

Chociaż temat sankcji energetycznych względem Rosji został podniesiony na forum międzynarodowym niedługo po rozpoczęciu pełnoskalowej inwazji Rosji na Ukrainę, to należy mieć na uwadze, że najważniejsze obostrzenia dotyczące importu rosyjskiej ropy oraz produktów ropopochodnych weszły w życie dopiero z końcem 2022 r. Warto także zaznaczyć, że gaz naturalny nie został objęty sankcjami, a spadki w jego unijnym imporcie są spowodowane przede wszystkim działaniami samej FR w tej sprawie oraz uszkodzeniami magistrali Nord Stream I i Nord Stream II. Jest to o tyle istotne, że rok 2022 przyniósł rosyjskim przedsiębiorstwom rekordowe zyski z eksportu węglowodorów. Co więcej, zarówno wprowadzone embarga, jak i indywidualne decyzje państw Zachodu o wstrzymaniu lub zerwaniu energetycznych umów handlowych z Rosją nie wpłynęły na efektywność rosyjskiego eksportu aż do końca listopada 2022 r.⁴⁰ Rosja nie jest jednak w stanie uniknąć strat związanych z nałożonymi na nią sankcjami, a to za sprawą obowiązującego od 5 grudnia 2022 r. embarga na import rosyjskiej ropy drogą morską oraz od 5 lutego 2023 r. – na produkty ropopochodne.

Analizując bilateralne relacje energetyczne na linii Moskwa–Pekin, warto pokrótce prześledzić ewentualne zmiany i trendy w 2023 r. w kontekście przepływów handlowych, inwestycji wydobywczych czy transakcji bezpośrednich. Chińska Republika Ludowa nie dokonała istotnych zmian w relacjach energetycznych z Rosją. Mimo stopniowego zwiększania importu gazu rurociągowego z Rosji nie podpisano żadnych nowych kontraktów długoterminowych, a obecnie obserwowany wzrost wynika bezpośrednio z obowiązującej między tymi państwami umowy dotyczącej Siły Syberii, zakładającej zwiększanie odbieranego wolumenu do 38 mld m³ w 2025 r.⁴¹ Co więcej, ze względu na obecną sytuację polityczną Rosji tamtejszy gaz stał się dla Chin jeszcze bardziej opłacalny ekonomicznie. Warto jednak zaznaczyć, że Chiny zwiększyły import gazu LNG z 4,4 mld m³ do 13,7 mld m³ w październiku 2022 r. i wymieniły część zagranicznych dostawców na rzecz FR⁴². Biorąc pod uwagę import ropy naftowej, to w 2023 r. odnotowano 12-procentowy wzrost względem średniej za 2022 r. Podobny wzrost zauważono także w innych państwach eksportujących ropę do ChRL, co ma swoją przyczynę w zwiększonym

⁴⁰ S. Kardaś, *The calm before the storm: the state and prospects of Russia's oil sector*, Ośrodek Studiów Wschodnich, 5 I 2023 r., <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2023-01-05/calm-storm-state-and-prospects-russias-oil-sector> [dostęp: 10 VI 2023].

⁴¹ H. Wachtmeister, *Russia-China energy relations since 24 February: Consequences and options for Europe*, Swedish National China Centre, 1 VI 2023 r., <https://www.ui.se/globalassets/ui.se-eng/publications/sceeus/russia-china-energy-relations-since-24-february.pdf>, s. 16 [dostęp: 10 VI 2023].

⁴² Tamże, s. 18.

popycie samych Chin, a nie w działaniu stricte politycznym wobec Rosji. Ogólny udział Rosji w chińskim imporcie ropy wciąż wynosi zatem ok. 18%⁴³.

Pod względem inwestycji wydobywczych nie odnotowano żadnych godnych uwagi ruchów ze strony Chin, co więcej, po ogłoszeniu wycofania się z rosyjskiego rynku części zachodnich przedsiębiorstw, takich jak BP, Total, Wintershall Dea, Equinor, Shell, ExxonMobil i OMV, Chiny stały się największym zagranicznym posiadaczem zasobów energetycznych w Rosji, pod kątem zarówno wartości bieżącej, jak i ilości⁴⁴. Przedstawiciele obecnych w Rosji chińskich przedsiębiorstw, tj. CNPC, China Petroleum and Chemical Corporation (Sinopec) oraz China National Offshore Oil Corporation (CNOOC), otrzymali w marcu 2022 r. polecenie wstrzymania działań w zakresie nowych inwestycji, by nie ryzykować zagrożenia sankcjami ze strony Zachodu za wspieranie rosyjskiego sektora naftowo-gazowego⁴⁵. W 2023 r. nie doszło do żadnych posunięć dotyczących nowych projektów infrastrukturalnych w bilateralnych relacjach energetycznych. Nie podjęto także działań w sprawie dalszego procedowania projektu Siły Syberii 2 po stronie chińskiej, chociaż widać w tym temacie wzmożoną aktywność Rosjan, którzy w ubiegłym roku zakończyli studium wykonalności mongolskiego odcinka magistrali i planują ukończyć go do 2027/2028 r.⁴⁶ Ponadto wizyta Xi Jinpinga w Moskwie w marcu 2023 r. nie przyczyniła się, przynajmniej oficjalnie, do zawarcia nowych umów w sektorze energetycznym.

Na wykresie 2 zostały przedstawione dane dotyczące zagranicznych udziałów w zasobach gazu i ropy na terytorium Federacji Rosyjskiej w styczniu 2022 r. oraz w marcu 2023 r.

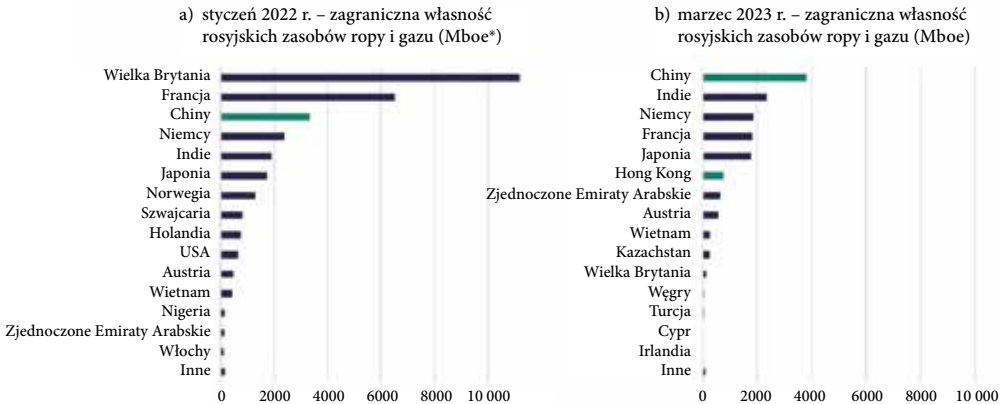
⁴³ Tamże, s. 13.

⁴⁴ Tamże, s. 23.

⁴⁵ Ch. Aizhu, J. Zhu, M. Xu, *EXCLUSIVE-China's Sinopec pauses Russia projects, Beijing wary of sanctions -sources*, Reuters, 25 III 2022 r., <https://www.reuters.com/article/ukraine-crisis-china-russia-idCNL-2N2VS0WS> [dostęp: 10 VI 2023].

⁴⁶ R. Dixon, *Xi's delay of Siberia pipeline signals limits to his embrace of Putin*, The Washington Post, 22 III 2023 r., <https://www.washingtonpost.com/world/2023/03/22/xi-putin-russia-china-pipeline/> [dostęp: 10 VI 2023].

* Mboe (ang. *Million barrels of oil equivalent*) – jednostka energii, która łączy różne rodzaje zasobów energetycznych, takich jak ropa naftowa i gaz ziemny, w jedną liczbę, aby łatwiej przedstawić całkowitą ilość energii. Zasoby ropy naftowej są mierzone w baryłkach, a gazu ziemnego – w metrach lub stopach sześciennych. Przeliczenie tych rezerw na ekwiwalent baryłki ropy naftowej (Boe) daje całkowitą zawartość energii w jednej jednostce. W ten sposób gaz naturalny lub inne źródła energii można porównać z energią pochodzącą z jednej baryłki ropy.

Wykres 2. Zagraniczne udziały w zasobach gazu i ropy na terytorium Federacji Rosyjskiej w styczniu 2022 r. (a) i marcu 2023 r. (b).

Źródło: H. Wachtmeister, *Russia-China energy relations since 24 February: Consequences and options for Europe*, Swedish National China Centre, 1 VI 2023 r., <https://www.ui.se/globalassets/ui.se-eng/publications/sceeus/russia-china-energy-relations-since-24-february.pdf>, s. 23 [dostęp: 10 VI 2023].

Podsumowując, od chwili rozpoczęcia przez Rosję inwazji na Ukrainę Chiny zachowują wyraźną rezerwę w relacjach energetycznych z Moskwą, ale nie zamykają się na współpracę w sektorze naftowo-gazowym, wykorzystując rosyjskie węglowodory jako jeden z kierunków swojej dywersyfikacji. Chiny nie stanowią jednak bezpiecznej alternatywy dla przyszłości rosyjskiej energetyki. Tym bardziej że z powodu exodusu z Rosji części zachodnich przedsiębiorstw ChRL umacnia swoją pozycję, pogłębiając asymetrię w dwustronnym handlu, a co za tym idzie – pośrednio wasalizując Rosję pod kątem sprzedaży surowców energetycznych. Chociaż na tę chwilę Chiny nie wysuwają konkretnych żądań co do większych udziałów w rosyjskich przedsiębiorstwach sektora naftowo-gazowego, to jednak ten scenariusz nie jest niemożliwy, zwłaszcza że strona chińska może być zainteresowana udziałami w eksploatacji arktycznych złóż.

Bibliografia

Zhao S., *The Making of China's Periphery Policy*, w: *Chinese Foreign Policy: Pragmatism and Strategic Behavior*, S. Zhao (red.), Routledge 2004, s. 256–275.

Źródła internetowe

Aizhu Ch., Zhu J., Xu M., *EXCLUSIVE-China's Sinopec pauses Russia projects, Beijing wary of sanctions-sources*, Reuters, 25 III 2022 r., <https://www.reuters.com/article/ukraine-crisis-china-russia-idCNL2N2VS0WS> [dostęp: 10 VI 2023].

Bennet M., *Russia and China Claim Success at Yamal LNG*, The Maritime Executive, 15 XII 2017 r., <https://maritime-executive.com/editorials/russia-and-china-claim-success-at-yamal-lng> [dostęp: 16 VIII 2022].

Bogusz M., Jakóbowski J., Rodkiewicz W., *Oś Pekin-Moskwa. Fundamenty asymetrycznego sojuszu*, Raport OSW, https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/Raport-OSW_Os-Pekin-Moskwa_net.pdf [dostęp: 16 VIII 2022].

Central Asia-China Gas Pipeline, Global Energy Monitor, https://www.gem.wiki/Central_Asia%E2%80%93China_Gas_Pipeline [dostęp: 21 IX 2023].

China's crude oil imports in 2021 declined by 5.4% to 513 Mt, Enerdata, 17 I 2022 r., <https://www.enerdata.net/publications/daily-energy-news/chinas-crude-oil-imports-2021-declined-54-513-mt.html> [dostęp: 20 X 2023].

China's crude oil imports surpassed 10 million barrels per day in 2019, U.S. Energy Information Administration, 23 III 2020 r., <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=43216> [dostęp: 4 XI 2023].

Circum-Arctic Resource Appraisal: Estimates of Undiscovered Oil and Gas North of the Arctic Circle, U.S. Geological Survey Fact Sheet, U.S. Department of the Interior, 2008 r., <https://pubs.usgs.gov/fs/2008/3049/fs2008-3049.pdf> [dostęp: 16 VIII 2022].

Country Analysis Executive Summary: China, U.S. Energy Information Administration, 8 VIII 2022 r., <https://www.eia.gov/international/analysis/country/CHN> [dostęp: 16 VIII 2022].

Czy Putin zakręci kurek? Czekają nas kryzys energetyczny? – Jakub Wiech i Piotr Zychowicz, YouTube, 8 VIII 2022 r., https://www.youtube.com/watch?v=j9PRN9jAeHM&t=2819s&ab_channel=HISTORIAREALNA [dostęp: 9 IX 2022].

Dixon R., *Xi's delay of Siberia pipeline signals limits to his embrace of Putin*, The Washington Post, 22 III 2023 r., <https://www.washingtonpost.com/world/2023/03/22/xi-putin-russia-china-pipeline/> [dostęp: 10 VI 2023].

Downs E.S., *Brookings Foreign Policy Studies Energy Security Series: China*, Brookings, 1 XII 2006 r., <https://www.brookings.edu/research/brookings-foreign-policy-studies-energy-security-series-china/> [dostęp: 16 VIII 2022].

Eastern Siberia–Pacific Ocean Oil Pipeline, Global Energy Monitor, https://www.gem.wiki/Eastern_Siberia%E2%80%93Pacific_Ocean_Oil_Pipeline [dostęp: 16 VIII 2022].

Góralczyk B., *Geostrategia energetyczna Chin*, Centrum Strategii Energetycznych, https://cire.pl/pliki/2/csebogdan_goralczykgeostrategia_energetyczna_chin.pdf [dostęp: 4 XI 2023].

Helmer J., *Russia, China clash over oil price, supply*, Asia Times, 5 V 2011 r., https://web.archive.org/web/20110508131502/http://www.atimes.com/atimes/Central_Asia/ME05Ag01.html [dostęp: 16 VIII 2022].

Indie skusily się na promocję Putina. Kupują coraz więcej rosyjskiej ropy, money.pl, 30 V 2022 r., <https://www.money.pl/gospodarka/indie-skusily-sie-na-promocje-putina-kupujacy-coraz-wiecej-rosyjskiej-ropy-6774525547792960a.html> [dostęp: 16 VIII 2022].

Kardaś S., *The calm before the storm: the state and prospects of Russia's oil sector*, Ośrodek Studiów Wschodnich, 5 I 2023 r., <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2023-01-05/calm-storm-state-and-prospects-russias-oil-sector> [dostęp: 10 VI 2023].

Keck Z., *China and Russia Sign Massive Natural Gas Deal*, The Diplomat, 21 V 2014 r., <https://thediplomat.com/2014/05/china-and-russia-sign-massive-natural-gas-deal/> [dostęp: 16 VIII 2022].

Power of Siberia 2 Gas Pipeline, Global Energy Monitor, https://www.gem.wiki/Power_of_Siberia_2_Gas_Pipeline [dostęp: 16 VIII 2022].

Power of Siberia Gas Pipeline, Global Energy Monitor, https://www.gem.wiki/Power_of_Siberia_Gas_Pipeline [dostęp: 16 VIII 2022].

Russia top crude oil supplier to China for 2016, Reuters, 23 I 2017 r., <https://www.reuters.com/article/china-economy-trade-crude-idAFB9N1FA005> [dostęp: 16 VIII 2022].

Sakhalin-Hokkaido Gas Pipeline, Global Energy Monitor, https://www.gem.wiki/Sakhalin-Hokkaido_Gas_Pipeline [dostęp: 16 VIII 2022].

Statistical Review of World Energy 2021, <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2021-full-report.pdf> [dostęp: 21 IX 2023].

Strelavina D., *Chinese businesses see Russian Far East as manufacturing hub*, Russia Beyond, 5 V 2016 r., https://www.rbth.com/business/2016/05/05/chinese-businesses-see-russian-far-east-as-manufacturing-hub_590459 [dostęp: 16 VIII 2022].

Stronski P., Ng N., *Cooperation and competition. Russia and China in Central Asia, the Russian Far East, and the Arctic*, Carnegie Endowment for International Peace, luty 2018 r., https://carnegieendowment.org/files/CP_331_Stronski_Ng_Final1.pdf [dostęp: 16 VIII 2022].

Wachtmeister H., *Russia-China energy relations since 24 February: Consequences and options for Europe*, Swedish National China Centre, 1 VI 2023 r., <https://www.ui.se/globalassets/ui.se-eng/publications/sceeus/russia-china-energy-relations-since-24-february.pdf> [dostęp: 10 VI 2023].

Zhao S., *China's Global Search for Energy Security: cooperation and competition in Asia-Pacific*, „Journal of Contemporary China” 2008, nr 17, s. 207–227, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10670560701809460> [dostęp: 4 XI 2023].

Zu C., *Russia crude oil pipeline capabilities to mainland China – The ESPO crude oil pipeline*, S&P Global Commodity Insights, 1 IV 2022 r., <https://ihsmarkit.com/research-analysis/espo-crude-oil-pipeline.html> [dostęp: 16 VIII 2022].

Jan Sobieraj

Absolwent politologii na Uniwersytecie Jagiellońskim i stosunków międzynarodowych na Uniwersytecie Warszawskim. Zawodowo związany z branżą consultingową w sektorze energetycznym oraz think tankiem Instytut Nowej Europy. Jego zainteresowania badawcze obejmują sytuację społeczno-polityczną państw obszaru Europy Wschodniej, ze szczególnym uwzględnieniem Rosji, politykę wewnętrzną Polski oraz polską politykę wschodnią.

Wpływ Stanów Zjednoczonych na Jednostkę Wojskową GROM w latach 1989–2021 w perspektywie porównawczej¹

Abstrakt

Współcześnie wojska specjalne są elitą sił zbrojnych. Zarówno Stany Zjednoczone, jak i Rzeczpospolita Polska dysponują siłami operacji specjalnych, które wielokrotnie współpracowały ze sobą w ramach szkoleń i działań bojowych. Celem niniejszego artykułu jest przeanalizowanie i wskazanie podobieństw pomiędzy wybranymi jednostkami specjalnymi Stanów Zjednoczonych a Jednostką Wojskową GROM na podstawie porównania odpowiadających sobie formacji. Jednostki uznane przez autora za swoje odpowiedniki zostały porównane w czterech kategoriach: 1) przeznaczenie, 2) historia powstawania i rozwój w początkowym okresie istnienia, 3) aktualna organizacja, 4) selekcja i trening.

Słowa kluczowe

siły operacji specjalnych USA, DEVGRU, Delta Force, GROM, polskie wojska specjalne.

---

¹ Artykuł powstał na podstawie fragmentów pracy licencjackiej pt. *Od antagonizmu do symbiozy – wpływ Stanów Zjednoczonych na polskie wojska specjalne w latach 1989–2021 w perspektywie porównawczej*, obronionej na Wydziale Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego w 2022 r. Autor wykorzystał fragmenty rozdziałów 1., 3. i 4. Praca została nagrodzona w XII edycji konkursu Szefa ABW na najlepszą pracę licencjacką i magisterską dotyczącą bezpieczeństwa państwa w kontekście zagrożeń wywiadowczych, terrorystycznych, ekonomicznych.

The influence of the United States on the Special Mission Unit GROM in 1989-2021 in a comparative perspective

Abstract Special forces are the elite of modern armed forces. Both the United States and the Republic of Poland have special operations forces that have repeatedly cooperated with each other in training and combat operations. The aim of this study is to examine and describe the similarities between selected special operations units of the United States and the Special Mission Unit GROM on the basis of comparison of corresponding formations. The units considered by the author as their counterparts were compared based on four categories: 1) purpose, 2) unit's history and development in the initial period, 3) contemporary organization, 4) selection and training.

Keywords U.S. Special Operations Forces, DEVGRU, Delta Force, GROM, Polish Special Forces.

W Stanach Zjednoczonych wojska specjalne od ponad 20 lat stanowią podstawę prowadzenia działań kontrterrorystycznych, tj. fizycznego zwalczania zagrożeń terrorystycznych przez operatorów sił operacji specjalnych. Taką definicję, wprowadzającą rozróżnienie między kontrterroryzmem a antyterroryzmem, tj. działaniami o charakterze obronnym, zapobiegającym zagrożeniu terrorystycznemu, przyjął autor pracy, opierając się na definicjach Roberta Borkowskiego oraz Tomasza Jarmoły². W USA formacje kontrterrorystyczne nie powstały w związku z kryzysem spowodowanym atakami z 11 września 2001 r. Ich początki sięgają czasów II wojny światowej, a nawet wcześniejszych, jak w przypadku United States Army Rangers³. Powszechne wykorzystanie różnego rodzaju wojsk specjalnego przeznaczenia przez wszystkie strony tego konfliktu doprowadziło do rozwoju nowego rodzaju sił zbrojnych oraz powstania wielu formacji, których dziedzictwo jest kultywowane. Przykładem mogą być polscy Cichociemni Spadochroniarze Armii

² R. Borkowski, *Kontrterroryzm i antyterroryzm (aspekty teoretyczne i praktyczne)*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka” 2016, nr 3, s. 45–46.

³ H. Schauer, *US Rangers*, tłum. B. Floriańczyk, Warszawa 1996, s. 18–51.

Krajowej, których tradycje kontynuuje Jednostka Wojskowa GROM (JW GROM). Formacje specjalne z różnych państw wielokrotnie współpracowały ze sobą, dzieląc się doświadczeniami. Po 1989 r. polskie wojska specjalne rozpoczęły współpracę ze Stanami Zjednoczonymi w ramach tworzenia nowej jednostki, wzorowanej m.in. na amerykańskiej Delta Force.

Dotychczas nie przeprowadzono badań, które koncentrowałyby się na analizie wpływu, jaki miały Stany Zjednoczone na powstawanie polskich wojsk specjalnych w czasach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i następnie transformacji ustrojowej. Okresowi współczesnej Rzeczypospolitej również nie poświęcono wielu analiz w formie zbiorczego porównania formacji mających swoje odpowiedniki w Stanach Zjednoczonych. Jedyną pracą, która częściowo porusza temat wpływu Stanów Zjednoczonych na rozwój polskich sił operacji specjalnych, jest monografia autorstwa Huberta Królikowskiego pt. *Geneza i rozwój polskich operacji i sił specjalnych*⁴. Z tego względu autor podjął własne badania w postaci przeglądu monografii dotyczących poszczególnych formacji, opracowań, wspomnień, informacji prasowych, zwłaszcza pochodzących z czasopism, których tematyka obejmuje historię wojskowości i wojska specjalne. Ponadto przeprowadził wywiad z mjr. rez. Jackiem Kowalikiem, byłym operatorem JW GROM oraz uczestnikiem misji na Haiti, Bałkanach oraz w Iraku i Afganistanie.

Celem badań było wskazanie elementów zaczerpniętych przez polskie wojska specjalne od ich amerykańskich odpowiedników. Dokonano tego przez porównanie ich historii, struktury oddziałów, sposobów szkolenia i przeprowadzania operacji, na tyle, na ile było to możliwe ze względu na specyfikę działania sił operacji specjalnych oraz utajnienie wielu informacji. Autor poszukiwał również odpowiedzi na pytanie, czy wpływ Stanów Zjednoczonych na tworzenie i sposób funkcjonowania polskich sił operacji specjalnych, na przykładzie JW GROM w latach 1989–2021, można uznać za istotny.

1st Special Forces Operational Detachment-Delta

1st SFOD-D, znana jako Delta Force, jest jednostką specjalną Armii USA (ang. United States Army) podlegającą bezpośrednio pod Połączone Dowództwo Operacji Specjalnych (ang. Joint Special Operations Command, JSOC)⁵. Formacja jest odpowiedzialna przede wszystkim za działania kontrterrorystyczne w postaci ochrony kontrterrorystycznej amerykańskich obywateli oraz zwalczania grup

⁴ H. Królikowski, *Geneza i rozwój polskich operacji oraz sił specjalnych*, Warszawa 2013.

⁵ J. Gut, *Siły specjalne wybranych państw*, Warszawa 2019, s. 76.

terrorystycznych i kryminalnych uznawanych za zagrożenie dla amerykańskich interesów. Może podejmować również inne działania charakterystyczne dla wojsk specjalnych⁶. Delta zajmuje się ponadto testowaniem oraz wprowadzaniem nowego uzbrojenia strzeleckiego i wyposażenia przeznaczonego do działań kontrterrorystycznych⁷, a także prowadzeniem szkoleń dla nowych grup specjalnego przeznaczenia wśród sojuszników Stanów Zjednoczonych⁸. Formację zalicza się do Jednostek Misji Specjalnych (ang. Special Mission Unit, SMU) określanych także jako Tier 1 lub Tier 1 unit, tj. jednostek specjalnych przeznaczonych do wykonywania najważniejszych zadań wyznaczanych przez JSOC⁹. Inne oficjalne nazwy tego oddziału to Combat Applications Group, Army Compartmented Element oraz Task Force Green w ramach JSOC¹⁰. Żołnierze służący w Delcie nazywają ją The Unit¹¹, a sami są określani jako operatorzy lub – żargonowo – jako D-boys¹².

Powstanie i rozwój

Delta została utworzona w 1977 r. w związku ze wzrostem zainteresowania wojska prowadzeniem działań niekonwencjonalnych oraz wzmożonym zagrożeniem działaniami terrorystycznymi. Państwa Europy Zachodniej doświadczające zamachów terrorystycznych zaczęły formować oddziały kontrterrorystyczne w ramach wojska (np. holenderska Unit Interventie Mariniers, UIM), policji (np. francuskie Groupes d'Intervention de la Police Nationale, GIPN) i innych służb mundurowych, m.in. straży granicznej (np. niemiecka Grenzschutzgruppe 9, GSG-9) czy żandarmerii narodowej (np. francuska Groupe d'Intervention de la Gendarmerie Nationale, GIGN) bądź dostosowywać istniejące oddziały wojsk specjalnych do zwalczania nowego rodzaju zagrożenia (np. brytyjski Special Air Service, SAS)¹³. Stany Zjednoczone również potrzebowały oddziału zdolnego do odbijania zakładników z rąk organizacji terrorystycznych¹⁴. Pułkownik US Army Charles Beckwith już

⁶ T. Jarmoła, *Kontrterroryzm*, Gdańsk 2009, s. 123.

⁷ *Speculations about the new Delta Force carbine*, WMASG, 5 IV 2020 r., <https://wmasg.com/en/articles/view/10066> [dostęp: 8 II 2022].

⁸ T. Jarmoła, *Kontrterroryzm...*, s. 123.

⁹ E. Sof, *Tier 1: Special Mission Unit (SMU)*, Spec Ops Magazine, <https://special-ops.org/tier-1-special-mission-unit/> [dostęp: 8 II 2022].

¹⁰ M. Ambinder, *Delta Force Gets a Name Change*, The Atlantic, 12 X 2010 r., <https://www.theatlantic.com/politics/archive/2010/10/delta-force-gets-a-name-change/64310/> [dostęp: 15 I 2022].

¹¹ *Delta Force. The Complete Guide*, Sofrep, 15 III 2021 r., <https://sofrep.com/specialoperations/delta-force-the-complete-guide/> [dostęp: 13 I 2022].

¹² C.K.S. Chun, *Gothic Serpent*, London 2012, s. 39.

¹³ T. Jarmoła, *Kontrterroryzm...*, s. 126–130.

¹⁴ E. Haney, *Delta Force*, tłum. K. Matejczyk-Wyka, Zielonka 2010, s. 9.

w 1962 r. zaproponował utworzenie formacji będącej odpowiednikiem SAS, w którym służył w ramach wymiany oficerskiej¹⁵. Brał wtedy udział w operacjach przeciwpartyzanckich, dowodząc grupą komandosów tej elitarnej brytyjskiej formacji¹⁶. W latach 1965–1966 Beckwith dowodził w Wietnamie eksperymentalnym oddziałem rozpoznawczym oznaczonym jako Projekt Delta (ang. Operational Detachment B-52), w którym wprowadził selekcję wzorowaną na tej istniejącej w SAS¹⁷. Po powrocie do USA kontynuował starania o utworzenie formacji kontrterrorystycznej. Latem 1977 r. wspólnie z gen. Robertem Kingstonem oraz gen. Edwardem Meyerem przedstawili taką propozycję na konferencji piechoty w Fort Benning¹⁸. Zasadność jej utworzenia potwierdzały spektakularne akcje uwolnienia zakładników z rąk terrorystów przeprowadzone w 1976 r. w Entebbe przez izraelskich kontrterrorystów, a w 1977 r. w Mogadiszu – przez niemieckich¹⁹. Propozycja trzech oficerów została przyjęta, a jej realizację zlecono szefowi Sztabu Armii Stanów Zjednoczonych, który wyznaczył Beckwitha na dowódcę nowej jednostki. Oficjalnie utworzono ją 21 listopada 1977 r. w Fort Bragg²⁰. Zdecydowano się także powołać w ramach drugiego batalionu 5th Special Forces Group (Airborne) nową jednostkę o nazwie Blue Light, która miała stanowić rozwiązanie tymczasowe i zapewniać zabezpieczenie kontrterrorystyczne do czasu uzyskania przez Delta Force pełnej zdolności operacyjnej²¹. Pierwszy szwadron Deltę uzyskał gotowość bojową w 1979 r.²² Wtedy też rozwiązano Blue Light, a niektórzy jej członkowie, po przejściu selekcji, zasilili szeregi nowej jednostki²³. Jej trzon stanowili przeważnie rangerzy oraz żołnierze Sił Specjalnych. Kandydaci musieli przejść selekcję, której zasady Beckwith opracował na podstawie tej obowiązującej w SAS. Przyjęci odbywali sześciomiesięczny kurs szkolenia operatorów (ang. *Operator Training Course*, OTC). W jego ramach uczono podstaw

---

¹⁵ *Distinguished member of the special forces regiment. Colonel Charles A. Beckwith*, https://www.swcs.mil/Portals/111/sf_beckwith.pdf [dostęp: 8 II 2022].

¹⁶ Tamże.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ E. Haney, *Delta Force...*, s. 9–11.

¹⁹ J. Gut, *Siły specjalne wybranych...*, s. 48.

²⁰ E. Haney, *Delta Force...*, s. 11.

²¹ I. D'Costa, *This long-forgotten unit was the direct predecessor to Delta Force*, Mighty Networks, 13 VI 2022 r., <https://www.wearethemighty.com/mighty-history/this-long-forgotten-unit-was-the-direct-predecessor-to-delta-force/> [dostęp: 16 VI 2022].

²² L. Neville, *Elita. Współczesne oddziały specjalne od A do Z*, tłum. S. Kędziński, Warszawa 2020, s. 19.

²³ I. D'Costa, *This long-forgotten unit...*

tw. czarnej taktyki, tj. walki wręcz i na krótkim dystansie, jak również rozpoznania oraz metod uwalniania zakładników²⁴.

W szkoleniu operatorów Delty pomagają różne amerykańskie służby, tj. Federalne Biuro Śledcze (ang. Federal Bureau of Investigation, FBI), Centralna Agencja Wywiadowcza (ang. Central Intelligence Agency, CIA), Agencja do Walki z Narkotykami (ang. Drug Enforcement Administration, DEA), Agencja Wywiadu Obronnego (ang. Defence Intelligence Agency, DIA) oraz Secret Service²⁵.

Organizacja

Delta Force początkowo została zorganizowana podobnie do SAS. Jednostka miała dzielić się na trzy szwadrony bojowe oznaczone jako A, B i C, które z kolei byłyby podzielone na cztery plutony liczące po 16 operatorów²⁶. Udało się to osiągnąć dopiero po dziesięciu latach istnienia formacji, w związku z operacją „Pustynna burza”²⁷. Obecnie Delta składa się z ośmiu szwadronów²⁸, z których każdy jest oznaczony kolejną literą alfabetu. Szwadrony A, B, C, D, określane mianem Sabre, to szwadrony szturmowe (ang. *assault*). Szwadron E (znany także pod nazwą Seaspray) jest odpowiedzialny za transport lotniczy. Szwadron G ma zapewniać jednostce wsparcie operacyjne, m.in. w postaci potrzebnych informacji. Zadania szwadronu H obejmują działania w rejonie skażonym oraz przechwytywanie broni masowego rażenia, tzw. ABC (broń atomowa, biologiczna, chemiczna)²⁹. W związku z tym od samego początku istnienia współpracuje on z Nuclear Emergency Support Team³⁰. Ponadto istnieje Combat Support Squadron, który zapewnia jednostce wsparcie specjalistów oraz ekspertów³¹. Delta korzysta również z pomocy psów bojowych (tzw. K9), które są przydzielone do każdego szwadronu bojowego³². Dowódcą jednostki jest oficer w stopniu pułkownika³³.

²⁴ L. Neville, *Elita. Współczesne oddziały...*, s. 19.

²⁵ B. Jagodziński, *Współpraca służb i formacji specjalnych w zakresie działań specjalnych*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2016, nr 14, s. 77.

²⁶ L. Neville, *Elita. Współczesne oddziały...*, s. 19.

²⁷ E. Haney, *Delta Force...*, s. 108.

²⁸ W artykule zostało opisanych siedem szwadronów, gdyż autor nie dotarł do informacji o jednym z nich (przyj. red.).

²⁹ E. Sof, *Delta Force: A mighty, secretive, and elite group of warriors*, Spec Ops Magazine, <https://special-ops.org/1st-special-forces-operational-detachment-delta/> [dostęp: 15 I 2022].

³⁰ E. Haney, *Delta Force...*, s. 218–220.

³¹ E. Sof, *Delta Force...*

³² L. Neville, *Elita. Współczesne oddziały...*, s. 25.

³³ E. Sof, *Delta Force...*

Szkolenie

Jednostka wybiera kandydatów na operatorów przeważnie spośród żołnierzy 75 Pułku US Army Rangers oraz US Army Special Forces, ale mogą nimi zostać również członkowie innych rodzajów sił zbrojnych³⁴. Aby zostać operatorem, żołnierz musi przejść selekcję oraz OTC. Kurs trwa sześć miesięcy i składa się z sześciu bloków tematycznych. Są to: umiejętności strzeleckie (ang. *marksmanship*), materiały wybuchowe i szturm (ang. *demolitions and breaching*), połączone umiejętności (ang. *combined skills*), techniki wywiadowe (ang. *tradecraft*), ochrona VIP-ów (ang. *executive protection*) oraz ostateczne ćwiczenia mające potwierdzić zdobyte umiejętności (ang. *culmination exercise*)³⁵.

Naval Special Warfare Development Group

NSWDG, znana również jako DEVGRU (z ang. DEvelopment GRoUp) lub pod swoją pierwotną nazwą jako SEAL Team 6, jest jednostką specjalną US Navy podlegającą bezpośrednio pod JSOC. Formacja jest odpowiednikiem Delta Force w środowisku wodnym – ma operować przede wszystkim (choć nie tylko) jako morska jednostka kontrterrorystyczna zdolna do podejmowania wszelkich działań charakterystycznych dla wojsk specjalnych³⁶. DEVGRU również zalicza się do Tier 1 jako komponent marynarki wojennej³⁷. W JSOC jednostka często jest określana jako Task Force Blue³⁸.

Powstanie i rozwój

DEVGRU powstała w 1980 r. jako SEAL Team 6, stanowiąc odpowiedź US Navy na nieudaną operację „Orli szpon” w Iranie. Twórca i pomysłodawca tej jednostki, Richard Marcinko, pełnił wtedy funkcję przedstawiciela US Navy w połączonym Komitecie Szefów Sztabów Sił Ekspedycyjnych, znanym również pod nazwą TAT (ang. Terrorist

---

³⁴ *Delta Force. The Complete Guide...*; H.E. Wasdin, S. Templin, *Snajper. Opowieść komandosa SEAL Team Six*, Kraków 2011, s. 369.

³⁵ *1st Special Forces Operational Detachment-Delta (1st SFOD-D, aka Delta Force)*, Boot Camp & Military Fitness Institute, 6 II 2017 r., <https://bootcampmilitaryfitnessinstitute.com/elite-special-forces/us-elite-special-forces/1st-special-forces-operational-detachment-delta-1st-sfod-d-aka-delta-force/> [dostęp: 23 V 2022].

³⁶ T. Jarmoła, *Kontrterroryzm...*, s. 124.

³⁷ Tamże.

³⁸ W. Morgan, *The not-so-secret history of the U.S. military's elite Joint Special Operations Command*, „The Washington Post”, 16 XII 2015 r., <https://www.washingtonpost.com/news/checkpoint/wp/2015/12/15/the-not-so-secret-history-of-jsoc/> [dostęp: 12 II 2022].

Action Team). Dzięki swojej pozycji miał pełny dostęp do danych dotyczących nieudanej operacji, co wykorzystał, gdy dowództwo marynarki dostrzegło potrzebę powołania nowego oddziału³⁹. Marcinko wskazał raport Komisji Hollowaya (ang. Holloway Commission) jako czynnik mający decydujący wpływ na utworzenie nowych oddziałów specjalnych, w tym przyszłego DEVGRU⁴⁰. Nowa jednostka otrzymała numer szósty zespołu Navy SEALs, pomimo że istniały wtedy jedynie dwa zespoły „fok”⁴¹. Twórca uznał, że taka nazwa może zmylić radziecki wywiad⁴². Wskazywała ona również na zamiar dalszej rozbudowy drużyn SEALs, spośród których miała być prowadzona rekrutacja⁴³. Dowódca osobiście wybierał kandydatów do DEVGRU i stworzył specyficzną subkulturę, odróżniającą ten oddział od innych drużyn nurków⁴⁴. Oddział liczący 75 żołnierzy potrzebował pół roku na osiągnięcie pełnej sprawności bojowej⁴⁵. W tym czasie w ramach SEAL Team 2 powstała wyspecjalizowana grupa kontrterrorystyczna w sile dwóch plutonów, która została rozwiązana w momencie uzyskania pełnej zdolności operacyjnej przez SEAL Team 6⁴⁶.

Organizacja

W 1991 r. DEVGRU składała się z trzech szwadronów – Red, Gold i Blue⁴⁷. Obecnie istnieje ich siedem. Każdy jest oznaczony innym kolorem. Są to kolejno: Red, Gold, Blue, Silver, Black, Gray i Green⁴⁸. Pierwsze trzy oraz powstały ok. 2008 r. Silver są szwadronami szturmowymi. Szwadron Black, który do 2001 r. był oddziałem snajperskim, aktualnie jest odpowiedzialny za zbieranie informacji, Gray – za

³⁹ S. McEwen, R. Minitier, *Navy Seals*, tłum. K. Oblucki, Warszawa 2016, s. 64, 68–76.

⁴⁰ *Why SEAL Team 6 was Created. The DEVGRU Files - Episode 4*, YouTube, 20 X 2021 r., https://www.youtube.com/watch?v=nGT6fhDuvuw&ab_channel=SOFREP [dostęp: 12 II 2022].

⁴¹ L. Neville, *Elita. Współczesne oddziały...*, s. 133.

⁴² Tamże.

⁴³ *DEVGRU (United States Naval Special Warfare Development Group, SEAL Team 6)*, Special Ops, 12 VII 2011 r., <https://www.special-ops.pl/arttykul/d/93565,devgru-united-states-naval-special-warfare-development-group-seal-team> [dostęp: 12 II 2022].

⁴⁴ S. McEwen, R. Minitier, *Navy Seals...*, s. 77–81.

⁴⁵ E. Davis, *US Navy SEALs: Overview of Development Group Team 6*, Sofrep, 18 VII 2019 r., <https://sofrep.com/specialoperations/us-navy-seals-overview-of-development-group-team-6/> [dostęp: 12 II 2022].

⁴⁶ *DEVGRU (United States Naval Special Warfare...*

⁴⁷ S. McEwen, R. Minitier, *Navy Seals...*, s. 84.

⁴⁸ E. Sof, *SEAL Team 6: America's Secret Warriors*, Spec Ops Magazine, <https://special-ops.org/devgru-seal-team-6-shadow-warriors/#Mission> [dostęp: 12 II 2022].

zapewnienie transportu pozostałym operatorom⁴⁹, a Green – za szkolenie oraz przeprowadzanie selekcji do jednostki⁵⁰. DEVGRU dowodzi oficer w stopniu kapitana marynarki⁵¹.

Szkolenie

Kandydaci na operatorów DEVGRU, mając za sobą pełne przeszkolenie do „zwykłych” zespołów Navy SEALs, muszą przejść kolejną selekcję oraz przeszkolenie realizowane przez Green Team. Nazwa pododdziału funkcjonuje również jako określenie szkolenia i selekcji⁵². Wyniki wstępnej selekcji decydują, czy żołnierz może podejść do ośmiomiesięcznego cyklu szkoleniowego realizowanego kilka razy w roku. W jego trakcie kandydaci przechodzą rozszerzoną wersję testów fizycznych przeprowadzanych podczas selekcji do Navy SEALs⁵³. Żołnierze w ramach kursu selekcyjnego są szkoleni w działaniach na lądzie, w skokach spadochronowych (w tym HAHO), nurkowaniu, wspinaczce, walce wręcz oraz w działaniach w nieprzyjawnym środowisku, tzw. SERE (akronim utworzony od angielskich słów: *survival* oznaczającego przetrwanie, *evasion* – unikanie, *resistance* – opór, odporność i *escape* – ucieczkę)⁵⁴. Bardzo dużą wagę przykładają się do szkolenia CQB (ang. *close quarter battle*, pol. walka bezpośrednia w pomieszczeniach) odbywającego się np. w makietach budynków⁵⁵. Operatorami DEVGRU mogą zostać tylko członkowie innych zespołów Navy SEALs⁵⁶.

Jednostka Wojskowa GROM – amerykańskie wzorce, podobieństwa i wpływy

JW GROM im. Cichociemnych Spadochroniarzy Armii Krajowej to jednostka specjalna podlegająca bezpośrednio pod Dowództwo Komponentu Wojsk Specjalnych. Jednostka ta ma numer 2305, a jej nazwa jest akronimem od: Grupa Reagowania

⁴⁹ *Inside SEAL Team 6*, „The New York Times”, 6 VI 2015 r., <https://www.nytimes.com/interactive/2015/05/27/world/inside-seal-team-six.html?mtrref=www.operationmilitarykids.org&gwh=097DB3D6A3D0F00B2BCBD928A493AF91&gwt=pay&assetType=PAYWALL> [dostęp: 15 I 2022].

⁵⁰ E. Sof, *SEAL Team 6*...

⁵¹ *SOF Reference Manual*, <https://irp.fas.org/agency/dod/socom/sof-ref-2-1/index.html> [dostęp: 16 I 2022].

⁵² E. Davis, *US Navy SEALs*...

⁵³ R. O'Neill, *Komandos. Moja służba w Navy Seal i strzały, które zabiły bin Ladena*, tłum. R. Kot, Poznań 2018, s. 153–154.

⁵⁴ H.E. Wasdin, S. Templin, *Snajper. Opowieść komandosa*..., s. 205.

⁵⁵ R. O'Neill, *Komandos. Moja służba*..., s. 159–162.

⁵⁶ E. Sof, *SEAL Team 6*...

Operacyjno-Manewrowego⁵⁷. Główne zadanie GROM-u to prowadzenie działań kontrterrorystycznych, lecz podobnie jak Delta Force, której jest odpowiednikiem, ma on zdolności do realizowania różnych operacji specjalnych⁵⁸. Analogicznie jak Delta Force formacja odpowiada za testowanie całkowicie nowego wyposażenia dla polskich sił zbrojnych, np. pierwszych egzemplarzy karabinka MSBS-5,56 „Grot”⁵⁹. To w JW GROM stworzono kamuflaż wzór 93, zwany popularnie „Panterą”, który obecnie jest podstawowym całorocznym wzorem kamuflażu stosowanym w umundurowaniu Sił Zbrojnych RP⁶⁰. Jednostka prowadzi także szkolenia zarówno dla sił własnych, jak i sojusznicznych⁶¹. JW GROM, w literaturze przedmiotu często określana jako SMU, zalicza się do formacji standardu Tier 1⁶².

Powstanie i rozwój

Zapotrzebowanie na narodową jednostkę kontrterrorystyczną pojawiło się w latach 80. XX w. Powołanie takiej formacji miał zasugerować doradca ministra spraw wewnętrznych gen. Edwin Rozłubirski w związku z zajęciem w 1982 r. polskiej ambasy w Bernie przez grupę terrorystyczną złożoną z polskich emigrantów. Na stworzenie takiego oddziału zdecydowano się jednak dopiero w okresie transformacji ustrojowej⁶³. Formowanie jednostki rozpoczęto za zgodą rządu Tadeusza Mazowieckiego w 1990 r., a oficjalnie JW GROM powstała 13 lipca tego samego roku. Najważniejszą rolę w tym procesie odegrał gen. bryg. Sławomir Petelicki. Gdy w marcu 1990 r. podczas ataków islamskich terrorystów w Libanie zostali postrzeleni dwaj polscy dyplomaci (w związku z zaangażowaniem Polski w operację „Most”), to właśnie on zaproponował stworzenie nowej jednostki kontrterrorystycznej w ramach Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (MSW). Jej celem miała być ochrona polskich obywateli przed zagrożeniami terrorystycznymi⁶⁴. Generał Petelicki dzięki doświadczeniu

⁵⁷ *Jednostka Wojskowa GROM*, Serwis Rzeczypospolitej Polskiej, <https://www.gov.pl/web/mswia/wojska-specjalne> [dostęp: 17 I 2022].

⁵⁸ T. Jarmoła, *Kontrterroryzm...*, s. 113–114.

⁵⁹ *Jaka jest prawda o karabinku Grot i jak powinny wyglądać testy broni?*, Bezpieczeństwo i Strategia, 21 VI 2021 r., <https://bezpieczenstwoistrategia.com/jaka-jest-prawda-o-karabinku-grot-i-jak-powinny-wygladac-testy-broni/> [dostęp: 11 VI 2022].

⁶⁰ M. Dojlitko, *Teoria dekonstrukcji komunikatu wizualnego. Narzędzia projektowania kamuflażu militarnego*, Gdańsk 2015, s. 97.

⁶¹ B. Pacek, *Wojska Specjalne Sił Zbrojnych RP*, Warszawa 2019, s. 89.

⁶² K. Jadach, *Szkolenie żołnierzy oddziałów bojowych JW GROM do działań specjalnych*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka” 2020, nr 2, s. 86.

⁶³ *Special-ops. Wojska specjalne*, T. Łukaszewski i in. (red.), https://www.special-ops.pl/wydania-ebook/SO_Wojska_Specjalne.pdf, s. 28 [dostęp: 16 VIII 2021].

⁶⁴ S. Petelicki, M. Komar, *Grom. Siła i honor*, Kraków 2013, s. 72–75.

wywiadowczemu oraz przeszkoleniu w prowadzeniu działań dywersyjnych znał realia działań specjalnych.

Dużej pomocy w tworzeniu JW GROM udzieliły Stany Zjednoczone⁶⁵, które były wdzięczne za uratowanie przez polski Zarząd Wywiadu Urzędu Ochrony Państwa agentów CIA w ramach operacji „Samum” w Iraku. W trakcie wizyty gen. Petelickiego oraz gen. Gromosława Czempińskiego w USA Amerykanie zaoferowali Polsce pieniądze, broń, sprzęt oraz instruktorów mających przekazać wiedzę niezbędną do powstania jednostki nowego typu, wcześniej praktycznie nieznaną wschodnim doktrynom prowadzenia działań specjalnych⁶⁶. Jak napisał gen. Petelicki w liście z okazji 20-lecia istnienia JW GROM, prezydent USA George Bush miał wtedy podpisać specjalną dyrektywę dotyczącą pomocy w tworzeniu polskiego oddziału⁶⁷.

Pierwsza grupa, wybrana na jesieni 1990 r. przez gen. Petelickiego, szybko rozpoczęła przygotowania. W styczniu 1991 r. jej członkowie wyjechali do Stanów Zjednoczonych na miesięczne przeszkolenie. W maju tego samego roku do Polski przyjechali amerykańscy instruktorzy, którzy wybrali kilku oficerów, aby przeszli selekcję do 1st SFOD-D⁶⁸. W szkoleniu kolejnych naborów pomagali instruktorzy nie tylko z Delta Force, lecz także z Hostage Rescue Team, elitarnej grupy taktycznej FBI, oraz z Navy SEALs⁶⁹. Wsparcia udzielili ponadto żołnierze z 10th Special Forces Group (SFG), którzy w okresie zimnej wojny byli szkoleni do działań na terenie Polski⁷⁰.

Generał Petelicki osobiście poszukiwał nowych ludzi do JW GROM. Ich pozyskanie nierzadko wiązało się z dużymi trudnościami, gdyż dowódcy innych formacji mundurowych nie byli skłonni rozstawać się z doświadczoną kadrą. Do naboru zgłaszali się również kandydaci z wcześniej istniejących jednostek i służb specjalnych, a także absolwenci uczelni wojskowych⁷¹. Pierwszy zespół bojowy, oznaczony literą A, osiągnął gotowość w czerwcu 1992 r. Przy pomocy amerykańskich

⁶⁵ H. Królikowski, *Wojskowa Formacja Specjalna GROM 1990–2000*, Gdańsk 2001, s. 29–34.

⁶⁶ *GROM: Tworzymy historię cz.1*, Polsat Sport, 13 VI 2020 r., https://www.polsatsport.pl/film/grom-tworzymy-historie-cz1_6926851/ [dostęp: 5 XI 2021].

⁶⁷ „GROM powstał z marzeń...” – list Sławomira Petelickiego z okazji XX-lecia JW GROM, <https://web.archive.org/web/20230201035122/https://silenteroes.pl/grom-powstal-z-marzen-list-slawomira-petelickiego-z-okazji-xxlecia-jw-grom/> [dostęp: 14 VI 2022].

⁶⁸ J. Rybak, *GROM.pl*, Warszawa 2005, s. 20–21.

⁶⁹ E. Żemła, „Jest w Polsce taka siła”. O tym, jak dokładnie 30 lat temu powstał GROM, opowiadają jego dowódcy, Onet, 14 VII 2020 r., <https://wiadomosci.onet.pl/tylko-w-onejcie/grom-historia-powstania-sukcesy-trudne-momenty-rozmowa-z-dowodcami/d0004tp> [dostęp: 5 XI 2021].

⁷⁰ D. Dachowicz, H. Królikowski, *Polish Special Forces and Special Operations. Historical outline and present days*, Warszawa 2016, s. 47.

⁷¹ J. Rybak, *GROM.pl...*, s. 22–23.

instruktorów sformowano w ramach tego pododdziału również grupę snajperów⁷². Od początku istnienia JW GROM zakładano istnienie trzech zespołów bojowych, na wzór amerykańskiej Delta Force oraz brytyjskiego SAS, z którego doświadczeń czerpali także Amerykanie⁷³. Wizytujący oddział adm. William Studeman, pełniący funkcję zastępcy dyrektora CIA, bardzo wysoko ocenił wyszkolenie i zdolności młodej formacji⁷⁴. W 1993 r. jednostka rozpoczęła współpracę z brytyjskimi siłami specjalnymi – SAS oraz SBS (ang. Special Boat Service), co zaowocowało zorganizowaniem kolejnego zespołu bojowego – tzw. ZB B, przeznaczonego do działań w środowisku wodnym. Przy jego szkoleniu skorzystano także z doświadczeń instruktorów Navy SEALs oraz Special Warfare Combatant-craft Crewmen⁷⁵. Ostatni pododdział, ZB C, utworzono dopiero w 2004 r.⁷⁶

W 1999 r. JW GROM została przeniesiona z podległości Ministerstwu Spraw Wewnętrznych do Ministerstwa Obrony Narodowej i stała się podstawą nowoczesnych wojsk specjalnych w ramach Sił Zbrojnych RP. Analogiczną rolę w Stanach Zjednoczonych odegrała Delta Force⁷⁷.

Organizacja

JW GROM na wzór SAS oraz amerykańskiej 1st SFOD-D składa się z dowództwa oraz trzech zespołów bojowych (ZB) – ZB A, ZB B oraz ZB C. ZB A jest przeznaczony do działań lądowych, ZB B – do działań w taktyce niebieskiej (co czyni go odpowiednikiem amerykańskich zespołów US Navy SEALs, z naciskiem na NSWDC, która także wykonuje zadania kontrterrorystyczne na morzu), a ZB C – prawdopodobnie również do działań lądowych (brak danych powoduje, że nie można tego stwierdzić z całą pewnością). Ponadto istnieją: zespół wsparcia bojowego, zespół zabezpieczenia logistycznego z grupami: remontową, zaopatrzeniową, transportową, zabezpieczenia zrzutów oraz osobno grupa zabezpieczenia medycznego. W ramach jednostki istnieje także grupa lotnicza zapewniająca jej transport za pomocą śmigłowców, tak samo jak szwadron E zapewnia go 1st SFOD-D⁷⁸.

⁷² I. Chluopek, *Tobie Ojczyzno!*, „Special Ops. 30 lat JW GROM”, https://www.special-ops.pl/wydania-ebook/SO_30_lat_JW_GROM.pdf, s. 24 [dostęp: 30 VIII 2021].

⁷³ Rozmowa z mjr. rez. JW GROM Jackiem Kowalikiem przeprowadzona 6 VI 2022 r.

⁷⁴ I. Chluopek, *Tobie Ojczyzno!...*, s. 24.

⁷⁵ Tamże.

⁷⁶ Rozmowa z mjr. rez. JW GROM Jackiem Kowalikiem przeprowadzona 6 VI 2022 r.

⁷⁷ *25 lat GROM*, reż. Krzysztof Spiechowicz, Polska 2016.

⁷⁸ J. Kajetanowicz, *Polskie wojska specjalne 1941–2021*, Częstochowa 2021, s. 80.

Szkolenie

GROM tak jak Delta Force przyjmuje w swoje szeregi jedynie przedstawiciele służb mundurowych⁷⁹. Kandydaci muszą przejść selekcję, która jest podzielona na trzy etapy: sprawdzian fizyczny, badanie psychologiczne oraz psychofizyczny sprawdzian terenowy w trudnych warunkach bieszczadzskich gór⁸⁰. Następnie odbywają roczne szkolenie bazowe wojsk specjalnych, które również dzieli się na trzy etapy⁸¹. Pierwszym jest ośmiomiesięczny kurs działań specjalnych⁸². Po nim następuje kurs podstawowy. Ostatnim etapem jest szkolenie specjalistyczne, do którego dobór odbywa się na podstawie predyspozycji danego żołnierza⁸³. Pomimo ujednoliconego od 2019 r. programu dla wszystkich jednostek Wojsk Specjalnych, GROM nadal korzysta z własnych metod szkoleniowych, wypracowanych na podstawie m.in. amerykańskich i brytyjskich doświadczeń⁸⁴.

Współpraca polsko-amerykańska w latach 1990–2021 w ramach wojsk specjalnych na przykładzie działań operacyjnych JW GROM

Niedługo po sformowaniu GROM jako formacja podporządkowana MSW został skierowany do działań w kraju, który przechodził wtedy transformację ustrojową. Pierwszą znaną akcją jednostki było zajęcie wiosną 1991 r. siedziby spółki Art-B w celu zatrzymania jej szefów, co ostatecznie nie doszło do skutku. Obecność żołnierzy z JW GROM była spowodowana tym, że siedzibę chronili zatrudnieni policyjni antyterrorysty. W czerwcu 1992 r. w trakcie kryzysu politycznego związanego z przeprowadzeniem lustracji GROM był odpowiedzialny za transport dokumentów do Warszawy i ochronę ówczesnego szefa MSW Antoniego Macierewicza⁸⁵. W kolejnych latach

⁷⁹ *Jednostka Wojskowa GROM, Special Ops*, <https://web.archive.org/web/20220220194248/https://www.special-ops.pl/leksykon/id135,jednostka-wojskowa-grom> [dostęp: 4 VI 2022].

⁸⁰ *Selekcja, JW GROM*, <https://grom.wp.mil.pl/pl/pages/selekcja/> [dostęp: 20 VI 2022].

⁸¹ *Spotkanie Prezydenta RP z absolwentami Kursu Bazowego GROM*, Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, 28 XI 2019 r., <https://www.bbn.gov.pl/pl/wydarzenia/8660,Spotkanie-Prezydenta-RP-z-absolwentami-Kursu-Bazowego-GROM.html> [dostęp: 20 VI 2022]; *Szkolenie bazowe w jednostkach Wojsk Specjalnych*, <https://web.archive.org/web/20220930103839/https://silentero.es.pl/szkolenie-bazowe-w-jednostkach-wojsk-specjalnych/> [dostęp: 20 VI 2022].

⁸² E. Korsak, *Żołnierze GROM-u na kursie działań specjalnych*, Polska Zbrojna, 21 XI 2019 r., <http://polska-zbrojna.pl/home/articleshow/29780?t=Zolnierze-GROM-u-na-kursie-dzialan-specjalnych> [dostęp: 20 VI 2022].

⁸³ *Szkolenie bazowe w jednostkach...*

⁸⁴ B. Pacek, *Wojska Specjalne...*, s. 174.

⁸⁵ J. Rybak, *GROM.pl...*, s. 27–30.

jednostka zajmowała się zwalczaniem przestępczości zorganizowanej oraz wspieraniem Straży Granicznej w walce z przemytem na wschodniej granicy Polski. W czerwcu 1997 r. żołnierze GROM-u zabezpieczali wizytę papieża Jana Pawła II w kraju⁸⁶.

Pierwszą operacją jednostki poza granicami państwa była misja Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ) na Haiti w 1994 r. Celem tej misji było wsparcie tamtejszych przemian demokratycznych po okresie rządów junty wojskowej. Amerykanom nie udało się w pełni uspokoić sytuacji, dlatego powołano misję stabilizacyjną ONZ. Operacja „Podtrzymać demokrację” (ang. *Uphold Democracy*) miała otworzyć perspektywy współpracy między JW GROM a amerykańskimi siłami specjalnymi. Operatorzy jednostki trafili najpierw do Portoryko, gdzie w jednej z tamtejszych amerykańskich baz przeszli dodatkowe szkolenia przygotowujące ich do operacji. Na Haiti JW GROM zajmowała się ochroną VIP-ów, np. specjalnego wysłannika ONZ ds. Haiti Al-Achdara al-Ibrahimiego czy też przedstawicieli amerykańskich sił zbrojnych i administracji⁸⁷. Byli wśród nich np. doradca prezydenta USA ds. bezpieczeństwa narodowego Anthony Lake, dowódca sił międzynarodowych gen. dyw. Davis C. Mead, dowódca sił zbrojnych Stanów Zjednoczonych na Atlantyku John J. Sheehan oraz sekretarz obrony Stanów Zjednoczonych William Perry. Działania te GROM wykonywał w zastępstwie operatorów z US Navy SEALs⁸⁸. Jednostce towarzyszyli łącznicy z 10th SFG znający język polski⁸⁹. Kolejną zagraniczną misją GROM-u była Wschodnia Sławonia, gdzie w latach 1996–1998 jako Polska Grupa Specjalna Policji (ang. Polish Special Police Group) zajmował się ochroną administratora misji ONZ we Wschodniej Sławonii Jacquesa Paula Kleina i jego następcy Williama G. Walkera⁹⁰.

W 1997 r. GROM aresztował serbskiego zbrodniarza wojennego Slavko Dokmanovicia, tzw. rzeźnika z Vukovaru, winnego mordom na ludności cywilnej dokonanych w trakcie pełnienia przez niego funkcji burmistrza miasta Vukovar. Dokmanović został wywabiony z terytorium Federacyjnej Republiki Jugosławii i zatrzymany na pograniczu Serbii i Wschodniej Sławonii w ramach operacji *Little Flower*. Przetransportowano go następnie do Holandii, gdzie stanął przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym dla byłej Jugosławii⁹¹.

⁸⁶ J. Rybak, *Początki jednostki GROM. Operacje w Polsce*, 17 VII 2014 r., <https://www.creatiopr.pl/poczatki-jednostki-grom-akcje-polsce/> [dostęp: 1 VI 2022].

⁸⁷ 25 lat GROM...

⁸⁸ H. Królikowski, *Wojskowa Formacja Specjalna GROM...*, s. 58.

⁸⁹ Rozmowa z mjr. rez. JW GROM Jackiem Kowalikiem przeprowadzona 6 VI 2022 r.

⁹⁰ 25 lat GROM...

⁹¹ P. Gąstał, *Zatrzymanie Slavko Dokmanovića jako przykład modelowej operacji specjalnej przeprowadzonej przez JW GROM w latach 90. XX wieku*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka” 2020, nr 2, s. 139–153.

W 1999 r., w ramach misji Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE), GROM wspólnie z Amerykanami zajmował się ochroną przedstawiciela OBWE Williama G. Walkera. Jednocześnie jednostka była zaangażowana w prowadzenie rozpoznania na rzecz Polskiego Kontyngentu Wojskowego (PKW) na niespokojnym pograniczu Kosowa i Macedonii. Działalność JW GROM w tym regionie prowadziła do starć z Armią Wyzwolenia Kosowa, która atakowała żołnierzy i tamtejszą ludność cywilną, a także prowadziła przemyt przez granicę⁹².

W 2002 r., po wydarzeniach z 11 września 2001 r., jednostka została skierowana do Afganistanu. Trzynastu operatorów GROM-u towarzyszyło PKW Afganistan, aby wspólnie z innymi jednostkami specjalnymi (np. niemiecką Kommando Spezialkräfte) ubezpieczać bazę w Bagram oraz działających tam polskich saperów. Ponadto jego zadaniem było zabezpieczanie polskich konwojów oraz ochrona VIP-ów, m.in. prezydenta Aleksandra Kwaśniewskiego, który odwiedził żołnierzy w Afganistanie. Misja GROM-u zakończyła się w 2004 r. wymianą z żołnierzami 1 Pułku Specjalnego Komandosów⁹³.

W trakcie wojny w Iraku operatorzy ZB B w ramach Naval Special Warfare Task Group wraz z 8 i 10 zespołem Navy SEALs kontrolowali statki na Zatoce Perzkiej i dokonywali abordażu jednostek podejrzewanych o przemyt irackiej ropy objętej embargiem⁹⁴. W nocy z 20 na 21 marca 2003 r. żołnierze GROM-u wraz z partnerami z SEALs odpowiadali za zajęcie terminali naftowych znajdujących się przy wejściu do portu Umm Kasr⁹⁵. Kolejnym celem była tama Mukaraj na północ od Bagdadu. Następnie GROM wspólnie z siłami sojuszniczymi tropił najważniejszych przedstawicieli reżimu Saddama Husajna, a także wspierał regularne wojska koalicji w działaniach wymierzonych w organizacje terrorystyczne. W wielu akcjach operatorom GROM-u towarzyszyli komandosi z Navy SEALs, którzy bardzo dobrze oceniali zgranie obu formacji. Byli to m.in. Polak Thomas „Drago” Dzieran pełniący przez dwa lata funkcję łącznika oraz snajper Chris Kyle⁹⁶.

W 2007 r. GROM ponownie został wysłany do Afganistanu. Był to czas przemian związanych z wprowadzeniem tzw. doktryny Rumsfelda. Zakładała ona maksymalne wykorzystanie sił operacji specjalnych do działań przeciwko talibom w ramach osobnego od dowództwa sił regularnych łańcucha dowodzenia. To wojska

---

⁹² 25 lat GROM...

⁹³ E. Januła, *GROM – szpica polskich wojsk specjalnych*, Portal Geopolityka, 18 X 2018 r., <https://web.archive.org/web/20200128200445/http://geopolityka.org/analizy/eugeniusz-januła-grom-szpica-polskich-wojsk-specjalnych> [dostęp: 4 VI 2022].

⁹⁴ H. Królikowski, *Geneza i rozwój polskich operacji...*, s. 195.

⁹⁵ *Operacje specjalne w świetle teorii adm. McRavena*, K. Frącik (red.), Toruń 2018, s. 116–121.

⁹⁶ 25 lat GROM...

specjalne miały wieść prym w tych walkach przy wsparciu innych sił, np. lotnictwa. Wymagało to stworzenia nowych struktur, w które zostały wkomponowane oddziały sojusznicznych wojsk specjalnych, w tym polskie jednostki. JW GROM oraz inne formacje zostały podporządkowane w 2008 r. dowództwu ISAF SOF (ang. International Security Assistance Force Special Operations Force). Transport formacji zapewnili sojusznicy, przede wszystkim amerykańskie lotnictwo. GROM w ramach przeorganizowanego Task Force 49 wspólnie z innymi jednostkami państw koalicji (np. zielonymi beretami z 7th SFG) zwalczał oddziały talibów oraz zapewniał wsparcie siłom regularnym, np. w postaci rozpoznania. W razie konieczności wspierał także ochronę VIP-ów, realizował szkolenia z zakresu działań przeciwpartyzanckich dla różnych jednostek afgańskich⁹⁷, a także brał udział, często wspólnie z amerykańskimi jednostkami specjalnymi, w akcjach odbijania zakładników oraz chwytania najważniejszych członków siatek terrorystycznych. W Afganistanie GROM działał wtedy do 2013 r.⁹⁸

W sierpniu 2021 r. jednostka po raz trzeci została wysłana do tego kraju w związku z ewakuacją afgańskich współpracowników zagrożonych śmiercią z rąk talibów, którzy w ciągu kilku miesięcy zdołali przejąć kontrolę nad prawie całym krajem. Grupa operatorów GROM-u weryfikowała i ochraniała wspomniane osoby na lotnisku w Kabulu zajętym przez amerykańskie jednostki⁹⁹. W ramach tej operacji miano ewakuować ok. 250–260 osób, które współpracowały z PKW Afganistan oraz z polską ambasadą w tym kraju¹⁰⁰.

Analizując historię JW GROM, można zauważyć, że formacja przeprowadziła wiele operacji podobnych do tych, które przez ponad 50 lat istnienia wykonała Delta Force. Tak jak jednostka amerykańska GROM brał udział w akcjach kontrterrorystycznych, np. uwalniał zakładników, czy eliminował komórki terrorystyczne. Obie formacje zapewniały też ochronę VIP-om oraz własnym placówkom dyplomatycznym, zajmowały się zwalczaniem przestępczości zorganizowanej, jak również szkoleniem innych oddziałów, zarówno własnych, jak i sojusznicznych. W przeciwieństwie do Delta Force GROM był angażowany, tak jak DEVGRU, w prowadzenie działań na morzu, gdyż dysponował oddziałem przygotowanym do takich zadań. Podobnie jak żołnierze obu tych amerykańskich formacji operatorzy

⁹⁷ I. Chluopek, *Task Force-49/Task Force-50, Special Ops*, 17 VII 2013 r., <https://www.special-ops.pl/artikul/id346,task-force-49task-force-50?p=1> [dostęp: 15 XII 2021].

⁹⁸ J. Kajetanowicz, *Polskie wojska specjalne...*, s. 115–119.

⁹⁹ Tamże, s. 128.

¹⁰⁰ *Polsat News: od 250 do 260 osób na liście do ewakuacji z Afganistanu przez polskie służby*, 18 VIII 2021 r., <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2021-08-18/msz-nieoficjalnie-od-250-do-260-osob-na-liscie-do-ewakuacji-z-afganistanu-przez-polskie-sluzby/> [dostęp: 5 XI 2021].

GROM-u przeprowadzali operacje mające na celu aresztowanie bądź eliminację osób ważnych dla przeciwnika.

Podsumowanie

W związku z prowadzoną przez świat zachodni od ponad 20 lat wojną z terrorem jednym z filarów jego bezpieczeństwa stały się wojska specjalne. Nie mogło ich zabraknąć również w Siłach Zbrojnych RP.

Niebagatelny wpływ na polskie formacje specjalne miały Stany Zjednoczone, od których czerpano wzorce i doświadczenia. Przykładem jest JW GROM uformowana – pod względem zadań, struktury, sposobu szkolenia – na podobieństwo 1st SFOD-D. W przeciwieństwie jednak do Delta Force GROM wykonuje również zadania z zakresu kontrterroryzmu morskiego, odpowiadające tym, które w USA realizuje NSWDCG.

Delta Force powstała zaledwie dziesięć lat wcześniej niż GROM z identycznego powodu – wzrostu zagrożenia terrorystycznego. W przypadku obu jednostek do ich powołania przyczynił się człowiek, który miał doświadczenie w zakresie działań specjalnych, koncepcję takiego oddziału i determinację, by ją zrealizować. W Delta Force był to płk Charles Beckwith, w JW GROM – płk Sławomir Petelicki. Czynnikiem sprzyjającym powstaniu JW GROM była wdzięczność Amerykanów za działania polskiego wywiadu na rzecz Stanów Zjednoczonych. Oddają to słowa płk. Petelickiego: *Bez pomocy rządu Stanów Zjednoczonych utworzenie GROM-u nie byłoby możliwe*¹⁰¹.

Z czasem, wskutek zacieśniania współpracy z USA i innymi sojusznikami, wspólnych misji bojowych i przemian zachodzących w siłach zbrojnych, związanych m.in. z dostosowywaniem ich do polskich realiów i standardów natowskich, funkcjonujące w Polsce wzorce dotyczące wojsk specjalnych ewoluowały, co doprowadziło do wypracowania własnego modelu. Od momentu transformacji ustrojowej wojska te uczestniczą w realizowaniu polskiej polityki zagranicznej i wraz z innymi formacjami zapewniają bezpieczeństwo. Biorąc udział w operacjach poza granicami kraju oraz wspierając działania sojuszników i partnerów państwa polskiego, w tym Stany Zjednoczone, wojska specjalne wielokrotnie dowiodły, że są wartościowym elementem sił zbrojnych. Tocząca się od 2014 r. wojna hybrydowa w Ukrainie, a następnie pełnoskalowa inwazja Federacji Rosyjskiej w lutym 2022 r. potwierdziły zasadność posiadania formacji specjalnego przeznaczenia, zdolnych do przeciwdziałania wrogim siłom specjalnym i zapewniających znaczne wsparcie wojskom regularnym.

---

¹⁰¹ *Grom. Prawdziwa historia*, reż. Krzysztof Spiechowicz, Polska 2006.

Bibliografia

Borkowski R., *Kontrterroryzm i antyterroryzm (aspekty teoretyczne i praktyczne)*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka” 2016, nr 3, s. 39–49.

Chun C.K.S., *Gothic Serpent*, London 2012.

Dachowicz D., Królikowski H., *Polish Special Forces and Special Operations. Historical outline and present days*, Warszawa 2016.

Dojlitko M., *Teoria dekonstrukcji komunikatu wizualnego. Narzędzia projektowania kamuflażu militarnego*, Gdańsk 2015.

25 lat GROM, reż. Krzysztof Spiechowicz, Polska 2016.

Gąstał P., *Zatrzymanie Slavko Dokmanovića jako przykład modelowej operacji specjalnej przeprowadzonej przez JW GROM w latach 90. XX wieku*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka” 2020, nr 2, s. 139–153.

Grom. Prawdziwa historia, reż. Krzysztof Spiechowicz, Polska 2006.

Gut J., *Siły specjalne wybranych państw*, Warszawa 2019.

Haney E., *Delta Force*, tłum. K. Matejczyk-Wyka, Zielonka 2010.

Jadach K., *Szkolenie żołnierzy oddziałów bojowych JW GROM do działań specjalnych*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka” 2020, nr 2, s. 77–88.

Jagodziński B., *Współpraca służb i formacji specjalnych w zakresie działań specjalnych*, „Przeгляд Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2016, nr 14, s. 58–91.

Jarmoła T., *Kontrterroryzm*, Gdańsk 2009.

Kajetanowicz J., *Polskie wojska specjalne 1941–2021*, Częstochowa 2021.

Królikowski H., *Wojskowa Formacja Specjalna GROM 1990–2000*, Gdańsk 2001.

McEwen S., Minter R., *Navy Seals*, tłum. K. Obłucki, Warszawa 2016.

Neville L., *Elita. Współczesne oddziały specjalne od A do Z*, tłum. S. Kędzierski, Warszawa 2020.

O’Neill R., *Komandos. Moja służba w Navy Seal i strzały, które zabiły bin Ladena*, tłum. R. Kot, Poznań 2018.

Operacje specjalne w świetle teorii adm. McRavena, K. Frącik (red.), Toruń 2018.

Pacek B., *Wojska Specjalne Sił Zbrojnych RP*, Warszawa 2019.

Petelicki S., Komar M., *Grom. Siła i honor*, Kraków 2013.

Rybak J., *GROM.pl*, Warszawa 2005.

Schauer H., *US Rangers*, tłum. B. Floriańczyk, Warszawa 1996.

Wasdin H.E., Templin S., *Snajper. Opowieść komandosa SEAL Team Six*, Kraków 2011.

Źródła internetowe

Ambinder M., *Delta Force Gets a Name Change*, The Atlantic, 12 X 2010 r., <https://www.theatlantic.com/politics/archive/2010/10/delta-force-gets-a-name-change/64310/> [dostęp: 15 I 2022].

Chluopek I., *Task Force-49/Task Force-50*, Special Ops, 17 VII 2013 r., <https://www.special-ops.pl/artykul/id346,task-force-49task-force-50?p=1> [dostęp: 15 XII 2021].

Chluopek I., *Tobie Ojczyzno!*, „Special Ops. 30 lat JW GROM”, https://www.special-ops.pl/wydania-ebook/SO_30_lat_JW_GROM.pdf [dostęp: 30 VIII 2021].

Davis E., *US Navy SEALs: Overview of Development Group Team 6*, Sofrep, 18 VII 2019 r., <https://sofrep.com/specialoperations/us-navy-seals-overview-of-development-group-team-6/> [dostęp: 12 II 2022].

D'Costa I., *This long-forgotten unit was the direct predecessor to Delta Force*, Mighty Networks, 13 VI 2022 r., <https://www.wearethemighty.com/mighty-history/this-long-forgotten-unit-was-the-direct-predecessor-to-delta-force/> [dostęp: 16 VI 2022].

Delta Force. The Complete Guide, Sofrep, 15 III 2021 r., <https://sofrep.com/specialoperations/delta-force-the-complete-guide/> [dostęp: 13 I 2022].

DEVGRU (United States Naval Special Warfare Development Group, SEAL Team 6), Special Ops, 12 VII 2011 r., <https://www.special-ops.pl/artykul/d/93565,devgru-united-states-naval-special-warfare-development-group-seal-team> [dostęp: 12 II 2022].

Distinguished member of the special forces regiment. Colonel Charles A. Beckwith, https://www.swcs.mil/Portals/111/sf_beckwith.pdf [dostęp: 8 II 2022].

1st Special Forces Operational Detachment-Delta (1st SFOD-D, aka Delta Force), Boot Camp & Military Fitness Institute, 6 II 2017 r., <https://bootcampmilitaryfitnessinstitute.com/elite-special-forces/us-elite-special-forces/1st-special-forces-operational-detachment-delta-1st-sfod-d-aka-delta-force/> [dostęp: 23 V 2022].

„GROM powstał z marzeń...” – list Sławomira Petelickiego z okazji XX-lecia JW GROM, <https://web.archive.org/web/20230201035122/https://silentero.es.pl/grom-powstal-z-marzen-list-slawomira-petelickiego-z-okazji-xxlecia-jw-grom/> [dostęp: 14 VI 2022].

GROM: Tworzymy historię cz.1, Polsat Sport, 13 VI 2020 r., https://www.polsatsport.pl/film/grom-tworzymy-historie-cz1_6926851/ [dostęp: 5 XI 2021].

Inside SEAL Team 6, „The New York Times”, 6 VI 2015 r., <https://www.nytimes.com/interactive/2015/05/27/world/inside-seal-team-six.html?mtrref=www.operationmilitarykids.org&gwh=097DB3D6A3D0F00B2BCBD928A493AF91&gwt=pay&assetType=PAYWALL> [dostęp: 15 I 2022].

Jaka jest prawda o karabinku Grot i jak powinny wyglądać testy broni?, Bezpieczeństwo i Strategia, 21 VI 2021 r., <https://bezpieczenstwoistrategia.com/jaka-jest-prawda-o-karabinku-grot-i-jak-powinny-wygladac-testy-broni/> [dostęp: 11 VI 2022].

Januła E., *GROM – szpica polskich wojsk specjalnych*, Portal Geopolityka, 18 X 2018 r., <https://web.archive.org/web/20200128200445/http://geopolityka.org/analizy/eugeniusz-januła-grom-szpica-polskich-wojsk-specjalnych> [dostęp: 4 VI 2022].

Jednostka Wojskowa GROM, Serwis Rzeczypospolitej Polskiej, <https://www.gov.pl/web/mswia/wojska-specjalne> [dostęp: 17 I 2022].

Jednostka Wojskowa GROM, Special Ops, <https://web.archive.org/web/20220220194248/https://www.special-ops.pl/leksykon/id135,jednostka-wojskowa-grom> [dostęp: 4 VI 2022].

Korsak E., *Żołnierze GROM-u na kursie działań specjalnych*, Polska Zbrojna, 21 XI 2019 r., <http://polska-zbrojna.pl/home/articleshow/29780?t=Zolnierze-GROM-u-na-kursie-dzialan-specjalnych> [dostęp: 20 VI 2022].

Morgan W., *The not-so-secret history of the U.S. military's elite Joint Special Operations Command*, „The Washington Post”, 16 XII 2015 r., <https://www.washingtonpost.com/news/checkpoint/wp/2015/12/15/the-not-so-secret-history-of-jsoc/> [dostęp: 12 II 2022].

Polsat News: od 250 do 260 osób na liście do ewakuacji z Afganistanu przez polskie służby, 18 VIII 2021 r., <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2021-08-18/msz-nieoficjalnie-od-250-do-260-osob-na-liscie-do-ewakuacji-z-afganistanu-przez-polskie-sluzby/> [dostęp: 5 XI 2021].

Rybak J., *Początki jednostki GROM. Operacje w Polsce*, 17 VII 2014 r., <https://www.creatiopr.pl/poczatki-jednostki-grom-akcje-polsce/> [dostęp: 1 VI 2022].

Selekcja, JW GROM, <https://grom.wp.mil.pl/pl/pages/selekcja/> [dostęp: 20 VI 2022].

Sof E., *Delta Force: A mighty, secretive, and elite group of warriors*, Spec Ops Magazine, <https://special-ops.org/1st-special-forces-operational-detachment-delta/> [dostęp: 15 I 2022].

Sof E., *SEAL Team 6: America's Secret Warriors*, Spec Ops Magazine, <https://special-ops.org/devgru-seal-team-6-shadow-warriors/#Mission> [dostęp: 12 II 2022].

Sof E., *Tier 1: Special Mission Unit (SMU)*, Spec Ops Magazine, <https://special-ops.org/tier-1-special-mission-unit/> [dostęp: 8 II 2022].

SOF Reference Manual, <https://irp.fas.org/agency/dod/socom/sof-ref-2-1/index.html> [dostęp: 16 I 2022].

Special-ops. Wojska specjalne, T. Łukaszewski i in. (red.), https://www.special-ops.pl/wydanie-ebook/SO_Wojska_Specjalne.pdf [dostęp: 16 VIII 2021].

Speculations about the new Delta Force carbine, WMASG, 5 IV 2020 r., <https://wmasg.com/en/articles/view/10066> [dostęp: 8 II 2022].

Spotkanie Prezydenta RP z absolwentami Kursu Bazowego GROM, Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, 28 XI 2019 r., <https://www.bbn.gov.pl/pl/wydarzenia/8660,Spotkanie-Prezydenta-RP-z-absolwentami-Kursu-Bazowego-GROM.html> [dostęp: 20 VI 2022].

Szkolenie bazowe w jednostkach Wojsk Specjalnych, <https://web.archive.org/web/20220930103839/https://silentheroes.pl/szkolenie-bazowe-w-jednostkach-wojsk-specjalnych/> [dostęp: 20 VI 2022].

Why SEAL Team 6 was Created. The DEVGRU Files - Episode 4, YouTube, 20 X 2021 r., https://www.youtube.com/watch?v=nGT6fhDuvuw&ab_channel=SOFREP [dostęp: 12 II 2022].

Żemła E., „*Jest w Polsce taka siła*”. *O tym, jak dokładnie 30 lat temu powstał GROM, opowiadają jego dowódcy*, Onet, 14 VII 2020 r., <https://wiadomosci.onet.pl/tylko-w-onecie/grom-historia-powstania-sukcesy-trudne-momenty-rozmowa-z-dowodcami/d0004tp> [dostęp: 5 XI 2021].

Michał Frejlich

Student drugiego roku studiów magisterskich na kierunku amerykańistyka w Instytucie Amerykanistyki i Studiów Polonijnych na Wydziale Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego. Wcześniej uzyskał tytuł licencjata z amerykańistyki. Interesuje się historią wojskowości, stosunkami między Stanami Zjednoczonymi a Dalekim Wschodem, kontrterroryzmem i działalnością wojsk specjalnych.

**ARTICLES
IN ENGLISH**

Ladies and Gentlemen!

The substantive scope and selection of authors for the 29th issue of the Internal Security Review is the result of a new programme line, according to which the Editors would like to maximise the topics covered in the journal. Our aim is to go beyond the issues of narrowly conceived security sciences and to take a multifaceted look at current events and processes in the field of interest of special services.

In the latest issue, we offer you articles on the methodology of hybrid operations. Particular emphasis is placed on the threats posed by the hybrid policy of the Russian Federation, which uses this tool to achieve its geopolitical goals due to its unfavourable asymmetry in economic and military potential in relation to the West.

We also present an analysis of the spy scandal in Ukraine, demonstrating the effectiveness of so-called active counterintelligence, allowing the Russians to infiltrate the leadership of the Security Service of Ukraine and influence the SBU. Also noteworthy is an article describing an anomaly in the activities of the special service of one of the Baltic states. It has not detected a single 'mole' in its ranks, despite the existence of a strong Russian minority in the country and the fact that the Russians have managed to infiltrate the services of all countries they consider hostile.

In addition, we encourage you to read two articles on historical topics. One discusses the intelligence on German chemical weapons conducted by the Second Department of Polish General Staff, while the other, on the example of the assassination of President Narutowicz, addresses the problem of the criminal law protection of the President of the Republic of Poland. So far, no extreme forms of action by terrorist organisations have been recorded in the Third Republic. However, there have been several political assassinations carried out by so-called 'lone wolves', so this text should become a contribution

to in-depth analysis. Especially with the current extremely high level of social polarisation, which is known to be a trigger for acts of violence that are also an ideological message. These are often carried out by so-called 'lone actors' who, according to analysts, are slowly displacing traditional hierarchical political terrorism.

I would like to express the hope that the 29th issue of the Internal Security Review will raise your interest and encourage your cooperation. It is thanks to the submitted articles and comments that our magazine becomes a forum for the exchange of ideas between representatives of special services and academic circles.

Editor-in-Chief
Marek Świerczek, PhD

Building state resilience against hybrid activities

Abstract

Ensuring security in an increasingly complex and uncertain world requires states to address a number of challenges. These include the need to remain cooperative in the international space and the need to pursue their strategic objectives. Often these are followed up by intentional or unintentional threats that can effectively destabilise not only a single state, but also an entire region. Their emergence may be the result of a lack of resilience against hostile actions by state or non-state actors who, in order to achieve their objectives, undertake, among other things, hybrid activities. However, the terms 'state resilience' and 'hybrid activities' are insufficiently precisely formulated in the literature and described in a conceptual rather than a definitional manner. Both national and NATO documents lack universally accepted definitions of these terms. The aim of this article is to present the concept of building state resilience to hybrid activities.

Keywords

hybrid activities, hybrid threats, hybrid warfare, state security, state resilience.

The world in the 21st century is perceived by the international community mainly through the phenomenon of globalisation, shaped by three fundamental processes - tightening international ties, reducing the influence of states on the economy and technological progress¹. This makes governments and their societies perceive new opportunities related, inter alia, to the free movement of goods and services as well as labour and the development of new technologies. On the one hand, these processes undoubtedly contribute to the economic growth of countries and the expansion of competitiveness between them. On the other hand, globalisation has negative effects, causing e.g. disparities in the level of wealth of societies, a reduction in the role of nation states with an increase in the importance of supranational institutions.

One effect of globalisation is that the nature of threats is changing - they are increasingly taking unusual forms - new forms of terrorism or terror or cyber attacks. Others are less overt in nature and are aimed at exerting pressure, including economic or social pressure, using, among other things, manipulated media as a *proxy*². Through them, attempts are made to influence the economic situation of countries or the mood of society, which can lead to the undermining of such fundamental values as respect for human dignity, freedom and democracy.

Until now, the norms of international law have been created by state governments. Today, specialised non-governmental organisations and experts appointed by international bodies are actively involved. In specific situations, where states fail to comply with the norms of international law, these organisations can introduce sanctions. They thus attempt to influence the political and economic situation of a country and force it to comply with legal norms. In practice, this involves pressure from the commissioning authority concerning the interpretation of the norms, which is beyond its competence. International organisations can therefore influence the actions of states, and the interests of these organisations can be indicated as a higher necessity³. In doing so, it should be emphasised that

---

¹ D.J. Mierzejewski, *Bezpieczeństwo europejskie w warunkach przemian globalizacyjnych* (Eng. European security under the impact of globalisation), Toruń 2011, pp. 23–24.

² The term *proxy* refers to an intermediary who pursues an objective on behalf of the actual aggressor or exerts pressure on a designated entity. This allows the initiator of the action to remain anonymous.

³ An example of an organisation that can significantly influence the behaviour of states is the European Union. The Council, together with the European Parliament and the Commission, can issue regulations and directives which, for the Member States, also become part of national law. As regards complaints and breaches of norms by states, judgements are made by the Court of Justice of the European Union. To a limited extent, the UN Security Council has the right to influence the actions of states. See in more detail: J. Ciechański, *Enklawy transnarodowe w zdecentralizowanym prawie międzynarodowym* (Eng. Transnational enclaves in decentralised international law), in: *Stosunki międzynarodowe. Geneza, struktura, dynamika*, E. Haliżak, R. Kuźniar (eds.), Warszawa 2006, pp. 346–348.

international institutions are - in addition to states - those actors that seek to stabilise and normalise the international situation⁴.

Globalisation and the increasing interdependence between different actors in international law often result in unpredictable phenomena, the extent of which is not limited by geographical barriers, political and economic systems. The pressures of globalisation mean that, in the modern world, states are unable to function economically on their own, and their interdependence can give rise to crises or conflicts. Some scholars, including Kenichi Ohmae, view globalisation through the lens of nation states that have partially lost control of their territory, leading to their loss of sovereignty and weakened state structures. Susan Strange, on the other hand, argues that the process of deterritorialisation is an integral part of globalisation, leading to the 'end' of states on the political maps of the world. It demonstrates the erosion of the nation-state's core of authority over its territorial structures⁵. In contrast, David Kilcullen argues that modern nation states are powerful but less flexible - slower to adapt to change than their non-state adversaries⁶.

The threats posed by globalisation are creating a new security environment, and the existing conditions and forms of pursuing strategic objectives by state⁷ and non-state actors⁸ are being transformed. The most relevant non-state actors include non-governmental organisations, transnational corporations with dispersed anonymous ownership, i.e. non-state elements operating in space - global, trans-state

---

⁴ I. Popiuk-Rysińska, *Instytucje międzynarodowe* (Eng. International institutions), in: *Stosunki międzynarodowe. Geneza, struktura, dynamika*, E. Haliżak, R. Kuźniar (eds.), Warszawa 2006, p. 353.

⁵ See in more detail: Ch. Fjäder, *The nation-state, national security and resilience in the age of globalisation*, "Resilience: International Policies, Practices and Discourses" 2014, vol. 2, no. 2, pp. 114-129. <https://doi.org/10.1080/21693293.2014.914771>.

⁶ D. Kilcullen, *The Accidental Guerrilla: Fighting Small Wars in the Midst of Big One*, New York 2009, p. 284.

⁷ State actors (states) are categorised as subjects of international law. They are characterised by territory, sovereign power, society, a penal system, and the ability to establish and maintain diplomatic relations with other states. See keyword: state, *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego* (Eng. Dictionary of national security terms), issue 6, Warszawa 2008, p. 96.

⁸ A non-state actor is defined as an actor relevant to international relations, independent of central government funding and control, operating in a transnational space, lacking territory, society, geographically dispersed and structurally and organisationally complex. Through its actions it can influence the policies of states and economic systems and society. See in more detail: A. Antczak, *Rola aktorów niepaństwowych w kształtowaniu bezpieczeństwa* (Eng. The role of non-state actors in shaping security), "Środkowoeuropejskie Studia Polityczne" 2017, no. 3, pp. 143-145. <https://doi.org/10.14746/ssp.2017.3.7>; K. Rokiciński, *Ewolucja postrzegania zagrożeń asymetrycznych* (Eng. Evolution of the perception of asymmetric threats), in: *Acti Labores Lucundi. Studia ofiarowane Leopoldowi Ciborowskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, M. Zieliński, B. Pączek (eds.), Gdynia 2014, p. 196.

or transnational. Undoubtedly, new threats are identified in the geopolitical conditions existing in the 21st century, which are (...) *the result of many phenomena and processes that have remained outside the mainstream of politicians and analysts until recently. These phenomena require a fundamental reorientation not only of the relevant doctrines, the planning of operations, the equipment of the armed forces or the relevant infrastructure, but fundamentally of security-building thinking itself*⁹. It is a truism to say that ensuring state security is a difficult and complex process, and concepts of resilience are often treated as strategies for meeting these challenges. However, the notion that states are responsible for ensuring the security of their borders, the organisation of state structures, the economy and the development of society remains valid.

The aim of this article is to present how state resilience is understood and built in the context of hybrid activities. The achievement of the objective was guided by the following working hypothesis: hybrid actions can significantly affect the state of state security, and building resilience is an effective remedy to this type of threat. Accordingly, a research problem was formulated: how to understand and build state resilience to hybrid activities?

The solution of the indicated research problem required the use of various research methods. The most important ones include: the monographic method, analysis of the literature on the subject, systemic analysis, linguistic interpretation, expert interview¹⁰, inductive and eliminative inference, generalisation and analogy. The application of these methods made it possible to propose a concept for building state resilience to hybrid actions.

Understanding the contemporary security environment

Among the definitions of security created by Polish theoreticians, the position of Ryszard Zięba should be quoted, who believes that security boils down to the existential needs of such entities as individuals, social groups and organisational structures of states. As he explains, (...) *in the most general sense, security can be defined as the certainty of existence and survival, possession and functioning and development of an entity. Certainty is the result not only of the absence of threats, but also arises from the creative activity of the subject in question and is*

---

⁹ G. Ciechanowski, *Wstęp* (Eng. Introduction), in: *Współczesne zagrożenia bezpieczeństwa*, G. Ciechanowski, M. Romańczuk (eds.), Szczecin 2017, pp. 7–8.

¹⁰ Interviews were conducted between 2015 and 2022 with representatives of the Government Security Center, Doctrine and Training Centre of the Polish Armed Forces and Polish Naval Academy.

*variable over time, i.e. it is in the nature of a social process*¹¹. A general definition of the term ‘security’ can be found in the Dictionary of national security terms, where it is explained as (...) *a state that provides a sense of certainty, and guarantees for its preservation, and a chance for improvement. One of the basic human needs. It is a situation characterised by the absence of risk of losing something that a person particularly values, for example: health, work, respect, feelings, material goods*¹². When explaining the nature of the security phenomenon, it is important to bear in mind its relationship to the phenomenon of risk¹³. Achieving the desired state of security requires the entity to be active beforehand, allowing it the freedom to pursue its own interests in the environment in which it operates, which will consequently ensure the development and survival of the entity. In order for an entity to experience security, it must therefore eliminate the risk of threats by addressing challenges and opportunities in the security environment.

It is worth noting that during the Cold War, European security was seen through the lens of military threats. After the collapse of the bipolar world system, the conceptual scope of the term ‘security’ expanded. A representative of the Copenhagen School, Barry Buzan, made an important contribution to the formation of the perception of security. He accepted that security problems should be considered in a broader scope than just the political-military one¹⁴.

Analysing developments since the 1990s, it is impossible not to notice that the concept of security is constantly being redefined. New areas of security are now emerging, e.g. cyber security, critical infrastructure, energy security, economic security, social security, maritime security, humanitarian security, social security and many others, and the scope of the meaning of these terms continues to expand. A trend has therefore emerged whereby a state security threat is understood as anything that can disrupt the functioning of the state and its society in any way. Therefore, it is nowadays believed, as Marian Kopczewski points out, that the subject of security is all individuals who have their own interests and express

---

¹¹ *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie* (Eng. International security after the Cold War), R. Zięba (sci. ed.), Warszawa 2008, p. 16.

¹² Keyword: security, *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, issue 6, Warszawa 2008, p. 14.

¹³ R. Zięba, *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego. Koncepcje – struktury – funkcjonowanie* (Eng. Institutionalisation of European security. Concepts - structures - functioning), Warszawa 2004, p. 28.

¹⁴ After: A. Sekściński, *Bezpieczeństwo wewnętrzne w ujęciu teoretycznym. Geneza i współczesne rozumienie w naukach politycznych* (Eng. Internal security in theoretical terms. Origins and contemporary understanding in political science), “Kwartalnik Naukowy OAP UW e-Politikon” 2013, no. 6, pp. 47–48.

ambitions to pursue them¹⁵. The reasons for adopting this position include the need for the security discourse to take into account, in addition to the interdependence between actors of international law, the norms of war, arms control and the importance of non-governmental actors in particular¹⁶. The modern dimension of security is not only about survival, territorial integrity, state sovereignty, but also about ensuring an adequate quality of life for the population, an adequate economic level for the state and protecting the environment¹⁷. Threats cannot be treated selectively. It is necessary to diagnose the changes taking place in the international space also in a long-term perspective.

As of 24 February 2022, the world is focused on events in Ukraine, but just as important remains the problem of the political situation in Belarus, which is also a determinant of Poland's security and the formation of relations with the Russian Federation (RF). Security considerations cannot overlook the state of Turkish-Russian relations or the tensions in relations between the European Union (EU) and its member states. The ambitions of states regarding the Arctic and the possibility of its military exploitation are also not insignificant, and in the new global order taking shape, the future of US-China relations. The pursuit of strategic goals in the international arena determines the multifaceted game of maintaining the status quo in terms of preserving defence capabilities and skilfully adapting to challenges¹⁸. Awareness of the existence of threats and the need to look after one's own national interests determine the course of action taken by states in the international arena. As a result, some states are adapting to the changing strategic environment, while others are attempting to reduce vulnerability.

---

¹⁵ M. Kopczewski, *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa – wybrane elementy* (Eng. Internal security of the state - selected elements), "Doctrina. Studia społeczno-polityczne" 2013, no. 10, p. 107.

¹⁶ E. Cziomer, M. Lasoń, *Podstawowe pojęcia i zakres bezpieczeństwa międzynarodowego i energetycznego* (Eng. Basic concepts and scope of international and energy security), in: *Międzynarodowe bezpieczeństwo energetyczne w XXI wieku*, E. Cziomer (ed.), Kraków 2008, p. 16.

¹⁷ M. Lasoń, *Bezpieczeństwo w stosunkach międzynarodowych* (Eng. Security in international relations), in: *Bezpieczeństwo międzynarodowe w XXI wieku. Wybrane problemy*, E. Cziomer (sci. ed.), Kraków 2010, pp. 10–11.

¹⁸ J. Raubo, *GlobState III, czyli zrozumieć świat i wykorzystać wiedzę do budowania sił zbrojnych* (Eng. GlobState III, or understanding the world and using knowledge to build forces), *Defence24*, 13 XII 2020, <https://defence24.pl/sily-zbrojne/globstate-iii-czyli-zrozumiec-swiat-i-wykorzystac-wiedze-do-budowania-sil-zbrojnych-komenatrz> [accessed: 7 VII 2022].

The problem in defining state resilience and hybrid activities

The issue of building states' resilience to hybrid activities has been discussed repeatedly at successive NATO summits¹⁹. A 2021 communiqué in Brussels stated that hybrid attacks and cyberattacks on Alliance countries could trigger Article 5 of the North Atlantic Treaty²⁰. The *National Security Strategy of the Republic of Poland 2020* devotes an entire subsection to the problem of state resilience and universal defence. Section 2.2 makes it clear that it is necessary to (...) *build the resilience of the state to threats, including those of a hybrid nature, ensure the universal nature of civil defence and civil protection*²¹. In the aforementioned document, the concept of hybrid threats was mentioned five times, but neither its definition nor an explanation of what is included in them appeared. The word 'resilience' was used as many as eleven times to refer to taking action (...) *to increase the resilience of the state and society to contemporary threats*²². Increasing the resilience of the state is understood as (...) *creating a system of universal defence, based on the effort of the whole nation, and building an understanding of the development of the resilience and defence capabilities of the Republic of Poland*²³. This is to include: building a system of universal defence, resilience to hybrid threats, developing the capacity of the health system and public administration structures, as well as in preventing and responding to terrorist threats, combating organised crime, including criminal activities in cyberspace²⁴. Hereafter, the term 'resilience' is used to refer to enhancing economic security, including financial security, by taking measures that improve resilience to international financial crises, especially those that serve to strengthen the stability of the public finance system. These actions also refer to diplomatic, legal and administrative activities that increase a country's resilience to the risk of energy supplies being used as an instrument

---

¹⁹ In Newport in Wales in 2014, in Warsaw in 2016, in Brussels in 2018 and in London in 2019.

²⁰ See in more detail: W. Lorenz, *Szczyt NATO w Brukseli – przełomowy moment dla Sojuszu* (Eng. NATO summit in Brussels - a breakthrough moment for the Alliance), PISM, 15 VI 2021, https://www.pism.pl/publikacje/Szczyt_NATO_w_Brukseli__przelomowy_moment_dla_Sojuszu [accessed: 10 VII 2022]. See also: R. Opas, *Użyją art. 5? Stoltenberg nie wyklucza* (Eng. Will they use Article 5? Stoltenberg does not rule out), *Wiadomości WP*, 11 X 2022, <https://wiadomosci.wp.pl/uzycja-art-5-stoltenberg-nie-wyklucza-6821910367021888a> [accessed: 11 X 2022].

²¹ *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2020* (Eng. National Security Strategy of the Republic of Poland 2020), https://www.bbn.gov.pl/ftp/dokumenty/Strategia_Bezpieczenstwa_Narodowego_RP_2020.pdf, p. 15 [accessed: 15 X 2022].

²² *Ibid.*, p. 10.

²³ *Ibid.*, p. 15.

²⁴ *Ibid.*, pp. 15–20.

of political pressure from other countries²⁵. The issue of building the resilience of state structures to the effects of hybrid action is a frequent element of public debate, also undertaken by the National Security Bureau²⁶. The need to build resilience to military, non-military and hybrid threats is also emphasised by the Government Centre for Security²⁷. It states that in a situation of deteriorating security in the region, the resilience of a state to emerging threats is one of the basic conditions for ensuring its protection²⁸. Therefore, state resilience to hybrid threats has an important place in national and international debates and security strategies. However, there is still a lack of terms for 'state resilience' and 'hybrid activities' that are widely recognised and used in NATO and EU documents as well as in national documents. The definitions formulated so far are ambiguous, often conceptual and leave room for interpretation, which is not conducive to scientific cognition. The way in which these concepts are perceived depends on the perception of the interpreter as a specific subject who, on the basis of his or her knowledge, formulates a theory that is the result of interpretative activities related to the problem being addressed. According to the rules of definition construction, the definition should specify the sense, meaning of the defined word or expression, be precise, unambiguous and logical²⁹.

---

²⁵ Ibid, pp. 33–34.

²⁶ P. Soloch, P. Pietrzak, *Szczyt NATO w Warszawie: uwarunkowania, rezultaty, wnioski dla Polski* (Eng. NATO summit in Warsaw: conditions, results, conclusions for Poland), "Bezpieczeństwo Narodowe" 2016, no. 37–40, p. 31.

²⁷ M. Kubiak, *Zarządzanie kryzysowe a bezpieczeństwo narodowe w dobie zagrożeń hybrydowych* (Eng. Crisis management and national security in the age of hybrid threats), "Biuletyn Kwartalny Rządowego Centrum Bezpieczeństwa" 2018, no. 24, p. 4. The RCB's analytical bulletins are available at: <https://www.gov.pl/web/rcb/biuletyn-analityczny-rzadowego-centrum-bezpieczenstwa> (editor's note); *Budowanie odporności państw członkowskich sojuszu – implementacja wytycznych NATO* (Eng. Building the resilience of alliance member states - implementation of NATO guidelines), Rządowe Centrum Bezpieczeństwa, <https://archiwum.rcb.gov.pl/budowanie-odpornosci-panstw-czlonkowskich-sojuszu-implementacja-wytycznych-nato/> [accessed: 20 XII 2018]; *Odporność na zagrożenia tematem seminarium RCB* (Eng. Resilience to threats the topic of the RCB seminar), Rządowe Centrum Bezpieczeństwa, <https://archiwum.rcb.gov.pl/odpornosc-na-zagrozenia-tematem-seminarium-rcb/> [accessed: 20 XII 2018]; A. Zasadzińska-Baraniewska, *Zarządzanie kryzysowe wobec nowego typu zagrożenia – spotkanie eksperckie w Rządowym Centrum Bezpieczeństwa* (Eng. Crisis management in the face of a new type of threat - expert meeting at the Government Centre for Security), "Biuletyn Kwartalny Rządowego Centrum Bezpieczeństwa" 2017, no. 19, p. 4.

²⁸ *Odporne NATO* (Eng. Resilient NATO), Rządowe Centrum Bezpieczeństwa, <https://archiwum.rcb.gov.pl/odporne-nato/> [accessed: 20 XII 2020].

²⁹ M. Bartoszewicz, *Definicje legalne w świetle zasady określoności prawa* (Eng. Legal definitions in the light of the principle of legal certainty), in: *Dookoła Wojtek... Księga pamiątkowa poświęcona Doktorowi Arturowi Wojciechowi Preisnerowi*, R. Balicki, M. Jabłoński (eds.), Wrocław 2018, pp. 355–356.

Given the lack of formal definitions in the field of state resilience and in order to make the subject matter more precise, it is worth introducing a design definition that can serve to clarify the problem under study.

At the outset, it should be noted that the concept of resistance also functions in other fields of knowledge, such as engineering science and medicine. In mechanical engineering, it refers to the understanding of the behaviour and susceptibility of materials to deformation under the influence of various external forces applied. In this context, it is a measure of the resistance of a given material to the actions of a force so that it can withstand without breaking or permanently changing shape. The measure of resistance in such a situation is therefore the time it takes for the material to return to its original shape after the cessation of the acting force³⁰. In medical science, the issue of immunity is dealt with by immunology. In this science, immunity refers to (...) *the processes by which the human organism maintains the equilibrium of the internal environment in the event of exposure to a foreign substance with antigenic properties of external or internal origin*³¹. In turn, the PWN Dictionary of Polish Language defines the word 'resilient' in two ways as (...) *not susceptible to physical or moral influences and as (...) not subject to infection by pathogenic microorganisms*³². According to an English-Polish dictionary, 'resilient' means (...) *resilient, able to recover quickly (e.g. from illness)*, and 'to be resilient' means: *to resist, to resist, to hold back*³³.

With regard to state resilience, the wording of the cited definitions can be understood as follows:

- “insensitive” - resistant to influence, not subject to influence, able to maintain the status quo;
- “resisting” - able to overcome threats.

By analogy with definitions adopted from engineering and medical sciences as well as dictionaries, the author formulated a definition of state resilience as the ability to resist the offensive actions of the aggressor(s) or the ability to adapt to new conditions while maintaining the prospect of existing security, while

---

³⁰ Wytrzymałość materiałów – rodzaje, co to jest? (Eng. Strength of materials - types, what is it?), EBMIA, 30 VIII 2021, <https://www.ebmia.pl/wiedza/porady/obrobka-porady/wytrzymalosc-materialow-rodzaje/> [accessed: 23 VII 2022].

³¹ Keyword: immunology, <https://mediweb.pl/slownik-nauk-i-specjalnosci-lekarskich> [accessed: 20 VIII 2022].

³² Keyword: resilience, *Słownik języka polskiego PWN* (Eng. PWN Dictionary of the Polish Language), <https://sjp.pwn.pl/slowniki/odporno%C5%9B%C4%87.html> [accessed: 20 VIII 2022].

³³ Keyword: resilient, in: *Oxford Wordpower. Słownik angielsko-polski z indeksem polsko-angielskim*, Oxford University Press 2002, p. 643.

guaranteeing survival and unwavering development³⁴. From this definition, state resilience is understood as the ability to resist and respond to and manage crisis situations. It is therefore also the ability to adapt to a new situation. State resilience understood in this way consists of capabilities in the civilian and military spheres. This confirms that building a state's resilience is the refinement of its capabilities in the face of new threats. These capacities mean, among other things, dealing effectively with the actions of an aggressor and being able to maintain the confidence of one's own society in the state authorities and the international community in a threatening situation³⁵. The problem with such a definition of state resilience remains how to measure or assess state resilience and with which tools this should be done. Without developing a system of indicators and measures, a reliable assessment of the actual state is impossible. Their proper selection makes it possible to know how and on what scale the analysed threat or phenomenon causes changes in the security environment. Therefore, each indicator and measure should be conditioned by the purposefulness of its introduction. It is necessary to establish why they are being introduced, what is intended to be measured, what is expected from the measure and indicator, while indicating how it will be measured or estimated and the source of the data. This leads to the development and adoption of a methodology. Only then can it be determined where resilience needs to be improved.

With regard to acquiring resilience to hybrid actions, it is necessary to understand them - what they are or are not - and to relate them to areas of state functioning. It should be noted that the use of the term 'hybrid actions' can be grasped in at least three dimensions: **epistemological** - as a way of scientific cognition, **ontological** - pointing to the essence of their being, time and space, and **objective** (scopic) - what they are³⁶.

---

³⁴ The author has formulated this definition on the basis of: J. Mokrzycki, C. Pawlak, *Budowanie odporności państwa gwarancją jego bezpieczeństwa* (Eng. Building the resilience of the state as a guarantee of its security), in: *Kształtowanie przestrzeni bezpieczeństwa państwa*, G. Ciechanowski, K. Lięża, A. Rurak (sci. eds.), Gdynia 2019, p. 38. The definition is also elaborated in the document: *Koncepcja Kompleksowego Wzmacniania Odporności RP* (Eng. Concept for Comprehensive Resilience Strengthening of the Republic of Poland), prepared by the Government Centre for Security. After: G. Matyasik, *Jak wygląda polska odporność?* (Eng. What does Polish resilience look like?), INFOSECURITY24, 4 IV 2023, <https://infosecurity24.pl/bezpieczenstwo-wewnetrzne/jak-wyglada-polska-odpornosc> [accessed: 10 IX 2023].

³⁵ *Commitment to enhance resilience*, North Atlantic Treaty Organization, 8 VII 2016, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133180.htm [accessed: 21 VIII 2022].

³⁶ A similar division was made by Bogdan Zdrodowski in his cognitive approach to security. See in more detail: B. Zdrodowski, *Istota bezpieczeństwa* (Eng. The essence of security), in: *Wybrane problemy bezpieczeństwa wewnętrznego państwa*, A. Misiuk (ed.), vol. 34, Warszawa 2014, p. 34.

From the research conducted so far in the field of threats with hybrid characteristics and hybrid actions, it appears that these concepts gained prominence after the bloodless annexation of Crimea by the Russian Federation, resulting from the inability of states and NATO to recognise the situation in the security environment³⁷. The lack of precise definitions defining this type of threat generates confusion and causes public dispute in such an important area as state security, which is among the most highly valued and protected values. The problem of the imprecise formulation of definitions of hybrid operations and threats with hybrid characteristics has also been recognised by many military researchers and theorists, who consider the use of these terms to be useless and sometimes even dangerous. They point out that definitions in the area of hybridity, especially those published after 2014, refer directly to RF actions rather than to the phenomenon understood holistically³⁸.

The definitions presented so far are general enough to cover a wide variety of phenomena and create the potential for different catch-all interpretations, thus blurring the traditional distinction between peacetime and war and conflict³⁹.

---

³⁷ The events in Ukraine in 2014, and in particular the annexation of Crimea, have been identified by numerous researchers and security experts as hybrid war or hybrid threats. In addition to these two popular terms, other less common terms such as hybrid action, hybrid conflict, hybrid attack, fourth-generation conflict and grey area action have emerged as one of many attempts to explain the hybridity of contemporary conflicts. See: A. Rącz, *Russia's Hybrid War in Ukraine Breaking the Enemy's Ability to Resist*, Helsinki 2016, p. 40; S. Bolzen, "Die NATO muss auf grüne Männchen vorbereitet sein", *Die Welt*, 17 VIII 2014, <http://www.welt.de/politik/ausland/article131296429/Die-Nato-muss-auf-gruene-Maennchen-vorbereitet-sein.html> [accessed: 27 I 2015]; C. Pawlak, J. Keplin, *Aneksja Krymu w kontekście działań hybrydowych* (Eng. Annexation of Crimea in the context of hybrid activities), "Kwartalnik Bellona" 2016, no. 3, pp. 23–24; J. Keplin, *Działania hybrydowe jako niewidzialne zagrożenia* (Eng. Hybrid activities as invisible threats), in: *Wojna Federacji Rosyjskiej z Zachodem* (Eng. The war between the Russian Federation and the West), M. Banasik (ed.), Warszawa 2022, pp. 167–168; T. Usewicz, J. Keplin, *Hybrid Actions and Their Effect on EU Maritime Security*, "Journal on Baltic Security" 2023, vol. 9, no. 1, pp. 32–68. https://doi.org/10.57767/jobs_2023_001; J. Keplin, *Działania hybrydowe na Morzu Bałtyckim. Zarys problemu dla bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej* (Eng. Hybrid activities in the Baltic Sea. Outline of the problem for the security of the Republic of Poland), "De Securitate et Defensione. O Bezpieczeństwie i Obronności" 2022, vol. 8, no. 2, pp. 54–68. <https://doi.org/10.34739/dsd.2022.02.04>.

³⁸ See: P. Ochmann, J. Wojas, *Wojna hybrydowa jako przykład umiędzynarodowionego konfliktu wewnętrznego* (Eng. Hybrid warfare as an example of internationalised internal conflict), "Studia Prawa Publicznego" 2018, no. 2, pp. 101–102. <https://pressto.amu.edu.pl/index.php/spp/article/view/21068/20355> [accessed: 1 XII 2022]; A. Gruszczak, *Hybrydowość współczesnych wojen – analiza krytyczna* (Eng. Hybridity of modern warfare - a critical analysis), in: *Asymetria i hybrydowość – stare armie wobec nowych konfliktów*, W. Sokała, B. Zapała (eds.), Warszawa 2011, p. 17.

³⁹ E. Reichborn-Kjennerud, P. Cullen, *What is Hybrid Warfare?*, Norwegian Institute of International Affairs, 2016, https://nupi.brage.unit.no/nupi-xmlui/bitstream/handle/11250/2380867/NUPI_Policy_Brief_1_Reichborn_Kjennerud_Cullen.pdf, pp. 1–2 [accessed: 1 XII 2022].

In such a situation, hybrid threats can be everything to everyone. Therefore, the state and its structures must be aware of contemporary threats and be prepared for a variety of challenges, not just one type of threat.

Analysis of the problem indicates that the aggressor takes action in advance, and that the preparation time can last from several to even several years. This allows them to refine the strategic objective and intermediate objectives, as well as to forecast the desired outcomes and adopt an initial strategy. In the first instance, the aggressor will focus on identifying and analysing the target in terms of:

- vulnerabilities and weaknesses of the state in different areas of its functioning,
- strengths as constraints or impediments to achieving the goal (membership in alliances, economic, social situation and others)⁴⁰.

Activities will include the synchronised use of multiple tools⁴¹ adapted to the vulnerability of the areas. It should be added that information operations will be a means of greatly facilitating success. This position coincides with the views of Carl von Clausewitz, according to whom the achievement of strategic objectives can be achieved by means other than war. He mentions politics as an important tool⁴². An aggressor, using policy elements, can pursue its objectives covertly or overtly. Therefore, any effective strategy should take into account the complexity of the environment, identify ways to achieve victory and avoid oversimplifying the problem. Any omission of essential elements by the attacked party results in the aggressor gaining a situational advantage. It is therefore important to constantly monitor threats both internally and externally. Their analysis is a key step to identify potential risks, as it allows an understanding of the aggressor's motivations. Furthermore, considering its intentions, potential interests, needs, methods of action, as well as its willingness to achieve its main or intermediate objectives, is the most important element of effective state security management. It is also important to determine the actual capabilities and resources of the aggressor, whether they are sufficient to achieve the objective. Thus, the continuous monitoring of threats allows for a rapid response and the adaptation of adequate tools to the identified danger, allows for an effective response to the changing situation, which in turn contributes to the preservation of state stability and sovereignty.

---

⁴⁰ J. Keplin, *Analityczny model działań hybrydowych narzędziem wspomagającym bezpieczeństwo państwa* (Eng. Analytical model of hybrid activities a tool to support state security), in: *Współczesne zagrożenia bezpieczeństwa*, G. Ciechanowski, M. Romańczuk (eds.), Szczecin 2017, pp. 127–138.

⁴¹ Such as, for example, diplomatic, economic, information, sanctions, embargoes and others.

⁴² See in more detail: M. Mazur-Bubak, *Wybrane teorie leżące u podstaw współczesnego paradygmatu wojny* (Eng. Selected theories underlying the contemporary paradigm of war), "Internetowy Magazyn Filozoficzny Hybris" 2015, no. 30, pp. 82–83, <https://dspace.uni.lodz.pl/xmlui/handle/11089/20342> [accessed: 20 XI 2022].

It should be added that sustainable socio-economic development requires an adequate level of security, i.e. the ability to ensure the unthreatened exploitation of opportunities (potential) in building an efficient economy as the basis for creating wealth for the state and its society⁴³. Today's hybrid threats can be generated by both state⁴⁴ and non-state actors⁴⁵. As Ryszard Zięba explains, (...) *contemporary threats and dangerous phenomena are a reflection of the changes that are constantly taking place in the lives of nations and states, and are the result of actions taken by states and non-state actors to secure their own interests*⁴⁶. This means that the world order is changing and the prevailing rules are being modified. Competition for energy resources and a growing demand for food, water, as well as new technologies, is becoming noticeable.

Non-state actors, such as non-government organisations (NGOs), multinational and transnational corporations and, in a particular situation, individuals, can influence state policies, economic systems and society, and their lobbying activities can shape international law that serves their interests. In addition, engaging NGOs as proxies allows the aggressor to avoid responsibility and conceal illegal activities. In such a case, proving aggression proves very difficult. Krzysztof Liedel believes that in the coming decades, states will base their security on the provisions of international laws, and their effectiveness will depend on their interpretation in the international arena⁴⁷. This creates the need to modify views on state security, its threats and guarantees. These threats are, for example, hostile informational or economic actions aimed at influencing society, or economic and technological dependence or dependence on other states or corporations for the supply of raw materials, thereby influencing the policies of the targeted state. The security environment of a state can therefore be destabilised as a result

---

⁴³ H. Świeboda, *Prognozowanie zagrożeń bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej* (Eng. Forecasting threats to the national security of the Republic of Poland), Warszawa 2017, p. 8.

⁴⁴ The most common threats posed by state actors are revisionist aspirations, the initiation or fuelling of internal conflicts, the application of political and economic pressures, the pursuit of another state's dependence on energy resources, information and disinformation activities, which can be carried out, among others, in cyberspace.

⁴⁵ Threats from non-state actors most often include the actions of terrorist groups (e.g. jihad), the actions of organised crime groups, organised drug and arms trafficking, hostile actions of corporations seeking to influence state policy.

⁴⁶ R. Zięba, *Współczesne wyzwania i zagrożenia dla bezpieczeństwa międzynarodowego* (Eng. Contemporary challenges and threats to international security), "Stosunki Międzynarodowe – International Relations" 2016, vol. 52, no. 3, p. 9. <https://doi.org/10.7366/020909613201601>.

⁴⁷ K. Liedel, *Zagrożenia hybrydowe. Jak zmienia się środowisko bezpieczeństwa RP?* (Eng. Hybrid threats. How is the Polish security environment changing?), "Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego" 2015, special edition: *Hybrid warfare*, p. 52.

of the use of a variety of coordinated forms of influence by an aggressor, with varying degrees of intensity and in different areas of state functioning. The range of threats and their transformation can be expected to widen, making them more difficult to identify and respond to. According to Thomas Schuman, the most common way of influencing the state is through blackmail, intimidation of politicians and the media, so that they themselves destabilise and dismantle their country⁴⁸. In the absence of a universal guarantee of state security and the relatively easy pursuit of aggressive policies by various actors, it is typical to use soft measures of influence. Firstly, informational activities are gaining great importance, which, with the use of modern technologies, are one of the more effective tools. The area of information and communication systems, which is the space in which hybrid actions are carried out, is extremely important. Attacks in cyberspace do not necessarily have a destructive effect on IT systems used in critical infrastructure or banks, but they can cause situational discomfort and raise concerns⁴⁹. Secondly, the aim may be to steal and disclose information relevant to state security. Thirdly, the action may involve the introduction of false information into the information space, as well as the use of false security certificates for the purpose of not only material gain but also intimidation⁵⁰. It should be added that part of the risks in the IT area are due to the lack of an acceptable level of security of data stored

---

⁴⁸ “T. Schuman” was the pseudonym of former KGB agent Yuri Bezmenov, an employee of the Novosti Press Agency in New Delhi, where he was responsible for conducting propaganda for the Soviet regime. He was a specialist in disinformation techniques, overt and covert propaganda, and ideological diversion (Russian: активные мероприятия). In 1970, after his hostile attitude towards the USSR was detected, he fled to the USA. He provided the Americans with a wealth of significant information on techniques for ideological subversion and ways to destabilise by disrupting single areas (e.g. diplomatic, economic) by taking control of key sectors related to these areas, up to and including bringing the entire state into crisis. He shared his reflections in a book. See in more detail: T. Schuman (Yuri Bezmenov), *Love Letter to America*, Los Angeles 1984, pp. 17–19.

⁴⁹ Activities in cyberspace concern attacks carried out not only by certain state and non-state actors, but also by hackers often acting for emotional reasons and out of a desire to impress. They make up a significant proportion of attackers. Activities in cyberspace may also involve the theft of sensitive data and hacking into bank accounts and can be classified as common crimes. See in more detail: K. Rokiciński, *Wybrane aspekty zagrożeń asymetrycznych na morzu w funkcji wykorzystania sił morskich* (Eng. Selected aspects of asymmetric threats at sea as a function of the use of naval forces), “Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej” 2005, y. 46, no. 1, p. 165.

⁵⁰ Dutch company DigiNotar was attacked by internet criminals. More than 500 SSL certificates were stolen from DigiNotar, including those issued to the CIA and Mossad. As a result, the company declared bankruptcy. Australian hosting provider Distribute.it. and English internet provider Cloud Nine experienced similar activity. See in more detail: A. Jadcak, *Zaatakowana przez hakerów DigiNotar ogłosiła upadłość* (Eng. DigiNotar, attacked by hackers, has declared bankruptcy), *Computer World*, 23 IX 2011, <https://www.computerworld.pl/news/Zaatakowana-przez-hakerow-DigiNotar-oglosila-upadlosc,375383.html> [accessed: 4 I 2019].

in IT systems used to carry out important public tasks⁵¹. Marian Cieślarczyk stresses that (...) *currently a significant part of society has not kept up with the development of modern technologies (...) and is not able to foresee the consequences associated with their use, which entails great risks*⁵².

It is also important to pay attention to states that are trying to rebuild their power position and aim to create a multipolar world. There is nothing new in undertaking hybrid activities, but globalisation, modern technology or digitalisation have greatly increased their effectiveness and their ability to influence selected targets. It should be emphasised that hybrid activities are not regular diplomatic actions, economic agreements, and certainly not conflict and war between states. Hybrid actions can instead exist between the latter two states. They are used as a cheaper alternative to classic armed conflict, lasting much longer at a perceptibly lower cost. In hybrid actions, the threats posed by them are recognised earlier than the aggressor as the perpetrator. The aggressor, by adopting different targets and ways of using proxies⁵³, makes its activities difficult to detect.

In attempting to explain hybrid activities, it is important to remember that they are not limited to military action. The aggressor by its operations wants to influence the politics of the state, its society and its economy under conditions of peace, countering or responding to these threats will therefore be different from those involving military force. It can be hypothesised that any use of tools⁵⁴ under conditions of peaceful functioning of the state is understood as a deliberate action by a state or non-state actor, which will result in an expected response in the affected area, e.g. a change in state policy or public behaviour, the reception of information in accordance with the will of the initiator of such actions. In reality, hybrid activities are difficult to recognise and pose a real threat.

Following the accepted line of reasoning, hybrid activities can be defined as follows:

---

⁵¹ NIK o bezpieczeństwie danych (Eng. NIK on data security), Najwyższa Izba Kontroli, 16 V 2016, <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/nik-o-bezpieczenstwie-danych.html> [accessed: 18 XI 2018].

⁵² M. Cieślarczyk, *Teoretyczne i metodologiczne podstawy badania problemów bezpieczeństwa i odporności państwa* (Eng. Theoretical and methodological basis for the study of state security and resilience problems), Siedlce 2009, p. 14.

⁵³ What is important is the use of *proxies*, e.g. NGOs and transnational corporations, to achieve the goal, so that the actual aggressor goes undetected and the blame for aggressive actions can be assigned to another actor.

⁵⁴ In relations between subjects of international law, these tools include politics, contracting, the use of other subjects of international law (*proxies*), information activities, disinformation, attempts to depend on energy resources or other goods, among others.

(...) these are activities aimed at achieving political and strategic objectives by the aggressor with the possibility of maintaining existing economic and/or diplomatic relations. These actions are carried out by state and/or non-state actors in a planned and coordinated manner, combining various means of pressure and dependency on the aggressor. They may be conducted in political, economic, military and social environments, including national, ethnic and religious minorities, while varying in time, space (geographical area) and intensity and using proxies. These activities are carried out under conditions of normal state functioning⁵⁵.

State resilience against hybrid activities

Today, the state is considered to be the guarantor of the general welfare of its citizens. It achieves this goal through, among other things, the implementation of policies on social benefits, social security, access to education, law enforcement, public security, protection of critical infrastructure and other important areas. This approach to the state's role in providing security therefore points to a complex socio-political and socio-economic framework that state institutions should take into account. With regard to state resilience, this introduces into the discourse both tangible⁵⁶ and intangible criteria⁵⁷ that are difficult to measure. Furthermore, it forces the exact type of state resilience in need of improvement and refinement, as no state is resilient in all areas of security⁵⁸. It is therefore important to establish what

---

⁵⁵ *Koncepcja udziału Sił Zbrojnych RP w przeciwdziałaniu zagrożeniom hybrydowym* (Eng. Concept of participation of the Polish Armed Forces in countering hybrid threats), Centrum Doktryń i Szkolenia, Bydgoszcz 2017, p. 8. The definition presented here is the result of the work on this concept. The author of this article was the head of the project team for the development of this concept.

⁵⁶ For example, military potential, energy resources, water, metal ores, etc.

⁵⁷ For example, a state's will to act and determination to achieve strategic goals, states' aspirations, ideologies, strategies, alliance sustainability, information, society's ability to neutralise threats, etc.

⁵⁸ The priority is to identify those areas of state security that are most vulnerable to contemporary threats - e.g. environmental, from terrorism and sabotage, to technical systems failures, in maintaining energy supply chains and others.

the purpose of these activities is and against what this resilience is to be built⁵⁹. This requires a choice of priorities and therefore entails the use of adequate resources⁶⁰.

With regard to hybrid activities, it is crucial to understand that these activities target multiple domains of state security, so resilience must be considered with the specifics of these domains in mind. These threats are complex, characterised by high dynamics of change, which makes their detection difficult. This requires the preparation of new solutions to support the early warning system⁶¹. Lech Wojciech Zacher points out that awareness of the occurrence of potential threats, crises and disasters is important, without which there is no possibility of supporting global security⁶². Jack Williams⁶³ believes similarly, and adds that any relevant information should be analysed in order to make an informed assessment of what might happen in the future. In his view, threat assessments are always predictable, and describing a forecasted event is not the result of analysing the intelligence at hand, but of applying several analytical techniques to combine vast amounts of information in a complex system⁶⁴.

On the basis of a critical analysis of the literature on the subject, the author concludes that one of the actions that can significantly support the building of a state's resilience to hybrid activities is to strive for effective recognition and identification

---

⁵⁹ The concept of building a state's resilience to hybrid action was developed, among others, as part of the project Countering Hybrid Warfare implemented as part of the Multinational Capability Development Campaign, in which the author participated. The project had two editions - in 2015-2016 and 2017-2018 - and the work resulted in, among other things, a paper: *MCDC Countering Hybrid Warfare Project: Countering Hybrid Warfare*, https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5c8141e2e5274a2a51ac0b34/concepts_mcdc_countering_hybrid_warfare.pdf [accessed: 7 X 2022].

⁶⁰ Ch. Fjäder, *The nation-state...*, p. 122.

⁶¹ P. Cullen, *Hybrid threats as a new 'wicked problem' for early warning*, Hybrid CoE, 4 VI 2018, <https://www.hybridcoe.fi/publications/hybrid-coe-strategic-analysis-8-hybrid-threats-as-a-new-wicked-problem-for-early-warning/> [accessed: 12 X 2018].

⁶² L.W. Zacher, *Trwały rozwój – utopia czy realna możliwość?* (Eng. Sustainable development - utopia or a real possibility?), "Problemy Ekorozwoju – Problems of Sustainable Development" 2008, vol. 3, no. 2, p. 66.

⁶³ Professor Jack F. Williams' interests include risk in the energy industry. He was a director and leader at Binder Dijker Otte & Co. (BDO) Consulting, where he served as a financial advisor, accountant and fraud detection expert. In addition, he was a consultant to the US federal government and the private sector in the areas of threat analysis, risk assessment, infrastructure protection. Among other things, he currently teaches at St. John's University School of Law Bankruptcy Policy Institute.

⁶⁴ J.F. Williams, *Critical Energy Infrastructure Protection Policy Research Series: Al-Qaida threats and strategies: the religious justification for targeting the international energy economy*, The Canadian Centre of Intelligence and Security Studies at Carleton University, March 2008, <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.612.473&rep=rep1&type=pdf>, p. 18 [accessed: 17 XI 2018].

of threats, those existing but undetected, as well as future threats that will result from political decisions taken and from changes in the security environment. It is impossible not to agree with Krzysztof Ligęza, who points out that it is impossible to recognise all threats, as some of them appear unexpectedly, both in terms of time and place. He adds that the essence of security is to think ahead about the type of threats and to be adequately prepared to minimise the consequences should they occur⁶⁵.

These arguments demonstrate that properly developed methods and tools can support the process of developing viable scenarios to prepare for potential events. This is in line with Zacher's thesis that (...) *the most important aim of thinking about the future is not so much to discover it, but to prepare ourselves for the various options we may face when confronted with an unknown fate*⁶⁶. Halina Świeboda points out that anticipatory thinking is part of the process of designing future actions⁶⁷. Therefore, each properly prepared scenario is a source of knowledge and contributes to the creation of an appropriate forecasting system with an early warning system concept, which should result in the development of a strategy to counteract unfavourable phenomena. It is advisable to develop an analytical tool that takes into account trends and phenomena in the security environment. This requires a systemic perception of the object and subject of research, taking into account factors arising from globalisation and the internal conditions of the state. Identifying threats, forecasting the internal situation of a state, as well as international relations, involves a set of assertions and assumptions that explain them, and these should be used when preparing such an analytical tool⁶⁸.

It should also be noted that in the 21st century there is a greater vulnerability of society to the risks associated with the development of civilisation, political, economic, social and informational tensions. The problem is how to educate a society, which is often unaware of threats, to become resilient to them. Therefore, it is also the task of the modern state to prepare society for the emergence of potential

---

⁶⁵ K. Ligęza, E. Iwanina-Szopińska, *Zabezpieczenie logistyczne ludności poszkodowanej w sytuacjach kryzysowych w aspekcie zapewnienia bezpieczeństwa* (Eng. Logistics security for affected populations in emergency situations), in: *Paradygmaty badań nad bezpieczeństwem. Zarządzanie kryzysowe w teorii i praktyce*, M. Kopczeński, I. Grzelczak-Miłoś, M. Walachowska (sci. eds.), Poznań 2013, pp. 353–364.

⁶⁶ L.W. Zacher, *Problemy i metody przewidywania przyszłości (przegląd tendencji w literaturze)* (Eng. Problems and methods of predicting the future (review of trends in the literature)), in: *Czy warto myśleć o przyszłości?*, Warszawa 1996, p. 28.

⁶⁷ H. Świeboda, *Prognozowanie zagrożeń bezpieczeństwa...*, p. 11.

⁶⁸ M. Sulek, *Prognozowanie i symulacje międzynarodowe* (Eng. International forecasting and simulation), Warszawa 2010, p. 13.

changes or negative events in the area of security. It is important to diagnose the level of a community's ability to respond to specific threats, both at the level of the population as a whole and at the level of social groups and individuals. In this case, the way in which the state will describe these negative events and how it will present their impact on society and the current situation in the state is important. Appropriate communication of information will contribute to the acquisition of resilience in terms of potential dangers as a result of increased awareness of them, thereby gaining the ability to adapt when unexpected threats arise. A resilient society has the ability to cope and is able to smoothly return to proper functioning⁶⁹.

The two approaches outlined - understood as the need to develop tools to recognise and identify risks and to build public awareness - determine the way in which state policy is designed and strategies to achieve goals in different areas of state functioning. As a result, the state acquires the ability to deal with shocks and crises. Consequently, it is necessary to develop diplomacy that can support efforts to create common ground in pursuing similar goals in the international space and, consequently, ensuring world peace⁷⁰. Building and strengthening trust from other states is particularly important to create sustainable state resilience in the international space, especially against hybrid activities. In international relations it is important to be aware of the consequences of decisions taken. Every political decision, and above all the introduction of new norms of international law, brings specific consequences in areas of state functioning, as well as causing interactions between actors of international law. In a particular situation, the existence of a particular entity may be threatened, prompting it to make immediate and extraordinary use of tools with which to safeguard its interests. These approaches should have a direct bearing on the development of concepts, strategies and doctrines. Their substantive quality, the way in which the problem is framed, and the accuracy of the assessments adopted will influence the building of state resilience.

---

⁶⁹ K. Górską-Rożej, *Kształtowanie odporności na zagrożenia w społecznościach lokalnych* (Eng. Building resilience in local communities), "Przegląd Policyjny" 2018, no. 1, p. 57. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0013.6643>.

⁷⁰ J. Pospisil, F.P. Kühn, *The Resilient State: New Regulatory Modes in International Approaches to State Building?*, "Third World Quarterly" 2016, vol. 37, no. 1, pp. 5-7. <https://doi.org/10.1080/01436597.2015.1086637>.

Summary

The expert opinions presented confirm that states and their societies are now more vulnerable to new forms of threats than they were a few decades earlier. This is mainly due to the development of new technologies, in particular the infrastructure that facilitates access to and exchange of information. The new cyber space, also referred to as the fifth dimension of warfare, provides a convenient environment for cybercrimes and cyberattacks that can threaten state and public security.

In the new geopolitical circumstances, subliminal aggression is becoming apparent, in which adversaries deliberately keep their actions below the threshold of war. Their aim is to achieve accepted objectives while generating difficulties in obtaining a decision-making consensus in international security organisations and services and institutions responsible for security in the state. In addition, the repeated violations of the norms of international law, the territorial borders of sovereign states and human rights require the intervention of international organisations and other states, which often fail. It is also a significant problem that states find it increasingly difficult to achieve their strategic objectives, which many times conflict with or differ from the objectives of other actors or remain unknown. This approach to building resilience to hybrid action results in reduced cooperation between states and non-state actors, and therefore difficulty in maintaining the existing global order. Therefore, building resilience to hybrid activities requires a good understanding of the causes of gaps and vulnerabilities in areas of state functioning that can be exploited by a potential aggressor. It should be recalled that threats do not generate themselves - the right conditions must exist for them to arise. There must always be a cause in the form of an aggressor's intentional action, its own inadequacies and a favourable environment.

It is also important to understand that for hybrid activities to be effective, the triad must exist: **the intentionality of the aggressor's actions - the vulnerabilities of the attacked - the capabilities of the aggressor**. This demonstrates that the threats resulting from hybrid action are variable, making it difficult for the attacked to recognise and respond to them, which takes time. This requires greater attention and focus at the strategic-political level. It is therefore necessary to implement appropriate legal regulations and security rules in response to specific threats. This should take into account technological advances, as well as cooperation between the private sector and state institutions, research centres and NGOs. It can be assumed that building the resilience of the state also means expanding knowledge of contemporary threats.

Given the uncertainty and complexity of global interdependencies, state resilience should be seen as a deliberate activity of the state - aimed at identifying

the factors that cause threats and focused on building efficient state structures that have the ability to also establish relationships with non-state actors operating inside and outside the country. Only such activities will guarantee the state's ability to protect itself from contemporary threats or reduce the risk of their occurrence.

Bibliography

Antczak A., *Rola aktorów niepaństwowych w kształtowaniu bezpieczeństwa* (Eng. The role of non-state actors in shaping security), "Środkowoeuropejskie Studia Polityczne" 2017, no. 3, pp. 143–158. <https://doi.org/10.14746/ssp.2017.3.7>.

Bartoszewicz M., *Definicje legalne w świetle zasady określoności prawa* (Eng. Legal definitions in the light of the principle of legal certainty), in: *Dookoła Wojtek... Księga pamiątkowa poświęcona Doktorowi Arturowi Wojciechowi Preisnerowi*, R. Balicki, M. Jabłoński (eds.), Wrocław 2018, pp. 355–364.

Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie (Eng. International security after the Cold War), R. Zięba (sci. ed.), Warszawa 2008.

Ciechanowski G., *Wstęp* (Eng. Introduction), in: *Współczesne zagrożenia bezpieczeństwa*, G. Ciechanowski, M. Romańczuk (eds.), Szczecin 2017, pp. 7–8.

Ciechański J., *Enklawy transnarodowe w zdecentralizowanym prawie międzynarodowym* (Eng. Transnational enclaves in decentralised international law), in: *Stosunki międzynarodowe. Geneza, struktura, dynamika*, E. Halizak, R. Kuźniar (eds.), Warszawa 2006, pp. 346–348.

Cieślarczyk M., *Teoretyczne i metodologiczne podstawy badania problemów bezpieczeństwa i odporności państwa* (Eng. Theoretical and methodological basis for the study of state security and resilience problems), Siedlce 2009.

Cziomer E., Lasoń M., *Podstawowe pojęcia i zakres bezpieczeństwa międzynarodowego i energetycznego* (Eng. Basic concepts and scope of international and energy security), in: *Międzynarodowe bezpieczeństwo energetyczne w XXI wieku*, E. Cziomer (ed.), Kraków 2008, pp. 13–28.

Fjäder Ch., *The nation-state, national security and resilience in the age of globalisations*, "Resilience: International Policies, Practices and Discourses" 2014, vol. 2, no. 2, pp. 114–129. <https://doi.org/10.1080/21693293.2014.914771>.

Górska-Rożej K., *Kształtowanie odporności na zagrożenia w społecznościach lokalnych* (Eng. Building resilience in local communities), "Przegląd Policyjny" 2018, no. 1, pp. 54–65. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0013.6643>.

Gruszczak A., *Hybrydowość współczesnych wojen – analiza krytyczna* (Eng. Hybridity of modern warfare - a critical analysis), in: *Asymetria i hybrydowość – stare armie wobec nowych konfliktów*, W. Sokała, B. Zapała (eds.), Warszawa 2011, pp. 9–17.

Keplin J., *Analityczny model działań hybrydowych narzędziem wspomagającym bezpieczeństwo państwa* (Eng. Analytical model of hybrid operations a tool to support state security), in: *Współczesne zagrożenia bezpieczeństwa*, G. Ciechanowski, M. Romańczuk (eds.), Szczecin 2017, pp. 127–138.

Keplin J., *Działania hybrydowe jako niewidzialne zagrożenia* (Eng. Hybrid activities as invisible threats), in: *Wojna Federacji Rosyjskiej z Zachodem*, M. Banasik (ed.), Warszawa 2022, pp. 163–186.

Keplin J., *Działania hybrydowe na Morzu Bałtyckim. Zarys problemu dla bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej* (Eng. Hybrid activities in the Baltic Sea. Outline of the problem for the security of the Republic of Poland), “De Securitate et Defensione. O Bezpieczeństwie i Obronności” 2022, vol. 8, no. 2, pp. 54–68. <https://doi.org/10.34739/dsd.2022.02.04>.

Kilcullen D., *The Accidental Guerrilla: Fighting Small Wars in the Midst of Big One*, New York 2009.

Kopczewski M., *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa – wybrane elementy* (Eng. Internal security of the state - selected elements), “Doctrina. Studia społeczno-polityczne” 2013, no. 10, pp. 103–122.

Kubiak M., *Zarządzanie kryzysowe a bezpieczeństwo narodowe w dobie zagrożeń hybrydowych* (Eng. Crisis management and national security in the age of hybrid threats), “Biuletyn Kwartalny Biura Analiz i Reagowania RCB” 2018, no. 24, pp. 3–5.

Lasoń M., *Bezpieczeństwo w stosunkach międzynarodowych* (Eng. Security in international relations), in: *Bezpieczeństwo międzynarodowe w XXI wieku. Wybrane problemy*, E. Cziomer (sci. ed.), Kraków 2010, pp. 9–32.

Liedel K., *Zagrożenia hybrydowe. Jak zmienia się środowisko bezpieczeństwa RP?* (Eng. Hybrid threats. How is the Polish security environment changing?), “Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2015, special edition: *Hybrid warfare*, pp. 51–58.

Ligęza K., Iwanina-Szopińska E., *Zabezpieczenie logistyczne ludności poszkodowanej w sytuacjach kryzysowych w aspekcie zapewnienia bezpieczeństwa* (Eng. Logistics security for affected populations in emergency situations), in: *Paradygmaty badań nad bezpieczeństwem. Zarządzanie kryzysowe w teorii i praktyce*, M. Kopczewski, I. Grzelczak-Miłoś, M. Walałchowska (sci. eds.), Poznań 2013, pp. 353–364.

Mazur-Bubak M., *Wybrane teorie leżące u podstaw współczesnego paradygmatu wojny* (Eng. Selected theories underlying the contemporary paradigm of war), "Internetowy Magazyn Filozoficzny Hybris" 2015, no. 30, pp. 74–93.

Mierzejewski D.J., *Bezpieczeństwo europejskie w warunkach przemian globalizacyjnych* (Eng. European security under the impact of globalisation), Toruń 2011.

Mokrzycki J., Pawlak C., *Budowanie odporności państwa gwarancją jego bezpieczeństwa* (Eng. Building the resilience of the state as a guarantee of its security), in: *Kształtowanie przestrzeni bezpieczeństwa państwa*, G. Ciechanowski, K. Ligęza, A. Rurak (sci. eds.), Gdynia 2019, pp. 35–46.

Ochmann P., Wojas J., *Wojna hybrydowa jako przykład umiędzynarodowionego konfliktu wewnętrznego* (Eng. Hybrid warfare as an example of internationalised internal conflict), "Studia Prawa Publicznego" 2018, no. 2, pp. 101–121. <https://doi.org/10.14746/spp.2018.2.22.5>.

Pawlak C., Keplin J., *Aneksja Krymu w kontekście działań hybrydowych* (Eng. Annexation of Crimea in the context of hybrid activities), "Kwartalnik Bellona" 2016, no. 3, pp. 23–32.

Popiuk-Rysińska I., *Instytucje międzynarodowe* (Eng. International institutions), in: *Stosunki międzynarodowe. Geneza, struktura, dynamika*, E. Haliżak, R. Kuźniar (eds.), Warszawa 2006, pp. 353–375.

Pospisil J., *The Resilient State: New Regulatory Modes in International Approaches to State Building?*, "Third World Quarterly" 2016, vol. 37, no. 1, pp. 1–16. <https://doi.org/10.1080/01436597.2015.1086637>.

Rącz A., *Russia's Hybrid War in Ukraine. Breaking the Enemy's Ability to Resist*, Helsinki 2016.

Rokiciński K., *Ewolucja postrzegania zagrożeń asymetrycznych* (Eng. Evolution of the perception of asymmetric threats), in: *Acti Labores Lucundi. Studia ofiarowane Leopoldowi Ci-borowskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, M. Zieliński, B. Pączek (eds.), Gdynia 2014.

Rokiciński K., *Wybrane aspekty zagrożeń asymetrycznych na morzu w funkcji wykorzystania sił morskich* (Eng. Selected aspects of asymmetric threats at sea as a function of the use of naval forces), "Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej" 2005, y. 46, no. 1, pp. 151–171.

Schuman T., *Love Letter to America*, Los Angeles 1984.

Sekściński A., *Bezpieczeństwo wewnętrzne w ujęciu teoretycznym. Geneza i współczesne rozumienie w naukach politycznych* (Eng. Internal security in theoretical terms. Origins and contemporary understanding in political science), "Kwartalnik Naukowy OAP UW e-Politikon" 2013, no. 6, pp. 42–79.

Słownik angielsko-polski (Eng. English-Polish dictionary), Oxford 2002.

Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego (Eng. Dictionary of national security terms), issue 6, Warszawa 2008.

Soloch P., Pietrzak P., *Szczyt NATO w Warszawie: uwarunkowania, rezultaty, wnioski dla Polski* (Eng. NATO summit in Warsaw: conditions, results, conclusions for Poland), "Bezpieczeństwo Narodowe" 2016, no. 37–40, pp. 13–31.

Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej (Eng. National Security Strategy of the Republic of Poland), Warszawa 2022, p. 10.

Sulek M., *Prognozowanie i symulacje międzynarodowe* (Eng. International forecasting and simulation), Warszawa 2010.

Świeboda H., *Prognozowanie zagrożeń bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej* (Eng. Forecasting threats to the national security of the Republic of Poland), Warszawa 2017.

Usewicz T., Keplin J., *Hybrid Actions and Their Effect on EU Maritime Security*, "Journal on Baltic Security" 2023, vol. 9, no. 1, pp. 32–68. https://doi.org/10.57767/jobs_2023_001.

Zacher L.W., *Problemy i metody przewidywania przyszłości (przegląd tendencji w literaturze)* (Eng. Problems and methods of predicting the future (review of trends in the literature)), in: *Czy warto myśleć o przyszłości?*, Warszawa 1996, pp. 1–105.

Zacher L.W., *Trwały rozwój – utopia czy realna możliwość?* (Eng. Sustainable development - utopia or a real possibility?), "Problemy Ekorozwoju – Problems of Sustainable Development" 2008, vol. 3, no. 2, pp. 63–68.

Zasadzińska-Baraniewska A., *Zarządzanie kryzysowe wobec nowego typu zagrożeń – spotkanie eksperckie w Rządowym Centrum Bezpieczeństwa* (Eng. Crisis management in the face of a new type of threat - expert meeting at the Government Centre for Security), "Biuletyn Kwartalny Biura Analiz i Reagowania RCB" 2017, no. 19, pp. 3–5.

Zdrodowski B., *Istota bezpieczeństwa* (Eng. The essence of security), in: *Wybrane problemy bezpieczeństwa wewnętrznego państwa*, A. Misiuk (ed.), vol. 34, Warszawa 2014, pp. 32–50.

Zięba R., *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego. Koncepcje – struktury – funkcjonowanie* (Eng. Institutionalisation of European security. Concepts - structures - functioning), Warszawa 2004.

Zięba R., *Współczesne wyzwania i zagrożenia dla bezpieczeństwa międzynarodowego* (Eng. Contemporary challenges and threats to international security), "Stosunki Międzynarodowe – International Relations" 2016, vol. 52, no. 3, pp. 9–31. <https://doi.org/10.7366/020909613201601>.

Internet sources

Bolzen S., *“Die NATO muss auf grüne Männchen vorbereitet sein”*, Die Welt, 17 VIII 2014, <http://www.welt.de/politik/ausland/article131296429/Die-Nato-muss-auf-gruene-Maennchen-vorbereitet-sein.html/> [accessed: 27 I 2015].

Budowanie odporności państw członkowskich sojuszu – implementacja wytycznych NATO (Eng. Building the resilience of alliance member states - implementation of NATO guidelines), Rządowe Centrum Bezpieczeństwa, 21 XII 2017, <https://rcb.gov.pl/budowanie-odpornosci-panstw-czlonkowskich-sojuszu-implementacja-wytycznych-nato/> [accessed: 20 XII 2018].

Commitment to enhance resilience, North Atlantic Treaty Organization, 8 VII 2016, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133180.htm [accessed: 21 VIII 2022].

Cullen P., *Hybrid threats as a new ‘wicked problem’ for early warning*, Hybrid CoE, 4 VI 2018, <https://www.hybridcoe.fi/publications/hybrid-coe-strategic-analysis-8-hybrid-threats-as-a-new-wicked-problem-for-early-warning/> [accessed: 12 X 2018].

<https://mediweb.pl/slownik-nauk-i-specjalnosci-lekarskich> [accessed: 20 VIII 2022].

Jadczak A., *Zaatakowana przez hakerów DigiNotar ogłosiła upadłość* (Eng. DigiNotar, attacked by hackers, has declared bankruptcy), Computer World, 23 IX 2011, <https://www.computerworld.pl/news/Zaatakowana-przez-hakerow-DigiNotar-oglosila-upadlo-sc,375383.html> [accessed: 4 I 2019].

Lorenz W., *Szczyt NATO w Brukseli – przełomowy moment dla Sojuszu* (Eng. NATO summit in Brussels - a breakthrough moment for the Alliance), PISM, 15 VI 2021, https://www.pism.pl/publikacje/Szczyt_NATO_w_Brukseli__przelomowy_moment_dla_Sojuszu [accessed: 10 VII 2022].

Matyasik G., *Jak wygląda polska odporność?* (Eng. What does Polish resilience look like?), INFOSECURITY24, 4 IV 2023, <https://infosecurity24.pl/bezpieczenstwo-wewnetrzne/jak-wyglada-polska-odpornosc> [accessed: 10 IX 2023].

MCDC Countering Hybrid Warfare Project: Countering Hybrid Warfare, https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5c8141e2e5274a2a51ac0b34/concepts_mcdc_countering_hybrid_warfare.pdf [accessed: 7 X 2022].

NIK o bezpieczeństwie danych (Eng. NIK on data security), Najwyższa Izba Kontroli, 16 V 2016, <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/nik-o-bezpieczenstwie-danych.html> [accessed: 18 XI 2018].

Odporne NATO (Eng. Resilient NATO), Rządowe Centrum Bezpieczeństwa, <https://archiwum.rcb.gov.pl/odporne-nato/> [accessed: 20 XII 2020].

Odporność na zagrożenia tematem seminarium RCB (Eng. Resilience to threats was the topic of an RCB seminar), Rządowe Centrum Bezpieczeństwa, 13 III 2017, <https://rcb.gov.pl/odpornosc-na-zagrozenia-tematem-seminarium-rcb/> [accessed: 20 XII 2018].

Opas R., *Użyją art. 5? Stoltenberg nie wyklucza* (Eng. Will they use Article 5? Stoltenberg does not rule out), *Wiadomości WP*, 11 X 2022, <https://wiadomosci.wp.pl/uzycja-art-5-stoltenberg-nie-wyklucza-6821910367021888a> [accessed: 11 X 2022].

Raubo J., *GlobState III, czyli zrozumieć świat i wykorzystać wiedzę do budowania sił zbrojnych* (Eng. GlobState III, or understanding the world and using knowledge to build forces), *Defence24*, 13 XII 2020, <https://defence24.pl/sily-zbrojne/globstate-iii-czyli-zrozumiec-swiat-i-wykorzystac-wiedze-do-budowania-sil-zbrojnych-komenatrz> [accessed: 7 VII 2022].

Reichborn-Kjennerud, E., Cullen P., *What is Hybrid Warfare?*, Norwegian Institute of International Affairs, 2016, https://nupi.brage.unit.no/nupi-xmlui/bitstream/handle/11250/2380867/NUPI_Policy_Brief_1_Reichborn_Kjennerud_Cullen.pdf [accessed: 1 XII 2022].

Słownik języka polskiego PWN (Eng. PWN Dictionary of the Polish language), <https://sjp.pwn.pl/slowniki/odporno%C5%9B%C4%87.html> [accessed: 20 VIII 2022].

Williams J.W., *Critical Energy Infrastructure Protection Policy Research Series: Al-Qaida threats and strategies: the religious justification for targeting the international energy economy*, The Canadian Centre of Intelligence and Security Studies at Carleton University, March 2008, <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.612.473&rep=rep1&type=pdf>, [accessed: 17 XI 2018].

Wytrzymałość materiałów – rodzaje, co to jest? (Eng. Strength of materials - types, what is it?), *EBMIA*, 30 VIII 2021, <https://www.ebmia.pl/wiedza/porady/obrobka-porady/wytrzymalosc-materialow-rodzaje/> [accessed: 23 VII 2022].

Lt Cdr (ret) Jarosław Łukasz Keplin, PhD

Doctor in the field of social sciences in the discipline of security sciences, Assistant Professor at the Department of Internal Security of the Department of National Security at the Pomeranian University in Słupsk. He served, among others, in the Submarine Squadron, 3rd Flotilla of Ships, worked in the Centre for Doctrine and Training of the Armed Forces. He has participated in missions abroad. His research interests include national and international security issues, problems of threat identification and analysis, and forms of influence of states and non-state actors on state security.

The mirror principle in assessing hybrid threats emanating from Russia and Belarus

Abstract

In this article, the author describes how the mirror principle used in psychology, which is based on finding in other people traits that an individual tries to suppress, can be used to identify potential threats from Russia and Belarus. She puts forward the hypothesis that by analysing the greatest threats mentioned by these countries, e.g. in strategic documents, it is possible to deduce, according to the principle of the mirror, in which spheres they will most actively conduct hostile actions against NATO members. Among other things, the hybrid actions that Russia and cooperating Belarus may take against Western states are indicated, but without an in-depth analysis of these issues. Thus, the article does not exhaust the topic, but merely attempts to signal one method of analysing the threats emanating from Russia and Belarus.

Keywords

Belarus, Russia, Poland, NATO, mirror principle, asymmetric threats, hybrid threats.

The mirror principle is defined in psychology as (...) *seeing in others our own qualities. Those that we try to put down (...) and subconsciously want to deny*¹. It refers to the concept of personality structure proposed by Carl Gustav Jung and is one of the most well-known methods of exploring an individual's weaknesses and hidden complexes. *Mirrors have been studied by cognitive psychology to understand self-knowledge, identity and self-awareness*². Scientists use mirrors in psychological research because (...) *they are practically perfect imitators of the observer's own corporeal face, since the mirror's feedback is instantaneous. Moreover, if the mirror is flat and without visible imperfections, the reflected image is completely consistent in space with respect to the original visual stimulus*³. Thus, Jung argued, mirror projections turn the world into a replica of one's own unfamiliar face. According to the researchers, they are able to show the observer (...) *images of others that are generated by the psyche and based on our own fears, desires, impulses and unresolved issues, most of which are unconscious*⁴. The mirror principle is therefore helpful in projecting onto other people one's own repressed qualities and intentions, considered bad by the individual and therefore unacceptable.

International relations are shaped by politicians who, in creating them, are often guided by their fears or needs or by collective desires and emotions. Therefore, the principle of mirroring can also be used to make predictions about the policies of states taking aggressive action on the international stage.

The author posed the question of whether the use of the mirror principle in relation to the threats indicated by Russia and Belarus could be useful in forecasting the threats posed by these countries to members of the North Atlantic Alliance and foster more effective prevention. Her aim was to show that, on the basis of an analysis of the threats to their own security signalled by these countries, it is possible to predict what kind of foreign and security policy Russia in cooperation with Belarus will pursue in the near future and in which spheres these countries may take offensive action against members of the Alliance.

---

¹ K. Florez, *Zasada lustra – na czym polega?* (Eng. The mirror principle - what is it?), Krok do zdrowia, <https://krokdozdrowia.com/zasada-lustra-czym-polega/> [accessed: 3 V 2023].

² G.B. Caputo, *Archetypal-Imaging and Mirror-Gazing*, National Library of Medicine, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4219253/> [accessed: 11 VI 2023].

³ Ibid.

⁴ M. Klerk, *Projection: You Are My Mirror and I Am Yours*, Jung Society of Utah, 29 IV 2016, <https://jungutah.org/blog/projection-you-are-my-mirror-and-i-am-yours-2/> [accessed: 10 VI 2023]. See also: C.G. Jung, *Archetypy i nieświadomość zbiorowa* (Eng. Archetypes and the collective unconscious), Warszawa 2016.

In pursuing the research objective, the author used research methods such as policy document analysis and literature criticism, observation, inference and generalisation.

Security threats identified by Russia and Belarus

Both countries present a similar catalogue of threats from Western states (primarily NATO members, including Poland). In their military and security doctrines, both Russians and Belarusians state that the greatest challenges to their security are the strengthening of the Alliance's military presence near the border of the Union State of Belarus and Russia (Union State), the deployment of equipment and military components of the U.S. armed forces there, and the progressive militarisation of Poland.

Meanwhile, after 2016, it was Russia that decisively increased its military capabilities by expanding existing brigades to division level and creating new divisions, especially in the Western Military District bordering NATO countries⁵. Moreover, even before the invasion of Ukraine began, in January and February 2022, using the "Allied Resolve" exercise, it deployed some 35,000 troops on Belarusian territory, most of whom took part in the aggression⁶. Several thousand Russian troops are currently (in 2023) stationed in Belarus and Russia has deployed its tactical nuclear warheads there⁷.

In Russia's 2014 military doctrine⁸, the strengthening of NATO capabilities, terrorism (including terrorist acts using chemical, biological or so-called 'dirty bomb' agents) and extremism, so-called 'colour revolutions' in countries bordering Russia and the actions of the secret services of other countries (coalitions of other countries) targeting the Russian state were identified as threats to the Russian Federation (RF).

It was Russia, however, that decided to use chemical agents on the territory of NATO countries. In the UK, there was the poisoning of former Federal Security

---

⁵ A.M. Dyrer, *Russia Beefs Up Its Western Flank*, PISM, 19 XII 2018, https://pism.pl/publications/Russia_Beefs_Up_Its_Western_Flank [accessed: 11 X 2023].

⁶ A.M. Dyrer, *Before the Invasion: The Russian-Belarusian Allied Resolve Exercises*, PISM, 24 II 2022, <https://www.pism.pl/publications/before-the-invasion-the-russian-belarusian-allied-resolve-exercises> [accessed: 11 X 2023].

⁷ M. Terlikowski, A.M. Dyrer, *The Belarusian Vector of the Russian Threat to NATO*, PISM, 10 VII 2023, <https://pism.pl/publications/the-belarusian-vector-of-the-russian-threat-to-nato> [accessed: 11 X 2023].

⁸ *Военная доктрина Российской Федерации*, <https://docs.cntd.ru/document/420246589> [accessed: 2 V 2023].

Service (FSB) lieutenant colonel Alexander Litvinenko and the attempted murder of former Russian military intelligence officer Sergei Skripal and his daughter Yulia. It is Russia that is involved in causing social polarisation in Western countries and interfering in election campaigns, the best examples being the U.S. presidential election⁹ and the 2016 referendum on the UK's exit from the European Union¹⁰.

The Russian security strategy adopted in 2021¹¹ lists among the threats Western attempts to maintain its international hegemony, the rise of radical and extremist sentiment and attempts to interfere in the internal affairs of the Russian Federation.

Russia also accuses the West of attempting to falsify history with the aim of portraying the Russian state in a bad light. At the same time, it is Russia that not only interferes in the internal affairs of other states, as exemplified by its actions in Ukraine that began even before the outbreak of war in 2014, but also pursues a historical policy that aims, among other things, to discredit Poland and make it responsible for the outbreak of World War II¹².

Russian doctrinal documents also show that for Russia the sectors most important to the functioning of the state are energy and transport, and that it places great emphasis on the acquisition and development of military technology. The Russian maritime doctrine of 2022¹³ emphasises the need to secure maritime transport and the functioning of port infrastructure and maritime pipelines, as well as the leading role of the Navy in protecting Russian interests. The document also explicitly points out that the greatest threat in the Atlantic direction (which includes the Baltic Sea and the Black Sea, among others) is the increasing potential of NATO.

Meanwhile, it was Russia that was increasing its military presence in the Baltic, including by expanding the Baltic Fleet. In addition, it started blackmailing Western Europe with gas prices in 2020 in order to force the EU, among other things,

---

⁹ United States Senate Select Committee on Intelligence, *Russian Active Measures Campaigns and Interference in the 2016 U.S. Election. Report*, <https://www.intelligence.senate.gov/publications/report-select-committee-intelligence-united-states-senate-russian-active-measures> [accessed: 2 V 2023].

¹⁰ R. Ellehuus, *Mind the Gaps: Assessing Russian Influence in the United Kingdom*, https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/20720_Ellehuus_GEC_FullReport_FINAL.pdf [accessed: 11 X 2023].

¹¹ Указ Президента Российской Федерации от 02.07.2021 г. № 400 о Стратегии национальной безопасности Российской Федерации, Kremlin.ru, www.kremlin.ru/acts/bank/47046 [accessed: 2 V 2023].

¹² A.M. Dwyer, *World War II in Russia's Foreign Policy*, PISM, 28 I 2020, https://pism.pl/publications/World_War_II_in_Russias_Foreign_Policy [accessed: 11 X 2023].

¹³ *Морская доктрина Российской Федерации*, Kremlin.ru, static.kremlin.ru/media/events/files/ru/uAFi5nvux2twaqjftS5yrIZUVTJan77L.pdf [accessed: 2 V 2023]. See also: A.M. Dwyer, *Russia Adopts More Confrontational Maritime Doctrine*, PISM, 2 VIII 2022, <https://pism.pl/publications/russia-adopts-more-confrontational-maritime-doctrine> [accessed: 2 V 2023].

to complete the Nord Stream 2 pipeline. The circumstances of the blow-up of both Nord Stream 2 and Nord Stream 1 are still unclear.

In turn, Belarusians in the draft of the new national security concept¹⁴ mention among the most important threats: a change in the balance of power in the world, attempts to violate the territorial integrity of their state and undermine its constitutional system, interference in its internal affairs, the application of sanctions against it, information warfare conducted against Belarus, attempts to destabilise its financial system, terrorist threats, including critical infrastructure, tensions at the border. The draft document also draws attention to the escalating confrontation of world powers, the crisis of the arms control system, international terrorism and hostile actions of foreign secret services against Belarus.

Some of these threats were already identified in the 2016 Belarusian military doctrine¹⁵, such as those related to the United States' desire to maintain a unipolar world. In addition, it draws attention to the problem of militarisation of neighbouring states or increasing NATO capabilities (although the Alliance is not mentioned explicitly). The paper also discusses the dangers of information warfare or psychological operations. It also points out the growing importance of Special Operations Forces and the widespread use of sabotage and terrorist methods as a means of warfare, the desire of warring parties to disorganise their opponent's state and military control systems and to damage and disrupt critical infrastructure facilities.

Meanwhile, it is Belarus which, together with Russia, is waging an information war against EU and NATO countries, and by making territory available to Russia for the invasion of Ukraine, has become an aggressor state. It is Belarus that maintains a state of crisis on the border, mainly with Poland, and its services support migrants in attacks on Border Guard patrols and attempts to cross the border against the law. Belarusian services have also conducted psychological operations against Polish uniformed services protecting the border. Moreover, in March 2023, the Internal Security Agency revealed that a group of people accused of attempting to damage a railway line leading to Ukraine in the Podkarpackie Voivodeship included persons with Belarusian passports¹⁶.

---

¹⁴ *Постаиовлене Совета Безопасности Республики Беларусь о рассмотрении проекта новой Концепции национальной безопасности Республики Беларусь*, Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь, 6 III 2023, <https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=P223s0001> [accessed: 3 V 2023].

¹⁵ *Закон Республики Беларусь об утверждении Военной доктрины Республики Беларусь*, Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь, 20 VII 2016, <https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=H11600412> [accessed: 3 V 2023].

¹⁶ *ABW zatrzymała kolejnego szpiega z siatki pracującej na rzecz Rosji* (Eng. ISA detains another spy from a network working for Russia), PAP, 10 VII 2023, <https://www.pap.pl/aktualnosci/>

Both countries point to NATO's activities, especially the expansion of the Alliance's infrastructure in the Eastern Flank states, as a challenge to their security in the Union State's military doctrine¹⁷. They attach great importance to issues related to information security or the functioning of critical infrastructure. Increasing tensions along the NATO-Union State border, including through the Alliance's organisation of large-scale military exercises, is also cited as a threat.

At the same time, it is Russia and Belarus that have, since 2022, significantly increased the number of military exercises carried out right on the border with NATO countries¹⁸. Both countries carry out numerous cyber-attacks, targeting, among other things, the critical infrastructure facilities of NATO countries.

In Russian and Belarusian strategic documents, it is therefore possible to see a great deal of convergence in terms of formulated threats and perceptions of how contemporary armed conflicts are conducted. This provides an alibi for inferring, according to the mirror principle, how these countries will conduct operations against the actors they define as potential adversaries.

In summary, the common catalogue of threats reported by Russia and Belarus thus includes: attempts by Western states, mainly the U.S., to maintain their hegemony; NATO actions, especially the strengthening of the Eastern Flank; the use of economic blackmail in the form of a sanctions policy; attempts to interfere in the internal affairs of Russia and Belarus, waging information warfare; destabilising the functioning of border infrastructure and creating threats to critical infrastructure; cyber threats; terrorism and extremism; reducing arms control and destroying the existing international order. It is also worth noting that Russians and Belarusians see Western states' support for Ukraine, which is fighting the Russian

---

news%2C1595110%2Cabw-zatrzymala-kolejnego-szpiega-z-siatki-pracujacej-na-rzecz-rosji.html [accessed: 11 X 2023].

¹⁷ *Военная доктрина Союзного государства*, Правовой портал Союзного государства, <https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fxn--c1angbdpdf.xn--p1a-i%2Fupload%2Fiblock%2F18c%2F%25D0%2592%25D0%25BE%25D0%25B5%25D0%25BD%25D0%25B0%25D1%258F%2520%25D0%25B4%25D0%25BE%25D0%25BA%25D1%2582%25D1%2580%25D0%25B8%25D0%25BD%25D0%25B0%2520%25D0%25A1%25D0%25BE%25D1%258E%25D0%25B7%25D0%25BD%25D0%25BE%25D0%25B3%25D0%25BE%2520%25D0%2593%25D0%25BE%25D1%2581%25D1%2583%25D0%25B4%25D0%25B0%25D1%2580%25D1%2581%25D1%2582%25D0%25B2%25D0%25B0.docx&wdOrigin=BROWSELINK> [accessed: 3 V 2023]. See also: A.M. Dyer, *New Military Doctrine of the Union State of Belarus and Russia*, PISM, 15 II 2022, <https://www.pism.pl/publications/new-military-doctrine-of-the-union-state-of-belarus-and-russia> [accessed: 3 V 2023].

¹⁸ A.M. Dyer, *Russian and Belarusian Military Drills*, PISM, 10 X 2023, <https://pism.pl/publications/russian-and-belarusian-military-drills> [accessed: 11 X 2023].

invasion, as a danger, and that they only refer to those coming from the West as hybrid threats.

In response to such perceived threats, Vladimir Putin, at a meeting of the FSB Collegium on 28 February 2023¹⁹, instructed to expand the service's cooperation with the armed forces and increase counter-intelligence cover for troops fighting in Ukraine, to intensify and expand counter-intelligence activities within Russia. The Russians further announced increased protection of their border, both maritime and land, and noted the need for increased counter-terrorism security, including those related to weapons of mass destruction.

Similar announcements were made by Alexander Lukashenka and the head of the Belarusian State Security Committee (KGB) Ivan Tertel. The development of cooperation between Belarus and Russia for the protection of the Union State border was announced on 4 May 2023 at a meeting of the College of the Union State Border Committee²⁰. Both countries pledged to expand the activities carried out by their special services and to deepen cooperation between Russian and Belarusian institutions.

In addition, on 4 April 2023, during a visit to Minsk by Sergei Naryshkin, head of the Foreign Intelligence Service of the Russian Federation (SVR), it was announced that the service would expand its cooperation with the Belarusian KGB²¹. There was also a declaration that the two countries would develop a joint security concept for the Union State, which would be the first document of its kind. Its implications, however, will be much broader than the creation of a combined catalogue of threats to both countries. They will most likely involve giving Russian services wider opportunities to operate on Belarusian territory and Belarusian services to operate on Russian territory. It can also be expected that their competences will be largely unified. The adoption of the joint concept will probably result in changes to the criminal codes of both countries - some provisions, including those related to punishment for crimes such as terrorism, will be unified.

The two countries also plan to increase protection of the border with Ukraine, expand cooperation in countering terrorist threats, increase control of the internet and protect critical infrastructure.

---

¹⁹ *Заседание коллегии ФСБ России*, Kremlin.ru, special.kremlin.ru/catalog/keywords/78/events/70597 [accessed: 2 V 2023].

²⁰ *Беларусь и Россия обсудили охрану границы Союзного государства*, Reformation, 4 V 2023, <https://reform.by/belarus-i-rossija-obsudili-ohranu-granicy-sojuznogo-gosudarstva-2> [accessed: 4 V 2023].

²¹ *Лукашенко встретился с директором Службы внешней разведки России Сергеем Нарышкиным*, Белта, 4 IV 2023, <https://www.belta.by/photonews/view/lukashenko-vstretilsja-s-direktorom-služby-vneshnej-razvedki-rossii-sergeem-naryshkinym-32720/> [accessed: 4 V 2023].

Russian–Belarusian accusations against Poland and – more broadly – the West

The Russian and Belarusian authorities have repeatedly accused Poland of having imperial ambitions and wanting to restore the splendour of the state from the times of the Polish–Lithuanian Commonwealth. In Russian and Belarusian optics, Poland seeks to subjugate and occupy the western territories of Belarus and Ukraine²². To this end, it is to use hybrid operations and be ready to carry out military action.

These accusations intensified when Poland lent its support to Ukraine in 2014 – during the Revolution of Dignity and after Russia’s illegal annexation of Crimea. At that time, Vladimir Zhirinovskiy not only indicated that Poland was interested in seizing western Ukraine, but even made proposals to divide some Ukrainian lands between Poland and Russia²³. And although Zhirinovskiy was the leader of one of the few opposition groups, the Liberal Democratic Party of Russia, his controversial statements were often seen in Europe as an expression of the Russian government’s true intentions and a way of probing the reactions of other countries.

Accusations of Polish imperialism by Russia and Belarus also reverberate during the war in Ukraine. Both countries claim that the sole purpose of Polish support for Ukraine is to prolong the armed conflict²⁴. It is intended to contribute to the weakening of the Ukrainian state and enable Poland to take control of its western part. The actions of Russia and Belarus are propaganda and are aimed both at their own societies (this is one way of justifying the need for military action in Ukraine) and at the Ukrainian public, which is supposed to perceive the policy of Polish support as a lie. The Russians and Belarusians are using some borderland circles to show that thinking about the necessity of regaining eastern lands is popular in Polish society.

In contrast, allegations of Poland’s desire to annex the western part of Belarus intensified after the country’s rigged presidential elections in August 2020. The scale of the rigging, and later the brutality of the police forces, brought hundreds

---

²² Путин: Польша хочет оккупировать Западную Украину под «зонтиком» НАТО, RIA, 21 VII 2023, <https://crimea.ria.ru/20230721/putin-polsha-khochet-okkupirovat-zapadnuyu-ukrainu-pod-zontikom-nato-1130218007.html> [accessed: 11 X 2023]; Лукашенко обеспокоен планами НАТО и Польши забрать Западную Украину, Белта, 23 V 2022, <https://www.belta.by/president/view/lukashenko-obespokoен-planami-nato-i-polshi-zabrat-zapadnuju-ukrainu-503501-2022/> [accessed: 11 X 2023].

²³ Жириновский предложил Польше, Венгрии и Румынии поделить Украину, РБК, 24 III 2014, <https://www.rbc.ru/politics/24/03/2014/570419ef9a794761c0ce8426> [accessed: 11 X 2023].

²⁴ А. Барабанов, Лукашенко заявил, что Польша давит Украину из-за отмашки США, Газета.Ru, 22 IX 2023, <https://www.gazeta.ru/politics/news/2023/09/22/21343147.shtml> [accessed: 11 X 2023].

of thousands of demonstrators onto the streets of Belarusian cities. Alexander Lukashenka accused Poland, among others, of provoking the riots and wanting to stage a coup. He claimed that the Polish services and authorities had for years supported the opposition, militarised his country and carried out actions aimed at annexing western Belarus to Poland²⁵. It is worth noting that this is not the first time that Lukashenka has pointed to Poland's supposed imperial ambitions to at least restore the eastern borders of the Second Republic. Such accusations have also been made in previous years - especially during periods of heightened relations, which were most often related to the ongoing presidential elections²⁶. Falsifications and repressions against independent circles, against which Poland protested, took place in 2006 and 2010, among others, although the scale of these phenomena was then incomparably smaller than in 2020.

Currently, the Belarusian narrative is dominated by accusations directed against Poland, but also some other NATO countries, of attempts to undermine the constitutional order in Belarus²⁷, escalate tensions around the common border and prepare individuals to carry out acts of terror, sabotage and diversion in Belarus, targeting both representatives of the Belarusian authorities and Russian soldiers and transports of Russian troops²⁸. These accusations are being used by the Belarusian authorities to increase the powers of the country's secret services, primarily the KGB, and to expand cooperation with Russian services, mainly the FSB and the SVR. Lukashenka has also used them to develop the Regional Forces Group²⁹

---

²⁵ Лукашенко заявил об угрозе вторжения Запада в Белоруссию, Лента.ру, 31 III 2023, https://lenta.ru/news/2023/03/31/west_menace/ [accessed: 11 X 2023].

²⁶ Лукашенко о милитаризации Польши: такая эскалация вдоль наших границ недопустима, Белта, 28 I 2022, <https://www.belta.by/president/view/lukashenko-o-militarizatsii-polshi-takaja-eskalatsija-vdol-nashih-granits-nedopustima-481701-2022/> [accessed: 11 X 2023].

²⁷ Лукашенко предупредил о «лязгающих» у границ Белоруссии войсках НАТО, РИА, 16 VIII 2020, <https://ria.ru/20200816/1575854110.html> [accessed: 11 X 2023].

²⁸ Лукашенко: в Польше, Литве, Украине готовят белорусских радикалов для диверсий в стране, Коммерсант, 10 X 2022, <https://www.kommersant.ru/doc/5606884> [accessed: 11 X 2023].

²⁹ The Regional Forces Group (RFG) has been in existence since 2000, which is when the Union State was established. Until 2022, it was assumed to be made up of the Belarusian Armed Forces and separate components of the Western Military District of the Russian Armed Forces (previously, before 2009 and the establishment of the District, it was made up of components from the Moscow and Leningrad Military Districts and the Kaliningrad Special Defence Region). This changed during the Belarusian and Russian exercises “Allied Resolve”, which preceded the aggression against Ukraine. Indeed, the military components of the 35th and 36th Combined Arms Armies of the Eastern Military District took part in these manoeuvres. Since then, it has been informally acknowledged that the RFG is formed by the Belarusian Armed Forces and separated components of the Russian Armed Forces. The task of the RFG is to protect the Union State. Until now, checking of its combat readiness has taken place every two years during alternating exercises “Zapad” and “Union Shield”.

of the Union State, which has been used by the Russians to, among other things, train soldiers mobilised for the war against Ukraine. The State Border Committee of the Republic of Belarus also gained more powers³⁰.

Russia and Belarus also accuse the West of wanting to dismantle the current international order by, among other things, changing the arms control regime. In statements by key politicians, responsibility for the disintegration of the disarmament treaty regime is blamed on the U.S. It is emphasised that it is the U.S. that has ceased to abide by these provisions, as in the case of the *Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty*³¹. It is Russia, however, that has repeatedly violated this treaty³², and the suspension of the New Start agreement³³ is presented in official Russian discourse as being due to hostile U.S. policy. Russia has also repeatedly accused the U.S. and, more broadly, NATO countries of interference in electoral processes. It has also accused the West of supporting radical and extremist movements against it.

Very similar accusations against Western countries are made by the Belarusian authorities, above all by Lukashenka. He points out that the countries of NATO's Eastern Flank, especially Poland, are seeking to forcibly change the regime in Belarus, that they are conducting non-transparent military operations and, by means of a policy of sanctions, are aiming to undermine the functioning of the Belarusian economy³⁴.

This was supposed to change in 2023, for which, in addition to the "Union Shield", the "Zapad" manoeuvres were announced. However, the "Zapad" drills were abandoned, and the "Union Shield" most likely also did not take place. At present, it is difficult to assess whether this is only to do with the war in Ukraine, or whether it is indicative of broader changes that may result, among other things, from the announced so-called "Shoigu reform", under which the Western Military District is to be disbanded.

³⁰ А. Плотникова, *Кого опасается Александр Лукашенко?*, „Голос Америки”, 12 X 2022, <https://www.golosameriki.com/a/lukashenko-kgb/6786965.html> [accessed: 11 X 2023].

³¹ A. Kacprzyk, *The End of the INF Treaty*, PISM, 5 VIII 2019, https://pism.pl/publications/The_End_of_the_INF_Treaty [accessed: 3 V 2023].

³² Read more about examples of Russia's violations of the NATO-Russia Founding Act, in: A.M. Dyer et al., *How Russian Violations of the 1997 Founding Act Influence NATO-Russia Relations*, PISM, 6 VII 2018, <https://www.pism.pl/publikacje/How-Russian-Violations-of-the-1997-Founding-Act-Influence-NATORussia-Relations> [accessed 11 X 2023].

³³ A. Kacprzyk, *Russia Suspends the New START Treaty*, PISM, 24 II 2023, <https://pism.pl/publications/russia-suspends-the-new-start-treaty> [accessed: 3 V 2023].

³⁴ Лукашенко прокомментировал желание Польши устроить переворот в Белоруссииб хвицьез, Московский комсомолец, 25 V 2023, <https://www.mk.ru/politics/2023/05/25/lukashenko-prokomentiroval-zhelanie-polshi-ustroit-perevorot-v-belorussii.html> [accessed: 11 X 2023].

The Russians also accuse the Alliance of provoking them into taking military action in Ukraine, and claim that the West has de facto declared war on Russia³⁵. Meanwhile, it is Russia, in cooperation with Belarus, that is using hybrid tools against NATO countries.

The implication is that both Russia and Belarus, in communicating their concerns, repeatedly show what action they will take against those they consider to be their opponents.

Hybrid threats posed by Russia and Belarus

Hybrid operations are most often referred to as hostile activities conducted below the threshold of war, combining military and non-military instruments. The European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats in Helsinki, established by the EU and NATO, defines hybrid threats as:

(...) actions conducted by state or non-state actors, whose goal is to undermine or harm a target by influencing its decision-making at the local, regional, state or institutional level. Such actions are coordinated and synchronized and deliberately target democratic states' and institutions' vulnerabilities. Activities can take place, for example, in the political, economic, military, civil or information domains. They are conducted using a wide range of means and designed to remain below the threshold of detection and attribution³⁶.

In turn, NATO stresses that (...) *hybrid threats combine military and non-military, as well as covert and overt means, including disinformation, cyber attacks, economic pressure, and deployment of irregular armed groups and use of regular forces*³⁷. Other methods, including sabotage, are also indicated to influence or affect the enemy's internal situation³⁸.

---

³⁵ *Парад Победы на Красной площади*, Kremlin.ru, 9 V 2023, kremlin.ru/events/president/news/71104 [accessed: 9 V 2023].

³⁶ *Hybrid threats as a concept*, Hybrid CoE, www.hybridcoe.fi/hybrid-threats-as-a-phenomenon [accessed: 4 V 2023].

³⁷ *What is NATO doing to address hybrid threats?*, NATO, 21 IV 2021, [/www.nato.int/cps/en/natohq/news_183004.htm](https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_183004.htm) [accessed: 4 V 2023].

³⁸ *New Research Division Publication - NATO's response to hybrid threats*, NATO Defense College, 10 X 2017, https://www.ndc.nato.int/news/news.php?icode=886_156338.htm [accessed: 11 X 2023]. See also: A.M. Dyrer, *The Border Crisis as an Example of Hybrid Warfare*, PISM, 2 II 2022, <https://www.pism.pl/publications/the-border-crisis-as-an-example-of-hybrid-warfare> [accessed: 4 V 2023].

Hybrid conflict, also referred to as asymmetric by the Russians, is also characterised by the fact that the forces of the two sides differ significantly from each other, and action is taken by the weaker side - usually politically, economically and militarily. Insurgent forces may be used in asymmetric operations and it is permissible to take action against irregular armed groups. This is why the Russians and Belarusians attach so much importance to training the operational capabilities of Special Operations Forces.

Moreover, according to Russian doctrine, (...) *Russian special forces can carry out tasks in psychological operations, support of armed opposition groups, special reconnaissance of critical infrastructure facilities and elimination of key political-military personnel of the opponent. In addition, in carrying out sabotage and reconnaissance tasks, special forces can be used to paralyse the adversary's command, control and communications system and others critical to achieving the goal of the operation*³⁹.

For Russia (but also Belarus), hybrid actions taken against NATO states, including Poland, are cost-effective. Their aim is to destabilise the adversary socially and politically, including influencing its political decisions. Researchers on the subject of hybrid threats agree that the actions of Belarus, including the Belarusian services, can be seen as part of the hostile activity of the Russian Federation towards NATO states⁴⁰.

Thus, knowledge of the activities carried out as part of hybrid activities, combined with the threats identified by Russia and Belarus, shows, according to the mirror principle, which areas of state functioning the Russians and Belarusians consider to be the most sensitive and vulnerable to destabilisation. In this way, it is possible to indicate which fields they will focus on in operations against NATO countries.

Such actions most often concern cyberspace (e.g. attacks on critical infrastructure), the information domain (after having worked out the strengths and weaknesses of the targeted state's society) and elements of critical infrastructure (after having recognised it), including sabotage actions against transport networks⁴¹, key energy facilities or border infrastructure⁴².

---

³⁹ M. Depczyński, L. Elak, *Rosyjska sztuka operacyjna w zarysie* (Eng. Russian operational art in outline), Warszawa 2020, p. 391.

⁴⁰ M. Świerczek, *The role of provocative-deceptive actions in neutralizing the Belarusian opposition*, "Internal Security Review" 2022, no. 26, pp. 301–336. <https://doi.org/10.4467/20801335PBW.21.043.15703>.

⁴¹ *ENISA Transport Threat Landscape*, European Union Agency for Cybersecurity, 21 III 2023, <https://www.enisa.europa.eu/publications/enisa-transport-threat-landscape> [accessed: 4 V 2023].

⁴² Cf. A.M. Dyer, *Preparing for Russian Hybrid Activities Against NATO and EU Countries*, PISM, 25 XI 2022, <https://www.pism.pl/publications/preparing-for-russian-hybrid-activities-against-natoand-eu-countries> [accessed: 4 V 2023].

Activities in the cyberspace – in Russia and Belarus, such actions are considered a cost-effective tool for influencing adversaries. Russia (and Belarus on its behalf) carries out, with the help of hacking groups but also cyber warfare, attacks on ICT infrastructure and facilities crucial to the functioning of the state⁴³. Servers that hold citizens' data, especially health care data, may also be at risk. The aim is to paralyse a potential adversary without the use of kinetic actions. A successful attack on critical infrastructure also has a strong psychological impact, as it demonstrates the weakness of the adversary and its inability to defend itself effectively. The idea is to get the public of the attacked country to put pressure on the government to change its policy towards Russia.

Disinformation activities – according to Russia and Belarus, they are the most effective tool for shaping the social and political processes taking place in countries considered to be adversaries. While accusing the West of interfering in electoral processes in Russia and Belarus, both countries point out that they carry out such activities in other countries. The aim of outreach activities against Alliance countries is to increase social polarisation and undermine confidence in state institutions, including uniformed services, as well as in Alliance commitments and NATO's ability to defend all its members. The countries most vulnerable to this type of activity are those in which election campaigns are underway. In these, the Russians promote anti-EU and anti-NATO forces.

Part of disinformation activities can also serve to destabilise the banking system. Multi-source information that an important bank is at risk of bankruptcy can shake the entire banking system. Panic can also be caused by information about radioactive contamination, a mysterious pandemic, poisoned food.

Russians operate both through their media, including those run in different languages (e.g. "Sputnik"), and social networks. They also use platforms such as YouTube and so-called "useful idiots", as well as media networks funded (usually indirectly) from Russia, to spread their narrative lines. Very similar methods, albeit on a smaller scale, are used by Belarus.

Sabotage activities – their targets are mainly facilities that are crucial to the functioning of the adversary state. Acts of sabotage, like cyber-attacks, are intended to demonstrate the inability of the attacked party to defend itself effectively, cause casualties, create public panic and undermine confidence in state institutions.

---

⁴³ Russia focuses on targeting government institutions, critical infrastructure facilities and the IT sector. See: *Defending Ukraine: Early Lessons from the Cyber War*, Microsoft, 22 VI 2022, <https://blogs.microsoft.com/on-the-issues/2022/06/22/defending-ukraine-early-lessons-from-the-cyber-war/> [accessed: 4 V 2023].

In particular, energy infrastructure (mainly in maritime areas⁴⁴ and large urban centres) as well as transport infrastructure necessary for people to function are exposed. In the event of armed conflict, sabotage actions are intended to delay or prevent military action by the opposing side. Russia and Belarus have several units, both within the armed forces and subordinate services and interior ministries, trained for this type of action.

Increased intelligence activities in NATO countries – their aim is to obtain information on military plans and, above all, military technology. Due to sanctions, Russia and Belarus have been deprived of access to the technologies necessary for the production of modern armaments. Thus, due to Russian military activities in Ukraine and the need to rebuild and expand its military potential, an increase in such activity can be expected.

Destabilisation of the border situation – maintaining tension at the border is primarily aimed at tiring the adversary of having to take protective measures and exposing him to the high costs involved⁴⁵. Additionally, the instrumentalisation of migration is a tool for political and social influence. Kelly M. Greenhill in her book *Weapons of Mass Migration. Forced Displacement, Coercion, and Foreign Policy* identified 64 such cases between 1953 and 2006, half of which were successful, i.e. achieved the objectives set by the party causing the crisis (admission of migrants, disbursement of funds)⁴⁶. It is therefore an effective tool for influencing a potential opponent.

Hybrid actions are intended to resonate in the administrative-political, financial-economic, military and cultural-worldview spheres. By striking in this way, Russia and Belarus will use exactly the tools they believe the West is using against them.

An attempt at forecasting

Given that Russia accuses Western states of militarisation and imperial ambitions, it can be assumed that regardless of the outcome of the military confrontation in Ukraine, the Russians will continue to base their foreign policy on hard power.

---

⁴⁴ See: M. Piekarski, *Ochrona infrastruktury krytycznej na polskich obszarach morskich w kontekście zagrożeń hybrydowych* (Eng. Protection of critical infrastructure in Polish maritime areas in the context of hybrid threats), in: *Ekspertyzy PTBN*, 2023, no. 1, <https://sites.google.com/view/ptbnonline/ekspertyzy-ptbn> [accessed: 4 V 2023].

⁴⁵ A.M. Dwyer, *The Border Crisis as an Example of Hybrid Warfare...*

⁴⁶ K.M. Greenhill, *Weapons of Mass Migration. Forced Displacement, Coercion, and Foreign Policy*, Cornell University Press 2010.

Thus, an economic and social effort to increase the capacity of the arms industry and further militarisation of society can be expected to continue, including through indoctrination in schools and extensive propaganda efforts. In this context, Russia may exploit the image of NATO as the main enemy against which it must arm and conduct defence operations in order to sustain social mobilisation in its country and the long-term capacity of the population to make sacrifices.

Seeking to treat Russia as one of the world's superpowers will remain an intrinsic feature of Russian foreign policy. Thus, it will continue to undertake international activities against Western states. These are likely to be both diplomatic activities and actions by, for example, private military companies linked to the state, which can be used in local conflicts - primarily in Africa and South America - of an anti-Western nature. At the same time, the Russians will spread propaganda, influencing mainly the societies of the Middle East and Africa⁴⁷. Reminiscent of the colonial past, including the exploitation of the countries there by rich Western European states, Russia is likely to encourage mass arrivals (to take back what the Europeans have looted). This may periodically intensify migratory flows towards Nato countries, forcing increased protection of the Alliance's borders, but also for Western states to make diplomatic efforts to combat Russian activities in Middle Eastern and African countries.

Given that only the idea of an empire - to the knowledge of the author of this article - is able to substitute for the inconvenience of, among other things, sanctions for the average Russian citizen, the Russian authorities will continue to strive to maintain control over the area they consider to be their sphere of influence, i.e. primarily the states of the former USSR, but also the territories comprising the former Russian Empire. It is therefore doubtful that there will be a change in Russian policy towards neighbouring states.

Russia will also maintain anti-Western cooperation with China and other countries that speak out against the hegemony of Western states. It will want to use the media and social networks there to spread its narrative lines. People may be recruited from African and Middle Eastern countries to work in local troll farms, whose main task will be to spread anti-Western propaganda.

Hostile actions will also continue to be taken in countries that have emerged from the Russian sphere of influence but are important to Russia, such as the Baltic states and Poland. Russia's most important objective is to push them

---

⁴⁷ See in more detail: S. Nowacka, J. Czerep, *Fertile ground: How Africa and the Arab World found common language with Russia on Ukraine*, PISM, 17 I 2023, <https://www.pism.pl/publikacje/fertile-ground-how-africa-and-the-arab-world-found-common-language-with-russia-on-ukraine> [accessed: 5 V 2023].

into the grey zone, without real security guarantees from NATO⁴⁸. Russia will continue to undermine the position of these countries in the Alliance, the EU and internationally⁴⁹. Hostile action - both in the information sphere and against critical infrastructure - can be expected above all against Poland as the most important state on the Eastern Flank, heavily involved in supporting Ukraine's war effort. It can be assumed with a high degree of probability that cyber-attacks targeting critical infrastructure for state security will increase in Poland. Disinformation will also increase, with the aim of deepening social polarisation, as well as creating anxiety about the war in Ukraine and the presence of a significant number of refugees from that country on Polish territory.

Russia and Belarus will cooperate closely in undertaking activities of an anti-Polish nature. Border infrastructure will be threatened, but further acts of destruction of Polish memorial sites in Belarus can also be expected⁵⁰. There is

---

⁴⁸ An expression of this thinking was the Russian demands to NATO for the withdrawal of military infrastructure from the countries admitted after 1997, all of which now form the Alliance's eastern flank. See: M. Terlikowski, A.M. Dwyer, *Potential Impact of Russia's Demands on NATO's Defence and Deterrence*, PISM, 22 XII 2021, <https://www.pism.pl/publications/potential-impact-of-russias-demands-on-natos-defence-and-deterrence> [accessed: 5 V 2023].

⁴⁹ One of Russia's actions may be to continue its historical campaign aimed primarily at Poland and, among other things, to blame Poland for the outbreak of World War II. An example is the film entitled *Гиена Европы* (Eng. Hyena of Europe, Russian: *Мир накануне катастрофы. XX век. Гиена Европы. Документальный фильм* (2022), YouTube, 11 II 2023, <https://www.youtube.com/watch?v=l6TpLLw33NQ>). In it, its authors attempt to prove that for many years Poland was a collaborator with Nazi Germany, and that its volition and signing of agreements with the United Kingdom and France forced the USSR to sign a pact with the Third Reich. Similar theses can be found in Belarusian propaganda, for example in the film *Polski faszyzm* (Eng. Polish fascism, Russian: *Польский фашизм // Каким Сталин увидел Минск после войны // Как поляки издевались над белорусами*, YouTube, 21 IX 2022, <https://www.youtube.com/watch?v=e0pZbUV9hWA>), in which the Second Polish Republic is accused of pursuing a policy aimed at the extermination of national minorities, including the Belarusian. The film also suggests that in the future Belarus may wish to demand reparations from Poland for the occupation of the country's western lands during the interwar period. For more on World War II in Russia's historical policy, see: A.M. Dwyer, *World War II in Russia's Foreign Policy...*

⁵⁰ In 2022, the Belarusian authorities, as part of an anti-Polish historical campaign, began destroying Polish memorial sites. In July, the quarters of AK soldiers killed in 1944 located near Mikuliszki in the Hrodna region were vandalised. Acts of vandalism at burial and memorial sites occurred in Jodkowicze, Volkovysk, Kaczyce, Stryjówka, Surkont, Piaskowce and Plebaniszki, among others. The Katyn Cross at the military cemetery in Hrodna was also damaged. See: *Zniszczone polskie cmentarze i pomniki. Bilans antypolskiej kampanii na Białorusi* (Eng. Destroyed Polish cemeteries and monuments. The balance of the anti-Polish campaign in Belarus), TVP Info, 31 XII 2022, <https://www.tvp.info/65399725/zniszczzone-polskie-cmentarze-na-bialorusi-smutny-bilans-roku-2022> [accessed: 11 X 2023].

also a serious danger associated with the possible location in Poland of agents who legend themselves as victims of the Belarusian regime.

Russian and Belarusian propaganda will probably continue to accuse Poland of pursuing an imperial policy and militarisation⁵¹. These actions will therefore be an exact mirror image of the policy pursued by Russia, i.e. the militarisation of the state, increasing arms production and maintaining pressure on neighbouring states, including military action against them (war in Ukraine).

Counteraction options

The knowledge that Russia and Belarus perceive NATO not only as a potential adversary, but also as an organisation with which they are in a de facto state of war, is linked to the awareness of the risk of hostile actions being taken by Russian and Belarusian services. As already indicated, using the mirror principle in the analysis of Russian and Belarusian strategic documents, the areas most at risk of such actions can be singled out.

Alliance countries should focus primarily on protecting critical infrastructure, including power plants, pipelines (especially undersea ones), refineries and fuel depots, port infrastructure and the rail network (especially the routes most important for the movement of armed forces and those most used by passenger and freight depots). It is very important to secure them both in terms of cyber security (locating back-up servers in safe countries, moving data to the cloud) and against acts of sabotage. It is important to define which areas of security are the responsibility of the investor or owner of the facility and which are the responsibility of state institutions. In doing so, it is worth taking advantage of Ukraine's experience from the war with Russia, showing which facilities and servers were targeted by the aggressor in the first place. Poland should select an institution to play a leading role in shaping its policy on protection against hybrid threats.

In the case of disinformation activities, NATO members should focus on building societies' resilience to this threat. Education, already at primary school level, on the most common ways of conducting such activities, the creation of comprehensive information strategies by state institutions and the organisation of broad media campaigns, as well as the cooperation of these institutions with non-governmental organisations, are very important for countering disinformation.

---

⁵¹ The transfer of new equipment primarily to the 18th and 16th Mechanised Divisions, whose area of responsibility is eastern and north-eastern Poland, will be cited as an example, as will the presentation of the decision to form the 1st Legions Infantry Division as having a hostile character.

Counter-intelligence cover for the defence industry and NATO military operations must be increased. In particular, information on control systems, military and law enforcement structures, defence industry companies, critical technologies and personal data must be protected.

In the context of building resilience to and responding to hybrid threats, it is worthwhile to reflect on whether a time of increased threat of hybrid action should be added to the state of peace and the state of war, which would create opportunities to grant additional powers to the armed forces in particular. A separate issue remains the answer to the question of whether NATO states should begin to conduct offensive actions, e.g. in cyberspace, against identified hostile actors. Given that the Alliance is a defensive organisation, such changes can hardly be expected.

Summary

The article demonstrates that the mirror principle can be useful for identifying threats to NATO states emanating from Russia and Belarus. On the basis of an analysis of Russian and Belarusian strategic documents, such as the war doctrine and the state security doctrine, statements by politicians, academic articles, press publications on security issues and their threats, it is possible to conclude which areas Russia and Belarus consider most important for the stability of the state, and thus which will be attacked by them first.

Since for Russia and Belarus the most serious threats involve an increased military presence on their borders, mass protests, cyber activities, attacks on critical infrastructure facilities or disinformation, it can be assumed that in these areas these countries will remain the most offensive. Undoubtedly, their actions will change over time, but through, among other things, a careful analysis of the current accusations against NATO states, it will be possible to predict what measures Russia and Belarus may reach for in the near future.

On the basis of current declarations by Russian and Belarusian political elites, it can be concluded that, regardless of the course of the war in Ukraine, Russia will intensify hybrid actions against NATO states. In the longer term (about a decade), if the current shape of its foreign and security policy is maintained, the threat of direct military action should be expected to increase. Hence, it is necessary to counter (both non-kinetic and military) such threats both in individual NATO member states and by the Alliance as a whole in order to deter Russia and its cooperating partner Belarus.

Bibliography

Depczyński M., Elak L., *Rosyjska sztuka operacyjna w zarysie* (Eng. Russian operational art in outline), Warszawa 2020.

Grenda B., *Środowisko bezpieczeństwa europejskiego w świetle zagrożeń ze strony Rosji* (Eng. The European security environment in the light of the Russian threat), Toruń 2019.

Greenhill K.M., *Weapons of Mass Migration. Forced Displacement, Coercion, and Foreign Policy*, Cornell University Press 2010.

Jung C.G., *Archetypy i nieświadomość zbiorowa* (Eng. Archetypes and the collective unconscious), Warszawa 2016.

Świerczek M., *The role of provocative-deceptive actions in neutralizing the Belarusian opposition*, "Internal Security Review" 2022, no. 26, pp. 301–336.

Internet sources

ABW zatrzymała kolejnego szpiega z siatki pracującej na rzecz Rosji (Eng. ISA detains another spy from a network working for Russia), PAP, 10 VII 2023, <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1595110%2Caw-zatrzymala-kolejnego-szpiega-z-siatki-pracujacej-na-rzecz-rosji.html> [accessed: 11 X 2023].

Czerep J., Nowacka S., *Fertile ground: How Africa and the Arab World found common language with Russia on Ukraine*, PISM, 17 I 2023, <https://www.pism.pl/publikacje/fertile-ground-how-africa-and-the-arab-world-found-common-language-with-russia-on-ukraine> [accessed: 5 V 2023].

Dyner A.M., *Before the Invasion: The Russian-Belarusian Allied Resolve Exercises*, PISM, 24 II 2022, <https://www.pism.pl/publications/before-the-invasion-the-russian-belarusian-allied-resolve-exercises> [accessed: 11 X 2023].

Dyner A.M., *The Border Crisis as an Example of Hybrid Warfare*, PISM, 2 II 2022, <https://www.pism.pl/publications/the-border-crisis-as-an-example-of-hybrid-warfare> [accessed: 4 V 2023].

Dyner A.M., *New Military Doctrine of the Union State of Belarus and Russia*, PISM, 15 II 2022, <https://www.pism.pl/publications/new-military-doctrine-of-the-union-state-of-belarus-and-russia> [accessed: 3 V 2023].

Dyner A.M., *Preparing for Russian Hybrid Activities Against NATO and EU Countries*, PISM, 25 XI 2022, <https://www.pism.pl/publications/russia-continuing-cyberthreats-against-nato-countries> [accessed: 4 V 2023].

Dyner A.M., *Russian and Belarusian Military Drills*, PISM, 10 X 2023, <https://pism.pl/publications/russian-and-belarusian-military-drills> [accessed 11 X 2023].

Dyner A.M., *Russia Adopts More Confrontational Maritime Doctrine*, PISM, 2 VIII 2022, <https://pism.pl/publications/russia-adopts-more-confrontational-maritime-doctrine> [accessed: 2 V 2023].

Dyner A.M., *Russia Beefs Up Its Western Flank*, PISM, 19 XII 2018, https://pism.pl/publications/Russia_Beefs_Up_Its_Western_Flank [accessed: 11 X 2023].

Dyner A.M., *World War II in Russia's Foreign Policy*, PISM, 28 I 2020, https://pism.pl/publications/World_War_II_in_Russias_Foreign_Policy [accessed: 5 V 2023].

Dyner A.M. et al., *How Russian Violations of the 1997 Founding Act Influence NATO-Russia Relations*, PISM, 6 VII 2018, https://www.pism.pl/publikacje/How_Russian_Violations_of_the_1997_Founding_Act_Influence_NATORussia_Relations [accessed: 11 X 2023].

Ellehuus R., *Mind the Gaps: Assessing Russian Influence in the United Kingdom*, https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/20720_Ellehuus_GEC_FullReport_FINAL.pdf [accessed: 11 X 2023].

ENISA Transport Threat Landscape, European Union Agency for Cybersecurity, 21 III 2023, <https://www.enisa.europa.eu/publications/enisa-transport-threat-landscape> [accessed: 4 V 2023].

Flórez K., *Zasada lustra – na czym polega?* (Eng. The mirror principle - what is it?), *Krok do zdrowia*, 24 IX 2022, <https://krokdozdrowia.com/zasada-lustra-czym-polega/> [accessed: 3 V 2023].

Hybrid threats as a concept, European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats, <https://www.hybridcoe.fi/hybrid-threats-as-a-phenomenon> [accessed: 4 V 2023].

Kacprzyk A., *The End of the INF Treaty*, PISM, 5 VIII 2019, https://pism.pl/publications/The_End_of_the_INF_Treaty [accessed: 3 V 2023].

Kacprzyk A., *Russia Suspends the New START Treaty*, PISM, 24 II 2023, <https://pism.pl/publications/russia-suspends-the-new-start-treaty> [accessed: 3 V 2023].

Klerk M., *Projection: You Are My Mirror and I Am Yours*, Jung Society of Utah, 29 IV 2016, <https://jungutah.org/blog/projection-you-are-my-mirror-and-i-am-yours-2/> [accessed: 10 VI 2023].

New Research Division Publication - NATO's response to hybrid threats, NATO Defense College, 10 X 2017, https://www.ndc.nato.int/news/news.php?icode=886_156338.htm [accessed: 11 X 2023].

Piekarski M., *Ochrona infrastruktury krytycznej na polskich obszarach morskich w kontekście zagrożeń hybrydowych* (Eng. Protection of critical infrastructure in Polish maritime areas in the context of hybrid threats), in: *Ekspertyzy PTBN*, 2023, no. 1, <https://sites.google.com/view/ptbnonline/ekspertyzy-ptbn> [accessed: 4 V 2023].

Smith B., *Defending Ukraine: Early Lessons from the Cyber War*, Microsoft, 22 VI 2022, <https://blogs.microsoft.com/on-the-issues/2022/06/22/defending-ukraine-early-lessons-from-the-cyber-war/> [accessed: 4 V 2023].

Terlikowski M., Dyner A.M., *The Belarusian Vector of the Russian Threat to NATO*, PISM, 10 VII 2023, <https://pism.pl/publications/the-belarusian-vector-of-the-russian-threat-to-nato> [accessed: 11 X 2023].

Terlikowski M., Dyner A.M., *Potential Impact of Russia's Demands on NATO's Defence and Deterrence*, PISM, 22 XII 2021, <https://www.pism.pl/publications/potential-impact-of-russias-demands-on-natos-defence-and-deterrence> [accessed: 5 V 2023].

United States Senate Select Committee on Intelligence, *Russian Active Measures Campaigns and Interference in the 2016 U.S. Election. Report*, <https://www.intelligence.senate.gov/publications/report-select-committee-intelligence-united-states-senate-russian-active-measures> [accessed: 2 V 2023].

What is NATO doing to address hybrid threats?, NATO, 21 IV 2021, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_183004.htm [accessed: 4 V 2023].

Zniszczone polskie cmentarze i pomniki. Bilans antypolskiej kampanii na Białorusi (Eng. Destroyed Polish cemeteries and monuments. The balance of the anti-Polish campaign in Belarus), TVP Info, 31 XII 2022, <https://www.tvp.info/65399725/zniszczone-polskie-cmentarze-na-bialorusi-smutny-bilans-roku-2022> [accessed: 11 X 2023].

Russian and Belarusian Internet sources

Барабанов А., *Лукашенко заявил, что Польша давит Украину из-за отмашки США*, Газета.Ru, 22 IX 2023, <https://www.gazeta.ru/politics/news/2023/09/22/21343147.shtml> [accessed: 11 X 2023].

Беларусь и Россия обсудили охрану границы Союзного государства, Reformation, 4 V 2023, <https://reform.by/belarus-i-rossija-obsudili-ohranu-granicy-sojuznogo-gosudarstva-2> [accessed: 4 V 2023].

Жириновский предложил Польше, Венгрии и Румынии поделить Украину, РБК, 24 III 2014, <https://www.rbc.ru/politics/24/03/2014/570419ef9a794761c0ce8426> [accessed: 11 X 2023].

Лукашенко встретился с директором Службы внешней разведки России Сергеем Нарышкиным, Белта, 4 IV 2023, <https://www.belta.by/photonews/view/lukashenko-vstretilsja-s-direktorom-sluzhby-vneshnej-razvedki-rossii-sergeem-naryshkinym-32720/> [accessed: 4 V 2023].

Лукашенко: в Польше, Литве, Украине готовят белорусских радикалов для диверсий в стране, Коммерсант, 10 X 2022, <https://www.kommersant.ru/doc/5606884> [accessed: 11 X 2023].

Лукашенко заявил об угрозе вторжения Запада в Белоруссию, Лента.ру, 31 III 2023, https://lenta.ru/news/2023/03/31/west_menace/ [accessed: 11 X 2023].

Лукашенко обеспокоен планами НАТО и Польши забрать Западную Украину, Белта, 23 V 2022, <https://www.belta.by/president/view/lukashenko-obespokoен-planami-nato-i-polshi-zabrat-zapadnuju-ukrainu-503501-2022/> [accessed: 11 X 2023].

Лукашенко о милитаризации Польши: такая эскалация вдоль наших границ недопустима, Белта, 28 I 2022, <https://www.belta.by/president/view/lukashenko-o-militarizatsii-polshi-takaja-eskalatsija-vdol-nashih-granits-nedopustima-481701-2022/> [accessed: 11 X 2023].

Лукашенко предупредил о «лязгающих» у границ Белоруссии войсках НАТО, РИА, 16 VIII 2020, <https://ria.ru/20200816/1575854110.html> [accessed: 11 X 2023].

Лукашенко прокомментировал желание Польши устроить переворот в Белоруссииб хвицяз, Московский комсомолец, 25 V 2023, <https://www.mk.ru/politics/2023/05/25/lukashenko-prokommentiroval-zhelanie-polshi-ustroit-perevorot-v-belorussii.html> [accessed: 11 X 2023].

Мир накануне катастрофы. XX век. Гиена Европы. Документальный фильм (2022), YouTube, 11 II 2023, <https://www.youtube.com/watch?v=l6TpLLw33NQ> [accessed: 5 V 2023].

Парад Победы на Красной площади, Kremlin.ru, 9 V 2023, <http://kremlin.ru/events/president/news/71104> [accessed: 9 V 2023].

Плотникова А., Кого опасается Александр Лукашенко?, Голос Америки, 12 X 2022, <https://www.golosameriki.com/a/lukashenko-kgb/6786965.html> [accessed: 11 X 2023].

Польский фашизм // Каким Сталин увидел Минск после войны // Как поляки издевались над белорусами, YouTube, 21 IX 2022, <https://www.youtube.com/watch?v=e0pZbUV9hWA> [accessed: 5 V 2023].

Путин: Польша хочет оккупировать Западную Украину под «зонтиком» НАТО, РИА, 21 VII 2023, <https://crimea.ria.ru/20230721/putin-polsha-khochet-okkupirovat-zapadnuyu-ukrainu-pod-zontikom-nato-1130218007.html> [accessed: 11 X 2023].

Russian and Belarusian legal acts and documents

Военная доктрина Российской Федерации, <https://docs.cntd.ru/document/420246589> [accessed: 2 V 2023].

Военная доктрина Союзного государства, Правовой портал Союзного государства, <https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fxn--c1anggbdpdf.xn--p1ai%2Fupload%2Fiblock%2F18c%2F%25D0%2592%25D0%25BE%25D0%25B5%25D0%25BD%25D0%25BD%25D0%25B0%25D1%258F%2520%25D0%25B4%25D0%25BE%25D0%25BA%25D1%2582%25D1%2580%25D0%25B8%25D0%25BD%25D0%25B0%2520%25D0%25A1%25D0%25BE%25D1%258E%25D0%25B7%25D0%25B-D%25D0%25BE%25D0%25B3%25D0%25BE%2520%25D0%2593%25D0%25BE%25D1%2581%25D1%2583%25D0%25B4%25D0%25B0%25D1%2580%25D1%2581%25D1%2582%25D0%25B2%25D0%25B0.docx&wdOrigin=BROWSELINK> [accessed: 3 V 2023].

Заседание коллегии ФСБ России, Kremlin.ru, special.kremlin.ru/catalog/keywords/78/events/70597 [accessed: 2 V 2023].

Закон Республики Беларусь об утверждении Военной доктрины Республики Беларусь, Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь, 20 VII 2016, <https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=H11600412> [accessed: 3 V 2023].

Морская доктрина Российской Федерации, Kremlin.ru, static.kremlin.ru/media/events/files/ru/uAFi5nvux2twaqjftS5yrIZUVTJan77L.pdf [accessed: 2 V 2023].

Постаиовлене Совета Безопасности Республики Беларусь о рассмотрении проекта новой Концепции национальной безопасности Республики Беларусь, Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь, 6 III 2023, <https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=P223s0001> [accessed: 3 V 2023].

Указ Президента Российской Федерации от 02.07.2021 г. № 400., „О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации”, Kremlin.ru, www.kremlin.ru/acts/bank/47046 [accessed: 2 V 2023].

Anna Maria Dyner

Graduate of the Institute of Political Science and Eastern European Studies at the University of Warsaw. Analyst on Belarus and the security policy of the Russian Federation in the programme “International Security” of the Polish Institute of International Affairs. Her research interests include Russian security policy, the role of Russia in the post-Soviet area and the domestic and foreign policy of Belarus.

Working methods of the Russian secret services in the light of the Oleg Kulinich case

Abstract

The author analyses the case of the detention of Ukrainian Security Service officer Oleg Kulinich on suspicion of espionage for the Federal Security Service of the Russian Federation. On the basis of the analysis of the tasks posed to this Russian agent, he concludes that the modus operandi of Russian counterintelligence is diametrically opposed to the methods of Western services. The main difference is the shifting of the centre of gravity of operational activities from reconnaissance-information work to attempts at agentic seizure of control over enemy institutions, mainly civilian and military special services, and the realisation of intelligence infiltration by people with the same habitus as recruitment candidates. Drawing on the achievements of cognitive psychology and research in recent history, the author demonstrates that the Russian services have been using and refining these methods for more than 100 years.

Keywords

FSB, SBU, VChK, GPU, offensive counterintelligence, disorganisation, infiltration, Russian-Ukrainian conflict.

On 16 July 2022, the Security Service of Ukraine arrested its own officer, Colonel Oleg Kulinich¹, who headed the Crimean branch of the SBU² from October 2020 to March 2022³. Kulinich was accused of cooperating with Russian special services. The State Bureau of Investigation (Ukrainian: Державне бюро розслідувань, SBI), which investigated his case, revealed that among the evidence of treason were recordings of Kulinich's conversations with Volodymyr Sivkovich - his superintendent on behalf of the 5th Service of the Federal Security Service⁴, and computer metadata proving that Kulinich blocked the transmission to the SBU headquarters in Kiev of an agent's report warning of an attack by Russian Federation (RF) forces stationed in Crimea just hours before the start of the operation on the night of 24 February 2022⁵.

Kulinich's detention came as a shock to the Ukrainian security sector, as the officer had been appointed to lead the Crimean SBU by President Volodymyr Zelensky. In order to promote Kulinich, the president removed Evgeny Netuzhilov from his post - despite the previous successes of the unit he was heading - and sent him to a remote outpost in Chernihiv, far from Crimea⁶. At the same time, Kulinich was a close associate and friend of the head of the SBU Ivan Bakanov⁷, whom Zelenski entrusted with the leadership of this service in 2019⁸ (Bakanov and Zelenski were linked by a long-standing friendship, common interests and

---

¹ ДБР та СБУ затримали співробітника Служби безпеки України, який працював на спецслужби РФ та передавав їм таємні дані, Державне бюро розслідувань, 16 VII 2022, <https://dbr.gov.ua/news/dbr-ta-sbu-zatrimali-spivrobitnika-sluzhbi-bezpeki-ukraini-yakij-pracyuvav-na-specsluzhbi-rf-ta-peredavav-im-taemni-dani> [accessed: 1 VI 2023].

² Following the annexation of the peninsula by the Russian Federation in 2014, the Crimean branch of the SBU operated from the territory of the Kherson region.

³ Указ Президента України №91/2022, <https://www.president.gov.ua/documents/912022-41481> [accessed: 10 VII 2023].

⁴ FSB division responsible for intelligence activities in the post-Soviet area, mainly in Ukraine.

⁵ В. Самар, *Кроты ФСБ в СБУ. Чего не хватает в деле Кулинич-Сивковича*, Центр журналистских расследований, 26 IV 2023, <https://investigator.org.ua/investigations/253973/> [accessed: 20 VII 2023]; А. Мазуренко, *Бывший начальник СБУ в Крыму и заместитель секретаря СНБО способствовали вторжению РФ*, Украинская Правда, 23 VII 2022, <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2022/07/23/7359762/> [accessed: 20 VII 2023]; *Спустя полгода после ареста СБУ-шника, курировавшего Крым, ему официально вменили потерю Херсонщины*, 5 IV 2023, <https://dzen.ru/a/ZC1w30iFDTx-UcqV> [accessed: 20 VII 2023].

⁶ Ibid.

⁷ Ibid.

⁸ Указ Президента України №316/2019, <https://www.president.gov.ua/documents/3162019-27181> [accessed: 12 VII 2023]. See also: В. Самар, *Кроты ФСБ в СБУ...*

political activities⁹). As a result of the Kulinich affair, Bakanov lost his post (but was exonerated without investigation on suspicion of treason), and investigations were opened against more than 650 SBU officers¹⁰ on suspicion of collaboration with the Federal Security Service of the Russian Federation (Russian: Федеральная служба безопасности Российской Федерации, FSB)¹¹. Interestingly, the SBI reported as early as April 2022 on the investigation of Kulinich, who, despite losing his post, remained in the service and, moreover, became a special task officer to the head of the SBU (!)¹². He served in this capacity until his arrest, although an official letter alleging treason against him appeared on the website of the Office of the Attorney General in June¹³. Even more interestingly, Kulinich, despite having been out of the service for years and working in the civilian sector, was given a position in the SBU without a security clearance and without submitting a personal security questionnaire¹⁴. In addition, as of June 2020, the SBU had the testimony of Russian agent Igor Kolesnikov, which showed that Kulinich was in constant contact with Russian agents¹⁵. Moreover, no one was interested in the fact that Kulinich served in the Federal Counterintelligence Service (later renamed FSB) until 1992, which means he must have had Russian citizenship at the time. Moreover, he owed his career to his friendship with identified Russian agent Andriy Derkacz¹⁶. This one, according to the US State Department, had been performing tasks for the Russian Federation since 2010, including the creation of diversionary units for the activities of the Main Directorate of the General Staff of the Armed Forces of the Russian Federation (Russian: Главное управление Генерального штаба Вооружённых

---

⁹ М. Жарговська, «Зеленський – людина з великої літери. Може, навіть усі літери в цьому слові – з великої літери». Керівник штабу Зеленського Іван Баканов про стратегію кампанії, зустрічі з олігархами і канал «1+1», Бабель, 25 III 2019, <https://babel.ua/texts/27627-zelenskiy-lyudina-z-velikoji-literi-mozhe-navit-vsi-bukvi-v-comu-slovi-z-velikoji-literi-kerivnik-shtabu-zelenskogo-ivan-bakanov-pro-strategiyu-kampaniji-zustrichah-z-oligarhami-i-vidnosinah-z-1-1> [accessed: 12 VII 2023]; К. Скоркин, *Зеленский и люди в погонах. Что означают громкие отставки украинских силовиков*, Carnegie Endowment for International Peace, 21 VII 2022, <https://carnegieendowment.org/politika/87549> [accessed: 12 VII 2023].

¹⁰ К. Скоркин, *Зеленский и люди в погонах...*

¹¹ However, neither Bakanov nor the SBU's head of counterintelligence, Alexander Poklada, were investigated. See: В. Самар, *Кроты ФСБ в СБУ...*

¹² Ibid.

¹³ Ibid.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ In September 2020, the US State Department officially recognised Derkacz as an FSB agent. From: *Деркач Андрій Леонідович*, ПолітХаб, <https://www.chesno.org/politician/105/> [accessed: 19 VII 2023].

сил Российской Федерации, GU)¹⁷ in Ukraine¹⁸. Kulinich was also repeatedly accused of corruption and financial embezzlement¹⁹ during his time in the civil administration²⁰. The fact that the Crimean SBU virtually ceased to function under his rule was also not cause for concern, as he effectively paralysed its activities by moving its headquarters from Kherson, close to Crimea, to Kiev without preparing facilities for officers. In addition, he directed the service's activities towards topics unrelated to Crimea and led to a 60% reduction in the number of officers²¹. Kulinich presented the abolition of the unit in Kiev as a necessary reform of the territorial and operational structure²², and apparently this explanation was accepted at SBU headquarters.

The investigation launched after Kulinich's arrest omitted threads of Ukrainian politicians²³ and high-ranking SBU officers²⁴ evidently linked to him. The investigation also failed to address the question of who was actually responsible for pulling Kulinich into the SBU and bringing him into Bakanov's immediate entourage²⁵ in violation of all vetting procedures. Bakanov, although it was through him that Kulinich carried out the tasks set by the FSB²⁶, was removed from the circle of suspects and does not even appear as a witness in the case, despite being proven to have travelled to the US in 2019 with money from a de facto lobbying firm owned by Sivkovich²⁷. It has long been reported in Ukrainian newspapers that he is an acquaintance of Putin's from his service in the KGB²⁸. For

---

¹⁷ Former Main Intelligence Directorate of the General Staff of the Russian Armed Forces (Russian: Главное разведывательное управление Генерального штаба Вооружённых сил Российской Федерации, GRU RF).

¹⁸ В. Самар, *Кроты ФСБ в СБУ...*

¹⁹ Ibid.

²⁰ Kulinich, among others, held senior positions at Energoatom and Goskomziem. His position at the latter company allowed him to machinate the sale of state land into private hands.

²¹ Ibid.

²² Ibid.

²³ See: *Координировал шпионскую деятельность в интересах ФСБ: экс-секретарю СНБО Сивковичу сообщили о подозрении*, Прямий, 23 VII 2022, <https://prm.ua/ru/koordiniroval-shpyonskiyu-deiatelnost-v-ynteresakh-fsb-ks-sekretariu-snbo-syvkovychu-soobshchily-o-podozrenny/> [accessed: 20 VII 2023].

²⁴ The investigation focused on the threads of SBU officers who co-operated with the FSB in areas occupied by the armed forces of the Russian Federation. See: К. Скоркин, *Зеленский и люди в погонах...*

²⁵ В. Самар, *Кроты ФСБ в СБУ...*

²⁶ С. Кошкіна, *Судьба Макея. И украинских предателей*, Житомир online, https://zhitomir-online.com/top_news/136748-sudba-makeya-y-ukraynskykh-predateley.html [accessed: 16 VII 2023].

²⁷ В. Самар, *Кроты ФСБ в СБУ...*

²⁸ *Who is Mr Sivkovich?*, Live Journal, <https://v-n-zb.livejournal.com/386298.html> [accessed: 16 VII 2023].

the Ukrainian investigators, Bakanov's links with Derkacz on religious-ideological grounds were not an aggravating circumstance either²⁹. The Ukrainian authorities even tried to present Kulinich's detention as a serious warning to Russian agents in the Ukrainian administration³⁰, resulting from the professional infiltration of the FSB by the SBU³¹. As it seems, these investigations served the presidential administration to take full control of the force sector, which was entrusted to Andriy Yermak (despite accusations of cooperation with the Russian Federation raised against him in the media)³².

This case is interesting not because of the betrayal of a well-ranked Ukrainian service officer, but because of the *modus operandi* of the Russian service. It has been reconstructed in the article on the basis of an analysis of information gathered by the Ukrainian SBI.

Methods used by the FSB during operations in Ukraine

The *Notification of suspicion* (Ukrainian: Повідомлення про підозру³³) published on 22 July 2022 by the SBI regarding Sivkovich makes it possible to reproduce the characteristic *modus operandi* of the Russian FSB, which distinguishes the Russian service from Western secret services. Its main elements boil down to the following:

1. Conducting recruitment and reconnaissance activities with the help of people belonging ethnically, mentally and linguistically to the infiltrated group, usually with a branched network of acquaintances among the candidates to be recruited³⁴.

---

²⁹ В. Самар, *Кроты ФСБ в СБУ...*

³⁰ Ю. Зиненко, *Дело Кулинич является сигналом всем предателям, что их найдут и накажут – экс-нардеп Украины*, Гордон, 5 IV 2023, <https://gordonua.com/news/politics/delo-kulinicha-yavlyatsya-signalom-vsem-predatelyam-chto-ih-naydut-i-nakazhut-eks-nardep-ukrainy-1658110.html> [accessed: 22 VI 2023].

³¹ *Работал на “кротоферму”*: СБУ обнародовала новые детали госизмены экс-главы спецслужбы в Крыму, Фокус, 5 IV 2023, <https://focus.ua/ukraine/558953-rabotal-na-krotofermu-sbu-obnarodovala-novye-detali-gosizmeny-eks-glavy-specsluzhby-v-krymu> [accessed: 22 VI 2023].

³² К. Скоркин, *Зеленский и люди в погонах...*

³³ *Повідомлення про підозру*, Державне бюро розслідувань, https://old.gb.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=220014 [accessed: 22 VI 2023].

³⁴ See: А. Каташинская, *СБУ: Кремль хотел поставить у власти предателей из ОПЗЖ и Партии регионов*, КР.УА, 19 VI 2022, <https://kr.ua/politics/a652006-sbu-posle-okkupatsii-kreml-khotel-postavit-u-vlasti-predatelej-iz-opzzh-i-partii-rehionov> [accessed: 22 VI 2023].

2. Facilitating recruitment processes by means of political organisations of legends (screens)³⁵ to pose as internal-political, rather than espionage, reconnaissance activity.
3. The aim in intelligence activities is not to collect and process information about the adversary, but to create a situation. This creation consists of:
  - a) attempts to take control of enemy institutions (mainly civilian and military intelligence and counterintelligence),
  - b) damaging activities, i.e. the disorganisation of the opponent's civilian and military institutions through agents of influence in order to block its offensive capabilities and impede its defensive and countermeasures.

Recruitment activities carried out with the help of community members

It is clear from the notification published by the SBI³⁶ that Kulinich was neither recruited by FSB officers nor maintained direct intelligence communication with them. Both the recruitment and the conduct of Kulinich were carried out by Ukrainian nationals who have been on the territory of the Russian Federation since 2014³⁷. The Security Service of Ukraine obtained, among other things, evidence of an ongoing spy contact³⁸ between Kulinich and Sivkovich, who, according to the SBI investigation materials, recruited and guided Kulinich, acting on behalf of the FSB.

Volodymyr Sivkovich³⁹ (born 1960) served in the republican Ukrainian KGB from 1982 to 1992⁴⁰. After the collapse of the USSR, like many other officers of the service, he embarked on a career in business. In the 1990s and in the first decade of the 21st century, he was chairman of Kiev joint stock companies Авиаккомпания Вита and М. Ф. С. At the same time, he served as chairman

---

³⁵ A 'legend organisation' in Russian terminology or a 'screen organisation' in Anglo-Saxon terminology is an organisation (e.g. a company, foundation, social organisation, party) used for espionage activities in a country, by means of which it is not only simpler to reach its citizens, but also a much greater margin of 'deniability' is gained. In the event of unmasking, it is much easier to conceal the espionage activity of a foreign state than in the case of diplomatic representatives of that state.

³⁶ *Повідомлення про підозру...*

³⁷ М. Кучерявец, *Екс-глава СБУ в Криму Кулинич предстанет перед судом*, РБК – Україна, 3 VII 2023, <https://www.rbc.ua/ukr/news/eks-golova-sbu-krimu-kulinich-postane-pered-1688371813.html> [accessed: 22 VII 2023].

³⁸ This is to include elements such as: conspiring between the two sides of a communication, accepting tasks and reporting on their completion, and passing on information that is a state or official secret.

³⁹ Biographical information from: *Биография Владимира Сивковича*, 14 XII 2013, <https://web.archive.org/web/20191029103200/https://ria.ru/20131214/984107701.html> [accessed: 12 VII 2023].

⁴⁰ See: *Екс-вице-премьеру Сивковичу объявили подозрение в сотрудничестве с ФСБ*, Еспресо, 23 VII 2022, <https://ru.espresso.tv/eks-vitse-premeru-sivkovichu-obyavili-podozrenie-v-sotrudnichestve-s-fsb> [accessed: 12 VII 2023].

of the supervisory board at the company Международный Медиа Центр – СТБ. In 1998, he entered politics and became an aide to President Leonid Kuchma. Subsequently, he was a member of the Ukrainian parliament (Verkhovna Rada, Ukrainian: Верховна Рада) of the 4th, 5th and 6th terms (i.e. from 2000 to 2010). As a parliamentarian, he served, inter alia, as Chairman of the Parliamentary Committee on Economic Security and Activity of the Defence-Industrial Complex (Ukrainian: Підкомітет з питань економічної безпеки та діяльності оборонно-промислового комплексу) and deputy chairman of the Verkhovna Rada Committee on National Security and Defence (Ukrainian: Комітет Верховної Ради України з питань національної безпеки та оборони). In 2010, he served as deputy prime minister for several months before becoming deputy chairman of the National Security and Defence Council of Ukraine (Ukrainian: Рада Національної Безпеки і Оборони України). In December 2013, he was stripped of this position following an accusation of overstepping his authority during the dispersal of Euromaidan protesters on 30 November 2013. After Viktor Yanukovych lost power, he left for Russia. In January 2022, Sivkovich was placed on the US Treasury Department's sanctions list as a person responsible for implementing the Russian Federation's subversive and destabilising activities against Ukraine⁴¹.

Kulinich's intelligence service was therefore the responsibility of a Ukrainian who had previously held important state positions, on top of having a past in the Ukrainian structures of the Russian secret services. It is very likely that Sivkovich reached Kulinich through a private acquaintance with him from before his escape to the Russian Federation in 2014. In this way, the Russian special services overcame the candidate's resistance to cooperate. This is because it was not offered by an intelligence officer of a foreign country, but primarily by a man of the same nationality, coming from the same background, probably privately acquainted for many years.

Sivkovich, as a resident agent⁴², did not interfere in the activities of Kulinicz, who, for his part, recruited associates in an identical manner from among his friends and colleagues. In fact, it could be argued that the recruitment activities in this case were similar to Amway-type multi-level marketing solutions⁴³, whereby participants are incentivised with financial benefits to recruit more salesmen. In the case of both

---

⁴¹ *Russian Harmful Foreign Activities Designations*, Office of Foreign Assets Control, 20 I 2022, <https://ofac.treasury.gov/recent-actions/20220120> [accessed: 5 VII 2023].

⁴² Resident agent (Russian: *агент групповод*) – agent, who handles his own ring of sub-agents.

⁴³ See: B.A. Sypniewska, *Marketing wielopoziomowy – szansa czy zagrożenie?* (Eng. Multi-level marketing - opportunity or threat?), *“Zeszyty Naukowe PWSZ w Płocku. Nauki Ekonomiczne”* 2013, vol. 17, pp. 54–73.

Sivkovich and Kulinich, recruitment was limited to their circles of acquaintances and trusted associates, from which the most susceptible individuals were selected, e.g. because of their corrupt pasts, pro-Russian sympathies or disappointed ambitions for promotion⁴⁴. At the same time, it is possible that - at least at the lower levels of the network created in this way - information linking the organisation under construction with the Russian special services did not appear. This was possible as a result of the application of yet another method allowing the true nature of the activities carried out and their true beneficiary to be masked.

Creating a legend organisation as a way of facilitating recruitment processes

In his contacts with Kulinich, Sivkovich did not act as an FSB agent, but as the leader of a political organisation in opposition to the Ukrainian government, with a programme contrary to the political line of the ruling group, but (ostensibly) directed towards the welfare of Ukraine. This organisation was established in Moscow around 2019, on the initiative of Yanukovych camp politicians in exile in the Russian Federation. It was given the name of Political Bureau (Russian: Политический Офис, ПБ). The initiators of its foundation and its leaders were Sivkovich and Andriy Kluyev, who, like the former, was a deputy of the Verkhovna Rada of the fourth, fifth and sixth terms. In addition, he served several times as deputy prime minister between 2003 and 2012, as secretary of the National Security and Defence Council of Ukraine between 2012 and 2014, and led the Yanukovych administration in January 2014 and tried to overcome the political crisis caused by the popular protests. During this time, several assassination attempts were made against him, and once he was even wounded by a shot from an automatic weapon⁴⁵. According to Russian sources, Kluyev is permanently based in Donetsk (however, there is no information that he is part of the leadership of the former Donetsk People's Republic⁴⁶). In 2016, he testified before a Moscow court that was hearing a case brought by former Verkhovna Rada deputy Volodymyr Olehnik, who demanded that Yanukovych's removal from power be officially recognised as a coup by force. In his testimony, Kluyev maintained that the Euromaidan protesters and militiamen were shot at by citizens of Georgia and the Baltic states, not Ukrainian

---

⁴⁴ See: А. Мазуренко, *Бывший начальник СБУ в Крыму...; Сивкович стал предателем от неполноценности* – ГБР, Досьє, 23 VII 2022, <https://dosye.com.ua/news/2022-07-23/sivkovich-stal-predatelem-ot-nepolnocennosti--gbr/206288/?print=1> [accessed: 20 VII 2023].

⁴⁵ *Клюев ранен и находится в Киеве, - источник в АП, РБК – Україна*, 25 II 2014, <https://www.rbc.ua/rus/news/klyuev-ranen-i-nahoditsya-v-kieve---istochnik-v-ap-25022014131600> [accessed: 14 VII 2023].

⁴⁶ Kluyev comes from a Donetsk mining family and started his professional career as an underground miner.

militia⁴⁷, and that an assassination attempt was being prepared on Yanukovych as part of an operation codenamed “Ceaușescu”⁴⁸.

The Russian court, after hearing witnesses and presenting alleged evidence, declared the 2014 opposition takeover as a coup d'état. This was then used by the leaders of the Ukrainian opposition in exile for further political initiatives, including the creation of the aforementioned PB to coordinate political and social activities aimed at changing Ukraine's political line. The office is located in Moscow at Краснопресненская набережная 12⁴⁹. The same building houses the Expert Institute for Social Research (Russian: Экспертный Институт Социальных Исследований, EISI), which was set up⁵⁰ as a think tank for regional policy research and liaison with the expert community in this field. The institute is funded by state-owned companies Rosatom, Rostech and Rosgidro⁵¹. There appears to be cooperation between the EISI and PB, whose sources of funding, however, are not published anywhere (one can speculate that the FSB finances PB's activities, perhaps using Russian state-owned companies, which generously contribute to all Kremlin political initiatives). It is also known about a minimum of 15 companies in Ukraine owned by Sivkovich whose income was used for PB's activities⁵².

---

⁴⁷ Бывший глава администрации Януковича рассказал о причастных к “евромайдану”, 16 XII 2016, <https://web.archive.org/web/20190308080855/https://ria.ru/20161216/1483786590.html> [accessed: 14 VII 2023].

⁴⁸ М. Алешина, Против Януковича готовилась операция “Чаушеску”, RG.RU, 16 XII 2016, <https://rg.ru/2016/12/16/reg-cfo/protiv-ianukovicha-gotovilas-operaciia-chaushesku.html> [accessed: 14 VII 2023].

⁴⁹ At this address is the... World Trade Centre (Russian: Центр международной торговли), which offers offices for rent. See: <https://2gis.ru/moscow/firm/4504127908496856> [accessed: 14 VII 2023].

⁵⁰ The constituent entities of the institute are: M.W. Lomonosov University of Moscow (Russian: Московский государственный университет им. М.В. Ломоносова), St. Petersburg State University (Russian: Санкт-Петербургский государственный университет), Leningrad Alexander Pushkin State University (Russian: Ленинградский государственный университет им. А.С. Пушкина), State Research University “Higher School of Economics” (Russian: Национальный исследовательский университет „Высшая школа экономики”), Russian Public Relations Association (Russian: Российская ассоциация по связям с общественностью), Russian Polyglot Association (Russian: Российское общество политологов).

⁵¹ Экспертный институт социальных исследований, <https://eistr.ru/about/> [accessed: 14 VII 2023].

⁵² See: В офисах, связанных с экс-заместителем секретаря СНБО Сивковичем, правоохранители проводят обыски, delo.ua, 5 IV 2023, <https://delo.ua/ru/politics/v-ofisax-svyazannyx-s-eks-zamestitelem-sekretarya-snbo-sivkovicem-pravoohraniteli-provodyat-obyski-414336/> [accessed: 18 VII 2023]; Экс-замсекретаря СНБО Владимир Сивкович, работающий на ФСБ, контролировал 15 компаний в Киевской области, New Voice, 5 IV 2023, <https://nv.ua/ukraine/events/vladimir-sivkovich-kontroliroval-15-kompaniy-v-kievskoy-oblasti-kotorye-rabotali-na-fsb-sbu-50315788.html> [accessed: 18 VII 2023]; В. Подорожная, В Украине обыскивают

The Politburo thus ostensibly appeared as a platform of opposition politicians drawn mainly from the Party of Regions (Ukrainian: Партія регіонів), who - relying on a court ruling on the illegitimacy of Ukraine's current political system - were aiming to regain power, allegedly only by constitutional means. During the 2019 parliamentary elections Kluyev, in order to legally enter the Verkhovna Rada⁵³, registered his candidacy with the Central Election Commission of Ukraine. In this way, he wanted to emphasise that this activity was fully legal. In doing so, the Politburo presented a political agenda that was popular with many Ukrainians⁵⁴, based on three main demands:

- the implementation of the Minsk agreements, in which Ukraine undertook, inter alia, to decentralise power and grant self-government rights to the Donbas⁵⁵,
- a return to the 2012 language law, giving linguistic minorities the right to use their native language as an official language⁵⁶,
- abandonment of the Euro-Atlantic political course in favour of Ukraine's neutrality.

компаний, связанные с экс-замсекретаря ЧБО Сивковичем, Корреспондент.net, 5 IV 2023, <https://korrespondent.net/ukraine/4578287-v-ukrayne-obyskyvauit-kompanyu-sviazannye-s-eks-zamsekretaria-snbo-syvkovychem> [accessed: 18 VII 2023].

⁵³ His registration was withdrawn by the Central Election Commission due to the impossibility of establishing whether he had actually been residing in the Ukrainian city of Donetsk for five years. See: ЦИК України отменив реєстрацію Ключова і Шарія на виборах в Раду, Радіо Свобода, 3 VII 2019, <https://www.svoboda.org/a/30035705.html> [accessed: 14 VII 2023].

⁵⁴ It should be emphasised that the majority of Ukrainian society did not want the conflict prolonged and demanded an end to the war in the east. According to political scientists, this attitude determined the electoral success of Volodymyr Zelensky, who in the election campaign described himself (in opposition to Petro Poroshenko) as an advocate of peace at all costs. See: Зеленский: Лишь бы ни один украинец не умер, хоть с чертом лысым договориться готов – легко, YouTube, 19 III 2019, <https://www.youtube.com/watch?v=dE8fUyS4Dd8> [accessed: 14 VII 2023].

⁵⁵ Such a protocol was signed on 5 September 2014 by members of the tripartite contact group, whose signatories included Ukraine, Russia and the Organisation for Security and Cooperation in Europe, as well as representatives of the two 'people's republics'. See: *Protocol on the results of consultations of the Trilateral Contact Group with respect to the joint steps aimed at the implementation of the Peace Plan of the President of Ukraine, P. Poroshenko, and the initiatives of the President of Russia, V. Putin 5.09.2014*, Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, 8 IX 2014, <https://web.archive.org/web/20150907032447/http://mfa.gov.ua/en/news-feeds/foreign-offices-news/27596-protocolon-the-results-of-consultations-of-the-trilateral-contact-group-minsk-05092014> [accessed: 14 VII 2023].

⁵⁶ This law was furthermore based on the provisions of the Constitution of Ukraine guaranteeing minorities the right to their language, their own traditions and culture. See: Конституція України, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [accessed: 14 VII 2023].

It was obvious to many in Ukraine, especially those coming from the power sector, that the programme line proposed by PB allowed for a brake on aggression from the Russian Federation, whose authorities had made it clear since 2007 that they would not accept further NATO enlargement to the east⁵⁷. Since 2008 with regard to Georgia, and since 2014 with regard to Ukraine, they have pursued this objective by force⁵⁸. PB activists, by establishing contacts with old acquaintances active in the current Ukrainian government apparatus, were able to present themselves as the only rational political option capable of saving Ukraine from war with a nuclear power. Such argumentation, coupled with the direct nature of the acquaintanceship with the people reached by the Bureau's emissaries, may have been effective. One can hazard a guess that PB's envoys presented themselves as saviours of Ukraine, whose (in their view) irrational political course must have led to a large-scale war with a threatening neighbour. This kind of justification, as well as promises of money and promotion once in power, could (and indeed must) have greatly facilitated recruitment.

Of course, PB was merely a legend created by the FSB to infiltrate Ukraine's power and political structures. The curators of PB were two officers of this service: Igor Chumakov, who headed Division 9 of the Operational Information Department of the 5th FSB Service⁵⁹, and Alexander Chulindin, head of the 1st Division of the 9th Department of the Operational Information Department of the 5th FSB Service⁶⁰. However, in setting up and funding PB, the FSB took care to conspire the structure's contacts with the Russian internal service. SBU information shows that FSB curators maintained relations with the Bureau with the help of FSB officer Marina Terentieva⁶¹, operating undercover as a journalist, who was responsible

---

⁵⁷ А. Черкасов et al., "Доктрина Путина". О чем российский президент говорил в Мюнхене 15 лет назад и что из этого вышло, *Настоящее Время*, 18 II 2022, <https://www.currenttime.tv/a/putin-doctrine-analizing-munich-speech/31709917.html> [accessed: 1 VII 2023]. See also: *Выступление и дискуссия на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности*, <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/24034> [accessed: 14 VII 2023].

⁵⁸ Both the war with Georgia and the intervention in Ukraine, in geopolitical terms, were the result of these countries adopting a Euro-Atlantic political course in a situation where the Russian Federation had, since 2007, unequivocally announced that it would not allow any further NATO approximation to its borders.

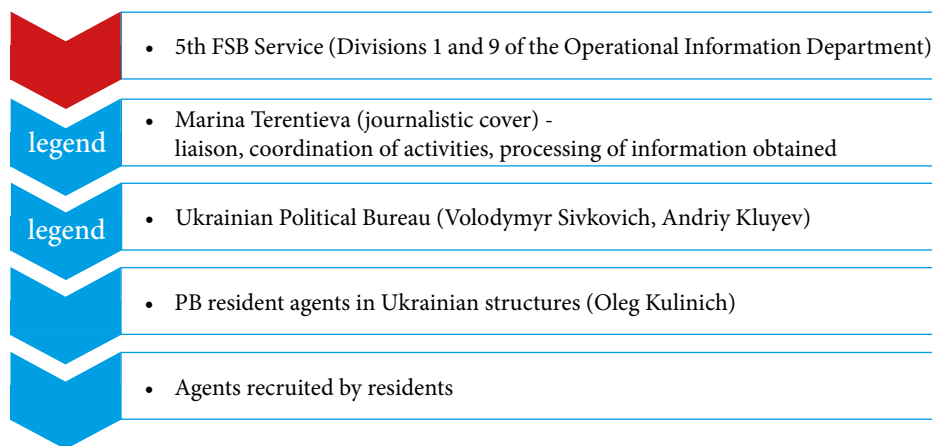
⁵⁹ 5th FSB service is responsible for conducting operations outside the borders of the Russian Federation, but only in the post-Soviet area, mainly in Ukraine.

⁶⁰ В. Самар, *Кроты ФСБ в СБУ...*

⁶¹ Interestingly, the FSB did not take care to fully legendise Terentieva, who - although formally appearing as an ITAR TASS correspondent - was in the past a spokeswoman for the FSB's regional office. Even the information available online about her former workplace has not been removed. See: *Сотрудники УФСБ нашли девушку, "заминировавшую" магаданский аэропорт*, Интерфакс,

for receiving information obtained by the PB agent and delegating tasks and coordinating activities. The agent structure created by the FSB thus consisted of at least four links (Figure 1):

- a cover organisation in the form of PB,
- an allegedly independent journalist acting as a channel of direct communication between PB and the FSB,
- indirectly - agents positioned in sensitive places in the SBU (and probably also in the civil and military administration),
- subagents recruited by resident agents.

Figure 1. The agent structure created by the Federal Security Service.

Source: own elaboration.

---

27 II 2013, <https://www.interfax.ru/russia/292646> [accessed: 20 VII 2023]; В. Таюрский, *Сотрудники ФСБ пресекли канал поставки героина на Колыму*, RG.RU, 11 III 2013, <https://rg.ru/2013/03/11/reg-dfo/kanal-anons.html> [accessed: 20 VII 2023]; *Магаданские силовики перекрыли утечку золота с Колымы в руки кавказских боевиков*, newsru.com, 6 XII 2017, <https://www.newsru.com/russia/16nov2012/gold.html> [accessed: 20 VII 2023]; *В Риге открылся центр фонда "Русский мир"*, Русский Мир, <https://russkiymir.ru/fund/press/78927/> [accessed: 20 VII 2023]; *Telegram-канал ВЧК ОГПУ: сообщения от 23.07.2022*, Азбука Компромата, 24 VII 2022, https://acomproamat.com/articles/vchk_ogpu_23_07_2022.html [accessed: 20 VII 2023].

Offensive creation of an operational situation

One of the most interesting elements of the intelligence structure in question was the FSB's identification of targets set by the SBU. Although the agents collected information, which later went to the aforementioned divisions of the Operational Information Department of the FSB's 5th Service, **the most important task was not espionage (understood as the acquisition of information about the opponent), but gaining full agent control over the SBU.** Thus, the FSB was pursuing the tenets of the offensive counterintelligence developed during the Soviet era. The aim was to transform the Ukrainian service into its own tool, directed by an agent network deployed at the most important levels of the service hierarchy. This is clear from the transcript published by the SBI of conversations between Sivkovich and Kulinich⁶², who were using the Threema instant messenger⁶³, given that SBU officers are unable to decipher this correspondence⁶⁴.

The following lines of action by the FSB against Ukraine's state structures (especially the SBU) emerge from excerpts of published news items⁶⁵:

1. The destabilisation of both society and Ukraine's state structures by building a message suggesting that it is incapable of functioning as an independent entity⁶⁶.
2. Initiating processes of self-destruction of the SBU by inducing the leadership to make counter-effective decisions, nipping in the bud

---

⁶² Only excerpts of conversations from the days of: 2 VI and 26 X 2019, 8 I and 19 V 2020. The reason why only four transcripts were made public and handed over to the court is not known. From: В. Самар, *Кроты ФСБ в СБУ...*

⁶³ Ю. Вишнеvский, *Дело Кулинича. Как Банковая готовится объяснять, кто сдал юг*, dsnews.ua, 8 IV 2023, <https://www.dsnews.ua/politics/alibi-dlya-zelenskogo-zachem-bankovoy-speshit-sudom-nad-kulinichem-07042023-477437> [accessed: 10 VII 2023].

⁶⁴ Neither the SBI nor the SBU have reported how these recordings were obtained. Ukrainian journalists speculated that either Kulinich recorded the conversations and these recordings were later secured during the search, or the recordings were handed over to the SBU by the CIA, which was interested in Sivkovich. See: В. Самар, *Кроты ФСБ в СБУ...*

⁶⁵ The directions of FSB activities were extracted from the transcript of conversations between Kulinich and Sivkovich: *СРОЧНО! Перехват звонка. Крот в СБУ. Как Сивкович через Кулинича вербовал для ФСБ предателей Украины*, YouTube, 5 IV 2023 <https://www.youtube.com/watch?v=xL-TB-8iej8> [accessed: 10 VII 2023].

⁶⁶ See: *Агент ФСБ Кулинич "Котигорошко" и его куратор Сивкович обсуждают усиление влияния на СБУ: "Наумова поставьте первым замом. Времени у нас мало – пару месяцев"*, цензор.нет, 5 IV 2023, https://censor.net/ru/video_news/3410271/agent_fsb_kulinich_kotigoroshko_i_ego_kurator_sivkovich_obsujdayut_usilenie_vliyaniya_na_sbu_naumova [accessed: 7 VII 2023].

- any offensive and defensive actions⁶⁷, and blocking changes in leadership positions occupied by people deemed ineffective in or even detrimental to the service⁶⁸.
3. Staffing the leadership of SBU field offices with their own people, mainly in areas bordering the Russian Federation (including Chernihiv, Sumy and Kharkiv regions), as well as in Odessa, Transcarpathia and Lviv⁶⁹.
  4. Lobbying Bakanov for a swap in the position of 1st deputy head of the SBU and replacing Ruslan Baranetsky with Andriy Naumov⁷⁰. This would have resulted in a more complete control of the FSB over the SBU Counterintelligence Department⁷¹, which was already under the control of Kulinich's agents at lower levels of the hierarchy⁷². This personnel change was promoted despite the fact that Naumov had no experience in the special services. Previously, he had worked in a series of positions in the prosecutor's office⁷³. Baraniecki, on the other hand, became inconvenient for the FSB because on 22 July 2021 the Counterintelligence Department headed by him arrested two SBU officers working for the FSB⁷⁴. For the FSB, this meant that the counter-intelligence control exercised by Kulinich's agents ranked in lower positions was not sufficient⁷⁵.
  5. Attempts to place an agent in the top management of the SBU's internal security division, in the Personnel Bureau and in the position

---

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ В. Соколов, *Кто предатель?*, День, 25 VII 2023, <https://day.kyiv.ua/ru/blog/politika/kto-predatel> [accessed: 25 VII 2023].

⁶⁹ See: *Агент ФСБ Кулинич...*

⁷⁰ This issue is unclear. This is because the SBU and the SBI have assumed that the 'Hunter' mentioned in Kulinich's conversations with Sivkovich (Russian: Охотник) is Andriy Naumov. However, there is a lack of any evidence for this, other than the fact that Naumov was also an FSB agent, fled Ukraine just before the Russian invasion and carted away the money he had illegally earned. From: В. Самар, *Кроты ФСБ в СБУ...*; К. Скоркин, *Зеленский и люди в погонах...*

⁷¹ *Агент ФСБ Кулинич...*

⁷² The State Bureau of Investigation deleted in the recording the part of Kulinich's statement indicating who he meant when he spoke of the influence he already had over Ukrainian counterintelligence. He only indicated that he was referring to the 5th Directorate of the SBU Counterintelligence Department. See: В. Самар, *Кроты ФСБ в СБУ...*

⁷³ Н. Рогальская, *Дело Кулинич: генерала Баранецкого в СБУ заменили российским "кротом"*, Стопкор, 6 IV 2023, <https://www.stopcor.org/section-uanews/news-sprava-kulinicha-general-a-baranetskogo-v-sbu-zaminili-na-rosijskogo-krota-butusov-06-04-2023.html> [accessed: 12 VII 2023].

⁷⁴ They were Hutor and Sidorovich, active in the Kherson SBU. The latter was linked to Kulinich. His detention could therefore have hindered Sidorovich's activity.

⁷⁵ See: Н. Рогальская, *Дело Кулинич...*

of commandant of the SBU Academy⁷⁶. This last move is intriguing, as it shows how deep the FSB went in trying to harm the SBU already at the basic level affecting the entire service - by deteriorating the quality of cadre training. This would further lower the professionalism of the SBU, where, since Bakanov's appointment as head, there has been an influx of people from outside the service, lacking experience and professional knowledge, but quickly promoted thanks to private connections⁷⁷. Incidentally, the FSB agent Naumov, who was introduced into the SBU, implemented the reform of the SBU's internal security division (in a manner similar to Kulinich's 'reforms'), which shows the methods of paralysing the service's activity by the Russians, who, with the help of agents, apparently initiate processes of supposed reform in order to block the activity of the 'reformed' operational units⁷⁸. At the same time, Naumov - as the grey eminence of the SBU - supervised the entire activity of this division, including issuing orders to initiate or abandon investigations into espionage cases against SBU officers⁷⁹, which clearly facilitated the activities of Russian intelligence networks in the service.

6. Attempts to create small analytical groups in the SBU's Department of Information and Analytical Security (ДИАЗУ). This move by the FSB is difficult to explain. It may be that the Russians assumed that they would be able to influence the functioning of such analytical groups through their agents, which provided a greater opportunity to block correct analytical work than to control dispersed, individual analysts. The transcript of the conversations shows that Bakanov partially agreed to such a solution⁸⁰.

The aforementioned objectives of the FSB put into question the activities of traditional Western counterintelligence. Indeed, the Russians were interested not in information about the SBU's operational activities, but in the **agential control of this service, especially its counter-intelligence component**. This is logical, given that the Kulinich case was one of many cases of this type, and that Ukrainian PB agents were also active in other sectors of the Ukrainian state. Thus, subduing the SBU - as the body responsible for combating espionage - not only paralysed

---

⁷⁶ В. Самар, *Кроты ФСБ в СБУ...*

⁷⁷ Ibid.

⁷⁸ Н. Рогальская, *Дело Кулинича...*

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ В. Самар, *Кроты ФСБ в СБУ...*

the activities of this service, but also made it possible to conduct infiltration operations in other state structures as well.

The pattern of operation of the Russian services confirms that the effectiveness of the Ukrainian counterintelligence in combating the activities of the FSB must have been very low. This is because when infiltrating the SBU, the Russians used (in addition to the methods described above) several phenomena characteristic of Eastern-type state institutions. Firstly, the infiltration mechanism, as already mentioned, targeted people ethnically, culturally and mentally close to the recruiter, usually previously associated with him. Secondly, already acquired agents were given tasks to recruit further agents among people known to them. Thirdly, the functioning of the FSB was based on pathological phenomena:

- the lack of a rational personnel policy, this policy was shaped by cronyism and political influence, through which it was possible to influence the filling of top positions in the SBU⁸¹,
- leading to a decline in the professionalism of the service, as a result of which it has been possible to promote counter-productive organisational and operational solutions and candidates who do not meet elementary job requirements,
- the prevalence of non-formal relationships in the management of the service over formal service paths, through which Kulinich, despite not holding a high position in the hierarchy, could effectively influence the decisions of the head of the service.

Fourthly, the SBU, as the organisation under attack, was itself responsible for counter-intelligence, so getting agents inside this structure made it much more difficult (if not impossible) to detect them⁸².

The modus operandi of the Russian secret services can therefore be likened to an infection with a dangerous virus that spreads throughout the body, attacking its immune system in particular.

---

⁸¹ In doing so, the Russians used a mechanism derived from assumptions about civilian control of the services. Accordingly, the head of the SBU could become a person from the show business sector, whose knowledge and professional experience in no way prepared him or her for his or her position, which allowed Russian agents to lobby for solutions that were clearly detrimental to the service.

⁸² In his interview with Sivkovich, Kulinich stated that - despite attempts to put Naumov in charge of counter-intelligence - he was already controlling the department at this stage through lower-ranking agents.

The origins of the method used by the FSB

The outlined scheme of conduct of the FSB was developed by the All-Russian Extraordinary Commission for Combating Counterrevolution and Sabotage (Russian: Всероссийская чрезвычайная комиссия по борьбе с контрреволюцией и саботажем, VChK), and later by the State Political Directorate (Russian: Государственное Политическое Управление, GPU) during operations against the Second Department of Polish General Staff of the Polish Army in the early 1920s. The method was only just taking shape - not all its elements were present and some were in embryonic form. The mechanism of attacking the SBU described earlier was based precisely on this methodology. For the Chekists, exactly like the FSB which was the heir to the VChK, attacked Polish military intelligence in the following ways:

- used Polish renegades (with the same or similar experiences and biographies as the candidates to be recruited) rather than VChK/GPU officers of other nationalities in the recruitment operations conducted against soldiers of the Second Department of the General Staff of the Polish Army,
- masked the role of the recruiters by emphasising the political (rather than espionage) nature of the proposed cooperation - they were not acting as Soviet counterintelligence officers,
- presented the offered cooperation as a politically good and therefore moral solution for Poland, while describing anti-Soviet activity as imperialist, criminal and harmful to the Polish people,
- concealed the real nature of the cooperation undertaken with the VChK/GPU by creating a political organisation that officially had no contacts with the Soviet secret services, declared a quasi-national character and ostensibly offered only a political line different from the official one,
- used the Polish officers thus acquired not only for information and espionage activities, but also to lobby for solutions favourable to the Soviets and to recruit more agents.

A case study illustrating this pattern is the activity of Soviet counterintelligence during the Polish-Bolshevik war and in the first years after the signing of the Riga Treaty ending the conflict between Poland and Soviet Russia. The previously described activities of PB and Kulinich inside the SBU are reminiscent of the method Chekists used against the Second Department of the Supreme Command of the Polish Army (NDWP).

Historical case study: operations carried out by the WCzK against the Second Department of the NDWP

In 1919, due to the growing conflict in the east, the Second Department of the NDWP was forced to create a reconnaissance apparatus in Soviet-controlled areas. As a result of the decision of General Edward Rydz-Śmigły, who in November 1918 incorporated the clandestine Polish Military Organisation (POW) into the Polish Army, the previously existing intelligence network of the POW in the east de facto ceased to exist⁸³. Despite this, Polish military intelligence used the remnants of this borderland organisation to build intelligence outposts in the east. One of these was created by an officer of the Second Department of the NDWP, Ignacy Dobrzyński⁸⁴, who arrived in Moscow in November 1919.

Dobrzyński enlisted the cooperation of his uncle Jerzy Hryniewski, well-known in the pre-war bohemian Moscow milieu, through whom he obtained information on the political situation in Sovdepia⁸⁵. Thanks to his uncle, Dobrzyński ended up in the Red Army, where he quickly became first a regimental writer and then a political officer. Dobrzyński's network at various times consisted of several intelligence posts (in Orsha and Smolensk), and included (at different times of its activity) Julian Zawadzki, Władysław Kwiatkowski, Halina Wojciechowska,

---

⁸³ This resulted in a situation in which "A lack of ideological, confident and educated people was felt in Ukraine, so the Supreme Command was forced to draw female youths into more and more responsible work". See: I. Ziemiański, *Praca kobiet w P.O.W. – Wschód*, Warszawa 1933, pp. 98–99.

⁸⁴ Lieutenant Ignacy Dobrzyński, later Sosnowski (1897-1937), as a secondary school student from 1912 took an active part in the activities of many Polish patriotic and self-education organisations in Vilnius, studied at Moscow University, joined the Polish Socialist Party (close to the party's Revolutionary Faction), and in 1918 fought as a volunteer in General Józef Dowbor-Muśnicki's Polish First Corps. After leaving for Poland, he was sent to work as an intelligence officer; on behalf of the Second Department of the NDWP, he created an intelligence network in Moscow, relying on his own family's contacts. After the network was broken up by the VChK, he went over to the side of the Bolsheviks, and actively participated in the liquidation of Polish intelligence networks in Belarus and Ukraine. In 1920, he became a member of the Russian Communist Party (Bolsheviks). From May 1921 he served as deputy chief in the VChK. In 1922, he was already the head of the Counterintelligence Department of the Unified State Political Board (KRO OGPU), and in the years 1926-1929 - a plenipotentiary officer of the Secret Operational Board of the OGPU (Russian: Секретно-оперативное управление), later chief of counterintelligence of the Belarusian Military District and the Central Black Sea Region (Russian: Центральнo-Черноморская область). From January 1935 to November 1936 he was deputy head of the People's Commissariat of Internal Affairs of the USSR (Russian: Народный комиссариат внутренних дел, NKWD) in the Saratov Country. He was executed in November 1937. See: *Разведка и контрразведка в лицах*, А. Диденко (ed.), Москва 2002, p. 463.

⁸⁵ Sovdepia (from Soviet Deputat) - colloquial name for Russia under the Bolsheviks, in later years used only by anti-communists.

Mikołaj Dunin-Żochowski, Waclaw Grzymała, Stanisław Lewandowski, Wiktor Martynowski, Maria Piotuch, Maria Szymkiewicz and Leon Borejko⁸⁶.

Dobrzyński cooperated closely with a twin outpost in Petrograd, code-named “Wik”, headed by another officer of the Second Department of the NDWP, Wiktor Steckiewicz⁸⁷. From November 1919 to May 1920, Dobrzyński’s post was not tasked by Headquarters, and only sent reports, using the diplomatic post of the Latvian representation⁸⁸ headed by Jan Vesman⁸⁹.

In June 1920, the VChK dismantled Dobrzyński’s network and detained all its members. Source studies lack information on the reasons for the unmasking, but there are many indications that Dobrzyński voluntarily went over to the side of the Bolsheviks and offered his services to the Chekists⁹⁰.

Dobrzyński, in the first stage of his collaboration, was used to recruit his closest collaborators sent to Russia by the Second Department of the NDWP. There are many indications that all the members of his post in Moscow (including

---

⁸⁶ *Działalność Polskiej Organizacji Wojskowej w Moskwie, 1919–1920* (Eng. Activities of the Polish Military Organisation in Moscow, 1919–1920), “Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2013, vol. 14, no. 3, introduction and elaboration W. Rawski; *Działalność Polskiej Organizacji Wojskowej w Moskwie, 1919–1920: cz. 2* (Eng. Activities of the Polish Military Organisation in Moscow, 1919–1920: part 2), introduction and elaboration W. Rawski, “Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2014, vol. 15, no. 3. The author of the article does not provide pagination, as Hryniewski, the author of the report, inaccurately reported the personal composition of the Outpost. He included, for example, the courier Szymkiewicz, but not Borejka. Hence, the cumulative list of outpost personnel is based on these texts as a whole.

⁸⁷ Wiktor Steckiewicz-Kijakowski (born in Warsaw in 1892), was a resident of the Polish intelligence services in Petrograd in 1920. Recruited by the VChK, he later served in the GPU later transformed into the United State Political Executive (OGPU). Died in Mongolia in 1932.

⁸⁸ *Działalność Polskiej Organizacji Wojskowej...*, p. 107.

⁸⁹ Jan Vesman was a participant in the negotiations for the signing of the Peace Treaty between Russia and Latvia on 11 September 1920.

⁹⁰ See: *List otwarty do towarzyszy z pracy peowiackiej – oficerów i żołnierzy Armii Polskiej oraz kolegów akademików od Ignacego Dobrzyńskiego (Świerszcza) b. podporucznika Wydz. II Naczelnego Dowództwa W.P. – b. Szefa wydziałów wywiadowczych w okręgach Grodzieńskim i Suwalskim D.O.K., b. kierownika Okręgu informacyjno-wywiadowczego B. W. II. N.D. na Rosję Sowiecką*, quoted from a reprint in the 1921 pamphlet of the Communist Workers’ Party of Poland titled “The Communist Party of Poland” entitled *POW po stronie rewolucji* (Eng. POW on the side of the revolution), Warszawa 1921, p. 8: “Gradually approaching the very sources of this Revolution, the essence of the programme and tactics of these ‘terrible Bolsheviks’, seeing at the same time all the defects and faults, and realising exactly the enormity and power of this superhuman struggle they are waging against the whole world - I came to the certainty that along the road of struggle with them I have no strength and do not wish to go any further. Quickly thereafter came the moment when I said to myself that under their banners one must die or be victorious”.

his cooperating uncle) undertook some form of collaboration with the VChK⁹¹. Dobrzyński also managed to persuade Steckiewicz to betray him⁹².

On 18 July 1920, the Soviets - convinced of the imminent fall of Warsaw - decided to make propaganda use of Dobrzyński by distributing his open letter, in which he explained the ideological rationale behind his “transition to the revolutionary camp”⁹³. Subsequently, however, Dobrzyński and the former members of the Polish intelligence networks in Russia he had acquired joined the thousands of Polish communists who had been posted to the rear of the Western Front. Their task was to support the political-agitation activities of the Provisional Polish Revolutionary Committee⁹⁴ (Russian: Временный революционный комитет Польши, Polrewkom), a political entity formed by the Soviets, and recruiting Polish prisoners of war⁹⁵, and above all colleagues and acquaintances from the Polish areas occupied by the Red Army⁹⁶. Dobrzyński managed to recruit a number of people who would soon play an important role in VChK/GPU operations. These included Wiktor Marczewski-Witkowski⁹⁷ (close friend and officer from the Second Department of the General Staff of the Polish Army, Wiktor Tomir Drymmer, in charge of an intelligence post in Estonia), Jadwiga Tejszerska⁹⁸ and probably Halina Dybczyńska⁹⁹ – the future wife of Capt. Jerzy

---

⁹¹ See: *List otwarty do towarzyszy...*, p. 8: “I know very well that a whole lot of faithful servants of the bourgeoisie will respond to this letter at the very least by claiming that I might want to ransom my life with it, having been caught on the job, or that I sold myself outright for ‘Bolshevik gold’. I believe that for those who know me a little, I do not need to make such accusations. For the rest, it may suffice to know that, together with me, all my ideological collaborators, sent to Russia from the country - officers, couriers - have openly and voluntarily renounced their work against the Revolution; most of them are already standing firmly with me in the ranks of the Revolution, in the revolutionary struggle and work; others, having voluntarily renounced the struggle and surrendered themselves into the hands of the Soviet authorities, do not yet consider it possible to go into action”.

⁹² *Działalność Polskiej Organizacji Wojskowej...*, cz. 2..., pp. 135–136.

⁹³ See: *Działalność Polskiej Organizacji Wojskowej...*, p. 102.

⁹⁴ The formation of the TKRP was officially announced on 1 August 1920 in Białystok.

⁹⁵ Dobrzyński said this about this part of the activity during his testimony in 1936: “We set ourselves the task of working among prisoners of war, among the arrested in order to recruit supporters. The task was set politically – ‘POV’ against ‘POV’ - and those most suitable for the job were chosen”. Quoted from: А. Папчинский, М. Тумшиш, 1937. *Большая чистка. НКВД против ЧК*, Москва 2009, <https://coollib.com/b/144998> [accessed: 28 VI 2018].

⁹⁶ See: J. Mackiewicz, *Mój szwagier – szef GPU* (Eng. My brother-in-law - head of the GPU), “Wiadomości” (Londyn) 1964, no. 12.

⁹⁷ Drymmer helped Marczewski escape from Polish custody, during which a gendarme was killed. See: А. Папчинский, М. Тумшиш, 1937. *Большая чистка...*

⁹⁸ I. Ziemiański, *Praca kobiet w P.O.W. – Wschód...*, pp. 167–169.

⁹⁹ А. Папчинский, М. Тумшиш, 1937. *Большая чистка...*

Niezbrzycki, who was in charge of intelligence in the East. He also recruited and trained Eduard Oppert¹⁰⁰, who between 1921 and 1927 was the main contact with the Second Department of the General Staff of the Polish Army on behalf of the alleged monarchist organisation MOCR (Trust). Later, Dobrzyński also enlisted WP Lt Tadeusz Kowalski, through whom he recruited Tadeusz Kobylanski, the Polish military attaché in Moscow, to work with the GPU¹⁰¹. The activities of Dobrzyński and other Polish renegades exploited by the Chekists led to the arrest of **1,385 members of the Polish Military Organisation** operating in the east¹⁰². Due to the fact that the Eastern Supreme Command No. 3 of the POW¹⁰³ numbered a total of 2,500 people¹⁰⁴, most of whom had already been conscripted into the Polish Army in 1918, the operations carried out by the Polish renegades led to the complete destruction of Polish intelligence in the east. This made it necessary in the future to build nets from scratch by inexperienced officers, unfamiliar with Russian realities, sent to Sovdepiya by the Second Department of the General Staff of the Polish Army.

Similarities between the methods of the VChK and the FSB

The FSB's modus operandi in the Kulinich case shows striking similarities to the methods used by the VChK. One hundred years ago, recruitment tasks were ceded to ethnic Poles who concealed the fact of their collaboration with the Chekists by creating a supposedly independent Polish political organisation to mask the real nature of the Polish-Bolshevik war. This was done by presenting it as a conflict of political options (i.e. People's Poland in alliance with the peace-seeking Soviets against bourgeois Poland used for military purposes by the imperialist

---

¹⁰⁰ Б. Прянишников, *Незримая паутина*, New York 1979, p. 98.

¹⁰¹ See extract from Dobrzyński's testimony before NKVD investigators from: А. Папчинский, М. Тумшиц, 1937. *Большая чистка...*: "He tells me that his boss is Major Kobylański, a man without principles, a former Piłsudski adjutant, a man who needs money and who has been assigned a very specific task - to recruit this Kobylański. Kobylański is a pederast, who later told me that he had been doing this practically for a long time, that it was almost innate. He loved Kobylanski like a woman, or even more, so we decided to use that in the sense of influencing him. He told me that Kobylański said that if anyone came to Moscow, they would definitely look for me. They were terribly interested in me. He said that Kobylański needed money, that he was related to me, by whom, I don't know".

¹⁰² В.Н. Сафонов, *Неизвестная тайная война Или Особый Отдел против 2-го Отдела Генштаба Польши*, in: *Исторические чтения на Лубянке 1998 год*, Москва-Великий Новгород 1999, p. 113.

¹⁰³ Covering the East as far as the Black Sea.

¹⁰⁴ А. Holiczenko, *Żołnierze tajnego frontu* (Eng. Soldiers of the secret front), Olsztyn 2012, p. 12.

West). Poles recruited by renegades were not commissioned to passively collect espionage information, but were entrusted with recruitment tasks, mainly in circles of friends and trusted acquaintances. For example, Marczewski and Steckiewicz were used to establish contact with Drymmer, while Dobrzyński and Kowalski recruited Kobylański (taking advantage of his bisexuality and family connections with Dobrzyński). There is circumstantial evidence to suggest that Dybczyńska may have been similarly used¹⁰⁵. The Chekists were also planning to use Jadwiga Tejszerska to get closer to Józef Piłsudski (helped by her alleged kinship with the Marshal's family), but these plans were not realised due to her suicide. Although the framework of the article does not allow for a full discussion of the issue, it should be noted that agents acquired in this way were used as agents of influence, in addition to espionage and recruitment in their environment. This included - like Kobylański - to promote theses politically convenient to the USSR, the most damaging of which was successfully instilling in Polish ruling circles the conviction that, for ideological reasons, there was no possibility of cooperation between the Third Reich and the USSR¹⁰⁶. This idea was formulated and popularised by the Eastern Division of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Poland, headed by Kobylański. Subsequently, it was supported by the leadership of the Second Department of the General Staff of the Polish Army¹⁰⁷. This ultimately

---

¹⁰⁵ On the VChK's attempt to build a Dybczyńska legend after her arrest by the Chekists, see: А. Папчинский, М. Тумшиц, 1937. *Большая чистка...*

¹⁰⁶ See: M. Świerczek, *Szkodnictwo jako metoda działania sowieckich służb specjalnych* (Eng. Pestilence as a method of operation of the Soviet secret services), in: *Kontrwywiad II Rzeczypospolitej*, vol. 9, R. Majzner (ed.), Warszawa 2022, pp. 79–106; *Rozpoznanie zagrożenia Rzeczypospolitej ze strony ZSRR – relacja mjr. dypl. Rafała Protassowickiego* (Eng. Recognition of the threat to the Republic from the USSR - an account by Major Rafał Protassowicki), elaboration W. Włodarkiewicz, "Przegląd Historyczno-Wojskowy" 2001, vol. 2, no. 2, p. 86: "The head of our diplomatic mission in Moscow, during a personal hearing with the Commander-in-Chief in August this year, reported that in the event of a Polish-German armed confrontation, we would be assured of the benevolent neutrality of the Soviet Union and even assistance in war material and raw materials"; Ю.А. Борисёнок, *Звонок товарища Сталина на полмиллиона* "Родина" 2016, no. 9, pp. 122–125.

¹⁰⁷ See the observations of one of the best officers of the Second Department of the General Staff of the Polish Army, Major Roman Protassowicki (all quotations are from: *Rozpoznanie zagrożenia Rzeczypospolitej ze strony ZSRR – relacja mjr. dypl. Rafała Protassowickiego*, elaboration W. Włodarkiewicz, "Przegląd Historyczno-Wojskowy" 2001, vol. 2, no. 2, the page number is indicated after the hyphen): "The most authoritative factor in Soviet political affairs, the long-standing director of the Eastern Department of the Foreign Ministry, Tadeusz Kobylański, who had been in Soviet Russia during the years of the NEP and on that account considered himself an accomplished expert and specialist on the Russian question, continually illuminated the situation according to his own vision, and in his policy towards the Soviets was guided by his personal antipathy to them, rather than by a real assessment of phenomena. He also bears the primary responsibility for what happened later, since by virtue of his position his opinion was decided not only at the Foreign Minister's office

led to the adoption of a political line detached from the political-military realities of the time and, as a consequence, to war with Germany, and then to entry into the Soviet sphere of influence for several decades.

Summary and conclusions

As the analysis of the two described case studies shows, the *modus operandi* of the Russian special services has not changed significantly over the years. The Federal Security Service, exactly like the VChK/GPU a century earlier, in infiltrating hostile intelligence organisations relied on people from backgrounds similar to the target group, i.e. from the same ethnos, social class, with a similar pool of life experiences and worldview. Adopting Pierre Bourdieu's terminology, it can be concluded that the Russians used and are using in their recruitment work people with the same *habitus* as the candidates to be recruited, meaning the totality of an individual's acquired skills and competences that make up the way he or she perceives the world and the rules of action and thought¹⁰⁸. This is the spy equivalent of police methods of infiltrating organised crime groups, in which it is much more effective to identify with the help of recruited group members than to place suitably prepared so-called 'undercover agents' within the group.

In doing so, the pattern of Russian services facilitates the agent's acquisition work by masking the real, espionage nature of their mission. The creation of political organisations by the (legal or illegal) opposition of a country allows them to be used as a screen to conceal the interests of a foreign state. The political line promoted by such an organisation and its members (*de facto* carrying out the orders of a foreign secret service) allows the recruitment for espionage activities to be presented

---

but also at the General Staff, even when the data provided by the intelligence service differed". – p. 86; "The decisive voice in authoritative spheres was the option promoted by the Foreign Ministry outposts (They, too, bear responsibility for putting their vigilance to sleep, for by underestimating the political dexterity of the Soviets and ruling out the possibility of any surprises on that side, they even overlooked the true face of the Soviet-German pact)". – p. 85; "(...) I was confronted with this dismissive and deeply rooted misconception of the evolution and capabilities of Soviet Russia, which prevailed in our military and political authoritative spheres and which could not be overcome in any way". – p. 82; "(...) there was no appreciation of the transformations taking place there, no treatment of the news obtained against the background of the whole issue, no application of some kind of comparative scale to it, but eagerly picking out only particular fragments, trying to bend and adapt the rest to the theories arranged for themselves in advance". – p. 83; "Hence the almost conscious acquaintance with the evolution that was taking place in the USSR after 1932, and the economic and military potential of the Soviets was never appreciated, let alone their political dexterity". – p. 83.

¹⁰⁸ See in more detail: P. Bourdieu, *Outline of a Theory of Practice*, Cambridge University Press 1995.

merely as the choice of a national political option, which, in addition, may appear much more favourable to the ethnic group of the person being recruited than the one pursued by the current power. This purpose was served in 1920 by calling the Polish-Bolshevik war a self-defence by the Soviets against Polish aggression, allegedly cynically exploited by the Western powers, and the creation of an alleged left-wing equivalent of the Polish government (Polrewkom). It was intended to prove that the Soviets did not intend to conquer and occupy Poland, but to stop at political reforms supposedly beneficial to the nation. By the way, this was not the only organisation providing a screen for the Soviet services, as an identical role had already been played by the Polish Office at the Central Committee of the CPSU and the Comintern, which, while doing strictly subversive and intelligence work, effectively concealed their true character behind a veil of ideology and politics.

In the Kulinich case, Ukrainian PB is playing the same role as Polrewkom did in 1920. According to the message, the Russian Federation did not plan the conquest of Ukraine and did not challenge Ukrainian statehood; instead, the Bureau's political line - based on the neutrality enshrined in the Ukrainian constitution, respect for minority rights and the increased powers of local self-governments as a result of the federalisation of the state - meant above all avoiding an escalation of the war with Russia, which had been de facto going on since 2014. According to many people, such a solution was rational and beneficial for the Ukrainian people. Consequently, recruitment was not necessarily seen by those recruited as an act of national treason, but as helping to avoid a devastating war. It is possible to hazard a hypothesis that the people cooperating with the Bureau may thus have successfully suppressed the idea that they were in fact carrying out tasks for an enemy secret service. They may have convinced themselves that their activities were essentially an act of patriotism, through which there was a chance of avoiding a national tragedy. The findings of social psychology on the reduction of cognitive dissonance¹⁰⁹ are clear in such a case. The Russians, by means of the methods described above, even created greenhouse conditions for betrayal, telling candidates for recruitment that their actions were the only rational, pro-national option.

The FSB's main objectives of trying to gain control of the organisation under attack also fitted into this pattern. Firstly, the psychologically difficult odium of being a spy was thus avoided. Agents were assigned the role of saviours of the nation who, by recruiting followers, aim to save statehood under threat. Therefore, Kulinich's tasks constantly included lobbying for neutrality instead of the Euro-Atlantic option. Since Putin's Munich speech and since Russia's aggression in 2014, it was clear that the pro-Western option of Ukrainian policy would lead to war with

---

¹⁰⁹ E. Aronson, *Człowiek – istota społeczna* (Eng. Man - a social being), Warszawa 1987, p. 134 et seq.

the Russian Federation. This was known to the Ukrainian government, which had been expanding its army and fortification systems in the east of the country since 2014. Western politicians who rearmed and retrained the Ukrainian armed forces were also aware of this. Without judging this political agenda line, it can be assumed that many Ukrainians (especially from the power ministries, who understand the consequences of such a war) wanted to avoid this conflict at all costs.

Also, recruiting people with a similar assessment of the situation and placing them in key places in the SBU structure was part of this political masquerade. As is known from the intercepted conversations between Sivkovich and Kulinich, they were supposed to control and disorganise the activities of the organisational units entrusted to them. Their transmission of information was a secondary matter, which masked the treachery by emphasising the political-organisational (rather than strictly espionage) nature of these tasks. In doing so, the method referred to the phenomenon of cronyism, common in post-Soviet states.

The described scheme of operation is an extremely dangerous tool of the Russian secret services in that it is based on the ways in which people reason and act - at least in relation to Eastern European societies¹¹⁰. In countries with high levels of corruption¹¹¹ and strong political polarisation, the Russians can (potentially) control state institutions with the help of agents recruited through screen political organisations, effectively hiding the involvement of their secret services and the pursuit of their own geopolitical goals.

In the case described, the traditional counter-intelligence method is ineffective because recruitment work and handling of personal sources are not carried out from traditional places of cover. It is not Russian diplomats protected by immunity who are the main counter-intelligence risk factor, but various types of screen organisations whose links with foreign special services are masked by a network of liaisons (journalists, political activists). Moreover, the Kulinich case paradoxically proves that the environment most exposed to intelligence activities is the special services of the state attacked by the Russians. The military-hierarchical nature of these services, combined with the presence in them of dysfunctions characteristic

---

¹¹⁰ It can be assumed, although this would require additional research, that a method based on cronyism is theoretically powerless against an organisation with objectivised procedures for selecting personnel. This is because it is impossible to bring one's own people into the structure in a situation where, for example, they would have to take part in fairly conducted competitions for positions. Also, recruitment by means of a screen in the form of political organisations offering a line drastically different from the current one, in states with a party system usually located in the political centre and operating within the framework of the constitutional order, would be hardly effective. So this tool is tailor-made for community-type societies with strong social polarisation.

¹¹¹ Understood broadly, not only as bribery, but also as using the position for one's own ends.

of bureaucracy, make it possible to take control to a much greater extent than over civilian, less hierarchical institutions. Kulinich's example shows that it is enough to place an agent in the direct environment of the head of such a service in order to effectively influence the processes taking place within it. And this can be done both at the basic level - by degenerating professional education - and at the highest level - by lobbying for specific organisational solutions and candidates for key positions in the structure. This effectiveness is evidenced, among other things, by the number of investigations against SBU officers launched after Bakanov was removed from his post. According to operational logic, if circumstantial evidence of treason was found against 650 officers, then - given the difficulties involved in detecting espionage activity - their number was definitely higher¹¹². An analysis of the assignments received by Kulinich shows that the FSB was not interested in ordinary officers, but only in people in positions that guaranteed influence over the service. The questions must therefore be asked: if the SBU has about 30 000 officers¹¹³, what is the size of the management staff, what percentage of this staff has been investigated and what is the actual percentage of agents?

The Kulinich case should be an argument in favour of the need to strengthen and increase the professionalism of the internal security divisions of the special services, which should be granted maximum autonomy in view of the fact that, as the case in question shows, the main recruitment target for the Russians are persons at the highest levels of the service hierarchy. It should be remembered that the Russians, in order to fully protect themselves against the deconspiracy of a network established in a foreign service - in addition to placing agents as high up as possible - also master organisational units which, in the course of their tasks, could come across information indicating the possibility of infiltration at the highest levels. In this way, an organisation responsible for counter-espionage can become a tool of foreign intelligence, which can be effectively concealed through secrecy, which de facto takes the organisation out of public control.

Bibliography

Aronson E., *Człowiek – istota społeczna* (Eng. Man - a social being), Warszawa 1987.

Bourdieu P., *Outline of a Theory of Practice*, Cambridge University Press 1995.

---

¹¹² The prevailing belief in the secret services is that one detected spy means ten undetected. However, the author is unable to support this with any empirical research.

¹¹³ Закон України. Об общій структурі і численності Служби безпеки України, "Ведомости Верховной Рады Украины" 2006, no. 4, p. 53.

Działalność Polskiej Organizacji Wojskowej w Moskwie, 1919–1920 (Eng. Activities of the Polish Military Organisation in Moscow, 1919–1920), “Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2013, vol. 14, no. 3, introduction and elaboration W. Rawski, pp. 101–126.

Działalność Polskiej Organizacji Wojskowej w Moskwie, 1919–1920: cz. 2 (Eng. Activities of the Polish Military Organisation in Moscow, 1919–1920: part 2), introduction and elaboration W. Rawski, “Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2014, vol. 15, no. 3, pp. 133–154.

Holiczenko A., *Żołnierze tajnego frontu* (Eng. Soldiers of the secret front), Olsztyn 2012.

Mackiewicz J., *Mój szwagier – szef GPU* (Eng. My brother-in-law - head of the GPU), “Wiadomości” (Londyn) 1964, no. 12.

POW po stronie rewolucji (Eng. POW on the side of the revolution), Warszawa 1921.

Rozpoznanie zagrożenia Rzeczypospolitej ze strony ZSRR – relacja mjr. dypl. Rafała Protassowickiego (Eng. Recognition of the threat to the Republic from the USSR - an account by Major Rafał Protassowicki), elaboration W. Włodarkiewicz, “Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2001, vol. 2, no. 2, pp. 79–92.

Świerczek M., *Szkodnictwo jako metoda działania sowieckich służb specjalnych* (Eng. Pestilence as a method of operation of the Soviet secret services), in: *Kontrwywiad II Rzeczypospolitej*, vol. 9, R. Majzner (ed.), Warszawa 2022, pp. 79–106.

Sypniewska B.A., *Marketing wielopoziomowy – szansa czy zagrożenie?* (Eng. Multi-level marketing - opportunity or threat?), “Zeszyty Naukowe PWSZ w Płocku. Nauki Ekonomiczne” 2013, vol. 17, pp. 54–73.

Ziemiański I., *Praca kobiet w P.O.W. – Wschód* (Eng. Women's work in P.O.W. - East), Warszawa 1933.

Russian literature

Борисёнок Ю.А., *Звонок товарища Сталина на полмиллиона* “Родина” 2016, no. 9, pp. 122–125.

Разведка и контрразведка в лицах, А. Диевко (ed.), Москва 2002.

Прянишников Б., *Незримая паутина*, New York 1979.

Сафонов В.Н., *Неизвестная тайная война Или Особый Отдел против 2-го Отдела Генштаба Польши*, in: *Исторические чтения на Лубянке 1998 год*, Москва–Великий Новгород 1999.

Internet sources

<https://2gis.ru/moscow/firm/4504127908496856> [accessed: 14 VII 2023].

Protocol on the results of consultations of the Trilateral Contact Group with respect to the joint steps aimed at the implementation of the Peace Plan of the President of Ukraine, P. Poroshenko, and the initiatives of the President of Russia, V. Putin 5.09.2014, Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, 8 IX 2014, <https://web.archive.org/web/20150907032447/http://mfa.gov.ua/en/news-feeds/foreign-offices-news/27596-protocol-on-the-results-of-consultations-of-the-trilateral-contact-group-minsk-05092014> [accessed: 14 VII 2023].

Russian Harmful Foreign Activities Designations, Office of Foreign Assets Control, 20 I 2022, <https://ofac.treasury.gov/recent-actions/20220120> [accessed: 5 VII 2023].

Russian and Ukrainian Internet sources

Who is Mr Сивкович?, Live Journal, <https://v-n-zb.livejournal.com/386298.html> [accessed: 16 VII 2023].

Агент ФСБ Кулинич „Котигорошко” и его куратор Сивкович обсуждают усиление влияния на СБУ: “Наумова поставьте первым замом. Времени у нас мало – пару месяцев”, *цензор.нет*, 5 IV 2023, https://censor.net/ru/video_news/3410271/agent_fsb_kulinich_kotigoroshko_i_ego_kurator_sivkovich_obsujdayut_usilenie_vliyaniya_na_sbu_naumova [accessed: 7 VII 2023].

Алешина М., Против Януковича готовилась операция “Чаушеску”, *RG.RU*, 16 XII 2016, <https://rg.ru/2016/12/16/reg-cfo/protiv-ianukovicha-gotovilas-operaciia-chaushesku.html> [accessed: 14 VII 2023].

Биография Владимира Сивковича, 14 XII 2013, <https://web.archive.org/web/20191029103200/https://ria.ru/20131214/984107701.html> [accessed: 12 VII 2023].

Бывший глава администрации Януковича рассказал о причастных к “евромайдану”, 16 XII 2016, <https://web.archive.org/web/20190308080855/https://ria.ru/20161216/1483786590.html> [accessed: 14 VII 2023].

В офисах, связанных с экс-заместителем секретаря СНБО Сивковичем, правоохранители проводят обыски, *delo.ua*, 5 IV 2023, <https://delo.ua/ru/politics/v-ofisax-svyazannyx-s-eks-zamestitelem-sekretarya-snbo-sivkovicem-pravoohraniteli-provo-dyat-obyski-414336/> [accessed: 18 VII 2023].

В Риге открылся центр фонда “Русский мир”, *Русский Мир*, <https://russkiymir.ru/fund/press/78927/> [accessed: 20 VII 2023].

Вишневский Ю., *Дело Кулинича. Как Банковая готовится объяснять, кто сдал юг*, dsnews.ua, 8 IV 2023, <https://www.dsnews.ua/politics/alibi-dlya-zelenskogo-zachem-bankovoy-speshit-s-sudom-nad-kulinichem-07042023-477437> [accessed: 10 VII 2023].

Выступление и дискуссия на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности, <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/24034> [accessed: 14 VII 2023].

ДБР та СБУ затримали співробітника Служби безпеки України, який працював на спецслужби РФ та передавав їм таємні дані, Державне Бюро Розслідувань, 16 VII 2022, <https://dbr.gov.ua/news/dbr-ta-sbu-zatrimali-spivrobitnika-sluzhbi-bezpeki-ukraini-yakij-pracyuvav-na-specsluzhbi-rf-ta-peredavav-im-taemni-dani> [accessed: 1 VI 2023].

Деркач Андрій Леонідович, ПолітХаб, <https://www.chesno.org/politician/105/> [accessed: 19 VII 2023].

Жартовська М., «Зеленський – людина з великої літери. Може, навіть усі літери в цьому слові – з великої літери». Керівник штабу Зеленського Іван Баканов про стратегію кампанії, зустрічі з олігархами і канал «1+1», Бабель, 25 III 2019, <https://babel.ua/texts/27627-zelenskiy-lyudina-z-velikoji-literi-mozhe-navit-vsi-bukvi-v-comu-slovi-z-velikoji-literi-kerivnik-shtabu-zelenskogo-ivan-bakanov-pro-strategiyu-kampaniji-zustrichah-z-oligarhami-i-vidnosinah-z-1-1> [accessed: 12 VII 2023].

Закон України. Об общей структуре и численности Службы безопасности Украины, “Ведомости Верховной Рады Украины” 2006, no. 4.

Зеленский: Лишь бы ни один украинец не умер, хоть с чертом лысым договориться готов – легко, YouTube, 19 III 2019, <https://www.youtube.com/watch?v=dE8fUyS4Dd8> [accessed: 14 VII 2023].

Зиненко Ю., *Дело Кулинича является сигналом всем предателям, что их найдут и накажут – экс-нардеп Украины*, Гордон, 5 IV 2023, <https://gordonua.com/news/politics/delo-kulinicha-yavlyaetsya-signalom-vsem-predatelyam-chto-ih-naydut-i-nakazhut-eks-nardep-ukrainy-1658110.html> [accessed: 22 VI 2023].

Іван Баканов уже выведен из-под уголовной ответственности. И он будет молчать, пока его не трогают уголовными делами, <https://www.dsnews.ua/politics/alibi-dlya-zelenskogo-zachem-bankovoy-speshit-s-sudom-nad-kulinichem-07042023-477437> [accessed: 20 VII 2023].

Каташинская А., *СБУ: Кремль хотел поставить у власти предателей из ОПЗЖ и Партии регионов*, КР.УА, 19 VI 2022, <https://kr.ua/politics/a652006-sbu-posle-okkupatsii-kreml-khotel-postavit-u-vlasti-predatelej-iz-opzhh-i-partii-rehionov> [accessed: 22 VI 2023].

Клюев ранен и находится в Киеве, – источник в АП, РБК – Украина, 25 II 2014, <https://www.rbc.ua/rus/news/klyuev-ranen-i-nahoditsya-v-kieve---istochnik-v-ap-25022014131600> [accessed: 14 VII 2023].

Координировал шпионскую деятельность в интересах ФСБ: экс-секретарю СНБО Сивковичу сообщили о подозрении, Прямий, 23 VII 2022, <https://prm.ua/ru/koordiniroval-shpyonskuiu-deiatelnost-v-ynteresakh-fsb-ks-sekretariu-snbo-syvkovychu-soobshchily-o-podozrenyy/> [accessed: 20 VII 2023].

Кошкіна С., Судьба Макея. И украинских предателей, Житомир online, https://zhitomir-online.com/top_news/136748-sudba-makeya-y-ukraynskykh-predateley.html [accessed: 16 VII 2023].

Кучерявец М., Экс-глава СБУ в Крыму Кулинич предстанет перед судом, РБК – Украина, 3 VII 2023, <https://www.rbc.ua/ukr/news/eks-golova-sbu-krimu-kulinich-postane-pered-1688371813.html> [accessed: 22 VII 2023].

Магаданские силовики перекрыли утечку золота с Колымы в руки кавказских боевиков, newsru.com, 6 XII 2017, <https://www.newsru.com/russia/16nov2012/gold.html> [accessed: 20 VII 2023].

Мазуренко А., Бывший начальник СБУ в Крыму и заместитель секретаря СНБО способствовали вторжению РФ, Украинская Правда, 23 VII 2022, <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2022/07/23/7359762/> [accessed: 20 VII 2023].

Папчинский А., Тумшис М., 1937. Большая чистка. НКВД против ЧК, Moskwa 2009, <https://coollib.com/b/144998>, [accessed: 28 VI 2018].

Повідомлення про підозру, Державне Бюро Розслідувань, https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=220014 [accessed: 22 VI 2023].

Подорожная В., В Украине обыскивают компании, связанные с экс-замсекретаря СНБО Сивковичем, Корреспондент.net, 5 IV 2023, <https://korrespondent.net/ukraine/4578287-v-ukrayne-obyskyvauit-kompanyu-sviazannye-s-eks-zamsekretaria-snbo-syvkovychem> [accessed: 18 VII 2023].

Работал на “кротоферму”: СБУ обнародовала новые детали госизмены экс-главы спецслужбы в Крыму, Фокус, 5 IV 2023, <https://focus.ua/ukraine/558953-rabotal-na-krotofermu-sbu-obnarodovala-novye-detali-gosizmeny-eks-glavy-specsluzhby-v-krymu> [accessed: 22 VI 2023].

Рогальская Н., *Дело Кулинича: генерала Баранецкого в СБУ заменили российским “кротом”*, Стопкор, 6 IV 2023, <https://www.stopcor.org/section-uanews/news-sprava-ku-linicha-general-a-baranetskogo-v-sbu-zaminili-na-rosijskogo-krota-butusov-06-04-2023.html> [accessed: 12 VII 2023].

Самар В., *Кроты ФСБ в СБУ. Чего не хватает в деле Кулинича-Сивковича*, Центр журналистских расследований, 26 IV 2023, <https://investigator.org.ua/investigations/253973/> [accessed: 20 VII 2023].

Сивкович стал предателем от неполноценности – ГБР, Досье, 23 VII 2022, <https://dosye.com.ua/news/2022-07-23/sivkovich-stal-predatelem-ot-nepolnocennosti--gbr/206288/?print=1> [accessed: 20 VII 2023].

Скоркин К., *Зеленский и люди в погонах. Что означают громкие отставки украинских силовиков*, Carnegie Endowment for International Peace, 21 VII 2022, <https://carnegieendowment.org/politika/87549> [accessed: 12 VII 2023].

Соколов В., *Кто предатель?*, День, 25 VII 2023, <https://day.kyiv.ua/ru/blog/politika/kto-predatel> [accessed: 25 VII 2023].

Сотрудники УФСБ нашли девушку, “заминировавшую” магаданский аэропорт, Интерфакс, 27 II 2013, <https://www.interfax.ru/russia/292646> [accessed: 20 VII 2023].

Спустя полгода после ареста СБУ-шника, курировавшего Крым, ему официально вменили потерю Херсонщины, 5 IV 2023, <https://dzen.ru/a/ZC1w30iFDTr-UcqV> [accessed: 20 VII 2023].

СРОЧНО! Перехват звонка. Крот в СБУ. Как Сивкович через Кулинича вербовал для ФСБ предателей Украины, YouTube, 5 IV 2023, <https://www.youtube.com/watch?v=xL-T-V-8iej8> [accessed: 10 VII 2023].

Таюрский В., *Сотрудники ФСБ пресекли канал поставки героина на Колыму*, RG.RU, 11 III 2013, <https://rg.ru/2013/03/11/reg-dfo/kanal-anons.html> [accessed: 20 VII 2023].

Telegram-канал ВЧК ОГПУ: сообщения от 23.07.2022, Азбука Компромата, 24 VII 2022, https://acompromat.com/articles/vchk_ogpu_23_07_2022.html [accessed: 20 VII 2023].

ЦИК Украины отменил регистрацию Клюева и Шария на выборах в Раду, Радио Свобода, 3 VII 2019, <https://www.svoboda.org/a/30035705.html> [accessed: 14 VII 2023].

Черкасов А. et al., *“Доктрина Путина”. О чем российский президент говорил в Мюнхене 15 лет назад и что из этого вышло*, Настоящее Время, 18 II 2022, <https://www.current-time.tv/a/putin-doctrine-analizing-munich-speech/31709917.html> [accessed: 1 VII 2023].

Экс-вице-премьеру Сивковичу объявили подозрение в сотрудничестве с ФСБ, Еспресо, 23 VII 2022, <https://ru.espresso.tv/eks-vitse-premeru-sivkovichu-obyavili-podozrenie-v-sotrudnichestve-s-fsb> [accessed: 12 VII 2023].

Экс-замсекретаря СНБО Владимир Сивкович, работающий на ФСБ, контролировал 15 компаний в Киевской области, New Voice, 5 IV 2023, <https://nv.ua/ukraine/events/vladimir-sivkovich-kontroliroval-15-kompaniy-v-kievskoy-oblasti-kotorye-rabotali-na-fs-b-sbu-50315788.html> [accessed: 18 VII 2023].

Экспертный институт социальных исследований, <https://eisr.ru/about/> [accessed: 14 VII 2023].

Ukrainian legal acts

Конституція України, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [accessed: 14 VII 2023].

Указ Президента України №91/2022, <https://www.president.gov.ua/documents/912022-41481> [accessed: 10 VII 2023].

Указ Президента України №316/2019, <https://www.president.gov.ua/documents/3162019-27181> [accessed: 12 VII 2023].

Marek Świerczek, PhD

Officer of the Internal Security Agency.

Practical dimension of issues related to assessing the reliability of sources and the trustworthiness of data and information

Abstract

The phases of preparation, analysis, integration, initial interpretation of data and intelligence are relatively widely described in the literature. Only the field of assessing the certainty of sources and the reliability of data and intelligence has not kept pace with the development of other elements in the domain of information operations. In view of the increasing intensity of activities carried out by potential adversaries, the methods, techniques and tools currently in use should be critically evaluated and their limitations identified, and attempts should be made to develop and implement new processes and procedures. Above all, the capacity to prepare and communicate increasingly accurate assessments of the certainty of sources and the reliability of data and information must be enhanced. Therefore, it is necessary to: quantify the accuracy of the information, prepare new procedures and software, study the degree of information redundancy, its completeness and level of diagnosticity. Acquisition and analytical apparatus staff must be aware of existing limitations and search for ways to solve problems. Such a search should not focus on one-size-fits-all methods, but on a pragmatic approach to each element.

Keywords

intelligence, intelligence cycle, intelligence analysis, source reliability, information reliability.

Intelligence practice should be based on an effective system of gathering the necessary intelligence material, i.e. accessing reliable data and information from reliable sources. This is because decision-making processes at the operational, operational-strategic and strategic levels require a constant supply of reliable and best-prepared information products, provided by the analytical and information elements of reconnaissance structures and intelligence institutions. This should be the case mainly because these bodies have their own and largely effective ways of evaluating the reliability of data and information and the certainty of sources. However, one should not stop there and must strive to continuously improve the quality of data and information evaluation procedures.

The phases of preparation, analysis and integration, as well as the initial interpretation of data and intelligence, have been described relatively extensively in the literature. Appropriate and effective tools designed to support activities in all these dimensions also exist. Currently, only the field of assessing the certainty of sources and the reliability of data and intelligence remains a sphere that has not kept pace with the development of other elements in the domain of information operations.

In view of the increasing activities carried out by potential adversaries, the methods, techniques and tools currently in use should be critically evaluated and their limitations identified, and attempts should be made to develop and successively implement new processes and procedures. It is currently difficult to impose a rigid framework on this type of endeavour. In most cases, therefore, the aim is to provide greater flexibility in all areas of evaluation and to constantly expand the scope of cooperation between the acquisition and analytical apparatuses. This is because, most often, the analyst working in reconnaissance structures and intelligence institutions is one of the first people to whom the most important data and information resulting from the acquisition apparatus goes. This already happens at a stage in the development of events when data and evidence are still vague and ambiguous. Over time, the analyst is provided with further elements, allowing him or her to further build an argument, form opinions and prepare conclusions. They usually do not have direct access to the observed, studied object. Therefore, he or she collects the necessary elements in an indirect way. Since data and information are generally incomplete, careful assessments of data reliability and source certainty are necessary. The opinions and conclusions presented in the article are largely based on the experience of the author, a former practitioner of an intelligence institution, with knowledge of the directions of change of units of analysis, evaluations and preferences of information recipients. They have been contrasted with the available literature on the subject.

Review of the relevant literature

Intelligence studies in Poland is a relatively new area in terms of research and theory building. There are few studies, and the range of issues covered is limited to the basics, without attempting to build a theoretical foundation on its own.

At the beginning of the 21st century, official and unofficial (carried out in reconnaissance structures and intelligence institutions) translations of Michael Herman's books reached the Polish reader. Publication efforts at the time were made by Collegium Civitas in Warsaw and the University of Natural Sciences and Humanities in Siedlce. However, it is only since 2014, i.e. since the publication of Mirosław Minkina's work entitled *The Art of Intelligence in the Modern State*, that one can speak of Polish attempts at a holistic approach to intelligence studies¹.

With regard to intelligence analysis, the monograph *Teoria i praktyka działań analityczno-informacyjnych* (Eng. *The Theory and Practice of Analytical and Information Operations*), published in 2016, was of similar importance². However, the number and quality of publications remain insufficient and therefore those interested in this topic continue to look to the work of Peter Gill³, Stephen Marrin⁴,

---

¹ M. Minkina, *Sztuka wywiadu w państwie współczesnym* (Eng. *The art of intelligence in the modern state*), Warszawa 2014.

² J. Kozłowski, *Teoria i praktyka działań analityczno-informacyjnych* (Eng. *Theory and practice of analytical and information activities*), Warszawa 2016.

³ See: P. Gill, *Twenty years on: Intelligence and Security Committee and investigating torture in the 'war on terror'*; the same, *Explaining Intelligence Failure: Rethinking the Recent Terrorist Attacks in Europe*; also, *Theories of intelligence*; the same, *Intelligence, Threat, Risk and the Challenge of Oversight*; the same, *Policing in Ignorance?*; the same, *Thinking about Intelligence Within, Without, and Beyond the State*; the same, *Security Intelligence and Human Rights. Illuminating the 'Heart of Darkness'?*; the same, *Intelligence, Terrorism and the State; Intelligence Theory. Key Questions and Debates*, P. Gill, S. Marrin, M. Phythian (eds.). For a full bibliographical description, see the appendix bibliography - editor's note.

⁴ See: S. Marrin, *Analytic objectivity and science: evaluating the US Intelligence Community's approach to applied epistemology*; the same, *Evaluating intelligence theories: Current state of play*; the same, *Understanding and improving intelligence analysis by learning from other disciplines*; the same, *Why strategic intelligence analysis has limited influence on American foreign policy*; the same, *Improving Intelligence Studies as an Academic Discipline*; the same, *Evaluating CIA's Analytic Performance: Reflections of a Former Analyst*; the same, *Revisiting Intelligence and Policy: Problems with Politicization and Receptivity*; the same, *Rethinking Analytic Politicization*. For a full bibliographical description, see the appendix bibliography - editor's note.

Mark Phythian⁵, James J. Wirtz⁶ and Alan Breakspear⁷. This article presents a summary of the views of these researchers.

Professional journals such as “Intelligence and National Security”, “International Journal of Intelligence and Counterintelligence” and “Studies in Intelligence” are also sources of valuable studies on intelligence. They feature the views and opinions of Charles Cogan, Michael Warner, Donald Cameron Watt and others, including academic lecturers mainly from Germany and Spain. Their deductions, however, are insufficient for national intelligence studies. Hence, attempts to carry out additional analyses and develop a new approach to research in the field of intelligence activities are being made at Polish military schools, intelligence institutions and universities - at faculties related to the security field.

In recent decades, the literature on the subject, which, according to academia.edu, already numbers 228 items, has often held the view that intelligence activities should be organised and conducted primarily in response to information needs presented by users. This was the position taken by some politicians and commanders who tried to explain the courses of action adopted in this way.

Methodological dimension of intelligence studies

In this study, sources containing attempts to describe systems in reconnaissance and intelligence structures and related problems - at different levels, mainly organisational and functional - were analysed in detail. A descriptive and, at the same time, analytical approach to the sources, a functional and logical synthesis of the most important elements, the use of comparisons and analogies, as well as isolating and generalising abstractions - all these research activities allowed not only to identify the most important issues in the areas of assessing the certainty

---

⁵ See: P. Gill, M. Phythian, *Intelligence in an insecure world*, Cambridge 2012.

⁶ See: J.J. Wirtz, *The Tet Offensive: Intelligence Failure in War*; L.K. Johnson, J.J. Wirtz, *Intelligence: The Secret World of Spies: An Anthology*; L.K. Johnson, J.J. Wirtz, *Strategic Intelligence: Windows into a Secret World: An Anthology*; *Balance of Power. Theory and Practice in the 21st Century*, T.V. Paul, J.J. Wirtz, M. Fortman (eds.); *Planning the Unthinkable. How New Powers Will Use Nuclear, Biological, and Chemical Weapons*, P.R. Lavoy, S.D. Sagan, J.J. Wirtz (eds.); *Complex Deterrence: Strategy in the Global Age*, T.V. Paul, P.M. Morgan, J.J. Wirtz (eds.); *Strategic Denial and Deception: The Twenty-First Century Challenge*, R. Godson, J.J. Wirtz (eds.). For a full bibliographical description, see the appendix bibliography - editor's note.

⁷ See: A. Breakspear, *A New Definition of Intelligence*, “Intelligence and National Security” 2013, vol. 28, no. 5, pp. 678–693. <https://doi.org/10.1080/02684527.2012.699285>.

of sources and the reliability of data, necessary for the theoretical basis in the domain of intelligence activities, but also to propose possible solutions.

Without an intelligence theory and its individual functional areas, such as those being built in other countries for national political structures and intelligence institutions, it is difficult to plan undertakings at the strategic level in the medium to long term. Such an effort should therefore be made, even despite the resistance of a section of practitioners who do not approve of framing the problem in a conscious, structured and consistent way, and consider the creation and development of an intelligence theory a waste of time.

An assessment of the existing work in this area and a critical analysis of the sources and literature on the subject become necessary. Some of the work has already been done, many studies have been produced and accepted definitions have emerged. A widely recognised basis for this is the work of the intelligence classic Sherman Kent, e.g. *Strategic Intelligence for American World Policy* (Princeton 1949)⁸. A theory of intelligence operations should therefore be a holistic concept that includes a description and explanation of key phenomena and issues. A system of factual and logically structured laws, hypotheses and definitions should be developed. Furthermore, the theory of intelligence operations should constitute a self-contained unit of an academic discipline - in this case, security sciences. However, in order to build it, the principles that characterise the basic objects, events and the laws that govern them must be established. It is necessary to identify the relationships that link the main elements of the theory to empirical events⁹. With this approach, descriptive in its nature, it will be possible to explain facts already known - by selecting from theory the relevant laws and identifying theorems that describe events. Certain assertions can serve as methodological directives of inquiry and enable the correction of errors of observation of events or their explanation. The theory of intelligence operations is also intended to enable the standardisation of behaviour and actions taken to ensure that they are as effective as possible. It is also intended to make it possible to isolate the most important elements and to set standards of conduct. It should also address issues related to assessing the certainty of sources and the reliability of data and information.

Intelligence activities are an interesting but very complex object of study. It is difficult to capture all the issues related to them in a uniform way. It may be considered reasonable to study this problem from the point of view of both academics and practitioners - consultants, managers, operational officers, analysts and employees

---

⁸ A.N. Shulsky, G.J. Schmitt, *Silent Warfare: Understanding the World of Intelligence*, Washington 2002, p. 169.

⁹ M. Warner, *Wanted: A definition of intelligence*, "Studies in Intelligence" 2002, vol. 46, no. 3, pp. 15–22.

of the security divisions of intelligence institutions and reconnaissance structures¹⁰. It is worthwhile, as in the case of this article, to also use the results of consultations and discussions in the expert community.

Is it possible to develop an intelligence-based “theory of everything”? Similar to the one that theoretical physicists are striving to create to describe all aspects of the universe. Many experts believe this will be difficult, but there are likely to be research schools and scholars who will attempt this. Others are likely to focus on the essential elements and practicalities of intelligence, including assessing the certainty of sources and the reliability of data and information¹¹. Rapid results should not be expected, but the direction of development of this new scientific speciality must be considered promising, especially in countries such as Poland.

Assessing the reliability of sources and the credibility of data and intelligence

A number of data and material evaluation systems are used in intelligence operations. In the Anglo-American area and in international institutions, for example, the *Admiralty Grading Intelligence System* developed by the UK Naval Forces Command is used (Table 1). This method of assessing sources and intelligence data and information was implemented many years ago (in the 1940s) and is still the most widely used, including by analysts in the US intelligence community. It is also the primary tool, in its various variations, for conducting quality control of information activities in international intelligence structures. There is a wealth of source material available in the public domain on this system, as well as the *NATO - STANAG 2511 Intelligence Reports* standardisation agreement. Hence their use in this article.

The data and information in intelligence reports are subject to evaluation in terms of reliability of source and credibility of information. Such evaluations are prepared at both operational and analytical activity levels. These are governed by the NATO standardisation agreement STANAG 2511¹² and the provisions of the doctrinal document AJP-2.1¹³ (Eng. *Allied Joint Doctrine for Intelligence*

---

¹⁰ K.J. Wheaton, M.T. Beerbower, *Towards a new definition of intelligence*, “Stanford Law and Policy Review” 2006, vol. 17, no. 2, pp. 319–330.

¹¹ P. Gill, M. Phythian, *Intelligence in an insecure world...*

¹² NATO – STANAG 2511. *Intelligence Reports*, <https://standards.globalspec.com/std/720819/stanag-2511> [accessed: 17 III 2023].

¹³ NATO – AJP-2.1 *Intelligence Procedures*, <https://standards.globalspec.com/std/108985/ajp-2-1>

Procedures; in the Polish Armed Forces - Doctrine document *DD-2.1 Reconnaissance procedures*). They propose a more elaborate version of the evaluation system (Tables 2 and 3).

Table 1. Data and intelligence assessment system.

Reliability of source		Credibility of information	
A	completely reliable	1	confirmed by other sources
B	usually reliable	2	probably true
C	fairly reliable	3	possibly true
D	not usually reliable	4	doubtful
E	unreliable	5	improbable
F	reliability cannot be judged	6	truth cannot be judged

Source: own elaboration based on: W. Reed, L. Collins, *Plunging Point: Intelligence Failures, Cover-ups and Consequences*, London 2005, p. 121.

Source certainty can be defined as the level at which the message conveyed by a source is accepted by the recipient as credible, competent and likely. The information content of the message, the opinion of the author of the information and the way the information is presented are considered to be the main elements in assessing source certainty. This makes it possible to distinguish three types of sources:

- trustworthy source,
- expert source,
- neutral source.

Source assessment can be carried out using the following approaches:

- firsthand knowledge – where the source of the information is known and directly accessible;
- second hand knowledge – when information reaches the recipient after it has already been assessed by someone else;
- credibility measure inferred from network – evaluation on the basis of the number and quality of the assessments made by the other components of the system;
- credibility of the organization;
- past ratings – statistical evaluation of previous results;

- assessment on the basis of the time factor, with the assumption that older evaluations are less reliable than those reaching the public at present¹⁴.

Table 2. Scale of source reliability.

Reliability of source		
A	completely reliable	this level refers to a repeatedly tried and trusted source
B	usually reliable	this level refers to a source that has contributed to good results in information processes, but there are still elements that have caused, in some cases, some doubt
C	fairly reliable	this level relates to a source that has been used repeatedly in the past and for which a certain level of reliability has already been assigned
D	not usually reliable	this level refers to a source whose capabilities have been used in the past, but which has not proved to be trustworthy in most cases
E	unreliable	this level refers to a source whose capabilities have been exploited in the past, but which has not proved to be trustworthy
F	reliability cannot be judged	this level relates to a source whose capacity has not been used in the past

Source: own elaboration based on: *NATO – STANAG 2511*.

Table 3. Scale of reliability of data and intelligence.

Credibility of information		
1	confirmed by other sources	this level means that it can be stated with certainty that the information provided has also been passed on by another source or sources
2	probably true	this level means that, although the source cannot be guaranteed to be highly independent and reliable, on the basis of both the quantity and quality of the material it can be sufficiently estimated as reliable

¹⁴ M.A. Ekström, H.C. Björnsson, *A rating system for AEC e-bidding that accounts for rater credibility*, Digital Library, <https://itc.scix.net/paper/ecce-2001-6> [accessed: 17 III 2023].

3	possibly true	this level means that, despite insufficient possibilities to determine the level of reliability of the data and information, the new material does not contradict the conclusions and assessments already made
4	doubtful	this level means that new material may contradict previously acquired data and information and the conclusions and assessments developed
5	improbable	this level means that the new material contradicts previously acquired data and information as well as the conclusions and assessments developed
6	truth cannot be judged	this level means that there is no possibility to compare new elements, data and information with previously developed conclusions and assessments

Source: own elaboration based on: *NATO – STANAG 2511*.

Even a superficial analysis of the solutions presented indicates the existence of a number of constraints, which are present in three dimensions - communicative (the communication of data and information reliability and source assurance), criterial (the definition of indicators and their values) and structural (the place and role of data and information reliability and source assurance assessment procedures in intelligence activities).

Ways to report on the assessment of data and intelligence

The system of data and intelligence assessments outlined allows for a quantitative assessment of the certainty of sources and the reliability of data and information. It is structured in a way that is easy for users to understand, but allows for a large degree of subjectivity. For example, one analyst may rate a source at “A” (completely reliable) and another may rate the same item at “B” (usually reliable).

However, none of the variations of this rating system currently in use assign precise numerical values to the different levels. This can cause some problems in information work. For example, an analyst will assign a level “B” to a source for which a high degree of independence and certainty cannot be guaranteed, but on the basis of both the number and quality of the material can be sufficiently estimated as reliable. This may be the case when a source provides reliable data and information 70% of the time. However, another professional may interpret that it is 90%. Systemically, this will mean that the source will be rated better than it actually deserves. It is also possible to imagine a situation in which an analyst assigns a level

“B” to sources that provide reliable data and information only 50% of the time. Then there is a serious danger that data and information from this source will not be taken into account in the analyses and evaluations carried out¹⁵.

In practice, we find that analysts assign values of 55-90% and 53-90% respectively for levels “B” (usually certain) and “2” (possibly true). For “C” (rather certain) and “3” (possibly true) levels, the values are between 40% and 80%¹⁶. This categorisation can lead analysts in very different directions. Some will accept the data and information provided to them, others will reject it. The problem is exacerbated when the materials, with the ratings assigned to them, are intended to be exchanged with foreign partners who may interpret the levels of source confidence and reliability of the data and information marked in the products differently¹⁷. Despite these difficulties, most reconnaissance structures and intelligence institutions use, usually with some modifications, the discussed method of evaluating sources and the material they provide.

Another problem is the tendency of analysts to use the extremes of both scales. At the time of the US Armed Forces Exercise Assessment in the 1970s, “A1” and “B2” scores together accounted for 80% of all scores, with ‘B2’ scores as high as 74%. This is a trend that is difficult to understand and dangerous. When recipients are presented with such highly rated material, they are unlikely to seek additional information and request data from other sources. Even more worrying is that, in practice, grades may be limited to two levels on ordinal scales, as has happened in US military structures¹⁸.

A “B2” rating is a value for a source that is usually reliable and dependable and has historically contributed to good results in information processes. However, in this case, there may still be elements that have caused doubt. The data and information are likely to be true, although a high degree of independence and certainty of the source cannot be guaranteed. However, based on both the quantity and quality of the material, such a source can be sufficiently assessed as reliable. For the analyst, this is a relatively safe position, as he or she cannot be accused of placing undue trust in the source and its materials and of being uncritical of the data and

---

¹⁵ D. Irwin, D.R. Mandel, *Improving information evaluation for intelligence production*, “Intelligence and National Security” 2019, vol. 34, no. 4, pp. 503–525.

¹⁶ Science and Technology Organization, *Assessment and Communication of Uncertainty in Intelligence to Support Decision-Making*, STO-TR-SAS-114 (08.02.2019), p. 103.

¹⁷ For example, the US Armed Forces use the term “information accuracy” (IAC) as a synonym for “reliability of data and information.” See: *ATP 2-91.8 Techniques for Document and Media Exploitation* (document publication date: 5 V 2015).

¹⁸ M.G. Samet, *Subjective Interpretation of Reliability and Accuracy Scales for Evaluating Military Intelligence*, Arlington 1975, p. 12.

information presented. On the basis of interviews conducted in reconnaissance structures and intelligence institutions, the awarding of grades lower than “B2” in most cases raises many questions, while higher grades lead to accusations of overconfidence in the evaluation of the materials used and the assessments and forecasts developed on their basis. When the imposed rigour is not respected and the developed procedures are not followed, it may even result in the abandonment of this way of evaluating sources and materials or the adoption of other norms and standards.

Criteria for assessing data and intelligence - indicators and values

In addition to the problems of communication, of communicating assessment levels for particular areas, other problems can be highlighted - related to the failure to take into account contextual elements and the implicit treatment of the source confidence value as a constant for all thematic and geographical areas examined by the analyst.

Irrespective of the history of the source, the nature of the data and information it provides, the characteristics of that source and the circumstances surrounding the acquisition of the material are also taken into account. For example, a personal source may have provided reliable information on military operations in the past, but may lack knowledge and experience of political, social or economic issues. In addition, reconnaissance structures and intelligence institutions are often not passive recipients of information from a source, but actively shape the knowledge acquisition process in particular areas, directing their assets towards acquiring information in the areas in which sources specialise. In addition to this, it is important, especially with regard to a personal source, to examine the motivations (which are constantly and consistently pursued) that drive them to cooperate and their expectations of those who supervise and control activities, and to take into account the psychological construction of the source. In addition, attention should be paid to factors that directly influence the quality of the products delivered by the personal source, such as a rational approach to the task, competence and reliability. These elements are difficult to operationalise and quantify, so attempts to incorporate them into the source evaluation system may increase the subjectivity of evaluations. The situation becomes even more complicated when the information reaches the analyst with several intermediary elements. In such a case, it is necessary to examine the certainty of the original source, the certainty of the sources that intermediated the information, the certainty of the source that ultimately transmitted the material, and the quality of the communication channels. It should also be borne

in mind that the data and information are processed within the reconnaissance structures and intelligence institutions as part of the activities undertaken in terms of the intelligence cycle. As in the case of sources, the capabilities and skills of the staff of the organisational structures should be taken into account at all levels of this cycle, not only in terms of the transmission, processing and analysis of the data and information obtained, but also in terms of their evaluation. In addition, cognitive errors and biases are an issue, as well as motivation to act. In doing so, it should be borne in mind that managers of reconnaissance structures and intelligence institutions may add their comments and evaluations to the information products. It follows that there are a relatively large number of factors that can influence judgements about the certainty of sources and the reliability of data and information. That is why it is so important to provide adequate knowledge to all levels of the organisation carrying out analytical and information tasks and for the staff of reconnaissance structures and intelligence institutions to acquire adequate skills in evaluating data, information and materials.

Similar types of problems to those associated with the scale describing the certainty of sources apply to elements of assessing the reliability of data and information. Information is reliable first and foremost when it is corroborated by other sources. Such an assessment means that it can be stated with certainty that the information provided was also provided by another source or sources. However, there are no agreed and accepted indicators in Poland or in international institutions to assess how many other sources are needed to consider information reliable. One analyst may assume that two sources are sufficient, others that there should be three or more. The number of sources needed may also depend on the type and importance of the information. For example, an analyst may consider that more corroboration and more sources are needed in a particularly important case. This inconsistency may contribute to the misinterpretation by some staff of assessments of levels of reliability of information.

There are no specific guidelines in current data reliability assessment methods for evaluating alternative sources of data and information. This means that similar elements from different sources can be evaluated at both “1” and “5” levels. Without specific guidance, analysts may base their work only on elements related to the confirmation or non-confirmation of information by other sources. Some may pay more attention to instances where information cannot be verified or confirmed, while others will look for the golden mean to avoid falling into a rut. This will result in the appearance of different assessments despite the use of similar methods, such as the verification of data and information in primary sources. In doing so, it should be pointed out that confirmation by other sources does not always mean that the information is more reliable. Nor can the different

ways of confirming information be given the same weights. Information from social media should have a different weight, while police reports or reports sent by partner services should have a different weight. In this regard, some researchers suggest that when examining whether information is true or an attempt to mislead, the certainty of the source should also be taken into account. However, this contradicts the assumptions of documents such as *AJP-2.1*, which provide for independent indicators of source certainty and data and information reliability¹⁹.

In addition, the completeness and level of diagnosticity of the information (the extent to which the information is coherent with the hypotheses developed by the analysts) should be checked. The following elements should be taken into account when assessing the accuracy of the materials used in information processes:

- Can the source of the data and information be assessed as having clear cognitive errors and biases?
- What was the source's motivation in providing the data and information?
- What was the source's actual task in obtaining the data and information?
- Does the source understand what is expected of it?
- What is the value of the material provided by the source?
- What is the source's assessment of confidence based on the materials provided?
- Did the source have direct access to the information and materials that were provided to the reconnaissance structures and intelligence institutions?
- What is the actual capability of the source to obtain data and information?
- Is there a real possibility to check the source's certainty and re-task it?
- What has been the source's performance to date?
- How accurate was the information provided by the source?
- Is the source susceptible to manipulation, disinformation and deception?
- Does the source report information and material to which it has direct access?
- Could the accuracy of the information provided by the source have been influenced by factors directly related to the source or by external elements?
- Could the accuracy of the information provided by the source have been influenced by factors related to the type of material provided?
- Is the information and material provided by the source internally consistent?
- How up-to-date is the information provided by the source?

---

¹⁹ P. Capet, R. d'Allones, *Information Evaluation in the Military Domain: Doctrines, Practices and Shortcomings*, in: *Information Evaluation*, P. Capet, T. Delavallade (eds.), New York 2014, pp. 103–125.

- Did the triangulation methods, techniques and tools used increase the completeness and relevance of the information?
- Do the methods, techniques and triangulation tools used identify contradictions and problems with the source's work and the materials it provides?
- Has the corroboration of the information provided by the source been carried out using national, allied or other source elements?
- Has the confirmation of information provided by the source been carried out using data and information provided by reconnaissance structures and intelligence institutions operating in other disciplines of intelligence operations?
- Has confirmation of the information provided by the source been accomplished using data and information provided by reconnaissance structures and intelligence institutions operating in the same intelligence discipline?
- What is the possibility of deception and disinformation?
- Has data, information, material been processed or altered in the course of post-acquisition and processing by reconnaissance structures and intelligence institutions?

Four elements should also be noted after assessing the accuracy of the information:

- Did the data, information and materials acquired provide a new or original perspective on the problem?
- Do the acquired data, information and materials support one or more hypotheses?
- Do the acquired data, information and materials offer the possibility of different interpretations?
- How complete are the acquired data, information and materials?

Current methods do not provide precise guidance on how to treat relationships and connections between sources. They do not indicate how to examine whether and how they are related to each other, whether they are independent of each other, or whether there is another type of relationship between them. For example, information on the situation in Iran provided by the United States will carry more weight than that provided by the Russian Federation, which cooperates closely and intensively with Tehran. In practice, sources considered to be allies or partners will receive much more attention and be trusted more than those from countries considered not quite friendly.

However, paying attention to the elements described above can contribute to cognitive errors and biases. Analysts have to deal with them all the time. Their

formal definition was presented in 1974 by Daniel Kahneman and Amos Tversky²⁰. In relation to the process of cognition, they should be regarded as a kind of pattern of non-rational perception of reality. As elements of the cognition process, they influence human attitudes, emotions, reasoning and action.

In the case presented above, the problem mainly concerns **confirmation bias**, i.e. the tendency to prefer and use information that confirms expectations and hypotheses, regardless of whether that information is true. There can also be another bias, **the ambiguity effect**, which occurs when the decision-making process is affected by a lack of information. This results in the selection of an option for which the probability of selecting the more useful solution for the recipient is known, rather than one for which the probability of selecting the more useful solution for the recipient is unknown²¹.

The anchoring effect, on the other hand, occurs when assessments and judgements are based on an element that has no information value in practice. The analyst may then base his or her work on the first received item to which he or she had access, and regardless of its value²².

Attentional bias refers to a situation in which the analyst focuses on the first option considered and does not consider the alternatives²³. The impact of this effect is exacerbated when the analyst bases his or her actions mainly on personal beliefs. This results in focusing on the data and information that supports them and ignoring those that contradict them.

Availability heuristics cause the analyst to assess the likelihood of an event occurring primarily on the basis of his or her own opinions or ability to refer to similar cases. He or she may also overestimate the importance of the information because it is available to them at the time.

Base rate neglect is a logical error. It consists of deciding to use data that are irrelevant and omitting the important ones. This occurs when the predictive value of the tests and methods used is not taken into account.

A best guess strategy is when the analyst does not have verified data and information and makes decisions using the most likely solutions.

---

²⁰ A. Tversky, D. Kahneman, *Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases*, "Science. New Series" 1974, vol. 185, no. 4157, pp. 1124–1131. <https://doi.org/10.1126/science.185.4157.1124>.

²¹ A taxonomy and description of these and more cognitive errors and biases can be found in: J. Kozłowski, *Teoria i praktyka działań analityczno-informacyjnych...*

²² T.D. Wilson et al., *A New Look at Anchoring Effects: Basic Anchoring and its Antecedents*, "Journal of Experimental Psychology" 1996, vol. 125, no. 4, pp. 387–402.

²³ M. Hilbert, *Toward a Synthesis of Cognitive Biases: How Noisy Information Processing can Bias Human Decision Making*, "Psychological Bulletin" 2012, vol. 138, no. 2, pp. 211–237.

Choice-supportive bias occurs when an analyst assesses his or her past choices and decisions as better than they actually were and uses such assessments in his or her current activities.

The clustering illusion is the tendency to see patterns or indicate correlations where their existence cannot be confirmed.

Confirmation bias is the tendency to prefer and use information that confirms expectations and hypotheses, regardless of whether this information is true or not.

Congruence bias, i.e. the suitability and appropriateness of the objects under consideration, occurs when the analyst prefers tests and questions that provide positive answers and situations where the preferred hypothesis can be positively verified.

The conjunction fallacy, also referred to as the conjunction illusion, is a cognitive as well as logical error that involves assigning a higher probability level to a conjunction of events than to individual events.

Conservatism bias refers to a situation or state of mind where elements with a high probability value are overestimated and those with a low probability value are underestimated.

Analysts too often rely on their knowledge relating to the issue under investigation. This is usually referred to as the curse of knowledge. It is then difficult for them to accept the views and opinions of others, especially those of colleagues who do not have the same experience and knowledge as they do. This also has a significant impact on the form and manner of communication with the audience, as they do not see the need to explain certain assessments and present supporting evidence and material. In addition, this leads to presenting issues from only one point of view and forgetting the broader perspective of the issue under investigation²⁴. It also makes it difficult to understand the needs and requirements of the audience, which directly affects the content, form and even the way the product is disseminated.

The error of escalating commitment (or irrational escalation) is justifying one's assessments and judgements on the basis of previous judgements and decisions - even when new evidence suggests otherwise. This mistake can occur when so much time, money and effort has been invested in a project that decisions are made to proceed despite the emergence of information indicating the unjustifiability of doing so.

It is therefore not surprising that many researchers point to the need to use currently available methods, tools and techniques in order to have at least a rudimentary ability to assess whether and to what extent particular sources corroborate certain information, and to avoid the phenomenon of amplification²⁵.

---

²⁴ L. Virine, M. Turner, *Project Decisions: The Art and Science*, Vienna 2007, p. 285.

²⁵ P. Capet, R. d'Allones, *Information Evaluation in the Military Domain...*, p. 117.

This can also be dealt with by requesting further corroboration of specific information by the same source, seeking corroboration by other sources but of a similar type, and by exploring data and information provided by reconnaissance systems and structures carrying out tasks within other disciplines of intelligence activities.

The fact that there is now such a strong emphasis in intelligence structures and institutions on the need for information to be corroborated by other sources and the consistency and accuracy of the information provided may increase the possibility of a **primacy effect**. This occurs when the first piece of information provides a reference point for subsequent information reaching the recipient. This is a tendency to be more willing to use the information that arrived first, regardless of its value and relevance. The second information arriving in the system must agree with the first, the third with the first and the second. This causes the analyst to misjudge material provided to him or her that may in fact be true and important.

Added to this are other problems, such as the problem of justifiability, which is encountered when, after learning about arguments, a person continues to uphold decisions made on the basis of those arguments.

The effect of recency (recency bias) means that information received last is traced as more important and useful. It is also a belief that observed patterns of behaviour will persist, and an underestimation of trends and patterns that analysts have dealt with before.

Representativeness bias arises when generalisations are made on the basis of a small number of facts and events, similar to typical cases or, in the analyst's view, representative.

Sampling fallacy (law of small numbers) manifests itself in the form of a tendency to view small samples as representative of the entire population.

The problem of **stereotyping** is the attribution of certain characteristics and behaviours to a certain person or situation, even when there is not enough data and information to confirm them.

The subadditivity effect is an error in probability estimation. It occurs when the probability of an overall number of events is assumed to be less than the probability of individual mutually exclusive elements of the overall situation occurring²⁶.

All the elements described above clearly indicate that one should not pay attention to the order in which the information appears, but for each individual detail one has to assess the reliability of the source and the credibility of the product provided. In order to minimise the analytical challenges associated with the possibility of a primacy effect and to increase the reliability and relevance of the results, for

---

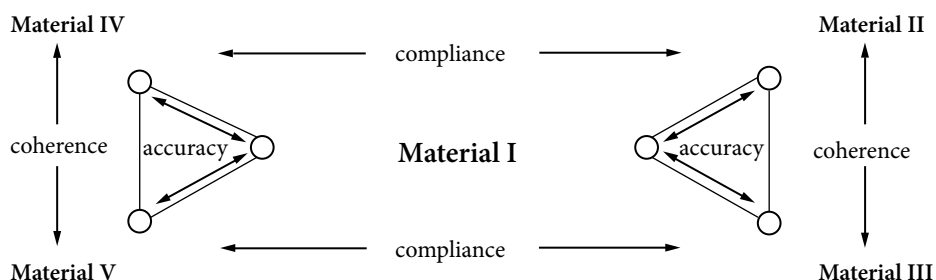
²⁶ M. Hilbert, *Toward a Synthesis of Cognitive Biases...*, p. 214.

example, a **triangulation strategy** can be used. This is a methodological operation that provides an opportunity to make the data and information collected more reliable by including more than two sources. It involves incorporating different models and measurement tools to study the same phenomenon. Triangulation allows to increase the level of confidence in the results obtained, but also creates the possibility to gain a deeper understanding of the phenomenon studied and to generate new ways of explaining it.

Nowadays, triangulation is understood as a strategy to increase the completeness and relevance of research by taking into account different perspectives. However, it is not possible to pinpoint precisely and reliably the only and best way of obtaining data and information. Each process implemented captures a different, specific aspect of the phenomenon. Different approaches are therefore used in the form of:

- data triangulation (comparing studies conducted in different groups, over different time periods and in different locations),
- researcher triangulation (conducting research by multiple researchers),
- theory triangulation (using multiple theoretical concepts to explain the phenomenon under investigation),
- methodology triangulation (using research methods from different paradigms, for example quantitative and qualitative).

The essence of triangulation, then, is to exploit the principle of diversity of independent data sources, researchers, strategies, theories and even methodologies and thus to search for relevant explanations. Testing the same hypothesis using different methods contributes to minimising errors due to the limitations and drawbacks of the different techniques, and the level of similarity with regard to the results obtained usually allows the data and information obtained to be considered relevant. Triangulation is therefore a procedure to capture what is common in data from different sources and thus reduce or limit inference errors (Figure 1).

Figure 1. Use of triangulation for materials assessment (variant).

Source: own elaboration.

The use of triangulation requires a high degree of methodological rigour. Its absence leads to the generation of an excessive amount of data and the creation of further difficulties in their elaboration, to an increase in confirmation error and to conflict arising from the combination of different theoretical perspectives²⁷. In reconnaissance structures and intelligence institutions, triangulation of data and triangulation of researchers has the greatest potential, in terms of practice. However, this requires proper instrumentation in the form of the creation of appropriate processes and procedures. These can be developed and implemented by researchers and experts in intelligence studies. For example, data and information acquired with a great deal of operational and financial effort are most often treated as reliable and the sources from which they were acquired as certain and useful. Analysts, on the other hand, tend to use data and information from sources they consider reliable and valuable. Such reductionism is understandable, but it causes them to ignore many other elements that may be equally, if not more, valuable.

Therefore, the most sensible approach for outreach activities is to aggregate data and information from many different sources. However, it should be borne in mind that data and information can be assessed inaccurately, especially when they come from multiple duplicate sources. They are then a repetition of those generated by the primary source. It is necessary to adequately investigate this problem and take the results into account, because once an assessment has been assigned, it is difficult to change it within the framework of existing and used procedures²⁸.

The lack of guidance on the number and quality of corroboration, especially when it affects the level of ratings, can lead to overconfidence in analysts' actions, especially when analysing a large number of materials. Information confirmed six times may be treated as more reliable than that confirmed three or four times. This ratio becomes a deceptive indicator of information quality.

In addition to examining the number and quality of corroboration, information reliability scales also examine the logic of the material provided to analysts. There may be a **deterministic hindsight bias**, which involves judging past events as more possible than they actually were. These are statements like: *I knew all along that this would happen*. This type of error causes the analyst to overestimate the accuracy and logic of his or her judgements and assessments.

When using scales related to the *Admiralty Grading Intelligence System*, many elements arising from the context in which the information emerged and the processes by which it was acquired (in practice, the disciplines of intelligence

---

²⁷ E. Hornowska et al., *Paradoksalny efekt triangulacji?* (Eng. The paradoxical effect of triangulation?), "Edukacja" 2012, no. 4, pp. 72–83.

²⁸ J. Kozłowski, *Teoria i praktyka działań analityczno-informacyjnych...*, p. 219.

TCCI (*time critical components of information*) – data (information) requiring transmission to recipients within a strict time frame.

Figure 2. Intelligence cycle (NATO).

Source: own elaboration based on European Defence Agency material.

In contrast, the British doctrine describing intelligence issues - *Joint Doctrine Publication 2-00 (JDP 2-00). Understanding and Intelligence Support to Joint Operations (Fourth Edition)* - emphasises the interaction of acquisition and analytical staff in this regard²⁹. The acquisition apparatus is responsible for the preparation of preliminary assessments, and the analysts make the final evaluation of the source and the data and information.

Regardless of the adoption of appropriate processes and procedures, each modality significantly affects the operation of reconnaissance structures and intelligence institutions. An additional criterion is usually introduced at this stage - suitability. It is a question of whether data and information from a particular source have been used to prepare information material. Then, however, a factor that is strongly subjective in its nature begins to play a large role - it is the analyst who decides what to use, how and when.

The described state of affairs indicates that there is a clear shortage of mechanisms when new sources, data and information emerge. The problem is compounded when there are multiple interrelated elements in the system. Hence the urgent need for iterative evaluation mechanisms in the intelligence cycle. These can be useful both for individual material and information elements, for inference processes, and for the preparation of assessments and analyses.

Before attempting to look for alternative solutions, it is worth making a preliminary but critical analysis in the broadest possible area of information operations. First of all, it should be mentioned that many of the problems in the information domain are the result of the general situation in reconnaissance structures and intelligence institutions, especially the methods and ways of securing and supporting the activities carried out by analysts.

Also inherent in the activities of reconnaissance structures and intelligence institutions - due to the organisational structure, security considerations and the processes and procedures implemented - is a kind of analytical subjectivity and problems with the reliability of data and information and with the certainty

---

²⁹ *Joint Doctrine Publication 2-00. Understanding and Intelligence Support to Joint Operations (4th Edition)*, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/1178940/JDP_2_00_Ed_4_web.pdf, pp. 3–20 [accessed: 30 VIII 2023].

of sources. This applies especially to the preparation and distribution phase of information products.

Therefore, doctrinal, supporting and technical documents, as well as regulations and handbooks, have been drafted to limit the impact of the above-mentioned factors as much as possible. This, however, has not been entirely successful. The very objective of reducing subjective factors as much as possible in intelligence analysis is currently unrealistic. The main reason for this is that so many elements in the information processes of reconnaissance structures and intelligence institutions now depend on the expertise of individual analysts and on the activities they carry out using various methods, techniques and analytical tools. It is difficult for analysts to rely, due to the importance of the material they develop and present to decision-makers, only on statistical assessments and various types of programmes. The analyst must create for himself a model of the phenomenon he is investigating, decide on the use of particular data and information, and analyse and evaluate it himself. All elements in intelligence analysis are subjective by their nature. It is therefore not easy to draw a direct conclusion as to the real possibility of limiting the influence of personality factors on information processes.

Attempt at a diagnosis

What can be done is to subject internal processes and procedures in reconnaissance structures and intelligence institutions to real scientific analysis and evaluation, research and testing, a kind of audit of intelligence activities. This can be done by experts and researchers in the field of intelligence studies in close cooperation with service personnel. This is because it is not only a matter of improving the current state of affairs, but also of looking for factors that will actually make it possible to continuously improve the level of quality, timeliness and reliability of information products.

Mention must be made here of the still insufficient use of the achievements of the social sciences, humanities and basic sciences, as well as the capabilities of specialised software to support analytical processes and statistical calculations at both strategic-operational and tactical levels. This also applies to elements such as the use of structured analytical techniques, the training and preparation processes of analysts, modern methods for the numerical description of probabilities in relation to individual events, and even to the concept of the intelligence cycle itself.

At this stage, scientific developments should be used as widely as possible and guidelines for information processes should be developed as a matter of urgency and implemented in order to better structure them and rapidly increase their efficiency.

The search for alternative solutions

Reconnaissance structures and intelligence institutions have tried to develop objective methods, techniques and tools to assess the reliability of data and information. However, without actual research, any efforts made to identify the most important determinants that could prove useful in the day-to-day work of such organisational structures may result in the introduction of additional elements of a still subjective nature into the processes. This will certainly not increase the quality level of the evaluation of the certainty of sources and the reliability of data and information.

In this type of endeavour, it is necessary to adopt a certain hierarchy of factors present in the processes under study, to assess the relations and relationships between them and the impact of both classes on the possibility of satisfying the information requirements of the recipient. For example, it is possible, and sometimes even appropriate, to give less weight to the pursuit of information confirmation and more weight to the study of temporal relationships, especially when activities aimed at confirming certainty and reliability may introduce delays into the system that are unacceptable from the point of view of decision-making processes.

Some factors (beliefs, motivations) may be completely irrelevant, while others - for example, the technical capabilities of reconnaissance systems - may be crucial to the quality of intelligence operations.

In doing so, it is important to bear in mind that there are huge differences between the various reconnaissance systems. What works in imagery intelligence (IMINT) recognition is not useful in assessing personal sources.

It is also clear from the research and analysis of the literature that intelligence processes are significantly different from other activities undertaken in the information dimension. In addition, the possibility of error is much greater in this case because:

- the analyst moves into areas which few researchers are interested in or which, due to their complexity, have not yet been properly explored;
- the analyst considers mainly what might happen, rather than what is already known and studied;
- the analyst cannot abandon a task just because there is not enough data;

- the analyst must constantly take into account the possibility of disinformation;
- the impact of analysis on state action can be direct, so a poorly prepared assessment or analysis can have far-reaching consequences³⁰.

For the reasons outlined above, it will be difficult to introduce any common system of assessing the certainty of sources and the reliability of data and information into everyday practice. Each employee of reconnaissance structures and intelligence institutions will try to build and test their own solutions. Therefore, instead of aiming to create systems to cover all areas of operation, it is better to strive for everyone to use a similar methodology to assess the materials acquired, as well as to apply similar norms and standards in information products.

The *Admiralty Grading Intelligence System* is based on the assumption that an independent assessment of factors such as source certainty and the reliability of data and information is necessary. This position can be argued, or even challenged, as the levels defined in this system are assumed to be only a rough approximation. At the same time, due to significant deficiencies in the elements directly related to the evaluation of data and information reliability, the employees of reconnaissance structures and intelligence institutions largely, also according to the research and opinions of the author of this article, take shortcuts and base their decisions only on the evaluation of source certainty, as they believe that certain sources usually provide reliable data and information³¹.

Each user would prefer to deal with only one indicator instead of two, in order to be able to decide unequivocally whether or not to take the acquired data and information into account in the subsequent stages of information processing and analysis and preparation of the information product. Research in this area was undertaken as early as 1975. The results indicated then that the accuracy of evaluations and analyses prepared by analysts based on separate indicators for source reliability and data and information reliability was lower than when such material was based on a single indicator³².

This turning point was and still is the beginning of research and the search for new solutions. Since the 1980s, the information revolution has been underway, forcing the emergence of new methods, techniques and analytical tools. Any new

---

³⁰ J. Kozłowski, *Teoria i praktyka działań analityczno-informacyjnych...*, p. 299.

³¹ R.S. Nickerson, C.E. Fehrer, *Decision Making and Training: A Review of Theoretical and Empirical Studies of Decision Making and Their Implications for the Training of Decision Makers*, Cambridge 1975, p. 49.

³² M.G. Samet, *Quantitative Interpretation of Two Qualitative Scales Used to Rate Military Intelligence*, "Human Factors" 1975, vol. 17, no. 2, pp. 192–202.

effort in this area, however, also creates new problems. There is a lack of mechanisms to compare multiple elements of varying quality, a situation that analysts encounter relatively often.

Various solutions can be considered. For example, adopt a two-element scale for the reliability of information - information is either confirmed or considered incorrect, wrong. For source reliability, from a low level (the source provides little or no reliable data or information) to a high level (the source always provides verified and reliable information). But even after this simplification, it is necessary to develop a way of preparing an indicator or indicators that would unambiguously describe the quality and accuracy of information, mainly so that it can be used effectively in ICT systems supporting analytical activities.

For the reasons mentioned above, one of the possible solutions to be implemented, according to the conclusions drawn from the expert interviews conducted by the author of this article³³ and his professional experience, could be the introduction - instead of the current two-component evaluation method - of a single indicator to describe the accuracy of the information (Table 4).

Table 4. Sherman Kent terms for use in intelligence analysis (probability of occurrence).

Probability (100%)		
93%	± 6%	event almost certain
75%	± 12%	probable event
50%	± 10%	equal chance of an event occurring
30%	± 10%	event is unlikely to occur
7%	± 5%	event almost certainly will not occur
0% probability		

Source: R.F. Kesselman, *Verbal Probability Expressions in National Intelligence Estimates: A Comprehensive Analysis of Trends from the Fifties through Post 9/11*, Eric 2008, p. 22.

At present, experts and staff of reconnaissance structures and intelligence institutions indicate that recipients prefer assessments in numerical form. This creates an impression of precision and unambiguity that can sometimes be deceptive, and this was not the intention of the analysts and their superiors. Besides, the human mind is not used to thinking in strictly numerical terms, especially when it comes to probabilities. Such unintentional precision can even defy sound intuition

³³ Expert interviews conducted using the Delphi method in 2016 and from July to December 2022 with a selected focus group (non-standardised interview). Unpublished research, additional information is available from the author of the article.

and even acquired experience and accumulated knowledge. Hence, there have been attempts to create a uniform nomenclature for use in analytical activities³⁴.

The research conducted by the author of this article shows that analysts can nevertheless use numerical assessments successfully in many cases. Some audiences support this position³⁵. In their view, the lack of precision inherent in the system currently in use is an excessive and unnecessary concession by analysts to existing norms and standards. Some researchers believe that it is worthwhile to further develop and implement procedures for creating numerical evaluation figures in everyday practice. It is also possible to systematically train analysts in new ways of providing elements related to the certainty of sources, the reliability of data and information or the accuracy of information.

The use of numerical values in information products will also increase the quality of information activities carried out in environments - bilateral, coalition, allied by eliminating the language barrier and semantic problems. Another gain from the implementation of such a way of operation of intelligence institutions and reconnaissance structures will be that the use of such an indicator as information accuracy can be an objective indicator of the quality of analysts' work. It is possible, for example, to compare the assessments developed with the actual situation. This will not work on a micro scale, but with a sufficiently large sample, the quality of the assessments will be much higher.

This will require the creation of an element to evaluate the work of the analytical units responsible for processes, procedures and the indication of baseline values of individual factors. Quantifying the accuracy of the information will also allow the extensive use of Bayesian networks to explore the relationships between individual meaning elements.

Multidimensional probability distributions are effectively represented by Bayesian networks. A Bayesian network is an acyclic directed graph - the nodes of the graph represent random variables, the arcs represent relationships, the nodes have associated conditional probability arrays, and the variables represented by the nodes take discrete values - directed edges describe the information relationships between the variables. As new elements appear, the Bayes network is updated in a consistent and precise manner. This approach can reduce systematic errors in information structures. It is mainly concerned with those components of error that, for multiple measurements of the same value of a certain quantity taken under practically invariant conditions, remain constant, both in absolute value and sign, or change according to a specific law as the reference conditions

---

³⁴ J. Kozłowski, *Teoria i praktyka działań analityczno-informacyjnych...*, p. 215.

³⁵ Expert interviews conducted by the author of this article from July to December 2022.

change³⁶. While Bayesian networks can help analysts explore new areas and reduce error rates and the impact of cognitive biases, the constant and mechanistic use of such methods can cause problems in analytical work, due to the nature of such networks or the difficulty in establishing input parameters for the processes and procedures being prepared. Therefore, a high level of a priori knowledge is needed.

There may be a fair number of antagonists who will insist that an overemphasis on analytical rigour could lead to an over-reliance by audiences on information products. In such a situation, there may be a tendency to take sometimes unnecessary risks. Research casts doubt on such claims³⁷. They even indicate that audiences approach assessments expressed in quantitative form very cautiously and even demand additional data and information. Quantifying the probability of accuracy of information will further limit the possibilities for utilitarian use of sometimes vague or ambiguous claims by analysts.

Problems related to allegations about the precision of analytical judgements can be minimised by proper audience training and a sound system of analyst education. In doing so, both sides of the information processes must realise that the probability values given always refer to beliefs and opinions. They are in no way indicative of the methodological elements of information processes.

Therefore, materials sent to recipients should always be accompanied by appropriate explanations, for example in the form of probability ranges. It is possible to inform recipients that the accuracy of a communication is, for example, 70% with a 95% probability that the accuracy level is between 55-85%. This should then be interpreted to mean that the analyst is 95% certain that the accuracy can take values within the stated range, and that his or her assessment, based on experience and knowledge, is 70%. Such a way of informing the audience can help to counter accusations of overconfidence in numbers, processes and procedures. Providing such a range is also additional information for the recipient, and at a meta level.

The presented probabilistic way of evaluating data and information, the relevant processes and procedures should be developed in parallel with changes in the system of training of analysts and education of recipients of information products. Such measures are also necessary because many people do not follow the logic of the system and firmly hold on to previously acquired beliefs.

---

³⁶ A. Król, *Sieci bayesowskie jako narzędzie wspomagające proces podejmowania decyzji* (Eng. Bayesian networks as a tool to support decision-making), "Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej" 2014, no. 71, pp. 209–219.

³⁷ J.A. Friedman, J.S. Lerner, R. Zeckhauser, *Behavioral Consequences of Probabilistic Precision: Experimental Evidence from National Security Professionals*, "International Organization" 2017, vol. 71, no. 4, p. 807.

As previously attempted to demonstrate, the place and role of procedures for assessing the certainty of sources and the reliability of data and information varies according to the processes implemented in the organisation. This has obvious and direct implications for both the level of assessments prepared and the final shape of information products. Some processes and methods promote far-reaching cooperation in this regard between representatives of the acquisition apparatus and analysts (see the case of document *JDP 2-00*).

It is not possible to find in the public domain guidelines and instructions relating to how to calculate the final values of assessments of the certainty of sources and the reliability of data and information made by individual organisational units of reconnaissance structures and intelligence institutions. This problem deserves systematic research work to be undertaken by academic centres in cooperation with reconnaissance structures and intelligence institutions. This may prove very useful, as it will familiarise current and future audiences with the ways in which assessments are made. This, in turn, may lead to situations in which they are willing to use analytical and information products and engage more directly with intelligence structures. In addition, the results of such work could be used not only in the area of national security, but also in the financial and insurance sectors.

One solution that can be implemented is to collect all the assessments on the accuracy of data and information, from each of the business units, at each stage of the intelligence cycle - and then aggregate them. In this way, a member of the acquisition apparatus carries out an initial assessment and provides a probability level. To this, he or she should include a brief description of the reasons and motives that guided him or her in generating such an assessment. The same steps should be carried out by the analyst.

Only then can an average be calculated in the mode and format adopted by the organisation. This way of proceeding can help to reduce inconsistencies and uncertainties arising from different ways of working and to identify the most important values at each stage of the intelligence cycle. It also allows assessments to be continually updated as new data and information becomes available. This works especially well during the development of prognoses. In particular, the preparation of the justifications given by the participants in the process proves useful. Their written form encourages, if not forces, the employees of reconnaissance structures and intelligence institutions to thoroughly examine individual materials.

This trend is now being reinforced by the suggestion, repeatedly expressed by recipients of information products, to prepare and present such justifications in as many cases as possible. At the same time, when an assessment is or may turn out to be incorrect, it is always possible to reconstruct the sequence and content of the activities carried out within the dimension of the intelligence cycle and

to check where mistakes in reasoning and inference were made by the individual participants in the information processes. Due to the relatively high complexity of the procedures, such a course of action should be reserved for elements on which it is difficult for the participants in the information activities to agree on the values of the assessments, or those that are used in particularly important analytical projects critical to state security.

Formalising such ways of working together to develop assessments of the certainty of sources and the reliability of data and information can help to guide the ways in which individual modes of inference are carried out and make wider use of the knowledge available within the organisation. It should also improve communication between the acquisition apparatus and the analytical division.

Such a model, hybrid in its nature, of conducting assessments of the certainty of sources and the reliability of data and information individualises the procedural and substantive responsibilities of individual employees of reconnaissance structures and intelligence institutions. In addition, it structures the analytical processes. The described *modus operandi* can be accused of seeking to shift responsibility for documents to as many employees as possible and of diluting it. Therefore, it will be necessary to develop a broad consensus within the organisation on the mode and conduct of evaluation processes and procedures.

New directions for research and implementation activities

In the methodologies currently being developed for assessing the certainty of sources and the reliability of data and information, indicators relating to the validation of the information are a central element of the methodology. Triangulation, for example, can be used for such purposes. It can be used primarily to determine how unique and useful the acquired data and information is. In order to assess whether it causes the analyst to have to look at a problem from a new perspective, additional analytical activities are needed - not only determining the certainty and reliability of individual elements. Continuous attention must therefore be paid to issues of information accuracy, and at every stage of the intelligence cycle.

Analysing the current state of affairs in the field of source certainty and data and information reliability assessments, one can identify many limitations that affect the quality of intelligence assessments and analyses. Moreover, given the multiplicity of intelligence directions and the complex interactions between the determinants of information elements, it is difficult to develop, let alone implement, a general method for assessing source certainty and data and information reliability. However, attempts can be made to transfer experience from the field of insurance and actuarial

theory and practice to the practice of intelligence activities. At the very least, it is worth exploring, per analogiam, such possibilities - for example, the usefulness of the theory and mathematical apparatus of credibility theory and source credibility theory. Indeed, confidence theory is one of the important concepts used in insurance. Its theoretical foundations were laid in the 1960s with the emergence of many modern statistical theories. It now underpins the efficient and economically sound practice of insurance companies, as well as the development of actuarial science. It is also worthwhile to elaborate on the limited fluctuation credibility theory or the greatest accuracy credibility theory³⁸. Initial proposals were made by the article's author in a 2016 monograph³⁹. However, it must be remembered that the scope of practical application of limited fluctuation theory, which is based on the central limit theorems of the probability calculus, is limited.

In contrast, the second approach is widely used. It is based on Bayesian statistical analysis with a quadratic loss function with a priori distributions and conditional distributions of random variables. Families of a priori distributions coupled with an exponential family of conditional distributions and modern Bayesian statistics are also used. The practical Bühlmann model, now developed into the Bühlmann-Straub model, also with a Hachemeister extension, and the hierarchical Jewell model present great potential⁴⁰.

In order to enhance the ability to already develop and report increasingly accurate assessments of the certainty of sources and the reliability of data and information, a number of measures can, and indeed should, be taken in this regard. First, one must strive to systematically communicate to colleagues and audiences the value of an indicator such as information accuracy. This can be done by presenting subjective assessments of probability in quantitative form, supplemented by an indication of probability ranges. This is the form of assessment preferred by the audience. Secondly, cooperation procedures should be formalised and the necessary software developed in this regard for those in the acquisition and analytical apparatuses. Thirdly, examination and evaluation of the degree of information redundancy, its completeness and level of diagnosticity should also become part of the analytical activities. Finally, the staff of the acquisition and analysis apparatus should be made reasonably fully aware of the existing limitations

---

³⁸ H. Jasiulewicz, *Teoria zaufania. Modele aktuarialne* (Eng. Confidence theory. Actuarial models), Wrocław 2005; H. Bühlmann, *Mathematical Methods in Risk Theory*, New York 1970; W.S. Jewell, *Credible Means are Exact Bayesian for Simple Exponential Families*, "ASTIN Bulletin. The Journal of the International Actuarial Association" 1974, pp. 336–341.

³⁹ J. Kozłowski, *Teoria i praktyka działań analityczno-informacyjnych...*, pp. 119–128.

⁴⁰ *Ibid*, pp. 137–149.

in terms of assessments of the certainty of sources and the reliability of data and information, and jointly seek ways to solve the problems that arise. This search should not focus on one-size-fits-all methods, but on a pragmatic approach to deal with each element insofar as the meaningful element or information is potentially important. The most relevant ones will require additional effort, including team effort, to indicate the level of probability and the ranges of probability and to prepare a written justification of the position taken.

Bibliography

ATP 2-91.8 Techniques for Document and Media Exploitation (document publication date: 5 V 2015).

Balance of Power. Theory and Practice in the 21st Century, T.V. Paul, J.J. Wirtz, M. Fortman (eds.), Stanford University Press 2004.

Breakspear A., *A New Definition of Intelligence*, "Intelligence and National Security" 2013, vol. 28, no. 5, pp. 678–693. <https://doi.org/10.1080/02684527.2012.699285>.

Bühlmann H., *Mathematical Methods in Risk Theory*, New York 1970.

Capet P., d'Allones R., *Information Evaluation in the Military Domain: Doctrines, Practices and Shortcomings*, in: *Information Evaluation*, P. Capet, T. Delavallade (eds.), New York 2014.

Complex Deterrence: Strategy in the Global Age, T.V. Paul, P.M. Morgan, J.J. Wirtz (eds.), University of Chicago Press 2009.

Friedman J.A., Lerner J.S., Zeckhauser R., *Behavioral Consequences of Probabilistic Precision: Experimental Evidence from National Security Professionals*, "International Organization" 2017, vol. 71, no. 4, pp. 803–826.

Gill P., *Explaining Intelligence Failure: Rethinking the Recent Terrorist Attacks in Europe*; "International Journal of Intelligence and CounterIntelligence" 2020, vol. 33, no. 1, pp. 43–67. <https://doi.org/10.1080/08850607.2019.1663702>.

Gill P., *Intelligence, Terrorism and the State*, in: *State, Power, Crime*, R. Coleman et al. (eds.), 2009.

Gill P., *Intelligence, Threat, Risk and the Challenge of Oversight*, Routledge 2008.

Gill P., *Policing in Ignorance?*, "Criminal Justice Matters" 2004, vol. 58, no. 1, pp. 14–15. <https://doi.org/10.1080/09627250408553236>.

Gill P., *Security Intelligence and Human Rights. Illuminating the 'Heart of Darkness'?*, "Intelligence and National Security" 2009, vol. 24, no. 1, pp. 78–102. <https://doi.org/10.1080/02684520902756929>.

Gill P., *Theories of intelligence*, in: *The Oxford Handbook of National Security Intelligence*, L.K. Johnson (ed.), Oxford 2010, pp. 43–58. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195375886.003.0003>.

Gill P., *Thinking about Intelligence Within, Without, and Beyond the State*, "All Azimuth: A Journal of Foreign Policy and Peace" 2014, vol. 3, no. 2, pp. 5–20. <https://doi.org/10.20991/allazimuth.167324>.

Gill P., *Twenty years on: Intelligence and Security Committee and investigating torture in the 'war on terror'*, "Intelligence and National Security" 2023, vol. 38, no. 5, pp. 799–815. <https://doi.org/10.1080/02684527.2023.2178606>.

Gill P., Phythian M., *Intelligence in an insecure world*, Cambridge 2012.

Herman M., *Potęga wywiadu* (Eng. The power of intelligence), Warszawa 2002.

Hilbert M., *Toward a Synthesis of Cognitive Biases: How Noisy Information Processing can Bias Human Decision Making*, "Psychological Bulletin" 2012, vol. 138, no. 2, pp. 211–237.

Hornowska E. et al., *Paradoksalny efekt triangulacji?* (Eng. The paradoxical effect of triangulation?), "Edukacja" 2012, no. 4, pp. 72–83.

Intelligence Theory. Key Questions and Debates, P. Gill, S. Marrin, M. Phythian (eds.), New York 2009.

Irwin D., Mandel D.R., *Improving information evaluation for intelligence production*, "Intelligence and National Security" 2019, vol. 34, no. 4, pp. 503–525.

Jasiulewicz H., *Teoria zaufania. Modele aktuarialne* (Eng. Confidence theory. Actuarial models), Wrocław 2005.

Jewell W.S., *Credible Means are Exact Bayesian for Simple Exponential Families*, "ASTIN Bulletin. The Journal of the International Actuarial Association" 1974, vol. 8, no. 1, pp. 77–90.

Johnson L.K., Wirtz J.J., *Intelligence: The Secret World of Spies: An Anthology*, Oxford University Press 2018.

Johnson L.K., Wirtz J.J., *Strategic Intelligence: Windows into a Secret World: An Anthology*, Roxbury 2004.

Kent S., *Strategic Intelligence for American World Policy*, Princeton 1949.

Kesselman R.F., *Verbal Probability Expressions in National Intelligence Estimates: A Comprehensive Analysis of Trends from the Fifties through Post 9/11*, Erie 2008.

Kozłowski J., *Teoria i praktyka działań analityczno-informacyjnych* (Eng. Theory and practice of analytical and information activities), Warszawa 2016.

Król A., *Sieci bayesowskie jako narzędzie wspomagające proces podejmowania decyzji* (Eng. Bayesian networks as a tool to support decision-making), "Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej" 2014, no. 71, pp. 209-219.

Marrin S., *Analytic objectivity and science: evaluating the US Intelligence Community's approach to applied epistemology*, "Intelligence and National Security" 2020, vol. 35, no. 3. <https://doi.org/10.1080/02684527.2019.1710806>.

Marrin S., *Evaluating CIA's Analytic Performance: Reflections of a Former Analyst*, "Orbis" 2013, vol. 57, no. 2, pp. 325-339.

Marrin S., *Evaluating intelligence theories: Current state of play*, "Intelligence and National Security" 2018, vol. 33, no. 4, pp. 479-490. <https://doi.org/10.1080/02684527.2018.1452567>.

Marrin S., *Improving Intelligence Studies as an Academic Discipline*, "Intelligence and National Security" 2016, vol. 31, no. 2, pp. 266-279. <https://doi.org/10.1080/02684527.2014.952932>.

Marrin S., *Understanding and improving intelligence analysis by learning from other disciplines*, "Intelligence and National Security" 2017, vol. 32, no. 5, pp. 539-547. <https://doi.org/10.1080/02684527.2017.1310913>.

Marrin S., *Rethinking Analytic Politicization*, "Intelligence and National Security" 2013, vol. 28, no. 1, pp. 32-54. <https://doi.org/10.1080/02684527.2012.749064>.

Marrin S., *Revisiting Intelligence and Policy: Problems with Politicization and Receptivity*, Routledge 2015.

Marrin S., *Why strategic intelligence analysis has limited influence on American foreign policy*, "Intelligence and National Security" 2017, vol. 32, no. 6, pp. 725-742. <https://doi.org/10.1080/02684527.2016.1275139>.

Minkina M., *Sztuka wywiadu w państwie współczesnym* (Eng. The art of intelligence in the modern state), Warszawa 2014.

Nickerson R.S., Fehrer C.E., *Decision Making and Training: A Review of Theoretical and Empirical Studies of Decision Making and Their Implications for the Training of Decision Makers*, Cambridge 1975.

Planning the Unthinkable. How New Powers Will Use Nuclear, Biological, and Chemical Weapons, P.R. Lavoy, S.D. Sagan, J.J. Wirtz (eds.), Cornell University Press 2000.

Reed W., Collins L., *Plunging Point: Intelligence Failures, Cover-ups and Consequences*, London 2005.

Samet M.G., *Subjective Interpretation of Reliability and Accuracy Scales for Evaluating Military Intelligence*, Arlington 1975.

Samet M.G., *Quantitative Interpretation of Two Qualitative Scales Used to Rate Military Intelligence*, "Human Factors" 1975, vol. 17, no. 2, pp. 192–202. <https://doi.org/10.1177/001872087501700210>.

Science and Technology Organization, *Assessment and Communication of Uncertainty in Intelligence to Support Decision-Making*, STO-TR-SAS-114 (08.02.2019).

Shulsky A.N., Schmitt G.J., *Silent Warfare: Understanding the World of Intelligence*, Washington 2002.

Strategic Denial and Deception: The Twenty-First Century Challenge, R. Godson, J.J. Wirtz (eds.), Routledge 2017.

Tversky A., Kahneman D., *Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases*, "Science. New Series" 1974, vol. 185, no. 4157, pp. 1124–1131. <https://doi.org/10.1126/science.185.4157.1124>.

Virine L., Turner M., *Project Decisions: The Art and Science*, Vienna 2007.

Warner M., *Wanted: A definition of intelligence*, "Studies in Intelligence" 2002, vol. 46, no. 3, pp. 15–22.

Wheaton K.J., Beerbower M.T., *Towards a new definition of intelligence*, "Stanford Law and Policy Review" 2006, vol. 17, no. 2, pp. 319–330.

Wilson T.D. et al., *A New Look at Anchoring Effects: Basic Anchoring and its Antecedents*, "Journal of Experimental Psychology" 1996, vol. 125, no. 4, pp. 387–402.

Wirtz J.J., *The Tet Offensive. Intelligence Failure in War*, Cornell University Press 1991.

Internet sources

Ekström M.A., Björnsson H.C., *A rating system for AEC e-bidding that accounts for rater credibility*, Digital Library, <https://itc.scix.net/paper/ecce-2001-6> [accessed: 17 III 2023].

Joint Doctrine Publication 2-00. Understanding and Intelligence Support to Joint Operations (4th Edition), https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/1178940/JDP_2_00_Ed_4_web.pdf [accessed: 30 VIII 2023].

NATO – STANAG 2511 Intelligence Reports, <https://standards.globalspec.com/std/720819/stanag-2511> [accessed: 17 III 2023].

NATO – AJP-2.1 Intelligence Procedures, <https://standards.globalspec.com/std/108985/ajp-2-1> [accessed: 17 III 2023].

Józef Kozłowski, PhD

Director of the Institute of Military History at the Academy of Military Art in Warsaw. Colonel in reserve. Graduate of the Military University of Technology, as well as various national and foreign courses and specialist trainings in the areas of analytical activities and information and knowledge management. Doctor in the field of social sciences in the specialisation of management in the information environment. He served in the military in various command and staff positions and in institutions of the Ministry of Defence. Among others, he participated in operations abroad - UNTAG in Namibia in 1989-1990, UN-TAC in Cambodia in 1992-1993 and Iraq in 2003. He has also worked as a national expert in the European Union Military Staff (EUMS). He has been a member of a number of NATO and EU working groups dealing with technical support to analytical and information activities, preparation of political-military assessments, doctrinal documents and imagery reconnaissance systems. His research and scholarly activities focus on the history, theory and practice of special forces and knowledge and information management in such organisations.

Contact: joz.kozlowski@ron.mil.pl

Indicator analysis as a way for the Second Department of Polish General Staff to counter the risk of chemical warfare being unleashed by Germany in the 1920s

Abstract

After regaining its independence in 1918, Poland faced a number of security challenges. The most important of these was survival in the face of revisionist steps taken by aggressive neighbours, including Germany and the USSR. One important aspect of this threat was to determine the risk of the Weimar Republic unleashing chemical warfare against the Second Republic. In order to cope with this intelligence task, the Second Department of Polish General Staff developed a number of instructions whose structure and internal logic is comparable to the indicator analysis technique developed only 60 years later by the American Intelligence Community. On the basis of material preserved in the State Archive in Gdańsk and contemporary textbooks on information analysis techniques, it is shown how officers of Polish military intelligence, decades before the method of indicator analysis was formalised, developed their own way, which is essentially identical to it. This demonstrates the remarkable innovation and organisational capacity of the newly forming intelligence service of the reborn state.

Keywords

Second Department of Polish General Staff, chemical weapons, Poland, Germany, intelligence, indicator analysis.

After independence in 1918 and during the formation of its borders until 1922, the reborn Republic was vulnerable to German revisionism. There were at least three reasons for this threat. Firstly, Poland had 2/3 of the industrial potential of Upper Silesia, which - together with the Ruhr and the also lost Alsace and Lorraine - was the most important industrial area of the Reich. Secondly, Greater Poland was, before the First World War, an agricultural region renowned for its productivity, one of the most important for Germany's food economy. Thirdly, the Pomeranian Corridor divided Germany into two areas and physically cut off East Prussia from the main national territory. Therefore, from the very beginning of the reborn Polish state, the main task of its military intelligence was to obtain information that could provide evidence of Berlin's war preparations.

One of the most important changes in the methods of warfare brought about by World War I was the advent of the first weapons of mass destruction, i.e. war gases. The psychological effects associated with the use of these weapons were enormous. Whether through memoirs described in literature, witness accounts or images and photographs, the vision of a weapon capable of killing or permanently maiming thousands of people in an instant will always accompany humanity. To associate the use of war gases only with the Western Front is erroneous. Also in the eastern theatre of operations, including the areas of the reborn Second Republic, soldiers of the warring sides and civilians could come into contact with this deadly weapon. Between January and July 1915, the Germans attempted several times to break through the Russian positions near Bolimow, using battle gas. In August of the same year, unable to capture the Osowiec fortress, they also opted for a chemical attack, which led to one of the most gruesome events in the history of wars, dubbed the attack of the dead¹. Later on, information about the use of poisonous gases appeared in reports from Greater Poland troops taking part in the uprising².

---

¹ А.А. Черкасов, А.А. Рябцев, В.И. Меньковский, «Атака мертвецов» (Осовец, 1915 г.): миф или реальность, „Былые годы” 2011, no. 4, pp. 5–11. Despite a six-month siege, the Germans were unable to take the Osowiec fortress, so Marshal Paul von Hindenburg, commanding the German army, gave the order to launch a battle gas attack on Fort Zarzeczny and its advanced positions on the right bank of the Biebrza River. As a result of this attack, the entire 226th Infantry Regiment, which was defending the positions, was poisoned. The German soldiers, in a force of about 7,000, moved forward, thinking that they would take the abandoned positions. Meanwhile, opposite them, a company of horribly burned, dying Russians moved to counterattack. This caused such a shock to the attacking soldiers that they threw themselves into a panicked flight, convinced that they were being fought by the living dead. The history of the struggle and the German gas attacks on the Russian positions on the Rawka River, commonly referred to as the Battle of Bolimow, has already been well researched and described in the national literature.

² For example, during the so-called Battle of the windmills, which took place on 19 I 1919 near Leszno. See: *Śladami powstania wielkopolskiego. Bitwa pod wiatrakami i inne potyczki* (Eng. In the footsteps

Therefore, the study of issues related to the possibility of the use of weapons of mass destruction by Germany was an important task for the Second Department of Polish General Staff (later the General Staff of the Polish Army, the Staff of the Commander-in-Chief). This is clearly demonstrated by the Polish intelligence documents analysed in this article, preserved in the State Archives in Gdańsk (hereinafter: SAG).

However, information acquisition is only one phase of the so-called intelligence cycle. It cannot function in isolation from the other phases, namely prior planning and tasking and subsequent analysis and distribution. The purpose of this article is to show how the above-mentioned documents reflect the principles concerning the organisation of analytical and information work adopted at the Second Department of Polish General Staff (hereinafter: Second Department).

Research methods, sources and definitions

The primary research method used in the article is a comparative analysis of the source intelligence documents of the Second Department in the light of the theory and practice of analytical and information operations. Particular attention has been paid to the definition of the intelligence cycle and indicators (indices).

The sources used in this article are documents collected in the collection *Organization of intelligence and instruction* marked with the number 1107 and located in SAG³. This collection consists of a relatively small collection of only 212 pages of material relating to the work of Office 7 of the Second Department in Gdańsk. Most of them consist of personal data of agents, information on the dislocation of German troops, operational instructions, cipher instructions and guidelines on the concealment of writing. Among them, however, are four letters dealing directly with the acquisition of information on chemical weapons.

The book *Theory and practice of analytical and informational activities*⁴ by Józef Kozłowski (definition of indicators, the intelligence cycle) and English-language

---

of the Wielkopolska Uprising. The Battle of the windmills and other skirmishes), Institute of National Remembrance, <https://pw.ipn.gov.pl/pwi/historia/przebieg-walk-powstancz/sladami-powstania-wielk/8464,BITWA-POD-WIATRAKAMI-I-INNE-POTYCZKI.html> [accessed: 5 VI 2023].

³ State Archive in Gdańsk (hereinafter: SAG), *Organizacja wywiadu i instrukcja* (Eng. Intelligence organisation and instruction), (herinafter: *Organizacja wywiadu...*), ref.no. 1107. When quoting original texts, their spelling has been adapted to modern Polish and obvious spelling errors have been corrected..

⁴ J. Kozłowski, *Teoria i praktyka działań analityczno-informacyjnych* (Eng. Theory and practice of analytical and information activities), Warszawa 2016, pp. 76–215.

studies on analytical techniques were used to provide definitions of the intelligence concepts studied.

According to Kozłowski, the intelligence cycle is divided into five stages. The first is planning, during which the tasks for the acquisition apparatus are defined. The second is the acquisition of information from various personal and technical sources. This is followed (the third stage) by their processing, when intelligence information is pre-processed, broken down into smaller pieces and verified. The fourth stage is their analysis, i.e. re-integration and aggregation, after which the intelligence information becomes intelligence information and thus - implicitly - a verified and objective picture of the situation for which the intelligence service already takes responsibility. The fifth stage is information dissemination. After this, the decision-makers, already familiar with the facts, set the next tasks, which start the planning of the new intelligence cycle⁵.

In this article, indicator analysis is understood as a periodic review of observed events and trends, done to track them, monitor targets, detect new trends and warn of unforeseen changes⁶. It is therefore a structured analytical technique by which historical data, trends and doctrinal documents are examined in order to identify imminent threats at an early stage. This most often (although not exclusively) involves events such as the outbreak of armed conflict or internal upheaval. Indicator analysis thus involves observing reality for the occurrence or non-occurrence of specific events, phenomena, actions that may indicate an impending crisis. In addition to early warning, one of the purposes of this type of analysis is to identify information needs and the resulting preparation of tasks for the acquiring intelligence apparatus, as well as the creation of possible scenarios for the development of the situation⁷. They are therefore an extremely important part of the intelligence cycle and occur in two of its five stages - planning (tasking) and analysis.

In the US literature, structured research techniques are considered to have started in the 1980s. Their intensive development took place at the beginning of the 21st century, influenced by the reflections following the terrorist attack on

---

⁵ Ibid.

⁶ U.S. Government, *A Tradecraft Primer: Structured Analytic Techniques for Improving Intelligence Analysis*, 2009, p. 12.

⁷ R.J. Heuer, R.H. Pherson, *Structured Analytic Techniques for Intelligence Analysis*, Washington 2011, p. 24. J. Kozłowski, *Teoria i praktyka...*, p. 150–151; P. Grunt, *Structured Analytic Techniques: Taxonomy and Technique Selection for Information and Analysis Practitioners*, "Journal of Management and Financial Sciences" 2017, vol. 10, no. 30, p. 128.

11 September 2001, which was one of the greatest failures in the history of the United States Intelligence Community⁸.

Chemical intelligence in the collection of the State Archive in Gdańsk

In the documents of the Second Department preserved in the SAG, one can find information indicating concerns about the possibility of chemical warfare with Germany. In the collection numbered 1107 and entitled Organisation of intelligence and instruction, one can find a general instruction and three intelligence tasks for the Gdańsk office of the Second Department related to the acquisition of information concerning chemical armament in Germany⁹.

The first of the documents, actually a set of four annexes preserved, unfortunately without a cover letter, sets out the tasks of chemical intelligence for Germany, East Prussia and Gdańsk. The importance attached to these tasks is best demonstrated by the fact that the document was signed by the Chief of the General Staff of the Polish Army himself - General Władysław Sikorski. Based on a reference in a later document, it should be dated mid-June 1921¹⁰.

The document is divided into four parts. The first contains general instructions, the next three detailed instructions for chemical intelligence work in Germany, East Prussia and the Free City of Gdańsk. The General Staff instructed the offices of the Second Department to acquire, among other things:

- chemical warfare manuals,
- plans and blueprints for gas protection equipment,
- plans and specimens of the latest chemical weapons,
- all scientific literature on the production of chemical weapons,
- photographs of technical equipment for the production of chemical warfare gases (after infiltrating selected chemical plants in Germany)¹¹,

---

⁸ R.H. Pherson, *The Five Habits of the Master Thinker*, "Journal of Strategic Security" 2013, vol. 6, no. 3, pp. 54–55.

⁹ SAG, *Organizacja wywiadu...*, ref. no. 1107, pp. 5, 17–18, 81, 146–150.

¹⁰ *Ibid.*, pp. 146–150. A reference indicating the date of creation can be found in a document reference 22584/II.inf.III.2 of 27 August 1921.

¹¹ *Ibid.*, p. 147. Among the plants mentioned in the manual were the laboratories of Höcht, the Badische Anilin und Soda Fabrik (BASF), Bayer and Merck. The first three of these, together with the AGFA concern, formed the IG Farben corporation in 1925, which in time came to play an important role in the economy of the Nazi regime in Germany and was complicit in the production of poisonous gases and the crimes of genocide committed in the German extermination and concentration camps.

as well as penetrating the immediate environment of German scientists such as Fritz Haber and the disciples of Emil Fischer¹².

The last point of this section of the manual is significant: *It is important to note all the ways in which foodstuffs and their surrogates are made, cultures of useful micro-organisms (food yeast, glycerine yeast, lemon yeast, etc.), bacteriological work, studies of plague, typhoid and other infectious diseases*¹³.

The tasks assigned to the Prussian area were of a different nature. Among other things, they included determining whether chemical troops were stationed in the area, whether factories producing war gases were located, whether field conditions for their use were being prepared, and whether tanks in which poisonous substances could be stored appeared on the border with Poland¹⁴.

Tasks assigned to the area of the Free City of Gdańsk included the observation of transports of substances that could have been semi-finished products for the production of chemical weapons, such as:

- calcium, sulphur, tin and titanium chlorides,
- liquefied chlorine,
- ethylene,
- carbon tetrachloride,
- alanine,
- ferrocyanide salts,
- chlorhydrin,
- bromine,
- mercury and arsenic derivatives,
- acid-resistant steels,
- explosives,
- organic toxins¹⁵.

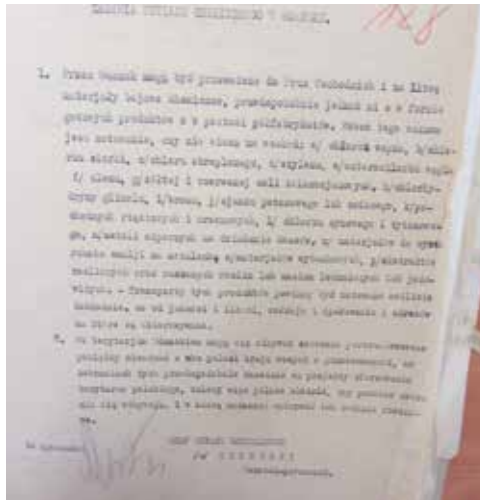
---

¹² SAG, *Organizacja wywiadu...*, ref. no. 1107, *Zadania wywiadu chemicznego w Niemczech. Instrukcja* (Eng. The tasks of chemical intelligence in Germany. Instruction), pp. 147–148. Fritz Haber (1868–1934) – German chemist of Jewish descent, Nobel Prize laureate of 1918, ‘father’ of modern chemical weapons. It is bitterly ironic that a scientist exiled from Germany as part of the anti-Semitic purges was the inventor of Zyklon “B”, with which millions of his fellow Jews were murdered during World War II. Emil Fischer (1852-1919) - chemist and Nobel Prize winner (in 1902). He committed suicide, unable to come to terms with the deaths of his two sons during World War I.

¹³ SAG, *Organizacja wywiadu...*, ref. no. 1107, p. 148.

¹⁴ SAG, *Organizacja wywiadu...*, ref. no. 1107, *Zadania wywiadu chemicznego w Prusach Wschodnich i Mazurach* (Eng. Chemical intelligence tasks in East Prussia and Masuria), p. 149.

¹⁵ SAG, *Organizacja wywiadu...*, ref. no. 1107, *Zadania wywiadu chemicznego w Gdańsku* (Eng. Tasks of chemical intelligence in Gdańsk), p. 150.

Image 1. Tasks of chemical intelligence in Gdańsk.

Source: State Archive in Gdańsk.

The next assignment, dated 27 August 1921, is a general instruction on the conduct of chemical intelligence in Germany and refers to the previously sent assignments¹⁶. Attention is drawn to the introduction of a sentence in this instruction in which the Second Department admits that it has serious problems in obtaining information on German chemical weapons and is only just working out its working methods.

The next document found in the SAG¹⁷ was written on 8 October 1921 and is addressed to Rittmaster Karol Dubicz in charge of the Gdańsk office of the Second Department¹⁸. Its author was Major Kazimierz Kierzkowski, then head of the Intelligence Unit of the Second Department¹⁹. The first paragraph of this

¹⁶ SAG, ref. no. 1107, *Organizacja...*, letter no. 22584/II.inf.III.2 of the Second Department of the General Staff to Office no. 2 of 27 August 1921, p. 81.

¹⁷ SAG, *Organizacja wywiadu...*, ref. no. 1107, letter from the Second Department of the General Staff to Rittmaster Dubicz, dated 8 October 1921, illegible number, pp. 17–18.

¹⁸ Karol Dubicz-Penther (1892-1945) – a major in cavalry, intelligence officer and diplomat, head of Office no. 7 of the Second Department in Gdańsk. Between 1937 and 1943, he was an extraordinary and plenipotentiary deputy of the Republic of Poland in Lisbon. While serving in Portugal, he was initiated into the intelligence activities of the Continental Action, conducted in that country by Lt. Col. Jan Kowalewski. He died in Lisbon in January 1945.

¹⁹ Kazimierz Kierzkowski (1890-1942) - a major in infantry, intelligence officer, head of the Intelligence Unit of the Second Department of the General Staff. In the years 1940-1941 in the Union of Armed Struggle, arrested by the Germans in July 1941, murdered in Auschwitz in March 1942.

document reads as follows: *In view of the great difficulty of directly observing the state of chemical armaments in East Prussia and the Mazurians, it is necessary to take advantage of the perhaps already meagre indications that can be drawn in this respect from the nature of the transports passing in an easterly direction through the Gdańsk corridor*²⁰. The following paragraph says a lot about the reasoning of the analysts of the Second Department: *Among the materials transported, some may bear witness to certain preparatory procedures preceding the great chemical armament (...)*²¹.

The goods transported were divided into two groups: ammunition and the components used to produce it, and chemicals. The former included:

- ready-made gas masks,
- glasses for them or masses for their manufacture,
- rubber materials or impregnated leather,
- fine coal,
- sheet metal cases or sheet metal for their manufacture,
- flexible or sprung rubber bands,
- waterproof clothing or materials impregnated with oil,
- filled or empty gas grenades or parts thereof,
- filled or empty gas shells,
- steel gas flasks or empty gas bombs,
- parts of mine-throwers or prepared throwers,
- threaded or smooth pipes between 4 and 8 inches in diameter,
- sprayers and hydropults²² of all systems²³.

Among the chemicals, the following were considered to be of interest in the context of studying the issue of chemical weapons:

- chlorine liquefied in flasks,
- sulphur,
- sulphur chloride²⁴,
- ethyl and methyl alcohol²⁵,
- ethylene in gaseous tanks,
- toluol, xylol, benzol,
- concentrated nitric acid,
- liquid bromine or iron bromide,

---

²⁰ SAG, *Organizacja wywiadu...*, ref. no. 1107, p. 17.

²¹ Ibid.

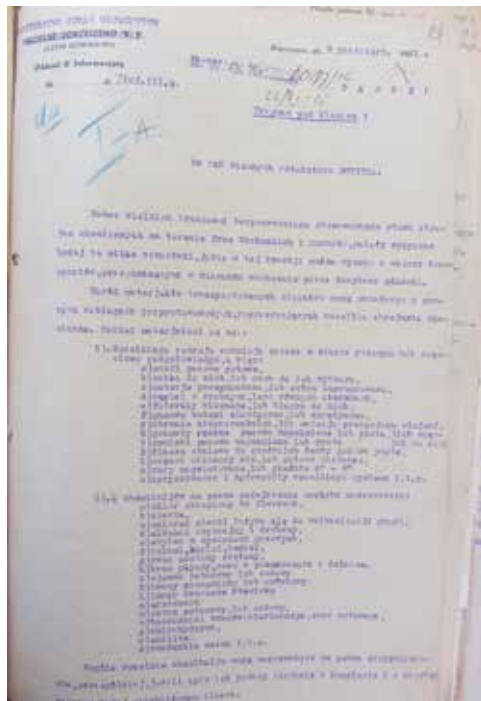
²² Hydropult - a small hand pump used to extinguish small fires and pump out water.

²³ SAG, *Organizacja wywiadu...*, ref. no. 1107, p. 17.

²⁴ It was used to vulcanise rubber products..

²⁵ In the original: ordinary and woody.

- potassium or sodium cyanide,
- oxalic or formic acid,
- quartz-mercury lamps,
- arsenic,
- potassium or sodium acetate,
- sulphuric and acetic acid anhydrides,
- chlorohydrin,
- aniline,
- diphenylamine²⁶.

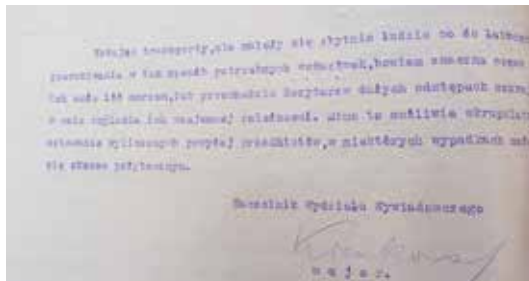
Image 2. Instruction to Rittmaster Karol Dubicz, 8 October 1921, p. 1.

Source: State Archive in Gdańsk.

From the further part of the instructions, it appears that Major Kierzkowski was aware that such a method had its limitations, and that the collection of information itself might not be easy: *When noting down transports, one should not delude oneself too much as to the ease of searching for the necessary clues in this way, as a considerable*

²⁶ SAG, *Organizacja wywiadu...*, ref. no. 1107, p. 17.

part of them might go by sea or pass through the corridor at large intervals in order to confuse their interdependence. Nonetheless, keeping as meticulous a note as possible of the items listed above may prove useful in some cases²⁷.

Image 3. Instruction to Rittmaster Karol Dubicz, 8 October 1921, p. 2.

Source: State Archive in Gdańsk.

The SAG also contains information about another, later assignment that may be related to the issue described. On 5 December 1921, Major Kierzkowski instructed Rittmaster Dubicz to obtain the latest edition of a German textbook on organic chemistry published by Beilstein and entitled *Handbuch der Organischen Chemie*²⁸.

Tasks for the Rittmaster Karol Dubicz and indicator analysis

The instructions to Rittmaster Dubicz are a typical task sent from the headquarters of the intelligence service to the capturing apparatus and represent the beginning of a new intelligence cycle. At the same time, they are the result of the completion of another cycle - there is no doubt that the Second Department first had to obtain information on the methods and means of producing chemical weapons. Part of this may have been information gained from experts in the field (e.g. scientists).

The description of the situation presented in the four documents analysed is an accurate reflection of the starting point for the indicator analysis. Due

²⁷ SAG, *Organizacja wywiadu...*, ref. no. 1107, p. 18.

²⁸ SAG, *Organizacja wywiadu...*, ref. no. 1107, letter from the Second Department of the General Staff no. 14074a/II.Inf.III.B.5 to Office no. 2 of 5 December 1921, p. 5 (the correct title of this textbook is *Beilsteins Handbuch der Organischen Chemie*. It was published in 1921 by Verlag von Julius Springer - editor's note).

to the impossibility of obtaining intelligence that constitutes a response to a task (e.g. a document, an order, etc.), HQ decides to start looking for signs of impending change and for facts and phenomena that could be indications of command in this respect.

Exactly as defined by Richard Heuer and Randolph Pherson²⁹ on the basis of historical experience and doctrinal (scientific) knowledge, the Second Department developed a list of phenomena, the possible confirmation of which by Rittmaster Dubicz could provide a premise proving the conduct of chemical armament in the area of East Prussia. This was particularly true of the initial tasks for chemical intelligence in Prussia and the Free City of Gdańsk set in the spring of 1921. They were not concerned with ascertaining the presence of chemical weapons in these two territories and their dislocation to frontline units, but with gaining information either on substrates and intermediates that could be used in the production of chemical weapons, or on logistical preparations in the field (clearing vegetation, deploying tanks). It is interesting to note the very phrase “indication” used in the 8 October 1921 document, which in the given context can be translated into English precisely as indicator. Very significantly, indicator analysis as an analytical method emerged, as mentioned earlier, in the US intelligence community in the 1980s. Meanwhile, Polish military intelligence officers used the indicator category, although they did not formalise it, already at the beginning of the free Republic.

Undoubtedly, the Second Department took the risk of chemical warfare with the Germans seriously. This was, at least in part, the result of the experience of Polish society in the years of World War I, as well as knowledge of the tragic events on the Western Front and the Southern Front. Documents preserved in the SAG show how creatively the emerging Polish military intelligence service tried to develop a methodology for early warning of an attack with weapons of mass destruction. This was only the third year of its existence and, as such, it could not have had a sufficient agent network in enemy territory to gain direct evidence of such a threat. Therefore, an attempt was made to define phenomena that would allow sufficient advance preparation for a possible attack. Using contemporary intelligence terminology, it can be said that officers of the Second Department developed a set of early warning indicators, which they later monitored, analysed and used to assign tasks to the capturing apparatus.

Its consideration of the need to keep track of research into infectious microorganisms, as evidenced by its first set of tasks, should also be regarded as evidence of the great perspicacity and creative thinking of Polish military intelligence. In addition to observing phenomena occurring in German food

---

²⁹ R.J. Heuer, R.H. Pherson, *Structured Analytic Techniques...*, p. 24.

production during World War I, including the production of synthetic surrogates (German: Ersatz) of food, the Second Department was interested in bacteriological research, recognising the dangers arising from the possibility of their results being used as weapons of mass destruction, in time called biological weapons.

Bibliography

Grunt P., *Structured Analytic Techniques: Taxonomy and Technique Selection for Information and Analysis Practitioners*, "Journal of Management and Financial Sciences" 2017, vol. 10, no. 30, pp. 115–136.

Heuer R.J., Pherson R.H., *Structured Analytic Techniques for Intelligence Analysis*, Washington 2011.

Kozłowski J., *Teoria i praktyka działań analityczno-informacyjnych* (Eng. Theory and practice of analytical and information activities), Warszawa 2016.

Pherson R.H., *The Five Habits of the Master Thinker*, "Journal of Strategic Security" 2013, vol. 6, no. 3, pp. 54–60.

U.S. Government, *A Tradecraft Primer: Structured Analytic Techniques for Improving Intelligence Analysis*, 2009.

Russian literature

Черкасов А.А., Рябцев А.А., Меньковский В.И., «Атака мертвецов» (Осовец, 1915 г.): миф или реальность, „Былые годы” 2011, no. 4 (22), pp. 5–11.

Archival sources

State Archive in Gdańsk, *Organizacja wywiadu i instrukcja* (Eng. Intelligence organisation and instruction), ref. no. 1107.

Institute of National Remembrance, *Śladami powstania wielkopolskiego. Bitwa pod wiatrakami i inne potyczki* (Eng. In the footsteps of the Wielkopolska Uprising. The Battle of the windmills and other skirmishes), <https://pw.ipn.gov.pl/pwi/historia/przebieg-walk-powstancz/śladami-powstania-wielk/8464,BITWA-POD-WIATRAKAMI-I-INNE-POTYCZKI.html> [accessed: 5 VI 2023].

Associate professor Dominik Smyrgała,
War Studies University _____

Head of the Department of the History of Intelligence and Counterintelligence at the Institute of Military History, War Studies University. A graduate of the University of Warsaw (2002), he obtained his doctorate at the Institute of Political Studies of the Polish Academy of Sciences (2010), and his habilitation at the War Studies University (2020). His research interests include economic history, international relations, with a particular focus on the history of the special services in the interwar period and during World War II, and especially the analytical output of officers and associates of the Second Department of the General Staff/General Headquarters/Commander-in-Chief.

Contact: dominik.smyrgala@icloud.com

Anomalies in the activities of counterintelligence services. The case of the Republic of Latvia

Abstract   The article is devoted to examining the causes of qualitative and quantitative anomalies in the activity of penetration agents within the security system of the Republic of Latvia and other NATO countries in the period after the collapse of the Soviet Union. The author presents selected cases of espionage within the Republic of Latvia and proposes explanations for the discrepancies between this Baltic country and other NATO countries in the number of detected agents.

Keywords   intelligence, counterintelligence, espionage, agent, Latvia.

Theoretical and methodological background

A fundamental problem for researchers on the subject of secret services is access to verifiable source knowledge. In many of the cases under investigation, especially those that are distant in time, we have a data set that allows a relatively accurate assessment. However, it would be a mistake to assume that we have full knowledge in any case. Moreover, many known espionage cases are controversial in the research community, and the mere analysis of the available information

generates more questions than it provides answers¹. These cases often involve important historical events. One example is the Cuban Missile Crisis and the figure of Oleg Penkovsky associated with it². From the interpretation of the course of his cooperation with the British services and whether he was controlled by the State Security Committee (Russian: Комитет государственной безопасности, KGB), may depend on the assessment of the effectiveness of the Soviet Union's actions during this period.

The problem of the disproportion in the number of detected and convicted spies between Latvia and other countries (such as Estonia, Germany, the United Kingdom), to which this article is devoted, is even more complicated. For it must be assumed that the Russian side has the knowledge to fully assess the issue in question, but that this knowledge is unavailable to researchers, while researchers and analysts, whether drawing on open or classified sources, are trying to get closer to the truth. We are therefore dealing with a variant of the so-called 'dark number' crime issue³.

In this regard, the author emphasises that:

1. **The theses presented are in no way an assessment of the work of the Latvian State Security Service** (Latvian: Valsts drošības dienests, VDD), but an attempt to reflect on the effectiveness of the Latvian counter-intelligence system since the decision to withdraw from the USSR on 21 August 1991. The counter-intelligence system is understood much more broadly in this article, encompassing many other elements in addition to institutional counter-intelligence, such as the prosecutor's office, the state of the law and the practice of law application by the courts,

---

¹ Widely reported, for example, is the case of Ashraf Marwan, a Mossad agent who, according to Aman (Israel's military intelligence service), was a double agent. The conflict surrounding this figure has led to the disclosure of the agent's identity, public debates in Israel and lawsuits. Among others, two high-ranking Israeli intelligence officials were involved in discussions regarding Marwan: Zvi Zamir regarded Ashraf Marwan as one of Israel's top agents, while Eli Zeira, who headed military intelligence, assessed that he was a double agent. In doing so, Zamir accused Zeira of contributing to Marwan's death by revealing his name. In Israel, the version presented by Zamir is widely considered to be the correct one. This has to do with the mediation between the two by Israeli Supreme Court Judge Theodore Ora. See: U. Bar-Joseph, *A Question of Loyalty: Ashraf Marwan and Israel's Intelligence Fiasco in the Yom Kippur War*, "Intelligence and National Security" 2015, vol. 30, no. 5, pp. 667–685. <https://doi.org/10.1080/02684527.2014.887632>; I. Ginor, G. Remez, *Israel's Best Spy – or a Master Double Agent? New light from the Soviet angle on the mystery of Ashraf Marwan*, "The Journal of the Middle East and Africa" 2018, vol. 8, no. 4, pp. 383–396. <https://doi.org/10.1080/21520844.2017.1409025>.

² L. Scott, *Espionage and the cold war: Oleg Penkovsky and the Cuban missile crisis*, "Intelligence and National Security" 1999, vol. 14, no. 3, pp. 23–47; O. Penkovsky, *The Penkovsky papers*, New York 1965.

³ See in more detail: J. Błachut, *Czy „ciemna liczba przestępstw” istnieje?* (Eng. Does a "dark crime figure" exist?), "Archiwum Kryminologii" 2007–2008, vol. 29–30, pp. 75–80.

the functioning of parliamentary oversight bodies or even socio-political awareness.

2. **The analysis is based only on data and information available in open sources of information**, which is an obvious research limitation. Convictions for espionage are open, but naturally they cannot be the only measure for assessing counter-espionage effectiveness. Examples from other countries show that (apart from exceptional cases in a specific time period, i.e. Cuba in 1970-1987 and East Germany in the 1980s) an increase in the number of operational counterintelligence games and their high level lead to an increase in the number of arrests, which are usually correlated with successes in the strictly operational field.
3. There is an extensive body of cases in which we have operational certainty about the commission of an act of espionage, but turning this into procedural certainty and the ability to prove it in court remains impossible for counterintelligence and prosecution for various reasons. It is worth noting that this is a common phenomenon in the democratic world. In the case of Latvia, a factor in the construction of the law may be of particular importance, as was highlighted by the deputy head of the Latvian counterintelligence⁴. This is developed more extensively later in the article.

This paper uses an instrumental case study with a comparative element⁵. The case study, despite the limited range of data considered, remains a useful way of describing phenomena⁶. The paper is also based on the thought experiment of assuming that it is the absence of certain symptoms (indicators) that is the anomaly. What are the anomalies of counterespionage in the case of the Republic of Latvia?

During the 30 years of the Republic of Latvia's existence, many known agents of foreign secret services were unmasked. In the first decades after Latvia's independence, however, there were no court convictions in these cases. The situation changed around 2016, when there was an increase in arrests for working for the Russian secret services. It must be assumed that even more such cases remain undisclosed and lying in the archives, e.g. due to the a forementioned difficulty of converting operational knowledge into evidence, which is influenced by legal

---

⁴ M. Jonsson, *Espionage by Europeans: treason and counterintelligence in post-Cold war Europe*, "Intelligence and National Security". <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/02684527.2023.2254020>. <https://doi.org/10.1080/02684527.2023.2254020>.

⁵ R.E. Stake, *Jakościowe studium przypadku* (Eng. Qualitative case study), in: *Metody badań jakościowych*, vol. 1, N.K. Denzim, Y.S. Lincoln (eds.), Warszawa 2009, pp. 627–629.

⁶ B. Flyvbjerg, *Pięć mitów o badaniach typu studium przypadku* (Eng. Five myths about case study research), "Studia Socjologiczne" 2005, no. 2, pp. 41–69.

conditions. By no means does this have to mean the cessation of any activity in these cases, as counterintelligence has many methods at its disposal that are not related to bringing the offender to justice. It should be noted that, despite the increasing number of arrests of penetration agents since 1989, **no such agent of hostile intelligence operating in sensitive parts of the state security system has been convicted in Latvia.** By this, the author does not intend to say that such a one has not been found or that the successes recorded, whether in the operational or procedural fields, are not commendable. However, it should be borne in mind that decades of functioning within the structures of the Soviet Union's secret services, as well as the existence of a relatively large (according to various sources, amounting to 25% to 30%) Russian minority in the country, were factors that, after independence, made it very difficult for Latvian counterintelligence to defend itself effectively against Russian agents. It can be argued that the KGB of the Latvian Soviet Socialist Republic was fully dependent on KGB headquarters in Moscow. Many studies on other Warsaw Pact countries also point to a systemic and extensive network of dependencies, which in the area of covert operations was probably even greater⁷. This is fully in line with the Soviet model of a counter-intelligence state, as well as the historical experience of the Warsaw Pact states. An example is the GDR, which, while having a very effective intelligence service, remained under the full control of the Russian KGB⁸. The same was true in the military sphere. There, even the most effective special services of the Eastern Bloc, such as Hungarian military intelligence, were also under the close supervision of the Main Intelligence Directorate (Russian: Главное разведывательное управление Генерального штаба Вооружённых сил Российской Федерации, GRU) and on more than one occasion it was he who actually took operational control of particularly promising cases. On this basis, it must be considered that Latvia's resurgent security system was largely transparent to the Soviet and Russian services. It is worth adding that the most important security institutions, including the Information Department of the Ministry of the Interior, created in 1991 and responsible for counterintelligence, were built up by relying on - well known to the Soviet services - personnel originating from the Latvian KGB. The transition of its former officers into the country's secret service system, including the system formed in 1994 with the entry into force of the Law

---

⁷ See: D.E. Murphy, *KGB and MfS: Friendly enemies*, "Intelligence and National Security" 1999, vol. 14, no. 3, pp. 228–234; *Współpraca SB MSW PRL z KGB ZSRR w latach 1970–1990. Próba bilansu* (Eng. Cooperation of the SB of the Ministry of the Interior of the People's Republic of Poland with the KGB of the USSR in 1970-1990. An attempt at a review), Z. Nawrocki (ed.), Warszawa 2013.

⁸ R.J. Popplewell, *The KGB and the control of the Soviet bloc: The case of East Germany*, "Intelligence and National Security" 1998, vol. 13, no. 1, pp. 254–285.

on State Security Institutions, involved not only technical staff, but also operational personnel who had carried out KGB activities in Western Europe⁹.

An important element affecting Latvia's counterintelligence security is the national-ethnic structure. As mentioned, about 30 per cent of the population is a Russian minority, which remains a natural typing and recruitment base for Russian special services. Social surveys indicate that there is still a strong bond between a large part of the minority and the Russian Federation (RF)¹⁰. In 2022, only 9% of the Russian-speaking population supported the dismantling of the Riga monument to the Soldiers of the Soviet Army - liberators of Soviet Latvia and Riga from the German-fascist occupiers, symbolising Soviet domination. The community's attitude to the National Victory and Freedom Day celebrated on 9 May also varies. Only 3% of the Latvian-speaking population and 62% of the Russian-speaking population declare positive associations with this holiday. The differences are evident not only in the answers to questions on historical themes, but also on the actions of the Russian Federation in the second decade of the 21st century. Only 40% of Russian speakers condemned Russia's aggression against Ukraine in 2022, 12% supported it, 28% declared a neutral attitude and 19% refused to answer. In conclusion, the historical past and the national structure of the Latvian population are important factors shaping Latvia's counterintelligence security.

The early 1990s were not the best of times for the Soviet and then Russian services either. They struggled with centrifugal tendencies, corruption, had to fight to maintain the status quo in the country and faced many other challenges. However, this should not be considered as a mitigating factor for the risks to other countries, as it is well known that even at a time when the marble was literally falling off at the main entrance to the intelligence headquarters in Yasenevo, residents in the West were able to run valuable agents in the Central Intelligence Agency (CIA) and the Federal Bureau of Investigation (FBI). During the same period, the intelligence activities of the 'S' Directorate and the residencies on the 'N' lines of the Foreign Intelligence Service of the Russian Federation also continued. This means that, despite the internal turmoil, Russia was able to maintain key agents in the West. Given these factors, one can ask whether it is possible for the security system of the Republic of Latvia to defend itself against agent penetration in the most important parts of the system.

---

⁹ L. Michálek, L. Pokorný, *Transformation of the security and intelligence services in the Czech Republic*, "Connections: The Quarterly Journal" 2019, vol. 18, no. 3–4, pp. 65–86. <https://doi.org/10.11610/Connections.18.3-4.04>.

¹⁰ All statistics are quoted from: *Less than half of Russians in Latvia condemn Russia's war in Ukraine: survey*, Eng.LSM.lv, 7 VII 2022, <https://eng.lsm.lv/article/society/society/less-than-half-of-russians-in-latvia-condemn-russias-war-in-ukraine-survey.a464423/> [accessed: 27 XI 2023].

A comparative study

James Angleton, former head of CIA counterintelligence and an experienced operations officer, used to say that the activity of penetration agents is natural. What is unnatural is its absence. This should be a primordial assumption for any counterintelligence. As mentioned at the beginning of the article, it would be unfair to say that Latvia's counterintelligence has not had any successes. At the time of writing, there are a number of court cases pending, including the case of Andris Strautmanis, a former Latvian KGB and, after independence, counterintelligence officer. The widespread belief that the apprehension of an enemy intelligence agent is a failure of counterintelligence should be rejected. It is based on ill-conceived, purely theoretical assumptions that do not correspond to the realities of counterintelligence work. Obviously, it is optimal to turn the agent away (or otherwise take control) and use him to influence the adversary's activities and indirectly obtain information about his interests, equipment, procedures, methods, means and perhaps even personal sources of information. In order for this to happen, a number of criteria must be met in order to undertake a complex operational game with an adversary of at least similar capability. These criteria relate to the agent itself, the operational situation, the resources at hand and the practicalities. Ignoring these criteria is a very risky action. The consequences of an approach that assumes that success can only be achieved by turning the agent around is well illustrated by the case of Katrina Leung working as a triple agent against the FBI for the Ministry of State Security of the People's Republic of China¹¹.

A very important development for increasing the efficiency, at least with regard to investigative activities, of the Latvian counterintelligence was a change in the law that came into force on 11 May 2016. In addition to detailing and expanding Article 80 of the Criminal Code (offences against the Republic of Latvia) or Article 85 (espionage), separate articles were added criminalising incitement to acts against the Republic of Latvia or organising groups to act against the Republic of Latvia. Since then, one can observe, as already mentioned, a significant increase in the number of espionage cases. The official annual report of the VDD published in 2022 cites two examples: Andris B. and Valentīns F.¹² Both worked for Russia's military intelligence service, the Main Directorate of the General Staff of the Russian Armed Forces (Russian: Главное управление Генерального штаба Вооруженных

---

¹¹ See in more detail: D. Wise, *Tiger trap: America's secret spy war with China*, Boston 2011, pp. 32–41.

¹² *Annual Report on the Activities of Latvian State Security Service (VDD) in 2022*, Latvian State Security Service, <https://vdd.gov.lv/uploads/materials/33/en/annual-report-2022.pdf>, p. 11 [accessed: 27 XI 2023].

Сил Российской Федерации, GU), and both had served in the Soviet military in the past. Neither of them had significant functions in the security system at the time of their arrest, like the detained taxi driver working for the Russian secret services or Aleksandr Krasnopjorovs, an employee of the Latvian railways, detained in December 2017. Some press sources erroneously reported that he was the first person officially charged with espionage since 1991¹³. Such an accusation is not the same as counterintelligence suspecting individuals of having contacts with Russian special services or acting as agents on their behalf. Since 2016, more significant detentions have also been made, such as the aforementioned Janis Adamsons, a former parliamentarian and interior minister from 1994 to 1995, who was accused by the prosecution of cooperating with the Federal Security Service of the Russian Federation (FSB)¹⁴. Significantly, alongside him on the defendant's bench was Gennadijs Silonovs, a former Latvian KGB officer. They both were convicted in November 2023¹⁵.

Practice indicates the existence of highly placed Russian agents and other sources of information in NATO countries, including former Warsaw Pact states. These sources were taken over from the First General Directorate of the KGB by the Foreign Intelligence Service of the Russian Federation. The same was the case with the GRU and GU. Table 1 presents selected detected Russian agents spying in Western countries. The activities of these agents should be considered particularly dangerous in the security area. The table does not include unconfirmed, although highly probable, penetrations in French intelligence or at high levels of British counterintelligence.

Table 1. Selected espionage successes of the Russian secret services.

Name and surname	Country (place of employment)	Justification
Carsten L.	Germany (Bundesnachrichtendienst, BND)	One of the most important people in German intelligence in the technical area.

¹³ I. Springe, *How Latvia is (not) catching Russian spies*, re:baltica, 17 V 2018, <https://en.rebaltica.lv/2018/05/how-latvia-is-not-catching-russian-spies/> [accessed: 27 XI 2023].

¹⁴ *In the espionage case, Adamson is questioned about payments to his daughter and trips to the sauna in Moscow*, Baltic News, 30 IV 2023, <https://baltics.news/2023/04/30/in-the-espionage-case-adamson-is-questioned-about-payments-to-his-daughter-and-trips-to-the-sauna-in-moscow/> [accessed: 27 XI 2023].

¹⁵ See: *Były minister spraw wewnętrznych Łotwy skazany za szpiegostwo na rzecz Rosji*, Belsat, 10 XI 2023, <https://belsat.eu/pl/news/10-11-2023-byly-minister-spraw-wewnetrznych-lotwy-skazany-za-szpiegostwo-na-rzecz-rosji> [accessed: 27 XI 2023].

Herman Simm	Estonia (Ministry of Defence)	Key Ministry of Defence official in charge of the classified information protection system. His signatures were on the security clearances.
Peyman Kia	Sweden (Säkerhetspolisen, SAPO)	He worked at the interface between SAPO and other Swedish special services. He informed the Russians about their activities, including foreign intelligence.
Aldrich Ames	USA (Central Intelligence Agency, CIA)	Employee of the CIA's Eastern Division. Had knowledge of the activities of the US and UK personal intelligence programme on the Soviet Union.
Heinz Felfe	Germany (Bundesnachrichtendienst, BND)	BND counterintelligence supervisor on the Soviet direction.
Aleksiej Dressen	Estonia (Kaitsepolitseiamet, KaPO)	Key agent of Russia in Estonian services. Provided insight into the intelligence work of other NATO countries. His importance is confirmed by the exchange for kidnapped KaPO officer Eston Kohver.
Kim Philby	Great Britain (Secret Intelligence Service, SIS)	For many years one of the most important people in British intelligence, a liaison officer in Washington. He was under consideration for appointment as head of the service.
Klaus Kuron	Germany (Bundesamt für Verfassungsschutz, BfV)	Person in charge of offensive counterintelligence against the GDR.

Source: own elaboration.

Even a superficial comparative analysis reveals significant disparities between the examples indicated in the table and the known history of counterespionage in Latvia. This is particularly evident when compared to Sweden or Latvia's neighbour, Estonia, which has managed to detect many dangerous foreign agents. It should be emphasised that after 2016, a number of agents were detained and convicted in Latvia, but none of them can be considered equivalent to the mentioned penetrations. Indeed, these penetrations were detected outside the Latvian state security system. The case of Adamsons, according to the Prosecutor's Office providing information related to this system, can be considered an exception. In view of the fact that, as indicated, Russian services have repeatedly successfully placed their agents

in the most important places in the security system of infiltrated states, the failure to detect such a highly placed agent in Latvia can be considered another anomaly.

One explanation for this anomaly could be that there were no such agents in Latvia. However, against the background of NATO countries, including those in the Baltic region, this would be an exception. Russian special services primarily seek to actually take over an opponent's service by placing their penetration agents in it - this is their primary *modus operandi*. There are numerous examples of such operations being carried out over several decades, accompanied by a number of complex, related deception and cover operations, as in the case of Heinz Felfe¹⁶. They allowed the agent to be guided, assisted in the development of his or her career within the organisation and protected in the event of a search for 'leaks'. The case for detecting a Russian agent is made more difficult by the typical tactic of guiding the source within a broader operational context, which allows true information to be given to the agent, leading to tactical successes in the Russian direction (and sometimes the agent's promotion) and pushing back possible suspicions in relation to them. By sacrificing further, often valuable, agent sources in this way, the Russians invested in the career and protection of their most promising and important source, often leading to them taking up high positions.

Another related and potentially very important factor characterising Russian penetration operations is their counterintelligence nature. Counterintelligence in Russia occupies a fundamental place in the security system and cannot be compared to the concept of a counterintelligence service in Western countries, where it is a less important element of the security sector. This is also demonstrated by the role played by Russian counterintelligence in relation to intelligence or military counterintelligence with respect to the armed forces. The counterintelligence nature of these penetrations manifests itself both in terms of acquiring information that enables the offensive mission of Russian counterintelligence and in the area of influence operations. The penetration agents of the Russian intelligence service carry out these activities intensively within their own organisation, so as to hinder the opponent's intelligence services from carrying out the primary task conducive to success, in this case the reconnaissance of Russian intelligence. It is noteworthy that, surprisingly, Russian agents have often spent years of work trying to reach the state's counterintelligence system in a functional rather than a purely institutional sense. This is a typical Russian approach, according to which counterintelligence is considered to be the core of the security system, and its mastery allows the destruction

---

¹⁶ *KGB Exploitation of Heinz Felfe. Successful KGB Penetration of Western Intelligence Service*, Central Intelligence Agency, 12 IV 1978, https://www.cia.gov/readingroom/docs/FELFE%2C%20HEINZ%20%20KGB%20EXPLOITATION%20OF%20HEINZ%20FELFE_0001.pdf [accessed: 27 XI 2023].

of intelligence. From history, many examples can be given of the effectiveness of this mechanism, explaining the impotence of the counterintelligence of various states.

One could make the assumption that the KGB legacy agents naturally left with the change of generations. However, it is incompatible with the knowledge we have of the peculiarities of the Eastern secret services. The Soviet and then Russian secret services were able to build multi-generational penetration operations into which successive agents introduced their successors¹⁷. Moreover, even when it is not of such a direct nature, the continuity of penetration operations can be maintained with the use of existing agents while maintaining the principle of essential knowledge. This is because agents may not know about each other, but in fact, through tasks assigned by the lead officers, support each other's operations.

In conclusion, it should be stated that there is a significant disproportion, above all qualitative, between the history of Latvian counterespionage and that of most NATO countries, especially those that were not members of the Warsaw Pact. It turns out to be all the more glaring when one juxtaposes the potential, approach, experience and determination of the Russian secret services in penetrating the most important NATO countries with the vast knowledge of the Russian services about the institutional structure and personnel background of the Latvian security system.

In attempting to explain the quantitative and qualitative anomalies identified from the analysis of the functioning of Latvian counterespionage since 1991, three explanations can be offered. Firstly, perhaps Latvia, despite its numerous vulnerabilities due to historical circumstances and despite being a significant target of the Russian Federation, is an exception in the history of espionage and has defended itself against high-level Russian penetration operations in the security sector. It would therefore be reasonable to assume that the cases of suspected espionage suspects detained since 1991 are representative of the way Russian services operate in Latvia. Given the experience of NATO countries, this would be welcome news for it. It could be assumed that Russia did not consider Latvia an important target and therefore did not place a high-profile agent in Latvia, moving its main activities to, for example, a reunified Germany. However, this explanation is unlikely due to the accession processes of the Baltic states to NATO and the EU, Russia's attitude towards the Baltic states and its repeated questioning of the legitimacy of their existence, as well as the direct territorial proximity and examples of agent detection at the highest levels of the security system within, for example, Estonia. The strategic factor related to the Suwałki gap and the ability

---

¹⁷ A key example is the case of Zoltan Szabo and Conrad Clyde and the John Walker network. See: S. Herrington, *Traitors Among Us: Inside the Spy Catcher's World*, San Diego 2000; R.W. Hunter, L.D. Hunter, *Spy Hunter: Inside the FBI Investigation of the Walker Espionage Case*, Annapolis 1999.

of the allied forces of the Baltic states to assist them if Article 5 of the North Atlantic Treaty needs to be triggered is also important.

Secondly, it is possible that the Latvian counterintelligence detected and neutralised an intelligence threat from the Russian secret services. The fact that the public, despite the passage of years, has no knowledge of this would mean that these cases did not result in charges under Article 85 of the Criminal Code. In the context of counterintelligence, this is of secondary importance. Of course, it is important in terms of elementary justice and prevention, but the most important things are the fulfilment of the counterintelligence mission and the protection of the state from the intelligence threat, which does not necessarily involve the conviction of the guilty.

Thirdly, perhaps Latvia is not an exception and there were agentic activities in its security system, but they went undetected. Russia protected these penetrations in deception operations and may have managed to continue them after Latvia's independence, thus destroying Latvia's secret service system.

These explanations are not mutually exclusive, as even the best theory does not fully explain reality. It is certain, however, that the anomalies indicated are puzzling and worth investigating.

It is also worth noting the least optimistic scenario that has become the reality for many countries, such as the UK, Germany, France, the US and perhaps Latvia. This scenario assumes that the ineffectiveness of counterintelligence is not simply due to its weak institutional position or the quality of operations conducted by the adversary. These are effects, not causes. Nor is it due to a lack of commitment or professionalism on the part of the services themselves. Counterintelligence institutions have been ineffective for years in these countries due to their infiltration at a high level by the Russian services. This creates a vicious circle in which counterintelligence is ineffective because the adversary knows its way of thinking and acting and its creative abilities, and the adversary can act because counterintelligence is unable to fulfil its tasks. The history of espionage struggles proves that this mechanism has been used many times. Its foundation is a long-term and strategic operational game assuming not a one-off success, but a multi-year process of deception. Its aim is first and foremost to work out the enemy and change his mentality, and then to exploit this operationally. This is how the Russian special services have operated for more than 100 years. The realisation of this should lead to in-depth reflection and decisions that allow a solid investigation into the causes of this phenomenon and the development of a *modus operandi* to increase the effectiveness of counterintelligence at every level.

Bibliography

Bar-Joseph U., *A Question of Loyalty: Ashraf Marwan and Israel's Intelligence Fiasco in the Yom Kippur War*, "Intelligence and National Security" 2015, vol. 30, no. 5, pp. 667–685. <https://doi.org/10.1080/02684527.2014.887632>.

Błachut J., *Czy „ciemna liczba przestępstw” istnieje?* (Eng. Does a “dark crime figure” exist?), "Archiwum Kryminologii" 2007–2008, vol. 29–30, pp. 75–80.

Flyvbjerg B., *Pięć mitów o badaniach typu studium przypadku* (Eng. Five myths about case study research), "Studia Socjologiczne" 2005, no. 2, pp. 41–69.

Ginor I., Remez G., *Israel's Best Spy – or a Master Double Agent? New light from the Soviet angle on the mystery of Ashraf Marwan*, "The Journal of the Middle East and Africa" 2018, vol. 8, no. 4, pp. 383–396. <https://doi.org/10.1080/21520844.2017.1409025>.

Herrington S., *Traitors Among Us: Inside the Spy Catcher's World*, San Diego 2000.

Hunter R.W., Hunter L.D., *Spy Hunter: Inside the FBI Investigation of the Walker Espionage Case*, Annapolis 1999.

Jonsson M., *Espionage by Europeans: treason and counterintelligence in post-Cold war Europe*, "Intelligence and National Security", <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/02684527.2023.2254020>. <https://doi.org/10.1080/02684527.2023.2254020>.

KGB Exploitation of Heinz Felfe. Successful KGB Penetration of Western Intelligence Service, Central Intelligence Agency, 12 IV 1978, https://www.cia.gov/readingroom/docs/FELFE%2C%20HEINZ%20%20KGB%20EXPLOITATION%20OF%20HEINZ%20FELFE_0001.pdf [accessed: 27 XI 2023].

Michálek L., Pokorný L., *Transformation of the security and intelligence services in the Czech Republic*, "Connections: The Quarterly Journal" 2019, vol. 18, no. 3–4, pp. 65–86. <https://doi.org/10.11610/Connections.18.3-4.04>.

Murphy D.E., *KGB and Mfs: Friendly enemies*, "Intelligence and National Security" 1999, vol. 14, no. 3, pp. 228–234.

Penkovsky O., *The Penkovsky papers*, New York 1965.

Popplewell R.J., *The KGB and the control of the Soviet bloc: The case of East Germany*, "Intelligence and National Security" 1998, vol. 13, no. 1, pp. 254–285.

Scott L., *Espionage and the cold war: Oleg Penkovsky and the Cuban missile crisis*, "Intelligence and National Security" 1999, vol. 14, no. 3, pp. 23–47.

Stake R.E., *Jakościowe studium przypadku* (Eng. Qualitative case study), in: *Metody badań jakościowych*, vol. 1., N.K. Denzim, Y.S. Lincoln (eds.), Warszawa 2009, pp. 623–654.

Wise D., *Tiger trap: America's secret spy war with China*, Boston 2011.

Internet sources

Annual Report on the activities of Latvian State Security Service (VDD) in 2022, Latvian State Security Service, <https://vdd.gov.lv/uploads/materials/33/en/annual-report-2022.pdf> [accessed: 27 XI 2023].

In the espionage case, Adamson is questioned about payments to his daughter and trips to the sauna in Moscow, Baltic News, 30 IV 2023, <https://baltics.news/2023/04/30/in-the-espionage-case-adamson-is-questioned-about-payments-to-his-daughter-and-trips-to-the-sauna-in-moscow/> [accessed: 27 XI 2023].

Less than half of Russians in Latvia condemn Russia's war in Ukraine: survey, Eng.LSM.lv, 7 VII 2022, <https://eng.lsm.lv/article/society/society/less-than-half-of-russians-in-latvia-condemn-russias-war-in-ukraine-survey.a464423/> [accessed: 27 XI 2023].

Springe I., *How Latvia is (not) catching Russian spies*, re:baltica, 17 V 2018, <https://en.rebaltica.lv/2018/05/how-latvia-is-not-catching-russian-spies/> [accessed: 27 XI 2023].

Bolesław Piasecki, PhD

Research fellow at the War Studies University. Specialises in the subject of special services, especially offensive counterintelligence, the impact of technology on intelligence operations and information warfare. Author of the book *Kontrwywiad. Atak i obrona* (Eng. Counterintelligence. Attack and Defence).

Assassination attempt on the life of the President of the Republic of Poland pursuant to Article 134 of the Criminal Code

Abstract

The aim of this article is to present the issue of special criminal law protection of the President of the Republic of Poland. With reference to pre-war legislation, Article 134 of the Criminal Code was analysed, which criminalises behaviour constituting an attempt on the life of the President of the Republic of Poland, who, perceived not as a specific person but as an entity embodying the majesty of the Republic of Poland, is one of the main guarantors of the efficient and undisturbed functioning of the state organism. An assassination attempt on the holder of this office may be the beginning of both internal and external destabilisation of the state, and the threat to its security appears already at the moment of preparation to commit this crime. While the author of the article does not deny that this provision also strengthens the protection of this person's life and health, he recognises that this is an incidental object of protection. The article presents arguments in favour of the criminalisation of any behaviour bearing the features of preparation for the crime of an attempt on the life of the President of the Republic of Poland, following the example of the authors of the Criminal Code of 1932.

Keywords

president, assassination, crime, preparation, destabilisation of the state.

The poet Kazimierz Wierzyński commented on the assassination of Gabriel Narutowicz in this way: (...) on 16 December 1922, we lost the right to Norwid's words: "No Polish king has ever stood at the scaffold". Everyone knew that something had happened that passed the capacity of human understanding. I went through, with others, all the degrees of horror, from murder to funeral. The murderer's shot hit not only Narutowicz. From that crime, the wounded love in Piłsudski was shaken. From then on, a process began in him in which anger and hatred took over¹. In the process of historical development, criminal law regulations commonly provided the ruler (ruler, head of state) with the highest level of protection. This was based on the conviction that not only the personal legal goods belonging to such a subject, such as his life, health or honour, but above all the collective values that he embodied, such as the state, the political system, internal and external security, were protected in this way². The aftermath of successful assassinations of rulers included the disruption of state organisation and both bloody civil wars and foreign intervention to take control of a state in chaos. In the 20th century, the international community was shaken by the assassinations of Archduke Franz Ferdinand in 1914 in Sarajevo, King Alexander I Karadziordziewic of Yugoslavia in 1934 in Marseille and John F. Kennedy in 1963 in Dallas. Cases known from Polish history include the assassinations of Bolesław Chrobry's eldest son Bezprym, Mieszko Bolesławowic, Leszek I the White and Przemysł II. During the First Republic, one of the most famous assassination attempts was on the life of King Sigismund III, carried out in 1620 by Michal Piekarski.

At the dawn of the Second Republic, President Gabriel Narutowicz was killed at the hands of the assassin Eligiusz Niewiadomski. At a cabinet meeting on 19 December 1922, Prime Minister Władysław Sikorski suggested referring the case to a summary court, given the nature of the crime and the need for firm and immediate punishment. Ultimately, the case was dealt with by the District Court in Warsaw. Niewiadomski was charged under Article 99 of the Tagancev Code³.

---

¹ K. Wierzyński, *Pamiętnik poety* (Eng. Diary of a poet), Warszawa 1991, quoted by: *Zabójstwo Narutowicza. Kres demokracji w II RP* (Eng. The Assassination of Narutowicz. The End of Democracy in the Second Republic), ed. collectively, Warszawa 2022, p. 144.

² K. Wiak, *Ochrona Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w Kodeksie Karnym* (Eng. Protection of the President of the Republic of Poland in the Criminal Code), "Teka Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie" 2019, vol. 12, no. 1, p. 323.

³ At that time, the Russian Criminal Code of 1903 was in force, retained in the territories of the former Russian partition (thus also in Warsaw). In 1917, moreover, transitional provisions to the Criminal Code were enacted in connection with the introduction of a Polish judiciary in the Kingdom of Poland. Article 99 of the Code dealt with "an attempt on the life, health or liberty of a person holding the highest State authority in Poland". Under Article 15 of the transitional provisions, this crime was punishable by heavy imprisonment and, in exceptional circumstances, by the death penalty.

Development of criminal regulations for the protection of the highest representative of the state

In ancient criminal law, an attack on a ruler was treated as a crime of offence against majesty (Latin: *crimen laesae maiestatis*) and was among the most serious crimes, punishable by death⁴. Pursuant to an inventory of Bavarian law from the eighth century, the murder of a prince was punishable by death and confiscation of all property⁵. In the second half of the nineteenth century, attempts on the lives of the rulers were a manifestation of the developing terrorism. The international community, seeking to counter this very dangerous phenomenon, adopted the Convention on the Prevention and Combating of Terrorism on 16 November 1937 in Geneva at the League of Nations⁶. It included a commitment to criminalise “acts of terrorism”, Article 2(1) of which included intentional conduct causing death, grievous bodily harm or deprivation of liberty of: a) heads of state, persons exercising the prerogatives of the head of state and their successors; b) the spouses of such persons; c) persons holding public office or a public position when the act was directed against them in connection with their public position⁷.

The international protection of the head of state is ensured by the UN *Convention on the Prevention and Punishment of Crimes against Internationally Protected Persons, including Diplomatic Agents*, done in New York on 14 December 1973 (hereinafter: the New York Convention). Its provisions apply to acts against a specific category of “internationally protected persons”, which includes, inter alia, the head of state, including any member of a collegiate body acting, under the constitution of the state concerned, as head of government or minister of foreign affairs, whenever any such person is in a foreign state, as well as members of his family who accompany him (Article 1(1)(a)). A key norm of the New York Convention is the obligation of states in Article 2(1) to criminalise acts defined as the intentional commission of: murder, kidnapping or other attack upon the person or liberty of an internationally protected person.

After Poland regained independence in 1918, work began on the creation of an optimal model of criminal law protection of the President of the Republic of Poland, who was at the head of the reborn state. According to Wacław Makowski, the protection of the President of the Republic of Poland should realise the postulate

---

⁴ K. Sójka-Zielińska, *Historia prawa* (Eng. History of law), Warszawa 2006, pp. 30–31.

⁵ A. Dziadzio, *Powszechna historia prawa* (Eng. General legal history), Warszawa 2022, p. 413.

⁶ The Convention was signed by 24 countries, but never entered into force. Only India ratified it.

⁷ *Convention for the Prevention and Punishment of Terrorism*, Library of Congress, <https://www.loc.gov/item/2021667893/> [accessed: 8 X 2023].

of (...) treating the person of the President as a visible expression of the state organisation and securing for him the broadest protection in this respect. The object of the offence, therefore, must also in this case be the Republic of Poland, affected in the person of the man called upon to symbolise it⁸. The creators of the Criminal Code of 1932⁹, took the indicated assumption as the basis for the constructed model of presidential protection. Offences against the President of the Republic were included in Chapter XVII entitled *Crimes against the State*. Leon Peiper was of the opinion that the object of protection of the provisions constituting this category of offences is first and foremost the state, (...) not as the authority of a certain person, nor as an objectively existing, independent structure, but as an institution being an expression of accidental aspirations revealed in civic coexistence. The features of the state thus understood are, first and foremost, its existence, its system and its totality, and the feature of the criminal action, consisting in opposing the will of the citizens, is the failure to gain approval in the form of the attack made¹⁰.

Pursuant to Article 94 § 1 of the Criminal Code of 1932, an act of attempt on the life or health of the President of the Republic of Poland was punishable by imprisonment for a term of not less than 10 years or life imprisonment or by death. In the event of loss of life of the President of the Republic of Poland, the act was treated as a special type of homicide under Article 225 § 1 of the Criminal Code of 1932. Invoking the principle of *lex specialis derogat legi generali*, the application of the homicide provision was excluded¹¹. Whoever attempted to remove the President of the Republic or seize his power or influence his actions by violence or unlawful threat, was punishable under § 2 by imprisonment for not less than 10 years or for life. Peiper pointed out that:

(...) by “removal” is meant such an action which, against the true and real will of the President, results in his non-exercise of power and functions; thus, removal includes both the forced relinquishment of his dignity by the President of the Republic and his deposition from this dignity, or making it impossible for him to exercise his functions by keeping him in confinement, kidnapping him or delivering him into the hands of the enemy. (...) The removal of the President of the Republic of Poland from power creates a formal and material vacuum

---

⁸ W. Makowski, *Zbrodnie stanu* (Eng. Crimes of the state), Warszawa 1924, p. 9.

⁹ *Ordinance of the President of the Republic of 11 July 1932 - Criminal Code*.

¹⁰ L. Peiper, *Komentarz do Kodeksu karnego, prawa o wykroczeniach i przepisów wprowadzających wraz z niektórymi ustawami dodatkowymi i wzorami orzeczeń do prawa o wykroczeniach* (Eng. Commentary on the Penal Code, the Misdemeanours Law and the Introductory Provisions, together with some supplementary laws and model judgments to the Misdemeanours Law), Kraków 1933, p. 291.

¹¹ *Ibid*, p. 294.

in the exercise of the supreme executive power (art. 43 of the Constitution of the Republic of Poland)¹².

According to this commentator, influence on the president's actions can be exerted in a positive or negative direction, i.e. in the direction of undertaking and refraining from a certain action. This influence can also be exerted by preventing a certain official or representative action, e.g. by restricting the freedom or liberty of movement of the president¹³. According to Article 94 of the 1932 Criminal Code, it was not the President as the highest state official who was protected, but the Republic. Peiper believed that (...) *the legislator in protecting the person and power of the President of the R.P. wanted to protect the State itself*¹⁴.

After the Second World War, the 1932 provision of Article 94 of the Criminal Code was applied until the removal of the office of the President under the Constitution of the People's Republic of Poland of 22 July 1952. The collegiate office of the Council of State was then introduced, modelled on the solutions adopted in the Soviet Union. The pre-war regulations were replaced by provisions expressing the Soviet concept of "counter-revolutionary crimes", which were intended to provide protection for functionaries of the so-called people's power¹⁵. The 1969 Criminal Code¹⁶ introduced Article 126 § 1 into the legal space, which criminalised a violent attempt on the life of a public official or political activist, committed "with the aim of being hostile to the Polish People's Republic". In the legal literature of that period, the criminal act encoded in the wording of the 1969 provision of Article 126 of the Criminal Code was referred to as a terrorist act¹⁷. Article 126 of the Criminal Code was intended to combat acts of terror as crimes against the internal security of the People's Republic of Poland. Due to the assumptions of the regime of that time, in which power was to belong to the working people of towns and villages, the provision provided protection not only to public officials, but also to all activists whose activity was connected with maintaining, exercising and strengthening people's power, and was therefore political in nature. Acting for a purpose hostile to the People's Republic of Poland took place when the perpetrator

---

¹² Ibid, p. 298.

¹³ Ibid, p. 299.

¹⁴ L. Peiper, *Komentarz do Kodeksu karnego, prawa o wykroczeniach, przepisów wprowadzających obiete ustawy* (Eng. Commentary on the Criminal Code, the Misdemeanours Law, the introductory provisions of both these laws), Kraków 1936, p. 222.

¹⁵ K. Wiak, *Ochrona Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej...*, p. 328.

¹⁶ *Act of 19 April 1969 Criminal Code.*

¹⁷ J. Bafia, K. Mioduski, M. Siewierski, *Kodeks karny. Komentarz* (Eng. The Criminal Code. Commentary), Warszawa 1977, p. 319.

aimed at undermining the people's power, with the intention of eliminating a public functionary or political activist from active social life, or with the intention of creating a mood of insecurity or intimidating certain circles or circles of the population, or even individuals, and negatively (inhibiting) influencing their civic attitude and activity¹⁸. For the application of the provision of Article 126 of the 1969 Criminal Code, it was not necessary for the act to have been committed out of hatred or dislike of the People's Republic of Poland. The perpetrator had to be motivated by the aim of causing harm to the people's state by directly harming the life, health or physical freedom of persons who were public officials or political activists. Protection extended to them not only on a nationwide scale. They benefited from protection under the legal norm under analysis, even if the scope of their activities did not exceed the boundaries of a village, workplace or settlement.

The Criminal Code enacted in 1997¹⁹ returned to the model of protection of the office of the President developed in the inter-war period, as pointed out, among others, by Piotr Kardas. He emphasised that the introduced Article 134 of the Criminal Code refers to the construction of the offence of attempting to harm the life or health of the President of the Republic of Poland set out in Article 94 § 1 of the Criminal Code of 1932, and is therefore a continuation of the tradition of Polish criminal legislation granting special protection to the person holding that office²⁰. Located in Chapter XVII entitled Offences against the Republic of Poland, Article 134 of the Criminal Code provides: *Whoever commits an attempt on the life of the President of the Republic of Poland shall be liable to imprisonment for a term not shorter than 12 years, to 25 years' imprisonment or to life imprisonment*. Janina Wojciechowska pointed out that Article 94 § 1 of the Criminal Code of 1932 was classified as a state crime, and was ranked second, while the currently in force Article 134 of the Criminal Code is ranked eighth. In view of this, she proposed that Article 134 of the Criminal Code be placed, following the model of the 1932 Criminal Code, before other provisions providing for the criminal law protection of other constitutional state organs²¹. It is difficult not to agree with Radosław Krajewski, who believes that such a change could be interpreted as unjustified, especially by political opponents of the President in office during the legislative

---

¹⁸ Ibid, p. 320.

¹⁹ Act of 6 June 1997 - Criminal Code.

²⁰ P. Kardas, *Przestępstwa przeciwko Prezydentowi Rzeczypospolitej Polskiej* (Eng. Crimes against the President of the Republic of Poland), in: *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz do art. 117–277 k.k.*, A. Zoll (ed.), Warszawa 2013, pp. 164–165.

²¹ J. Wojciechowska, *Przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej* (Eng. Crimes against the Republic of Poland), in: *Kodeks karny. Komentarz do artykułów 117–221*, A. Wąsek, R. Zawłocki (eds.), Warszawa 2010, pp. 89–90.

works, which would not be beneficial for the majesty of the office. Moreover, this author rightly recalls that the constitutional and de facto position of the President during the Second Republic was stronger than it is today²².

Although the literature on the subject often points to slightly different goods protected by the norm encoded in the content of Article 134 of the Criminal Code, what comes to the fore is the special criminal law protection of the President as the representative of the majesty of the Republic of Poland. Thus, under the provision in question, it is not so much the person holding the office of the President who is protected, but the office of the President himself as the highest representative of the Republic of Poland. Peiper rightly emphasised that (...) *the functions of the President of the Republic of Poland are so momentous, and at the same time so extensive (externally and internally), that an attack on his person and authority harms the entire state life and the dignity of the State externally*²³. According to Juliusz Makarewicz, the “most vital” interests of the state were protected, which could be endangered in the event of a sudden interruption of the office of the “superior factor”²⁴.

With regard to the current Criminal Code, one can note a divergence of opinion among Polish lawyers as to the main good protected by Article 134. According to Natalia Kłączyńska, this is the life of the President²⁵. Kardas, on the other hand, argues that the main object of protection of the provision in question is the security of the Republic of Poland, both internal and external, of which the President of the Republic is one of the primary guarantors²⁶. The same approach is represented by Aneta Michalska-Warias, since, as she points out, an assassination attempt on the head of state would pose a serious threat to the functioning of the state organism²⁷. In Jan Kulesza’s view, the internal and external security of the state is not a separate

---

²² R. Krajewski, *Przestępstwo zamachu na życie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej* (The crime of attempt on the life of the President of the Republic of Poland), in: *Prawne i gospodarcze podstawy bezpieczeństwa*, S. Kamosiński, T. Kuczur, J. Laskowska (eds.), Bydgoszcz 2015, p. 16.

²³ L. Peiper, *Komentarz do Kodeksu karnego, prawa o wykroczeniach, przepisów wprowadzających...*, p. 227.

²⁴ J. Makarewicz, *Kodeks karny z komentarzem* (Eng. The Criminal Code with commentary), Lwów 1938, p. 307.

²⁵ N. Kłączyńska, *Komentarz do art. 134 Kodeksu karnego* (Eng. Commentary on Article 134 of the Criminal Code), in: *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, J. Giezek (ed.), Lex 2014.

²⁶ P. Kardas, *Przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej* (Eng. Crimes against the Republic of Poland), in: *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz do art. 117–211a*, part 1, W. Wróbel, A. Zoll (eds.), Warszawa 2017, p. 177.

²⁷ A. Michalska-Warias, *Przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej* (Eng. Crimes against the Republic of Poland), in: *Kodeks karny. Komentarz*, T. Bojarski (ed.), Warszawa 2012, p. 309.

object of protection, because if it is considered a good protected by Article 134 of the Criminal Code, the other goods listed in Article 126(2) of the Constitution would also have to be considered as such. Moreover, in Article 131, it precisely defines the circumstances in which the Marshal of the Sejm takes over the duties of the Head of State, which has the effect of filling the gap that has arisen and, consequently, does not give rise to a threat to the security of the country²⁸. Ryszard Andrzej Stefański, on the other hand, is of the opinion that the subject of protection is the life of the President of the Republic of Poland as the highest representative of the state, but not as a person, but primarily as holding the most important office in the state, and that an attempt on his life poses a threat to state security²⁹. According to Magdalena Budyn-Kulik, on the other hand, the main object of protection is the undisturbed functioning and constitutional system of the Republic of Poland, while a side object is the life and health of the person performing the function of head of state³⁰. According to Krzysztof Wiak, the good protected by Article 134 of the Criminal Code is the office of the President of the Republic of Poland as the highest representative of the Republic of Poland and guarantor of state power. In addition, the provision provides protection for the life of the person currently holding this office. This protection is clearly strengthened in relation to that resulting from the content of Article 148 of the Criminal Code³¹. Each of the legal goods indicated above makes up the object of protection of the norm encoded in Article 134 of the Criminal Code. The thrust of this provision appears to be primarily to provide special criminal law protection to the office of the President, which plays a key role in ensuring order and security in the country.

Seen not as a specific person, but as an entity embodying the majesty of the Republic of Poland, the President is one of the main guarantors of the smooth and undisturbed functioning of the state organism. An assassination attempt on the person holding the office of the President may be the beginning of destabilisation of the country, also in the international arena. Although the provision also strengthens the protection of this person's life and health, according to the author of the article, this is a collateral object of protection. The basic provisions

---

²⁸ J. Kulesza, *Przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej* (Eng. Crimes against the Republic of Poland), in: *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do art. 117–221*, M. Królikowski, R. Zawłocki (eds.), Warszawa 2013, p. 106.

²⁹ R.A. Stefański, *Prawo karne materialne. Część szczególna* (Eng. Substantive criminal law. Special part), Warszawa 2009, p. 72.

³⁰ M. Budyn-Kulik, *Przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej* (Eng. Crimes against the Republic of Poland), in: *Kodeks karny. Komentarz*, M. Mozgawa (ed.), Warszawa 2012, p. 322.

³¹ K. Wiak, *Przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej* (Eng. Crimes against the Republic of Poland), in: *Kodeks karny. Komentarz*, A. Grześkowiak, K. Wiak (eds.), Warszawa 2019, p. 847.

of the current Constitution of the Republic of Poland regulating the constitutional position of the President of the Republic of Poland are Articles 10(2) and 126. In the light of Article 10(2), the President is one of the organs of the bicameral executive, which besides him also includes the Council of Ministers. Article 126, on the other hand, recognises him as the supreme representative of Poland and guarantor of the continuity of state power. It also entrusts him with the duty to ensure the observance of the Constitution of the Republic of Poland, to guard the sovereignty and security of the state, as well as the inviolability and indivisibility of its territory. The President of the Republic is the supreme representative of the Polish state in both external and internal relations. Representation of the country takes place even when the President of the Republic does not undertake any public acts. The recognition of the President of the Republic as a guarantor of the continuity of state power is an expression of his active role in the system of government.

Taking into account the examples from history cited earlier, one can see what a good solution it turned out to be for the legislator to introduce into the legal order a criminal provision with a high sanction, which constituted special protection for the presidential office and thus significantly strengthened state security. It is worth mentioning, however, that the provision of Article 134 of the Criminal Code does not protect the person performing the duties of the President of the Republic of Poland, despite the fact that he or she performs the constitutional tasks of the head of state as defined in Article 126(1) and (2) of the Constitution. Therefore, an attempt on the life of the person who deputises for the President of the Republic of Poland is not subject to the criminal law valuation of Article 134 of the Criminal Code. Also outside the scope of this norm are the legal goods of the former President, President-elect, to take office after taking the oath of office before the National Assembly (Article 130 of the Constitution of the Republic of Poland). The perpetrating act described in Article 134 of the Criminal Code is precisely defined and consists in committing an attempt on the life of the President of the Republic of Poland, which means behaviour leading to depriving the person holding this office of life, even if it would be ineffective. Thus, attempted murder of the Head of State is treated as an accomplished crime³². As in the case of the general stage form of an attempt under Article 13 § 1 of the Criminal Code, it is required that the perpetrator caused a real threat to the protected good, i.e. in this case he undertook actions aimed directly at assassinating the President. In accordance with the principle of uniform

---

³² M. Bojarski, *Przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej* (Eng. Crimes against the Republic of Poland), in: *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, M. Bojarski (ed.), Warszawa 2012, p. 483.

interpretation of concepts appearing in various provisions of the same legal act, the term “attempt” should be interpreted in the same way as it is understood on the grounds of Article 25 of the Criminal Code, which statutes the institution of necessary defence.

In the article indicated, the mention of assault appears five times. This concept, interpreted within the framework of necessary defence, means any human behaviour that poses an objective danger to the protected good. The attack must be real, direct and unlawful, but it does not have to be criminal, which means that it may be initiated by a person who is not capable of culpability. Pursuant to the provision in question, an assassination attempt will be any conduct of the perpetrator which constitutes a threat to the life of the President of the Republic of Poland, and may take the form of either an act or an omission. It should be borne in mind that in the case of the latter, there must be a legal basis obliging to act. An example of an attempt on the life of the President of the Republic of Poland made in the form of an omission would be the refusal of a doctor to provide proper medical assistance.

The prevailing view in doctrine is that the essence of assault is the use of violence³³. However, it does not have to be a violent attack, which was dealt with in Article 126 § 1 of the 1969 Criminal Code and is now provided for in Article 140 § 1 of the Criminal Code. It is therefore not merely an immediate action, combined with the use of a fast-acting means, such as a firearm, explosive, knife or other dangerous tool. The use of, for example, a radioactive agent or poison also qualifies as a prohibited act under Article 134 of the Criminal Code. It also follows from the wording of the provision that it is not necessary to cause the death of the President of the Republic of Poland in order to commit the offence. The offence is therefore of a formal nature and is deemed to have been committed at the moment when the perpetrator undertakes actions qualifying as an attempt on the life of the President of the Republic of Poland, regardless of whether the attempt turns out to be successful. In the light of Article 134 of the Penal Code, only an attack directed against the life of the President of the Republic of Poland is relevant. In this way, the legislator made a distinction between the assassination attempt under the analysed provision and the active assault included in Article 135 § 1 of the Criminal Code. It is difficult not to agree with Kardas, according to whom an attack is a behaviour aimed at infringing the good, which is the life of the President of the Republic of Poland, while an active assault - such actions which aim at causing grievous bodily harm or infringement of bodily organ functions, i.e. directed against another legal good.

---

³³ A. Krukowski, *Zdrada dyplomatyczna* (Eng. Diplomatic treason), in: *System prawa karnego. O przestępstwach w szczególności*, vol. 4, part 1, Wrocław 1985, p. 71.

The difference in these behaviours manifests itself in the difference in the degree of their intensity³⁴.

Criminalisation of the preparation of an assassination attempt on the President

It is difficult not to agree with the critical remarks of Stanisław Hoc, who postulates supplementing the regulation of Article 134 of the Criminal Code with a provision introducing the criminalisation of preparation for an attempt on the life of the President of the Republic of Poland³⁵. Preparation as a stage form of the offence, according to the disposition of Article 16 § 2 of the Criminal Code, is punishable only when so stipulated by statute. According to Grzegorz Górka, the criminalisation of preparation for an attempt on the life of the President is supported by the degree of social harmfulness of this crime and the legal tradition of the Second Republic of Poland³⁶. It is worth adding that the situation is different in the case of conspiracy (Article 127 of the Criminal Code) and coup d'état (Article 128 of the Criminal Code). With regard to these crimes, the legislator decided to criminalise acts preparatory to their commission. The author of the article fails to see a rational reason why the legislator abandoned such a move with regard to the crime of assassination of the President of the Republic of Poland. If the current model of protection of the head of state refers directly to the *acquis*, then it would be all the more *de lege ferenda* to introduce a provision criminalising acts preparatory to the crime under Article 134 of the Criminal Code.

The Criminal Code of 1932 criminalised behaviour undertaken in the run-up to attacks on the person of the President, i.e. making preparations to bargain for his life or health (Article 96) and entering into an agreement with other persons to commit this crime (Article 97). These offences were punished more severely when the perpetrator conferred with a person acting in the interest of a foreign state or international organisation, or gathered means of armed struggle (Article 98).

---

³⁴ P. Kardas, *Przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej...*, p. 179.

³⁵ S. Hoc, *Przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej – ocena regulacji prawnej i propozycja zmian* (Eng. Crimes against the Republic of Poland - evaluation of the legal regulation and proposal for changes), in: *Zmiany w polskim prawie po wejściu w życie Kodeksu karnego z 1997 roku*, T. Bojarski et al. (eds.), Lublin 2006, p. 127.

³⁶ G. Górka, *Prawnokarna ochrona Prezydenta Rzeczypospolitej* (Eng. Criminal law protection of the President of the Republic of Poland), "Wojskowy Przegląd Prawniczy" 2014, no. 3, p. 52.

Peiper commented on Article 96 in this way:

Preparation presupposes that the attack and the object of the attack have already been determined in the mind of the perpetrator, although the details of the execution may not yet have been determined; the preparation of an attack against an object that has not been determined does not, therefore, fall under Article 96. The preparatory act must have the characteristic of positive action; inaction alone cannot be regarded as preparation. The preparation of a crime of state, even if it is as remote as possible from its execution and even if it is undertaken by only one person, is sufficient (contrary to Art. 97); the importance of the good to be protected and the evil that may arise justify punishment even at the earliest stage of preparation³⁷.

With regard to article 97 of the 1932 Criminal Code, the same author argued that:

There is no requirement for an agreement to come into existence; since the existence of a conspiracy does not require acting according to a specific plan, the initiation of an agreement, the establishment of contact with other persons, is sufficient, as long as it is for the purpose of committing one of the crimes defined in Articles 93, 94 or 95 (...). There must therefore be at least two such persons, thus a total of three. The law does not require the three persons to agree on a plan of action, still less to allocate roles between them; each of them is responsible within the limits of his intention (article 28). Their agreement may go in the direction that the act will be carried out by a person not yet standing in any relationship, e.g. A, B and C agree that the offence will be carried out by person D, whom B (instigator: art. 26) will persuade to do so and whom C will assist (helper: art. 27). The joiner of the conspiracy does not need to know all the conspirators; it is sufficient that he enters into an agreement with two of them, and that with one of them directly and with the other even indirectly³⁸.

The author of the article also considers it very apt that the then legislature criminalised behaviour on the eve of an assassination attempt on the President taking the form of an agreement with a person acting in the interests of a foreign state or international organisation or the gathering of means of armed struggle. In the highly tense international situation of the first two decades of the 21st century,

---

³⁷ L. Peiper, *Komentarz do Kodeksu karnego, prawa o wykroczeniach i przepisów wprowadzających wraz z niektórymi ustawami dodatkowymi...*, p. 301.

³⁸ *Ibid*, p. 302.

as well as in the face of the constant threat of terrorism, it is not difficult to imagine attempts to remove the head of state with the help of an agent of a foreign enemy country or a terrorist network. Peiper thus justified the criminalisation by the 1932 Criminal Code of such actions:

The person concerned does not have to be a representative, official or mandatary (acting on the basis of a mandate) of the foreign state or international organisation; it is sufficient that he acts in the interest of that state or organisation, even if self-appointed and without a mandate (*negotiorum gestio*). The need for such an interpretation derives from the wording of the law and, moreover, from the fact that in this type of case it would not normally be possible to prove the relationship of the person concerned to the foreign state or international organisation, all the more so since they always keep to themselves and deny any connection with the person acting in their interest³⁹.

In summary, the criminalisation of the preparation of an attempt on the life of the President of the Republic would introduce broader protection for the head of state, including in relation to the crime of murder, the preparation of which remains unpunished. At the moment of preparation for depriving the President of the Republic of Poland of life, the potential assassin creates a state of danger to the head of state, even if this danger may still be remote. In the case of preparation for such a serious crime as an attempt on the life of the highest representative of the majesty of the Republic of Poland, the perpetrator most often enters into an agreement with other persons. The range of imaginable preparatory activities is very wide, from the drawing up of plans, the reconnaissance of the area through the purchase of the instruments of the crime to the preparation of the evacuation from the scene. In this context, it is worth adding that the crime under analysis is of a universal nature, which means that its perpetrator may be any person capable of criminal responsibility - a Polish citizen, a foreigner, as well as a stateless person. A minor over the age of 15 may also be subject to criminal liability for an attack on the President of the Republic of Poland. This follows from Article 10 § 2 of the Criminal Code, where the offences for which minors may be held liable under the principles set out in the Criminal Code are enumerated. The crime of attempt on the life of the President of the Republic of Poland is indicated first.

---

³⁹ Ibid, pp. 305–306.

Motives of the perpetrator

An attempt on the life of the President of the Republic of Poland may be carried out both in Poland and abroad. In the latter situation, the absolute protective principle resulting from Article 112 of the Criminal Code may be applied. Pursuant to it, irrespective of the provisions in force in the place where the prohibited act was committed, the Polish Criminal Code shall be applied to a Polish citizen and a foreigner in the event of committing, inter alia, an offence against the internal or external security of the Republic of Poland, as well as against Polish offices or public officials.

Criminal liability under Article 134 of the Criminal Code is independent of the motives and motives of the perpetrator. These may include hatred of the President, a desire to take revenge on him, as well as an intention to destabilise the state with an indifferent attitude to the person holding the presidential office. Stanisław Kijeński, Niewiadomski's defence counsel, described his client's motives in his final speech during the trial for the murder of President Narutowicz as follows:

It is said that one should be in control of oneself - but this is only an ideal to which one strives. Mr Niewiadomski was unable to soothe this pain that was tearing him apart. In dealing with this pain, perhaps even unconsciously, he succumbed to the pressure of an inner imperative, and his free will ceased to function. What a measureless tragedy in the soul of a man who decides to commit an act, considered by himself to be a terrible act! (...) Niewiadomski carried within himself a tragedy of pain, because he saw at every step the weakness, as he expressed it, the criminality of the government's actions. (...) He said to himself: enough is enough. Even the toughest organism can no longer endure such an ordeal and may collapse. (...) Niewiadomski saw that we were being blown out of the saddle in every field - that was the tragedy of the deed and the tragedy of his deeply loving, aching heart. This is how his deed should be viewed. It is not the deed of a criminal, but the deed of a man maddened by pain⁴⁰.

Niewiadomski's behaviour was also referred to by the painter Jan Skotnicki, who recalled: (...) *it must be admitted that Niewiadomski's behaviour was full of determination and calm. He did not run away. He could have easily escaped, as no*

---

⁴⁰ S. Kijeński, *Proces Eligiusza Niewiadomskiego* (Eng. The trial of Eligiusz Niewiadomski), Warszawa 1923, quoted by: *Zabójstwo Narutowicza. Kres demokracji w II RP*, Warszawa 2022, pp. 130–131.

one knew where the shot came from at the time of the assassination. On the contrary, he himself approached the aides to give them the gun⁴¹.

At this point, it is worth recalling that in the past, proponents of Enlightenment ideology not only questioned the divine origin of power, but also drew attention to the nobility of motivation and lack of selfishness in politically inspired perpetrators committing the murders of “tyrants”. This led to the justification of such acts and the granting of privileged legal status to their perpetrators. In the first half of the 19th century, the practice of sheltering and not expelling perpetrators accused in their own countries of committing a political crime took shape in Western Europe. The first country to adopt a law prohibiting the extradition of political offenders was Belgium (1833), followed by such solutions gradually introduced by other countries.

A completely different motivation to Niewiadomski was displayed by John Warnock Hinckley Jr. who, on 30 March 1981, in front of the Hilton Hotel in Washington, D.C., fired six shots at then-U.S. President Ronald Reagan. In addition to him, James Brady, a police officer and a Secret Service agent were injured. The assassin explained that the attempted assassination of Reagan was intended to attract the attention of the actress Jodie Foster, whom he adored. In doing so, he wanted to publicly express his love for her.

Referring to the features of the subjective side of the offence under Article 134 of the Criminal Code, it is difficult not to share the view that it can only be committed intentionally, both in the form of direct and possible intent. Such a solution is supported by, inter alia, Janina Wojciechowska, Krzysztof Wiak and Roman Góral⁴². Andrzej Marek and Stanisław Hoc, on the other hand, consider that the offence in question can only be committed with direct intent⁴³. To accept this would be an unjustified narrowing of the protection of the head of state. Indeed, it is possible to imagine an exemplary situation in which a doctor fails to administer the right medicine to the President, accepting that his death may occur.

The provision of Article 134 of the Criminal Code may be in cumulative concurrence with Article 148 of the Criminal Code and the provisions typifying offences against health, i.e. Articles 156 § 1 and 157 § 1 and 2 of the Criminal Code.

⁴¹ J. Skotnicki, *Przy sztalugach i przy biurku. Wspomnienia* (Eng. At the easel and at the desk. Memories), Warszawa 1957, quoted by: *Zabójstwo Narutowicza. Kres demokracji w II RP*, Warszawa 2022, p. 109.

⁴² J. Wojciechowska, *Przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej...*, p. 107; K. Wiak, *Przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej...*, p. 848; R. Góral, *Kodeks karny. Praktyczny komentarz* (Eng. The Criminal Code. Practical commentary), Warszawa 2007, p. 256.

⁴³ A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz* (Eng. The Criminal Code. Commentary), Warszawa 2010, p. 351; S. Hoc, *Przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej* (Eng. Crimes against the Republic of Poland), in: *Prawo karne. Część ogólna, szczególna i wojskowa*, T. Dukiet-Nagórska (ed.), Warszawa 2012, p. 297.

Krajewski argued against the possibility of a cumulative concurrence between the provisions of Article 134 and 148 of the Criminal Code. In his view, this is supported first of all by the fact that if the construction of such a concurrence were to be adopted, then Article 134 of the Criminal Code would have an independent existence only in cases of ineffective attempts on the life of the President of the Republic of Poland. In other words, the attempt referred to in this provision would have to be understood exclusively as an attempt to deprive the life of the President of the Republic of Poland, which would be unjustified, as it would contradict both its *ratio legis* and the broadly conceived object of its protection⁴⁴. It is still worth noting the position that there may be a cumulative concurrence of Article 134 with Article 155 of the Criminal Code in the event that the perpetrator of an attempt on the life of the President of the Republic of Poland unintentionally caused the death of another person⁴⁵.

Summary

Throughout history, criminal law has always afforded special protection to those exercising supreme power in the state (king, emperor, tsar or president). This trend in the development of criminal law institutions must be considered fully justified, given that the highest representative of a community has always been the guardian of collective values such as the state, territorial integrity, sovereignty or internal and external security. One may venture to say that, especially in times that are characterised by a tense international situation (war in Ukraine, the ongoing threat of international terrorism, geopolitical reshuffling of the balance of power in the world), providing the broadest possible protection to the head of state acquires a special dimension.

The *crimen laesae maiestatis*, which has been known for centuries, can be particularly painful for citizens and entail consequences that are difficult to foresee. Bearing this in mind, as well as the achievements of the Polish legislator in providing criminal protection to the President of the Republic of Poland, the author is of the opinion that, in its current form, Article 134 of the Criminal Code is incomplete. It is necessary to return in this respect to the achievements of the pre-war legislation and to take legislative steps aimed at criminalising dangerous behaviour in the foreground of the prohibited act stipulated in Article 134 of the Criminal Code. This would certainly strengthen the position of the office of the President

---

⁴⁴ R. Krajewski, *Przestępstwo zamachu...*, p. 21.

⁴⁵ A. Michalska-Warias, *Przestępstwa przeciwko...*, p. 310.

of the Republic and, consequently, the internal and external stability of the country. Numerous mass media reports about the increasing activity of agents of countries hostile to Poland⁴⁶ should prompt the legislator to reflect more deeply on the legal level of securing the most important institutions in the country, including, in the first place, the President of the Republic of Poland, whom the Constitution in Article 126 recognises as the highest representative of Poland and the guarantor of the continuity of state power. It also entrusts him with the duty to ensure that the Constitution of the Republic of Poland is observed, to guard the sovereignty and security of the state, as well as the inviolability and indivisibility of its territory. The President of the Republic of Poland is the highest representative of the Polish State in both external and internal relations. The widest possible criminal law protection of the President of the Republic should therefore be advocated, as this is in the interest of all citizens. It is the legal-criminal area of the current Polish legal system that can play the most important role in ensuring the security of the President of the Republic of Poland and, consequently, of the entire state.

Bibliography

Bafia J., Mioduski K., Siewierski M., *Kodeks karny. Komentarz* (Eng. The Criminal Code. Commentary), Warszawa 1977.

Bojarski M., *Przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej* (Eng. Crimes against the Republic of Poland), in: *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna* (Eng. Substantive criminal law. General and special part), M. Bojarski (ed.), Warszawa 2012.

Budyn-Kulik M., *Przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej* (Eng. Crimes against the Republic of Poland), in: *Kodeks karny. Komentarz*, M. Mozgawa (ed.), Warszawa 2012.

Dziadzio A., *Powszechna historia prawa* (Eng. General legal history), Warszawa 2022.

Góral R., *Kodeks karny. Praktyczny komentarz* (Eng. The Criminal Code. Practical commentary), Warszawa 2007.

Górka G., *Prawnokarna ochrona Prezydenta Rzeczypospolitej* (Eng. Criminal law protection of the President of the Republic of Poland), "Wojskowy Przegląd Prawniczy" 2014, no. 3, pp. 31–58.

---

⁴⁶ See eg.: G. Zawadka, I. Kacprzak, *Wyroki dla szpiegów* (Eng. Sentences for spies), "Rzeczpospolita", 2 II 2023.

Hoc S., *Przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej – ocena regulacji prawnej i propozycja zmian* (Eng. Crimes against the Republic of Poland - evaluation of the legal regulation and proposal for changes), in: *Zmiany w polskim prawie po wejściu w życie Kodeksu karnego z 1997 roku* (Eng. Changes in Polish law following the entry into force of the 1997 Criminal Code), T. Bojarski et al. (eds.), Lublin 2006.

Hoc S., *Przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej* (Eng. Crimes against the Republic of Poland), in: *Prawo karne. Część ogólna, szczególna i wojskowa* (Eng. Criminal law. General, special and military part), T. Dukiet-Nagórska (ed.), Warszawa 2012.

Kardas P., *Przestępstwa przeciwko Prezydentowi Rzeczypospolitej Polskiej* (Eng. Crimes against the President of the Republic of Poland), in: *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz do art. 117–277 k.k.* (Eng. The Criminal Code. Special part. Volume II. Commentary to Articles 117-277 of the Criminal Code), A. Zoll (ed.), Warszawa 2013.

Kardas P., *Przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej* (Eng. Crimes against the Republic of Poland), in: *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz do art. 117–211a, cz. 1* (Eng. The Criminal Code. Special part. Volume II. Commentary to articles 117-211a, part 1), W. Wróbel, A. Zoll (eds.), Warszawa 2017, pp. 107–207.

Kłączyńska N., *Komentarz do art. 134 Kodeksu karnego* (Eng. Commentary to Article 134 of the Criminal Code), in: *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz* (Eng. The Criminal Code. Special part. Commentary), J. Giezek (ed.), Lex 2014.

Krajewski R., *Przestępstwo zamachu na życie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej* (Eng. The crime of attempt on the life of the President of the Republic of Poland), in: *Prawne i gospodarcze podstawy bezpieczeństwa* (Eng. Legal and economic bases of security), S. Kamosiński, T. Kuczur, J. Laskowska (eds.), Bydgoszcz 2015, pp. 15–22.

Krukowski A., *Zdrada dyplomatyczna* (Eng. Diplomatic treason), in: *System prawa karnego. O przestępstwach w szczególności* (Eng. Criminal law system. On crimes in particular), vol. 4, part 1, Wrocław 1985.

Kulesza J., *Przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej* (Eng. Crimes against the Republic of Poland), in: *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do art. 117–221* (Eng. The Criminal Code. Special part. Commentary to Articles 117-221), M. Królikowski, R. Zawłocki (eds.), Warszawa 2013.

Makarewicz J., *Kodeks karny z komentarzem* (Eng. The Criminal Code with commentary), Lwów 1938.

Makowski W., *Zbrodnie stanu* (Eng. Crimes of the state), Warszawa 1924.

Marek A., *Kodeks karny. Komentarz* (Eng. The Criminal Code. Commentary), Warszawa 2010.

Michalska-Warias A., *Przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej* (Eng. Crimes against the Republic of Poland), in: *Kodeks karny. Komentarz* (Eng. The Criminal Code. Commentary), T. Bojarski (ed.), Warszawa 2012, p. 309.

Peiper L., *Komentarz do Kodeksu karnego, prawa o wykroczeniach i przepisów wprowadzających wraz z niektórymi ustawami dodatkowymi i wzorami orzeczeń do prawa o wykroczeniach* (Eng. Commentary on the Criminal Code, the Misdemeanours Law and the Introductory Provisions, together with some supplementary laws and model judgments to the Misdemeanours Law), Kraków 1933.

Peiper L., *Komentarz do Kodeksu karnego, prawa o wykroczeniach, przepisów wprowadzających obie te ustawy* (Eng. Commentary on the Criminal Code, the Misdemeanours Law, the introductory provisions of both these laws), Kraków 1936.

Sójka-Zielińska K., *Historia prawa* (Eng. History of law), Warszawa 2006.

Stefański R.A., *Prawo karne materialne. Część szczególna* (Eng. Substantive criminal law. Special part), Warszawa 2009.

Wiak K., *Ochrona Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w Kodeksie Karnym* (Eng. Protection of the President of the Republic of Poland in the Criminal Code), "Teki Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie" 2019, vol. 12, no. 1, pp. 323–337.

Wiak K., *Przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej* (Eng. Crimes against the Republic of Poland), in: *Kodeks karny. Komentarz* (Eng. The Criminal Code. Commentary), A. Grześkowiak, K. Wiak (eds.), Warszawa 2019, p. 847.

Wojciechowska J., *Przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej* (Eng. Crimes against the Republic of Poland), in: *Kodeks karny. Komentarz do artykułów 117–221* (Eng. The Criminal Code. Commentary to articles 117–221), A. Wąsek, R. Zawłocki (eds.), Warszawa 2010.

Zabójstwo Narutowicza. Kres demokracji w II RP (Eng. Assassination of Narutowicz. The end of democracy in the Second Republic of Poland), Warszawa 2022.

Zawadka G., Kacprzak I., *Wyroki dla szpiegów* (Eng. Sentences for spies), "Rzeczpospolita", 2 II 2023.

Legal acts

Constitution of the Republic of Poland of 2 April 1997 (Journal of Laws 1997, no. 78, item 483, as amended).

Constitution of the People's Republic of Poland adopted by the Legislative Sejm on 22 July 1952 (Journal of Laws 1952, no. 33, item 232).

UN Convention on the Prevention and Punishment of Crimes against Internationally Protected Persons, including Diplomatic Agents, done in New York on 14 December 1973 (Journal of Laws 1983, no. 37, item 168).

Act of 6 June 1997 - Criminal Code (Journal of Laws 2022, item 1138, as amended).

Act of 19 April 1969 Criminal Code (Journal of Laws 1969, no. 13, item 94).

Ordinance of the President of the Republic of 11 July 1932 - Criminal Code (Journal of Laws 1932, no. 60, item 571).

Piotr Kosmaty, PhD

Prosecutor of the Regional Prosecutor's Office in Kraków, press officer, head of the Publishing House and co-ordinator for cooperation with the Polish Army at the National School of Judiciary and Public Prosecution.

